STENDHAL

VIAȚA LUI HENRY BRULARD

•

AMINTIRI EGOTISTE

EDITURA PENTRU LITERATURĂ UNIVERSALĂ

CLASICII LITERATURII
UNIVERSALE

Stendhal
VIE DE HENRY BRULARD
Ed. Classiques Garnier, Paris, 1953

Stendhal
SOUVENIRS D'EGOTISME

CLASICII LITERATURII UNIVERSALE

STENDHAL

VIAȚA LUI HENRY BRULARD

•

AMINTIRI EGOTISTE

Traducere și postfață de
MODEST MORARIU

București — 1965

EDITURA PENTRU LITERATURĂ UNIVERSALĂ

VIAŢA LUI HENRY BRULARD

CAPITOLUL 1[1]

Azi-dimineață, 16 octombrie 1832, mă aflam la San-Pietro-in-Montorio, pe muntele Ianicule, la Roma; era un soare magnific. Mînați de o adiere de siroco abia simțită, cîțiva norișori pluteau deasupra muntelui Albano, în aer domnea o căldură delicioasă, eram fericit că trăiesc. Distingeam perfect Frascati și Castel-Gandolfo, la o depărtare de patru leghe, apoi vila Aldobrandini, unde se află sublima frescă a Juditei de Domeniquino[2]. Văd perfect zidul alb care indică ultimele reparații făcute de prințul F[rançois] Borghese, — același pe care l-am văzut colonel de cuirasieri la Wagram în ziua cînd prietenul meu, domnul de Noue[3], și-a pierdut piciorul. Mult mai departe zăresc stînca lui Palestrina și casa albă din Castel San-Pietro, care a fost pe vremuri fortăreața lui. Sub zidul de care mă sprijin se află marii portocali din livada capucinilor, apoi Tibrul și mănăstirea Ordinului de Malta, ceva mai departe, pe dreapta, mormîntul Ceciliei Metella, San-Paolo și piramida lui Cestius. În fața mea zăresc biserica Santa Maria Maggiore și liniile prelungi ale palatului Monte-Cavallo. Privirea cuprinde întreaga Romă antică și

---

[1] Acest capitol a fost scris în zilele de 23 și 24 noiembrie 1835. Pe spatele filei 3 scrie: *„Book* [în limba engleză în original: *carte*, n.tr.] început la 23 noiembrie 1835", iar în capul paginii 13, începutul cărții: „Capitolul I. Eu, Henri Brulard, am scris ceea ce urmează după Mero din 1832 la 1836" (n. ed. fr.).

[2] După cum se știe, unica Judită a lui *Domeniquino* (1581—1641) se află în biserica San-Silvestro din Roma.

[3] Toate referirile cu privire la prințul Borghese și la *Charles-Gabriel-Louis de Noue* sînt absolut exacte, deși Stendhal nu a luat parte la bătălia de la Wagram.

modernă, de la străvechea Cale Apiană, cu ruinele mormintelor și apeductelor sale, pînă la magnifica grădină Pincio, făcută de francezi.

E un loc unic pe lume, îmi spuneam visînd, și, fără voia mea, antica Romă o birui pe cea modernă, toate amintirile din Tit-Liviu mă năpădeau puhoi. Pe muntele Albano, în stînga mănăstirii, zăream Pajiștile lui Hanibal.

Ce măreață priveliște! Aici, așadar, a fost admirată timp de două secole și jumătate *Transfigurarea* lui Rafael. Ce deosebire față de galeria tristă, de marmură cenușie, din fundul Vaticanului, unde-i înmormîntată astăzi! Va să zică, timp de două sute cincizeci de ani această capodoperă a stat aici, două sute cincizeci de ani!...[1] Vai! peste trei luni voi avea 50 de ani, cum e cu putință?! 1873, '93, 1803, număr pe degete... și în 1833, 50. Cum e cu putință! Cincizeci! Curînd voi împlini 50 de ani, și eu cîntam pe vremuri aria lui Grétry:

Cînd împlinești cincizeci de ani...[2]

Această descoperire neprevăzută nu mă supără de fel, tocmai mă gîndeam la Hanibal și la romani. Au pierit și alții mai însemnați decît mine!... La urma urmei, îmi spuneam, nu mi-am ocupat rău viața, *ocupat!* Ah! cu alte cuvinte, hazardul nu m-a copleșit cu prea multe nenorociri, căci, drept vorbind, parcă am hotărît eu ceva în propria-mi viață?

Pe punctul de-a mă îndrăgosti de domnișoara de Griesheim[3], ce-aș fi putut spera din partea unei tinere

---

[1] Acest celebru tablou, pictat în mare parte de Rafael și terminat de Giulio Romano, a fost așezat în biserica San-Pietro-in-Montorio în 1523, unde a stat pînă în 1797, cînd a fost dus în Franța; redat papii în 1815, *Transfigurarea* se numără astăzi printre comorile Vaticanului.

[2] În realitate, versul (dintr-o arie din *La Fausse magie*, muzica de Grétry, libretul de Marmontel) este: *Cînd împlinești șaizeci...*

[3] Referire la Wilhelmine de Griesheim; după cum se va vedea, Stendhal o va socoti printre femeile foarte iubite de el.

nobile, fiica unui general foarte bine văzut cu două luni înaintea bătăliei de la Iena! Brichard avea perfectă dreptate cînd îmi spunea cu răutatea lui obișnuită: „Atunci cînd iubești o femeie, trebuie să te întrebi în primul rînd ce-ai să faci cu ea".

M-am așezat pe treptele bisericii San-Pietro și-am meditat o oră sau două la următoarea idee: curînd voi împlini 50 de ani, ar fi timpul, în sfîrșit, să mă cunosc. Ce-am fost, ce sînt, mi-ar fi foarte greu s-o spun.

Trec drept un om cu mult spirit și foarte insensibil, ba chiar cinic, și constat că amorurile nefericite au fost preocuparea mea constantă. Am iubit nebunește pe doamna Kubly[1], pe domnișoara de Griesheim, pe doamna de Diphortz[2], pe Métilde[3], și nu le-am avut, iar multe din aceste iubiri au durat trei sau patru ani. Métilde mi-a ocupat viața în mod absolut din 1818 pînă în 1824. Și încă nu m-am lecuit, am adăugat, gîndindu-mă numai la ea mai bine de un sfert de ceas. Oare mă iubea?

Eram înduioșat, dar de loc în extaz. Și Menti[4] în ce suferință m-a cufundat părăsindu-mă! În clipa aceea m-a trecut un fior amintindu-mi de 15 sep[tembrie] 1826 la San Remo, la întoarcerea mea din Anglia. Ce an mi-a fost dat să trăiesc între 15 sep[tembrie] 1826 și 15 sep[tembrie] 1827! În ziua acestei redutabile aniversări mă aflam la Ischia și constatam o îmbunătățire simțitoare; în loc să mă gîndesc direct la nefericirea mea, cum se întîmpla cu cîteva luni în urmă, mă gîndeam doar la *amintirea* stării nefericite în care mă aflam în octombrie 1826, de pildă. Această observație mă consolă mult.

Dar ce-am fost, de fapt? N-aș putea spune. Și pe care dintre prietenii mei, oricît de înțelept ar fi, aș

[1] Virginie Kubly, de care va fi vorba în capitolele XXV și XXVI.

[2] Nume sub care se crede că Stendhal ascunde pe cel al doamnei Pierre Daru.

[3] Métilde Viscontini, soția generalului Dembowski, a fost, după cum se știe, marea dragoste a lui Stendhal.

[4] Referire la contesa Curial, numită cînd Menti, cînd Menta.

putea să-l întreb? Nici chiar domnul di Fior[i][1] nu mi-ar putea spune nimic. Cărui prieten i-am spus vreodată ceva despre nefericirile mele din dragoste?

Și ceea ce-i ciudat și foarte trist, mi-o spuneam azi-dimineață, e că plăcerea *victoriilor* mele (cum le numeam pe atunci, cu mintea împuiată de militărie) n-a egalat nici măcar jumătate din adînca suferință pricinuită de înfrîngeri.

Plăcerea uimitoarei victorii asupra Mentiei nu-i comparabilă nici cu a suta parte din suferința pe care mi-a provocat-o părăsindu-mă pentru domnul de Rospiec.

Aveam, așadar, un caracter trist?

...Și cum nu știam ce să-mi răspund, am început, fără să mă mai gîndesc la acest lucru, să admir din nou privelișteа sublimă a ruinelor Romei și a măreției sale moderne; Coliseul, în față, și la picioarele mele, palatul Farnese, cu frumoasa lui galerie de Carlo Maderna[2], deschisă în arcade, palatul Corsini, la picioarele mele.

Oare am fost un om de spirit? Am avut vreun talent? Domnul Daru spunea că-s ignorant ca o cizmă, da, dar cel care mi-a transmis aceasta era Besan[çon], și firea mea veselă trezea în acreala fostului secretar general al lui Besan[çon] o aprigă gelozie. Să fi fost o fire veselă?

În sfîrșit, am coborît de pe Ianicule abia cînd ceața ușoară a serii m-a avertizat că în curînd mă va prinde frigul brusc și foarte neplăcut și nesănătos care urmează aici de îndată ce apune soarele. M-am întors în grabă la palatul Conti (Piazza Minerva); eram frînt. Purtam un pantalon alb de... englezesc, am scris pe partea dinăuntru a cordonului: 16 octombrie 1832, curînd

[1] Referire la Domenico di Fiori, un refugiat napolitan, pe care Stendhal îl socotește, în *Amintiri egotiste*, drept cel mai bun prieten al său.

[2] Galeria palatului Farnese e opera lui *Giaccomo della Porta* (sec. XVI).

voi împlini 50 de ani, prescurtînd astfel, pentru a nu fi înțeles: *J. vaisa voirla 5*[1].

Seara, întorcîndu-mă destul de plictisit de la serata ambasadorului, mi-am spus: ar trebui să-mi scriu viața, poate că voi ști pînă la urmă, cînd va fi gata, peste doi sau trei ani, ce-am fost de fapt, vesel sau trist, om de spirit sau nătărău, curajos sau fricos, și, în general, fericit sau nefericit. Îl voi putea ruga pe di Fiori să citească manuscrisul.

Ideea îmi surîse. Da, dar această cantitate îngrozitoare de *Eu* și *Mine*! Destul pentru a-l indispune chiar și pe cititorul cel mai îngăduitor. *Eu* și *Mine*, asta ar însemna, exceptînd talentul, să fiu și eu asemenea domnului de Chateaubriand, acest rege al egotiștilor.

De je *mis avec* moi *tu fis la récidive...*[2]

Îmi spun acest vers ori de cîte ori citesc o pagină de-a lui.

E adevărat că s-ar putea scrie folosind persoana a treia, *el* făcu, *el* spuse. Da, dar cum să mai redai mișcările interioare ale sufletului? Mai ales în privința asta mi-ar plăcea să-l consult pe di Fiori.

Reiau abia la 23 noiembrie 1835. Aceeași idee de-a scrie *my life* mi-a venit nu demult, în timpul unei călătorii la Ravenna; la drept vorbind, am avut-o deseori din 1832 încoace, dar m-a descurajat întotdeauna îngrozitoarea dificultate a lui *Eu* și *Mine*, care-l va face pe autor nesuferit; nu cred că am talentul s-o ocolesc. La drept vorbind, sînt mai mult decît sigur că n-am nici un fel de talent pentru ca să pot fi citit. Din cînd în cînd încerc o mare plăcere scriind, asta-i tot.[3]

---

[1] Notație criptică pentru: „*Je vais avoir la cinquantaine*" („Voi împlini cincizeci de ani").

[2] „Cu *eu* lipit de *mine*, tu cazi în recidivă"... Parodia unui vers din *Les Femmes savantes* (Actul II, scena VI):

De pas mis avec rien, tu fis la récidive,
Et c'est, comme on t'a dit, trop d'une négative.

[3] *Pe margine*: „Poate că în loc de atîta flecăreală, ajunge doar: Brulard (prima versiune: Beyl[e] [Marie-Henri]), născut în 1786, la Grenoble, dintr-o bună familie burgheză, cu pretenții de noblețe; nouă ani mai

Dacă există cumva o lume de dincolo, îl voi căuta neapărat pe Montesquieu. Aș fi supărat dacă mi-ar spune: „Sărman prieten, n-ai avut pic de talent", dar de loc surprins. Simt adeseori acest lucru, ce ochi se poate vedea pe sine însuși? N-au trecut nici trei ani de cînd am descoperit această întrebare.

Văd limpede că mulți dintre scriitorii care se bucură de mare faimă sînt îngrozitori. Ceea ce cred astăzi despre domnul de Chateaubriand (un fel de Balzac) ar fi o blasfemie, în 1880 va fi un *truism*. În privința acestui Balzac am fost întotdeauna consecvent; apărut prin 1803, *Geniul creștinismului* mi s-a părut ridicol. Crozet a fost încîntat la Mont-Cenis, împreună cu

---

tîrziu, în 1792, nu existau aristocrați mai scorțoși. B. cunoscu de timpuriu răutatea și ipocrizia anumitor oameni, de unde ura lui instinctivă față de [reli]gi[e]. Pînă la moartea mamei sale, pe care a pierdut-o cînd avea 7 ani, avu o copilărie fericită; după aceea, pr[eoții] i-au transformat-o într-un infern. Ca să scape, studie cu pasiune matematicile, iar în 1797 sau 98 obținu premiul întîi, în timp ce alți cinci elevi, primiți cu o lună mai tîrziu la Școala politehnică, îl obțineau doar pe al doilea. Sosi la Paris în prima zi după 18 brumar (9 no[iembrie] 1799), dar avu grijă să nu se prezinte la examenul pentru Școala politehnică. Plecă împreună cu armata de rezervă, ca simplu amator, și trecu prin Saint-Bernard cu două zile în urma primului-consul. O dată ajuns la Milano, domnul Daru, vărul său, pe atunci inspector administrativ în cadrul armatei, îl plasă ca sergent, și curînd sublocotenent, în Regimentul 6 Dragoni, comandat de prietenul său, colonelul Le Baron. Aici, B., care primea lunar o soldă de 150 de fr[anci] și se considera bogat, avea 17 ani, fu invidiat și nu prea bine primit; cu toate astea, obținu din partea consiliului de administrație un certificat elogios. Un an mai tîrziu era aghiotantul viteazului l[ocotenen]t g[ener]al Michaud, lua parte la campania de la Mincio împotriva g[eneral]ului Bellegarde, judeca sever prostia g[eneral]ului Brune și petrecea de minune în garnizoanele de la Brescia și Bergamo. Obligat să-i părăsească pe generalul Michaud, căci pentru a îndeplini funcția de aghiotant trebuia să fii cel puțin locotenent, își regăsi regimentul la Alba și Savigliano, în Piemont, se îmbolnăvi foarte grav la Saluces: 14 luări de sînge, o aventură ridicolă cu o mare doamnă.

Plictisit de camarazii săi bazonați, B. veni la Grenoble, se îndrăgosti de domnișoara Victorine M[ounier]; profitînd de armistițiu, își dădu demisia și plecă la Paris, unde petrecu doi ani de solitudine, închipuindu-și că citind *Scrisorile persane*, Montaigne, Cabanis, Tracy, se amuză doar, și desăvîrșindu-și de fapt educația" (n. ed. fr.).

d-l Derrien. Dar poate fi numit talent faptul că simți defectele altora? Văd că cei mai proști pictori își dau foarte bine seama de defectele confraților: domnul Ingres are perfectă dreptate în privința domnului Gros, și domnul Gros, în privința domnului Ingres. (Îi aleg pe cei despre care poate că se va mai vorbi în 1935.)

Iată raționamentul care m-a liniștit în privința acestor memorii. Să presupunem că voi continua manuscrisul și că, o dată scris, nu-l voi arunca în foc; în nici un caz n-am să-l las unui prieten care ar putea deveni habotnic sau vîndut vreunui partid, ca acel papă-lapte de Thomas Moore[1], ci unui librar, domnului Levavasseur (Piața Vendôme, Paris), de exemplu.

Iată, așadar, un librar care, după moartea mea, se pomenește cu un uriaș tom legat, cuprinzînd această detestabilă scriere. Va pune să i se copieze cîteva pagini și va citi; dacă lucrul i se va părea plicticos, dacă nimeni nu va mai pomeni de domnul de S[tendhal], va lăsa baltă tot acest talmeș-balmeș, care va fi poate regăsit după două sute de ani, ca și memoriile lui Benvenuto Cellini.

Dacă-l tipărește și lucrul pare plicticos, după treizeci de ani se va vorbi despre el tot așa cum se vorbește astăzi despre poemul *Navigația* al lui Esménard, spionul despre care se discuta adeseori la mesele domnului Daru în 1802. Și să nu uităm că acest spion era, așa mi se pare, cenzorul sau directorul tuturor ziarelor care-l *poffau* (de la *to puff*[2]) săptămînă de săptămînă cu mult zel. Era un Salvandy al epocii sale, încă și mai nerușinat, dacă-i posibil, dar cu mai multe *idei*.

Așadar, confesiunile mele nici nu vor mai exista după treizeci de ani de la tipărirea lor în cazul că acești

[1] Referire la faptul că Byron și-a încredințat memoriile lui Thomas Moore, iar acesta, la rugămințile soției poetului și ale unui grup de aristocrați, le-a ars.

[2] Verb ce vine de la Puff, personaj dintr-o comedie de *Sheridan* (1751–1816), care scrie articole foarte elogioase despre toți cei care-i plătesc bine aceste servicii.

Eu și *Mine* vor plictisi prea tare cititorii; totuși, eu voi fi avut plăcerea de a le fi scris și de a-mi face astfel un temeinic examen de conștiință. Mai mult, dacă obțin succes, am șansa să fiu citit în 1900 de sufletele pe care le iubesc, viitoarele doamne Roland[1], Mélanie Guilbert[2] etc. ...

De exemplu, astăzi, 24 noiembrie 1835, intru în Capela Sixtină ca să privesc bolta și *Judecata de apoi* a lui Michelangelo. Deși înarmat cu o excelentă lunetă, n-am simțit nici o plăcere; un exces de cafea comis alaltăieri la familia Caetani, din vina unei rîșnițe aduse de M[ich]el Angelo[3] de la Londra, îmi provocase o nevralgie. O rîșniță prea desăvîrșită; această cafea mult prea gustoasă, o poliță în contul fericirii viitoare pentru momentul prezent, mi-a trezit vechea nevralgie și am plecat la Capela Sixtină ca o oaie, *id est*[4], fără nici o plăcere, fantezia nu și-a putut lua nici o clipă zborul. Am admirat draperia de brocart de aur, pictată în frescă, lîngă tron, adică lîngă marele jilț de nuc al papii. Poți atinge cu mîna această draperie, care poartă numele lui Sixt al IV-lea papă (Sixtus IIII, papa); ea se află la o distanță de două picioare de ochi, și după trei sute cincizeci de ani, nici n-ai crede că-i doar o pictură.

Nefiind în stare de nimic, nici chiar să compun scrisori oficiale impuse de profesiunea mea, am aprins focul și-am scris cele ce urmează, fără să mint, sper, fără să-mi fac vreo iluzie, cu plăcerea cu care i-aș scrie unui prieten. Care vor fi ideile acestui prieten în 1880? Cît de diferite de-ale noastre! Pentru trei sferturi din cunoștințele mele, următoarele două idei: *cel mai ticălos king*[5] și *fățarnicul tătar*[6], lipite de două

[1] Nume ce revine des în opera lui Stendhal, simbolul sufletului ales.

[2] Referire la tînăra actriță Mélanie Guilbert, pe care a urmat-o la Marsilia în 1805.

[3] Referire la Michel Angelo Caetani, prieten cu Stendhal.

[4] Aceasta este (în limba latină în original).

[5] Rege (în limba engleză în original).

[6] Referire la Louis-Philippe (*„cel mai ticălos rege"*) și la țarul Rusiei, Nicolae I (*„fățarnicul tătar"*).

nume pe care nu îndrăznesc să le scriu, reprezintă astăzi o înspăimîntătoare imprudență, o grozăvie; în 1880 aceste aprecieri vor deveni *truisme* pe care nici măcar un Kératry al epocii nu va mai îndrăzni să le repete. Iată un lucru nou pentru mine; să vorbești unor oameni despre al căror spirit, educație, prejudecăți, religie habar n-ai! Ce încurajare pentru a fi *adevărat*, numai și numai *adevărat*, e singurul lucru care rezistă. Benvenuto a fost *adevărat* și-l urmărești cu plăcere, ca și cum abia ieri ar fi scris, în timp ce peste paginile iezuitului Marmontel sari, în ciuda tuturor precauțiunilor posibile pe care și le ia pentru a nu displăcea, ca un adevărat academician ce este. La Livorno am refuzat să-i cumpăr memoriile cu douăzeci de gologani volumul, eu, care ador acest gen de scrieri.

Dar cîte precauțiuni pentru a nu minți!

La începutul acestui capitol, de exemplu, există un fapt ce poate trece drept lăudăroșenie: nu, cititorule, n-am fost soldat la Wagram în 1809.

Trebuie să știi că înaintea dumitale cu patruzeci și cinci de ani[1] era o modă să fi fost soldat sub Napoleon. Astăzi, așadar, 1835, faptul că ai fost soldat la Wagram este o minciună cît se poate de demnă și e preferabil s-o scrii direct decît s-o lași să se subînțeleagă doar, fără minciună absolută (*jesuitico more*[2]).

Adevărul este că am fost sergent și-apoi sublocotenent la 6 Dragoni o dată cu sosirea acestui regiment în Italia, în mai 1800, cred, și că mi-am dat demisia cu ocazia armistițiului de la 1803. Eram plictisit la culme de camarazii mei și nimic nu mi se părea mai plăcut decît să trăiești la Paris, ca un *filozof*, acesta era cuvîntul pe care îl foloseam față de mine însumi, cu cei două sute cincizeci de fr[anci] pe care mi-i dădea tata lunar. Presupuneam că după moartea lui

[1] Stendhal scrie în 1835, dar se adresează cititorilor din 1880.
[2] Moravuri iezuite (în limba latină în original).

voi avea dublu sau de două ori dublul; la setea de știință care mă ardea pe atunci, era mult prea mult.

N-am ajuns colonel, cum aș fi putut, datorită protecției influente a domnului conte Daru, vărul meu, dar am fost, cred, mult mai fericit. Foarte curînd am renunțat să-l mai studiez pe domnul de Turenne și să-l imit, idee care fusese țelul meu statornic în timpul celor trei ani cît am fost dragon. Uneori această idee era combătută de alta: să scriu comedii ca Molière și să trăiesc cu o actriță. Încă de pe atunci femeile cinstite și inevitabila lor ipocrizie mă scîrbeau de moarte. Lenea mea nemărginită birui; o dată ajuns la Paris, treceau cîte șase luni fără să-mi vizitez familia (domnii Daru, doamna Le Brun, domnul și doamna de Baure), îmi spuneam mereu *mîine*; petrecui așa doi ani, la al cincilea etaj al unei case din strada Angivilliers, cu o admirabilă vedere spre colonada Luvrului, citindu-l pe La Bruyère, pe Montaigne și pe Jean-Jacques Rousseau, a cărui emfază începu curînd să mă agaseze. Acolo s-a format caracterul meu. Mai citeam și tragediile lui Alfieri, căznindu-mă să-mi placă, îl vedem pe Cabanis, pe Tracy și pe J.-B. Say; pe Cabanis îl citeam deseori, stilul său dezlînat mă întrista. Trăiam solitar și nebun ca un spaniol, la mii de leghe de viața reală. Bunul părinte Jeki, un irlandez, îmi dădea lecții de engleză, dar nu avansam de loc; eram nebun după Hamlet.

Dar mă las furat, mă pierd, voi fi de neînțeles dacă nu urmez ordinea cronologică, și nici nu-mi voi aminti prea bine faptele.

Va să zică, la Wagram, în 1809, nu eram militar, ci, dimpotrivă, adjunct al comisarilor de război, o slujbă de care îmi făcuse rost vărul meu, domnul Daru, pentru a mă *smulge din ghearele viciului*, ca să mă exprim în stilul familiei mele. Pentru că solitudinea mea din strada Angivilliers se încheiase cu un an întreg

petrecut la Marsilia[1], în compania unei fermecătoare actrițe plină de sentimente nobile și căreia nu i-am dat niciodată un ban. Întîi și-ntîi pentru supremul motiv că tata îmi dădea tot o sută cincizeci de fr[anci] pe lună, din care trebuia să trăiesc, iar la Marsilia, în 1805, nici măcar nu-mi trimitea regulat această pensie.

Dar mă pierd iarăși. În octombrie 1806, după bătălia de la Iena, am fost adjunct al com[isa]rilor de război, funcție detestată de soldați; în 1810, la 3 august, auditor la Consiliul de Stat, cîteva zile mai tîrziu, inspector general al mobilierului coroanei. M-am bucurat de protecție, nu din partea stăpînului — Nap[oleon] nu discuta cu nebuni de teapa mea — dar eram foarte bine văzut de omul cel mai cumsecade cu putință, domnul duce de Frioul (Duroc). Dar o iau razna.

[1] Referire la anul (1805 — 1806) petrecut la Marsilia cu Mélanie Guilbert.

CAPITOLUL 2[1]

M-am prăbușit o dată cu Nap[oleon], în aprilie 1814. M-am stabilit în Italia, ca să trăiesc ca și în strada Angivilliers.[2] În 1821 am părăsit Milanul cu disperare-n suflet din cauza Métildei și gîndindu-mă foarte serios să-mi zbor creierii: La început Parisul mă plictisi; mai tîrziu am început să scriu, ca să uit; Métilde muri, deci inutil să mă întorc la Milano[3]. E prea mult spus că aș fi fost pe deplin fericit, dar, oricum, destul de fericit, în 1830, cînd scriam *Roșu și Negru*.

Am fost entuziasmat în timpul zilelor din Iulie, am văzut gloanțele printre coloanele Teatrului Francez, personal nu riscam nimic; nu voi uita niciodată soarele acela minunat și tricolorul văzut pentru prima oară în 29 sau 30[4], pe la orele 8, după ce dormisem la comandorul Pinto[5], a cărui nepoată murea de frică. În 25 septembrie am fost numit c[onsul] la Triest de către domnul Molé, pe care nu l-am văzut niciodată. De la Triest am venit în 1831 la Civita Vecchia și Roma, unde mă aflu și acum și unde mă plictisesc, neavînd cu cine schimba o idee. Din cînd în cînd, seara, simt nevoia să stau de vorbă cu oameni de spirit, altfel mă sufoc.

---

[1] Indicațiile autorului arată că acest capitol a fost scris din 24 la 26 noiembrie 1835 (n.ed.fr.).

[2] *Nota lui R. Colomb*: „În 1819 autorul se află la Grenoble, cînd abatele Grégoire a fost ales în Camera Deputaților".

[3] Stendhal a trăit la Milano între 1814—1821, cînd se întoarce la Paris. Métilde a murit în 1825.

[4] *Nota lui R. Colomb*: „Era 29".

[5] Nume sub care Stendhal îl desemnează pe Daniello Berlinghieri, ministrul Toscanei la curtea Franței.

Iată, așadar, marile diviziuni ale povestirii mele: născut în 1783, dragon în 1800, student din 1803 la 1806.[1] În 1806, adjunct al com[isa]rilor de război, intendent la Brunswick. În 1809, culegînd răniții la Essling, sau la Wagram, îndeplinind misiuni de-a lungul malurilor înzăpezite ale Dunării, la Linz și Passau, îndrăgostit de doamna contesă Petit, cerînd să fiu trimis în Spania ca s-o revăd.[2] La 3 august 1810, numit, aproape datorită ei, auditor la Consiliul de Stat. Această viață de înalte favoruri și de risipă mă duce la Moscova, face din mine intendent la Sagan, în Silezia, mă prăbușește în aprilie 1815.[3] Cine ar putea crede! Personal, căderea mi-a făcut plăcere.

După cădere, student, scriitor, nebun de dragoste, publicînd[4] *Istoria picturii în Italia* în 1817; tatăl meu, devenit ultraregalist, se ruinează și moare în 1819, cred; revin la Paris în iunie 1821. Sînt disperat din cauza Métildei, care moare, moartă o iubeam mai mult decît necredincioasă, scriu, mă consolez, sînt fericit. În septembrie 1830 reintru în făgașul administrativ, unde mă aflu și astăzi, regretînd viața de scriitor la al treilea etaj al hotelului „Valois", din strada Richelieu nr. 71.

Începînd din iarna lui 1826 am devenit om de spirit, înainte tăceam din lene. Cred că trec drept omul cel mai vesel și mai insensibil, e drept că niciodată n-am suflat o vorbă despre femeile pe care le iubeam. În această privință am încercat absolut toate simptomele temperamentului melancolic descris de Cabanis. Am avut foarte puțin succes.

Dar deunăzi, meditînd despre viață pe drumul singuratic de deasupra lacului Albano, găsii că viața mea poate fi rezumată prin următoarele nume, ale căror inițiale le scriam în praf, ca și Zadig, cu bastonul,

[1] *Nota lui R. Colomb:* „Negustor la Marsilia, 1805".

[2] Este vorba de contesa Daru.

[3] *Nota lui R. Colomb:* „În aprilie 1814".

[4] *Adăugat pe margine de R. Colomb:* „Scrisori despre Mozart, Haydn etc.".

așezat pe o băncuță din spatele stațiunilor Calvarului mănăstirii ordinului „Minori Osservanti", clădit de fratele lui Urban al VIII-lea, Barberini, lîngă cei doi frumoși copaci împrejmuiți de un mic zid rotund:

Virginie (Kubly)
Angela (Pietragrua)
Adèle (Rebuffel)
Mélanie (Guilbert)
Mina (de Griesheim)
Alexandrine (Petit)
Angéline, pe care n-am iubit-o niciodată (Bereyter)
Angela (Pietragrua)
Métilde (Dembowski)
Clémentine
Giulia

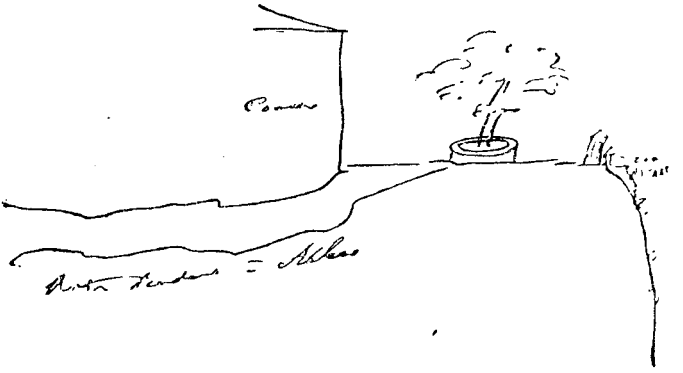

(Mănăstire — Drum ducînd la Albano — Zadig. Astarté — Lacul Albano).[1]

Și, în sfîrșit, cel mult o lună, doamna Azur, al cărei nume de botez l-am uitat, și, imprudent, ieri, Amalia (B[ettini]).

Majoritatea acestor ființe fermecătoare nu m-au onorat de loc cu bunăvoința lor; dar mi-au ocupat

[1] Toate schițele de plan aparțin autorului.

literalmente viața. Lor le-au urmat operele mele.

Niciodată n-am fost un adevărat ambițios, dar în 1811 mă credeam ambițios.

Starea mea obișnuită a fost aceea de îndrăgostit nefericit, iubind muzica și pictura, adică bucurîndu-mă de produsul acestor arte, și nu practicîndu-le cu stîngăcie. Am căutat cu delicată sensibilitate peisajele frumoase; e singurul motiv pentru care am călătorit. Peisajele erau ca un arcuș care cînta pe sufletul meu, și anume acelea pe care nu le cita nimeni (dunga de stînci cînd te apropii de Arbois, cred, venind pe șoseaua dinspre Dôle, a fost pentru mine o imagine sensibilă și evidentă a sufletului Métildei). Văd că înainte de orice, chiar de a trece drept om de spirit, am preferat reveria. Nu mi-am dat osteneala, nu mi-am făcut obiceiul de a improviza în dialog, spre folosul societății în care mă aflam, decît în 1826, din cauza disperării prin care treceam în primele luni ale acestui an fatal.[1]

Am aflat nu demult, citind o carte (scrisorile lui Victor Jacquemont, Indianul), că cineva a putut să mă găsească sclipitor. Mai văzusem aproape același lucru acum cîțiva ani într-o carte pe-atunci la modă, de *lady* Morgan. Uitasem de această calitate care mi-a făcut atîția dușmani. Poate că nu era, de fapt, decît aparența calității, și dușmanii sînt ființe prea comune pentru a putea judeca ce înseamnă să fii sclipitor; cum ar putea judeca ce înseamnă să fii sclipitor un conte d'Argoud, de exemplu? Un om a cărui supremă fericire constă în lectura zilnică a două sau trei romane *in-12°*, pentru cameriste! Cum ar putea judeca spiritul domnul de Lamartine? În primul rînd, pentru că n-are, în al doilea, pentru că el însuși devoră zilnic cîte două volume de platitudini îngrozitoare. (Văzut la Florența[2] în 1824 sau 1826.)

[1] Aluzie la depresiunea pe care a încercat-o după despărțirea de contesa Curial.

[2] Stendhal l-a întîlnit pe Lamartine la Florența în ultimele luni ale lui 1827.

Marele *drawback* (inconvenient) cînd ai spirit e că trebuie să stai cu ochii țintă spre semiproștii din jur și *să te îmbibi cu senzațiile lor plate*. Cusurul meu e că mă lipesc de cel mai puțin sărac cu fantezia și devin de neînțeles pentru ceilalți, care poate că sînt mai mulțumiți așa.

De cînd mă aflu la Roma, nu sînt spiritual nici măcar o dată pe săptămînă, și-atunci doar cinci minute. Prefer să visez. Oamenii de aici nu înțeleg destul de bine subtilitățile limbii franceze pentru a simți subtilitatea observațiilor mele; au nevoie de glume grosolane de comis-voiajor, ca Mélodrame, care îi încîntă (exemplu: Michel Angelo Caetani), asta-i adevărata lor pîine zilnică. Spectacolul unui astfel de succes mă îngheață, mi se pare nedemn să mă mai adresez unor oameni care l-au aplaudat pe Mélodrame. Văd tot neantul vanității.

Acum două luni, în septembrie 1835, gîndindu-mă să scriu aceste memorii, pe malul lacului Albano (la două sute de picioare de la nivelul lacului), scriam, ca și Zadig, în praf, aceste inițiale:

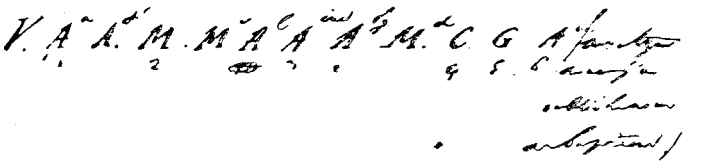

(V. A^{n}. A^{d}. M. M^{i}. A^{l}. A^{me}. A^{pg}. M^{de}. C. G. A^{ur} (doamna Azur,
1 2 3 4 5 6
al cărei nume de botez l-am uitat).

Meditam adînc la aceste nume[1] și la uimitoarele prostii și neghiobii pe care m-au determinat să le fac

[1] Potrivit listei de la p. 20, citim: Virginie Kubly, Angela Pietragrua$_1$, Adèle Rebuffel, Mélanie Guilbert$_2$, Mina de Griesheim, Alexandrine Daru, Angéline Bereyter$_3$, Angela Pietragrua, Métilde Dembowski, Clémentine Curial$_4$, Giulia Rinieri$_5$, Azur sau Alberthe de Rubempré$_6$.

(spun uimitoare pentru mine, nu pentru cititor, și, de altfel, nu mă căiesc că le-am făcut).

Marea pasiune trebuie dezbătută între Mélanie 2, Alexandrine, Métilde și Clémentine 4.

Părăsindu-mă, Clémentine mi-a provocat o suferință cumplită. Dar poate fi comparată această suferință cu aceea pricinuită de Métilde, care nu voia să-mi spună că mă iubește?

Cu toate aceste femei și cu multe altele m-am comportat întotdeauna ca un copil; de aceea am și avut foarte puțin succes. Dar, în schimb, ele m-au preocupat mult și cu pasiune, lăsîndu-mi amintiri fermecătoare (unele își păstrează farmecul și-acum, după douăzeci și patru de ani, ca amintirea de la Madon[n]a del Monte, la Varese[1], în 1811, de exemplu). N-am fost niciodată un cuceritor, nu îndeajuns, eram preocupat doar de femeia pe care o iubeam, iar cînd nu iubeam, meditam la spectacolul lumii sau îl citeam cu voluptate pe Montesquieu sau pe Walter Scott.

D-aia, cum spun copiii, sînt atît de departe de-a fi blazat de tertipurile și micile lor grații, încît la vîrsta mea, 52 de ani, și scriind acestea, sînt încă sub farmecul unei îndelungi *chiacchierata*[2] avută ieri seară cu Amalia la teatrul „Valle".

Pentru a le considera cît mai filozofic cu putință, căutînd să le despoi astfel de aureola care-mi *fură ochii*, mă orbește și-mi ia facultatea de-a vedea clar, le voi *ordona* (limbaj matematic) pe toate aceste doamne după diferitele lor calități. Voi spune, prin urmare, pentru a începe cu pasiunea lor obișnuită: vanitatea, că două dintre ele erau contese, iar una, baroană.[3]

Cea mai bogată a fost Alexandrine Petit. Soțul ei, dar mai ales ea, cheltuia cel puțin 80.000 de franci pe an. Cea mai săracă, Mina de Griesheim, fata cea mai mică a unui general lipsit de orice avere, ex-favoritul

[1] Referire la una dintre întîlnirile autorului cu Angela Pietragrua.
[2] Flecăreală (în limba italiană în original).
[3] Contesele Daru și Curial; baroana Dembowski.

unui prinț dizgrațiat, din solda căruia trăia toată familia, sau domnișoara Bereyter, actriță la „Opera Buffa".

Încerc să distrug farmecul, *dazzling*-ul evenimentelor, considerîndu-le din acest unghi soldățesc. E singura posibilitate de-a ajunge la adevăr într-un subiect pe care nu-l pot discuta cu nimeni. Dintr-o pudoare specifică temperamentului melancolic (Cabanis), în această privință am fost întotdeauna de o discreție nemaipomenită, nebunească. Cît privește spiritul, Clémentine a triumfat asupra tuturor celorlalte. Métilde a triumfat prin noblețea sentimentelor, spaniolești; Giulia, după cîte mi se pare, prin tăria de caracter, deși în primul moment părea cea mai slabă; Angela P[ietragrua] a fost o tîrfă sublimă de tip italienesc, gen Lucreția Borgia, iar doamna Azur, o tîrfă nesublimă, gen du Barry.

Cu lipsa de bani am avut de furcă numai de două ori, la sfîrșitul lui 1805 și în 1806, pînă în august, cînd tata nu-mi mai trimitea bani, și *fără să mă prevină*, asta era nenorocirea. O dată nu mi-a plătit pensia de 150 de franci cinci luni la rînd. Atunci marile noastre plictiseli cu vicontele[1], el își primea pensia cu exactitate, dar o juca regulat, toată, chiar în ziua cînd o primea.

În 1829 și 30 am avut unele încurcături, dar mai degrabă din neglijență și nepăsare decît din lipsă de mijloace, pentru că din 1821 pînă în 1830 am făcut trei sau patru călătorii în Italia, în Anglia, la Barcelona, iar la sfîrșitul acestei perioade nu eram dator decît 400 de franci.

Cea mai gravă lipsă de bani m-a silit la demersul dezagreabil de-a împrumuta 100 de franci și uneori 200 de la domnul Besan[çon]! Îi înapoiam după o lună sau două; în sfîrșit, în septembrie 1830 îi datoram 400 de franci croitorului meu Michel. Cei care cunosc viața tineretului din epoca mea își vor da seama că

[1] Referire la vicontele Louis de Barral, prietenul său intim.

e o datorie foarte modestă. Din 1800 pînă în 1830 nu datorasem niciodată un ban croitorului meu Leger și nici urmașului său Michel (strada Vivienne, nr. 22).

Prietenii mei de atunci, 1830, domnii de Mareste, Colomb, erau niște prieteni ciudați. Pentru a mă scoate dintr-o mare primejdie, ar fi fost în stare de orice, dar cînd ieșeam cu o haină nouă, ar fi dat bucuros douăzeci de franci, mai ales primul, pentru a mă vedea stropit cu un pahar cu apă murdară. (Cu excepția vicontelui de Barral și-a lui Bigillion (de Saint-Ismier), toată viața mea n-am avut parte decît de asemenea prieteni.)

Erau niște oameni de treabă și foarte prevăzători, care agonisiseră prin muncă îndîrjită sau cu îndemînare un venit sau o rentă de 12 sau 15.000 de franci, și nu puteau suporta să mă vadă voios, nepăsător, fericit doar cu un caiet alb și-un condei și trăind cu nu mai mult de 4 sau 5.000 de franci. M-ar fi iubit de o sută de ori mai mult dacă m-ar fi văzut trist și nefericit pentru că n-am decît jumătate sau o treime din venitul lor, eu, care poate că le-am cam stîrnit indignare pe vremea cînd aveam vizitiu, doi cai, caleașcă și cabrioletă, căci pînă la această culme ajunsese luxul meu pe timpul Împăratului. Pe atunci eram sau mă credeam ambițios; ceea ce mă stingherea în această idee e că nu știam ce să doresc. Mi-era rușine că sînt îndrăgostit de contesa A[lexandrine] Petit, aveam o metresă întreținută, pe domnișoara A. Bereyter, actriță la „Opera Buffa", dejunam la cafeneaua „Hardy", duceam o activitate uluitoare. Reveneam de la Saint-Cloud la Paris numai și numai pentru a asista la „Odéon" la un act din *Matrimonio segreto* (doamna Barilli, Barilli, Tachinardi, doamna Festa, domnișoara Bereyter). Cabrioleta mă aștepta în fața cafenelei „Hardy", asta nu mi-a iertat-o niciodată cumnatul meu.

Toate astea puteau trece drept înfumurare, și totuși nu era. Căutam să mă bucur și să acționez, dar nu căutam de loc să creez aparența unor plăceri sau a

unei activități mai mari decît în realitate. Domnul Prunelle, medic, om de spirit, al cărui fel de a gîndi îmi plăcea foarte mult, îngrozitor de urît și celebru mai tîrziu ca deputat vîndut și primar al orașului Lyon prin 1833, și care se număra printre cunoștințele mele din vremea aceea, a spus despre mine: „E un *înfumurat și jumătate*". Părerea lui se răspîndi printre cunoștințele mele. De altfel, poate că avea dreptate.

Excelentul și într-adevăr burghezul meu cumnat, domnul Périer Lagrange (fost negustor de vinuri, care se ruina fără să bage de seamă făcînd agricultură pe lîngă la Tour-du-Pin), dejunînd împreună cu mine la cafeneaua „Hardy" și văzînd cu cîtă autoritate fac comanda, căci, avînd nenumărate obligații, eram adeseori grăbit, fu încîntat atunci cînd chelnerii făcură între ei o glumă ce implica părerea că sînt un înfumurat, fapt care nu mă supără de loc. Întotdeauna și parcă instinctiv (lucru atît de bine verificat mai tîrziu cu ocazia Camerelor) i-am disprețuit profund pe burghezi.

Îmi dădeam seama în același timp că doar printre burghezi se găseau oameni energici, ca vărul meu Rebuffel (negustor în strada St.-Denis), părintele Ducros, bibliotecar al orașului Grenoble, incomparabilul Gros (din strada St.-Laurent), geometru de mare clasă și profesorul meu, fără știrea rudelor mele de parte bărbătească, pentru că era iacobin, iar toată familia mea habotnic de ultraregalistă. Acești trei oameni au avut toată stima și inima mea în măsura în care respectul și diferența de vîrstă admiteau acele comunicări pe care se întemeiază iubirea. Dar mă comportam față de ei ca și mai tîrziu față de ființele pe care le-am iubit excesiv, mut, țeapăn, stupid, antipatic și cîteodată jignitor din prea mult devotament și din absența eului. Amorul meu propriu, interesul, eul meu dispăreau în prezența persoanei iubite, mă transformam în ea însăși. Ce însemna asta cînd persoana în cauză era o tîrfă ca doamna Pietragrua?

Dar anticipez mereu. Oare voi avea curajul să-mi scriu inteligibil confesiunile? De fapt, trebuie să narezi, iar eu fac *considerații* pe marginea unor evenimente mărunte, dar care tocmai din cauza dimensiunii lor microscopice trebuie povestite foarte distinct. O, cititorule, cît de răbdător va trebui să fii!

Așadar, după mine *energia* nu exista nici chiar în propriii mei ochi (prin 1811) decît la clasa care lupta cu adevăratele necesități.

Prietenii mei nobili, domnii Raymond de Bérenger (ucis la Lutzen), de Saint-Ferréol, de Sinard (personaj habotnic, mort de tînăr), Gabriel de Bouchage (un soi de escroc sau tapeur neobrăzat, astăzi *pair* al Franței și orator ex-ultraregalist), domnii de Monval, mi-au părut întotdeauna niște oameni înzestrați cu o însușire ciudată, cu un îngrozitor respect pentru *convenințe* (de exem[plu] Sinard). Întotdeauna țineau să fie *de bonton* sau *cum cere bună-cuviința*, ca să mă exprim în limbajul grenoblez din 1793. Eram însă departe de-a vedea limpede această idee. N-a trecut nici un an de cînd ideea mea despre *noblețe* a reușit să prindă în fine un contur. Instinctiv, întreaga mea viață morală s-a desfășurat examinînd atent cinci sau șase idei principale și încercînd să afle adevărul despre ele.

Raymond de Bérenger era un om excelent, un adevărat exemplu pentru maxima: *noblețea obligă*, în timp ce Monval (mort colonel și disprețuit în genere la Grenoble prin 1829) era idealul unui deputat de centru. Toate acestea apăreau foarte clar încă de pe vremea cînd acești domni aveau 15 ani, prin 1798.

Adevărul curat despre majoritatea acestor lucruri nu-l văd decît scriindu-le în 1835, într-atît au fost de învăluite pînă acum în aureola tinereții, născută din extrema vivacitate a senzațiilor.

Tot întrebuințînd diferite metode filozofice, de exemplu clasificarea pe *genuri* a prietenilor mei din tinerețe, așa cum procedează domnul Adrien de Jussieu cu plantele lui (în botanică), mă străduiesc să

ajung la adevărul care-mi scapă. Bag de seamă că ceea ce luam drept piscuri de munți, în 1800, nu erau în cea mai mare parte decît niște mușuroaie; dar asta-i o descoperire făcută abia foarte tîrziu.

Văd că eram ca un cal sperios, și numai datorită unui cuvînt pe care mi l-a spus domnul de Tracy (ilustrul conte Destutt de Tracy, *pair* al Franței, membru al Academiei Franceze și, mai mult încă, autor al legii din 3 prerial[1] privind școlile centrale), numai datorită unui cuvînt pe care mi l-a spus domnul de Tracy am făcut această descoperire.

Am nevoie de un exemplu. Pentru un fleac, o ușă întredeschisă noaptea, de exemplu, îmi și închipuiam doi oameni înarmați ațintindu-mi calea pentru a mă împiedica să ajung la fereastra ce da spre galeria în care mă întîlneam cu metresa mea. Era o nălucire pe care precis că n-ar fi avut-o nici un om cu mintea întreagă, ca Abraham Constantin, prietenul meu. În cîteva secunde (patru sau cinci, cel mult), sacrificiul vieții mele era fapt perfect împlinit; mă năpusteam ca un erou în întîmpinarea celor doi dușmani care se preschimbau într-o ușă întredeschisă.

Nu-s nici două luni de cînd mi s-a întîmplat din nou ceva asemănător, dar din punct de vedere moral. Sacrificiul fusese făcut, și nu-mi lipsise curajul necesar, cînd după douăzeci de ore mi-am dat seama, recitind o scrisoare greșit interpretată (de la domnul Hérard[2]), că totul a fost o nălucire. Întotdeauna citesc foarte repede, și de aici se nasc multe neplăceri.

Așadar, clasificîndu-mi viața ca pe-o colecție de plante, voi constata:

Copilăria și prima educație, din 1786 la 1800 ....15 ani
Serviciul militar din 1800 la 1803 .....3 —
A doua educație, amoruri ridicole cu domnișoara Adèle Clozel și cu mama ei, care a profitat de ocazie pentru a-l cunoaște mai temeinic pe amorezul fiicei

[1] De fapt, legea e din 3 brumar, anul IV.
[2] Bancher din Paris.

sale.[1] Viața din strada Angivilliers. În sfîrșit, frumoasa epocă de la Marsilia, cu Mélanie, din 1803 la 1805 ..... 2 —
Reîntoarcerea la Paris, sfîrșitul educației ..... 1 —
Serviciu sub Napoleon, din 1806 la sfîrșitul lui 1814 (din octombrie 1806 pînă la abdicarea din 1814)... $7\frac{1}{2}$
Aprilie, adeziunea mea în același număr din *Moniteur*, care publica abdicarea lui Napoleon. Călătorii, mari și violente amoruri, mă consolez scriind cărți, din 1814 la 1830 ..... $15\frac{1}{2}$
Al doilea seviciu, consul din 15 septembrie 1830 pînă în prezentul sfert de ceas ..... 5 ani

Am debutat în societate în salonul doamnei de Valserre, o habotnică avînd o înfățișare foarte ciudată, fără bărbie, fiica baronului des Adrets și prietenă cu mama. Era probabil prin 1794. Aveam un temperament înflăcărat și timiditatea descrisă de Cabanis. Am fost excesiv de impresionat de brațul frumos al domnișoarei Bonne de Saint-Vallier, mi se pare, văd chipul și frumoasele brațe, dar numele e nesigur, poate că era domnișoara de Lavalette. Domnul de Saint-Ferréol, de care n-am mai auzit nimic de atunci, era inamicul și rivalul meu; domnul de Sinard, prieten comun, ne potolea. Toate astea se petreceau într-un magnific parter deschis către grădina casei des Adrets, acum distrusă și preschimbată într-o locuință burgheză din strada Neuve, la Grenoble. În aceeași epocă începu admirația mea pasionată pentru părintele Ducros (călugăr cordelier secularizat, om de mare merit, cel puțin așa cred eu). Eram prieten intim cu bunicul meu, domnul Henry Gagnon, doctor în medicină.

Și iată că după atîtea considerații generale sînt gata să mă nasc.

[1] Referire la Adèle Rebuffel și la mama acesteia.

CAPITOLUL 3[1]

Prima mea amintire este că am muşcat-o de obraz sau de frunte pe doamna Pison de Galland, vara mea, soţia sclipitorului deputat din Adunarea Constituantă. O şi văd, o femeie de 25 de ani, cu trupul plin şi faţa rumenă. S-ar părea că tocmai rumeneala ei m-a stîrnit. Sta aşezată în mijlocul pajiştii numite povîrnişul Porţii Bonne, obrazul ei se afla exact la înălţimea mea.

„Sărută-mă, Henri", mă îndemnă ea. Eu n-am vrut, ea s-a supărat, eu am muşcat zdravăn. Scena mi-a rămas clar întipărită, desigur din cauză că gestul meu fu socotit pe loc drept o crimă de care mi se pomenea într-una.

Povîrnişul cu pricina era plin de margarete, o floare mică şi frumoasă din care făceam buchete. Astăzi, pajiştea din 1786 se află desigur în mijlocul oraşului, la sud de capela colegiului.

Mătuşa Séraphie declară că sînt un monstru şi că am un caracter atroce. Această mătuşă Séraphie era de o acreală tipică fetelor habotnice care n-au reuşit să se mărite. Ce i se întîmplase? N-am aflat niciodată, niciodată nu cunoaştem cronica scandaloasă a propriilor noastre rude, şi am părăsit oraşul pentru totdeauna la 16 ani, după ce, timp de trei ani, cea mai înflăcărată pasiune[2] mă surghiunise într-o solitudine deplină.

A doua mea ispravă fu şi mai fioroasă.

Îmi făcusem o colecţie de fire de papură, tot acolo, pe povîrnişul Porţii Bonne (Bonne de Lesdiguières). De aflat numele ştiinţific al papurii, plantă de formă

[1] Scris la Roma între 27 şi 30 noiembrie 1835 (n.ed.fr.).

[2] Pasiunea pentru matematici.

cilindrică, semănînd cu o pană de pui și lungă de un picior.

Fusesem dus în casa[1] a cărei ferestră de la etajul întîi dădea spre Grande-Rue, colț cu piața Grenette. Îmi făceam o grădină tăind firele de papură în bucăți lungi de două degete, pe care le așezam în intervalul dintre balcon și pervazul ferestrei. Cuțitul de bucătărie de care mă serveam îmi scăpă din mînă și căzu în stradă, adică de la o înălțime de vreo doisprezece pași, lîngă o oarecare doamnă Chenevaz, sau chiar pe această doamnă. Era cea mai mare scorpie din oraș (mama lui Candide Chenevaz, acela care în tinerețe o adora pe *Clarisse Harlowe* de Richardson, mai tîrziu unul dintre cei trei sute de acoliți ai domnului de Villèle, răsplătit de acesta cu postul de prim-președinte al curții regale din Grenoble, mort la Lyon înainte de-a fi primit învestitura).

Mătușa Séraphie susținu că voisem s-o ucid pe doamna Chenevaz; am fost declarat un caracter atroce, certat de bunul meu bunic, domnul Gagnon, care se temea de fiica lui, Séraphie, cea mai temută habotnică din tot orașul, certat chiar și de o ființă cu un caracter atît de nobil și de spaniolesc, ca buna mea mătușă, domnișoara Elisabeth Gagnon[2].

M-am răzvrătit, să fi avut vreo 4 ani. De atunci datează groaza mea de religie, groază pe care rațiunea a redus-o cu mare greutate la proporțiile sale juste, și asta de foarte puțin timp, n-au trecut nici șase ani. Cam tot atunci se născu pentru prima oară iubirea mea filială instinctivă, turbată pe vremea aceea, pentru republică.

Dacă aveam cel mult 5 ani.[3]

[1] E vorba de casa bunicului său, doctorul Gagnon.

[2] Sora doctorului Gagnon.

[3] „Domnul Gagnon cumpără casa învecinată cu cea a doamnelor de Marnais, ne mutăm în alt apartament, scriu pe ipsosul tuturor scoabelor: «Henri Beyle, 1789». Mai văd încă frumoasa inscripție de care se minuna bunul meu bunic. Prin urmare, atentatul meu la viața doamnei Chenevaz este anterior anului 1789" (n.ed.fr.).

Această mătușă Séraphie a fost geniul rău al întregii mele copilării; toată lumea o ura, dar se bucura de mult credit în familie. Presupun că mai tîrziu tata fu îndrăgostit de ea; în orice caz, făceau lungi plimbări spre Granges, trecînd printr-o grădină de legume de sub zidurile orașului. Eu eram singurul martor incomod și mă plictiseam cumplit. Mă ascundeam în clipa cînd porneau la plimbare. Acolo a naufragiat firava mea prietenie pentru tata.

De fapt, singurul care s-a ocupat de creșterea mea a fost bunul meu bunic, domnul Henri Gagnon. Acest om deosebit făcuse un pelerinaj la Ferney pentru a-l vedea pe Voltaire și fusese primit acolo cu cinste. Avea un mic bust al lui Voltaire, cît un pumn, montat pe un suport de abanos, înalt de 6 șchioape. (De un gust îndoielnic, dar nici Voltaire și nici excelentul meu bunic nu străluceau în ceea ce privește artele frumoase.)

Bustul era așezat în fața biroului la care scria, cabinetul lui se afla în fundul unui apartament uriaș, dînd într-o elegantă terasă împodobită cu flori. Era o mare favoare să fiu admis acolo, una și mai mare să privesc și să pipăi bustul lui Voltaire.

Cu toate astea, pornind de la cele mai depărtate amintiri, operele lui Voltaire nu mi-au plăcut de loc, mi se păreau niște copilării. Pot spune că nimic nu mi-a plăcut vreodată la acest mare om. Pe atunci nu puteam să-mi dau seama că el a fost legislatorul și apostolul Franței, Martin Lutherul ei.

Domnul Henri Gagnon purta o perucă pudrată, rotundă, cu trei rînduri de bucle, pentru că era doctor în medicină, și doctor la modă printre cucoane, ba chiar acuzat de-a fi fost amantul multora dintre ele, printre altele și al doamnei Teisseire, una dintre cele mai frumoase din oraș, pe care nu-mi amintesc s-o fi văzut vreodată pentru că erau certați pe-atunci, dar care mi-a dat a înțelege asta mai tîrziu, într-un fel cu totul neobișnuit. Din pricina perucii, mi s-a părut întotdeauna că bunul meu bunic are 80 de ani. Avea

tot soiul de toane (ca și nefericitul de mine), reumatisme, abia umbla, dar, din principiu, nu se urca niciodată în trăsură și nu-și punea niciodată pălăria: o pălărioară triunghiulară, din cele care se țin subbrat; și era o mare bucurie pentru mine cînd puteam s-o șterpelesc și să mi-o pun pe cap, faptă considerată de întreaga familie ca o lipsă de respect; în cele din urmă, din respect, încetai să-mi mai fac de lucru cu pălăria triunghiulară și bastonul lui cu măciulia din rădăcină de merișor, incrustată cu sidef.

Bunicul adora corespondența apocrifă a lui Hippocrate, pe care o citea în latinește (cu toate că știa un pic de greacă), și pe Horațiu, în ediția lui Johannes Bond, tipărită cu niște caractere îngrozitor de mărunte. M-a molipsit și pe mine cu aceste două pasiuni și, de fapt, cu toate gusturile lui, dar așa cum voi explica mai tîrziu, nu cum ar fi vrut el.

Dacă mă voi întoarce vreodată la Grenoble, trebuie să pun să mi se caute extrasele de naștere și de deces ale acestui excelent om, care mă adora și nu-l iubea de loc pe propriul său fiu, domnul [Romain] Gagnon, tatăl lui Oronce Gagnon, comandantul unui escadron de dragoni, care acum trei ani și-a ucis un adversar în duel, fapt pentru care îi sînt recunoscător, se vede că nu-i un papă-lapte. Sînt treizeci și trei de ani de cînd nu l-am văzut, el trebuie să aibă acum treizeci și cinci.

Mi-am pierdut bunicul pe cînd eram în Germania, prin 1807 sau 1813, nu-mi amintesc exact. Mi-aduc aminte de-o călătorie făcută la Grenoble ca să-l revăd; l-am găsit foarte mohorît; omul acela atît de agreabil, punctul de atracție al seratelor la care mergea, nu mai vorbea aproape de loc. Îmi spuse: „*E o vizită de adio*“, și-apoi schimbă vorba: îi era groază de stupiditatea înduioșărilor familiale.

Un fapt de care îmi amintesc, prin 1807 am pozat pentru un portret, ca s-o determin astfel și pe doamna Alex[andrine] Petit să-și facă unul, și cum numărul ședințelor era o obiecție, am dus-o la un pictor vizavi de la Fontaine du Diorama, care pentru 120 de franci îți făcea un portret în ulei într-o singură ședință. Bunul meu bunic văzu portretul, pe care, ca să scap de el, cred, îl trimisesem surorii mele. Începuse s-o ia razna; văzînd portretul, spuse: „*Ăla-i cel adevărat*", apoi recăzu în lîncezeală și tristețe. Muri curînd după aceea, așa mi se pare, la vîrsta de 82 de ani, cred.

Dacă această dată este exactă, înseamnă că avea 61 de ani în 1789 și s-a născut prin 1728. Uneori ne povestea despre bătălia de la Assiète[1], un asalt în Alpi încercat zadarnic de c[avalerul] de Belle-Isle în 1742, cred. Tatăl său, un om de onoare, dîrz și plin de energie, îl trimisese acolo în calitate de chirurg militar, pentru a-i forma caracterul. Bunicul își începea studiile de medicină și putea să aibă 18 sau 20 de ani, ceea ce mai indică și anul 1724 ca dată posibilă de naștere.

Avea o casă veche, situată în cel mai frumos loc din oraș, piața Grenette, colț cu Grande-Rue, drept spre miazăzi, și avînd în față cea mai frumoasă piață din oraș, cele două cafenele rivale și centrul lumii bune. Acolo, într-un prim etaj foarte scund, dar de-o încîntătoare veselie, a locuit bunicul pînă în 1789.

Trebuie să fi fost bogat pe-atunci, pentru că și-a cumpărat o casă superbă, situată chiar în spatele casei sale și aparținînd doamnelor de Marnais. Ocupă etajul doi al casei sale din piața Grenette și tot etajul corespunzător al casei de Marnais și-și făcu cea mai frumoasă locuință din oraș. Avea o scară magnifică pentru vremea aceea și un salon de treizeci și cinci de picioare pe douăzeci și opt.

Cele două camere din ap[artamentul] care dădea spre piața Grenette fură renovate; camerele teribilei

[1] Bătălia de la Assiète a avut loc în iulie 1747.

mătușii Séraphie, fiica domnului Gagnon, și a mătușii Elisabeth, sora lui, au fost despărțite printr-un perete[1] de ipsos și cărămizi clădite de-a lungul. Acest perete fu întărit cu scoabe de fier, iar pe ipsosul fiecărei scoabe am scris: „Henri Beyle, 1789". Mai văd și-acum frumoasele inscripții de care se minuna bunicul.

„De vreme ce știi să scrii atît de bine, îmi spuse el, ai tot dreptul să înveți latinește."

Cuvintele lui mă băgară în sperieți, și un pedant fioros la înfățișare, domnul Joubert, înalt, palid, slab, sprijinindu-se într-un toiag, se înființă ca să mă dăscălească, să mă învețe *mura* — mură. Ne-am dus să cumpărăm un manual pentru începători de la domnul Giroud, librar, în fundul unei curți ce da în piața Herbes. Pe-atunci habar n-aveam ce instrument de tortură mi se cumpără de acolo.

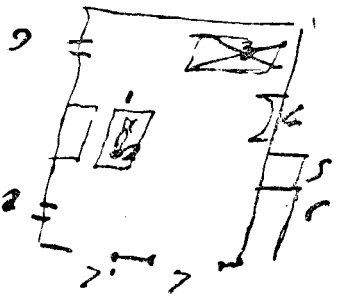

1. Salteaua mea. 2. Eu. 3. Patul Henriettei. 4. Șemineu. 5. Cabinetul negru de toaletă. 6. O fereastră mare către strada Vieux-Jésuites. 7. Fereastră mică. 8. Ușa salonului. 9. Ușă spre alt apartament.

Aici începe nenorocirile mele.

Dar amîn de prea mult timp o povestire necesară, una dintre cele două sau trei care mă vor determina să arunc în foc aceste memorii.

Mama mea, doamna Henriette Gagnon, era o femeie fermecătoare, și eu eram îndrăgostit de mama.

Mă grăbesc să adaug că am pierdut-o pe cînd aveam 7 ani.

[1] Stendhal folosește aici termenul regional dofinez *gippe*, explicîndu-l între paranteze.

Iubind-o la vîrsta de 6 ani probabil, 1789, aveam absolut același caracter ca și în 1828, cînd o iubeam cu furie pe Alberthe de Rubempré. Felul meu de-a vîna fericirea nu se schimbase de loc în fond, cu o singură excepție: față de ceea ce constituie partea fizică a iubirii eram așa cum ar fi Cezar dacă ar reveni pe lume și-ar fi pus în fața unui tun și-a unor pistoale. Aș fi învățat totul foarte repede, dar asta n-ar fi schimbat în fond tactica mea.

Voiam s-o acopăr pe mama cu sărutări și chiar dezbrăcată. Ea mă iubea cu pasiune și mă săruta adeseori, eu îi întorceam sărutările cu atîta foc, încît adeseori era silită să mă lase și să plece. Pe tata îl uram cînd apărea și întrerupea sărutările noastre. Întotdeauna voiam s-o sărut pe piept. Aduceți-vă aminte că am pierdut-o în urma unei nașteri, pe cînd aveam doar 7 ani.

Era o femeie trupeșă, de-o prospețime desăvîrșită, foarte frumoasă și cred doar că nu destul de înaltă. Avea o noblețe și-o seninătate desăvîrșită în trăsături; foarte sprintenă, preferînd să alerge și să facă totul singură decît să poruncească celor trei servitoare pe care le avea și, în fine, citind adeseori în original *Divina Comedie* de Dante, din care am găsit mai tîrziu cinci sau șase ex[emplare] în ediții diferite în apartamentul său, care, după ce a murit, a rămas închis.

A pierit în floarea tinereții și-a frumuseții, în 1790, să fi avut 28 sau 30 de ani.

De atunci începe viața mea morală.

Mătușa Séraphie îndrăzni să mă acuze că nu plîng destul. Judecați singuri durerea mea și tot ce puteam simți! Dar mi se părea că a doua zi am s-o revăd, încă nu înțelegeam moartea.

Așa am pierdut acum patruzeci și cinci de ani tot ce aveam mai scump pe lume.

Libertatea pe care mi-o iau destăinuind că o iubeam n-o poate jigni; dacă aș reîntîlni-o vreodată, i-aș

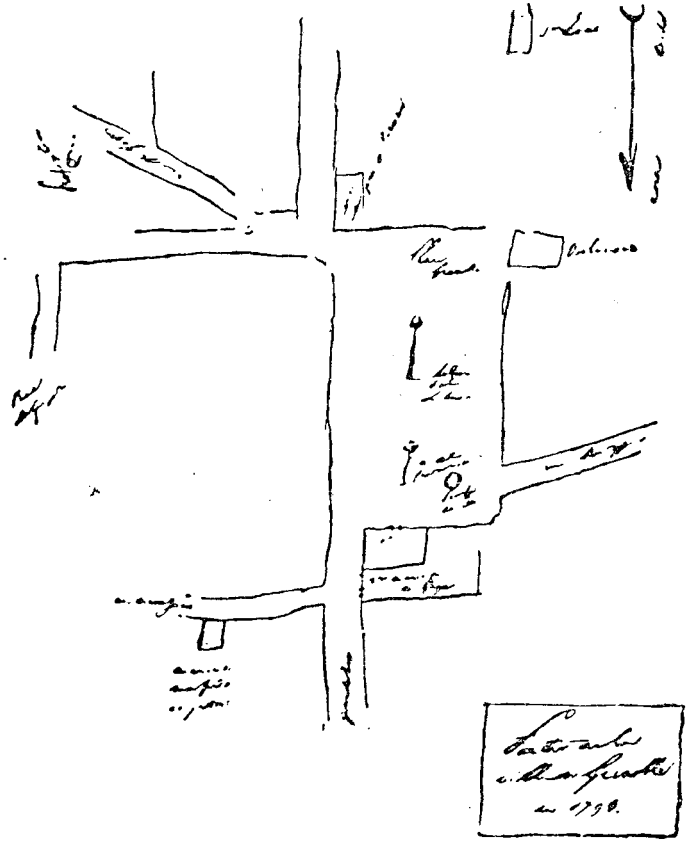

(O parte din oraşul Grenoble în 1793 — Strada Lafayette — Strada Vieux-Jésuites — Casa tatălui meu, în care m-am născut — Strada Saint-Jacques — Mănăstirea Propagation — Casa care l-a ruinat pe tata — Saint-Louis. Miazăzi. Nord — Piaţa Grenette — Biserica Verbe Incarné — Arborele Libertăţii. A[rborele] Fraternităţii — O cişmea veche — Strada Montorge — Prima. A doua casă a domnului Gagnon)

spune-o din nou. De altfel, ea n-a participat de loc la această iubire. N-a răspuns la modul venețian, ca doamna Benzoni autorului *Nellei*. În ce mă privește, eram cît se poate de nelegiuit, îi iubeam farmecele cu furie.

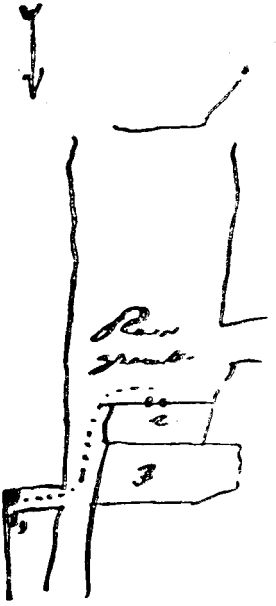

1. Casa noastră. 2. Cea a bunicului meu. 3. Casa Marnais (piața Grenette).

Într-o seară, cum din întîmplare fusesem culcat pe jos în camera ei, pe-o saltea, această femeie sprintenă și ușoară ca o ciută sări peste salteaua mea ca s-ajungă mai repede la patul ei.

Timp de zece ani după moarte camera ei a rămas închisă. Cu greu mi-a îngăduit tata, în 1798, să instalez acolo o tablă de pînză ceruită și să studiez matematicile. Dar nici un servitor nu intra acolo, ar fi fost aspru certat, doar eu aveam cheia. Asemenea sentiment îi face tatii o deosebită cinste în ochii mei acum, cînd reflectez la toate astea.

Ea muri, așadar, în camera sa din strada Vieux-Jésuites, a cincea sau a șasea casă pe stînga cînd vii dinspre Grande-Rue, vizavi de casa domnului Teisseire. Acolo mă născusem eu, casa aparținea tatălui meu, care o vîndu atunci cînd se apucă să-și clădească noua lui stradă și să facă nebunii. Această stradă care l-a ruinat fu numită strada Dauphin (tata era un ultraregalist fanatic, partizan al pr[eoților] și-al nobililor), iar acum se numește, cred, strada Lafayette.

Îmi petreceam viața la bunicul meu, a cărui casă se afla la cel mult o sută de pași de-a noastră.

CAPITOLUL 4[1]

Aș putea umple un volum întreg cu împrejurările în care a murit o ființă atît de scumpă mie.

Cu alte cuvinte: nu cunosc absolut de loc amănuntele, murise dintr-o naștere, datorită, pare-se, neîndemînării unui chirurg numit Hérault, un dobitoc, ales, pare-se, numai ca să i se facă în ciudă altui mamoș deștept și priceput, cam tot așa cum a murit doamna Petit în 1814. Nu pot descrie pe larg decît sentimentele mele, care pot să i se pară exagerate sau de necrezut spectatorului obișnuit cu măsluielile din romane (nu vorbesc de Fielding) sau cu realitatea veștedă a romanelor construite cu suflete pariziene.

Cititorul trebuie să știe că un dofinez are felul său propriu de a simți — iute, încăpățînat, chibzuit, cum n-am întîlnit în nici o altă regiune. Pentru o privire clarvăzătoare, la fiecare trei grade latitudine, muzica, peisajele și romanele ar trebui să fie mereu altfel. La Valence sur Rhône, de pildă, se sfîrșește caracterul provensal, caracterul bourguignon începe la Valence și lasă loc, între Dijon și Troyes, caracterului parizian, politicos, spiritual, lipsit de profunzime, într-un cuvînt, preocupat mai mult de ceilalți.

Caracterul dofinez e înzestrat cu o tenacitate, o profunzime, un spirit, o finețe pe care zadarnic le-ai căuta în civilizația provensală sau bourguignonă, vecinele sale. Acolo unde provensalul se revarsă în înjurături fioroase, dofinezul reflectează și stă de vorbă cu inima lui.

[1] Scris la 1 și 2 decembrie 1835 (n. ed. fr.).

Toată lumea știe că pînă în anul 1[349] Dauphiné a fost un stat separat de Franța, pe jumătate italian prin politica pe care o ducea. Apoi Ludovic al XI-lea, delfinul, certat cu tatăl său, administră această provincie timp de ... ani, și sînt înclinat să cred că acest geniu profund și profund timid, dușman al hotărîrilor pripite, e omul care și-a întipărit amprenta pe caracterul dofinez. Încă de pe vremea mea, după convingerea bunicului și-a mătușii Elisabeth, veritabilă întrupare a sentimentelor energice și generoase ale familiei, Parisul nu reprezenta cîtuși de puțin un model, era un oraș îndepărtat și dușmănos, de-a cărui influență trebuia să te păzești.

Și-acum, după ce am căutat prin această digresiune să intru în grația cititorilor mai puțin sensibili, voi povesti că în ajunul morții mamei, sora mea, Pauline, și cu mine am fost scoși la plimbare pe strada Montorge, am revenit de-a lungul caselor de pe stînga străzii (la nord). Am fost instalați în casa bunicului, din piața Grenette. Dormeam pe dușumea, pe-o saltea așezată între fereastră și șemineu, cînd, spre orele 2 dimineața, toată familia se întoarse plîngînd în hohote.

„Dar cum se poate ca doctorii să nu fi găsit nici un leac?“ îi spuneam eu bătrînei Marion (tipul servitoarei din Molière, prietenă cu stăpînii, dar nesfiindu-se niciodată să spună ce crede ea de cuviință, care o cunoscuse pe mama încă de foarte tînără, o văzuse măritîndu-se cu zece ani în urmă, în 1780, și ținea mult la mine).

Marie Thomasset, din Vinay, tip autentic de caracter dofinez; numită cu diminutivul Marion, își petrecu toată noaptea lîngă salteaua mea, plîngînd cu lacrimi fierbinți și avînd, pesemne, misiunea de-a mă consola. Eram mai mult uimit decît disperat, nu înțelegeam ce-i moartea, nu prea credeam în ea.

— Ce, îi spuneam lui Marion, n-am s-o mai văd niciodată?

— Cum s-o mai vezi dacă va fi dusă la cimitir?

— Şi unde-i cimitirul ăsta?

— Pe strada des Mûriers, cel din parohia Notre-Dame.

Şi-acum mai stăruie în mintea mea tot dialogul din noaptea aceea; dacă aş vrea, aş putea să-l transcriu aici. Atunci a început adevărata mea viaţă morală, trebuie să fi avut şase ani şi jumătate. De altfel, toate aceste date se pot verifica uşor cu ajutorul actelor de stare civilă.

Adormii; cînd m-am trezit a doua zi, Marion îmi spuse:

— Trebuie să mergi să-l săruţi pe tata.

— Cum, măicuţa mea a murit? N-o s-o mai văd niciodată?

— Fă bine şi taci, te aude tata, e acolo, în patul bunicii.

Străbătui cu repulsie spaţiul îngust dintre pat şi perete, care era întunecos din pricina perdelelor trase. Nu-l puteam suferi pe tata şi mi-era silă să-l sărut.

O clipă mai tîrziu sosi abatele Rey, un bărbat foarte înalt, foarte rezervat, cu faţa ciupită de vărsat, cu un aer nătîng şi blajin, vorbind pe nas, şi care, curînd după aceea, a ajuns mare vicar. Era unul dintre prietenii familiei.

Cine ar crede? Mi-era antipatic pentru că era preot.

Domnul abate Rey se aşeză lîngă fereastră, tata îşi puse halatul de casă, ieşi din alcovul închis cu perdele de serj verde. Existau două perdele frumoase din tafta trandafirie, întreţesută cu alb, care ziua le ascundeau pe celelalte.

Abatele Rey îl îmbrăţişă pe tata în tăcere; eu observai că tata e foarte urît, avea ochii umflaţi şi lăcrăma într-una. Rămăsesem în alcovul întunecos şi vedeam totul foarte bine.

„Domnul a dat, Domnul a luat, prietene", spuse în cele din urmă abatele, şi aceste cuvinte, rostite de un om pe care îl uram altuia pe care nu-l prea iubeam, m-au pus foarte serios pe gînduri.

O să mă credeți nesimțitor, nu eram deocamdată decît uimit de moartea mamei. Nu înțelegeam acest cuvînt. Oare voi îndrăzni să scriu ceea ce mi-a repetat apoi adeseori Marion, mustrîndu-mă? Începusem să-l bîrfesc pe *God*[1].

Dar să zicem că mint în privința unor vorbe de duh care depășesc probabil realitatea, cu siguranță că nu mint în ceea ce privește restul.

Dacă voi fi ispitit să mint, asta se va întîmpla mai tîrziu, cînd va fi vorba de păcatele foarte mari, de mult mai tîrziu. Nu cred de loc în acea inteligență a copiilor care prevestește un om superior. Într-un domeniu mult mai puțin supus iluziilor, căci, oricum, monumentele rămîn, toți pictorii mediocri pe care i-am cunoscut au făcut lucruri uimitoare între 8 și 10 ani și *prevestind geniul*.

Vai, nimic nu prevestește geniul, poate că doar încăpățînarea ar fi un semn.

A doua zi se discută despre înmormîntare. Tata, a cărui față era într-adevăr de nerecunoscut, mă îmbrăcă într-un soi de mantie neagră din lînă neagră, pe care mi-o înnodă sub bărbie. Scena se petrecu în cabinetul tatii, din strada Vieux-Jésuites; tata era posomorît, iar cabinetul, tapetat de jur împrejur cu *in folii* funebre, hidoase la vedere. *Enciclopedia* lui d'Alembert și Diderot, legată în albastru, era singura excepție în urîțenia generală.

Acest cabinet juridic aparținuse domnului de Brenier, soțul doamnei de Valserre și c[onsilier] la Tribunalul Suprem. Rămasă văduvă, doamna de Valserre îl moștenise și își schimbase numele, Valserre fiind mai nobil și mai frumos decît Brenier. După aceea s-a călugărit.

Toate rudele și prietenii se întruniseră în cabinetul tatii.

Îmbrăcat cu mantia mea neagră, stăteam între genunchii tatii, la 1. Vărul nostru, domnul Pison, tatăl,

[1] Dumnezeu (în limba engleză în original).

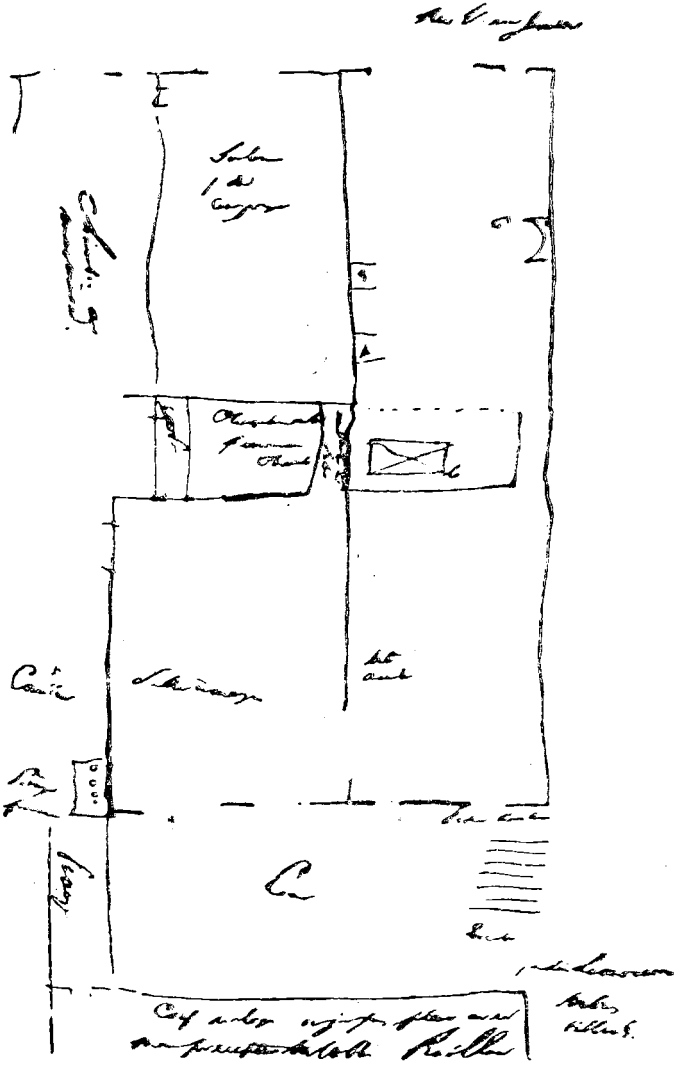

1. Tata într-un fotoliu. 2. Șemineu. 3. Domnul Pisen. 4. Unchiul meu.
(Strada Vieux Jésuites — Camera mamei — Salon — Cămăruță — Camera cameristei — Vestibulul salonului. Pat — Bucătărie — Plită. Cuptor — Sufragerie — Anticameră — Coridor — Curte — Ușa de intrare. Scară — Grădina Lamouroux. Tei — Dependințele în care am fost instalat, împreună cu preceptorul meu, d-l abate Raillane)

un domn grav, dar de o gravitate de om de curte și deosebit de respectat în familie pentru felul său de a se comporta (era zvelt, avea 55 de ani și o înfățișare cît se poate de distinsă), intră și se așeză la 3.

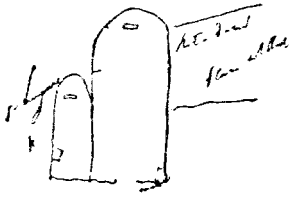

A. Cristelniță (Saint-Hugues—Notre-Dame. Piața Tilleuls — Strada Bayard)

În loc să plîngă și să fie trist, el începu să discute, ca de obicei, și să vorbească despre curte (poate despre curtea tribunalului, e foarte probabil). Eu am crezut că vorbea despre curțile străine și-am fost profund jignit de insensibilitatea lui.

O clipă mai tîrziu intră unchiul meu, fratele mamei, un tînăr cît se poate de bine făcut și cît se poate de plăcut, foarte elegant, îmbrăcat după ultima modă. Era donjuanul orașului; se așeză la 4 și începu și el să discute, ca de obicei, cu domnul Pison. Mă cuprinse o indignare violentă și-mi amintii că tata spunea că-i un fluștur atic. Totuși, remarcai că avea ochii foarte roșii, și-avea și o față deosebit de frumoasă; asta mă calmă puțin.

Purta un fel de tichie după ultima modă, dintr-o pungă pătrată de taftа neagră, cu două urechi mari de cîine (așa se numeau șase ani mai tîrziu), cum mai poartă și astăzi prințul de Talleyrand, și folosea o pudră parfumată.

Se auzi un zgomot puternic; era sicriul bietei mele mame, care era scos din salon.

„Ah, nici nu știu ce trebuie să faci la asemenea ceremonii", spuse cu un aer indiferent domnul Pison ridicîndu-se, ceea ce m-a surprins foarte neplăcut. Aceasta fu ultima mea senzație *socială*. Intrînd în salon și văzînd sicriul acoperit, în care era *mama mea*, am fost cuprins de o deznădejde cumplită. În sfîrșit, înțelegeam ce înseamnă moartea.

Asta se întîmpla după ce fusesem acuzat de nesimțire de către mătușa Séraphie.

Îl voi scuti pe cititor de relatarea tuturor cuvintelor rostite în marea mea deznădejde la biserica parohială Saint-Hugues.

Mă înăbușeam. A trebuit, cred, să fiu scos afară, căci durerea mea era prea zgomotoasă. Niciodată n-am mai putut privi cu sînge rece această biserică Saint-Hugues și catedrala alăturată. Chiar și-n 1828, cînd m-am dus să revăd Grenoble, a fost de ajuns să aud sunetul clopotelor de la catedrală pentru a mă cufunda într-o tristețe posomorîtă, seacă, fără înduioșare, tristețea aceea vecină cu mînia.

Ajuns la cimitir, care se afla într-un bastion din preajma străzii des Mûriers (astăzi, sau cel puțin în 1828, ocupat de o imensă clădire, depozit al regimentului de geniu), făcui niște nebunii pe care mi le-a povestit mai tîrziu Marion. Se pare că nu voiam cu nici un preț să se arunce pămînt peste sicriul mamei, spuneam că are s-o doară. Dar

Peste negrele culori dintr-un tablou atît de trist
Trebuie să treci cu buretele sau să tragi cortina.[1]

În virtutea jocului complicat de caractere din familia mea, o dată cu moartea mamei au luat sfîrșit toate bucuriile copilăriei mele.[2]

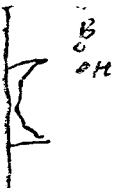

B. Domnul Bar[thélemy] d'Orbane — H. Eu.

[1] Corneille, *Rodogune*, Act. II, sc. III.

[2] În ceea ce mă privește, răutatea cea mai neagră urmează bunătății și veseliei. Capitolul 4 *bis* — Amintiri: iată amintirile care îmi rămîn după 23×2 ani despre zilele fericite cînd trăia mama. Vizite, supeuri, căpitanul B[eyle]. Abatele Cheylan. M-am revortat. Plecare la Romans. Barthélemy, d'Orbane, care [cuvînt șters]. Domnul B[arthélemy d'Orbane] mă învățâ tot felul de strîmbături."

CAPITOLUL 5[1]

AMINTIRI MĂRUNTE DIN PRIMA COPILĂRIE [2]

Pe vremea cînd ocupam etajul întîi din piața Grenette, înainte de 1790, sau, mai exact, pînă la jumătatea lui 1789, unchiul meu, tînăr avocat, avea un mic apartament cochet la al doilea, la colțul pieței Grenette cu Grande-Rue. Glumea cu mine și-mi îngăduia să-l privesc cum își leapădă frumoasele sale veșminte și-și pune halatul de casă, seara la orele 9, înainte de cină. Pentru mine, acesta era un moment de încîntare și plin de voioșie, și coboram înapoi la etajul întîi, purtînd înaintea lui sfeșnicul de argint. Aristocratica mea familie s-ar fi simțit dezonorată dacă sfeșnicul n-ar fi fost de argint. E drept nu cu o nobilă lumînare de spermanțet, pe-atunci fiind obiceiul să se folosească lumînări de seu. Dar aceste lumînări de seu erau aduse cu multă grijă și în lăzi tocmai din împrejurimile Briançonului; trebuiau făcute cu seu de capră, iar pentru asta se scria din timp unui prieten care locuia acolo în munți. Mă mai văd încă asistînd la despachetarea lumînărilor și mîncînd pîine cu lapte dintr-un castron de argint; hîrșîitul lingurii pe fundul castronului cu lapte mi se părea ciudat. Legăturile noastre cu prietenul din Briançon erau într-un fel asemănătoare cu cele de *la gazdă la gazdă*, așa cum le

---

[1] Scris la Roma între 17 și 22 decembrie 1835 (n. ed. fr.).

[2] „Amintiri mărunte de introdus *after the* povestirea *of my mother death* [în limba engleză în original: „*după* povestirea *morții mamei mele*"]: Barthélemy d'Orbane. Plecare la Romans, marile zăpezi. Plecarea la Vizille. Ura mătușii Séraphie împotriva domnișoarelor Barnave în timp ce treceam prin fața casei lor de la țară, în drum spre Saint-Robert. Amintiri mărunte. A se plasa la locul potrivit, prin 1791. A se transcrie pe stînga la locul potrivit" (n. ed. fr.).

descrie Homer, urmare firească a neîncrederii și barbariei generale.[1]

Unchiul meu[2], tînăr, sclipitor, fluşturatic, trecea drept omul cel mai fermecător din oraş, astfel încît, cu mulți ani mai tîrziu, voind să-şi apere virtutea, care călcase de altfel de multe ori pe-alături, doamna Delaunay spunea: „Totuşi, nu i-am cedat niciodată domnului Gagnon-fiul".

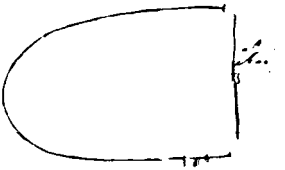

(Scena). Acolo se răneşte Cidul. — H. Henri B. avînd mai puțin de 6 ani. Infama sală de spectacol din Grenoble, care mi-a inspirat cea mai tandră venerație. Prin 1794, 95 și 96 îmi plăcea chiar și duhoarea de-acolo. Această iubire se dezlănțui cu frenezie pe timpul doamnei Kubly.

Unchiul meu, zic, își bătea joc cît putea de gravitatea tatălui său, care, întîlnindu-l prin diferite case, îmbrăcat în haine scumpe, pe care nu el le plătise, era foarte mirat. „Cît ai clipi din ochi mă făceam nevăzut", adăuga unchiul, povestindu-mi întîmplarea.

Într-o seară, în ciuda tuturor (dar cine s-ar fi împotrivit înainte de 1790?), el mă duse la teatru. Se juca *Cidul*.

„Copilul ăsta e nebun", spuse bunul meu bunic cînd m-am întors acasă. Dragostea lui pentru literatură îl împiedicase să se împotrivească hotărît plecării mele la spectacol. Am văzut, prin urmare, *Cidul*, dar, mi se pare, în veşminte de satin de culoarea cerului și cu pantofi de satin alb. În timp ce recita monologul, sau

---

[1] *Pe margine*: „Stil. Ordinea ideilor. A se pregăti atenția prin cîteva cuvinte în treacăt: 1. despre Lambert; 2. despre unchiul meu în primele capitole, 17 decembrie 35. Stil. Raportul dintre cuvinte și idei: dicț[ionar]ul Academiei, articolul Saint-Marc Girardin, c[avale] r of König von Jean fou[tre]. Dezbateri" (n. ed. fr.).

[2] *Pe margine:* „20 decembrie 1835. *Yesterday, Filarmonica—before me*, Amalia Betti[ni]". (În limba engleză în original: *„Ieri, Filarmonică — în fața mea...")* (n. ed. fr.).

într-alt moment, mînuind spada cu prea mult foc, Cidul se răni la ochiul drept.

„Încă un pic, auzeam în jurul meu, și-și crăpa ochiul.“ Mă aflam în primul rînd de loji, a doua pe dreapta.

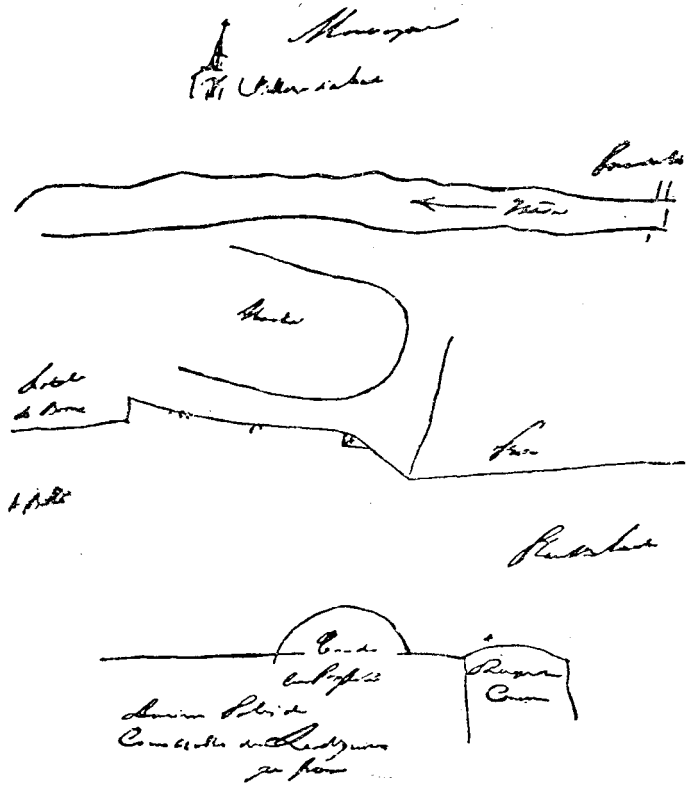

(Bastilia fortificată între 1828 și 1836 de către generalul Haxo un palavragiu fără pereche — Munte. Sainte-Marie d'en haut. Pod de lemn. Isère — Palatul Bonne — Teatru. A. Bilete — Închisoare. Piața Saint-André — Turnul Prefecturii — Străvechiul castel al conetabilului de Lesdiguières, cred cu — Pasajul Concert)

Altă dată unchiul meu îmi făcu favoarea de a mă lua la *Caravana din Cairo*[1]. (Îl stingheream în evoluțiile sale printre cucoane. Fapt de care îmi dădeam bine seama.) Cămilele mă înnebuniră de-a binelea. *Infanta din Zamora*[2], în care un mișel sau poate vreun bucătar cînta o arietă purtînd un coif cu un șobolan în chip de panaș, mă fermecă pînă la delir. Asta însemna pentru mine adevăratul comic.

Îmi spuneam, foarte confuz, fără îndoială, și nu atît de clar cum scriu aici: „Fiecare moment din viața unchiului meu e ca și clipele de încîntare pe care le savuram împreună în timpul spectacolelor. Va să zică, tot ce poate fi mai frumos pe lume e să fii un om fermecător, ca unchiul meu.“ În capul meu de 5 ani nu intra gîndul că unchiul nu-i chiar atît de fericit ca mine privind defilarea caravanei de cămile.

Dar am mers prea departe: în loc să fiu curtenitor, am devenit pasionat cu femeile pe care le iubeam, aproape indiferent și mai ales lipsit de vanitate cu celelalte, de aici insuccesele și *fiascurile*. Poate că nici unul dintre bărbații de la curtea Împăratului n-au avut mai puține femei ca mine, despre care se credea că sînt amantul soției primului-ministru.

Un spectacol, sunetul frumos al unui clopot grav (ca acela al bisericii din..., mai sus de Rolle, în mai 1800, mergînd spre Saint-Bernard) au provocat întotdeauna un ecou adînc în inima mea. Chiar și l[iturghia] în care cr[ed]eam atît de puțin îmi inspira gravitate. Încă de foarte tînăr și cu siguranță înainte de-a fi împlinit 10 ani și de scrisoarea abatelui Gardon, credeam că *God* îi disprețuiește pe acești scamatori. (După patruzeci și cinci de ani de meditație, tot mai cred că mistificarea aduce prea mult folos celor care

[1] *La Caravane de Caire*, operă în 3 acte de Morel de Chédeville, muzică de Grétry.

[2] *L'infante de Zamore*, operă comică în 3 acte, libretul de Framei muzica împrumutată din Frescatena de Paisiello.

o practică pentru a nu găsi întotdeauna urmași. Povestea medaliei pe care a istorisit-o alaltăieri..., decembrie 1835.)

Păstrez amintirea cea mai precisă și mai limpede a perucii rotunde și pudrate a bunicului — avea trei rînduri de bucle. Bunicul nu purta niciodată pălărie.

Această ținută contribuise, așa mi se pare, la a-l face cunoscut și respectat de nevoiașii de la care nu lua niciodată bani pentru îngrijirile date ca medic.

Era medicul și prietenul celor mai multe case nobile. Domnul de Chaléon, îmi mai aduc aminte de dangătul clopotelor trase la Saint-Louis de ziua morții sale; domnul de Lacoste, care a avut un atac de apoplexie în Terres-Froides, la La Frette; domnul de Raxis, care avea rîie și-și arunca mantaua pe dușumea în camera bunicului, care mă certa cu un tact desăvîrșit pentru că, după ce povestisem această întîmplare, am adăugat și numele domnului de Raxis; domnul și doamna des Adrets, doamna de Valserre, fiica lor, în salonul cărora mi-am făcut prima intrare *în lume*. Sora ei, doamna de Mareste, mi se părea grozav de frumoasă și se spunea că e foarte ușuratică.

Pe vremea cînd l-am cunoscut, era și fusese timp de douăzeci și cinci de ani promotorul tuturor inițiativelor folositoare și care, dată fiind epoca de copilărie politică a acelor timpuri înapoiate (1760), puteau fi numite liberale. Lui i se datorează biblioteca. Și asta n-a fost o treabă ușoară. Întîi a trebuit s-o cumpere, apoi să-i găsească un loc potrivit, apoi să-i asigure un venit bibliotecarului.[1]

Îi proteja, mai întîi împotriva părinților, apoi și mai eficace, pe toți tinerii care dovedeau dragoste de

[1] Primul lot de cărți al bibliotecii din Grenoble a fost cumpărat în 1772 din biblioteca episcopului orașului; doctorul Gagnon a fost promotorul acestui fapt.

studiu. Părinților recalcitranți le cita exemplul lui Vaucanson.[1]

Pe vremea cînd s-a întors din Montpellier la Grenoble, bunicul (doctor în medicină) avea un păr superb, dar opinia publică din 1760 îi declară categoric că nimeni n-o să-i acorde încredere dacă nu va purta perucă. Aceasta fusese părerea unei bătrîne verișoare Didier, care l-a făcut moștenitorul ei, împreună cu mătușa Elisabeth, și a murit prin 1788. În ziua de Saint-Laurent, cînd mergeam la ea în vizită, buna verișoară mă îndopa cu pîine galbenă (cu șofran). Locuia pe o stradă de lîngă biserica Saint-Laurent; pe aceeași stradă ținea băcănie fosta mea bonă, Françoise, la care am ținut nespus de mult; plecase de la mama ca să se mărite. Fu înlocuită cu frumoasa Geneviève, sora ei, căreia se spunea că tata îi cam dădea tîrcoale.

Camera bunicului, de la etajul întîi, spre piața Grenette, era zugrăvită într-un verde-țipător, și tata îmi spunea încă de pe-atunci:

„Cu toată deșteptăciunea lui, bunicul n-are gust în artă."

Din pricina caracterului său timid, francezul folosește rareori culorile curate: verde, roșu, albastru, galben; preferă nuanțele nedefinite. În afară de asta, nu văd ce era rău în alegerea bunicului. Camera lui era drept spre miazăzi, citea enorm, voia să-și cruțe ochii, de care se plîngea din cînd în cînd.

Dar cititorul meu, dacă se va găsi vreodată unul pentru asemenea copilării, își va da lesne seama că fiecare *de ce*, toate explicațiile mele pot fi foarte greșite. N-am reținut decît niște imagini foarte clare, toate explicațiile îmi vin acuma, scriind, la patruzeci și cinci de ani după evenimente.

[1] Referire la celebrul inventator francez *Jacques de Vaucansons* (1709–1782), cunoscut pentru pasiunea pe care o depunea în studiul a numeroase și variate discipline.

Excelentul meu bunic, care a fost de fapt adevăratul meu tată și prieten intim pînă la hotărîrea mea, prin 1796, de-a scăpa de Grenoble cu ajutorul matematicilor, povestea adeseori un lucru de necrezut.

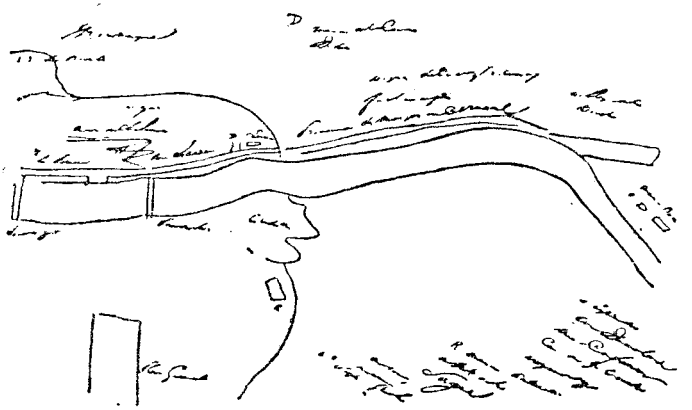

(Munte — La Bastille — Vii — Urcușul Chalemont — La Perière — Strada Saint-Laurent — Saint-Laurent — D. Casa verișoarei Didier — Vii minunate, foarte bine expuse — Promenada măștilor în timpul carnavalului — Satul La Tronche — Casa lui Barral — Pod de lemn — Citadelle — Piața Grenette — O. Biserica domnului Dumolard, confesorul meu, preot în La Tronche și mare cutră — R. Pensionul domnișoarei de la Sagne; sora mea, prietena ei, domnișoara Sophie Gauthier)

În ziua cînd am împlinit un an, 23 ianuarie 1784, mama mă dusese în camera lui (verde) și mă ținea în picioare lîngă fereastră; bunicul, care se afla în preajma patului, mă chemă, eu pornii la drum și ajunsei pînă la el.

Pe-atunci vorbeam un pic, și în chip de salut spuneam „*hateur*". Unchiul glumea pe seama surorii sale Henriette (mama) în legătură cu urîciunea mea.

Se pare că aveam un cap uriaş, chelbos, şi că semănam cu părintele Brulard, un călugăr descurcăreţ[1], om de viaţă şi cu mare influenţă în mănăstirea lui, unchiul sau străunchiul meu, mort înainte de-a mă fi născut eu.

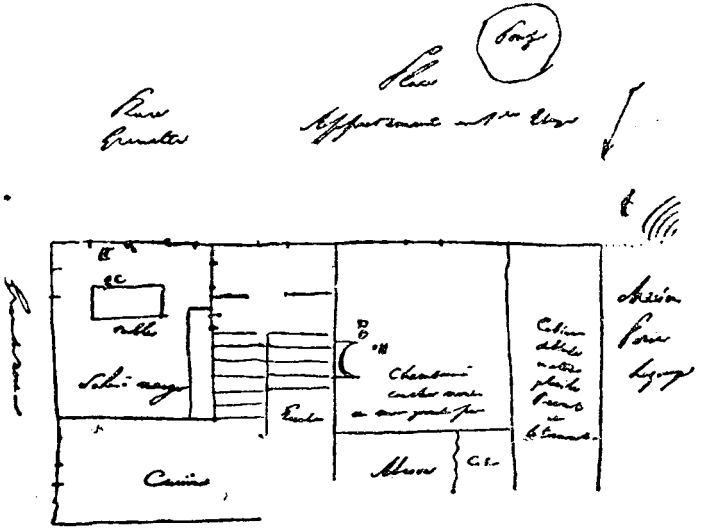

H. Eu — D. Domnul Barthélemy d'Orbane — Bunul abate Chélan — H. Eu. Nu-mi amintesc unde locuiau mătuşile Séraphie şi Elisabeth. Mi-aduc vag aminte de-o cameră între sufragerie şi Grande-Rue.

(Piaţa Grenette — Cişmea — Plan — Apartament la etajul întîi — Grande-Rue — Sufragerie — Masă — Bucătărie — Scară — Dormitorul verde al bunicului — Alcov — Cabinet — Cabinet de studiu, în care se aflau barometrul şi termometrul — Casa Perier-Lagrange)

Eram foarte întreprinzător, de aici două accidente povestite de bunicul cu groază şi amărăciune: Înspre

[1] Aluzie la fratele bunicului său, Pierre Beyle; îl chema Chérubin-Joseph Beyle şi a fost călugăr la Grenoble.

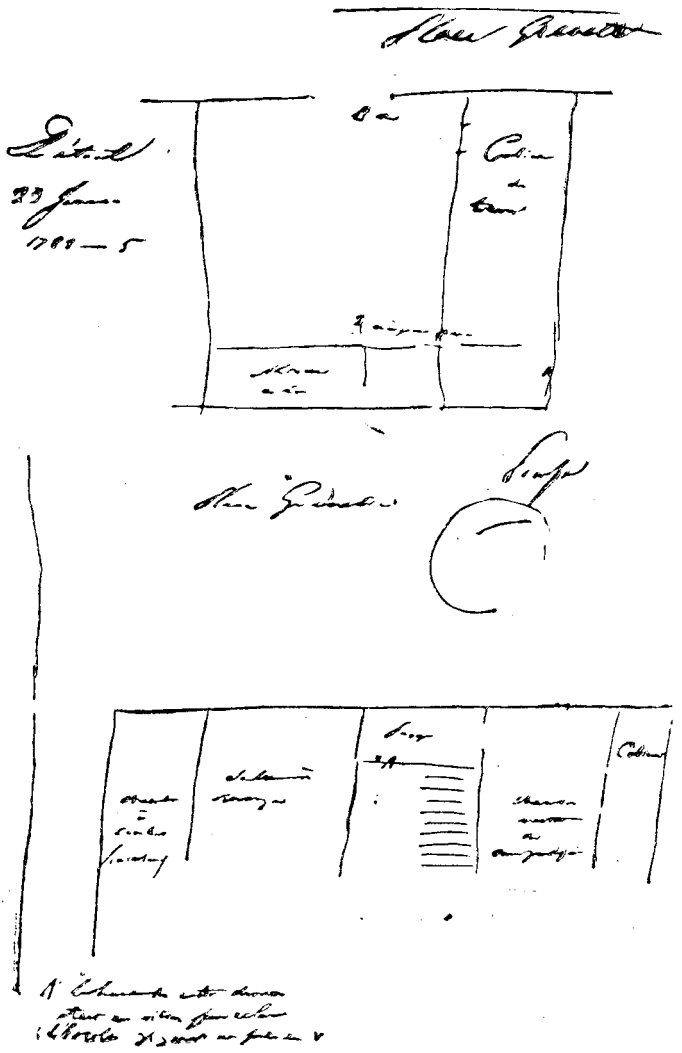

Detaliu, 23 ianuarie 1788 — 5. Piața Grenette — Eu. Bunicul — Cabinet de lucru. Alcov și pat. (Piața Grenette — Dormitor (nesigur) — Sufragerie — Coridor. Camera verde a bunicului. Cabinet — A'. Partea de sus a acestei diviziuni era cu geamuri, pentru a lumina scara. În V era o ușă)

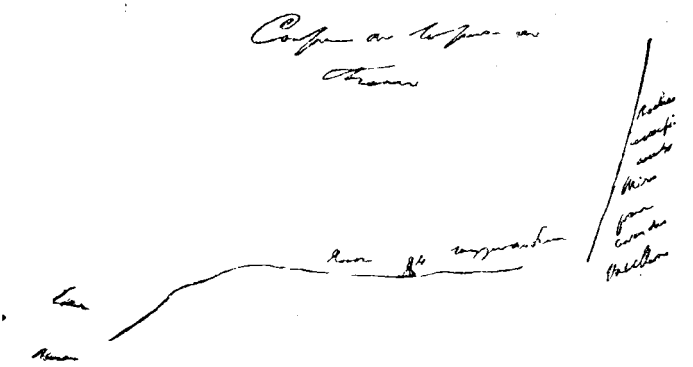

H. Locul unde m-a trîntit catîrul.
(Secțiune în Porte-de-France — Turnul Rabot — Stîncă abruptă și cariera de piatră pentru construcții — Depozit de piatră — Drum — Isère, rîu)

stînca Porte-de-France am înțepat cu o surcea ascuțită cu cuțitul un catîr, care a avut apoi neobrăzarea să-și proptească copitele în pieptul meu; m-a trîntit. „Încă un pic, și murea", spuse bunicul.

Îmi închipui scena, dar probabil că nu-i o amintire directă, nu-i decît amintirea imaginii pe care mi-am făcut-o despre această întîmplare, foarte demult, pe vremea cînd a început să-mi fie povestită.

Al doilea eveniment tragic s-a petrecut odată cînd, aflîndu-mă între mama și bunicul, mi-am rupt doi dinți din față izbindu-mă de colțul unui scaun. Bunul meu bunic nu-și mai revenea de mirare: „Între mine și maică-sa!" repeta el, ca și cum ar fi deplîns puterea fatalității.

(Ceea ce caracteriza în ochii mei ap[artam]entul de la etajul întîi e că auzeam de acolo vîjîitul barei de fier cu care se pompa, geamătul acela prelung și aproape dulce îmi plăcea grozav.)

Bunul-simț dofinez aproape că se revoltă împotriva curții. Îmi amintesc prea bine de plecarea bunicului

la adunarea parlamentară de la Romans. Era pe-atunci un patriot foarte stimat, dar dintre cei mai moderați; închipuiți-vă un Fontenelle în chip de tribun al poporului.

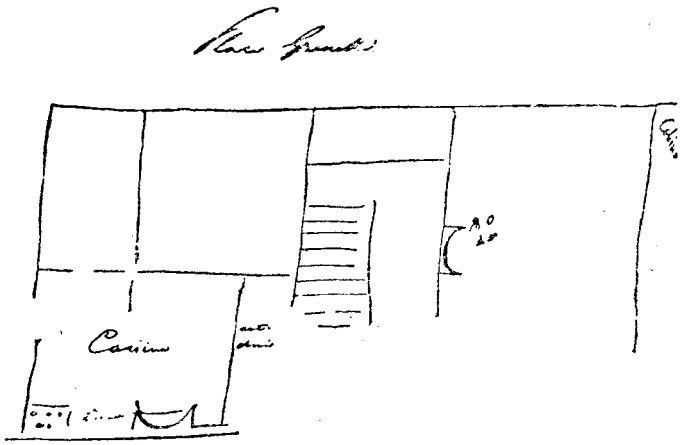

(Piața Grenette — Bucătărie. Plită — Anticameră — Cabinet)

În ziua plecării se lăsase un ger de *crăpau pietrele*, era (de verificat) în năprasnica iarnă din 1789—1790[1], în piața Grenette zăpada se așternuse de un picior. În șemineul din camera bunicului ardea un foc uriaș. Camera era plină de prieteni, care veniseră să asiste la plecarea lui. Cel mai vestit avocat consultant din oraș, adevărat oracol în materie de drept, om cu vază într-un oraș cu tribunal suprem, domnul Barthélemy d'Orbane, prieten intim al familiei, se afla în 0, iar eu în H, în fața focului scînteietor. Eram eroul zilei, căci sînt convins că bunicul nu mă regreta decît pe mine la Grenoble și că mă iubea doar pe mine.

[1] *Nota lui R. Colomb:* „1788—1789".

În această poziție, domnul Barthélemy d'Orbane mă învăță să mă strîmb în fel și chip. Îl și văd și mă văd și pe mine. E o artă în care am făcut progrese rapide, rîdeam și eu de mutrele pe care le făceam pentru a stîrni rîsul celorlalți. Zadarnic încercară mai tîrziu ai mei să mă dezbare de această înclinație crescîndă pentru strîmbături, ea mai stăruie și astăzi, rîd adeseori de mutrele pe care le fac cînd sînt singur.

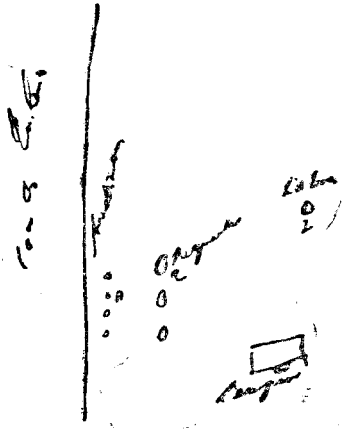

H. Eu — L. Colericul abate Louis (pe atunci nu fura încă și era foarte stimat) — R. Teribilul conte Regnault. (Curtea Tuilleries — Auditori — Regnault — Abatele Louis — Împăratul)

Un înfumurat trece pe stradă cu o mutră afectată (domnul Lysi[maque][1], de exemplu, sau domnul conte..., amantul doamnei Del Monte), eu imit înfățișarea lui și rîd. Vocația mea e să imit mai degrabă mișcările sau mai bine spus atitudinile afectate ale figurii (fața) decît ale trupului. La Consiliul de Stat imitam fără să-mi dau seama și într-un fel cît se poate de primejdios aerul plin de importanță al faimosului conte Regnault de Saint-Jean d'Angély, aflat la trei pași de mine, și mai ales atunci cînd, pentru a-l auzi mai bine pe colericul abate Louis, aflat în cealaltă parte a sălii, vizavi de el, își cobora gulerul imens al cămășii. Această vocație sau artă, pentru care îi sînt îndatorat

1 Referire la Lysimaque Caftangioglu-Tavernier, funcționar la Consulatul Franței din Civita Vecchia, care i-a produs nenumărate neplăceri autorului pe cînd deținea funcția de consul.

domnului d'Orbane, mi-a adus mulți dușmani. Și astăzi înțeleptul di Fiori îmi reproșează ironia ascunsă, sau mai bine spus rău ascunsă și vizibilă, fără voia mea, în colțul drept al gurii.

La Romans nu i-au lipsit bunicului decît cinci voturi ca să ajungă deputat. „Asta m-ar fi ucis", repeta el adeseori după aceea, felicitîndu-se că a refuzat votul mai multor burghezi rurali care aveau încredere în el și veneau în fiecare dimineață să-l consulte acasă. Prudența lui gen Fontenelle îl împiedica să nutrească ambiții serioase, cu toate astea, îi plăcea foarte mult să țină cîte o conferință în fața unei adunări alese, la bibliotecă, de exemplu. Mă și văd acolo, ascultîndu-l în prima sală, gemînd de lume și uriașă în ochii mei. Dar de ce atîta lume? Cu ce ocazie? Imaginea nu-mi spune nimic. E doar o imagine.

Bunicul îmi povestea adeseori că la Romans cerneala pusă pe șemineul încins îi îngheța în vîrful peniței. N-a fost numit, dar făcu în așa fel încît să fie numiți unul sau doi deputați cărora le-am uitat numele, el în schimb nu uita serviciul pe care li-l făcuse și-i urmărea cu privirile prin adunare, blamîndu-i pentru excesul lor de zel.

Țineam mult la domnul d'Orbane și la grăsanul canonic, fratele lui, mergeam să-i văd în piața Tilleuls sau sub bolta care lega piața Notre-Dame cu piața Tilleuls, la doi pași de Notre-Dame, unde cînta canonicul. De Crăciun, tata sau bunicul îi trimiteau celebrului avocat curcani îndopați.

Țineam mult și la părintele Ducros, un cordelier răspopit (de la mănăstirea situată între Grădina publică și palatul Franquières, care era, după cît îmi amintesc, așa mi se pare, în stilul Renașterii).

Țineam și la simpaticul abate Chélan, preot la Risset, lîngă Claix, un omuleț firav, numai nervi, numai flacără, scăpărător de spirit, destul de vîrstnic, dar care mi se părea bătrîn, deși poate că n-avea decît 40 sau 45 de ani, și-ale cărui discuții la masă mă distrau

grozav. Ori de cîte ori se afla la Grenoble, cina la bunicul, și cina era mult mai veselă ca de obicei.

Într-o zi, la cină, a vorbit trei sferturi de ceas, ținînd în mînă o lingură cu fragi. În cele din urmă o duse la gură.

— Abate, mîine n-ai să mai slujești, spuse bunicul.

— Să-mi fie cu iertare, mîine, da, astăzi, nu, căci e trecut de miezul nopții.

Dialogul lor m-a făcut să rîd timp de o lună, mi se părea scăpărător de spirit. Pentru un popor sau pentru un om tînăr asta înseamnă să ai spirit, pentru că emoția este în ei înșiși — a se vedea replicile spirituale care stîrneau admirația lui Boccaccio sau Vasari.

În timpurile acelea fericite, bunicul privea reli[gia] cu surîsul pe buze, iar toți acești domni împărtășeau

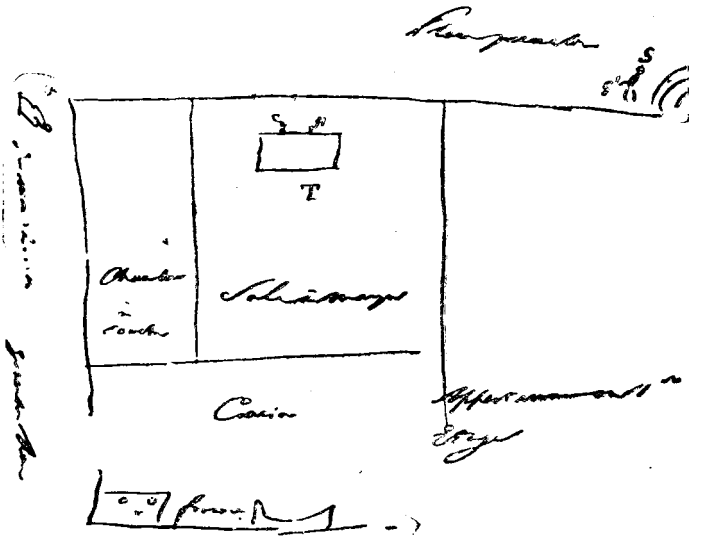

(Piața Grenette — M-am revortat. Grande-rue. — Dormitor — Sufragerie — Bucătărie. Plită — Apartament la etajul întîi)

părerea lui; deveni posomorît și cam religios doar după moartea mamei mele (în 1790), dar și atunci, cred eu, în speranța obscură că o va reîntîlni pe lumea cealaltă, ca domnul de Broglie, care, vorbind despre drăgălașa lui fiică, moartă la 13 ani, a spus:

„Am impresia că fiica mea se află în America."

Mi se pare că domnul abate Chélan lua masa la noi în *Ziua olanelor*. A fost ziua cînd am văzut curgînd sîngele vărsat pentru prima oară de Revoluția Franceză. Era vorba de un biet lucrător pălărier S, rănit de moarte cu o împunsătură de baionetă S' în șale.

Toată lumea s-a ridicat de la masa T. Mă aflam în H, iar părintele Chélan, în C. Voi căuta într-o cronologie data exactă a zilei. Imaginea pe care o păstrez e cît se poate de limpede, să fie vreo patruzeci și trei de ani de-atunci.

Un oarecare domn de Clermont-Tonnerre, comandant în Dauphiné și care ocupa palatul Prefecturii, o clădire izolată, ce dă spre zidurile orașului (cu o minunată vedere spre dealurile din Eybens, o priveliște frumoasă și liniștită, demnă de Claude Lorrain) și avînd o intrare printr-o frumoasă curte, din strada Neuve, în preajma străzii des Mûriers, vru, așa mi se pare, să risipească o adunare; avea două regimente, împotriva cărora poporul se apăra cu olane aruncate de pe acoperișul caselor, de unde și numele: *Ziua olanelor*.[1]

Bernadotte[2], actualul rege al Suediei, un suflet la fel de nobil ca și Murat, regele Neapolelui, dar cu mult mai iscusit, era subofițer într-unul din aceste regimente.[3] Lefèvre, peruchier și prieten cu tata, ne-a povestit adeseori că a salvat viața generalului Bernadotte (cum îi spunea el în 1804), strîns încolțit la

[1] *Pe margine:* „Am lăsat la Grenoble o ilustrație în acuarelă a acestei (revolte) răscoale de domnul Le Roy" (n. ed. fr.).

[2] Bernadotte era pe vremea aceea sergent-major în regimentul marinei regale și se afla în garnizoană la Grenoble din 1784.

[3] *Pe margine:* „21 dec[embrie], corectat 22. Tablouri de domnul Bodinier. Domnul Gerardin are dreptate în legătură cu cele două coloane" [*sau* coloși] (n. ed. fr.).

capătul unei alei. Lefèvre era un bărbat frumos şi foarte curajos, iar m[areşalul] Bernadotte îi trimisese un dar.

Dar asta-i istorie, povestită, e drept, de martori oculari, eu însă n-am văzut-o. Pe viitor nu vreau să vorbesc decît despre ceea ce *am văzut eu*, în Rusia şi aiurea.

După ce ai mei s-au ridicat de la masă înainte de-a termina, iar eu stăteam singur la fereastra din sufragerie, sau mai degrabă la fereastra unei camere ce da în Grande-rue, văzui o bătrînă care, ţinîndu-şi în mînă ghetele scîlciate, striga din răsputeri: „M-am revortat! M-am revortat!"

Mergea dinspre piaţa Grenette către Grande-Rue. O văzui la R, venind din R'. Caraghioslîcul acestei revolte mă izbi din cale-afară. O bătrînă împotriva unui regiment. Chiar în seara aceea bunicul îmi povesti moartea lui Pyrrhus.[1]

Mă mai gîndeam la bătrîna aceea, cînd am fost atras de un spectacol tragic în O. Un lucrător pălărier, împuns în spate cu o baionetă, după cîte se spunea, păşea cu multă greutate, susţinut de doi bărbaţi pe după umerii cărora îşi petrecuse braţele. Era fără haină, cămaşa şi pantalonii de nanchin sau bumbac erau năclăiţi de sînge, îl şi văd, rana din care sîngele şiruia din belşug era în şale, cam în dreptul buricului.

Cei doi se căzneau să-l ţină pe picioare ca să ajungă la cămăruţa lui, aflată la etajul şase în casa Périer, şi o dată ajuns, muri.

Ai mei mă certau şi mă alungau de la fereastra camerei bunicului, ca să nu mai văd acest îngrozitor spectacol, dar eu mă întorceam acolo mereu. Fereastra se afla la un prim etaj foarte scund.

Îl revăzui pe nefericitul lucrător urcînd toate etajele casei Périer, scara fiind luminată de nişte ferestre mari ce dădeau spre piaţă.

---

[1] *Pe margine:* „Oare această coadă savantă nu strică?" (n. ed. fr.).

Cum e și firesc, asta-i amintirea mea cea mai limpede din vremurile acelea.

Dimpotrivă, cu mare greutate mai regăsesc cîteva frînturi din amintirea unor serbări populare la Fontanil (pe drumul dintre Grenoble și Voreppe), unde tocmai

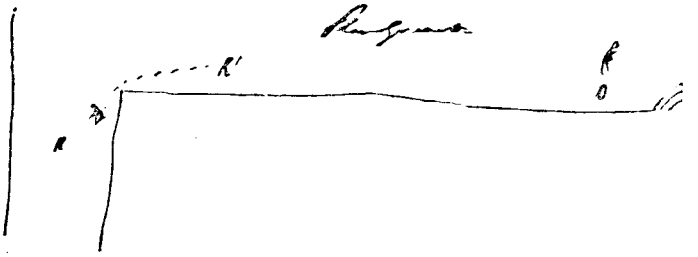

(Piața Grenette)

fusese ars Lamoignon.[1] Am regretat mult spectacolul oferit de-o uriașă momîie de paie îmbrăcată; fapt este că ai mei, *conservatori* prin excelență și contrariați de orice încălcare a ordinii (ordinea domnește în Varșovia, a spus domnul g[eneral] Seb[astiani] prin 1832), nu voiau să fiu impresionat de asemenea dovezi ale mîniei și ale forței populare. Încă de pe atunci eram de altă părere; sau poate că părerea mea de la vîrsta de 8 ani e ascunsă sub aceea, foarte fermă, pe care am avut-o la 10 ani.

Odată, domnii Barthélemy d'Orbane, canonicul Barthélemy, domnul abate Rey, domnul Bouvier, toată lumea discuta în casa bunicului despre apropiata sosire a domnului mareșal de Vaux[2].

„Are de gînd să-și facă la noi o intrare de balet", spuse bunicul; acest cuvînt, pe care nu-l pricepui,

[1] Stendhal confundă 2 evenimente contemporane: arderea în efigie a lui Lamoignon și un foc de bucurie aprins la Fontanil în onoarea reîntoarcerii la Grenoble a Tribunalului Suprem.

[2] Contele de Vaux, guvernator al orașului Grenoble, și-a făcut intrarea în oraș la 14 iulie 1788; la 12 septembrie același an muri.

mi-a dat mult de furcă. Ce are a face, îmi spuncam eu, un bătrîn mareşal cu o măturâ.[1]

Mareşalul muri, sunetul majestuos al clopotelor m-a emoţionat profund. M-au dus şi pe mine să văd catafalcul înconjurat cu lumînări aprinse (mi se pare că în clădirea comandamentului, în preajma străzii des Mûriers, amintire foarte ştearsă); spectacolul oferit de acest mormînt negru şi iluminat în plină zi cu o groază de lumînări, ferestrele fiind închise, mă izbi. Ideea morţii îmi apărea pentru prima oară. Eram însoţit de Lambert, servitorul (feciorul de casă) bunicului şi prietenul meu intim. Un bărbat frumos, tînăr şi foarte dezgheţat.

Un prieten de-al său veni să-i spună: „Fiica ma[reşalului] e o zgîrcioabă. Postavul negru pe care l-a dat toboşarilor ca să-şi acopere tobele n-ajunge de-o pereche de nădragi. Toboşarii sînt foarte nemulţumiţi,

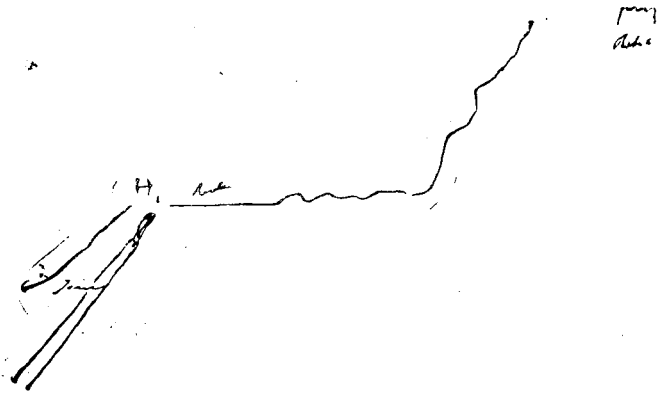

(Isère — Drum — Rabot)

obiceiul e să primească atîta cît să-şi facă o pereche de nădragi.“ Acasă i-am găsit pe ai mei vorbind tot despre zgîrcenia fiicei mareşalului.

[1] Joc de cuvinte intraductibil: *ballet* = balet şi *balai* = măturâ.

Ziua următoare fu pentru mine o zi de bătălie: mi se îngăduise, cu chiu, cu vai, așa mi se pare, să merg cu Lambert să văd cortegiul. Era o gloată uriașă. Mă văd în punctul H, între șosea și Isère, lîngă varniță, la două sute de pași dincoace și la răsărit de Porte-de-France.

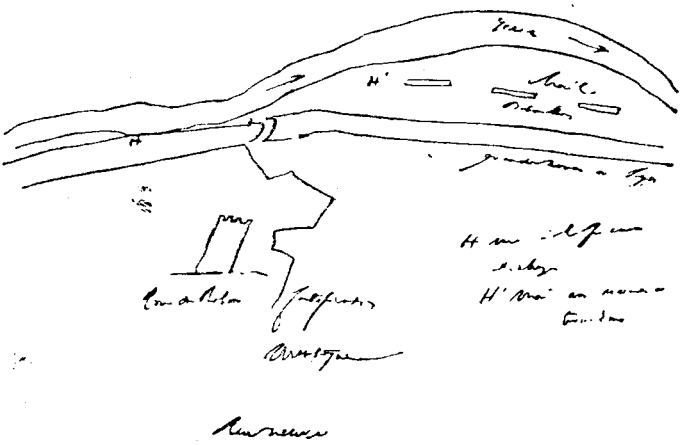

(Isère — Promenadă — Batalioanele — Șoseaua spre Lyon — Turnul Rabot — Fortificații — Munte — H. Eu, la prima salvă — H'. Eu, la a doua și la a treia)

Răpăitul tobelor acoperite cu peticul de postav negru, neîndestulător pentru o pereche de nădragi, mă emoționă grozav. Iată însă o altă întîmplare: mă aflam în punctul H, la extrema stîngă a unuia dintre batalioanele regimentului „Austrasie", cred, în uniformă albă și ceaprazuri negre. Le Lambert ținîndu-mă de mînă. Eram la șase șchioape de ultimul soldat din regimentul S.

La un moment dat soldatul îmi spuse:

„Dă-te un pic mai la o parte, să nu te lovesc cînd *trag*".

Va să zică, toți soldații ăștia urmau să tragă. Își țineau armele cu țeava în jos.

Eu muream de frică; vedeam cu coada ochiului în depărtare dricul negru ce înainta încet pe podul de piatră, tras de șase sau opt cai. Așteptam salva tremurînd.

H. Eu. Punctul din care am văzut trecînd dricul negru cu rămășițele mareșalului de Vaux și, ceea ce-i mai grav, punctul din care am auzit salva, la doi pași de mine — R. Șoseaua de la Grenoble spre Lyon și Paris — M. Depozit de piatră — N. Stîncă sfărîmată cu ajutorul minelor — T. Interval pe care l-am văzut micșorat pe trei sferturi cu ajutorul minelor, din cauza nevoii de piatră de construcție pentru noile case din oraș. (Isère — Stîncă — Turnul Rabot. Vechea intrare în oraș pe timpul cînd stînca N se întindea pînă la N' (așa spune lumea).

În sfîrșit, ofițerul strigă o comandă, urmată pe loc de salva împușcăturilor. Răsuflai ușurat. În aceeași clipă mulțimea se năpusti spre trăsura cernită, la care m-am uitat cu multă plăcere, mi se pare că erau și lumînări.

Se trase a doua, poate și-a treia salvă, dincolo de Porte-de-France, dar eu eram călit.

Mi se pare[1] că îmi mai aduc puțin aminte și de plecarea la Vizille (adunarea provincială ce-a avut loc în castelul din Vizille, clădit de conetabilul de Lesdiguières). Bunicul era un mare iubitor de antichități, și după felul în care îmi vorbea despre acest castel, ajunsesem să mi-l închipui ca pe-o mare minunăție. Eram gata-gata să încep să venerez nobilimea, dar domnii de Saint-Ferréol și de Sinard, camarazii mei, m-au lecuit repede.

La spatele poștalioanelor (cu două roți) erau legate niște saltele.

Tînărul Mounier[2], cum spunea bunicul, începu să vină pe la noi. Numai din cauza unei despărțiri violente n-am făcut o pasiune violentă pentru fiica lui, după o jumătate de oră petrecută sub o poartă, în strada Montmartre, spre bulevard, în timpul unei averse, în 1803 sau 1804, la plecarea domnului Mounier ca prefect la Rennes. (Scrisorile mele către fiul său, Edouard, scrisoare de la Victorine, adresată mie. Partea frumoasă e că Edouard crede, așa mi se pare, că am fost la Rennes.)

Micul portret rigid și prost pictat, ce poate fi văzut într-una din încăperile bibliotecii publice din Grenoble și care îl reprezintă pe domnul Mounier în uniformă de prefect, dacă nu mă înșel, seamănă. Trăsături ferme, dar capul îngust. Fiul său, pe care l-am cunoscut bine în 1803 și în Rusia în 1812 (Viazma însîngerată), e un om plat, descurcăreț și mare pișicher, tip autentic de dofinez, ca și ministrul Casimir Périer, dar ăsta din urmă a găsit unul mai dofinez ca el.[3] Deși educat la Weimar, Edouard Mounier mai păstrează accentul tărăgănat al dofinezilor, e *pair* al Franței și

[1] *Pe margine:* „22 dec[embrie] 1835. Tablourile domnului Bodinier, din palatul Albani" (n.ed.fr.)

[2] Referire la Joseph Mounier, fiul unui negustor de postav din Grenoble, care a avut un rol însemnat în timpul revoluției; Bonaparte, consul, l-a numit prefect la Rennes. Fiica sa, Victorine, a fost una din iubirile de tinerețe ale lui Stendhal; Edouard era fratele ei.

[3] Referire la regele Ludovic-Filip.

baron, împarte sîrguincios dreptatea la Curtea *pair*-ilor (1835, decembrie).

Oare cititorul mă va crede cînd voi îndrăzni să adaug că n-aș dori să mă aflu în locul domnilor Félix Faure și Mounier, *pairi* ai Franței și odinioară prietenii mei?

Bunicul, prieten iubitor și zelos al tuturor tinerilor sîrguincioși, îi împrumuta domnului Mounier cărți și-l susținea împotriva reproșurilor tatălui său. Uneori, cînd trecea pe Grande-rue, intra în prăvălia acestuia și-i vorbea despre fiul său.

Bătrînul negustor de postav, care avea mulți copii și se gîndea numai la folosul imediat, își privea cu o cumplită amărăciune odrasla care-și irosea vremea citind.

Forța domnului Mounier-fiul era caracterul, dar deșteptăciunea lui nu era pe măsura fermității. Cîțiva ani mai tîrziu, bunicul ne povestea rîzînd cum doamna Borel, care urma să fie soacra domnului Mounier, intră să cumpere niște postav. Domnul Mounier, vînzător în prăvălia părintească, desfășură bucata, îi dădu postavul să-l pipăie și adăugă:

— Postavul ăsta face douăzeci și șapte de livre cotul.

— Ei bine, domnul meu, îți dau douăzeci și cinci, spuse doamna Borel.

La care domnul Mounier împături la loc bucata de postav și-o puse demn în raft.

— Domnule! Domnule! spuse uimită doamna Borel. Îți dau douăzeci și cinci de livre și cincizeci.

— Doamnă, un om care se respectă are doar un singur cuvînt.

Cucoana fu foarte indignată.

Aceeași dragoste de muncă pe care o încuraja la cei tineri și care l-ar face astăzi atît de vinovat pe bunicul meu l-a determinat să-l protejeze pe tînărul

Barnave. Barnave[1], vecinul nostru de la țară, el — la Saint-Robert, noi — la Saint-Vincent (pe drumul de la Voreppe și Lyon). Séraphie nu-l putea suferi, și curînd după aceea aplaudă moartea lui precum și

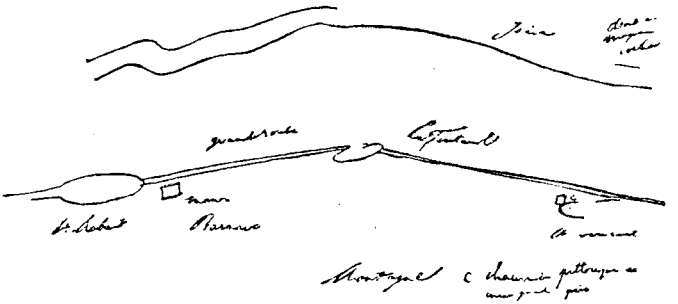

(Isère — Dent-de-Moirans, stîncă — Șosea — Fontanil —. Saint-Robert — Casa Barnave — Munte — Saint-Vincent — C. Colibă pitorească a bunicului)

faptul că surorilor sale le rămînea doar puțină avere. Una din aceste surori se numea, așa mi se pare, doamna Saint-Germain. Ori de cîte ori treceam prin Saint-Robert: „Aha, uite casa Barnave!" spunea Séraphie și începea să-i bîrfească cu toată acreala ei de habotnică. Bunicul, foarte bine primit de nobilime, era un adevărat oracol al burgheziei, și cred că tot el o liniștea și pe mama nemuritorului Barnave, care constata cu tristețe cum fiul ei își neglijează procesele în favoarea lui Mably și Montesquieu. Compatriotul nostru Mably era foarte stimat pe atunci, și doi ani mai tîrziu, strada des Clercs[2] fu botezată cu numele său.

[1] *Pe margine:* „23 dec. 35. Obosit de muncă *after* [în limba engleză în original: *după* n.n.] trei ore. Birou à la Tronchin. Vizita la Aracoeli" (n. ed. fr.).

[2] *Pe margine* [și pe foile care urmează]: „19 decembrie, Filarmonică, *before my chair*, Amalia Betti[ni], *with her* (sau *she*) *an young man of* Felsina... 20 decembrie. Ieri seară, Filarmonică, *before my chair*, Amalia Betti" [ni]. (În limba engleză în original: *în fața scaunului meu... împreună cu ea un tînăr din... în fața scaunului meu.*)

„... De introdus: secretul averii domnilor Rotschild, văzut de Dom[ini]que, la 23 dec[embrie] 1835. Ei vînd ceea ce rîvneşte toată lumea, *rente*, şi-n plus le şi fabrică *(id est* făcînd împrumuturi). ...Ar trebui să cumpăr un plan al oraşului Grenoble şi să-l lipesc aici. De procurat extrasele de decese ale rudelor mele, ceea ce mi-ar furniza date, şi extrasul de naştere al *my dearest mother* [în limba engleză în original: *al scumpei mele mame* n.n.] şi al bunicului. Decembrie 1835. Cine se mai gîndeşte azi la ei, în afară de mine, şi cu cîtă dragoste la mama, moartă de patruzeci şi şase de ani? Pot deci să vorbesc deschis despre defectele lor. Acceaşi justificare pentru doamna baroană de Barcoff, doamna Alex. Petit, doamna baroană Dembowski (de cît timp n-am mai scris acest nume!), Virginie, 2 Victorines, Angela, Mélanie, Alex[andrine], Métilde, Clémentine, Julia, Alberthe de Rub[empré] (adorată doar o lună de zile).

V. 2V. A. M. A. M. C. I. A.
\+ + + + +

Un om mai pozitiv ar spune:

A. M. C. I. A

Dreptul meu de-a scrie aceste memorii: cui nu-i place să-şi amintească lumea de ei?"[Listelor anterioare, Stendhal le mai adaugă 2 Victorines: Victorine Mounier şi Victorine Bigillion, n.n.]

„... 20 dec. 1835. Fapte de plasat la locul potrivit, înşiruite aici pentru a nu le uita: numirea de inspector la mobilier, pe dosul paginii 254 a prezentei numerotări. La 7 ani, început latina, deci în 1790.

... Fapte plasate aici pentru a nu le uita, de pus la locul potrivit: de ce Omar mă apasă?

Pentru că seara nu am o societate care să mă rupă de ideile mele de dimineaţă. La Paris, cînd scriam ceva, munceam pînă ameţeam şi ajungeam la neputinţă de maşină. Bătea ora 6, totuşi trebuia oricum să cinez, riscînd altfel să-i deranjez pe chelnerii de la restaurant, şi încă pentru o cină de 3 franci 50, ceea ce mi se întîmpla adeseori, făcîndu-mă să roşesc. Mă duceam într-un salon; acolo, cu condiţia să nu fie unul jalnic, eram rupt cu desăvîrşire de lucrul meu de dimineaţă, într-atît încît uitam şi subiectul cînd mă întorceam acasă la ora 1.

... 20 decembrie 1835. Oboseala de dimineaţă. Iată ce-mi lipseşte la Omar: Societatea e atît de neînsufleţită (doamna Sandre, *the mother of Marietta* [în limba engleză în original: *mama Mariettei*, n.n.], contesa Koven, prinţesa de Da nu merită osteneala să te urci în trăsură pentru ca să le faci o vizită.

Toate astea nu mă pot rupe de ideile mele de dimineaţă, aşa că în ziua următoare, atunci cînd îmi reiau lucrul, în loc să fiu proaspăt şi odihnit, sînt dărîmat, frînt.

Şi după patru sau cinci zile de astfel de viaţă, mi-e scîrbă de lucrul meu: mi-am uzat ideile, gîndindu-mă incontinuu la ele. Fac o călătorie de cincisprezece zile la C[ivit]a V[ecchi]a sau la Ravenna (1835, octombrie). Intervalul e prea lung, am *uitat* de lucrul meu. Iată de ce *Vînătorul verde* lîncezeşte [referire la *Le Chasseur vert*, unul din titlurile romanului *Lucien Leuwen*, n.n.], iată ceea ce, adăugînd şi lipsa totală de muzică bună, îmi displace la Omar" (n. ed. fr).

CAPITOLUL 6[1]

După moartea[2] mamei, bunicul era disperat. Abia astăzi îmi dau seama că trebuie să fi fost un om cu caracter gen Fontenelle, modest, prudent, discret, extrem de amabil și amuzant înainte de moartea scumpei sale fiice. Dar începînd de atunci, se închidea adeseori într-o tăcere discretă. Această fiică a lui și cu mine eram singurele ființe din lume pe care le iubea.

Cealaltă fiică a lui, Séraphie, îl plictisea și-l enerva, tot ce-și dorea el era liniștea, iar ea nu putea trăi fără gîlceavă. Gîndindu-se la autoritatea lui părintească, bunul meu bunic își făcea reproșuri aspre pentru că nu-și arată și el colții, este *o expresie locală* și eu păstrez aceste expresii pînă le voi traduce mai tîrziu în franceza pariziană, le păstrez pentru moment, ca să-mi amintesc mai bine amănuntele ce mă năpădesc. Domnul Gagnon o stima pe sora lui, mătușa Elisabeth, dar se și temea de ea. În tinerețe, ea îi preferase un frate mort la Paris, fapt pentru care fratele rămas în viață n-o iertase niciodată, dar datorită caracterului său gen Fontenelle, amabil și pașnic, nu-ți dădeai seama de asta, am ghicit-o mai tîrziu.

Domnul Gagnon avea un fel de aversiune pentru fiul său, Romain Gagnon, unchiul meu, un tînăr sclipitor și plin de farmec.

Dar tocmai această însușire îi învrăjbea, cred eu, pe tată și pe fiu; erau amîndoi, dar în genuri diferite,

---

[1] Scris la Roma în 2 decembrie 1835 (n. ed. fr.).

[2] *Pe margine:* „2 decembrie 1835. Messă p[entr]u Bellini la S[an] Lor[enzo] in Damaso" (n. ed. fr.).

oamenii cei mai plăcuți din oraș. Glumele bunicului erau pline de măsură, și spiritul lui fin și rece putea trece neobservat. De altfel, era tobă de carte pentru vremea lui (o vreme de înfloritoare ignoranță). Ca să se răzbune pe el, proștii și invidioșii (domnii Champel, Tournus — încornoratul — Tourte) îl complimentau într-una pentru memoria lui. El cunoștea toți autorii consacrați și-i cita cu încredere în cele mai diferite subiecte.

„Fiul meu n-a citit nimic", spunea din cînd în cînd bunicul, cu necaz. Nimic mai adevărat. Cu toate astea, era imposibil să te plictisești într-o societate în care se afla domnul Gagnon-fiul. Tatăl său îi dăduse un apartament foarte drăguț din casa lui și-l făcuse avocat. Într-un oraș cu tribunal suprem, oamenii aveau o adevărată slăbiciune pentru șicană, trăiau din șicană și făceau glume pe seama șicanei. Mai știu și acum numeroase anecdote cu *reclamanți* și *pîriți*.

Bunicul îi acorda fiului său casă și masă, plus o pensie lunară de o sută de franci, sumă uriașă la Grenoble înainte de 1789, ca bani de buzunar, iar unchiul își cumpăra haine brodate de-o mie de scuzi și întreținea actrițe.

Toate astea le întrezăream doar din aluziile bunicului. Presupun că unchiul primea cadouri de la metresele sale bogate, îmbrăcîndu-se magnific și întreținîndu-și metresele sărace cu acești bani. Trebuie să se știe că pe-atunci nimeni de prin părțile noastre nu lua în nume de rău faptul că un bărbat primește bani de la doamna Dulauron sau doamna de Marcieu, sau doamna de Sassenage, cu condiția să-i cheltuiască *hic et nunc*[1] și să nu-i pună la ciorap. *Hic et nunc* este o expresie pe care grenoblezii o datorau tribunalului lor.

Bunicului i se întîmpla adeseori ca, ducîndu-se la domnul de Quinsonnas sau prin cine știe ce alt salon,

[1] Pe loc (în limba latină în original).

să zărească acolo, în mijlocul unui cerc de invitați, un tînăr bărbat în haine scumpe și pe care toată lumea îl asculta cu atenție: era chiar fiul său.

„Tata habar n-avea de hainele alea, îmi spunea unchiul. Cît ai clipi din ochi, mă făceam nevăzut și mă-ntorceam acasă ca să-mi pun fracul obișnuit. Cînd mă întreba: «Fă-mi plăcerea și spune-mi, cu ce bani ți-ai cumpărat hainele alea?» «Joc și am noroc», răspundeam eu. «Păi atunci de ce nu-ți plătești și datoriile?» Și doamna cutare, care voia să mă vadă în frumoasele haine pe care mi le cumpărase! continua unchiul. Ieșeam din încurcătură cu cîte o glumă."

Nu știu dacă cititorul meu din 1880 știe ceva despre un roman foarte celebru și astăzi: *Les liaisons dangereuses*. Fusese scris la Grenoble de domnul Choderlos de Laclos, ofițer de artilerie, și descria moravurile din Grenoble.

Am mai cunoscut-o și eu pe doamna de Merteuil, era doamna de Montmaur, care-mi dădea nuci zaharisite, șchioapă, proprietara casei Drevon din Chevallon, lîngă biserica Saint-Vincent, între Fontanil și Voreppe, dar mai aproape de Fontanil. Domeniul doamnei de Montmaur (sau închiriat de doamna de Montmaur) și acela al domnului Henri Gagnon erau despărțite doar de-un lat de drum. Tînăra fată bogată, care fu silită să intre la mănăstire, trebuie să fi fost o domnișoară de Bancons din Voreppe. Era o familie exemplară pentru tristețea, habotnicia, conformismul și ultra-regalismul ei, sau cel puțin era exemplară prin 1814, cînd fusesem trimis de Împărat în calitate de comisar pe lîngă cea de a șaptea divizie militară, împreună cu bătrînul senator conte de Saint-Vallier, unul dintre marii pișicheri de pe vremea unchiului meu, și care mi-a povestit multe despre el, căci făcuseră împreună nebunii de pomină în casele doamnelor N. și N., am uitat cum se chemau. Focul sacru care mă mistuia

pe-atunci mă făcea să nu visez decît la mijloacele prin care să-i respingem pe austrieci sau să stăvilim măcar înaintarea lor prea rapidă.

Am apucat să cunosc sfîrşitul moravurilor doamnei de Merteuil, aşa cum poate vedea aceste lucruri, pe care toată lumea evită să i le spună pe şleau, un copil de 9 sau 10 ani, devorat de un temperament arzător.

CAPITOLUL 7[1]

Pe vremea cînd a murit mama, prin 1790, familia noastră era compusă din domnii Gagnon-tatăl, 60 de ani; Romain Gagnon, fiul său, 25; Séraphie, fiica sa, 24; Elisabeth, sora sa, 64; Chérubin Beyle, ginerele său, 43 ; Henri, fiul acestuia, 7 ani; Pauline, fiica lui, 4 ; Zénaïde, fiica lui, 2.

Iată personajele tristei drame a tinereții mele, care nu-mi amintește de cele mai multe ori decît de suferințe și chinuri morale. Dar să analizăm puțin caracterul acestor personaje.

Henri Gagnon (60 de ani), bunicul meu; fiica lui, Séraphie, un diavol împielițat, a cărei vîrstă n-am știut-o niciodată; să fi avut 22 sau 24 de ani; sora lui, Elisabeth Gagnon (64 de ani), o femeie înaltă, slabă și uscată, cu un frumos chip italienesc, caracter de o noblețe desăvîrșită, dar o noblețe cu rafinamentele și scrupulele conștiinței spaniole. Ea mi-a format sentimentele în această privință, și mătușii Elisabeth îi datorez îngrozitoarele iluzii de noblețe spaniolească pe care le-am avut în primii treizeci de ani din viața mea. Presupun că mătușa Elisabeth (bogată pentru Grenoble) rămăsese nemăritată din cauza unei pasiuni nefericite. Am aflat cîte ceva în privința asta din gura mătușii Séraphie, în timpul primei mele tinereți.

În sfîrșit, din familie mai făcea parte și tata.

Joseph Chérubin Beyle, avocat la tribunal, după aceea ultraregalist și cavaler al Legiunii de Onoare, adjunct al primarului din Grenoble, mort în 1819 la vîrsta de

---

[1] Începutul acestui capitol a fost scris la Roma, în 2 și 3 decembrie, iar sfîrșitul, la Civita Vecchia, în 5 și 6 decembrie 1835 (n. ed. fr.).

72 de ani, se zice; asta presupune că s-a născut în 1747. Aşadar, în 1790 avea 43 de ani.

Era un om extrem de urîcios, preocupat într-una doar de achiziţii şi vînzări de domenii, grozav de şiret, obişnuit să vîndă ţăranilor şi să cumpere de la ei, dofinez pînă-n măduva oaselor. Nimic mai puţin spaniolesc şi mai lipsit de nobilă nebunie decît sufletul acestui om, motiv pentru care mătuşa Elisabeth nu-l putea suferi. Pe deasupra, era îngrozitor de zbîrcit şi de urît, stîngaci şi tăcut cu femeile, de care totuşi nu se putea lipsi.

Această ultimă calitate îi dăduse înţelegerea *Noii Heloise* şi a altor opere de Rousseau, despre care vorbea întotdeauna ridicîndu-l în slăvi şi totodată blestemîndu-l pentru necredinţa lui, căci moartea mamei l-a cufundat în cea mai deplină şi absurdă habotnicie. Îşi impusese obligaţia de-a spune toate rugăciunile preoţeşti, ba chiar timp de trei sau patru ani fu vorba să intre la mănăstire. L-a reţinut probabil dorinţa de a-mi lăsa locul său de avocat; urma să devină *consistorial*, o nobilă distincţie printre avocaţi, despre care vorbea aşa cum vorbeşte un tînăr locotenent de grenadieri despre Legiunea de Onoare. Pe mine nu mă iubea ca individ, ci ca pe un fiu care trebuia să-i continue spiţa.

Ar fi fost foarte greu să mă iubească: 1. Îşi dădea limpede seama că eu nu-l iubeam de loc, niciodată nu-i vorbeam fără motiv, pentru că era cu totul străin de frumoasele idei literare şi filozofice ce stăteau la baza întrebărilor pe care i le puneam bunicului şi-a excelentelor răspunsuri ale bunului bătrîn. Îl vedeam foarte puţin. Pasiunea cu care doream să părăsesc Grenoble, adică pe el, şi pasiunea mea pentru matematici, singurul mijloc prin care aş fi putut părăsi oraşul pe care îl uram şi încă îl mai urăsc, căci acolo am învăţat să cunosc oamenii, pasiunea mea pentru matematici mă aruncă într-o adîncă singurătate între 1797 şi 1799. În timpul acestor doi ani, şi chiar o

bună parte din 1796, pot spune că am muncit așa cum muncise Michelangelo la Sixtină.

După plecarea mea de la sfîrșitul lui octombrie, îmi amintesc data deoarece la 18 brumar, 9 noiembrie, mă aflam la Nemours, nu eram pentru tatăl meu decît cineva care cere bani; răceala dintre noi a crescut într-una — nu putea spune o vorbă care să nu mă scoată din sărite. Să vinzi unui țăran un petic de pămînt după opt zile de tîrguieli pentru un cîștig de 300 de franci, era o treabă care mă îngrozea, și tocmai asta era pasiunea lui.

Nimic mai firesc. Tatăl său, care purta, cred, falnicul nume de Pierre Beyle, murise subit de gută, în vîrstă de 63 de ani, la Claix. La vîrsta de 18 ani (deci prin 1765), tata se pomeni cu un domeniu la Claix, aducînd un venit de 800 sau 1.800 de franci, una din aceste două sume, cu funcția de procuror și zece surori de căpătuit, o mamă, moștenitoare bogată, posedînd cam 60.000 de franci, făcîndu-le tuturor zile fripte în calitatea ei de moștenitoare, care m-a plesnit de multe ori, copil fiind, cînd îl trăgeam de coadă pe cîinele ei Azor (un cîine bolonez, alb și foarte lățos). Banii fură, prin urmare, și pe bună dreptate, preocuparea de căpetenie a tatălui meu, în timp ce eu mă gîndeam întotdeauna cu scîrbă la ei. Numai gîndul la bani îmi provoacă niște chinuri cumplite, pentru că nu simt nici o plăcere cînd îi am, iar cînd îmi lipsesc, e rău al dracului.

Poate că niciodată hazardul n-a reușit să pună față în față două firi mai opuse ca tata și ca mine.

De aici mi se trage o copilărie lipsită de orice fel de bucurii, între 1790 și 1799. Această epocă, despre care toată lumea spune că este aceea a adevăratelor bucurii ale vieții, n-a fost pentru mine, grație tatii, decît un șir de dureri amare și de dezgust. Doi diavoli se dezlănțuiseră împotriva bietei mele copilării, mătușa Séraphie și tata, care, începînd din 1791, a devenit sclavul ei.

Cititorul nu trebuie să se îngrijoreze de povestea nefericirilor mele, în primul rînd pentru că poate sări cîteva pagini, şi-l rog din suflet s-o facă, fiindcă eu scriu probabil ca un orb nişte lucruri foarte plicticoase chiar şi pentru 1835, ce să mai vorbim de 1880?

În al doilea rînd, aproape că nu mi-a rămas nici o amintire din trista epocă 1790—1795, în timpul căreia am fost un biet copilaş persecutat, certat într-una pentru orice fleac, ocrotit doar de un înţelept de felul lui Fontenelle, care nu voia să se războiască pentru mine, cu atît mai mult cu cît, în caz de bătălie, autoritatea lui supremă l-ar fi silit să ridice glasul, or tocmai asta îl îngrozea; mătuşa Séraphie, care nu ştiu din ce pricină prinsese pică pe mine, ştia foarte bine acest lucru.

După cincisprezece sau douăzeci de zile de la moartea mamei, tata şi cu mine ne-am întors să dormim în trista noastră casă, eu într-un pătuc lăcuit şi îngrădit, aşezat în alcovul tatii. El îşi concedie servitorii şi începu să ia masa la bunicul, care nici nu vru s-audă de bani. Cred că numai de dragul meu a acceptat bunicul societatea zilnică a unui om care îi era antipatic.

Singura legătură dintre ei era doar sentimentul unei profunde dureri. O dată cu moartea mamei, familia mea a rupt toate relaţiile mondene, şi de-atunci, culmea plictiselii pentru mine, a trăit într-o permanentă izolare.

Domnul Joubert, un muntean pedant şi posomorît (*Bet*, cum se spune la Grenoble despre un necioplit născut în Munţii Gap), domnul Joubert — care mi-arăta la latină, numai Dumnezeu ştie cu cîtă prostie, punîndu-mă să învăţ papagaliceşte reguli elementare de gramatică, lucru care-mi scîrbea inteligenţa, şi se spunea că nu sînt de loc lipsit de această calitate — muri. Mergeam la el la lecţii în mica piaţă Notre-Dame. Pot spune că niciodată n-am trecut pe-acolo fără să-mi aduc aminte de mama şi de veselia deplină a vieţii

mele pe vremea cînd trăia ea. Acuma chiar și sărutu-rile bunicului mă scîrbeau.

Joubert, pedantul cu înfățișare fioroasă, mi-a lăsat ca moștenire volumul doi dintr-o traducere franceză a lui Quintus-Curtius, latinul acela plat, care a scris viața lui Alexandru.

În fond, acest groaznic pedant, înalt de cinci picioare și șase șchioape, îngrozitor de slab, îmbrăcat într-o redingotă neagră, răpănoasă și zdrențuită, nu era chiar atît de negru la suflet.

În schimb, succesorul său, abatele Raillane, era o canalie în toată puterea cuvîntului. Nu pentru că ar fi făptuit cine știe ce crime, dar e greu să aibă cineva un suflet mai uscat, mai pornit împotriva a tot ce-i cinstit, mai deplin lipsit de orice omenie. Era preot, originar dintr-un sat din Provence, un om scund, slab, foarte scorțos, cu fața verde, privirea prefăcută și surîsul sinistru.

Cu puțin timp în urmă încheiase educația lui Casimir, a lui Augustin Périer și a celor patru sau șase frați ai lor.

Casimir a fost un ministru celebru, și, după părerea mea, victimă naivă a lui Louis-Philippe. Augustin, unul dintre oam[enii] cei mai emfatici cu putință, a murit *pair* al Franței. Scipion murise nițel cam țicnit prin 1806[1]. Camille a fost un anost prefect, nu demult s-a însurat pentru a doua oară cu o femeie foarte bogată[2] și el cam țicnit, ca toți frații lui. Joseph, soțul unei femei frumoase, extrem de afectată și avînd niște amoruri celebre la activ, a fost poate cel mai înțelept dintre toți. Altul, Amédée, cred, fiind jefuit la cărți prin 1815, a preferat să-și petreacă cinci ani la închisoarea „Sainte-Pélagie" decît să plătească.

Toți frații Périer erau nebuni de legat; ei bine, cred că acest avantaj îl datorau în bună parte preceptorului nostru comun, domnul abate Raillane.

[1] *Nota lui R. Colomb:* „Scipion Périer a murit la Paris în 1821" (n. ed. fr.).

[2] *Nota lui R. Colomb:* „Eroare, domnișoara de Sahune n-a avut nici un fel de dotă" (n. ed. fr.).

Fie din calcul, fie datorită educației, sau dintr-un instinct popesc, omul ăsta era un dușman jurat al logicii și-al oricărei drepte judecăți.

S-ar părea că tata[1] l-a luat din pură vanitate. Domnul Périer milord, tatăl ministrului Casimir, trecea drept omul cel mai bogat din ținut. Într-adevăr, avea zece sau unsprezece copii, și i-a lăsat fiecăruia cîte trei sute cincizeci de mii de fr[anci].[2]

Ce onoare pentru un simplu avocat să ia pentru fiul său un preceptor care dăduse lecții în casa domnului Périer!

E posibil ca domnul Raillane să fi fost îndepărtat de acolo pentru cine știe ce faptă urîtă. Ceea ce mă îndreptățește să bănuiesc astăzi acest lucru e că în casa Périer mai existau trei copii foarte tineri, Camille, de aceeași vîrstă cu mine, Joseph și Amédée, cred, mult mai mici.

Habar n-am de aranjamentele financiare dintre tata și abatele Raillane.[3] Tot ceea ce privea banii era socotit în familia mea ca ceva josnic și mîrșav în cel mai înalt grad. Era oarecum impudic să vorbești despre bani, banii fiind o tristă necesitate vitală, indispensabilă, din nefericire, ca și privata, dar de care nu trebuie să vorbești. Totuși, din cînd în cînd și în mod excepțional, se vorbea de unele sume mai rotunde, prețul vreunui imobil; cuvîntul imobil era pronunțat cu respect.

Domnul Bellier a plătit 20.000 de scuzi pentru domeniul din Voreppe. Pariset îl costă pe vărul nostru Colomb[4] 12.000 de scuzi (a 3 fr[anci] scudul).

Nu știu de unde se trăgea această repulsie cînd era vorba de bani, atît de opusă obiceiurilor din Paris,

[1] *Pe margine:* „2 dec[embrie] 1835. San Lorenzo in Damaso, bolnavi *for the* șamp[ania] *of yesterday*" (în limba engleză în original: *din cauza... de ieri*, n.n.) (n. ed. fr.).

[2] *Nota lui R. Colomb:* „Domnul Périer a lăsat zece copii și cîte 500.000 franci fiecăruia" (n. ed. fr.).

[3] *Pe margine:* „Idee: poate că necorectînd acest prim jet, voi reuși să nu mint din vanitate. Omar, 3 decembrie 1835" (n. ed. fr.).

[4] Jean Colomb, tatăl lui Romain Colomb.

dar ea s-a înrădăcinat adînc în caracterul meu. Singura idee pe care o trezește în mine priveliștea unei grămezi de aur e doar plictiseala că trebuie s-o păzesc de hoți, sentiment care a fost socotit adeseori drept o afectare, de aceea nici nu vreau să-l mai comentez.

Onoarea, toate sentimentele înalte și puternice ale familiei fuseseră insuflate de mătușa Elisabeth, și domneau despotic în casă, deși ea vorbea foarte rar despre ele, poate că o dată la doi ani, și în general strecurate într-un elogiu la adresa tatălui său. Era o femeie cu un caracter de o rară noblețe, și eu o adoram. Să fi avut pe-atunci 65 de ani, îmbrăcată întotdeauna cu multă grijă, în veșminte foarte modeste, dar din stofă scumpă. E lesne de înțeles că toate astea le descopăr abia acum, gîndindu-mă la ele. De exemplu, nu știu fizionomia nici uneia dintre rudele mele, deși reținpînă și cel mai mic amănunt din trăsăturile lor. Dacă îmi imaginez cît de cît fizionomia excelentului meu bunic, asta se datorește vizitei pe care i-am făcut-o pe cînd eram auditor sau adjunct al com[isarilor de război]; am uitat complet data vizitei. În ceea ce privește caracterul, am devenit bărbat foarte tîrziu, așa-mi explic astăzi lipsa mea de memorie p[entr]u fizionomii. Pînă la 25 de ani, dar ce spun, și-acum adeseori trebuie să mă țin bine ca să nu cad pradă senzației pe care mi-o produc obiectele și să le pot judeca rezonabil prin propria mea experiență. Dar ce dracu l-ar putea interesa pe cititor din toate astea? Ce l-ar putea interesa din tot ce scriu aici? Și, totuși, dacă nu voi aprofunda temeinic caracterul lui Henri, atît de greu de pătruns pentru mine, înseamnă că nu mă comport ca un autor cinstit, care se străduiește să spună tot ce știe despre subiectul său. Îl rog pe editorul meu, dacă va exista vreodată unul, să taie fără milă aceste lungimi.

Într-o zi, mătușa Elisabeth Gagnon își aminti, înduioșată, de fratele ei, mort tînăr la Paris; eram singuri, într-o după-amiază, în camera ei dinspre piața Grenette. Era limpede că acest suflet nobil își răspundea de fapt propriilor sale gînduri, și pentru că mă iubea, mi se adresa și mie, de formă.

„...Ce caracter!" (Asta însemna: Ce putere de voință.) „Ce activitate! Ah, cîtă deosebire!" (Asta însemna: Cîtă deosebire de *ăstălalt*, bunicul meu, Henri Gagnon.) Și imediat, ca s-o dreagă, dîndu-și seama în fața cui vorbește, adăuga: „*E prima oară cînd spun astfel de lucruri*".

Eu: „La ce vîrstă a murit?"

Domnișoara Elisabeth: „La douăzeci și trei de ani".

Dialogul se prelungi mult, ea ajunse să vorbească despre tatăl ei. Printre zecile de amănunte pe care le-am uitat, ea spusese:

„În cutare epocă *el plîngea de furie auzind că inamicul se apropie de Toulon.*"

(Dar cînd s-a apropiat inamicul de Toulon? Poate prin 1736, în războiul cunoscut prin bătălia de la *Assiette*, pe care am văzut-o în 34 într-o gravură foarte interesantă prin *adevărul* ei.)

El ar fi vrut ca și miliția să pornească la luptă. Or, nu exista pe lume nimic mai potrivnic sentimentelor bunicului, adevărat Fontenelle, omul cel mai spiritual și mai puțin patriot din cîți mi-a fost dat să cunosc, decît o astfel de atitudine. Patriotismul l-ar fi distras în mod vulgar de la ideile sale elegante și literare. Tata ar fi calculat imediat profitul ce s-ar fi putut scoate. Unchiul Romain ar fi spus cu un aer alarmat: „Drace, cine știe ce bucluc mi se poate trage din afacerea asta!" Inima bătrînei mele mătuși și a mea ar fi tresărit de emoție.

Poate că anticipez puțin în ceea ce mă privește și-mi atribui la 7 sau 8 ani sentimente încercate la 9 sau la

10 ani. Mi-e imposibil să fac vreo deosebire între sentimentele din două epoci apropiate și care privesc aceleași lucruri.

Dar sînt sigur că portretul grav și aspru al bunicului[1], din rama lui aurită cu rozete de-o șchioapă, care aproape că mă înfricoșa, mi-a devenit scump și sacru din clipa cînd am aflat de curajul generos pe care i-l inspirase apropierea dușmanilor de Toulon.

[1] E vorba de străbunicul lui Stendhal.

CAPITOLUL 8[1]

Cu această ocazie, mătușa Elisabeth mi-a povestit că bunicul[2] se născuse la Avignon, oraș din Provence, regiune *unde creșteau* portocalele, îmi spuse ea cu un accent de regret, și mult mai apropiat de Toulon decît Grenoble. Trebuie să se știe că marea glorie a acestui oraș erau cei șaizeci sau optzeci de portocali în lăzi, rămași probabil de la conetabilul de Lesdiguières, ultimul personaj de seamă din Dauphiné. Cînd se apropia vara, portocalii erau așezați cu mare alai în preajma magnificei alei des Marronniers, plantată cred, tot de Lesdiguières. „Există, așadar, o țară unde portocalii cresc de-a dreptul din pămînt?“ îi spusei mătușii mele. Astăzi îmi dau seama că fără să vreau îi aminteam de obiectul eternelor sale regrete.

Ea mi-a povestit că ne tragem dintr-un ținut încă și mai frumos decît Provence (noi, adică familia Gagnon), că, în urma unei împrejurări funeste, bunicul bunicului ei se ascunsese la Avignon, strecurîndu-se în suita unui papă; acolo fusese constrîns să-și modifice puțin numele și să se ascundă, trăind din meseria de chirurg.[3]

Cu ce știu astăzi despre Italia, aș traduce astfel: un oarecare domn Guadagni sau Guadaniamo, făptuind cine știe ce crimă în Italia, venise prin 1650 la Avignon, în suita vreunui legat papal. Ceea ce mă frapa atunci în mod deosebit e că noi venisem (pentru că mă consideram un Gagnon, iar la familia Beyle mă gîndeam întotdeauna cu o repulsie care stăruie și astăzi, în

[1] Scris la Civita Vecchia, în 6 decembrie 1835 (n. ed. fr.).

[2] E vorba tot de străbunicul său.

[3] Originea italiană a numelui Gagnon n-a fost confirmată nici pînă astăzi.

1835), că noi venisem dintr-o țară unde portocalii cresc de-a dreptul din pămînt. Ce țară încîntătoare, gîndeam eu.

Un fapt care m-ar întări în ideea originii noastre italiene e că limba acestei țări se bucura de mare cinste în familie, ceva cu totul neobișnuit într-o familie burgheză din 1780. Bunicul știa și prețuia italiana, biata maică-mea îl citea pe Dante, lucru foarte dificil chiar și-n zilele noastre; domnul Artaud[1], care și-a petrecut douăzeci de ani în Italia și-a publicat nu demult o traducere din Dante, scapă cel puțin două contrasensuri și-o absurditate în fiecare pagină. Dintre toți francezii pe care îi cunosc, numai doi: domnul Fauriel, care mi-a procurat poveștile arabe de dragoste, și domnul Delécluze, de la *Débats*, îl înțeleg pe Dante. Cu toate astea, toți scriitorașii din Paris terfelesc într-una acest mare nume, citindu-l și pretinzînd că-l explică. Nimic nu mă revoltă mai mult.

Respectul meu pentru Dante e vechi, datează de la exemplarele pe care le-am găsit în raftul ocupat în biblioteca paternă de cărțile bietei mele mame și care erau singura mea mîngîiere în timpul *tiraniei lui Raillane*.

Groaza și scîrba mea pentru profesiunea acestui om și pentru tot ce preda în virtutea profesiunii sale ajunseseră aproape manie.

Cine ar crede că și ieri încă, 4 decembrie 1835, venind de la R[oma] la C[ivita] V[ecchia], am avut ocazia să fac, fără prea multă bătaie de cap, un foarte mare serviciu unei tinere care nu cred să aibă o inimă de piatră. În timpul călătoriei ea mi-a aflat, fără să vreau, numele. Avea o scrisoare de recomandație către secretarul meu. Are niște ochi grozav de frumoși, și ochii ăștia m-au privit cu multă bunăvoință în timpul ultimelor opt leghe făcute împreună. M-a rugat să-i găsesc o locuință ieftină, probabil că nu depindea

[1] *Artaud de Montor* (1772—1849), funcționar, timp îndelungat, la Ambasada Franței din Roma. L-a tradus pe Dante.

decît de mine ca să fiu bine tratat, dar cum de opt zile încoace scriu aceste pagini, amintirea fatală a abatelui Raillane era trează. Nasul acvilin, dar niţeluş prea mic, al frumoasei lyoneze, doamna..., mi l-a reamintit pe acela al abatelui. Din clipa aceea mi-a fost imposibil s-o privesc măcar şi m-am prefăcut că dorm în trăsură. Chiar după ce, printr-o favoare şi în schimbul sumei de opt souzi, în loc de douăzeci şi cinci, am instalat-o, încă mai ezitam să trec pe la noul lazaret, ca să nu fiu silit s-o văd şi să-i primesc mulţumirile.

Cum în amintirile mele despre abatele Raillane nu există nici un fel de consolare, totul e urît şi murdar, de cel puţin douăzeci de ani îmi întorc ochii cu scîrbă şi cu groază de la amintirea acestei crunte epoci. Un astfel de om ar fi trebuit să scoată din mine o canalie,

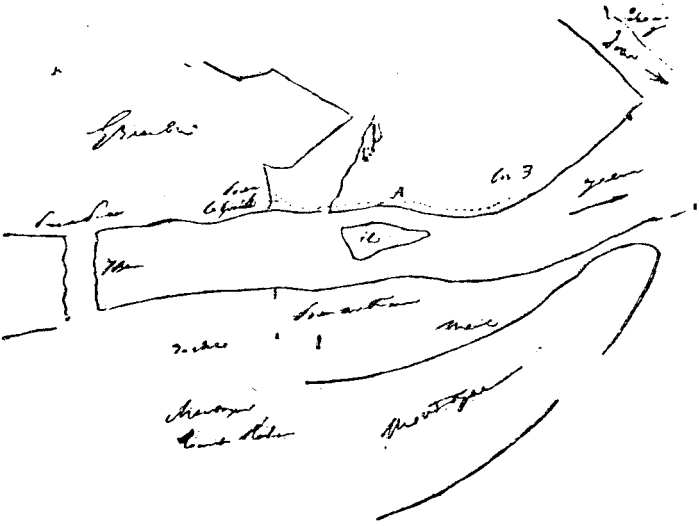

(Grenoble — Sassenage — Drac — Pod de piatră — Poarta La Graille — Biole — Pădure B. — Isère. Insulă. Isère — Stîncă. Port-de-France. Promenadă — Munte. Turnul Rabot — Munte)

era, acuma îmi dau seama, un iezuit perfect, mă lua deoparte în timpul plimbărilor noastre de-a lungul rîului Isère, de la poarta La Graille pînă la locul de vărsare a torentului Drac, sau într-o pădurice de dincolo de insula A, căutînd să-mi explice cît de imprudente sînt vorbele mele. „Bine, bine, domnule, îi spuneam eu cu alte cuvinte, dar ăsta-i adevărul, așa simt eu." „N-are a face, dragul meu prieten, nu trebuie să vorbești astfel, nu se cade."

Dacă maximele lui s-ar fi prins de mine, astăzi aș fi un om bogat, pentru că norocul mi-a bătut la ușă de vreo trei sau patru ori. (În mai 1814 am refuzat direcția generală a aprovizionării — grîu — din Paris, sub ordinele domnului conte Beugnot, a cărui soție mi-arăta foarte multă prietenie; după amantul ei, domnul Pépin de Belle-Isle, prietenul meu intim, poate că eu eram omul la care ținea cel mai mult.) Aș fi, prin urmare, bogat, dar aș fi canalie, nu m-aș mai desfăta cu viziunile încîntătoare ale frumosului, care și-acum, la vîrsta mea, *fifty two*[1], îmi umplu capul adeseori.

Poate că cititorul își închipuie că vreau să depărtez de mine cupa fatală a amintirii abatelui Raillane.

Abatele avea un frate croitor pe Grande-rue, lîngă piața Claveyson, o scîrnăvie desăvîrșită. O singură meteahnă îi lipsea acestui iezuit, nu era jegos, ci, dimpotrivă, foarte dichisit și curat. Avea o slăbiciune pentru canari, îi punea să clocească și-i ținea foarte curat, dar lîngă patul meu. Nu pot pricepe cum de îngăduia tata un lucru atît de nesănătos.

Bunicul nu mai călcase pe sus de la moartea mamei; el n-ar fi îngăduit una ca asta; tata, Chérubin Beyle, cum am mai spus, mă iubea doar ca pe un urmaș al numelui său, nicidecum ca fiu.

Colivia din sîrmă împletită a canarilor, agățată de niște usciori de lemn, prinși, la rîndul lor, de zid cu

[1] Cincizeci și doi (în limba engleză în original).

scoabe, era lungă de vreo nouă picioare, lată de patru și înaltă de șase. În spațiul ei se agitau trist, departe de soare, vreo treizeci de canari nefericiți de toate culorile. Cînd cloceau, abatele îi hrănea cu gălbenuș de ou. Din tot ce făcea el, acesta era singurul lucru care îmi stîrnea interesul. Dar păsările astea drăcești mă trezeau cu noaptea-n cap, ceva mai tîrziu auzeam lopățica abatelui scormonind tăciunii din sobă. Își făcea focul cu grija aceea migăloasă pe care am recunoscut-o mai tîrziu la toți iezuiții. Dar colivia duhnea îngrozitor, și chiar la doi pași de patul meu, într-o cameră umedă, întunecoasă, în care soarele nu răzbea niciodată. N-aveam nici o fereastră către grădina Lamouroux, doar o ferestruică[1], ce revărsa pe scara L o lumină strălucitoare, umbrită de un tei frumos, deși scara era la cel puțin patruzeci de picioare de la sol. Teiul trebuie să fi fost uriaș.

Cînd mîncam, în preajma portocalilor săi, bucata de pîine goală ce alcătuia gustarea mea obișnuită, abatele era cuprins de furia aceea calmă, neagră și rea a diplomaților flegmatici. Portocalii ăia erau o adevărată manie, mult mai greu de suportat decît aceea a canarilor. Unii aveau trei șchioape, alții un picior înălțime, erau așezați pe fereastra O, în care soarele bătea doar două luni pe vară. Fatalul abate pretindea că firimiturile căzute din pîinea noastră neagră atrăgeau mușterele, care îi mîncau portocalii. Abatele ăsta ar fi putut da lecții de meschinărie burghezilor celor mai burghezi cu putință, celor mai zgîrie-brînză[2] din tot orașul.

Colegii mei, domnii Chazel și Reytiers[3], erau mult mai puțin nefericiți decît mine. Chazel era un băiat de treabă, mai mare decît noi, al cărui tată, un meridional, cred, adică un om deschis, repezit, grosolan, însăr-

[1] *În orig.:* „*un jour de souffrance*" (fereastră zăbrelită), iar între paranteze: „în orașele cu tribunal cuvintele juridice abundă".

[2] *În orig.:* „*...les plus patets de la ville*", cu următoarea explicație între paranteze: „(*Patet*, pronunțați *Patais*, preocupare excesivă pentru mărunțișuri"). Cuvîntul *patet* este un regionalism din Dauphiné.

[3] *Scris deasupra:* „Tessyer" (n. ed. fr.).

cinatul cu afaceri al domnilor Périer, nu făcea mare caz de latină. Venea *singur* (fără servitor), pe la orele 10, își rasolea retroversiunea la latină și-o lua din loc la douăsprezece și jumătate; de multe ori nici nu venea seara.

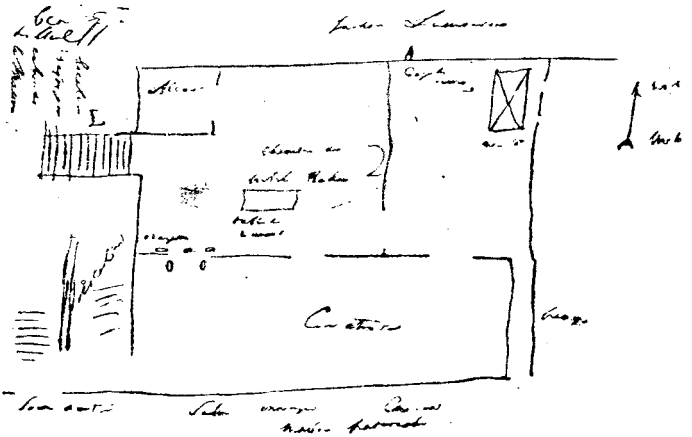

(Un tei frumos — Grădina Lamouroux — Scara ce se unește cu aceea a casei — Alcov — Camera domnului abate Raillane — Masă de lucru — Portocal — Colivia păsărilor. Patul meu — Nord. Sud. Scară — Curte strîmtă — Pasaj — Ușă de intrare — Sufragerie — Bucătărie — Casa tatii)

Reytiers, un băiat tare frumușel, blond și timid ca o fetiță, nici nu îndrăznea să-l privească în față pe teribilul abate Raillane. Era singurul copil al unui tată de o timiditate nemaipomenită și biserieos la culme. Sosea la orele 8 fix, sub paza severă a unui servitor care venea să-l ia acasă de îndată ce suna de amiază la Saint-André (biserică la modă în oraș, ale cărei clopote se auzeau foarte bine de la noi). La 2 fix, același servitor îl aducea înapoi, cu gustarea într-un coșuleț. Vara, pe la orele 5, domnul Raillane ne

lua la plimbare, rareori iarna, și-atunci pe la orele 3. Pe Chazel, care era băiat mare, plimbările astea îl plictiseau și ne părăsea cît mai repede cu putință.

Ambiția noastră era să mergem spre insula de pe Isère, mai ales că, văzut de acolo, muntele oferă o priveliște încîntătoare, și unul dintre păcatele *literare* ale tatii și-ale domnului Raillane era să exagereze întotdeauna frumusețile naturii (de care sufletele lor alese nici nu se sinchiseau de fapt, singurul lor gînd era cum să cîștige bani). Tot lăudîndu-ne frumusețea stîncii Buisserate, domnul abate Raillane ne făcea să ridicăm capul. Dar altceva ne atrăgea pe noi pe malul rîului, în preajma insulei. Acolo îi puteam vedea, noi, niște bieți prizonieri, pe tinerii care *se bucurau de libertate*, cum veneau și plecau *singuri*, făceau baie în Isère și într-un afluent al său, pîrîul Biole. Era un exces de fericire la care nu puteam spera în vecii vecilor.

Ca un adevărat ziar ministerial din zilele noastre, domnul Raillane nu știa să ne vorbească decît despre primejdiile libertății. Nu era chip să vadă un copil care se scaldă fără să-i prezică înecul, făcînd astfel tot ce se putea ca să scoată din noi niște lași, și-n privința mea a reușit perfect. Niciodată n-am putut învăța să înot. Doi ani mai tîrziu, cînd mi-am dobîndit, în sfîrșit, libertatea, prin 1795, cred, dar înșelîndu-i pe-ai mei și trîntindu-le în fiecare zi altă minciună, începeam să mă gîndesc la plecarea mea cu orice preț din Grenoble și eram îndrăgostit de doa[mna] Kubly, așa că înotul nu mă mai interesa atît de mult ca să mă apuc să-l învăț. Ori de cîte ori intram în apă, Roland (Alphonse) ori altul din cei *puternici* mă băga cu capul la fund.

Nu dețin nici o dată din timpul îngrozitoarei tiranii a lui Raillane; devenisem sumbru și uram pe toată lumea. Marea mea nefericire era că nu puteam să mă joc cu alți copii; foarte mîndru, probabil, că are un preceptor pentru băiatul său, tata se temea grozav să nu mă vadă *înhăitîndu-mă cu copiii de rînd*, așa se

exprimau pe atunci aristocrații. Un singur fapt mi-ar putea folosi ca dată: domnișoara Marine Périer (sora ministrului Casimir Périer) l-a vizitat pe domnul Raillane, care era probabil confesorul ei, cu puțin înainte de a se mărita cu nebunul de Camille Teisseire (patriot turbat, care mai tîrziu și-a aruncat în foc toate exemplarele din Voltaire și Rousseau), și care, în 1811, ajungînd subprefect datorită vărului său, domnul Crétet, fu foarte uimit de trecerea de care mă bucuram în salonul doa[mnei] contese Daru (la parterul ce dă spre grădina casei din Biron, cred, casă înscrisă în lista civilă, ultima pe stînga străzii Saint-Dominique, colț cu bulevardul Invalides). Îi văd și-acum expresia plină de invidie și politețea stîngace de cîte ori ne întîlneam. Camille Teisseire se îmbogățise, sau, mai bine spus, tatăl lui se îmbogățise fabricînd *lichior de cireșe*, lucru de care fiul se rușina.

Căutînd prin actele stării civile din Grenoble (Ludovic al XVIII-lea îi spunea Grelibre) certificatul de căsătorie al domnului Camille Teisseire (strada Vieux-Jésuites sau poate piața Grenette, căci imensa lui casă avea două intrări) cu domnișoara Marine Périer, aș afla data tiraniei lui Raillane.

Eram sumbru, viclean, nemulțumit. Îl traducem pe Virgiliu, abatele ridica în slăvi frumusețile acestui poet, iar eu ascultam elogiul lui așa cum trebuie să asculte astăzi bieții polonezi elogiul cumsecădeniei rusești din gazetele lor vîndute, îl uram pe abate, îl uram pe tata, sursa de puteri a abatelui, uram mai presus de orice religia, în numele căreia mă tiranizau. Îi demonstram tovarășului meu de lanțuri, timidul Reytiers, că tot ce ni se bagă în cap sînt doar palavre. De unde scosesem aceste idei? Habar n-am. Aveam în casă o *Biblie* mare, legată în verde, cu stampe gravate în lemn și inserate în text, exact ceea ce trebuie pentru un copil. Mi-aduc aminte cum căutam să descopăr tot ce putea fi cît de cît caraghios în acea biată *Biblie*. Reytiers, mai timid, mai credincios, divinizat de

tatăl și de mama lui, o doamnă care se ungea cu un strat de ruj de-o palmă și fusese o frumusețe pe vremuri, admitea îndoielile mele din pură amabilitate.

Așadar, tocmai traduceam împreună și cu mare caznă din Virgiliu, cînd am descoperit o traducere din Virgiliu în patru vol[ume] *in-8°*, foarte frumos legate de *licheaua* aia de abate Desfontaines, așa mi se pare.

Am găsit volumul cuprinzînd *Georgicele*, cartea a doua, pe care o stîlceam în traducerea noastră (într-adevăr, nu știam o boabă de latină). Am ascuns binecuvîntatul volum într-un dulap din privată, în care se depozitau penele claponilor mîncați în casă. De două-trei ori în timpul penibilei noastre lecții de traduceri mergeam acolo ca să consultăm versiunea lui Desfontaines. Mi se pare că abatele a prins mișcarea din cauza slăbiciunii lui Reytiers; a urmat o scenă groaznică. Eu deveneam din zi în zi mai sumbru, rău și nefericit. Uram pe toată lumea și mai ales pe mătușa Séraphie.

La un an după moartea mamei, prin 1791 sau 92, așa mi se pare astăzi, tata se îndrăgostise de ea, de aici nesfîrșitele plimbări la Granges, unde mă cărau și pe mine, luîndu-și precauțiunea ca imediat ce treceam de Poarta Bonne, să mă pună să merg cu patruzeci de pași în fața lor. Nu știu de ce prinsese pică pe mine mătușa Séraphie și-l punea pe tata să mă certe într-una. Îi uram pe amîndoi, și asta se vedea precis, pentru că și astăzi chiar, cînd nu pot suferi pe cineva, cei de față își dau seama imediat. O detestam pe sora mea cea mică, Zénaïde (astăzi doamna Alexandre Mallein), pentru că se bucura de înalta protecție a domnișoarei Séraphie, iar tata o răzgîia și-o adormea în fiecare seară pe genunchi. Umpleam zidurile casei cu caricaturi împotriva Zénaïdei *pîrîcioasa*. Sora mea Pauline (astăzi doamna văduvă Périer-Lagrange) [și cu mine] o acuzam pe Zénaïde că joacă pe lîngă noi rolul de spioană, și sînt convins că nu greșeam. Prînzeam întotdeauna la bunicul, dar cum prînzul se termina de

îndată ce suna de unu și un sfert la Saint-André, la orele 2 trebuia să părăsim soarele strălucitor din piața Grenette, schimbîndu-l cu umezeala și frigul odăilor pe care le ocupa abatele Raillane înspre curtea casei paterne din Vieux-Jésuites. Nimic mai penibil pentru mine; cum eram sumbru și viclean, croiam tot felul de planuri de fugă, dar de unde să procur bani?

Într-o zi bunicul îi spuse abatelui Raillane:

— Dar bine, domnule, de ce pui copilul să învețe sistemul ceresc al lui Ptolomeu cînd știi că-i fals?

— D[omnule], este un sistem care explică totul, aprobat, de altfel, și de Biserică.

Bunicul nu putu înghiți acest răspuns și-l repeta adeseori, dar rîzînd; niciodată nu se indigna de ceea ce depindea de ceilalți; or, educația mea depindea de tata, și cu toate că domnul Gagnon n-avea nici o stimă pentru știința lui, îi respecta, în schimb, drepturile părintești.

Dar răspunsul abatelui, repetat adeseori de bunicul, pe care eu îl adoram, sfîrși prin a face din mine un nelegiuit furios și totodată ființa cea mai sumbră cu putință. Bunicul se pricepea la astronomie, deși habar n-avea de calcul; serile de vară ni le petreceam pe splendida terasă a apartamentului său, de acolo îmi arăta Ursa-Mare și Ursa-Mică și-mi vorbea cu multă poezie despre păstorii din Chaldeea și despre Abraham. Am început să-l privesc pe Abraham cu oarecare stimă și-i spuneam lui Reytiers: „Ăsta nu-i un ticălos ca toate celelalte personaje din *Biblie*".

Bunicul avea, sau împrumutase de la biblioteca publică, al cărei inițiator fusese, un exemplar *in-4°* din *Călătoria lui Bruce în Nubia și Abisinia*. Călătoria avea gravuri, de unde și uriașa ei influență asupra educației mele.

Uram tot ce învățam de la tata și de la abatele Raillane. Or, tata mă pusese să învăț papagalicește geografia

lui *Lacroix*, abatele continua; vrînd-nevrînd, o știam pe dinafară, dar o uram.

Bruce, un descendent al regilor Scoției, după cum îmi spunea excelentul meu bunic, mi-a deschis pofta pentru toate științele despre care vorbea. De aici marea mea dragoste pentru matematici, și, în sfîrșit, următoarea idee, îndrăznesc să spun de *geniu*: *Doar matematicile mă pot scoate din Grenoble.*

CAPITOLUL 9[1]

În ciuda abilității sale dofineze, Chérubin Béyle, tatăl meu, era un pasionat. După pasiunea lui pentru Bourdaloue și Masillon, urmase pasiunea pentru agricultură, detronată mai tîrziu de aceea pentru mistrie (sau zidărie), pe care o avusese întotdeauna, și în cele din urmă de ultraregalism și dorința pătimașă de a administra orașul Grenoble în folosul Bourbonilor. Zi și noapte nu visa decît la obiectul pasiunii sale, era foarte abil și cunoștea toate tertipurile dofineze. Așa stînd lucrurile, aș fi înclinat să cred că avea talent. Dar nu-mi mai pot da seama de asta, așa cum nu-mi pot aminti nici fizionomia lui.

Tata începu să meargă de două ori pe săptămînă la Claix, un domeniu (termen regional ce vrea să însemne o sfoară de moșie) de o sută cincizeci de pogoane, cred, situat la sudul orașului, pe clina muntelui, dincolo de Drac. Tot terenul din Claix și Furonière era uscat, calcaros, plin de bolovani. Prin 1750, un preot libertin avu ideea să cultive legume la apus de podul Claix; legumele astea sînt bogăția regiunii noastre.

Casa tatii era la două leghe de Grenoble, poate că am făcut drumul ăsta pe jos de o mie de ori. Nu încape îndoială că tata se bucura de o sănătate perfectă, care l-a dus pînă la 72 de ani, așa mi se pare, numai datorită acestui exercițiu. Un burghez din Grenoble nu se bucură de nici o stimă dacă n-are un domeniu. Lefèvre, perucherul tatii, avea un domeniu la Corenc, și adeseori clienții lui îl așteptau zadarnic, *fiindcă era plecat*

[1] Scris la Civita Vecchia în 6 și 7 decembrie 1835 (n. ed. fr.).

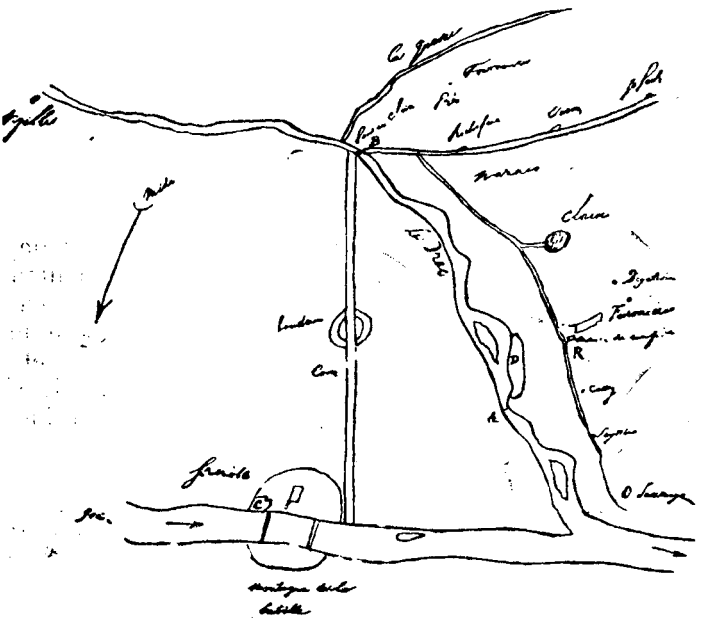

A. Pod din cabluri de metal, făcut prin 1826 — B. Podul din Claix, având o arcadă absolut remarcabilă — C. Citadelle — G. Piața Grenette — D. Stînca din Comboire, perpendiculară pe Drac, care-i foarte rapid, stîncă și păduri pline de vulpi — R. Casă de țară, care a jucat un mare rol în copilăria mea; am revăzut-o în 1828, fusese vîndută unui general (Vizille — La Gresse — Podul din Claix — Fontanieu — Pajiști — Rochefort — Varces — Saint-Paul — Sud — Grenoble — Drum — Rondou — Rîul Drac — Culturi de legume — Claix — Doyatières — Furonières — Casa tatii — Cossey — Seyssins — Sassenage — Isère — Muntele pe care se afla La Bastille)

la Corenc, o scuză întotdeauna bine primită. Uneori scurtam drumul trecînd rîul Drac pe la Seyssins, cu bacul, prin punctul A.

Tata era atît de obsedat de noua lui pasiune, încît tot timpul nu-mi vorbea decît despre agricultură.

A adus[1] de la Paris sau Lyon, după cît se pare, *Biblioteca agronomică* sau *economică*, plină cu stampe; răsfoiam tot timpul această carte, petrecîndu-mi adeseori joile, zilele libere, la Claix (adică în casa noastră din Furonières). Mă plimbam pe cîmp cu tata și-l ascultam în silă expunîndu-și proiectele; din cauza plăcerii sale de-a avea pe cineva care să-i asculte romanele, pe care el le numea calcule, mă întorceam adeseori în oraș abia vineri. Uneori plecam de miercuri seara.

Nu-mi plăcea la Claix, unde eram pisălogit într-una cu tot felul de proiecte de agricultură, după puțin însă am descoperit o mare compensație. Curînd după aceea am început să fur din volumele lui Voltaire, o ediție în patruzeci de vol[ume], pe care tata le ținea la Claix (domeniul său), excelent legate în piele de vițel imitînd marmura. Erau patruzeci de vol[ume], așa mi se pare, foarte înghesuite, luam cîte două și le răream un pic pe celelalte; nu se observa. Această carte primejdioasă fusese pusă, de altfel, pe cel mai înalt raft al frumoasei biblioteci din lemn de cireș și cu oglinzi, care de cele mai multe ori era încuiată.

Slavă Domnului, chiar și la vîrsta aceea, gravurile mi se păreau ridicole, și ce gravuri, cele din *Fecioara*.

Asemenea miracol aproape că m-ar face să cred că Dumnezeu mă înzestrase cu bun-gust și hotărîse să scriu într-o bună zi *Istoria picturii în Italia*.

Vacanța, adică lunile septembrie și august, ne-o petreceam întotdeauna la Claix. Profesorii mei se plîngeau că în acest timp uitam toată latina învățată. Nimic nu-mi părea mai odios decît faptul că tata numea drumurile la Claix *plăcerile noastre*. Eram ca

[1] *În orig.*: „*il fit venir*", cu mențiunea între paranteze: („expresie regională").

un ocnaș pe care l-ai sili să numească *plăcere* niște lanțuri ceva mai ușoare decît altele.

Eram întărîtat și, cred, foarte rău și nedrept față de tata și de abatele Raillane. Recunosc, dar cu un mare efort de rațiune, chiar și acum, în 1835, că pe acești doi oameni nu-i pot judeca obiectiv. Ei mi-au otrăvit copilăria în adevăratul înțeles al cuvîntului. Aveau niște capete severe, și-ntotdeauna mă împiedicau să schimb o vorbă cu copiii de vîrsta mea. Abia în epoca Școlii Centrale (admirabila operă a domnului de Tracy) am început să frecventez societatea copiilor de vîrsta mea. Dar nu cu veselia și nepăsarea copilăriei — eram viclean, rău, frămîntat de gînduri de răzbunare pentru orice ghiont, care pentru mine era ca o palmă între bărbați, într-un cuvînt, capabil de orice, în afară de trădare.

Marele rău pricinuit de tirania lui Raillane e că a făcut să-mi simt suferințele. Vedeam într-una cum trec prin piața Grenette copii de vîrsta mea care mergeau *împreună* să se plimbe și să zburde, exact ceea ce mie nu mi se îngăduise niciodată. Cînd lăsam să se întrevadă tristețea care mă rodea, mi se spunea: „Lasă, că ai să te plimbi cu trăsura", iar doamna Périer-Lagrange (mama răposatului meu cumnat), una dintre cele mai triste personaje cu putință, mă lua cu ea în trăsură atunci cînd pleca să-și facă plimbarea medicală și mă mustruluia cel puțin la fel ca abatele Raillane; era o femeie uscată și bigotă și avea, ca și abatele, o față dintr-aceea inflexibilă și care nu rîde niciodată. Grozavă compensație în schimbul unei plimbări cu micii strengari de vîrsta mea. Cine ar crede că niciodată n-am jucat bile, că n-am avut un titirez decît datorită intervenției bunicului, căruia fiica lui Séraphie i-a făcut *o scenă* cu această ocazie.

Eram, așadar, viclean, îngrozitor de rău, cînd am descoperit în frumoasa bibliotecă din Claix un *Don Quijote* în franceză. Cartea avea stampe, dar părea grozav de veche, și eu uram vechiturile, pentru că ai

mei mă opreau să mă întîlnesc cu cei tineri, și ei înșiși mi se păreau îngrozitor de *învechiți*. Oricum, am reușit să pricep stampele, pe care le găseam hazlii: Sancho Panza, cocoțat pe-o tarniță sprijinită în patru țăruși — Gines de Passamonte îi șterpelise măgarul.

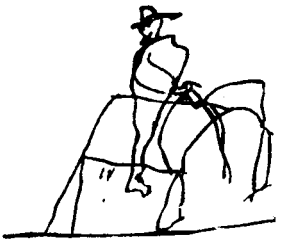

Don Quijote mă făcea să mor de rîs. Gîndiți-vă că de la moartea bietei mele mame n-am mai rîs, eram victima celei mai neînduplecate educații aristocratice și religioase. Tiranii mei nu se dezmințiseră o clipă. Orice invitație mi se făcea, era refuzată. Adeseori surprindeam discuții în care bunicul era de părere să mi se îngăduie să accept. Mătușa Séraphie se împotrivea, ocărîndu-mă; tata, care o asculta cu supunere, îi dădea socrului său niște răspunsuri de iezuit care, după cum prea bine știam, n-aveau nici un rezultat. Mătușa Elisabeth ridica din umeri. Cînd un asemenea proiect de plimbare rezista discuției, tata îl punea pe abatele Raillane să intervină, sub pretextul unei lecții nefăcute în ajun și pe care trebuia s-o fac exact în momentul plimbării.

Vă puteți închipui ce efect a avut *Don Quijote* în mijlocul unei tristeți atît de apăsătoare. Descoperirea acestei cărți, citită la umbra celui de al doilea tei de pe aleea dinspre grădina de flori, al cărei nivel era mai coborît cu un picior, și-acolo mă așezam, este poate cea mai importantă epocă din viața mea.

Cine-ar crede. Tata venea să mă certe cînd mă vedea pufnind în rîs, mă amenința că-mi va lua cartea, lucru pe care l-a și făcut în repetate rînduri, și mă căra la cîmp pentru a-mi explica proiectele lui de reparațiuni (ameliorări, îngrășăminte).

Tulburat chiar și-n lectura lui *Don Quijote*, mă ascundeam în desișul de carpeni, o sălițâ de verdeață

la extremitatea orientală a părculețului, înconjurată de ziduri.

Am găsit un Molière cu stampe, stampele mi se păreau ridicole, și n-am priceput decît *Avarul*. Am găsit comediile lui Destouches, și una dintre cele mai

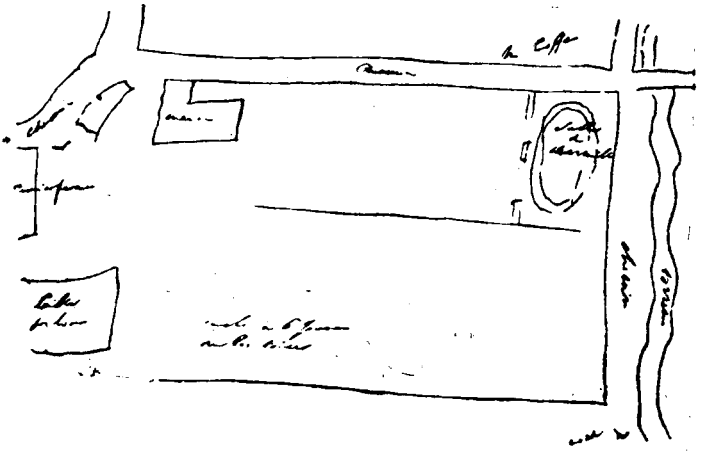

(D-l Coffe — Drum — Drum — Casă — Desișul de carpeni — Drum — Torent. Nord — Fermă — Pivniță de vinuri — Acest părculeț are aproape un pogon și jumătate)

ridicole m-a înduioșat pînă la lacrimi. Exista acolo o poveste de dragoste amestecată cu generozitate, asta era slăbiciunea mea. Zadarnic caut în memorie titlul acestei comedii necunoscute chiar și printre comediile necunoscute ale acestui diplomat anost. *Le Tambour nocturne*, în care se află o idee copiată din engleză, m-a amuzat grozav.

Găsesc ca fapt sigur în mintea mea că, începînd de la vîrsta de 7 ani, hotărîsem să compun comedii ca Molière. Acum zece ani îmi mai aminteam *cum* s-a născut hotărîrea mea.

Bunicul fu încîntat de entuziasmul meu pentru *Don Quijote*, pe care i-l povestisem, pentru că lui îi spuneam

aproape totul; acest excelent om de 65 de ani era, de fapt, singurul meu camarad.

El mi-a împrumutat, dar fără știrea fiicei sale Séraphie, *Le Roland furieux*, tradus, sau, mai degrabă, cred, imitat după Ariosto de domnul de Tressan (al cărui fiu, astăzi g[ener]al de brigadă și în 1820 ultraregalist destul de plat, dar în 1788 un tînăr fermecător, contribuise mult ca să învăț să citesc, promițîndu-mi o cărțulie plină cu chipuri, pe care nu mi-a dat-o niciodată, lipsă de cuvînt ce m-a indignat).

Ariosto mi-a format caracterul, m-am îndrăgostit nebunește de Bradamante, pe care mi-o închipuiam ca pe-o fată dolofană de vreo 24 de ani, cu sîni de-o albeață scînteietoare.

Toate amănuntele burgheze și vulgare care îi serviseră lui Molière pentru a exprima propria sa gîndire mă îngrozeau. Îmi aminteau prea mult de viața mea nefericită. Cu vreo trei zile în urmă (decembrie 1835), văzînd doi burghezi pe care îi cunoșteam, gata să joace împreună o scenă comică bazată pe prefăcătorie și harță, m-am îndepărtat cu cîțiva pași numai să nu-i aud. Mi-e groază de asemenea lucruri, și asta m-a împiedicat să cîștig experiență de viață. E destul de *rău*.

Tot ce-i vulgar și plat de tip burghez mi-aduce aminte de Grenoble, tot ce-mi aduce aminte de Gr[enoble] îmi produce groază, nu *groază*, e prea nobil spus, *greață*.

Grenoble este pentru mine ceva asemănător cu amintirea unei indigestii cumplite, nu prezintă nici un pericol, îmi provoacă doar o teribilă scîrbă.

Tot ce-i vulgar și plat fără putință de răscumpărare, tot ce-i dușman al celui mai mic impuls generos, tot ce se bucură de nenorocirea celui care-și iubește patria sau este generos, asta înseamnă Grenoble pentru mine.

Nimic nu m-a uimit mai mult în călătoriile mele decît să aud diverși ofițeri pe care îi cunoșteam afirmînd că Grenoble e un oraș încîntător, sclipitor de spirit și ale cărui *femei frumoase nu le puteai uita*. Cînd

am auzit aceste cuvinte pentru prima oară mă aflam la masă la generalul Moncey (astăzi mareșal, duce de Conegliano), în 1802, la Milano sau la Cremona; eram atît de uimit, încît am cerut amănunte de la cineva aflat la celălalt capăt al mesei; sublocotenent bogat pe-atunci, o sută cincizeci de fr[anci] pe lună, aveam o încredere oarbă în mine însumi. Groaza mea pentru starea de scîrbă și indigestie continuă de care abia scăpasem era la culme. Ofițerul de stat-major își susținu foarte călduros afirmațiile, petrecuse cincisprezece sau optsprezece luni la Grenoble, susținea că era cel mai agreabil oraș de provincie, îmi-citā numele doamnelor Allemand-Dulauron, Piat-Desvials, Tournus, Duchamps, de Montmaur, al domnișoarelor Rivière (fiicele hangiului din strada Montorge), al domnișoarelor Bailly, modiste, prietenele unchiului meu, al domnilor Drevon, Drevon vîrstnicul și Drevon la Pareille, al domnului Dolle din Porte-de-France, iar din societatea aristocrată (cuvînt înlocuit din 1800 prin *ultraregalist*, apoi prin legitimist), pe domnul ca[valer] de Marcieu, domnul de Bailly.

Vai, abia dacă auzisem pronunțîndu-se aceste nume plăcute, ai mei le pomeneau doar pentru a le deplînge nebunia, căci ponegreau totul, *aveau gălbenare*, trebuie s-o repet pentru a-mi putea explica logic nefericirea. O dată cu moartea mamei, rudele mele deznădăjduite rupseseră orice relație mondenă; mama era sufletul și veselia familiei. Sumbru, timid, ranchiunos, antipatic, tata avea caracterul Genevei (acolo totul se calculează și nu se rîde niciodată), și cred că nu întreținuse relații decît din cauza mamei. Bunicul, om amabil, om de lume, omul cu cea mai căutată conversație din tot orașul, de la meșteșugar pînă la marii seniori, de la doamna Barthélemy, pantofăreasă, femeie plină de haz, la domnul baron des Adrets, la care continua să cineze o dată pe lună, străpuns pînă în adîncul inimii de moartea singurei ființe iubite și văzîndu-se ajuns la 60 de ani, rupsese cu

lumea din dezgust de viață. Doar mătușa Elisabeth, independentă și chiar bogată (în accepția grenobleză din 1789), mai păstrase legături cu unele familii pe care le frecventa seara (înainte de cină, între orele 7 și 9). Ieșea de două sau trei ori pe săptămînă, și uneori, deși respecta cu sfințenie autoritatea părintească, din milă pentru mine, cînd tata se afla la Claix, pretindea că are nevoie de mine și mă lua cu ea, în calitate de cavaler, la domnișoara Simon, care își dădea cu un strat de ruj de o palmă, în casa cea nouă din strada Jacobins. Buna mea mătușă m-a luat chiar și la o cină de gală oferită de domnișoara Simon. Îmi mai amintesc luminile strălucitoare și fastul serviciului, în mijlocul mesei trona o fructieră împodobită cu statuete de argint. A doua zi , mătușa Séraphie mă pîrî tatii, și acest lucru provocă o nouă scenă. Aceste certuri, în aparență foarte politicoase, dar în care se spuneau cuvinte usturătoare, ce nu se uită, erau singura distracție a acestei familii morocănoase, în sînul căreia mă aruncase ghinionul. Cît îl invidiam pe nepotul doamnei Barthélemy, pantofăreasa noastră.

Sufeream, fără să bănuiesc de loc cauzele celor întîmplate, puneam totul pe seama răutății tatălui meu și-a mătușii Séraphie. Trebuia, ca să fiu obiectiv, să văd în ei niște burghezi umflați de orgoliu, care vor să dea *singurului lor fiu*, cum mă numeau, o educație aristocratică. Asemenea idei erau mai presus de vîrsta mea, și-apoi cine mi le-ar fi insuflat? Singurii mei prieteni erau bucătăreasa Marion și Lambert, valetul bunicului. Cum mă auzea rîzînd cu ei în bucătărie, Séraphie mă și chema. În viața lor ursuză eu le eram unica preocupare, împodobeau această jignire cu titlul de educație și probabil că erau de bună-credință. Legătura mea continuă cu bunicul mi-a comunicat venerația sa pentru litere. Horațiu și Hippocrate erau în ochii mei cu totul altfel de oameni decît Romulus, Alexandru și Numa. Domnul de Voltaire era un om cu totul deosebit de imbecilul de Ludovic al XVI-lea, de care

își bătea joc, sau de pișicherul de Ludovic al XV-lea, ale cărui moravuri destrăbălate le înfiera; rostea cu dezgust numele Du Barry, și la obiceiurile noastre atît de politicoase, lipsa cuvîntului *doamna* mă izbi; aceste ființe îmi inspirau scîrbă. Se spunea întotdeauna domnul de Voltaire, iar bunicul pronunța acest nume cu un surîs în care se citea respectul și dragostea.

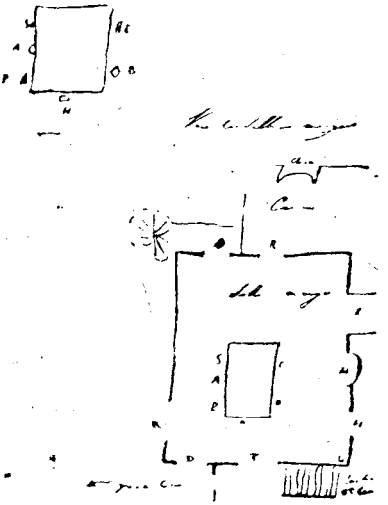

Iată cum eram așezați la masa bunicului, unde am mîncat de la vîrsta de 7 ani la 16 1/2. A. Bunicul — B. Tata — C. Mătușa Elisabeth — S. Mătușa Séraphie — H. Eu — P. Preotul ascuns în casă — F. Unica fereastră din sufragerie — O. Ușa spre scara mică în spirală — R. Ușa de la bucătărie — E. Marele pasaj care ducea în cealaltă casă din piața Grenette — M. Sobă — N. Intrare în camera lui Lambert — L. Bufet cu lichioruri; erau excelente, daruri primite de bunicul — T. O ușă mare către scara principală — D. Ferestruică foarte îngustă, în chip de ghilotină, de modă englezească — K. Ușa de la camera bunicului.

(Iată sufrageria — Șemineu — Bucătărie — Sufragerie — Curte foarte mare — Scară foarte frumoasă)

Curînd începu și politica. Familia mea era una dintre cele mai aristocratice din oraș, ceea ce făcu să mă simt pe dată republican turbat. Vedeam trecînd falnicele regimente de dragoni spre Italia, întotdeauna era cîte cineva încartiruit la noi; eu le mîncam din ochi, ai mei le urau. Curînd preoții începură să se ascundă; întotdeauna aveam în casă un preot sau doi. Lăcomia unuia dintre primii sosiți, un grăsan căruia i se bulbucau ochii atunci cînd înfuleca pastramă, mă umplu de scîrbă. Aveam o pastramă grozavă, pe care mă duceam s-o aduc din beci, împreună cu servitorul Lambert (era conservată într-un bolovan scobit în chip de albie). În casa noastră se mînca foarte curat și cu multă grijă. Mi se recomanda, de exemplu, să nu clefăi. Cei mai mulți dintre preoții pripășiți la noi, niște mîrlani, plescăiau din limbă, își înfigeau ghearele în pîine, era mult prea mult pentru ca acești oameni, al căror loc era în stînga mea, să nu-mi producă silă. Unul dintre verii noștri fu ghilotinat la Lyon (domnul Santerre), și acreala familiei, ura și nemulțumirea ei față de toți și de toate se înteți.

Pe vremuri, cînd auzeam vorbindu-se despre bucuriile nevinovate ale copilăriei, despre strengăriile acestei vîrste, despre fericirea primei tinereți, singura fericire adevărată din viață, mi se strîngea inima. N-am cunoscut nimic din toate astea; mai mult, această vîrstă a fost pentru mine o neîntreruptă epocă de nefericiri, de ură și dorințe de răzbunare întotdeauna neputincioase. Toată nefericirea mea se poate rezuma în două vorbe: niciodată nu mi s-a îngăduit să stau de vorbă cu un copil de vîrsta mea. Plictisindu-se peste măsură din cauza izolării lor de restul lumii, rudele mele mă onorau cu o atenție neîntreruptă. Din aceste două motive, la o vîrstă atît de veselă pentru ceilalți copii, eu eram rău, sumbru, tembel, pe scurt, un *sclav* în cel mai rău sens al cuvîntului, și treptat mi-am însușit sentimentele acestei condiții. Puțina fericire pe care izbuteam s-o smulg era apărată cu min-

ciuni. Din alt unghi privind, eram exact ca și popoarele actuale din Europa, tiranii mei îmi vorbeau întotdeauna cu cuvinte mieroase și pline de bunăvoință, iar religia era aliatul lor cel mai ferm. Trebuia să îndur nesfîrșite predici despre dragostea părintească și îndatoririle copiilor. Într-o zi, plictisit de patosul tatii, i-am spus: „Dacă mă iubești atît de mult, dă-mi cinci gologani pe zi și lasă-mă să trăiesc cum mă taie capul. De altfel, fii sigur că de îndată ce voi împlini vîrsta legiuită, mă înrolez."

Tata se repezi spre mine de parcă ar fi vrut să mă înghită, își ieșise din sărite: *„Ești un ticălos și-un nelegiuit, asta ești"*, îmi spuse el. Ai fi jurat că-i țarul Nicolae și municipalitatea Varșoviei, despre care se vorbește atît de mult în ziua cînd scriu (7 decembrie 1835, Civita Vecchia), într-atît e de adevărat că toate tiraniile se aseamănă.

Cred că numai datorită unei întîmplări foarte norocoase n-am rămas rău, ci doar scîrbit pentru tot restul vieții de burghezi, de iezuiți și de orice soi de ipocriți. Probabil că succesele obținute în 1797, 98 și 99 și conștiința propriei mele forțe m-au vindecat de răutate. La toate frumoasele mele calități, se mai adăuga și-un orgoliu insuportabil.[1]

Drept vorbind, gîndindu-mă bine la acest lucru, tot nu m-am vindecat de groaza mea nebună de Grenoble, de fapt am *uitat-o*. Amintirile magnifice din Italia, din Milano au șters totul.

Nu mi-a rămas decît un gol notabil în cunoașterea oamenilor și-a lucrurilor. Toate amănuntele care alcătuiesc viața lui Chrysale din *L'Ecole des Femmes*:

[1] *În prima versiune*: „Cînd am intrat la Școala Centrală (în anul V al Republicii, cred), începînd cu anul următor, am luat cîteva premii întîi, poate că acest lucru mai există menționat undeva prin scrierile departamentului (apoi prefectură). Cînd am intrat la Școala Centrală aveam toate aceste îngrijorătoare vicii, de care am fost lecuit cu lovituri de pumn. Din fericire, mi se pare că n-am rămas rău."

Stendhal a tăiat ultima frază a acestei redactări și a scris printre rînduri în textul rămas: „Trimis la articolul: Școala Centrală" (n. ed. fr.).

Et hors un gros Plutarque à mettre mes rabats[1]

mă umplu de scîrbă. Dacă mi s-ar îngădui o imagine *tot atît de dezgustătoare ca și senzația mea*, asta-i ca mirosul de stridii pentru un om care a avut o cumplită indigestie cu stridii.

Toate faptele care alcătuiesc viața lui Chrysale sînt înlocuite la mine prin romanesc. Cred că această pată de pe telescopul meu le-a fost utilă personajelor mele din romane; există un fel de josnicie burgheză pe care ele n-o pot avea, cît despre autor, asta ar fi pentru el ca și cum ar vorbi *limba chineză* fără s-o știe. Aceste cuvinte, josnicie burgheză, exprimă doar o nuanță, poate că în 1880 va fi ceva foarte obscur. Grație ziarelor, burghezul provincial devine o raritate, nu mai există *moravuri burgheze*: un tînăr elegant din Paris, cu care mă întîlneam într-o companie foarte veselă, era foarte bine îmbrăcat, fără afectare, și cheltuia 8 sau 10.000 de franci. Într-o zi am întrebat:

— Cu ce se îndeletnicește?

— E funcționar la tribunal (procurist), un om foarte ocupat, mi s-a răspuns.

Voi cita, așadar, ca exemplu de provincialism burghez stilul excelentului meu prieten, domnul Fauriel (membru al Academiei), în excelenta sa *Viață a lui Dante*, tipărită în 1834 în *Revue de Paris*.[2] Dar, vai, ce-o să se întîmple cu toate astea în 1880? Vreun om de spirit cu condei bun va pune mîna pe cercetările profunde ale excelentului Fauriel, și toată munca acestui burghez cumsecade și conștiincios va fi dată uitării. A fost cel mai frumos bărbat din Paris. Doa[mna] Condorcet (Sophie Grouchy), o mare cunoscătoare, și l-a adjudecat — burghezul Fauriel făcu prostia s-o iubească; murind prin 1820, cred, ea i-a lăsat,

[1] „Și în afară de un voluminos Plutarh, în care să-mi netezesc gulerele." Stendhal comite aici o confuzie. Chrysale este un personaj din *Femeile savante*. Versul citat este din Actul II, scena VII.

[2] Articolul lui Fauriel asupra lui Dante a apărut în *Revue des Deux Mondes* (1834).

ca unui lacheu, o rentă de 1200 de franci. Fauriel a fost profund umilit. Cînd mi-a procurat material pentru zece pagini din *Despre iubire*, i-am spus: „Cînd ai de-a face cu o prințesă sau cu o femeie prea bogată, trebuie s-o bați, altfel dragostea se stinge". Cuvintele mele l-au îngrozit, cu siguranță că le-a comunicat și micuței domnișoare Clarke, care arată ca un semn de întrebare,?, ca Pope. Drept urmare, ceva mai tîrziu ea l-a pus pe un prieten de-al ei, un nătărău (domnul Augustin Thierry, membru al Academiei), să mă dojenească; de-atunci nu i-am mai dat nici o atenție. Exista o femeie frumoasă în această societate, doamna Belloc, dar ea făcea dragoste cu un alt semn de întrebare, negru și încîrligat, domnișoara de Montgolfier, și, la drept vorbind, le aprob pe aceste nefericite.

CAPITOLUL 10[1]

PROFESORUL DURAND

Nu regăsesc nici o amintire despre împrejurările în care am fost eliberat de tirania lui Raillane. Această canalie ar fi trebuit să scoată din mine un excelent iezuit, demn urmaș al tatălui meu, ori un soldățoi destrăbălat și stîlp de cîrciumă. Ca și la Fielding, temperamentul meu ar fi voalat *mîrșăvia*. Dacă n-ar fi existat excelentul meu bunic, care îmi împărtășea, fără știrea abatelui, cultul său pentru Horațiu, Sofocle, Euripide și literatura aleasă, acum aș fi ori una, ori alta. Din fericire, bunicul îi disprețuia pe toți nesărații scriitori contemporani cu el, așa că n-am fost otrăvit cu Marmontel, Dorat și alte lichele. Nu știu din ce motiv ținea mereu să-și afirme respectul pentru p[reoți], care, de fapt, îl scîrbeau, cum te scîrbește un gunoi. Văzîndu-i cuibăriți în salonul său de către fiica lui Séraphie și de tata, ginerele lui, el îi trata cu o politețe desăvîrșită, ca pe toată lumea. Ca să nu tacă, vorbea despre literatură, ba chiar și despre autorii bisericești, deși nu-i putea suferi. Dar acest om atît de politicos trebuia să facă eforturi supraomenești ca să-și mascheze dezgustul profund pe care i-l provoca ignoranța lor. „Cum! N-au habar nici chiar de abatele Fleury[2], istoricul lor?" Am surprins într-o zi aceste cuvinte, care mi-au întărit și mai mult încrederea în el.

Descoperii curînd că se spovedea foarte rar. Era mai degrabă extrem de politicos cu religia decît credincios.

---

[1] Scris în 9 și 10 decembrie 1835 la Civita Vecchia (n. ed. fr.).

[2] Referire la *Claude Fleury* (1640—1723), autorul cunoscutei *Histoire ecclésiastique*.

Ar fi ajuns bigot dacă ar fi putut crede că o va întîlni în cer pe fiica lui, Henriette (domnul duce de Broglie a spus: „Am impresia că fiica mea se află în America"), dar era numai trist și tăcut. Cînd venea cineva, vorbea și povestea anecdote din politețe.

E posibil ca domnul Raillane să fi fost silit să se ascundă pentru refuzul de a presta jurămînt Constituției civile a clerului. Oricum, plecarea lui fu pentru mine cel mai mare eveniment cu putință, deși nu mi-o amintesc de loc.

Asta-i o slăbiciune a capului meu și am mai descoperit și alte exemple în ultimii trei ani, de cînd, aflîndu-mă pe esplanada *San-Pietro-in-Montorio* (Ianicule), mi-a venit ideea luminoasă că voi împlini 50 de ani și e timpul să mă gîndesc la plecare, iar înainte de asta să-mi ofer plăcerea de a privi o clipă în urmă. Nu-mi amintesc de loc epocile sau momentele în care emoțiile mele erau prea violente. Unul din argumentele care mă îndreptățesc să cred că sînt curajos este că îmi amintesc foarte clar cele mai mici împrejurări ale duelurilor în care am fost angajat. În armată, cînd ploua și umblam prin noroi, această bravură nu-mi era de cine știe ce folos, dar cînd nu eram muiat de ploaie din noaptea precedentă, iar calul nu aluneca sub mine, îndrăzneala cea mai plină de primejdii era pentru mine o adevărată plăcere în toată puterea cuvîntului. Camarazii mei rezonabili deveneau serioși și păleau, sau, dimpotrivă, roșeau. Mathis era mai vesel, Farine mai rezonabil. E ca și în prezent, nu mă gîndesc niciodată la posibilitatea *of wanting of a thousand francs*[1], care mi se pare totuși ideea dominantă, gîndul de căpetenie al prietenilor mei de aceeași vîrstă, deși se bucură de-o bunăstare de care eu sînt foarte departe (de exemplu domnii Besan[çon], Colomb etc.), dar iată c-o iau razna. Marea dificultate în scrierea acestor memorii e să n-am și să nu scriu precis decît amintiri relative la o epocă de care îmi amintesc exact; acum, de exemplu,

[1] De a dori o mie de franci (în limba engleză în original).

e vorba de timpul evident mai puțin nefericit pe care l-am petrecut cu profesorul Durand.

Era un om de treabă, de vreo 45 de ani, gros și rotund din orice parte l-ai fi privit, care avea un băiat de 18 ani, foarte amabil, pe care îl admiram de la distanță și care fu mai tîrziu, cred, îndrăgostit de sora mea. Nu exista nimic mai puțin iezuit și mai puțin viclean decît bietul domn Durand, în plus, era politicos, îmbrăcat cu simplitate, dar niciodată murdar. De fapt, nu știa o boabă de latină, dar nici eu, așa că nu exista între noi nici un motiv de ceartă.

Știam pe dinafară *Selectae e profanis* și mai ales istoria lui Androcle și a leului său, știam chiar și *Vechiul testament* și probabil cîte ceva din Virgiliu și Cornelius Nepos. Dar dacă mi s-ar fi dat scrisă în latinește permisiunea unei vacanțe de opt zile, n-aș fi priceput un cuvînt. Biata latină născocită de moderni, *De Viris illustribus*, unde se vorbea de Romulus și care îmi plăcea foarte mult, era o enigmă pentru mine. Ei bine! Domnul Durand era în aceeași situație, îi știa pe dinafară pe autorii pe care de douăzeci de ani îi tot explica, dar o dată sau de două ori, cînd bunicul încercase să-l consulte în legătură cu cine știe ce dificultate din Horațiu, nelămurită de domnul Jean Bond (numele ăsta mă încînta; ce plăcere în mijlocul atîtor plictiseli să poți rîde de *Jambon*!), domnul Durand nici nu pricepea măcar despre ce-i vorba.

Metoda era, așadar, jalnică, și cred că eu însumi, dacă aș vrea, în optsprezece luni l-aș învăța latinește pe orice copil de inteligență obișnuită. Dar oare era puțin lucru să fii deprins să înduri toate chinurile iadului cîte două ceasuri dimineața și trei ceasuri seara?... Problema e delicată. (Prin 1819 l-am învățat englezește, în douăzeci și șase de zile, pe domnul Antonio Clerichetti din Milano, care pătimea din cauza unui tată avar. În a treizecea zi, el i-a *vîndut* unui librar o traducere a interogatoriilor prințesei de Galles [Caroline de Brunswick], faimoasă tîrfă, pe care soțul ei,

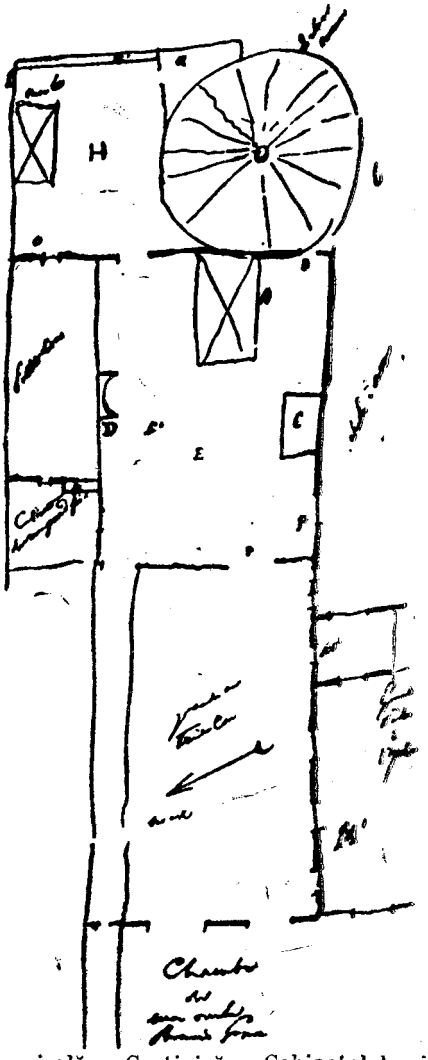

A. Magnificul pat de damasc roşu al bunicului — B. Dulapul său — C. Comodă magnifică în marchetărie, pe care se afla o pendulă: Marte oferind braţul său Franţei, Franţa avea o mantie cu flori de crin, ceea ce pricinui mari temeri mai tîrziu — F. Fereastră unică, avînd nişte geamuri magnifice de Boemia. Unul dintre ele, sus, în stînga, fiind crăpat, a rămas aşa zece ani — D. Şemineu — H. Camera mea — O. Ferestruica mea — R. R. Dulapuri — R'. Imensul dulap al bunicului. (Patul meu — Scară în spirală — Curticică — Cabinetul bunicului — Sufragerie — Curte mare şi mohorîtă. Nord — Salon mare în stil italian — Camera unchiului Romain Gagnon)

rege și risipind milioane, n-a putut s-o convingă să recunoască faptul că l-a dăruit cu ceea ce poartă nouăzeci și cinci la sută dintre bărbați.)

Nu-mi amintesc, așadar, de evenimentul care m-a despărțit de domnul Raillane.

După suferințele zilnice, rod al tiraniei acestui crunt iezuit, mă pomenesc instalat dintr-o dată la excelentul meu bunic, culcat într-un mic cabinet, în formă de trapez, de lîngă camera lui și luînd lecții de latină de la blajinul Durand, care venea de două ori pe zi, așa mi se pare, de la orele 10 la 11 și de la 2 la 3. Ai mei țineau mai departe cu strășnicie la principiul de a nu mă lăsa să comunic cu *copiii* de rînd.[1] Dar lecțiile domnului Durand aveau loc în prezența excelentului meu bunic, iarna în camera lui din punctul M, vara în salonul mare dinspre terasă la M', cîteodată la M'', într-o anticameră prin care nu se circula aproape de loc.

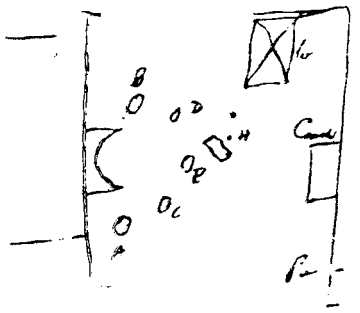

A. Domnul Chérubin Beyle — B. Domnul Gagnon — C. D. Mătușile mele — P. Domnul Durand — H. Eu.
(Pat — Comodă — Ușă — Sufragerie)

Amintirile tiraniei lui Raillane m-au îngrozit pînă în 1814, cam în epoca aceea le-am uitat, evenimentele Restaurației absorbeau toată groaza și dezgustul meu. Doar acest ultim sentiment mi-l inspiră

[1] *Prima versiune:* „Ceea ce însemna nici mai mult, nici mai puțin decît să fiu oprit ani de-a rîndul nu numai să mă joc, dar chiar să schimb o vorbă cu orice copil de vîrsta mea".

Dar Stendhal a tăiat acest pasaj și a scris printre rînduri: „Mai sus, la tirania lui Raillane" (n.ed. fr.).

amintirile legate de profesorul Durand *acasă*, pentru că am urmat cursurile lui și la Școala Centrală, dar atunci eram fericit, cel puțin comparativ, începeam să fiu sensibil la frumoasa priveliște a colinelor din Eybens și Echirolles, la frumoasa pajiște de pe povîrnișul Porții Bonne, spre care dădea fereastra școlii, fericit situată la al treilea etaj al colegiului; restul era în reparație.

Se pare că iarna domnul Durand venea la lecții de la orele 7 la 8 seara. Cel puțin așa mă văd, aplecat peste o măsuță luminată cu o lumînare de seu, domnul Durand aproape în același rînd cu familia, în fața focului din camera bunicului, pe jumătate întors spre dreapta, cu fața către măsuța la care eram instalat eu, II.

Acolo domnul Durand a început să-mi explice *Metamorfozele* lui Ovidiu. Îl și văd, așa cum văd și coperta cărții, de o culoare gălbuie ca rădăcina de merișor. Din cauza subiectului prea vesel, a avut chiar loc, așa mi se pare, o discuție între Séraphie, mai apucată de draci ca niciodată, și tatăl ei. Din dragoste pentru literatura aleasă, el îmi făcu o favoare, și în locul sumbrelor orori din *Vechiul testament*, am avut parte de iubirile lui Pyram și ale Thisbeii și mai ales de Daphnis cea prefăcută în laur. Povestea ei m-a amuzat mai mult ca oricare alta. Pentru prima oară în viață mi-am dat seama că poate fi o plăcere să știi latina, care mă torturase atîția ani.

Dar aici cronologia acestei importante povestiri impune: „De cîți ani?“

Habar n-am de fapt, începusem latina la 7 ani, în 1790. Presupun că anul VII al Republicii îi corespunde lui 1799 din cauza rebusului:

Lancette
Laitue
Rat

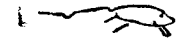

afișat la Luxembourg împotriva Directoratului.[1]

[1] A se citi: „*L'an sept les tuera*“, adică: „Anul VII îi va ucide“.

Mi se pare că în anul V eram la Școala Centrală. Eram acolo de un an, căci cursurile se țineau în sala mare de matematici de la primul etaj, cînd am aflat de asasinarea lui Robertjot la Rastadt. Traducerea *Metamorfozelor* lui Ovidiu a avut loc probabil în 1794. Bunicul îmi îngăduia să citesc din cînd în cînd traducerea lui Dubois-Fontanelle, cred, care mai tîrziu mi-a fost profesor.

Mi se pare că moartea lui Ludovic al XVI-lea, 21 ianuarie 1793, a avut loc în timpul tiraniei lui Raillane.

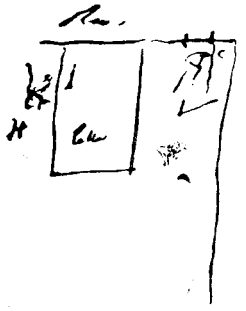

P. Tata, așezat la biroul lui, C, și scriind — H. Eu (Stradă — Masă)

Un fapt hazliu, pe care posteritatea cu greu îl va crede: familia mea burgheză, dar care se credea aproape nobilă, mai ales tata, care se credea nobil ruinat, citea toate ziarele, urmărea procesul regelui de parcă ar fi fost vorba de un prieten intim sau de cine știe ce rubedenie.

Sosi știrea condamnării, familia mea fu în culmea disperării. „Nu vor îndrăzni să făptuiască asemenea mîrșăvie", spuneau ai mei. „De ce nu, gîndeam eu, de vreme ce a trădat?"

Mă aflam în cabinetul tatii din strada Vieux-Jésuites, pe la orele 7 seara, era noapte de-a binelea, citind la lumina lămpii și despărțit de tata printr-o masă foarte mare. Mă făceam că lucrez, dar citeam *Les Mémoires d'un Homme de qualité* de abatele Prévost, din care descoperisem un exemplar hărtănit de vreme. Toată casa fu zguduită de trecerea poștalionului, care sosea din Lyon și Paris.

„Trebuie să mă duc să văd ce-or fi făcut monștrii ăștia", spuse tata ridicîndu-se.

„Sper că trădătorul a fost executat", gîndeam eu. Începui să reflectez apoi la deosebirea totală dintre sentimentele mele și ale tatii. Iubeam din suflet regi-

mentele noastre, pe care, de la fereastra bunicului, le vedeam trecînd prin piața Grenette; îmi închipuiam că regele voia ca ele să fie răpuse de austrieci. (Se vede că deși aveam doar 10 ani, nu eram prea departe de adevăr.) Voi recunoaște însă că grija marelui vicar Rey și a celorlalți preoți, prieteni ai familiei, pentru soarta lui Ludovic al XVI-lea ar fi fost de ajuns pentru a mă convinge să-i doresc moartea. Consideram pe atunci, în virtutea unui cuplet pe care îl cîntam cînd nu mă temeam că mă aude tata sau mătușa Séraphie, că e o *datorie sfîntă* să mori cînd patria ți-o cere. Ce înseamnă viața unui trădător, care, printr-o scrisoare secretă, poate duce la pieire oricare dintre frumoasele regimente pe care le vedeam trecînd prin piața Grenette? Tocmai dezbăteam procesul dintre mine și familia mea, cînd intră tata. Îl și văd într-o redingotă de molton alb, pe care nu și-o scosese pentru a face doi pași pînă la poștă.

„S-a terminat, spuse el cu un suspin adînc, l-au asasinat."

Mă cuprinse una dintre cele mai mari bucurii din viața mea. Poate că cititorul va găsi că sînt crud, dar așa eram la 10 ani, așa sînt și la 52.

În decembrie 1830, cînd de Peyronnet, licheaua aia insolentă, și ceilalți semnatari ai ordonanțelor[1] n-au fost pedepsiți cu moartea, eu am spus despre burghezii din Paris: ei consideră veștejeala lor sufletească drept civilizație și generozitate. După astfel de nevolnicie, cum mai poți îndrăzni să condamni la moarte un asasin de rînd?

Mi se pare că ceea ce se petrece [în] 1835 a justificat previziunea mea din 1830.

Eram atît de înflăcărat de acest act de justiție națională, încît n-am mai putut continua lectura romanului, cu siguranță unul dintre cele mai emoționante din

[1] Referire la Contele de Peyronnet, unul dintre semnatarii ordonanțelor care au dus la căderea lui Carol al X-lea; după procesul intentat miniștrilor semnatari, de Peyronnet a fost condamnat la închisoare pe viață.

cîte există. L-am ascuns, am pus în fața mea cartea serioasă, probabil Rollin, pe care tata mă silise s-o citesc, și-am închis ochii, ca să gust în tihnă marele eveniment. Și astăzi aș face exact la fel, adăugînd însă că nimic în afara unei datorii imperioase nu m-ar putea determina să-l privesc pe trădătorul trimis la supliciu în interesul patriei. Aș putea umple zece pagini cu amănuntele acelei seri, dar dacă cititorii mei din 1880 vor fi tot atît de ofiliți ca și lumea bună din 1835, atît scena, cît și eroul ei vor inspira un sentiment de profund dezgust, dus pînă la ceea ce sufletele de mucava numesc oroare. În ce mă privește, aș simți mult mai multă milă pentru un asasin condamnat la moarte fără dovezi suficiente decît pentru un *K[ing]* aflat în aceeași situație. *The death of a K[ing]*[1] rămînea întotdeauna folositoare *in terrorem*[2], pentru a împiedica straniile abuzuri în care *nebunia ultimă*, produsă de puterea absolută, îi aruncă pe acești oameni. (Vezi dragostea lui Ludovic al XV-lea pentru gropile de curînd acoperite din cimitirele de țară, pe care le zărea din trăsură cînd se plimba prin împrejurimile palatului Versailles. Vezi actuala nebunie a micuței regine Dona Maria de Portugalia.)

Această pagină pe care am scris-o acum i-ar putea scandaliza foarte mult chiar și pe prietenii mei din 1835. La doamna Aubernon, în 1829, am fost considerat drept un om fără inimă pentru a fi *wished the death of the Duke of* B[lac]as[3]. Îl îngrozisem chiar și pe domnul Mignet (astăzi consilier de stat), iar stăpîna casei, pe care o iubeam *(did like)* pentru că semăna cu Cervantes, nu mi-a iertat-o niciodată; spunea că sînt de o imoralitate sfruntată și se scandaliză, în 1833, la băile din Aix, pentru că doamna contesă C[uri]al îmi lua apărarea. Pot spune că aprobarea unor ființe pe care le consider *slabe* mi-e absolut indiferentă. Le privesc

[1] Moartea unui rege (în limba engleză în original).
[2] Sub teroare (în limba latină în original).
[3] Dorit moartea ducelui de Blacas (în limba engleză în original).

ca pe niște nebuni, îmi dau limpede seama că nu sînt în stare să înțeleagă problema.

Să presupunem totuși că aș fi crud. Ei bine, da, sînt, o să se vadă încă multe altele din parte-mi dacă voi continua să scriu.

Închei, în privința acestei amintiri atît de vii în ochii mei, că în 1793, acum patruzeci și doi de ani, vînam fericirea exact ca și astăzi, cu alte cuvinte mai comune, caracterul meu era absolut același ca și azi. Și azi mi se pare că atunci cînd *patria* e în joc, orice menajament e *pueril*.

Aș spune *criminal* dacă ființele slabe nu mi-ar inspira nemărginit dispreț. (Exemplu domnul Félix Faure, *pair* al Franței, prim-președinte, spunîndu-i fiului său, la St.-Ismier, vara lui 1828, în legătură cu moartea lui Ludovic al XVI-lea: „*Oameni răi l-au ucis*". E același om care astăzi, în Camera *pair*-ilor, îi condamnă pe tinerii nebuni respectabili, numiți „conspiratorii din Aprilie". Personal, eu i-aș condamna să-și petreacă un an la Cincinatti — America — și-n același timp le-aș acorda și două sute de franci pe lună.)

Nu-mi mai amintesc atît de clar decît de prima comuniune, pe care tata m-a obligat s-o fac la Claix, în prezența bisericosului dulgher Charbonot din Cossey, prin 1795.

Cum în 1793 poștalionul făcea cinci sau poate șase zile pline de la Paris la Grenoble, scena din cabinetul tatii a avut loc probabil în 28 sau 29 ianuarie 1793, la orele 7 seara. În timpul cinei, mătușa Séraphie îmi făcu o scenă pentru sufletul meu *atroce* etc. Mă uitam la tata, nu deschidea gura, de frică, probabil, să nu izbucnească și să nu mă stîrnească nici pe mine. Oricît de atroce și de crud aș fi fost, cel puțin nu treceam drept laș în familie. Tata era prea dofinez și prea pătrunzător pentru a nu fi pătruns chiar și-n propriul său cabinet (la orele 7), ceea ce simte un copil de 10 ani.

La 12 ani, tobă de carte pentru vîrsta mea, îi puneam într-una tot felul de întrebări excelentului meu bunic, care îmi răspundea bucuros. Eram singura ființă cu care accepta să vorbească despre mama. Nimeni din familie nu îndrăznea să-i vorbească despre această ființă, scumpă lui. La 12 ani eram, așadar, tobă de carte, iar la 20, de o ignoranță desăvîrșită.

Din 1796 la 1799 nu m-a preocupat decît ceea ce ar fi putut să constituie un mijloc de evadare din Grenoble, adică matematicile. Calculam cu neliniște toate mijloacele prin care să-mi pot consacra o jumătate de oră pe zi pentru exerciții. În plus, iubeam, și iubesc încă, matematicile în sine, ele neadmițînd *ipocrizia* și *vagul*, tot ce urăsc mai mult.

În această stare sufletească fiind, ce mai însemnau pentru mine răspunsurile înțelepte și ample ale excelentului meu bunic, cuprinzînd fie cîte ceva despre Sanchoniathon, fie o apreciere despre lucrările lui Court de Gébelin, din care tata, nu știu prin ce minune, avea o frumoasă ediție *in-4°* (poate că în *in-12°* nici nu exista), cu o frumoasă gravură reprezentînd organele vorbirii la om?

La 10 ani am comis în mare taină o comedie în proză, sau, mai exact, un prim act. Lucram puțin, pentru că așteptam momentul geniului, adică acea stare de exaltare ce mă apuca pe atunci de vreo două ori pe lună. Treaba asta era un mare secret, scrierile mele inspirîndu-mi întotdeauna aceeași pudoare ca și iubirile mele. Nimic nu mi-ar fi fost mai penibil decît să aud vorbindu-se de ele. Acest sentiment l-am încercat foarte acut și în 1830, cînd doamna Victor de Tracy mi-a vorbit despre *Le Rouge et le Noir* (roman în două volume).

CAPITOLUL 11[1]

AMAR ŞI MERLINO

Sînt doi reprezentanţi[2] ai poporului, care au sosit într-o bună zi la Grenoble, iar cîtva timp mai tîrziu au publicat o listă cu 162 de suspecţi notorii (pentru că nu iubesc Republica, adică guvernul şi patria) şi 350 de simpli suspecţi. Cei *notorii* trebuiau să fie arestaţi; cît despre cei *simpli*, trebuiau puşi doar sub supraveghere.[3]

Toate astea le-am văzut de jos, ca un copil. Poate că cercetîndu-se jurnalul departamentului, dacă exista aşa ceva pe-atunci, sau prin arhive, s-ar descoperi exact contrariul în privinţa datelor, dar în privinţa efectului produs asupra mea şi-a familiei, lucrurile sînt sigure. Oricum, tata era suspect notoriu, iar domnul Henri Gagnon, simplu suspect.[4]

Publicarea acestor liste a fost o lovitură de trăsnet pentru familia mea. Mă grăbesc să adaug că tata n-a fost eliberat decît în 6 *Thermidor* (ah! iată o dată; eliberat în 6 *Thermidor*, cu trei zile înainte de moartea lui Robespierre) şi menţinut pe listă timp de douăzeci şi două de luni.

Acest mare eveniment se situează, aşadar, în... anul... În sfîrşit, descopăr în memoria mea că tata a figurat pe

---

[1] Scris la 10 decembrie 1835 la Civita Vecchia şi continuat la Roma la 13 decembrie (n.ed.fr.).

[2] *Pe margine:* „Cronologie: se poate ca domnul Durand să fi venit în casa Gagnon abia după Amar şi Merlino" (n.ed.fr.).

[3] Lista suspecţilor a fost publicată la 26 aprilie 1793; Chérubin Beyle, care făcea parte dintre suspecţii notorii (împreună cu abatele Raillane), a fost închis în trei reprize între 5 mai 1793 şi 24 iulie 1794.

[4] Nota lui R. Colomb: „Cu toate astea, nici unul, nici celălalt n-au fost nici închişi, nici nevoiţi să se ascundă" (n.ed.fr.).

listă douăzeci și două de luni și n-a stat în închisoare decît treizeci și două sau patruzeci și două de zile.

Mătușa Séraphie dovedi mult curaj și energie în această împrejurare. Se ducea în audiență la *membrii departamentului*, adică la ad[ministra]ția departamentală, se ducea în audiență la reprezentanții poporului și obținea întotdeauna amînări de cincisprezece sau douăzeci și două de zile, uneori de cincizeci de zile.

Tata pusese apariția numelui său pe lista fatală pe seama unei vechi rivalități cu Amar, care era și el avocat, așa mi se pare.

Două sau trei luni după această palmă, despre care familia mea discuta în fiecare seară, am scăpat o naivitate, care confirma caracterul meu *atroce*. Ai mei exprimau în termeni politicoși toată oroarea inspirată de numele lui Amar.

„Păi bine, i-am spus eu tatii, Amar te-a pus pe listă ca *suspect* notoriu pentru că nu iubești Republica. Mi se pare că e *sigur* că n-o iubești."

La auzul acestor cuvinte, toată familia se înroși de mînie, era cît pe ce să fiu pus la arest în camera mea; în timpul cinei, la care am fost curînd chemați, nimeni nu-mi adresă cuvîntul. Reflectam adînc. Nimic mai adevărat decît ceea ce spusesem, tata își făcea un titlu de glorie din ura lui împotriva *noii ordini* (termen pe-atunci la modă printre aristocrați), cu ce drept s-au mai supărat pe mine?

Acest fel de a raționa: *Cu ce drept?* mi-a devenit obișnuit după primele acte arbitrare ce urmară morții mamei, mi-au acrit caracterul, făcînd din mine ceea ce sînt.

Cititorul va remarca, desigur, că acest fel de a raționa ducea rapid la cea mai aprigă indignare.

Tata, Chérubin B[eyle], se instală în camera O, denumită camera unchiului meu. (Amabilul meu unchi, Romain Gagnon, se însurase la Echelles, în Savoie, iar cînd venea la Grenoble, o dată la două sau trei

luni, cu intenția de a-și revedea fostele metrese, locuia în această cameră splendid tapetată cu damasc roșu — splendoare grenobleză în 1793.)

Iată încă un prilej de-a remarca înțelepciunea spiritului dofinez. Pentru tata, a se ascunde însemna să traverseze strada și să se culce la socrul său, unde se știa că prînzește și cinează de doi sau trei ani. Teroarea fu, așadar, foarte blîndă la Grenoble, și, voi adăuga

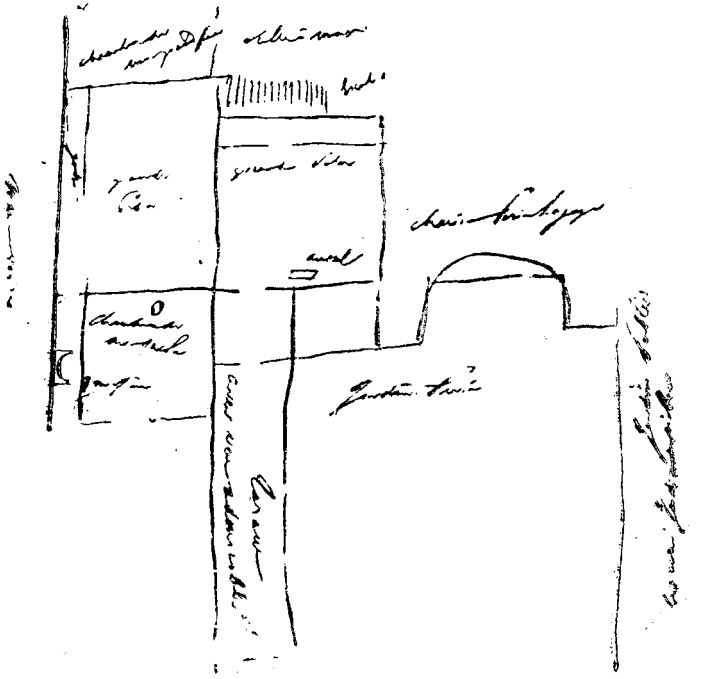

O. Camera unchiului meu — Q. Tata, Chérubin B[eyle], citindu-l pe Hume
(Camera bunicului — Sufragerie — Scară — Casă învecinată — Coridor — Curte mare — Salonul cel mare. Altar — Camera unchiului meu — Tata — Terasă cu o admirabilă vedere — Casa Périer-Lagrange — Grădina Périer — Grădină publică, numită grădina orașului)

cu îndrăzneală, foarte moderată. În ciuda celor douăzeci și doi de ani de progres, am impresia că Teroarea din 1815, sau reacțiunea partidului din care făcea parte tata, a fost mult mai cruntă. Dar scîrba imensă pe care mi-a inspirat-o anul 1815 m-a făcut să uit faptele, și poate că un istoric imparțial ar fi de altă părere. Îl rog pe cititor, dacă se va găsi vreunul, să-și aducă aminte că n-am pretenția de a spune adevărul decît în privința *sentimentelor* mele, cît despre fapte, am avut întotdeauna o memorie slabă. Așa se face, că, în paranteză fie spus, celebrul Georges Cuvier mă bătea întotdeauna în discuțiile pe care binevoia să le poarte cu mine din cînd în cînd în salonul său, sîmbăta, între anii 1827 și 1830.

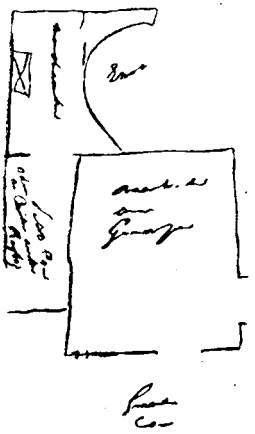

(Camera mea — Scară — Curtea cea mică. Miros de la bucătăria lui Rayboz — Camera bunicului — Curtea cea mare)

Așadar, ca să se sustragă îngrozitoarei persecuții, tata se stabili în camera unchiului meu, O. Era iarnă, pentru că îmi spunea: „Asta-i o adevărată gheață".

Eu dormeam lîngă patul lui, într-un pat frumos, construit ca o colivie, și din care era imposibil să cazi. Dar asta ținu puțin. Curînd m-am pomenit în trapezul de lîngă camera bunicului.

Acum mi se pare că de-abia în epoca Amar și Merlino am început să locuiesc în trapez; mă supărau acolo foarte tare mirosurile de la bucătăria domnului Reyboz sau Reybaud, un băcan provensal, al cărui accent îmi stîrnea rîsul. Îl auzeam adeseori bombănindu-și fata, o pocitanie, pentru că altfel aș fi făcut-o cu siguranță doamna gîndurilor mele. Într-asta consta nebunia

mea, și a ținut multă vreme, păstrînd însă întotdeauna obiceiul unei desăvîrșite discreții, pe care am regăsit-o în temperamentul melancolic descris de Cabanis.

Văzîndu-l pe tata mai de-aproape în camera unchiului meu, am fost foarte uimit să constat că nu mai citea Bourdaloue, Massillon și *Biblia* aceea de Sacy, în douăzeci și două de volume. Moartea lui Ludovic al XVI-lea îl cufundase, ca și pe atîția alții, în *Istoria lui Carol I* de Hume; cum nu știa englezește, citea unica traducere de pe vremea aceea, făcută de un oarecare domn Belot sau președinte Belot.[1] Foarte curînd, tata, om schimbător și cu gusturi absolute, începu să se preocupe exclusiv de politică. Copil fiind, nu vedeam decît ridicolul acestei schimbări; astăzi văd cauza. Probabil că uitarea definitivă a oricărei alte idei din clipa cînd se fixa la o nouă pasiune (sau înclinație) făcea din tatăl meu un om oarecum deosebit.

Iată-l, așadar, preocupat numai de Hume și Smollett[2] și silindu-mă și pe mine să gust aceste cărți, așa cum, cu doi ani în urmă, mă silea să-l ador pe Bourdaloue. E lesne de închipuit felul în care am întîmpinat această propunere venită din partea prietenului intim al dușmancei mele Séraphie.

*

Ura acestei habotnice înăcrite crescu văzîndu-mă instalat la bunicul, în calitate de favorit. Între noi izbucneau niște scene îngrozitoare pentru că o înfruntam fără frică, raționam, și asta o scotea din sărite.

Doamnele Romagnier și Colomb, pe care le iubeam cu duioșie, verișoarele noastre, femei pe atunci de 36 sau 40 de ani, cea din urmă fiind mama domnului Romain Colomb, cel mai bun prieten al meu (care,

[1] *Istoria Angliei* de *Hume* (1711—1776) a apărut în traducere franceză între 1763—1766, cuprinzînd 18 volume; primele 12 au fost traduse de doamna Belot, iar ultimele 6 — în care era cuprinsă și istoria lui Carol I — au fost traduse de abatele Prévost.

[2] *Tobie George Smollett* (1721—1771), autorul unei *Istorii complete a Angliei*, apărută pe atunci și în traducere franceză.

prin scrisoarea din... decembrie 1835, primită ieri, mi-a făcut o scenă cu ocazia prefeței pentru de Brosses[1], dar n-are importanță), veneau să joace boston la mătușa Elisabeth. Aceste doamne erau uimite de scenele dintre mine și Séraphie, care ajungeau adeseori să le întrerupă partida, și aveam impresia limpede că mie îmi dădeau dreptate, împotriva nebunei.

Gîndindu-mă serios la aceste scene din 1793, așa mi se pare, le-aș explica astfel: Séraphie, destul de frumoasă, făcea dragoste (italienism de eliminat) cu tata și ura în mine cu patimă ființa care punea un obstacol moral sau legal căsătoriei lor. Rămîne de aflat dacă în 1793 autoritatea ecleziastică ar fi îngăduit o căsătorie între cumnați. Cred că da, Séraphie făcea parte din sanhedrinul habotnicilor din oraș, împreună cu o oarecare doamnă Vignon, prietena ei intimă.

În cursul violentelor scene dintre noi, care se repetau o dată sau de două ori pe săptămînă, bunicul tăcea — am mai spus că avea un caracter gen Fontenelle — dar ghiceam că în fond ține cu mine. Logic vorbind, ce putea fi comun între o domnișoară de 26 sau 30 de ani și un copil de 10 sau 12 ani?

Servitorii, adică Marion, întîi Lambert, apoi cel care i-a luat locul, țineau cu mine. Pauline, sora mea, o fetiță drăguță, cu trei sau patru ani mai mică decît mine, ținea cu mine. Cealaltă soră a mea, Zénaïde (astăzi doamna Alexandre Mallein), era în tabăra mătușii Séraphie și fusese acuzată de Pauline și de mine că este spioana acesteia.

Făcusem o caricatură desenată cu mină de plumb pe tencuiala coridorului ce ducea de la sufragerie la camerele din Grenette, în casa cea veche a bunicului. Zénaïde era înfățișată într-un așa-zis portret înalt de două picioare; dedesubt am scris:

„Caroline Zénaïde B..., pîrîcioasa"

[1] În 1836 Colomb a editat lucrarea președintelui de Brosses, *Lettres écrites d'Italie*, pentru care Stendhal i-a trimis, în noiembrie 1835, o prefață; cartea a apărut fără prefață însă, Colomb negăsind-o, probabil, pe gustul său.

Această copilărie iscă o scenă înfiorătoare, ale cărei amănunte le văd și-acum. Séraphie era foc și pară; partida de boston fu întreruptă. Mi se pare că Séraphie le-a luat la refec și pe doamnele Romagnier și Colomb. Se făcuse ora 8. Cele două doamne, ofensate și pe drept cuvînt, de mojiciile nebunei și văzînd că nici tatăl ei (domnul Henri Gagnon), nici mătușa ei, Elisabeth, nu puteau sau nu cutezau s-o potolească, hotărîră să plece. Plecarea lor fu semnalul care înteți și mai rău furtuna. Urmară cîteva cuvinte severe din partea bunicului sau a mătușii Elisabeth; ca s-o resping pe Séraphie, gata să se repeadă la mine, am înșfăcat un scaun de paie, pe care l-am ținut între noi, după care m-am refugiat în bucătărie, unde eram sigur că buna Marion, care mă adora și n-o putea suferi pe Séraphie, mă va ocroti.

Alături de imaginile foarte limpezi ale acestei amintiri, descopăr unele *goluri*, ca într-o frescă din care s-ar fi desprins bucăți mari. O văd pe Séraphie retrăgîndu-se din bucătărie și pe mine escortînd inamicul de-a lungul coridorului. Scena avusese loc în camera mătușii Elisabeth.

Mă văd și-o văd pe Séraphie în punctul S. Pentru că îmi plăcea grozav în bucătăria unde se aflau prietenii mei Lambert și Marion, și servitoarea tatii, care aveau marele avantaj de a nu-mi fi superiori, numai acolo găseam dulcea egalitate și libertate, am profitat de cele întîmplate ca să nu mai apar pînă la cină. Mi se pare că plîngeam de ciudă din cauza cumplitelor insulte (nelegiuit, scelerat etc.) cu care mă împroșcase Séraphie, dar simțeam o rușine amară pentru lacrimile vărsate.

De-o oră mă tot întreb ca să-mi pot da seama dacă scandalul s-a petrecut aievea, dacă e real, asemenea altor douăzeci, care, evocate din lumea umbrelor, reapar cîte puțin, după ani de uitare, și, într-adevăr, totul e cît se poate de real, deși în alte familii n-am

observat niciodată ceva asemănător. E adevărat că am cunoscut îndeaproape puține familii burgheze, dezgustul mă depărta de ele, și teama pe care o produceam prin rangul și spiritul meu (cer iertare pentru această vanitate) împiedica probabil ca asemenea scene să aibă loc în prezența mea. În fine, nu mă pot îndoi de realitatea caricaturii Zénaïdei, ca și de multe altele.

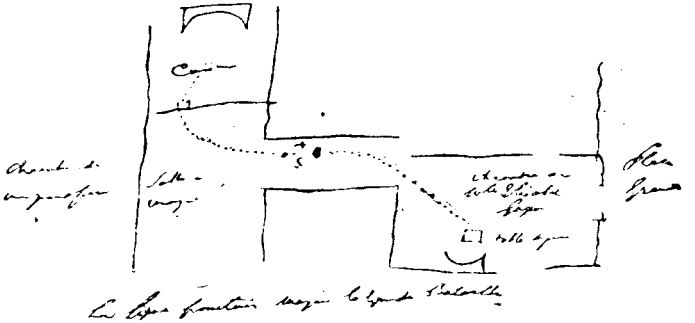

(Camera bunicului — Bucătărie — Sufragerie — Camera domnișoarei Elisabeth Gagnon. Masă de joc — Piața Grenette — Linia punctată marchează linia de bătaie)

Triumfam mai ales cînd tata era la Claix, un dușman mai puțin și singurul într-adevăr puternic.

„Copil netrebnic, am să te mănînc de viu!“ îmi spuse tata într-o zi, îndreptîndu-se furios către mine; dar nu m-a lovit niciodată, sau cel mult de două-trei ori. Aceste cuvinte — *copil netrebnic* etc. — mi-au fost adresate într-o zi cînd o bătusem pe Pauline, care plîngea de răsuna toată casa.

După părerea tatii, aveam un caracter atroce, adevăr stabilit de Séraphie *pe temeiul faptelor*, și anume: acela de-a o fi mușcat de frunte pe doamna Pison-Dugalland, asasinarea doamnei Chenevaz, cuvintele mele în legătură cu Amar. Curînd sosi și faimoasa scrisoare anonimă, semnată *Gardon*. Dar pentru înțelegerea

acestei crime nemaipomenite se impun explicații. Asta a fost o festă într-adevăr urîtă, cîțiva ani mi-a fost rușine de ea, ori de cîte ori mă gîndeam la copilăria mea, înainte de pasiunea pentru Mélanie, pasiune ce s-a terminat în 1805, cînd am împlinit 22 de ani. Astăzi, cînd, scriind, revăd mari fîșii din viața mea, găsesc că tentativa Gardon a fost foarte reușită.

CAPITOLUL 12[1]

SCRISOAREA GARDON

Tocmai se formaseră „batalioanele speranței" sau Armata Speranței[2] (e ciudat că nu-mi amintesc sigur numele unui lucru care mi-a frămîntat atît de mult copilăria). Ardeam de dorința de-a face parte și eu din aceste batalioane, pe care le vedeam defilînd. Astăzi îmi dau seama că era o instituție excelentă, singura în stare să dezrădăcineze popismul din Franța. În felul ăsta, imaginația copiilor, în loc să se cheltuiască prin biserici, zboară la bătălii și se deprinde cu primejdia. Și-apoi, la 20 de ani, cînd patria îi cheamă, ei știu *instrucția* și, în loc să tremure în fața *necunoscutului*, își aduc aminte de jocurile copilăriei.

Teroarea era atît de puțin Teroare la Grenoble, încît aristocrații nici nu-și trimiteau copiii în aceste batalioane.

Un oarecare Gardon[3], abate răspopit, conducea Armata Speranței. Am comis un fals, am luat un petic de hîrtie mai mult lat decît lung, de forma unei polițe, îl văd și acum, și, schimbîndu-mi scrisul, l-am invitat pe cetățeanul Gagnon să-și trimită nepotul Henri B...

---

[1] Scris la Roma în ziua de 14 decembrie 1835 (n.ed.fr.).

[2] Societatea iacobinilor din Grenoble luase hotărîrea în 1794 de-a înregimenta toți băieții între 8 și 18 ani în așa-numitul *Bataillon de l'Espérance*, pentru a-i obișnui cu mînuirea armelor; tînărul Beyle n-a fost trimis la nici o reuniune, deși figura pe listele de recensămînt.

[3] Antoine Gardon-Desvial, abate răspopit, ocupa un loc important în organizația republicană din Grenoble, dar nu avea nici o legătură cu Batalionul Speranței, lucru pe care tînărul Beyle nu-l știa.

la Saint-André, pentru a fi încorporat în Batalionul Speranței. Scrisoarea se încheia cu:

„Salut și fraternitate,

GARDON"

Numai ideea de-a merge la Saint-André reprezenta pentru mine suprema fericire. Ai mei se dovediră foarte naivi, se lăsară păcăliți de scrisoarea unui copil, cu siguranță plină de inadvertențe. Au apelat atunci la sfaturile unui mic cocoșat, numit Tourte, un slugoi,

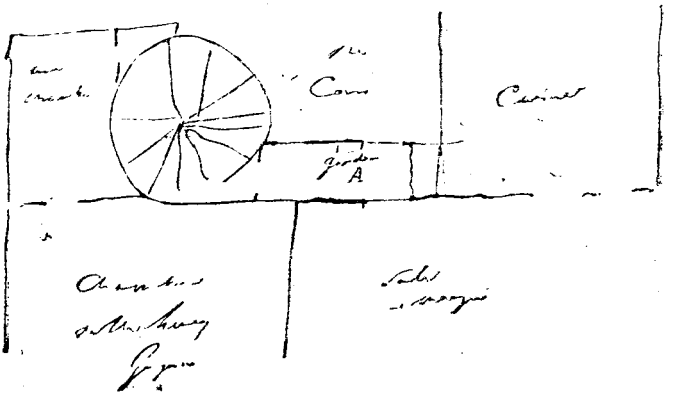

(Camera mea — Curtea din fața casei — Bucătăria — Gardon A. Camera domnului Henri Gagnon — Sufragerie)

adevărat *toadeater*[1], care se fofilase în casa noastră datorită meseriei sale infame. Oare va înțelege cineva toate astea în 1880?

Domnul Tourte[2], îngrozitor de cocoșat și copist la administrația departamentului, se fofilase în casa noastră în calitate de ființă subalternă, îndurînd orice

[1] Literal: mîncător de broaște (engl.), cu sensul de slugoi.

[2] *Nota lui R. Colomb*: „Tourte îi dădea lecții de scris Paulinei; îl și văd ascuțindu-și penele cu un aer important, cu niște ochelari ale căror lentile erau groase ca un fund de pahar" (n.ed.fr.).

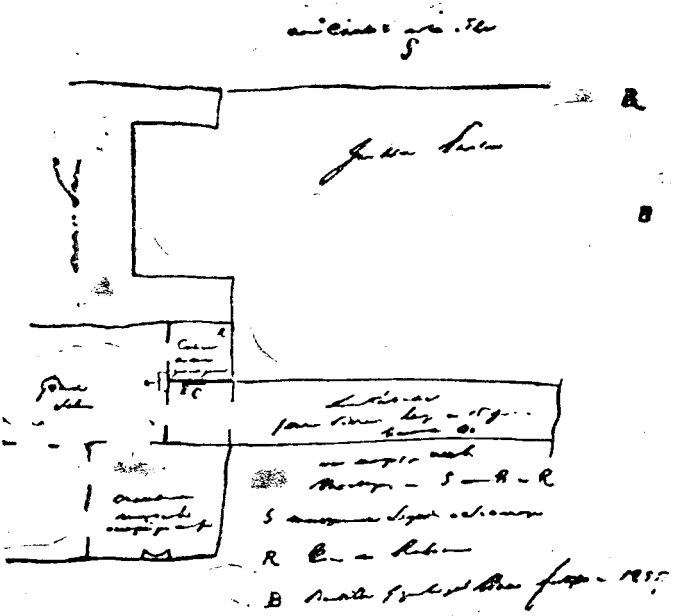

A. Altarul unde ajutam la oficierea serviciului divin în fiecare duminică — C. Vestibulul terasei — P. Harta provinciei Dauphiné, făcută de domnul de Bourcet, tatăl lui Tartufe și bunicul prietenului meu de la Brunswick, generalul Bourcet, aghiotantul mareșalului Oudinot, acum încornorat și cred că nebun — R. Morman de romane și alte cărți proaste care aparțineau unchiului meu și miroseau cale de-o poștă a mosc și ambră. (Casa Périer — Salonul cel mare — Cabinetul bunicului — Camera unchiului meu, ocupată de tata — Grădină publică în centrul orașului — Grădina Périer — Terasa [zidul sarazin, lat de 15 picioare și înalt de 40], vedere minunată înspre munți la S, B și R — S. Muntele din Seyssins și Sassenage —R. Turnul Rabot — B. Fortăreață, pe care o fortifică generalul Haxo în 1835)

jignire, lingău zelos al tuturor. Scrisoarea o strecurasem între ușile anticamerei dinspre scara în spirală, la punctul A.

Ai mei, foarte alarmați, au apelat la sfaturile micului Tourte, care, în calitatea lui de scrib oficial, cunoștea, se pare, semnătura domnului Gardon. Tourte ceru ceva scris de mîna mea, compară scrisurile cu sagacitatea lui de copist, și biata mea șmecherie, prin care urmărisem să scap din colivia părintească, ieși la iveală. Pe mine, în timp ce mi se hotăra soarta, mă surghiuniseră în cabinetul de istorie naturală al bunicului, care forma un vestibul spre splendida noastră terasă. Acolo mă distram aruncînd în tavan un cocoloș de argilă roșie pe care o frămîntasem bine înainte.

Eram în situația morală a unui tînăr dezertor care urmează să fie executat. Plăsmuirea acestui *fals* mă cam *sîcîia*.

În vestibulul terasei se afla agățată pe perete o foarte frumoasă hartă a provinciei Dauphiné, lată de patru picioare. Căzînd din tavanul foarte înalt, cocoloșul de argilă atinse prețioasa hartă, foarte admirată de bunicul meu, și, cum era foarte umed, lăsă pe ea o lungă *dîră* roșie.

„Ah, de data asta am sfeclit-o! gîndii eu. Asta le întrece pe toate; îl supăr pe singurul meu protector.“ În același timp, eram foarte întristat că-i dădusem tocmai bunicului un prilej de supărare.

În aceeași clipă am fost chemat în fața judecătorilor mei, în fruntea lor, Séraphie, iar alături de ea, hidosul cocoșat, Tourte. Îmi propusesem să mă port ca un adevărat roman, adică să spun că doream să-mi servesc patria, că asta-i datoria și totodată plăcerea mea etc., etc. Dar conștiința greșelii făptuite față de excelentul meu bunic (pata de pe hartă), pe care îl vedeam palid de spaima pricinuită de scrisoarea semnată *Gardon*, m-a înduioșat, și cred că am fost jalnic. Întotdeauna

am avut slăbiciunea de-a mă lăsa înduplecat ca un prost la cel mai mic semn de supunere din partea celor care mă înfuriaseră mai tare, *et tentatum contemni*[1]. Zadarnic am scris mai tîrziu peste tot această maximă din Tit-Liviu, niciodată n-am fost sigur că voi fi în stare să-mi păstrez mînia.

Din cauza slăbiciunii inimii mele (și nu a caracterului), am pierdut în mod jalnic o poziție superbă. Plănuisem să amenințe că voi merge eu însumi să-i declar abatelui Gardon hotărîrea de a-mi servi patria. Am și declarat-o, dar cu voce stinsă și timidă. Ideea mea înfricoșă, dar se văzu că-mi lipsește tăria. Chiar și bunicul m-a condamnat, sentința a fost ca timp de trei zile să nu cinez la masă cu ceilalți. O dată condamnat, slăbiciunea mea se risipi și devenii iarăși erou.

— Prefer, le spusei, să mănînc singur decît cu niște tirani care mă ceartă într-una.

Micul Tourte încercă să-și facă meseria:

— Domnule Henri, dar eu cred...

— Dumitale ar trebui să-ți fie rușine și să taci, îi spusei eu, întrerupîndu-l. Ești rudă cu mine ca să vorbești așa? etc., etc.

— Dar bine, domnule, spuse el, înroșindu-se ca un rac în dosul ochelarilor care îi împodobeau nasul, ca prieten al familiei...

— Unui om ca dumneata n-am să-i permit niciodată să-mi facă morală.

Această aluzie la uriașa lui cocoașă îi tăie elocința.

Ieșind din camera bunicului, unde se petrecuse scena, ca să mă duc în salonul mare să-mi fac singur lecția de latină, eram negru de supărare. Simțeam confuz că sînt o ființă slabă; pe măsură ce reflectam, mă dușmăneam și mai mult.

Fiul unui suspect notoriu, aflat încă în libertate grație unor *amînări* succesive, mergînd să-i spună abatelui Gardon că vrea să-și servească patria, ce

[1] Și am încercat să-i disprețuiesc (în limba latină în original).

puteau răspunde ai mei, cu slujbele lor religioase, la care luau parte optzeci de persoane în fiecare duminică?

Chiar de-a doua zi începură să-mi facă curte. Dar toată povestea asta, pe care Séraphie mi-o reproșa cu orice ocazie, începînd chiar de la prima ceartă care a urmat, înălță un zid între mine și familia mea. O spun cu regret, dar am început să-l iubesc mai puțin pe bunicul și imediat am văzut limpede care-i cusurul său. Se teme de fiica lui, se teme de Séraphie! Doar mătușa Elisabeth îmi rămăsese credincioasă. De aceea afecțiunea mea pentru ea crescu.

Ea combătea, mi-aduc aminte, ura mea împotriva tatii și m-a certat odată cu asprime pentru că, vorbind despre el, spusesem: *omul ăsta.*

Asupra celor de mai sus voi face două observații[1]:

1° Ura tatii împotriva mea și-a mea împotriva lui era un lucru atît de bine fixat în capul meu, încît memoria n-a binevoit să păstreze amintirea rolului pe care trebuie să-l fi jucat el în teribila afacere *Gardon.*

2° Mătușa Elisabeth avea un suflet spaniol. Caracterul ei era o chintesență a onoarei, și ea mi-a transmis din plin acest fel de-a simți. De aici, un șir de prostii ridicole, din delicatețe și noblețe sufletească. De această prostie m-am dezbărat puțin abia în 1810, la Paris, pe vremea cînd eram îndrăgostit de doamna Petit. Dar și astăzi chiar, excelentul Fiori (condamnat la moarte în 1800, la Napoli) îmi mai spune: „Îți întinzi prea sus plasa" (Tucidide).

Ori de cîte ori admira ceva în mod deosebit, mătușa Elisabeth obișnuia să spună: „Frumos ca Cidul".

Ea simțea, trăia, dar nu exprima niciodată, un dispreț destul de pronunțat pentru *fontenellismul* fratelui său (Henry Gagnon, bunicul meu). Pe mama

[1] *Pe margine:* „Îmi dau bine seama că mă întind prea mult, dar mă amuz revăzînd acele timpuri îndepărtate, deși erau nefericite, și-l rog pe domnul Levavasseur să taie fără milă, dacă le va tipări. H. Beyle" (n.ed.fr.).

o adora, dar vorbind despre ea, nu se înduioșa, ca bunicul. Cred că niciodată n-am văzut-o plîngînd pe mătușa Elisabeth. Orice mi-ar fi iertat, dar nu să m-audă spunînd despre tatăl meu: *omul ăsta*.

— Cum vrei tu să-l pot iubi? îi spuneam eu. Ce-a făcut el pentru mine afară de faptul că m-a pieptănat o dată cînd aveam chelbe?

— E bun cu tine și te ia cu el la plimbare.

— Prefer să rămîn acasă, nu pot suferi plimbările la *Granges*.

(Înspre biserica Saint-Joseph și la sud-est de această biserică, astăzi cuprinsă în piața din Grenoble, pe care o fortifică generalul Haxo, dar în 1794 în împrejurimile bisericii se aflau plantații de cînepă și niște gropi păcătoase, pe jumătate pline cu apă, unde se punea cînepa la topit, în care deslușeam ouăle băloase de broască ce-mi făceau scîrbă; *scîrbă* e cuvîntul potrivit; numai gîndindu-mă la ele, mă cutremur.)

Într-o zi, vorbindu-mi despre mama, mătușa mea îmi spuse fără să vrea că tata nu-i plăcuse niciodată. Cuvintele ei avură un efect deosebit asupra mea. În adîncul inimii eram încă gelos pe tata.

M-am dus să-i povestesc și lui Marion, care mi-a dat o mare satisfacție spunîndu-mi că în epoca măritișului ei, prin 1780, mama îi spusese într-o zi tatii, care îi făcea curte: „*Lasă-mă-n pace, pocitanie nesuferită!*“

Pe atunci nu-mi dădeam seama cît de josnice și de necrezut erau aceste cuvinte, n-am văzut în ele decît înțelesul care mă încînta pe mine.

Tiranii sînt deseori stîngaci, e poate lucrul care m-a amuzat cel mai mult în viața mea.

Aveam un văr, Santerre[1], un bărbat mult prea crai, mult prea vesel și, din cauza asta, destul de urît de

[1] *Nota lui R. Colomb:* „Era controlor la poșta din Grenoble; în calitatea lui de străunchi al meu, îmi administra multe scatoalce, iar cînd plîngeam prea *tare*, mă punea să dau peste cap cîteva păhărele de *kirsch*, ca să obțină tăcerea și iertarea mea“ (n.ed.fr.).

bunicul meu, care era mult mai prudent și poate că nu lipsit cu totul de invidie față de bietul Santerre, acum în vîrstă și destul de sărac. Bunicul pretindea că îl disprețuiește numai pentru purtările sale urîte din trecut. Bietul Santerre era un lungan cu fața ciupită (însemnată) de vărsat, cu ochii tiviți cu roșu și vedere destul de proastă, purta ochelari și-o pălărie cu boruri mari și pleoștite.

Din două în două zile, așa mi se pare, în fine, cînd sosea poșta de la Paris, el îi aducea bunicului cinci sau șase ziare adresate altor persoane, pe care noi le citeam primii.

Domnul Santerre venea pe la orele 11 dimineața, i se oferea în chip de dejun o jumătate de pahar de vin și pîine; de cîteva ori ura bunicului merse pînă acolo încît îi aminti, de față cu mine, de fabula greierului și-a furnicii, ceea ce voia să spună că bietul Santerre venea la noi atras de un deget de vin și-o coajă de pîine.

Meschinăria acestui reproș o revolta pe mătușa Elisabeth, iar pe mine poate și mai mult. Dar esențialul prostiei tiranilor e faptul că bunicul își punea ochelarii și citea întregii familii cu voce tare toate ziarele aduse. Nu-mi scăpa nici o silabă.

Și-n inima mea făceam comentarii absolut opuse celor auzite.

Séraphie era o habotnică turbată; tata, care lipsea adeseori de la aceste lecturi, un aristocrat excesiv; bunicul, aristocrat, dar mult mai moderat, îi ura pe iacobini mai ales pentru că erau prost îmbrăcați și necioplți.

„*Ce nume*: *Pichegru*!“ spunea el. Ăsta era marele lui dinte împotriva faimosului trădător care cucerea atunci Olanda. Pe mătușa Elisabeth o îngrozeau doar condamnările la moarte.

Titlurile acestor ziare, pe care le sorbeam, erau:

Le Journal des hommes libres.

Perlet, al cărui titlu îl mai văd, al cărui ultim cuvînt era format dintr-o parafă imitînd semnătura acestui Perlet astfel:

Le Journal des Débats;
Le Journal des défenseurs de la Patrie[1].

Mai tîrziu, așa mi se pare, acest ziar, care pleca din Paris prin curier extraordinar, ajungea din urmă poștalionul plecat cu douăzeci și patru de ore înainte.

Judecînd după numărul ziarelor, cred că domnul Santerre nu venea în fiecare zi. Dar poate că în locul mai multor numere din același ziar, era doar un mare număr de ziare.

Uneori, cînd bunicul era răcit, eram însărcinat cu lectura eu. Ce nechibzuință din partea tiranilor mei! E ca și cum *the Papes*[2] ar fonda o bibliotecă în loc să ardă toate cărțile, cum a făcut Omar[3] (căruia i se contestă această preafrumoasă faptă).

În tot timpul lecturilor care au durat, mi se pare, încă un an după moartea lui Robespierre și țineau vreo două ceasuri în fiecare dimineață, nu-mi amintesc să fi fost măcar o dată de acord cu părerile exprimate de ai mei. Prudent, mă feream cu strășnicie să vorbesc, și dacă uneori voiam totuși să vorbesc, nu eram contrazis, ci mi se impunea tăcere. Acum îmi dau seama că lectura ziarelor era un remediu împotriva plictiselii cumplite în care se cufundase familia mea cu trei ani

[1] *Jurnalul oamenilor liberi*; *Jurnalul dezbaterilor*; *Jurnalul apărătorilor patriei*.

[2] *Papii* (în limba engleză în original).

[3] Referire la Omar I, succesorul lui Mahomed, care ar fi dat foc, în 641, bibliotecii din Alexandria.

în urmă, la moartea mamei, rupînd orice legătură cu restul lumii.

Micul Tourte[1] îi făcea excelentului meu bunic confidențe despre amorurile lui cu o rudă de-a noastră, pe care noi o disprețuiam pentru că era săracă și ne compromitea nobletea. Era gălbejit, hidos, cu o înfățișare bolnăvicioasă. Se apucă s-o învețe pe sora mea Pauline să scrie, și am impresia că animalul s-a și îndrăgostit de ea. L-a introdus în casă pe abatele Tourte, fratele lui, care avea fața desfigurată de *gîlci*. Auzindu-l pe bunicul meu că-i e scîrbă cînd îl invită pe abate la masă, același sentiment deveni excesiv la mine.

Domnul Durand continua să vină o dată sau de două ori pe zi la noi, mi se pare că de două ori, și iată de ce: ajunsesem la acea etapă de nemaipomenită prostie, cînd elevul este pus să compună versuri latinești cu scopul de a-i pune la încercare geniul poetic. De atunci datează oroarea mea pentru versuri. Chiar și în Racine, care mi se pare deosebit de elocvent, și tot găsesc multă *umplutură*.

Pentru a dezvolta în mine geniul poetic, domnul Durand aduse un uriaș volum *in-12°*, ale cărui scoarțe negre erau îngrozitor de slinoase și murdare.

Murdăria m-ar fi scîrbit chiar și de Ariosto al domnului de Tressan, pe care îl adoram, așa că ce să mai vorbim de volumul negru al domnului Durand, el însuși destul de neglijent îmbrăcat. Volumul cuprindea poemul unui iezuit despre o muscă ce se înecă într-o strachină cu lapte. Tot hazul se baza pe antiteza dintre albeața laptelui și negreala mustei, dulceața pe care o căuta în lapte și amărăciunea morții.[2]

Mi se dictau următoarele versuri, suprimîndu-se epitetele, de exemplu:

Musca (epitet) *duxerit annos* (ep.) *multor* (sinonim).[3]

[1] *Înaintea acestor cuvinte, un loc alb în manuscris, iar pe margine:* „De pus în urma scrisorii, respectînd cronologia" (n.ed.fr.).

[2] Referire la *Pierre-Just Sautel* (1613—1662), autorul unei culegeri de poezii în limba latină.

[3] O muscă a dus-o mulți ani (în limba latină în original).

Deschideam *Gradus ad Parnassum*, citeam toate epitetele mușteI: *volucris*, *acris*, *nigra*[1], și alegeam, pentru a scoate măsura hexametrilor și-a pentametrilor mei, *nigra*, de exemplu, pentru *musca*, *felices* pentru *annos*.

Jegoșenia cărții și platitudinea ideilor mă scîrbiră într-atît, încît zilnic, cu regularitate, bunicul trebuia să-mi compună el versurile, cu aerul că-mi dă o mînă de ajutor.

Domnul Durand revenea la orele 7 seara și mă punea să remarc și să admir deosebirea dintre versurile mele și cele ale p[ărintelui] iezuit.

Ca să înghiți asemenea inepții, *emulația* este absolut necesară. Bunicul îmi povestea isprăvile lui din colegiu, iar eu suspinam după colegiu — acolo cel puțin aș fi putut vorbi cu copii de vîrsta mea.

Curînd trebuia să am și eu parte de bucuria asta: se înființă o școală centrală, bunicul făcu parte din comitetul de organizare, îl numi profesor pe domnul Durand.[2]

---

[1] Agilă, pișcă, neagră (în limba latină în original).

[2] *Pe margine:* „14 dec[embrie] 35. Scris 23 de pagini și terminat viața lui Costard, foarte interesantă. Prin caracterul său, Costard a fost pentru epoca lui un adevărat Villemain, Salvandy, Kousin“ (n.ed.fr.).

CAPITOLUL 13[1]

PRIMA CĂLĂTORIE LA ECHELLES[2]

Trebuie să vorbesc despre unchiul meu[3], omul acela atît de amabil, care aducea bucuria în familie ori de cîte ori sosea la Grenoble din *Echelles* (Savoia), unde era însurat.

Scriindu-mi viața în 1835, fac o mulțime de descoperiri; aceste descoperiri sînt de două feluri: întîi și-ntîi, 1°: Sînt niște fragmente mari de frescă de pe un zid, care, de mult uitate, apar brusc, și-alături de aceste fragmente perfect conservate, așa cum am spus-o în repetate rînduri, mari spații în care nu se văd decît cărămizile zidului. Tencuiala pe care fusese pictată fresca a căzut, și fresca s-a pierdut pe vecie. Alături de fragmentele de frescă ce s-au conservat, nu exista nici o dată, trebuie să pornesc acum, în 1835, la vînătoare de date. Din fericire, un anacronism n-are prea mare importanță, o confuzie de un an sau doi. O dată sosit la Paris, viața mea este amestecată cu evenimentele din gazetă, toate datele sînt sigure.

2°: În 1835, descopăr fizionomia și cauza evenimentelor. Unchiul meu (Romain Gagnon) nu venea la Grenoble, prin 1795 sau 1796, decît pentru a-și vedea probabil fostele metrese și pentru a se mai destinde

---

[1] Scris la Roma, în 18 decembrie 1835, pe un ger cumplit (n.ed.fr.).

[2] *Pe margine*: „De dictat acestea și de transcris pe hîrtia albă de la sfîrșitul primului volum... De legat acest capitol la sfîrșitul volumului doi. 18 decembrie. De plasat înainte de 1792. Generalul Montesquiou cucerește Savoia; aveam, așadar, 8 ani. De plasat la perioada respectivă, înainte de cucerirea regiunii Savoia de către generalul Montesquiou, înainte de 1792. De copiat pe hîrtia albă pusă la sfîrșitul volumului doi" (n.ed.fr.).

[3] *Pe margine*: „Să-l plasez pe unchiul meu înaintea acestei călătorii, la locul cuvenit, prin 1791" (n.ed.fr.).

puțin, pentru că Echelles, unde trăia regește, era pe atunci un tîrg populat cu țărănoi îmbogățiți din contrabandă și agricultură, a căror singură distracție era vînătoarea. *Eleganța*, femeile frumoase, vesele, frivole și gătite nu le putea găsi decît la Grenoble.

Am făcut o călătorie la Echelles, a fost ca o vacanță în rai, totul mă încînta. Vuietul torentului *Guiers*, care curgea la două sute de pași în fața ferestrelor unchiului, deveni pentru mine un sunet sacru și care mă înalță pe loc de-a dreptul în rai.

Aici frazele încep să-mi lipsească, va trebui să lucrez și să transcriu aceste părți, așa cum mi se va întîmpla și mai tîrziu în legătură cu șederea mea la Milano. Unde să găsesc cuvintele cu care să zugrăvesc fericirea deplină sorbită cu nesaț de un suflet sensibil pînă la distrugere și nebunie?

Nu știu dacă n-am să renunț la munca asta. Cred că n-aș putea zugrăvi această fericire încîntătoare, pură, proaspătă, divină decît enumerînd relele și plictiseala pe care le nega total. Dar cît e de jalnic să-ți zugrăvești fericirea cu astfel de mijloace!

Un drum de șapte ore într-o cabrioletă sprintenă prin Voreppe, Placette și St.-Laurent-du-Pont mă aduse la Guiers, care despărțea pe atunci Franța de Savoia. Așadar, pe-atunci Savoia încă nu fusese cucerită de g[ener]alul Montesquiou, al cărui panaș îl mai văd; a fost ocupată prin 1792, cred.[1] Minunata mea vacanță la Echelles datează, așadar, din 1790 sau 1791. Aveam 7 sau 8 ani.

A fost o fericire neașteptată, deplină, desăvîrșită, sosită într-o clipită, printr-o simplă schimbare de decor. O călătorie plăcută de șapte ore, și iată că Séraphie, tata, cartea și profesorul de latină, trista casă Gagnon

[1] Referire la intrarea generalului de Montesquiou-Fezensac în 1792 la Chambéry, în urma cărui eveniment deputații comunelor din Savoia se declarară (21 octombrie) pentru unirea provinciei Savoia cu Franța.

din Grenoble și aceea mult mai tristă din strada Vieux-Jésuites dispar pe vecie.

Séraphie, popismul, tot ce era atît de teribil și de puternic la Grenoble, la Echelles e luat în rîs. Mătușa mea, Camille Poncet, măritată cu unchiul Gagnon, o persoană impozantă și frumoasă, era întruparea bunătății și-a veseliei. Cu un an sau doi înainte de această călătorie, lîngă Pont-de-Claix, pe partea dinspre Claix, la punctul A, întrezărisem o clipă pielea ei albă la două degete deasupra genunchiului, în timp ce cobora din trăsura noastră acoperită. Ea era pentru mine, cînd mă gîndeam la ea, obiectul celei mai înflăcărate dorințe. Mai trăiește, n-am văzut-o de treizeci sau treizeci și trei de ani, a fost întotdeauna de o bunătate desăvîrșită. Tînără fiind, era înzestrată cu o mare sensibilitate. Seamănă mult cu fermecătoarele femei din Chambéry

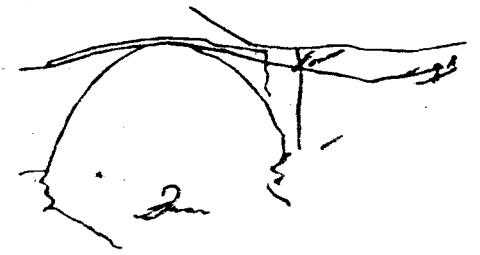

(Pod — Rîul Drac)

(unde se ducea adeseori, la cinci leghe de locuința ei), atît de bine zugrăvite de J.-J. Rousseau (în *Confesiuni)*; avea o soră de o frumusețe deosebit de fină, cu un ten nemaivăzut de pur și cu care se pare că unchiul meu făcea dragoste. N-aș pune mîna în foc că n-o onora cu atenția lui și pe *Fanchon*, cameristă și factotum, o fată cît se poate de bună și de veselă, deși de loc frumoasă.

În această călătorie totul a fost un șir de senzații delicioase și vii de fericire, despre care aș putea umple douăzeci de pagini cu superlative.

Dificultatea, regretul profund de-a zugrăvi prost și de-a strica astfel o amintire celestă, în care *subiectul îl depășește* cu mult pe *povestitor*, îmi provoacă în locul plăcerii de-a scrie un adevărat chin. În consecință, s-ar putea prea bine să nu mai scriu nimic despre trecerea peste Mont-St-Bernard, cînd eram în armata de rezervă (16 la 18 mai 1800), și timpul petrecut la Milano în casa Castelbarco sau în casa Bovara.

În fine, ca să nu las în alb călătoria la Echelles, voi nota cîteva amintiri care trebuie să dea o idee foarte inexactă despre cauzele care le-au produs. Aveam 8 ani cînd am avut această viziune cerească.

Am o idee, poate că toată nefericirea îngrozitoarei mele existențe de la Grenoble, din 1790 la 1799, a fost o fericire, pentru că mi-a adus fericirea pe care nimic n-o poate depăși a ședерii la Echelles și-a ședерii la Milano în epoca Marengo.

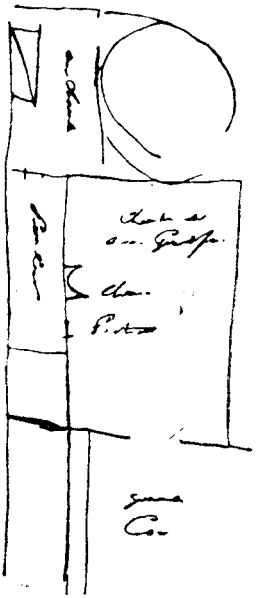

(Camera mea — Curtea cea mică. Camera bunicului. Șemineu. Portret — Curtea cea mare)

Cum am ajuns la Echelles, m-am și împrietenit cu toată lumea, toată lumea îmi zîmbea ca unui copil plin de spirit. Bunicul, om de lume, îmi spusese: „Ești urît, dar nimeni n-o să-ți reproșeze vreodată urîțenia".

Acum vreo zece ani am aflat că una dintre femeile care m-au iubit cel mai mult sau măcar cel mai îndelung, Victorine B[igillion], vorbea despre mine exact în aceiași termeni după douăzeci și cinci de ani de absență.

La Echelles am legat o strînsă prietenie cu *La Fanchon*, cum i se spunea. Frumusețea mătușii Camille mă ținea la respect și, neîndrăznind să-i vorbesc,[1] o sorbeam cu ochii. M-au dus și pe mine la familia Bonne sau de Bonne, căci aveau mari pretenții de noblețe, nu știu dacă nu susțineau chiar că sînt înrudiți cu Lesdiguières.

Cîțiva ani mai tîrziu am regăsit portretul acestor oameni, trăsătură cu trăsătură, în *Confesiunile* lui Rousseau, capitolul Chambéry.

Bonne, cel mai mare dintre frați, care cultiva domeniul din Berlandet, la zece minute de Echelles, unde a organizat o petrecere încîntătoare, cu prăjituri și cu lapte, și unde am fost cocoțat pe un măgar mînat de Grubillon-fiul, era cel mai cumsecade om din lume; fratele lui, domnul Blaise, notarul, era cel mai mare prostănac. Toată ziua ne băteam joc de domnul Blaise, care rîdea cot la cot cu ceilalți. Fratele lor, Bonne-Savardin, negustor la Marsilia, un bărbat foarte elegant, craiul familiei, pișicherul pe care toți îl priveau cu respect, era în serviciul regelui la Torino. L-am zărit doar în fugă.

Nu-mi amintesc de el decît după un portret pe care îl are acum doamna Camille Gagnon în camera ei din Grenoble (camera răposatului meu bunic; portretul, împodobit cu o decorație roșie, care-i mîndria întregii familii, e plasat între șemineu și cabinetul mic).

La Echelles se mai afla o fată înaltă și frumoasă, lyoneză refugiată. (Așadar, la Lyon începuse Teroarea, asta mi-ar putea servi ca dată sigură. Minunata mea călătorie a avut loc înainte de cucerirea regiunii Savoia de către g[ener]alul Montesquiou, cum se spunea pe-atunci, și după fuga regaliștilor din Lyon.)

Domnișoara Cochet se afla sub supravegherea mamei sale, dar însoțită de iubitul ei, un tînăr frumos, domnul..., brunet și avînd un aer destul de melancolic. Mi se pare că abia sosise din Lyon. Mai tîrziu, domnișoara Cochet s-a măritat cu un imbecil chipeș, văr cu mine (domnul Doyat, din la Terrasse, și-a avut un

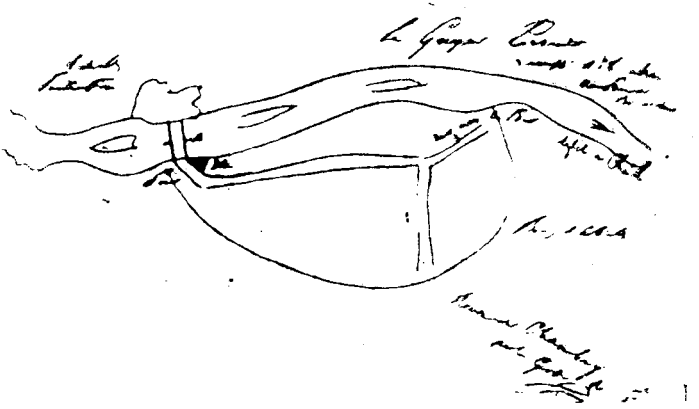

În punctele A A pe malul drept se aflau stîlpii cu stema regiunii Savoia — M. Casa Poncet, locuită de unchiul meu, doamna Poncet, doamna Camille și domnișoara (Marie)

(Echelles, partea fran[ceză] — Le Guiers, torent plin de insule, curgînd spre Pont-de-Beauvoisin — Pod — Stradă spre Pont (de Beauvoisin) — Defileul din Chailles — Echelles — Drumul spre Chambéry prin peșteră — Stînca peșterii).

băiat la Școala politehnică; mi se pare că a cam fost metresa tatălui meu). Era înaltă, brună, destul de frumoasă și, pe vremea cînd am cunoscut-o la Echelles, foarte veselă. La petrecerea din Berlandet a fost fermecătoare. Dar domnișoara Poncet, sora mătușii Camille (astăzi doamna văduvă Blanchet), era de o frumusețe mai fină; vorbea foarte puțin.

Mama mătușii Camille și-a domnișoarei [Marie], doamna Poncet, sora domnilor Bonne și-a doamnei

Giroud și soacra unchiului meu, era cea mai bună femeie din lume. Casa ei, în care locuiam, era cartierul general al veseliei.

Această casă încîntătoare avea un cerdac și-o grădină spre torentul Guiers. Grădina era străbătută oblic de digul torentului.

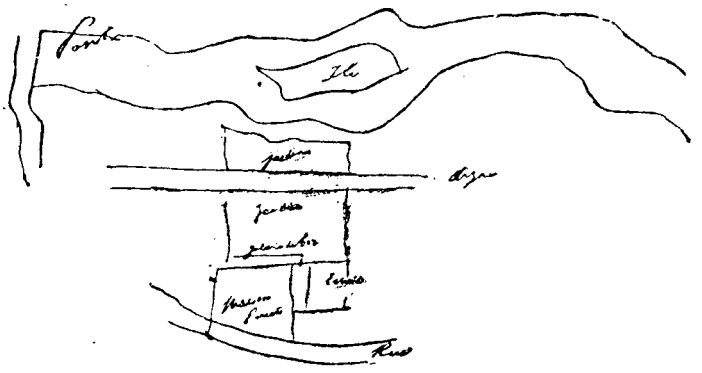

(Pod — Insulă — Dig — Grădină — Cerdac de lemn — Casa Poncet — Grajd — Stradă)

La cea de-a doua petrecere la Berlandet, am avut un acces de gelozie; o domnișoară de care eram îndrăgostit îl tratase cu bunăvoință pe un rival de-al meu de 20 sau 25 de ani. Dar cine era ființa pe care o iubeam? Poate că-mi voi aminti, așa cum îmi amintesc multe altele, scriind. Iată și locul scenei! Îl văd tot atît de limpede ca și cum l-aș fi părăsit acum opt zile, dar fără nici o fizionomie.

De la B la C, o pantă de opt sau zece picioare, unde se așezaseră toate doamnele. Toată lumea rîdea, bea lichior de cireșe de la Teisseire (Grenoble), din capacele tabacherelor de baga, fiindcă lipseau paharele.

După accesul meu de gelozie, aruncam cu pietre în doamne din punctul A. Lunganul de Corbeau (ofițer în concediu) m-a luat în brațe și m-a cocoțat într-un

măr sau dud în M, punctul O, între două crengi, de unde nu îndrăzneam să cobor. Am sărit, m-am lovit, am fugit spre Z.

Îmi scrîntisem puțin piciorul și alergam șchiopătînd; bunul Corbeau mă urmări, mă prinse și mă duse în cîrcă pînă la Echelles.

Spunînd că fusese îndrăgostit de domnișoara Camille Poncet, mătușa mea, care îl preferase însă pe sclipi-

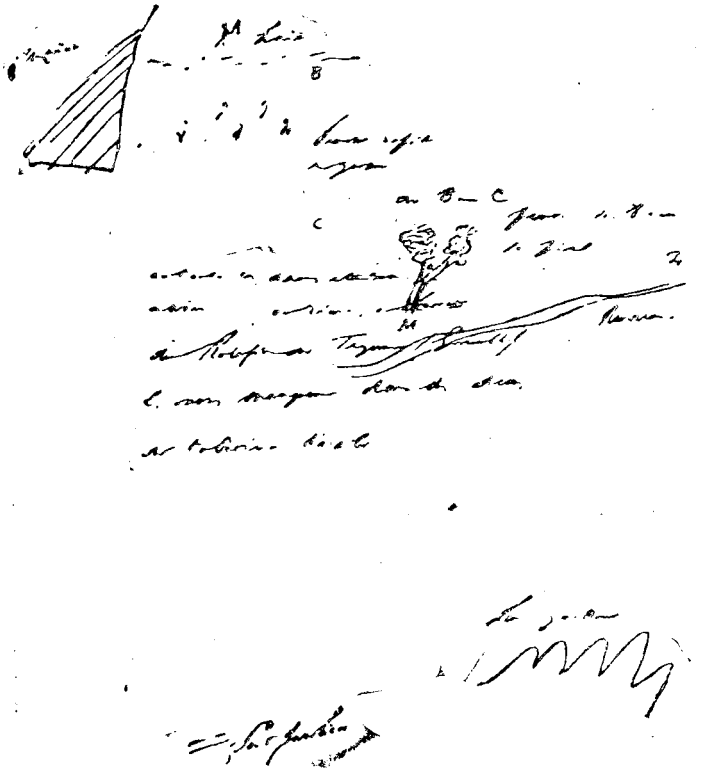

(Casă — Gard viu — Pantă abruptă cu iarbă — Pîrîu — Podul Jean-Lioud — Peștera)

torul Romain Gagnon, tînăr avocat din Grenoble, revenit din emigrație de la Torino, Corbeau juca puțin rolul de *patito*[1].

Cu ocazia acestei călătorii am zărit-o pe domnișoara Thérésine Maistre, sora domnului conte de Maistre[2], supranumit Bance (Bance, autorul acelui *Voyage autour de ma chambre*, a cărui mumie am văzut-o la Roma prin 1832; acuma e doar un ultraregalist foarte politicos, ținut în friu de-o nevastă rusoaică și mai ocupîndu-se încă de pictură; geniul și veselia au dispărut, n-a mai rămas decît bunătatea).

Ce să mai spun despre o călătorie la Grotte? Și azi mai aud picăturile tăcute care cădeau pe drum, de sus, de pe stîncile înalte. Am făcut cîțiva pași în peșteră împreună cu doamnele: domnișoarei Poncet i-a fost frică, domnișoara Cochet se dovedi mai curajoasă. La întoarcere am trecut pe podul Jean-Lioud (Dumnezeu știe cum se chema de fapt).

Ce să mai spun despre o vînătoare prin pădurea din Berland, pe malul drept al torentului Guiers, în preajma podului Jean Lioud?

Adeseori alunecam sub fagii imenși. Domnul..., amantul domnișoarei Cochet, vîna împreună cu... (numele și imaginile s-au șters). Unchiul meu i-a dăruit tatii un câine uriaș, de culoare negricioasă, numit Berland. Această amintire dintr-un ținut drag mie s-a stins după un an sau doi, și-acum îl mai văd.

În pădurile din Berland mi-am imaginat scenele din Ariosto.

Pădurile din Berland și prăpastiile cu aspect de faleză care le mărginesc înspre șoseaua Saint-Laurent-du-Pont au devenit pentru mine un decor ideal, scump și sacru. În acest cadru am închipuit toate vrăjile lui Ismen din *Ierusalimul eliberat*. La întoarcerea mea la Grenoble, bunicul mi-a îngăduit să citesc traducerea

[1] Îndrăgostit (în limba italiană în original).
[2] Referire la *Xavier de Maistre* (1763—1852).

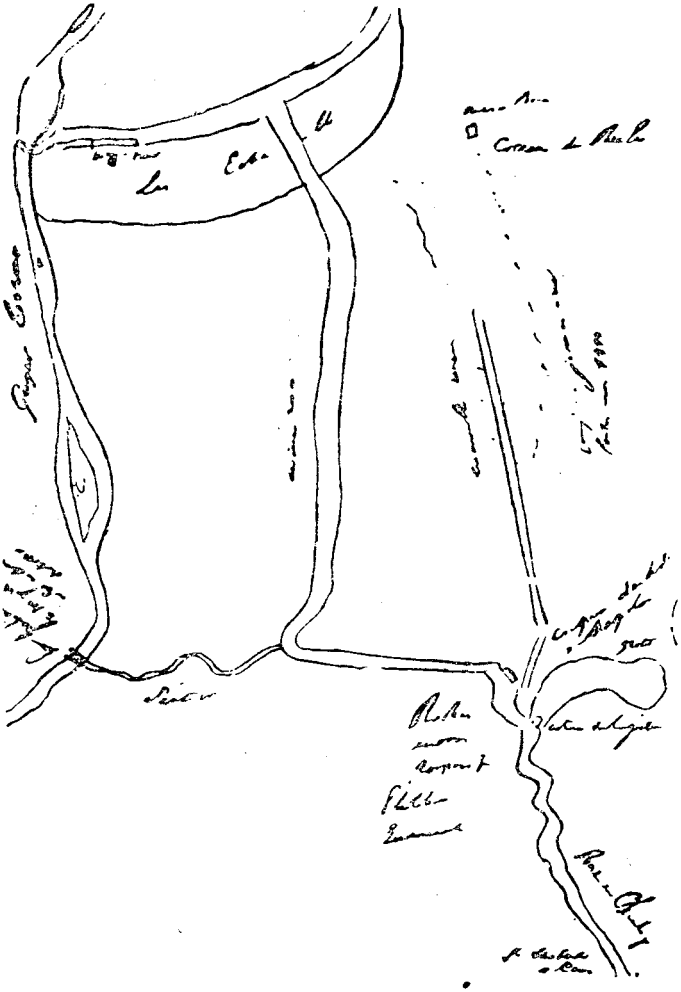

(Casa Poncet — Echelles — Casa Bonne — Dealurile din Berlandet — Torentul Guiers — Insulă — Drumul vechi — Șoseaua nouă, pe care n-am văzut-o niciodată, făcută prin 1810— Podul Jean-Lioud, la 100 sau 80 de picioare deasupra torentului — Potecă — Stînci uriașe, tăiate de Philibert Emmanuel — Trecătoare în stîncă, făcută de Napoleon — Peșteră — Intrarea în peșteră — Drumul către Chambéry — Saint-Thibaud-de Couz)

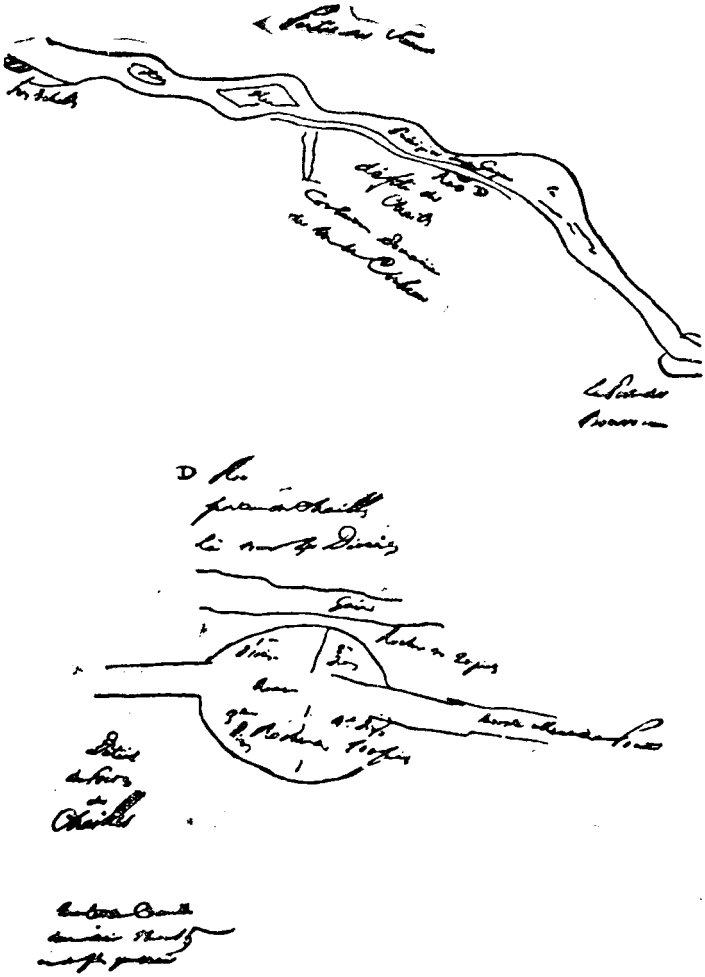

[O parte din Franţa — Echelles — Insulă — Rîpele torentului Guiers — Insulă — Podul din Beauvoisin — Stîncă. Defileul din Chailles — Corbaron, domeniul domnului de Corbeau — D. Stîncă, poarta Chailles, acolo se află patru dioceze — Detaliu al Porţilor Chailles: Guiers — Stîncă de 20 de picioare — Prima dioceză — A doua dioceză — Drum, drum ducînd la Pont [de Beauvoisin] — A treia dioceză — A patra dioceză — Stîncă de 100 de picioare — Mătuşa mea Camille trebuie să fi avut cu 12 pînă la 16 ani mai mult decît mine]

Ierusalimului de Mirabaud, în ciuda observațiilor și-a protestelor mătușii Séraphie.

Tata, cel mai lipsit de eleganță, cel mai chițibușar, cel mai abil, într-un cuvînt, omul cel mai dofinez cu putință, nu putea să nu fie gelos pe amabilitatea, veselia, eleganța fizică și morală a unchiului meu. Îl acuza că le înflorește (minte). În timpul călătoriei la Echelles, vrînd să fiu om de lume ca unchiul meu, vrui și eu să le înfloresc, ca să-l imit.

Născocii nu știu ce poveste scoasă din cartea de latină, un volum pe care îl ascunsesem sub pat pentru ca profesorul meu (domnul Joubert sau domnul Durand?) să nu-mi însemne (cu unghia) lecțiile pe care să le învăț la Echelles.

Unchiul meu descoperi imediat minciuna unui copil de 8 sau 9 ani; n-am avut prezența de spirit să-i spun: „Voiam să fiu și eu om de lume, ca tine!" Pentru că țineam la el, mi s-a muiat inima, și lecția lui mi-a făcut o impresie profundă.

Dacă aș fi fost întotdeauna *certat* (mustrat) cu atîta măsură și dreptate, s-ar fi putut face orice cu mine. Mă cutremur gîndindu-mă că dacă ar fi avut politețea și spiritul fratelui său, Séraphie ar fi putut face din mine un iezuit.

(Astăzi sînt *plin de dispreț*. Cîtă josnicie și lașitate la generalii Imperiului! Iată adevăratul cusur al geniului de tip Napoleon: să ridici un om la cele mai înalte demnități numai pentru că e viteaz și are talentul să conducă un atac. Ce prăpastie mai adîncă de josnicie și ticăloșie decît aceea a *pair*-ilor, care nu demult l-au condamnat pe s[ub] o[fițerul] Thomas la închisoare pe viață, sub soarele din Pondichéry, pentru o greșeală meritînd cel mult șase luni de închisoare! Și bieții tineri au ispășit pînă acum [18 decembrie 1835] douăzeci de luni!

Îndată ce-mi voi primi exemplarul din *Histoire de la Révolution* de domnul Thiers, va trebui să scriu printre rîndurile volumului din 1793 numele tuturor generalilor

pairs care l-au condamnat pe domnul Thomas, pentru a-i putea dispreţui precum merită în timp ce voi citi frumoasele fapte care le-au adus popularitate prin 1793. Majoritatea acestor infami au acum între 65 şi 70 de ani. Nesăratul meu prieten Félix Faure e şi el de o

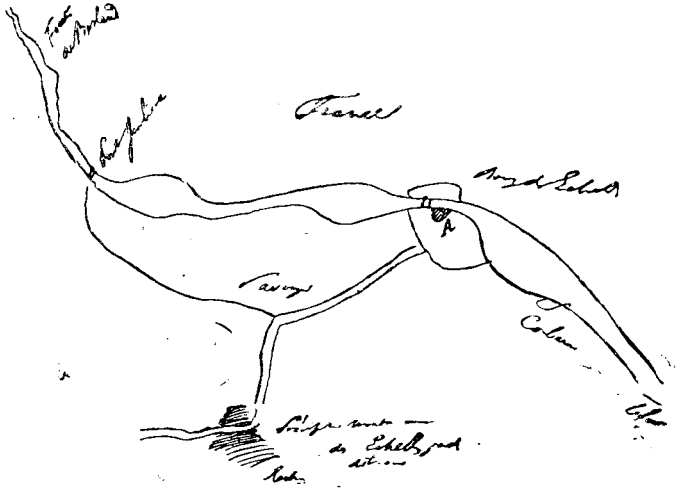

A. Casa doamnei Poncet sau a unchiului meu căsătorit cu fata ei mai mare, *moştenitoare* (în Savoia)

(Pădurile din Berland — Podul Jean-Lioud — Franţa — Tîrgul Echelles — Savoia — Corbaron — Podul [din Beauvoisin] — Stînci — Prăpastii urcate odinioară cu scări[1], după cum se spune)

infamă josnicie, dar fără fapte mari la activ. Şi domnul d'Houdetot! Şi Dijon! Aş spune şi eu ca Julien: „Canalii! Canalii!")

O, cititorule din 1880, iartă-mi această lungă paranteză! Toate despre care vorbesc vor fi uitate

[1] *Echelles* însemnînd scări, se sugerează astfel originea numelui respectivului tîrg.

atunci. Indignarea generoasă care-mi aprinde inima și mă împiedică să mai scriu va fi ridicolă. Dacă în 1880 vom avea un gu[vern] acceptabil, cascadele, vîltorile, zbuciumul prin care va fi trecut Fr[anța] ca să ajungă acolo vor fi uitate, istoria nu va mai scrie decît un singur cuvînt alături de numele lui [Louis-Philippe][1]: *cel mai pungaș K[ing.]*.

Devenit prietenul meu după ce mă purtase în cîrcă din Berlandet la Echelles, domnul de Corbeau mă ducea la pescuit de păstrăvi cu undița în Guiers. Pescuia între Porțile Chailles, mai jos de prăpastiile defileului Chailles, și lîngă podul din Echelles, uneori înspre podul Jean-Lioud. U[ndița] lui era de cincisprezece sau douăzeci de picioare. Pe lîngă Chailles, smucind cu putere cîrligul, undița lui din păr alb de coadă de cal zbură deasupra unui copac, și păstrăvul, de trei sferturi de livră (ăștia-s cei mai buni), ne apăru agățat la o înălțime de douăzeci de picioare, în vîrful copacului care era desfrunzit. Ce bucurie pe mine.[2]

---

[1] Spațiu alb în manuscrisul pe care Colomb a scris cu creionul: „L.-P." (n.ed.fr.).

[2] *Pe margine*: „La ora 4 și 50 de minute s-a întunecat; întrerup". Și pe dosul acestei foi: „18 decembrie 1835, de la 2 la 4 1/2: 24 de pagini. Sînt atît de absorbit de amintirile care mi se dezvăluie în fața ochilor, că abia mai pot face literele. 25 × 2 + 2 + 11 l[un]i *years*" (n.ed.fr.).

CAPITOLUL 14[1]

MOARTEA BIETULUI LAMBERT

Am să plasez aici, ca să nu-l pierd, un desen cu care am împodobit azi-dimineaţă o scrisoare către prietenul meu R. Colomb, care, la vîrsta lui, ca orice om ce se respectă, a dat în boala metromaniei, ceea ce l-a determinat să-mi facă reproşuri pentru că am scris prefaţa unei noi ediţii din de Brosses; or, şi el scrisese una.

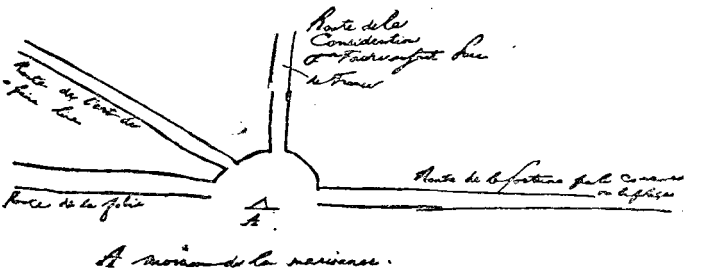

(Drumul artei de-a te face citit — Drumul consideraţiei: Fx Faure ajunge *pair* al Franţei — Drumul nebuniei — Drumul bogăţiei prin comerţ sau slujbe — A. Clipa naşterii)

Această hartă este un răspuns adresat lui Colomb, care spune că-l voi dispreţui.

Adaug: dacă există o lume de dincolo, mă voi duce şi mă voi prosterna în faţa lui Montesquieu, poate că el îmi va spune: „Sărman prieten, n-ai avut pic de talent în lumea de dincolo“. Voi fi trist, dar nu prea surprins; ochiul nu se vede pe el însuşi.

[1] Scris la Roma în ziua de 15 decembrie 1835 (n. ed. fr.).

Dar scrisoarea mea către Col[omb] va avea ca singur efect dezvinovățirea oamenilor cu bani; cum ajung să se îmbogățească, [ei] încep să-i urască pe autorii citiți. Înalții funcționari de la Afacerile Externe ar fi încîntați să-mi pricinuiască vreun necaz profesional. Boala asta e și mai afurisită cînd, ajuns la 50 de ani, omul cu bani capătă mania scrisului. Se întîmplă ce s-a întîmplat și cu generalii Imperiului, care, văzînd prin 1820 că Restaurația n-are nevoie de ei, s-au apucat să iubească pătimaș, altfel spus *din lipsă de ceva mai bun*, muzica.

Să ne întoarcem în 1794 sau 95. Dau încă o dată asigurări că n-am pretenția să zugrăvesc lucrurile în sine, ci numai efectul lor asupra mea. Cum să nu fiu convins de acest adevăr prin simpla observație: nu-mi amintesc fizionomia rudelor mele, de ex[emplu] a excelentului meu bunic, pe care l-am privit atît de des și cu toată afecțiunea de care e capabil un copil îndărătnic.

Cum, datorită sistemului barbar adoptat de tata și de Séraphie, nu avusesem nici un tovarăș de joacă de-o vîrstă cu mine, *sociabilitatea* mea (vocația de-a vorbi liber despre orice) se ramificase în două.

Bunicul era camaradul meu serios și respectabil.

Dar prietenul meu, omul căruia îi spuneam tot ce aveam pe suflet, era un flăcău foarte isteț, numit Lambert, fecior de casă al bunicului. Confidențele mele îl plictiseau adeseori pe Lambert, și cînd îl încolțeam prea de tot, îmi ardea cîte una după ceafă, dar palma era măsurată după vîrsta mea. Asta mi-l făcea și mai drag. Misiunea lui principală, îndeplinită, de altfel, cu multă silă, era să aducă piersici de la Saint-Vincent, lîngă Fontanil (domeniul bunicului). Acolo, lîngă coliba aceea după care mă prăpădeam, erau niște spaliere foarte bine expuse, care dădeau niște piersici nemaipomenite. Mai era și-o viță-de-vie agățătoare, care dădea un vinișor excelent (un soi de *chasselas*, cel din Fontainebleau e doar o copie a aces-

tuia). Toate astea ajungeau la Grenoble în două coșuri atîrnate la capetele unei cobilițe, iar cobilița se legăna pe umărul lui Lambert, care trebuia să străbată așa cele patru mile ce despart Saint-Vincent de Grenoble.

Lambert avea ambiție, era nemulțumit de soarta lui; ca să și-o mai îmbunătățească un pic, se apucă să crească viermi-de-mătase, urmînd exemplul mătușii Séraphie, care-și nenorocea plămînii *crescînd* viermi-de-mătase la Saint-Vincent. (În timpul ăsta mai răsuflam și eu, casa din Grenoble, condusă de bunicul și de înțeleapta Elisabeth, îmi devenea plăcută. Uneori cutezam să ies din casă, scăpînd de compania obligatorie a lui Lambert.)

Lambert, cel mai bun prieten pe care l-am avut vreodată, cumpărase un dud (pe lîngă Saint-Joseph); viermii-de-mătase și-i creștea în locuința vreunei iubite de-a lui.

Adunînd (culegînd) el însuși frunze din dud, a căzut, a fost adus acasă pe-o scară. Bunicul l-a îngrijit ca pe propriul său copil. Dar făcuse o comoție cerebrală, pupilele lui nu mai simțeau lumina, a murit după trei zile. În timpul delirului său neîntrerupt scotea niște strigăte jalnice de care mi se rupea inima.

Pentru prima oară în viața mea cunoscui durerea. Mă gîndii la moarte.

Sfîșierea provocată de moartea mamei fusese ca un val de nebunie, în care intra, după cîte cred, multă dragoste. Durerea resimțită la moartea lui Lambert a fost o durere asemenea celor încercate în tot restul vieții mele, o durere gîndită, uscată, fără lacrimi, fără consolare. Eram zguduit și gata să mă prăbușesc (ceea ce Séraphie condamnă cu asprime), intram de zece ori pe zi în camera prietenului meu, mă uitam la fața lui frumoasă, era muribund, își dădea sufletul. Niciodată n-am să uit sprîncenele lui frumoase și negre, aerul acela puternic și sănătos pe care delirul i-l accentua și mai mult. Îl vedeam sîngerînd, ori de cîte ori i se lua sînge vedeam repetîndu-se

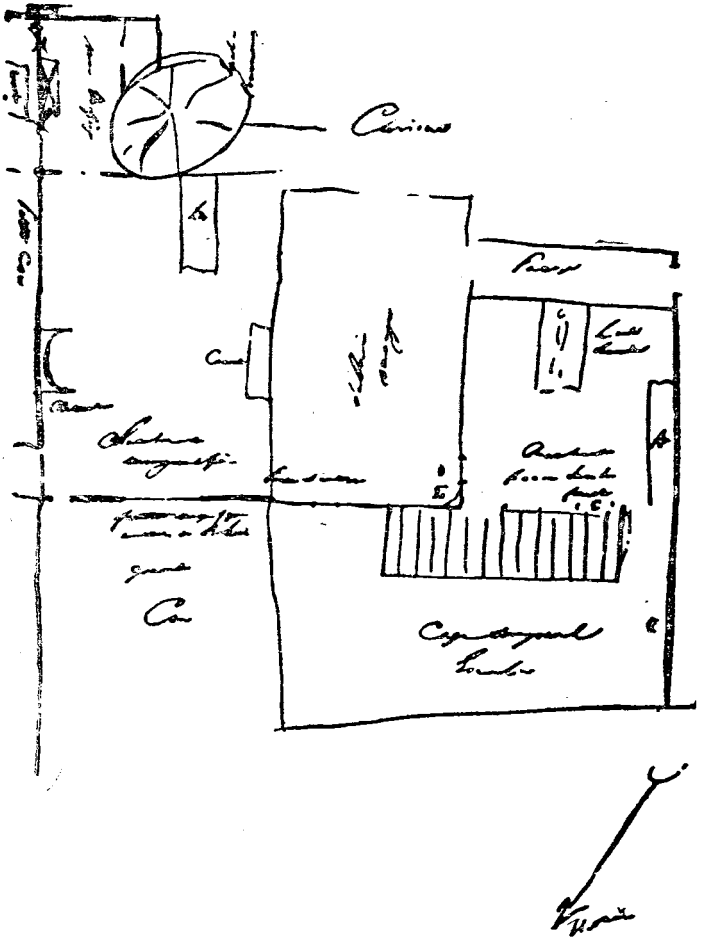

L. Dulap cu lichioruri — A. Dulap mare de nuc pentru rufăria familiei. Rufăria era privită cu un fel de respect — B. Uşă spre sufragerie — C. Fereastră dînd spre scară, întunecoasă, dar foarte mare şi frumoasă.

(Patul meu — Trapezul meu — Scară în spirală — Bucătărie — Curte mică — Camera bunicului. Pat. Şemineu. Comodă — Sufragerie. Uşă de intrare — Coridor — Camera bietului Lambert. Patul lui Lambert. Fereastră — Minunata fereastră din sticlă de Boemia — Curte mare. Colivia scării mari — Nord)

aceeași experiență cu lumina trecută prin fața ochilor (senzație de care mi-am reamintit în seara bătăliei de la Landshut, cred, 1809).

Am văzut odată, în Italia, o imagine a sfîntului Ioan privind crucificarea prietenului și dumnezeului său, care a trezit brusc în mine amintirea celor trăite cu douăzeci și cinci de ani în urmă, la moartea *bietului Lambert*, cum îl pomenea familia după moartea lui. Aș mai putea umple cinci sau șase pagini de amintiri limpezi, legate de această mare durere. Au bătut sicriul în cuie, l-au dus...

Sunt lacrimae rerum[1]

Aceeași coardă din inima mea vibrează la anumite acorduri din *Don Juan* de Mozart.

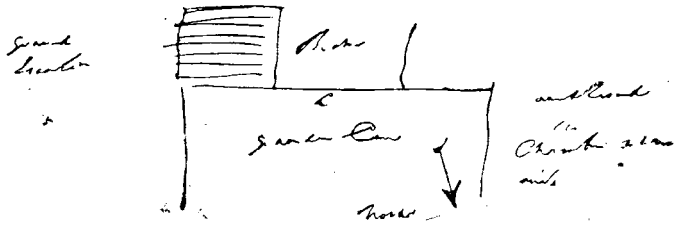

(Scară mare — Șopronul de lemne — Curte mare — Nord — Aici, la al doilea etaj, camera unchiului meu)

Camera bietului Lambert era situată pe scara mare, lîngă dulapul cu lichioruri L.

La opt zile după moartea lui, Séraphie avu o criză de furie, și pe bună dreptate; i se servise nu mai știu ce fel de ciorbă (la Grenoble: supă) într-un castronaș de faianță ciobit (îl văd și-acum, la patruzeci de ani de la eveniment) care fusese folosit pentru a i se lua sînge lui Lambert. Am izbucnit pe loc în lacrimi, gata-gata să mă înăbuș în sughițuri. La moartea mamei

[1] „Există lacrimi pentru nefericirile noastre", Vergiliu, *Eneida*, I, 462 (în limba latină în original).

n-am putut plînge de loc. Am început să pot plînge abia la mai bine de un an după aceea, singur, noaptea, în pat. Văzînd că plîng după Lambert, Séraphie îmi făcu o scenă. M-am retras la bucătărie, repetînd încet, în chip de răzbunare: „Infamă! Infamă!"

Cele mai duioase spovedanii făcute prietenului meu

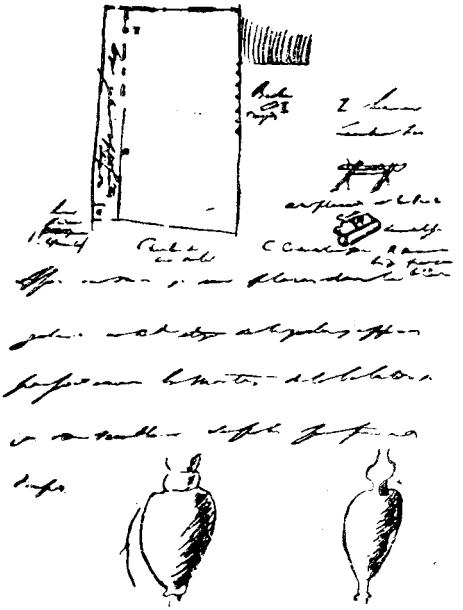

L. Locul unde tăia Lambert lemnele pentru șemineul bunicului — H. Eu. De acolo contemplam șipcile de lemn ale șopronului și-mi provocam dureri paroxistice căscînd gura ca să mi se urce sîngele la cap — T. Termometrul bunicului.

(Galerie lungă cu ferestruici elegante — Privată rezervată familiei — Camera unchiului meu — Șopron de lemne. Sfîrleze — L. Locul unde tăia Lambert lemne. Așa așeza el butucul — Coarda — Pînza fierăstrăului — C. Coarda fierăstrăului — R. O bucată de lemn cu care strunea coarda)

aveau loc în timp ce tăia lemne în șopronul despărțit de curte, în C, printr-un gard din stîlpi de lemn de nuc fasonați la strung, ca o balustradă de grădină.

După moartea lui, mă postam pe coridorul de la etajul doi, de unde vedeam perfect capetele stîlpilor, pe care le găseam tocmai bune de sfîrleze. Cîți ani să fi avut pe-atunci? Ideea sfîrlezelor indică cel puțin vîrsta înțelegerii. Mă gîndesc la un lucru, aș putea pune să se caute certificatul de deces al bietului Lambert, dar *Lambert* era oare numele lui adevărat, sau așa îl botezaseră ai mei? Mi se pare că și fratele lui, care ținea un fel de cafenea într-o magherniță din strada Bonne, lîngă cazarmă, se chema tot Lambert. Dar ce deosebire, Doamne! Pe vremea aceea mi se părea că nu există nimic mai vulgar decît acest frate al său, la care Lambert mă ducea din cînd în cînd. Pentru că trebuie s-o mărturisesc, în ciuda opiniilor mele de atunci, perfect și pe deplin republicane, rudele mele îmi transmiseseră absolut toate gusturile lor aristocratice și distante. Am rămas cu acest cusur, care acum vreo zece zile, de exemplu, m-a făcut să pierd prilejul unei aventuri galante. Urăsc plebea (pentru că am de-a face cu ea), în timp ce sub denumirea de *popor* îi doresc cu pasiune fericirea, și cred că ea nu i se poate acorda decît atunci cînd el însuși este consultat asupra unor probleme importante. Cu alte cuvinte, chemîndu-l să-și numească deputați.

Prietenii mei, sau mai degrabă pretinșii mei prieteni, pornesc de la acest fapt pentru a pune la îndoială liberalismul meu sincer. Mi-e groază de tot ce-i murdar, or, în ochii mei, poporul este întotdeauna murdar. Nu există decît o excepție, Roma, dar acolo murdăria se ascunde sub ferocitate. (De exemplu, murdăria unică pe lume a micului abate sard Crobras, dar tot respectul meu pentru energia lui. Cinci ani de proces cu șefii săi. *Ubi missa, ibi mensa.*[1] Rar oameni atît de puternici. Prinții Gaetani cunosc istoriile astea ale

[1] Unde e liturghia, acolo e și prînzul (în limba latină în original).

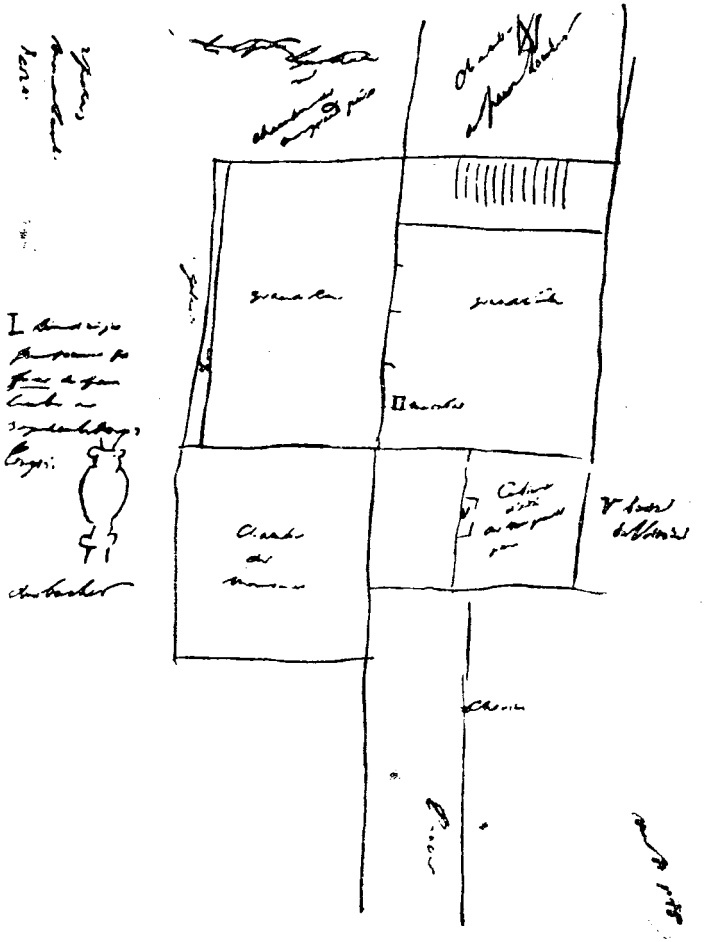

(Doi preoți — Moartea lui Lambert — Terasa Chorier — L. Locul în care mă căzneam să-mi aduc aminte de bietul Lambert, privind sfîrlezele șopronului — Coridor — Cei 2 preoți, Guillabert și... — Camera bunicului — Curte mare — Camera unchiului meu — Camera bietului Lambert — Salon mare. Masa mea — Cabinetul de vară al bunicului — Chorier — Terasă — V. Bustul lui Voltaire — Privelişte magnifică)

domnului Crobras de Sartène, cred, în Sardinia.)

Paroxismele de iubire pe care mi le provocam în punctul H sînt de necrezut. Puteam să-mi sparg o venă. Mi s-a făcut rău *mimîndu-le* după cel puțin patruzeci de ani. Cine își mai aduce azi aminte de Lambert, în afară de inima prietenului său!

Voi merge mai departe, cine își mai aduce aminte de Alexandrine, moartă în ianuarie 1815, acum douăzeci de ani?

Cine își mai aduce aminte de Métilde, moartă în 1825?

Oare nu-mi aparțin mie, care le iubesc mai mult decît oricine de pe lumea asta? Mie, care mă gîndesc cu patimă la ea, de zece ori pe săptămînă și deseori cîte două ceasuri neîntrerupte?[1]

[1] *Pe margine*: „Idee: să merg pentru trei zile la Grenoble, fără să-l văd pe Çrozet decît a treia zi. Să merg incognito la Claix, la Bastille, la Tronche" (n. ed. fr.).

CAPITOLUL 15[1]

Mama avusese un talent deosebit pentru desen, spuneau ai mei deseori. „Dar, vai, ce nu făcea ea bine?“ adăugau, cu un suspin adînc. După care, tăcere tristă și prelungită. Fapt este că înainte de revoluție, care a schimbat din temelii aceste provincii înapoiate, desenul se preda la Grenoble la un mod tot atît de ridicol ca și latina. A desena însemna a face în sanghină niște hașuri paralele cît mai îngrijite și imitînd gravura; de contur nu se făcea prea mare caz.

Găseam adeseori niște portrete mari în sanghină desenate de mama.

Bunicul folosi acest exemplu, acest *precedent* atotputernic, și, în ciuda mătușii Séraphie, am început să învăț desenul cu domnul Le Roy. Era un punct important în favoarea mea; cum domnul Le Roy locuia în casa Teisseire, înainte de Poarta Iacobinilor, cu timpul mi se îngădui să merg și mai ales să mă întorc de la el singur.

Era ceva nemaipomenit pentru mine. Tiranii mei, îi numeam astfel văzînd cum zburdă alți copii, sufereau că mergeam singur de la P la R. Mi-am dat seama că mergînd foarte repede — căci minutele îmi erau numărate, iar fereastra mătușii Séraphie dădea drept spre piața Grenette — aș putea da o raită prin piața halei, la care se ajungea prin poarta L. Nu riscam să fiu văzut decît pe porțiunea dintre R și L. Orologiul de la Saint-André, după care se orienta tot orașul, bătea sferturile, eu trebuia să ies de la domnul Le Roy la

[1] Scris la Roma în ziua de 17 decembrie 1835 și corectat la 25 decembrie (n. ed. fr.).

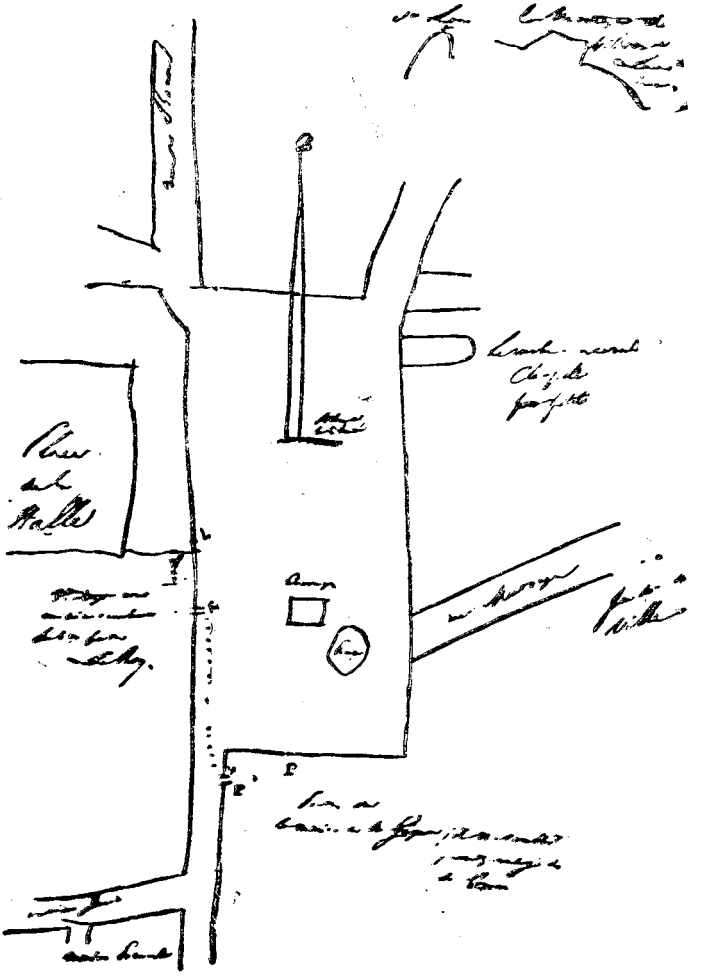

(Piața halei — Etajul trei spre miazăzi și apus, locuit de domnul Le Roy — Strada Vieux-Jésuites — Casa părintească — Arborele libertății — Castane — Cișmea — Porțile casei domnului Gagnon [cînd spun domnul Gagnon, am impresia că rostesc o înjurătură] — Saint-Louis — Muntele Villard din Lans, cred — Fiul Domnului, o capelă foarte mică — Strada Montorge — Grădina publică)

orele trei și jumătate sau patru (nu-mi mai amintesc exact) și-n cinci minute să fiu acasă. Domnul Le Roy sau mai degrabă doamna Le Roy, o drăcoaică de 35 de ani, foarte picantă și cu niște ochi fermecători, avea obligația specială, riscînd altfel să piardă un elev bun de plată, să nu-mi dea drumul decît la orele trei și un sfert. Uneori, urcînd, mă opream sferturi întregi de oră ca să mă uit pe fereastra scării F, doar pentru plăcerea de-a mă simți liber; în aceste clipe rare, imaginația mea, în loc să se piardă calculînd planurile tiranilor mei, se bucura de tot ce-i ieșea în cale.

Curînd, marea mea problemă era să ghicesc dacă Séraphie va fi sau nu acasă la trei și jumătate, ora întoarcerii mele. Buna mea prietenă Marion (Marie Thomasset, din Vinay), o servitoare ca în piesele lui Molière și care n-o putea suferi pe Séraphie, mi-era de mare ajutor. Într-o zi, cînd Marion îmi spusese că pe la orele 3, după cafea, Séraphie o să meargă la buna ei prietenă, doamna Vignon, *cutra*, mă încumetai să ies în Grădina publică (plină de ștrengari — haimanale). În acest scop am traversat piața Grenette, trecînd prin spatele tarabei cu castane și-al cișmelei și furișîndu-mă pe sub bolta grădinii.

Am fost zărit, vreun prieten sau protejat de-al mătușii Séraphie m-a trădat; seara, scandal, în prezența bunicului și-a mătușii Elisabeth. Minții, era și cazul, la întrebarea pusă de Séraphie: „Ai fost sau nu în Grădina publică?"

Atunci bunicul mă mustră politicos și blînd, dar cu fermitate, pentru minciună. Simțeam intens ceea ce nu știam să exprim. Oare minciuna nu-i singura scăpare a sclavilor? Un bătrîn servitor, urmașul bietului Lambert, un soi de La Rancune[1], executor fidel al ordinelor familiei, și care, vorbind despre el însuși, spunea cu acreală: „Sînt un ucigaș de țucale", fu însărcinat să mă însoțească la domnul Le Roy. Eram liber în zilele cînd se ducea după fructe la Saint-Vincent.

[1] Personaj dintr-o operă de Scarron (1610—1660).

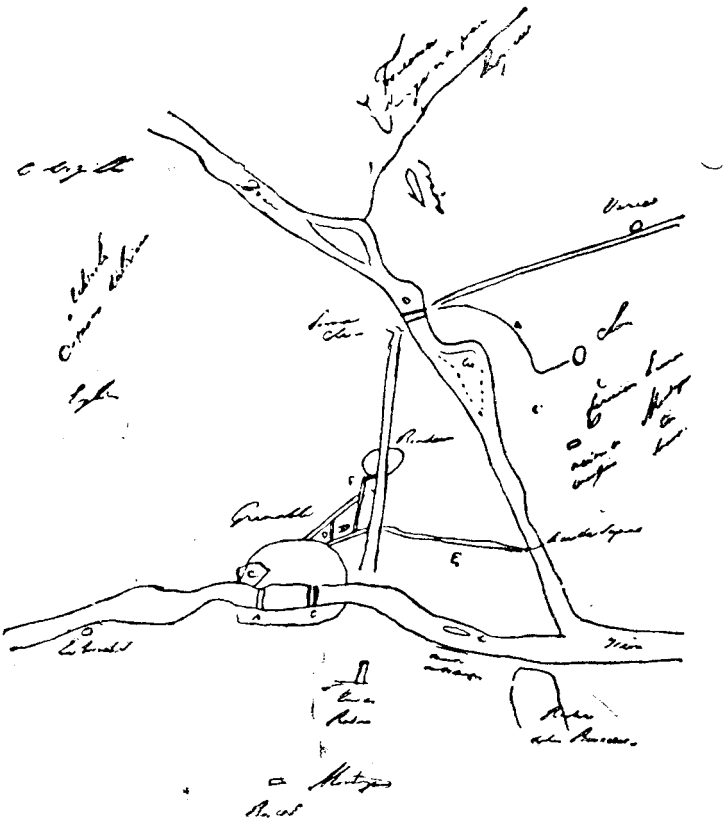

C. Cetăţuia — A. Pod de lemn — B. Pod de piatră — D. Drum îngrozitor de noroios, numit Drumul Şchioapelor — F. Drumul Méné — Pentru a merge la Claix, adică la Furonières, o luam pe drumul Méné prin OF, podul şi drumurile R şi R'. Uneori drumul E, de la moara Canel, şi bacul din Seyssins. Prietenul meu Crozet a construit un pod de fier prin 1826.

(Vizille — Echirolles, dealuri încîntătoare — Eybens — La Tronche — Rîul Drac — Podul din Claix — Grenoble — Turnul Rabot — Munte — Fortăreaţă — Fontanieu [aveam nişte păşuni pe-acolo] — La Gresse — Nord — Varces — Insule — Claix — Furonières, cătun — Casa tatălui meu — Munte foarte înalt — Bacul din Seyssins — Insule. Rîul Isère — Coasta Saint-Martin [le Vinoux] — Stînca Buisserate)

Această licărire de libertate mă întărîtă. „Ce-o să-mi facă, la urma urmei? mi-am spus în sinea mea. Care copil de vîrsta mea nu iese singur?“

M-am dus de cîteva ori în Grădina publică; cînd prindeau de veste, mă certau, dar eu tăceam. Mă amenințară cu interzicerea lecțiilor de desen, eu însă îmi continuam escapadele.

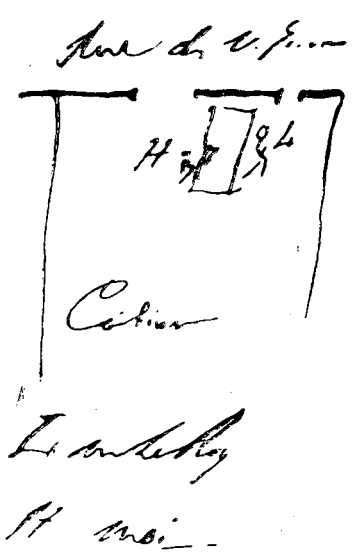

Strada V[ieux] Jésuites — Cabinet — L. Domnul Le Roy — H. Eu.

Ademenit de un pic de libertate, devenisem feroce. Tata era la începutul marii sale pasiuni pentru agricultură și se ducea des la Claix. Aveam vaga impresie că, în absența lui, Séraphie începe să se teamă de mine. Mătușa Elisabeth, din mîndrie spaniolă și neavînd nici o autoritate legitimă, rămînea neutră; bunicul, cu caracterul lui gen Fontenelle, detesta urletele; Marion și sora mea Pauline erau aliații mei credincioși. Séraphie trecea drept țicnită în ochii multora, de exemplu în ochii verișoarelor noastre, doamnele Colomb și Romagnier, niște femei minunate. (Le-am putut prețui cînd am fost în stare să înțeleg lucrurile și am dobîndit o oarecare experiență de viață.) În vremea aceea, un singur cuvînt din partea doamnei Colomb mă domolea, ceea ce mă face să presupun că, luat cu binișorul, s-ar fi putut scoate orice din mine, probabil un dofinez *vulgar* și foarte *șmecher*. Am început s-o înfrunt pe Séraphie, aveam la rîndul meu niște accese cumplite de furie.

„N-ai să te mai duci la domnul Le Roy", spunea ea.

Mi se pare, dacă stau să mă gîndesc bine, că Séraphie a învins și că, prin urmare, lecțiile de desen au fost întrerupte.

Teroarea era atît de blîndă la Grenoble, încît tata se ducea să locuiască din cînd în cîndîn casa lui din strada Vieux-Jésuites. Acolo îl văd pe domnul Le Roy dîndu-mi lecții la masa cea mare și neagră din cabinetul tatii și spunîndu-mi la sfîrșitul lecției:

„Domnul meu, spune-i *scumpului* dumitale tată că pentru treizeci și cinci sau patruzeci și cinci de franci pe lună nu mai pot veni."

Era vorba de asignate[1], care *coborau* văzînd cu ochii. Dar ce dată să pun sub această imagine foarte limpede, brusc apărută? Poate că asta se întîmpla mult mai tîrziu, pe vremea cînd pictam în guașă.

Nici desenul și nici domnul Le Roy nu mă interesau cîtuși de puțin. Acest profesor mă punea să fac în sanghină ochi din profil și din față și urechi după niște gravuri care imitau desenul în creion, așa mi se pare.

Domnul Le Roy era un *parizian* foarte politicos, uscat și slăbănog, îmbătrînit de cel mai excesiv libertinaj (asta-i impresia mea, dar cum puteam justifica acest: cel mai excesiv?), dar politicos și civilizat ca la Paris, ceea ce mie, mi se părea excesiv de politicos, obișnuit fiind cu aerul rece, arțăgos, sălbatic, care caracterizează fizionomia obișnuită a acestor dofinezi pișicheri (a se vedea caracterul lui Sorel-tatăl din *Roșu*, dar ce dracu o să mai fie cu *Roșu* în 1880? Va fi fost dat uitării de mult).

Într-o seară, la căderea nopții, era frig, mă încumetai s-o șterg de-acasă, pretextînd că mă duc la doamna Colomb după mătușa Elisabeth; mi-am luat inima-n dinți și-am intrat la Societatea Iacobinilor, care își ținea ședințele în biserica Saint-André. Aveam capul îmbuiat cu eroi din istoria romană, mă și vedeam ajuns

[1] Hîrtie-monedă, creată în timpul Revoluției Franceze.

într-o zi un Camilus sau Cincinnatus, sau amîndoi laolaltă. Numai Dumnezeu știe ce pedeapsă mă așteaptă, îmi spuneam, dacă vreun *spion de-al mătușii Séraphie* (asta era ideea mea pe-atunci) mă zărește aici! Pre-

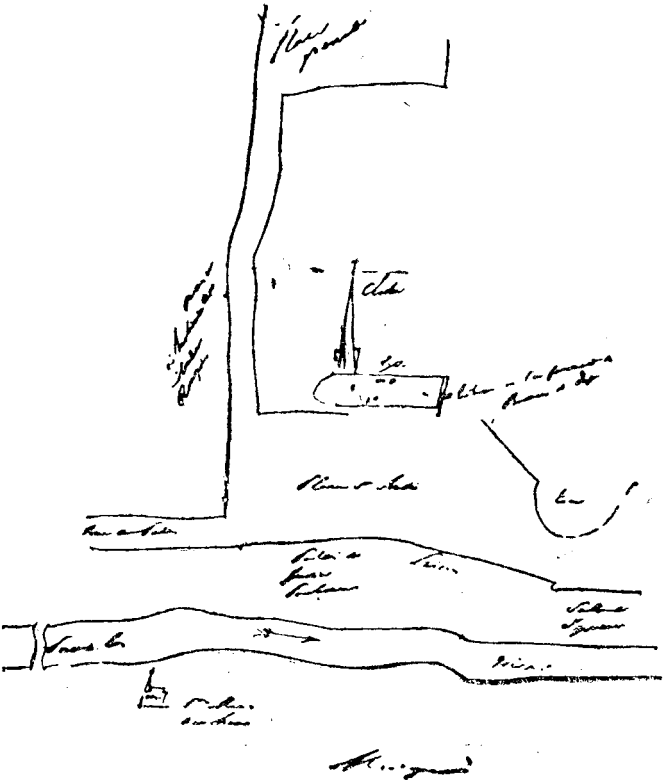

(Piața Grenette — Casa în care locuiau doamnele Colomb și Romagnier — Clopotniță. Biserică — Tribuna la care ajungeai din birourile dep[artamentale] — Turn — Piața Saint-André — Strada Tribunalului — Palatul de Justiție. Tribunalul Suprem — Închisoare — Sală de spectacole — Pod de lemn — Rîul Isère — Biserica Sainte-Marie d'en Haut — Munte)

ședintele era în P, niște femei prost îmbrăcate în F, eu în H.

Toți cereau cuvîntul și vorbeau cam brambura. Bunicul își bătea joc adeseori și cu mult haz de felul lor de-a vorbi. În clipa aceea mi s-a părut că bunicul are dreptate; impresia n-a fost favorabilă: găseam că acești oameni, pe care aș fi vrut să-i iubesc, sînt îngrozitor de vulgari. Biserica strîmtă și înaltă era întunecoasă, am văzut acolo multe femei simple. Pe scurt, eram și-atunci exact ca și astăzi, iubesc poporul, îi urăsc pe asupritori, dar să trăiesc în mijlocul poporului ar însemna pentru mine un supliciu neîntrerupt.

Voi împrumuta pentru o clipă stilul lui Cabanis.[1] Am pielea mult prea fină, o piele de femeie (mai tîrziu făceam băsici ori de cîte ori țineam[2] sabia în mînă timp de-o oră), îmi jupoi foarte ușor degetele, care sînt foarte frumoase, într-un cuvînt, suprafața trupului meu e de femeie. Din cauza asta, probabil, o groază de neînvins pentru tot ce pare *murdar*, sau *umed*, sau *cenușiu*. Exact ce găseai la iacobinii din Saint-André.

O oră mai tîrziu, întorcîndu-mă la doamna Colomb, mătușa mea cu caracter spaniol mă privi cu un aer foarte grav. Am ieșit împreună; o dată singuri pe stradă, ea îmi spuse:

— Tatăl tău o să afle dacă ai s-o mai ștergi așa de-acasă.

— Niciodată, dacă nu mă pîrăște Séraphie.

— Nu mă întrerupe... Și n-am nici un chef să am din cauza ta discuții cu tatăl tău. Nu te mai iau la doamna Colomb.

---

[1] *Pe margine*: „Stil. Cuvintele *pentru o clipă* sînt o odihnă pentru spirit. În 1830 le-aș fi șters, dar în 1835 regret că nu pot găsi cuvinte asemănătoare în *Roșu*, 25 decembrie 1835. Cină cu pește la nr. 120" (n. ed. fr.).

[2] *Pe margine*: „24 decembrie 1835. Tramontana nervilor. Țineam: *first* [în limba engleză în original: *primul*, n.n.] cuvînt scris pe biroul à la Tronchin" (n. ed. fr.).

Cuvintele ei, spuse cu simplitate, m-au mișcat, urîciunea iacobinilor mă izbise, a doua zi și-n zilele următoare am căzut pe gînduri: idolul meu se clătina. Dacă bunicul ar fi bănuit senzația mea și i-aș fi spus totul în momentul cînd udam florile de pe terasă, ar fi putut arunca pe vecie ridicolul asupra iacobinilor și m-ar fi readus în sînul *Aristocrației* (așa numită pe-atunci, astăzi partidul legitimist sau conservator). Imaginația mea nu i-ar mai fi divinizat pe iacobini și s-ar fi consumat închipuindu-și și exagerînd murdăria sălii lor de la Saint-André.

Murdăria aceasta, lăsată în plata Domnului, se șterse curînd datorită cine știe cărei povestiri despre vreo bătălie cîștigată, care provoca gemetele familiei mele.

Cam în aceeași epocă artele au pus stăpînire pe imaginația mea, pe calea simțurilor, cum s-ar exprima un predicator. În atelierul domnului Le Roy se afla un peisaj mare și frumos: un munte abrupt, văzut foarte de aproape, împodobit cu copaci; la poalele lui, un pîriu nu prea adînc, dar lat, limpede, curgea de la stînga spre dreapta, sub ultimii copaci. Trei femei aproape goale, sau chiar goale de-a binelea, se scăldau foarte vesele în apa lui. Era, cred, singurul punct luminos pe toată pînza aceea de trei picioare și jumătate pe două și jumătate.

Găsind o imaginație gata pregătită de *Félicie*[1], peisajul cu pricina, de un verde fermecător, deveni idealul meu de fericire. Era un amestec de sentimente tandre și blîndă voluptate. Să te scalzi cu astfel de femei încîntătoare!

Apa era de o limpezime care contrasta plăcut cu pîraiele puturoase din Granges, pline cu broaște și acoperite cu o mîzgă verde. Luam drept putreziciune toate buruienile verzi care cresc pe aceste pîraie murdare.

Dacă bunicul mi-ar fi spus: „E o plantă, chiar și *mucegaiul* care atacă pîinea e o plantă", scîrba mea ar

[1] Vezi nota de la pag. 183.

fi dispărut imediat. N-am reușit să scap definitiv de ea decît după ce domnul Adrien de Jussieu, în călătoria noastră la Napoli (1832) (un om atît de natural, atît de înțelept, atît de rezonabil, atît de demn de a fi iubit), mi-a vorbit pe larg despre aceste mici plante care fuseseră întotdeauna semn de putreziciune în

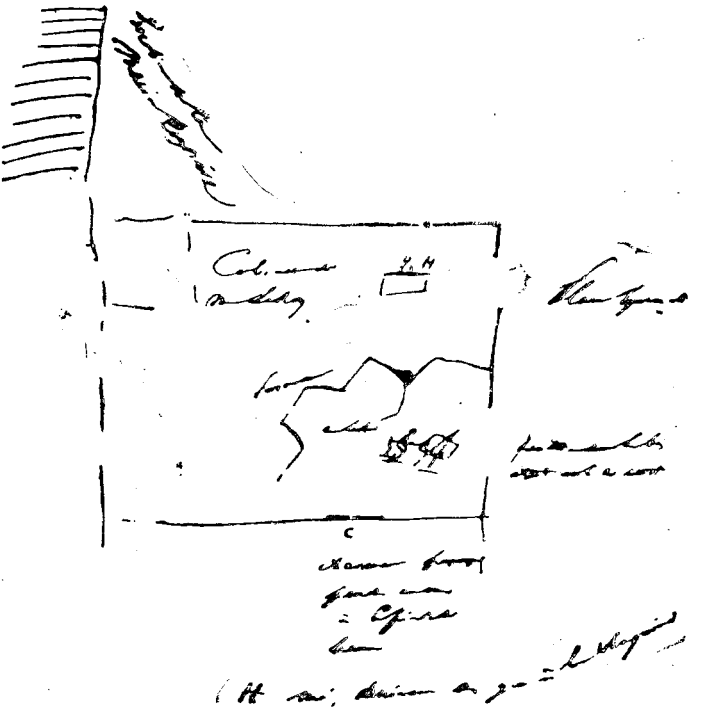

(Scara casei Teisseire — Cabinetul domnului Le Roy — Piața Grenette — Paravan — Domnul Le Roy — Fereastră a cărei parte de jos era acoperită de perdelușe verzi — Fermecător peisaj agățat de perete la o înălțime de 6 picioare — H. Eu, desenîndu-mi ochii în sanghină)

ochii mei, deși vag îmi dădeam seama că sînt niște plante.[1]

N-am decît un singur mijloc pentru a împiedica imaginația să-mi joace feste, acela de-a merge direct la

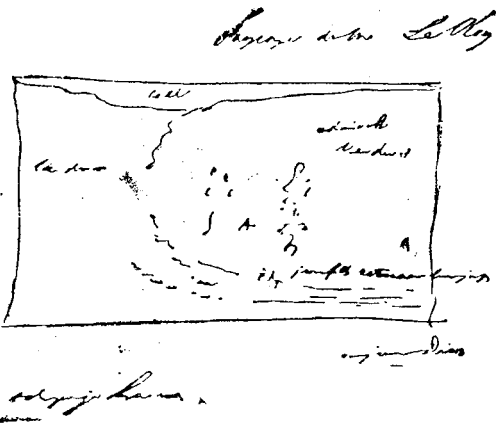

(Peisajul domnului Le Roy — Cer — Verdeață — Verdeață admirabilă — Apă — Fete tinere suflecîndu-și fustele, sau tinere zeițe — A. Copaci înalți, așa cum îmi plac mie)

obiect. De acest lucru mi-am dat seama dînd buzna spre cele două tunuri (despre care e vorba în certificatul generalului Michaud[2]).

Mai tîrziu, vreau să spun prin 1805, la Marsilia, avui încîntătoarea plăcere să-mi văd metresa, care era foarte bine făcută, scăldîndu-se în rîul Huveaune,

[1] După aceste cuvinte, urmează un adaos tăiat: „Ar trebui să m-apuc să studiez istoria naturală a viermilor și-a gîndacilor, de care și-acum mi-e scîrbă. Prin 1810 am cumpărat în acest scop două volume de domnul Duméril, dar campania din Rusia, cea din 1813, misiunea mea în cadrul Diviziei a șaptea m-au împiedicat s-o fac. Totuși, la Grenoble am mai citit cîte ceva pentru a putea discuta cu doamna Gauthier" (n. ed. fr.).

[2] *Pe margine*: „Domnul Colomb trebuie să aibă acest certificat." *Nota lui R. Colomb*: „Da".

umbrit de copaci înalţi (ne aflam în casa de la ţară a doamnei Roy).

Mi-am amintit cu multă intensitate de peisajul domnului Le Roy, care timp de patru sau cinci ani fusese *idealul* meu de fericire voluptuoasă. Aş fi putut striga şi eu, ca nu ştiu care neghiob dintr-un roman din 1832: „*Iată idealul meu!*“

Dar, după cum se poate bănui, asta n-are nici o legătură cu valoarea peisajului, care trebuie să fi fost un spanac lipsit de perspectivă aeriană.

Mai tîrziu, *Legămîntul mincinos*, operă de Gaveaux, fu pentru mine începutul pasiunii care s-a oprit la *Matrimonio segreto*, auzit la Ivrée (sfîrşitul lui mai 1800) şi la *Don Juan*.

CAPITOLUL 16[1]

Lecțiile mi le făceam la o măsuță în punctul P, lîngă fereastra a doua din salonul mare în stil italian; traduceam cu plăcere din Virgiliu sau *Metamorfozele* lui Ovidiu, cînd, după freamătul amenințător al unei gloate uriașe, adunată în piața Grenette, aflai că sînt ghilotinați doi preoți[2].

Este singurul sînge vărsat de Teroarea din 93 la Grenoble.

Iată unul dintre marile mele neajunsuri: departe de furia și de fanatismul partidelor, cititorului meu din 1880 îi va fi scîrbă de mine cînd îi voi mărturisi că această moarte, care îl îngheța de groază pe bunicul meu, care o umplea de furie pe Séraphie, care adîncea și mai mult tăcerea disprețuitoare și spaniolească a mătușii Elisabeth, mie îmi făcea *pleasure*[3]. Iată că am scris și cuvîntul ăsta cumplit.

Mai mult și mai grav, *I am* și *in 1835 the man of 1794*[4].

(Iată încă un mijloc de-a stabili o dată exactă. Registrul tribunalului criminal, actualmente curtea regală, din piața Saint-André, trebuie să conțină data morții domnilor Revenas și Guillabert[5].)

---

[1] Scris la Roma, în zilele de 15 și 16 septembrie 1835 (n. ed. fr.).

[2] Stendhal scrisese la început: „doi preoți", apoi a șters aceste cuvinte și a scris deasupra: „doi generali de brigadă", după care Colomb a notat cu creionul: „Nici un general de brigadă n-a fost ghilotinat vreodată la Grenoble" (n. ed. fr.).

[3] Plăcere (în limba engleză în original).

[4] Și în 1835 sînt tot omul din 1794 (în limba engleză în original).

[5] Abații Revenas și Guillabert au fost executați la 26 iunie 1794.

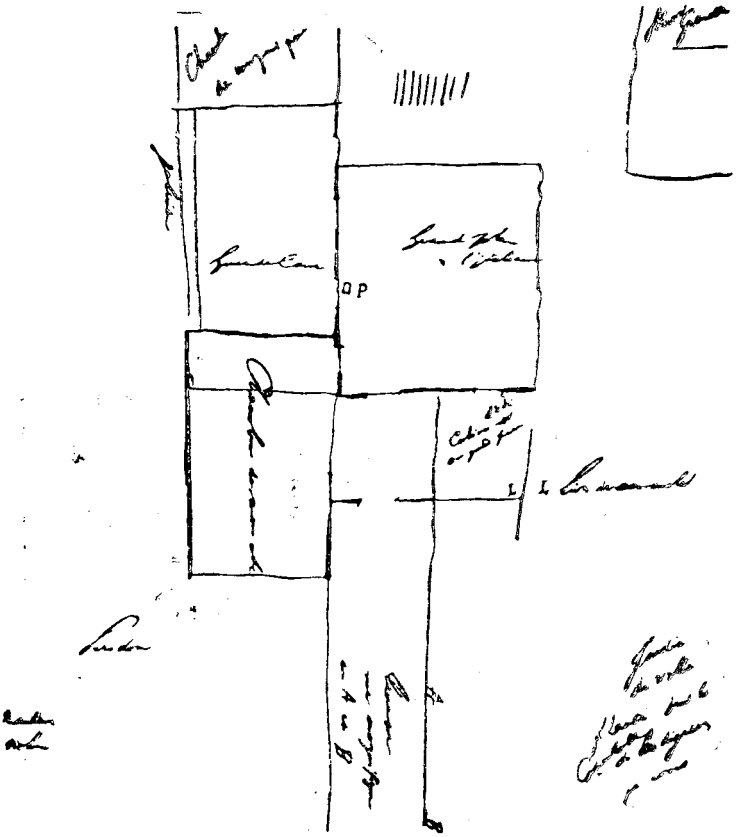

(Mantion, vioară — Pirodon — Coridor — Camera bunicului — Curtea cea mare — Camera unchiului meu — Salonul mare în stil italian — Cabinetul de vară al bunicului — Terasă, vedere minunată în A și B — Piața Grenette — L. Cărțile unchiului meu — Grădină publică, plantată, cred, de conetabilul de Lesdiguières)

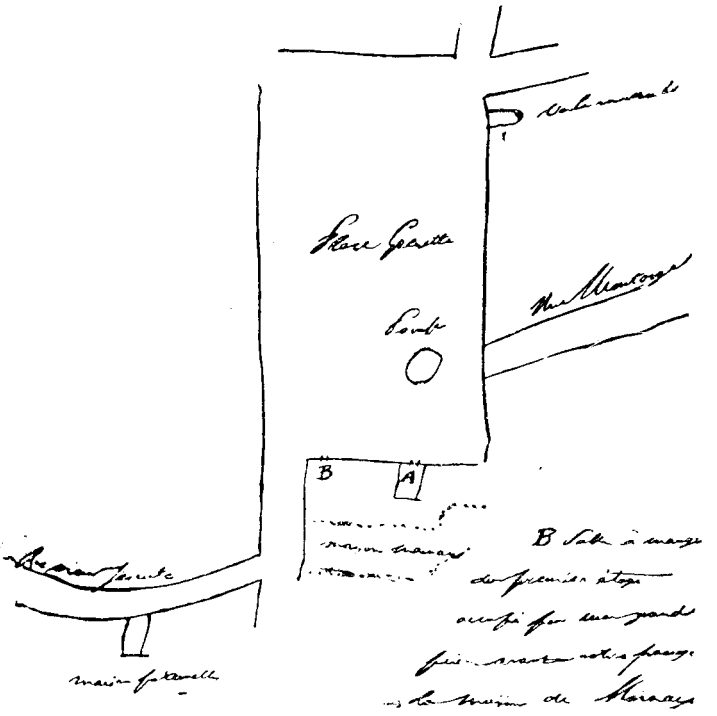

(Strada Vieux-Jésuites — Casa părintească — Piața Grenette — Cișmea — Casa Marnais — Capela Fiul Domnului — Strada Montorge — B. Sufrageria de la primul etaj, ocupată de bunicul înainte de mutarea noastră în casa Marnais)

Confesorul meu, domnul Dumolard din Bourg d'Oisans (un preot chior și om de treabă în aparență, iezuit turbat după 1815), îmi arătă cu gesturi pe care le găsii ridicole niște rugăciuni sau niște versuri latinești compuse de domnii Revenas și Guillabert, stră-

duindu-se din răsputeri să mă convingă că cei doi condamnați sînt niște generali de brigadă.

I-am răspuns cu aroganță:

— Bunicul meu mi-a spus că acum douăzeci de ani au fost spînzurați în același loc doi pastori protestanți.

— Ah, dar asta-i cu totul altceva!

— Primii doi au fost condamnați de Tribunalul Suprem pentru credința lor, ăștia au fost condamnați de tribunalul criminal pentru trădare de patrie.

Chiar dacă nu m-am exprimat așa, cel puțin acesta era sensul spuselor mele.

Dar încă nu știam că discuțiile cu tiranii sînt primejdioase; cu siguranță că în ochii mei se citea limpede puțina simpatie pe care mi-o inspirau cei doi trădători de patrie. (Nu exista în 1795 și nu există în ochii mei, în 1835, crimă *comparabilă* măcar cu aceasta.)

Am fost aspru certat, tata se dezlănțui împotriva mea cu cea mai cumplită furie de care îmi aduc aminte. Séraphie triumfa. Mătușa Elisabeth îmi făcu morală între patru ochi. Cred, însă, Dumnezeu să mă ierte, că am convins-o că asta-i pedeapsa talionului.

Din fericire pentru mine, bunicul nu se alătură dușmanilor mei, între patru ochi fu întru totul de părere că și uciderea celor doi pastori protestanți era deopotrivă de condamnabilă.

„Cu atît mai mult cu cît sub tiranul Ludovic al XV-lea patria nu era în primejdie."

N-am spus tiran, dar cu siguranță că fizionomia mea o spunea.

Dacă bunicul, care o dată fusese împotriva mea, în afacerea Gardon, ar fi avut aceeași atitudine și în această împrejurare, nu l-aș mai fi iubit. Discuțiile noastre despre literatură, Horațiu, domnul de Vol-

taire, capitolul XV din *Bélisaire*[1], frumoasele pasaje din *Télémaque*, *Séthos*[2], care mi-au format spiritul, s-ar fi încheiat, și eu aș fi fost cu mult mai nefericit în toată epoca ce s-a scurs de la moartea celor doi nefericiți pr[eoți] și pînă la pasiunea mea exclusivă pentru mate[matici]: primăvara sau vara lui 1797.

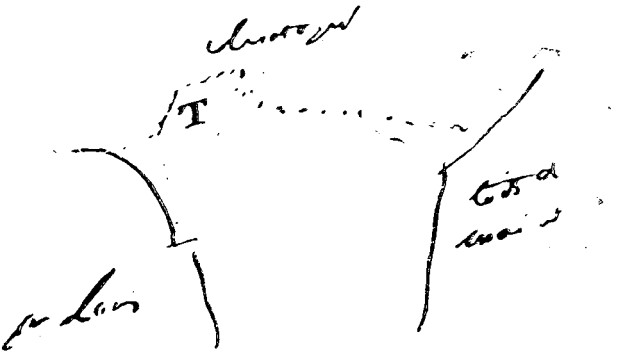

(Biserica Saint-Louis — Munte — Acoperișuri de case)

Toate după-mesele de iarnă mi le petreceam cu picioarele la soare[3] în camera mătușii Elisabeth, care dădea spre piața Grenette în punctul A. Deasupra bisericii Saint-Louis, sau mai bine zis alături, se vedea trapezul T al muntelui Villars-de-Lans. Stînd acolo, imaginația mea, dirijată de Ariosto, în traducerea domnului de Tressan, nu vedea, nu visa decît o pajiște ascunsă printre coame de munți. Mizăleala mea de atunci semăna mult cu scrisul de mai jos al ilustrului meu compatriot.

[1] În cap. XV din această cunoscută operă a sa, *Marmontel* (1723—1799) se ridică împotriva intoleranței politice și religioase.

[2] *Séthos, Histoire des monuments de l'ancienne Egypte*, roman foarte gustat în tinerețea lui Stendhal, apărut în 1731 și datorat abatelui *Terrasson* (1670—1750).

[3] *Pe margine*: „De pl[asa]t terasa Chorier. Pantalon de vară cu miros de fabrică. Cărțile unchiului meu în colțul biroului mare din strada Vieux-Jésuites. Căsătoria și viața unchiului meu" (n. ed. fr.).

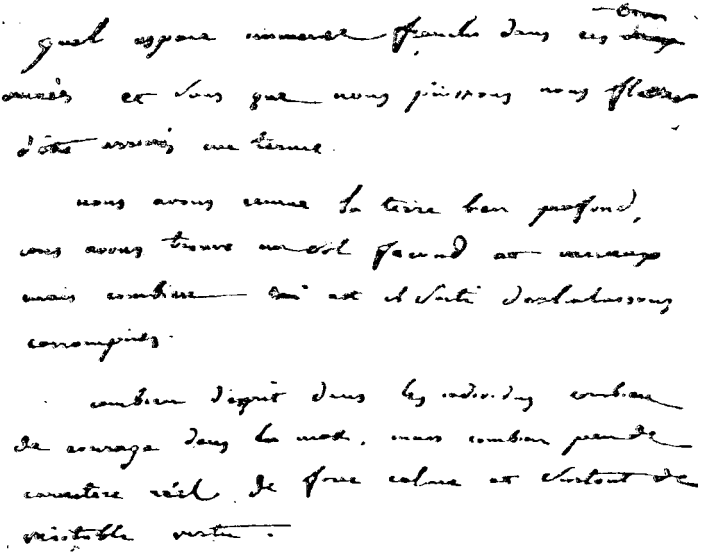

(Facsimil după scrisul lui Barnave, legat în ms.)

Bunicul obișnuia să spună în timp ce-și bea excelentisima lui cafea, pe la orele 2 după masă, cu picioarele la soare: „De pe la 15 februarie, *în acest climat* e *plăcut* la soare".

Îi plăceau foarte mult teoriile geologice și ar fi fost fie partizan, fie adversar al mișcărilor scoarței terestre explicate de domnul Elie de Beaumont[1], care pe mine mă încîntă. Bunicul îmi vorbea cu *pasiune*, asta-i esențial, despre teoriile geologice ale unui oarecare domn Guettard[2], pe care îl cunoscuse, *așa mi se pare*.

Am remarcat împreună cu sora mea Pauline, care ținea cu mine, că toată conversația din cel mai frumos

[1] Cunoscut geolog francez (1798—1874).
[2] Naturalist și geolog francez (1715—1786).

moment al zilei, la cafea, era o nesfîrșită văicăreală. Pentru orice fleac se văicăreau.

Nu pot reda realitatea faptelor, nu pot prezenta decît *umbra* lor.

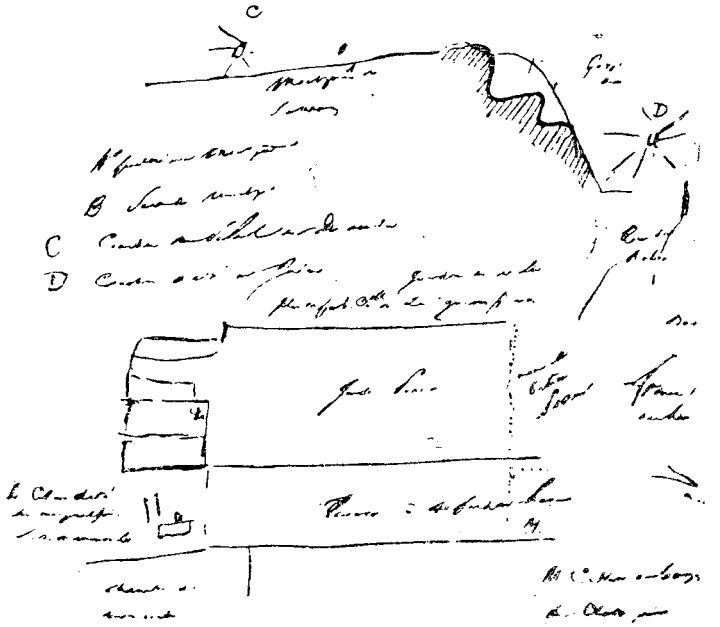

A. Primul munte — B. Al doilea munte — C. Apusul soarelui în decembrie — D. Apusul soarelui în iunie — L. Cabinetul de vară al bunicului. Cărțile unchiului meu — N. Cabinetul în care s-a instalat Poncet — G. Bancul tîmplarului, de lîngă care nu mă dezlipeam — M. Cabinet pardosit cu romburi de castan, într-o arhitectură de prost-gust, à la Bernini

(Muntele Sassenage — Grădina publică, plantată, cred, de conetabilul de Lesdiguières — Grădina Périer — Noua clădire Périer — Terasă la o înălțime de 40 de picioare. Camera unchiului meu — Trecători deschise — Turnul Rabot — Fortăreața Bas[tille] — Biserica Sainte-Marie d'en Haut — Nord — Hanul și grădinița din Pirodon)

Serile de vară ni le petreceam între orele 7 și 9 și jumătate (la ora 9 suna clopotul la Saint-André; sunetele acestui clopot îmi produceau o puternică emoție). Tata, insensibil la frumusețea stelelor (vorbeam într-una cu bunicul despre constelații), spunea că răcește și pleca în camera alăturată, să stea de vorbă cu Séraphie.

Terasa, formată din grosimea unui zid numit *Sarrasin*, un zid de vreo cincisprezece sau optsprezece picioare, oferea o privelişte minunată înspre muntele Sassenage; acolo asfințea soarele iarna; vara, soarele asfințea după (stînca) Voreppe, și la nord-est de Bastille, al cărei munte (acum transformat de generalul Haxo) domina toate casele și turnul Rabot, care era, așa mi se pare, vechea intrare în oraș înainte de-a fi fost tăiată stînca de la Porte-de-France.

Bunicul cheltui o groază de bani pentru terasa asta. Un an întreg, instalat în cabinetul de istorie naturală, tîmplarul Poncet făcu dulapurile de lemn alb, apoi niște lăzi de castan late de optsprezece șchioape și înalte de două picioare, umplute cu pămînt gras, viță și flori. Doi butași se cățărau din grădina domnului Périer-Lagrange, un imbecil de treabă, vecinul nostru[1].

Bunicul comandase niște portice din grinzi de castan. Era o lucrare importantă, care i-a fost încredințată unui tîmplar numit Poncet, un beţivan vesel și de treabă, în vîrstă de 30 de ani. Ne-am împrietenit, deoarece în preajma lui găseam, în sfîrșit, dulcea egalitate.

Bunicul uda florile în fiecare zi, chiar și de două ori, Séraphie nu călca niciodată pe terasă — era o clipă de răgaz. Întotdeauna îl ajutam pe bunicul la udatul florilor, iar el îmi vorbea despre Linné și Pliniu nu din datorie, ci cu plăcere.

---

[1] Fiul său, François, se va căsători cu Pauline Beyle, sora scriitorului.

De aici marea și nețărmurita recunoștință pe care o port acestui om. Culmea fericirii, el își bătea grozav de tare joc de pedanți (alde Lerminier, Salvandy, alde... de astăzi), avea un spirit în genul domnului Letronne[1], care tocmai l-a detronat pe Memnon, *nici mai mult, nici mai puțin decît statuia lui Memnon.*[2] Bunicul îmi vorbea tot atît de captivant despre Egipt; m-a dus să văd mumia cumpărată, datorită lui, pentru biblioteca publică; acolo, excelentul părinte Ducros (primul om superior cu care am vorbit în viața mea) mi-a dat numeroase dovezi de bunăvoință. Atrăgîndu-și dezaprobarea aspră a mătușii Séraphie, susținută de

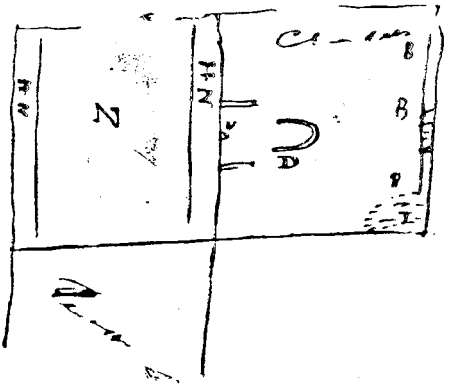

Z. Cabinetul de istorie naturală — H.N. Minerale, păsări... (Cabinet de vară — Terasă)

tăcerea tatii, bunicul mi-a dat să citesc *Séthos* (un roman grecoi al abatelui Terrasson), care mi se părea dumnezeiesc pe atunci. Un roman e ca un arcuș, cutia viorii *care scoate sunetele* e sufletul cititorului. Sufletul meu era nebun pe-atunci, și voi spune și de ce.

[1] Autorul unui studiu intitulat *La statue vocale de Memnon* (1833).
[2] *Le malade imaginaire* (Act. II, sc. 5).

În timp ce bunicul citea instalat în fotoliul său din D, vizavi de micul bust al lui Voltaire din V, eu scotoceam prin biblioteca lui plasată în B, deschideam volumele *in-4°* de Pliniu, o traducere cu text paralel. Căutam acolo mai ales istoria naturală a *femeii*.

Plutea un miros foarte plăcut de ambră sau mosc (mirosul care de șaisprezece ani mă îmbolnăvește; e probabil același, de ambră și mosc). În cele din urmă, atenția mea fu atrasă de un morman de cărți broșate, aruncate de-a valma în L. Erau niște romane proaste, nelegate, pe care le lăsase unchiul meu la Grenoble o dată cu plecarea sa definitivă la Echelles (Savoia, lîngă Pont-de-Beauvoisin). Fu o descoperire decisivă pentru caracterul meu. Am răsfoit cîteva din aceste cărți, erau niște romane plate din 1780, dar pentru mine reprezentau esența voluptății.

Bunicul mi-a interzis să mă ating de ele, dar eu pîndeam momentul cînd era mai ocupat în fotoliul său cu lectura cărților noi, din care, nu știu cum se făcea, dar avea întotdeauna din belșug, și șterpeleam cîte un volum din romanele unchiului. Cu siguranță că bunicul a observat furtișagurile mele, căci mă văd instalat în cabinetul de istorie naturală, pîndind sosirea vreunui bolnav care să-l cheme. În astfel de cazuri bunicul se văicărea că este smuls de la studiile lui dragi și se ducea să primească bolnavul fie la el în cameră, fie în anticamera apartamentului mare. Țiști! intram în cabinetul de studii, în L, și șterpeleam un volum.

N-aș putea exprima pasiunea cu care citeam cărțile acelea. După o lună sau două, am descoperit *Félicie, ou mes frédaines*[1]. Înnebunii de-a binelea; nici chiar posesia unei metrese reale, obiectul tuturor năzuințelor mele de atunci, nu m-ar fi cufundat într-un asemenea torent de voluptate.

---

[1] *Felicia, sau nebuniile tinereții*, roman de Andréa de Nerciat, apărut la Londra în 1776.

Din acea clipă vocația mea fu hotărîtă: să trăiesc la Paris, scriind comedii ca Molière.

Asta fu ideea mea fixă, pe care o ascundeam sub o profundă disimulare — tirania mătușii Séraphie născuse în sufletul meu apucături de sclav.

Niciodată n-am putut vorbi despre ceea ce adoram,

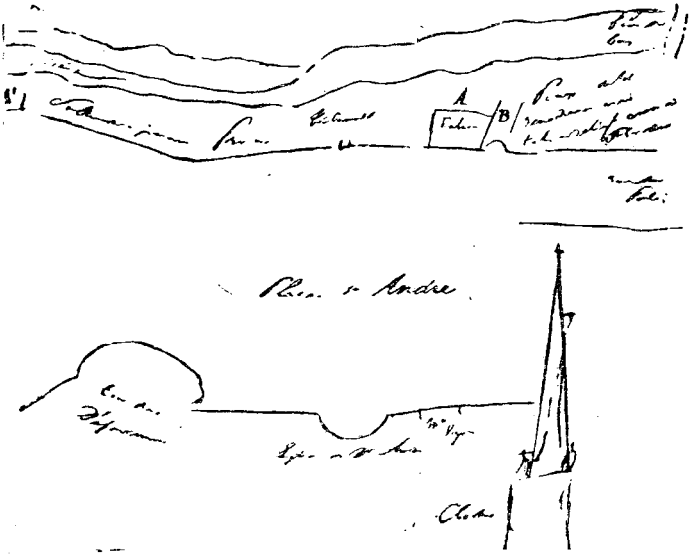

(Rîul Isère — Pod de lemn — A'. Sală de spectacole — Închisoare — Tribunal — A. Falcon — B. Pasajul Renaissance, cu capete în relief, ca la Florența — Strada Palatului de Justiție — Piața Saint-André — Turnul Departamentului — Doamna Vignon — Biserica Saint-André — Clopotniță)

asemenea discuții mi s-ar fi părut un sacrilegiu.

În 1835 simt asta cu aceeași convingere ca în 1794.

Cărțile unchiului meu purtau adresa domnului Falcon, care ținea pe atunci singura bibliotecă de împrumut din Grenoble. Era un patriot înflăcărat, care

se bucura de disprețul profund al bunicului și ura nemărginită a mătușii Séraphie și-a tatii.

Începui, firește, să țin la el; este grenoblezul pe care poate că l-am stimat cel mai mult. Acest fost lacheu al doamnei de Brizon (sau a vreunei alte doamne din strada Neuve, la masa căreia bunicul fusese servit de el), acest lacheu avea un suflet de douăzeci de ori mai nobil decît al bunicului, al unchiului, ca să nu vorbesc de tata și de iezuita Séraphie. Poate că numai mătușa Elisabeth i se putea compara. Sărac, cîștigînd mai nimic și disprețuind cîștigul, Falcon arbora un drapel tricolor la dugheana lui ori de cîte ori armata repurta o victorie și în zilele de sărbătoare ale Republicii.

A iubit cu pasiune Republica pe vremea lui Napoleon, ca și sub Bourboni, și a murit la 82 de ani, prin 1820, tot sărac, dar cinstit și delicat pînă dincolo de orice închipuire.

Treçînd, aruncam o privire spre dugheana lui Falcon, care purta părul pieptănat într-o uriașă buclă impecabil pudrată și arbora o frumoasă redingotă roșie, cu nasturi mari de oțel, moda de-atunci, din zilele fericite ale scumpei sale Republici. E cel mai frumos exemplu de caracter dofinez. Dugheana lui da spre piața Saint-André, îmi amintesc de mutarea sa la palat. Falcon ocupa dugheana A din fostul Palais des Dauphins, unde funcționa Tribunalul Suprem, iar mai tîrziu, Înalta Curte Regală. Treceam prin pasajul B numai ca să-l văd. Avea o fată foarte urîtă, obiectul obișnuit al glumelor mătușii Séraphie, care o acuza că face dragoste cu patrioții care veneau să citească ziarele în cabinetul de lectură al tatălui său.

Mai tîrziu Falcon se stabili în A'. Pe atunci îndrăzneam să merg să citesc la el. Nu știu dacă pe vremea cînd șterpeleam cărțile unchiului m-am încumetat să mă abonez la cabinetul său, mi se pare că într-un fel sau altul tot îmi procuram cărți de la el.

Reveriile mele fură puternic îndrumate de *La vie et les aventures de M-me de****[1], un roman teribil de emoționant, foarte ridicol probabil, căci eroina era răpită de sălbatici. I-am împrumutat acest roman, așa mi se pare, prietenului meu Romain Colomb, care își mai amintește și astăzi de el.[2]

Curînd făcui rost de *La Nouvelle Héloïse*, cred că am luat-o din ultimul raft de sus al bibliotecii tatii de la Claix.

Am citit-o culcat în pat în *trapezul* meu de la Grenoble, avînd întîi grijă să mă încui cu cheia, și cu exaltări de fericire și voluptate de nedescris. Astăzi mi se pare o scriere pedantă, și chiar în 1819, în exaltările celei mai nebunești iubiri, n-am fost în stare să citesc douăzeci de pagini la rînd. Furtul de cărți deveni de atunci ocupația mea de căpetenie.

Aveam un cotlon lîngă biroul tatii din strada Vieux-Jésuites, în care depozitam, ascunse pe jumătate prin însuși locul lor dosnic, toate cărțile care-mi plăceau; erau cîteva ex[emplare] din Dante, cu bizare gravuri în lemn, traduceri din Lucian, făcute de Perrot d'Ablancourt (Frumoasele infidele), *La Correspondance de milord All'eye avec milord All'ear*[3], a marchizului d'Argens, și, în fine, *Les Mémoires d'un homme de qualité retiré du monde*[4].

Reușii să pătrund în cabinetul tatii, care era pustiu de cînd cu fatala listă Amar și Merlino, și am trecut amănunțit în revistă toate cărțile. Tata avea o superbă colecție de Elzevire, dar, din nefericire, nu pricepeam o boabă de latinească, deși știam pe dinafară *Selectae et Profanis*. Descoperii și cîteva cărți *in-12*[0], aflate

[1] *Viața și aventurile doamnei de****,

[2] *Nota lui Romain Colomb*: „Iată titlul: *Vie, faiblesses et repentir d'une femme* [*Viața, slăbiciunile și căința unei femei*]. Am un exemplar ajuns într-o stare jalnică din cauza umezelii" (n. ed. fr.).

[3] Titlul complet al acestei lucrări este *L'observateur anglais, ou correspondance secrète entre mylord All'eye et mylord All'ear (Observatorul englez, sau corespondența secretă dintre milord All'eye și milord All'ear)* și aparține lui *Pidansat de Mairobert* (1707—1779).

[4] *Memoriile unui om de calitate retras din lume.*

deasupra uşiţei ce da în salon, şi încercai să citesc unele articole din *Enciclopedie*. Dar ce însemnau toate astea pe lîngă *Félicie* şi *La Nouvelle Héloïse*?

Încrederea mea literară în bunicul n-avea limite, eram convins că nu mă va trăda faţă de Séraphie şi de tata. Fără a mărturisi că citisem *La Nouvelle Héloïse*, am îndrăznit să-i vorbesc elogios despre ea. Convertirea lui la iezuitism trebuie să fi fost recentă; în loc să mă descoase cu severitate, mi-a povestit cum într-o zi domnul baron des Adrets (singurul prieten la care continua să cineze de două sau trei ori pe lună după moartea mamei mele), pe vremea cînd apăruse *La Nouvelle Héloïse* (nu 1770?), întîrzie la cină; doamna des Adrets trimise pe cineva să-l anunţe pentru a doua oară; în cele din urmă, omul acesta atît de rece apăru cu ochii plini de lacrimi.

— Dar ce s-a întîmplat, dragul meu? Îl întrebă speriată doamna des Adrets.

— Vai, doamnă, a murit Julie! şi-aproape că nici nu s-a atins de mîncare.

Citeam cu lăcomie anunţurile cărţilor puse în vînzare, care soseau o dată cu ziarele. Ai mei primeau pe atunci, aşa mi se pare, un ziar împreună cu încă cineva.

Era cît pe ce să-mi închipui că Florian trebuie să fie o carte sublimă judecînd după titluri: *Gonzalve de Cordoue*, *Estelle* etc.

Am vîrît într-o scrisoare un scud mic (3 fr[anci]), comandînd unui librar din Paris o operă de Florian. Era o îndrăzneală; ce-ar fi spus Séraphie la sosirea pachetului?

Dar pachetul n-a sosit niciodată, şi în schimbul unui ludovic, pe care mi-l dăduse bunicul odată, de Anul nou, mi-am cumpărat un Florian. Din operele acestui mare om am scos prima mea comedie.[1]

[1] Cu acest capitol se încheie primul din cele trei volume ale manuscrisului. Pe penultima pagină se poate citi: „27 decembrie 1835. Şi Lacenaire îşi scrie memoriile. Se spune că un volum a ars în incendiul din strada Pot-de-Fer“ (n. ed. fr.).

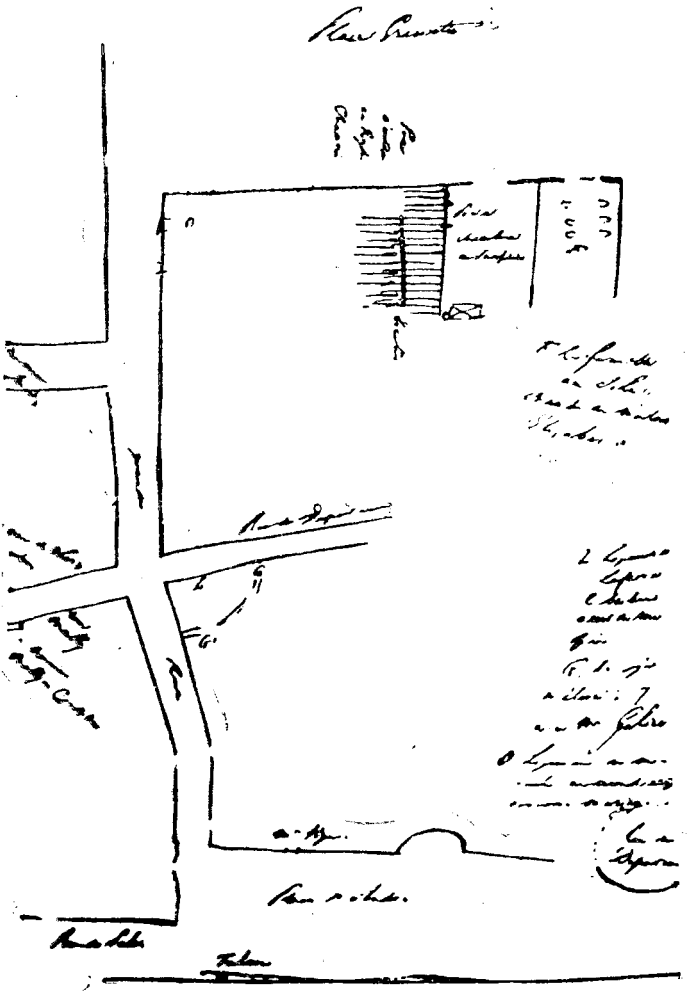

(Piaţa Grenette — Uşa de intrare la parter — Uşă. Camera Séraphiei — Scară — Strada Vieux-Jésuites — F. Familia la soare, camera mătuşii Elisabeth — Grande-Rue — Strada Clercs, pe atunci strada Mably. Aici locuiau Mably şi Condillac — Strada Departamentului — L. Locuinţa lui Lefèvre, bărbierul, prietenul tatii — G'. Acolo, de 7 ori cu doamna Galice — O. Locuinţa unchiului meu, la etajul doi, înainte de a se însura — Doamna Vignon — Piaţa Saint-André — Turnul Departamentului — Strada du Palais — Falcon)

CAPITOLUL 17[1]

Séraphie se împrietenise cu o oarecare doamnă Vignon, cea mai mare *cutră* din oraș. Doamna Vignon locuia la etajul al treilea în piața Saint-André și era soția unui procuror, cred, dar respectată ca o sfîntă, găsind adăpost tuturor pr[eoților] care se ascundeau și avînd întotdeauna la ea cîte unul în trecere. Ceea ce mă interesa pe mine e că avea o fată de 15 ani, care semăna destul de bine cu un iepure alb, mai ales că avea ochii bulbucați și roșii. Am încercat, dar zadarnic, să mă îndrăgostesc de ea în timpul unei călătorii de o săptămînă sau două la Claix. Acolo tata nu se ascundea de loc, locuind întotdeauna în casa lui, cea mai frumoasă din canton.

La călătoria asta luau parte Séraphie, doamna și domnișoara Vignon, sora mea Pauline, eu și probabil un oarecare domn Blanc de Seyssins, un caraghios, mare admirator al picioarelor goale ale mătușii Séraphie. Ea ieșea dimineața în vie cu picioarele goale, fără ciorapi.

Diavolul îmi dădea așa de tare ghes, încît picioarele neînduplecatei mele dușmance nu m-au lăsat de loc indiferent. M-aș fi îndrăgostit bucuros de Séraphie. Îmi închipuiam ce plăcere amețitoare aș avea strîngînd-o în brațe pe dușmanca mea înverșunată.

În ciuda calității sale de domnișoară de măritat, Séraphie hotărî deschiderea unei mari uși condamnate pînă atunci și care dădea din camera ei spre scara din piața Grenette; după o scenă îngrozitoare, și acuma îi

---

[1] Scris la Roma în zilele de 16, 17 și 25 decembrie 1835 (n. ed. fr.).

mai văd fața, comandă o cheie. Se pare că tatăl său i-a refuzat cheia acestei uși.

Pe ușa asta își primea prietenele, și printre ele pe acea doamnă Vignon, un Tartufe femelă, care avea rugăciunile ei speciale pentru fiecare sfînt în parte și de care bunului meu bunic i-ar fi fost scîrbă dacă firea lui gen Fontenelle i-ar fi îngăduit:

1° să simtă scîrba;

2° s-o exprime.

La adresa acestei doamne Vignon, bunicul folosea înjurătura lui de zile mari: „Scuipa-ți-ar dracu-n cur!"

La Grenoble tata stătea tot ascuns, adică locuia ziua la bunicul și nu ieșea din casă. Patima politică n-a ținut decît optsprezece luni. Mă văd ducîndu-mă în numele lui la Allier, librar în piața Saint-André, cu cincizeci de fr[anci] în asignate, ca să-i cumpăr *Chimia* de Fourcroy, care a trezit într-însul pasiunea pentru agricultură. Înțeleg foarte bine nașterea acestei vocații: nu se putea plimba decît la Claix.

Dar toate astea n-au fost oare din pricina amorului său cu Séraphie, dacă se poate vorbi de așa ceva? Nu pot distinge fizionomia lucrurilor, n-am decît memoria mea de copil. Văd imagini, îmi amintesc efectele lor asupra inimii mele, dar în ceea ce privește cauzele, fizionomia — neant. E întocmai ca în frescele de la [Campo-Santo] din Pisa, în care deslușești limpede un braț, dar bucata de alături, reprezentînd capul, a căzut. Văd o suită de imagini *cît se poate de clare*, dar fără altă fizionomie decît aceea care se raporta la mine. Mai mult, nu văd această fizionomie decît prin amintirea efectului produs asupra mea.

Curînd, tata încercă o senzație demnă de inima unui tiran. Aveam un sturz domesticit, care stătea de obicei sub scaunele din sufragerie. Își pierduse un picior într-o bătălie și umbla țopăind. Se apăra împotriva pisicilor, a cîinilor, și toată lumea îl ocrotea, semn de mare îngăduință față de mine, pentru că sturzul cu pricina umplea podeaua cu pete albe nu prea ară-

toase. Îi găsisem o hrană destul de scîrboasă, gîndaci înecați în găleata cu zoaie din bucătărie.

Cum eram izolat cu severitate de orice ființă de vîrsta mea, trăind doar printre bătrîni, această ocupație copilărească avea pentru mine un oarecare farmec.

Dintr-o dată sturzul meu dispăru; nimeni nu vru să-mi spună cum: cineva îl strivise din greșeală deschizînd o ușă. Am crezut că-l omorîse tata din răutate; el află, ideea mea îl mîhni, într-o zi aduse vorba despre asta în cuvinte foarte ocolite și foarte delicate.

Am fost sublim, am roșit pînă-n albul ochilor, dar n-am deschis gura. Tata încercă să-mi smulgă un răspuns, aceeași tăcere; dar ochii pe care îi aveam foarte expresivi pe atunci spuneau cu siguranță destule.

Iată-mă răzbunat, tirane, pentru aerul blînd și părintesc cu care m-ai silit de atîtea ori să fac plimbările acelea nesuferite la Granges, cutreierînd cîmpurile pe unde noaptea trecuseră căruțele căcănarilor.

Timp de-o lună și mai bine am fost mîndru de răzbunarea mea, îmi place cînd un copil se comportă astfel.[1]

---

[1] *Pe margine*: „20 dec[embrie] 1835, fapte ce trebuie plasate la timpul lor, puse aici ca să nu le uit: inspector la mobilierul coroanei, cum, 1811. După obiecțiunea Împ[ăratului] am ajuns inspector la mob[ilier] datorită certificatului meu de naștere, 2° a certificatului Michaud, 3° a adaosului de nume. Greșeala e că n-am pus Brulard de la Jomate (Jomate fiind proprietatea *noastră*.) Domnul de Bor (Baure) era un magistrat de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, de o înțelepciune și de o politețe desăvîrșită, iubea tot ce-i cinstit și drept, n-ar fi comis o josnicie decît în caz extrem și împotriva voinței sale. De altfel, om de spirit, cu darul vorbirii, bun cunoscător al literaturii, prieten intim al domnului c[ardinal] de Beausset și-al domnului de Villaret, episcop [al Universității], înalt, slab, demn, cu niște ochișori răutăcioși și-un nas infinit. Ar fi fost un excelent și foarte demn arhiepiscop. El [de Baure] suporta de dragul banilor ceea ce eu n-aș fi putut suporta pentru nimic în lume: ocările domnului conte Da[ru], al cărui secretar general era. El a fost cel care, [*Primă versiune*: „care îndeplini"] pentru ca s-o îndatoreze pe doamna Petit (căci eu, cu zăpăceala și înaltele mele idei despre cinste și adevăr, trebuie să-i fi stîrnit nemulțumire de douăzeci de ori pe zi), mijloci numirea mea după obiecțiunea Împăratului. Numit la Amsterdam în [...] sep[tembrie] sau no[iembrie] 1811" (n. ed. fr,).

Pasiunea tatii pentru domeniul său din Claix și pentru agricultură începea să nu mai cunoască nici o limită. Punea la cale mari *reparații*, îmbunătățiri, de exemplu *minarea* terenului, desfundarea lui pînă la o adîncime de două picioare și jumătate și căratul într-o margine a cîmpului a tuturor pietrelor ce depășeau mărimea unui ou. Jean Vial, fostul nostru grădinar, Charrière, Mayousse, bătrînul..., fost soldat, executau lucrările; plata se hotăra dinainte, de exemplu douăzeci de scuzi (șaizeci de fr[anci]) pentru minarea unei *tière*, fîșie de pămînt cuprinsă între două rînduri de tufe sau de arțari, plantată cu viță-de-vie.

Tata plantă cîmpurile din Barres, apoi Jomate, unde smulse vița pitică. Obținu printr-un schimb cu spitalul (care o primise, mi se pare, prin testament de la un oarecare domn Gutin, negustor de postav) via din Molard (între livadă și partea noastră din Molard), o plivi, o mină, îngropînd mormanul de pietre[1], și în cele din urmă o plantă.

Îmi împărtășea amănunțit proiectele sale — devenise un adevărat *proprietar din sud*.

E un soi de țicneală foarte obișnuită la sud de Lyon și de Tours; mania asta constă în cumpărarea unor pămînturi care aduc un venit de unu sau doi la sută, retragerea în acest scop a banilor depuși cu cinci sau șase la sută, și uneori contractarea unui împrumut cu cinci la sută pentru *rotunjire*, ăsta-i cuvîntul, cumpărînd terenuri care aduc doi la sută. Un ministru de interne care își cunoaște meseria, ar pune capăt acestei manii care spulberă bunăstarea și toată fericirea ce depinde de bani în cele douăzeci de departamente aflate la sud de Tours și de Lyon.

Tata a fost o memorabilă exemplificare a acestei manii, care ține deopotrivă de zgîrcenie, de orgoliu și de mania nobleții.

---

[1] *În original*: *Le Murger* (regionalism), explicîndu-se între paranteze: „Morman de pietre înalt de șapte pînă la zece picioare".

CAPITOLUL 18[1]

PRIMA COMUNIUNE

Această manie, care a sfîrşit prin a-l aduce pe tata la sapă de lemn, iar mie mi-a redus la numai o treime partea ce-mi revenea din dota mamei, îmi oferi multă linişte prin 1794.

Dar înainte de-a merge mai departe, trebuie să mă grăbesc cu povestirea primei mele comuniuni, anterioară, aşa mi se pare, lui 21 iulie 1794.

Ceea ce mă consolează oarecum pentru impertinenţa de-a înşira atîţia *eu* şi *mine* e presupunerea că mulţi oameni foarte comuni din acest secol al XIX-lea fac acelaşi lucru. Prin 1880 vom fi, aşadar, inundaţi cu „Memorii", şi toţi aceşti *eu* şi *mine* nu mă vor deosebi de loc de restul lumii. Domnul de Talleyrand, domnul Molé îşi scriu memoriile. Domnul Delécluze, de asemenea.

Prima mea comuniune, eveniment de mare importanţă, la care tata, foarte habotnic pe atunci, ţinea în mod deosebit, îi fu încredinţată unui pr[eot] infinit mai puţin canalie, trebuie s-o recunoaştem, decît abatele Raillane. Iezuitismul abatelui Raillane îl înfricoşa chiar şi pe tata; tot aşa, domnul Cousin l-a înfricoşat aici chiar şi pe iezuit.

Acest preot de treabă, atît de bonom în aparenţă, se numea Dumolard şi era un ţăran foarte din topor,

---

[1] Acest capitol începe cu două prime paragrafe provenind de la începutul capitolului 16 din manuscris; el reia apoi povestirea primei comuniuni, plasată în manuscris chiar la începutul capitolului 16, dar nepaginată. În capul paginii este scris: *capitol*, dar fără nici un număr. Primele două paragrafe au fost scrise în 25 decembrie 1835; povestirea primei comuniuni este datată 10 decembrie; a fost corectată în 3 ianuarie 1836 (n. ed. fr.).

născut pe lîngă Mathesysine sau La Mure, în vecinătatea tîrgului Oisans. Mai tîrziu a ajuns un mare iezuit și a obținut încîntătoarea parohie din La Tronche, la zece minute de Grenoble (asta-i ca și subprefectura din Sceaux pentru un subprefect-unealtă în afacerile murdare ale miniștrilor sau care se însoară cu vreo bastardă de-a lor).

Pe atunci domnul Dumolard era un om atît de cumsecade, încît am îndrăznit să-i împrumut o mică ediție italienească din Ariosto în patru volume *în*-18°. Dar poate că nu i-am împrumutat-o decît în 1803.

Domnul Dumolard n-arăta rău, cu excepția unui ochi întotdeauna închis; era chior, dacă tot a venit vorba, dar avea trăsături frumoase, care nu exprimau doar bonomie, ci, lucru mult mai caraghios, o mare și jovială franchețe. Realmente nu era ca[nalie] pe atunci, sau, mai bine spus, gîndindu-mă la acest lucru, puterea mea de pătrundere la 12 ani, exersată printr-o singurătate deplină, a fost total înșelată, fiindcă mai tîrziu el a ajuns unul dintre cei mai profunzi iezuiți din oraș; de altfel, excelentisima lui parohie, foarte la îndemîna habotnicilor din oraș, o dovedește din plin, împotriva neghiobiei mele de la 12 ani.

Domnul prim-președinte de Barral, un om cum nu se poate mai indulgent și binecrescut, mi-a spus prin 1816, cred, cu ocazia unei plimbări prin minunata lui grădină din La Tronche, învecinată cu parohia:

— Acest Dumolard este una din cele mai patentate ca[nalii] din toată banda.

— Dar domnul Raillane? am spus eu.

— Oh! Raillane îi întrece pe toți. Cum de-a putut alege tatăl dumitale un astfel de om?

— Zău dacă știu, eu am fost victimă, nu complice.

De doi sau trei ani domnul Dumolard oficia adeseori liturghia la noi acasă, în salonul italian al bunicului. Teroarea, care în Dauphiné n-a fost niciodată Teroare, n-a observat niciodată cele optzeci sau o sută

de credincioase care ieşeau din casa bunicului în fiecare duminică la amiază. Am uitat să spun că, aşa mic cum eram, mă puneau să ajut la oficierea slujbei, misiune de care mă achitam prea bine, din păcate. Aveam o înfăţişare foarte cuviincioasă şi foarte gravă.

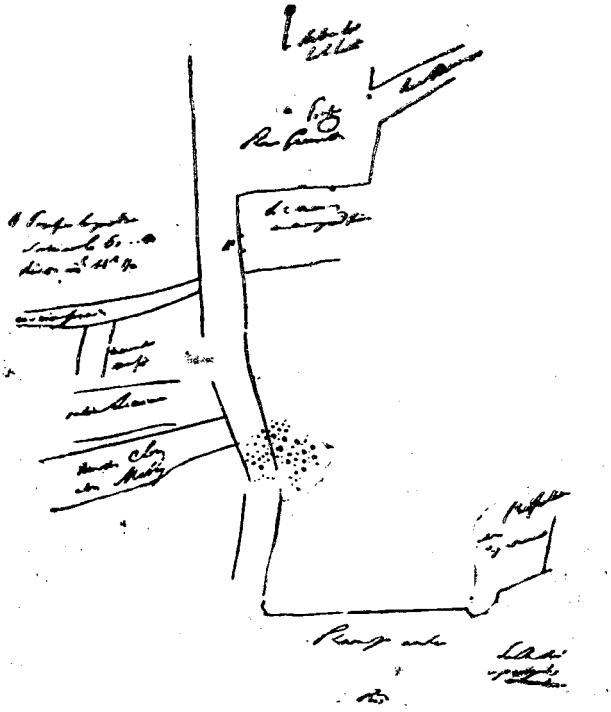

(Arborele Libertăţii — Cişmea. Piaţa Grenette — Strada Montorge — Cele două case ale bunicului — A'. Poarta pe care ieşeau cele optzeci de habotnice pe la orele unsprezece şi jumătate — Strada Vieux-Jésuites — Casa tatii — Grădina Lamouroux — Strada Clercs, atunci Mably — Prefectura, atunci Departament — Piaţa Saint-André — Închisoare — Sală de spectacole)

Ceremoniile religioase m-au impresionat întotdeauna foarte mult. Îl ajutasem adeseori pe ca[nalia] de abate Raillane, care oficia în biserica Propagation, la capătul străzii Saint-Jacques, pe stînga; era, de fapt, o mănăstire, și noi țineam slujba lîngă strană.

Și eu și Reytiers eram atît de copii, încît faptul că într-o zi Reytiers, din timiditate, se pare, a făcut pipi pe un scăunel de rugăciune, a fost pentru noi un mare eveniment.

Bietul băiat, se căznea să șteargă urma, să curețe, să usuce umezeala făptuită, spre marea lui rușine, frecînd cu genunchiul scîndura orizontală a scăunelului. A fost un scandal de pomină. Deseori intram la călugărițe; una dintre ele, înaltă și binefăcută, îmi plăcea grozav; sigur că ai mei au prins de veste, pentru că în asemenea situații am fost întotdeauna un mare neîndemînatic, și de-atunci n-am mai zărit-o.

Printre altele, remarcai că maica superioară avea o puzderie de puncte negre în vîrful nasului; mi se părea îngrozitor.

Regimul căzuse în abominabila prostie de a persecuta preoții. Bunul-simț grenoblez și neîncrederea sa față de Paris ne-au salvat de asprimile exagerate ale acestei prostii.

Preoții susțineau că sînt foarte persecutați, dar la ora 11 dimineața, șaizeci de habotnice veneau nestingherite să asculte slujba în salonul bunicului. Poliția nici nu se putea preface măcar că nu știe nimic. Cînd ieșeau de la slujbă, umpleau toată strada.

CAPITOLUL 19[1]

Tata fu șters de pe lista suspecților (ceea ce timp de douăzeci și una de luni fusese unicul obiect al ambiției noastre) la 21 iulie 1794 datorită ochilor frumoși ai frumoasei mele verișoare, Joséphine Martin.

De atunci începu să-și petreacă cea mai mare parte din timp la Claix (adică la Furonières). Ca și libertatea orașelor italiene din secolul al VIII-lea, independența mea luă naștere din slăbiciunea tiranilor mei.

În timpul absențelor tatii îmi veni ideea să mă duc să lucrez în strada Vieux-Jésuites, în salonul apartamentului nostru, unde timp de patru ani nu călcase nimeni.

Această idee născută din necesitatea momentului, ca toate invențiile mecanicii, prezenta avantaje imense. În primul rînd, pentru că mergeam singur în strada Vieux-Jésuites, la două sute de pași de casa Gagnon; secundo: acolo eram la adăpost de incursiunile mătușii Séraphie, care, cînd o apucau pandaliile, venea la bunicul mai des decît de obicei, îmi inspecta cărțile și-mi scotocea printre hîrtii.

Netulburat de nimeni în salonul tăcut în care se aflau frumoasele fotolii brodate de biata mea mamă, începui să lucrez cu plăcere. Atunci am scris comedia intitulată, cred, *M. Piklar*[2].

---

[1] Acest capitol e format din capitolul 16 al manuscrisului, din care s-au scos cele două paragrafe de la începutul capitolului precedent. Diviziunea a fost indicată chiar de Stendhal, care a notat pe margine: „Capitol începînd la: Tata fu șters...“ A fost scris la Roma în zilele de 25 și 26 decembrie 1835 (n. ed. fr.).

[2] Este vorba de *Selmocer ou l'homme qui les veut tous contenter* (Selmocer sau omul care vrea să-i mulțumească pe toți), o comedie după Florian, pe care a schițat-o, probabil, prin 1795 sau 1796.

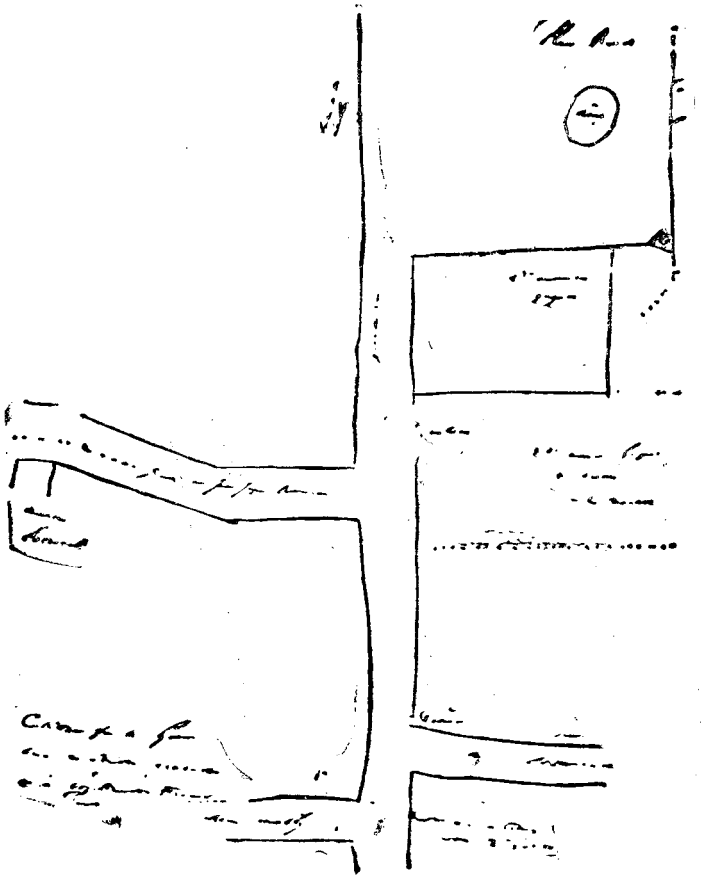

Piața Grenette. Cișmea — Strada (Montorge) — Poarta domnului Le Roy — Grande-Rue — Prima casă Gagnon — Casa Périer — A doua casă Gagnon, fostă Marnais. Intrare — Strada Vieux-Jésuites sau Jean-Jacques Rousseau. Casa părintească — G. Genou — Cafeneaua d-lui Genou, tatăl d-lui de Genoude, de la Gazette de France — Strada Departamentului — Strada Mably — Aici de șapte ori cu d-na Galice.

Ca să mă apuc de scris, aşteptam întotdeauna momentul geniului.

Nu m-am lecuit de mania asta decît mult mai tîrziu. Dacă m-aş fi dezbărat de ea mai curînd, aş fi reuşit să-mi termin comedia *Letellier et Saint-Bernard*, pe care am luat-o cu mine la Moscova şi, mai mult încă, am adus-o de acolo (şi se află printre hîrtiile mele la Paris)[1]. Această prostie a avut un efect dăunător asupra cantităţii lucrărilor mele. Şi în 1806 încă mai aşteptam inspiraţia ca să mă apuc de scris.

În tot cursul vieţii mele n-am discutat niciodată despre ceea ce mă pasiona, cea mai mică obiecţie mi-ar fi străpuns inima. Din acelaşi motiv n-am discutat niciodată despre literatură. Prietenul meu intim peatunci, domnul Adolphe de Mareste (născut la Grenoble prin 1782), mi-a scris la Milano părerea lui despre *La vie de Haydn, Mozart et*

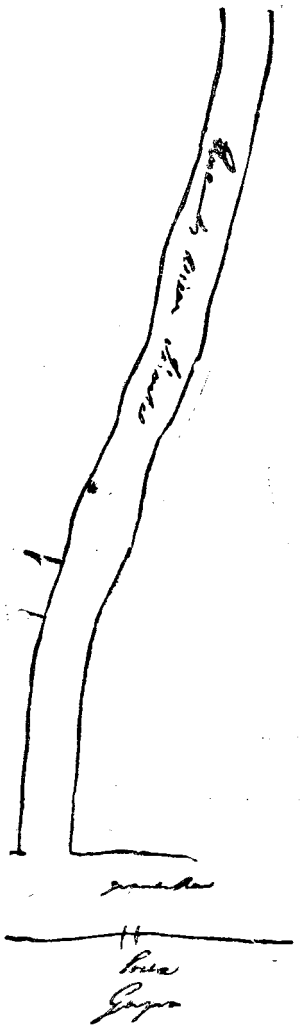

(Strada Vieux-Jésuites—Grande-Rue — Poarta Gagnon)

[1] Stendhal a lucrat la această comedie, cu intermitenţe, din 1803 pînă în 1830, dar n-a terminat-o.

Métastase. Nici nu bănuia că eu aș fi *the author*[1].
Dacă prin 1795 aș fi vorbit despre proiectul meu de-a

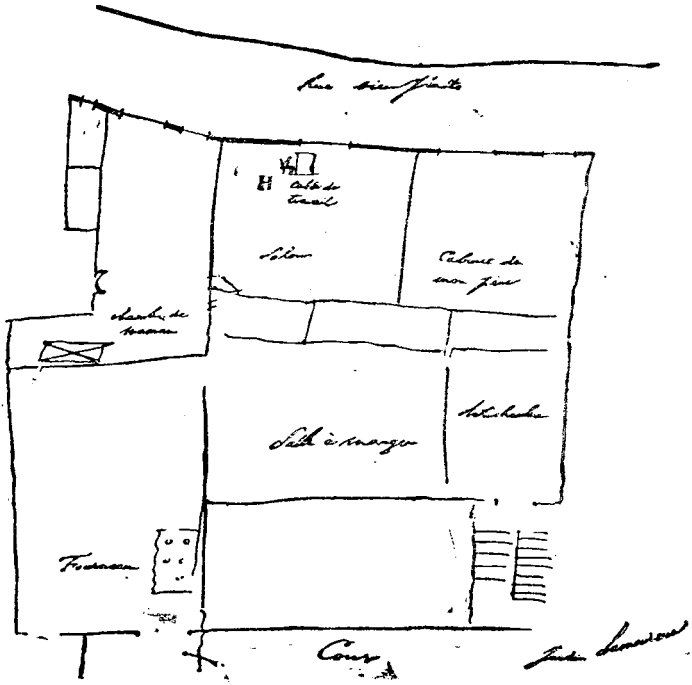

(Strada Vieux-Jésuites — Salon. Masă de lucru — Cabinetul tatii — Camera mamei — Sufragerie — Anticameră — Plită — Curte — Grădina Lamouroux)

scrie, poate că s-ar fi găsit vreun om de bun-simț care să-mi fi spus: „Geniu, negeniu, scrie în fiecare zi timp de două ore". Acest sfat m-ar fi făcut să folosesc zece ani de viață irosiți prostește în așteptarea *geniului.*

Toată imaginația mi-o cheltuisem prevăzînd răul pe care mi-l făceau tiranii mei și blestemîndu-i; o

[1] Autorul (în limba engleză în original).

dată liber, în H, în salonul mamei, avui răgazul să-mi aleg preocupările după bunul meu plac. Pasiunea mea erau medaliile mulate în ipsos pe tipare de sulf. Mai avusesem o mică slăbiciune şi înainte de asta: pasiunea *epinalelor*, nişte bastoane noduroase tăiate din hăţişurile de păducel, cred; vînătoarea.

Tata şi cu Séraphie le-au reprimat pe amîndouă. Cea pentru *epinale* dispăru datorită glumelor unchiului meu; cea pentru vînătoare, susţinută de reveriile voluptuoase, hrănite cu peisajul domnului Le Roy şi imaginile înflăcărate pe care le plăsmuise fantezia mea după lecturile din Ariosto, deveni o adevărată furie, făcu din mine un adorator al *Casei rustice*, Buffon mă determină să scriu despre animale, şi nu s-a stins în cele din urmă decît prin saturaţie. La Brunswick, în 1808, eram unul dintre conducătorii partidelor de vînătoare cu gonaci în care piereau cîte cincizeci sau şaizeci de iepuri. Mi-era silă să ucid o căprioară, sila asta a crescut. Nimic nu mi se pare azi mai stupid decît să preschimbi o pasăre încîntătoare în patru uncii de carne moartă.

Dacă din cauza fricii lui burgheze tata nu mi-ar fi interzis vînătoarea, aş fi fost mai sprinten, asta mi-ar fi folosit în război, unde n-am fost sprinten decît cu preţul unor mari eforturi.

Dar despre vînătoare voi mai vorbi. Să revenim la medalii.[1]

---

[1] *Pe verso*: „26 dec[embrie]. De plasat: Caracter *of my father* [în limba engleză în original: *al tatălui meu*], Chérubin Beyle. Nu era de loc avari, ci un mare pasionat. Nimic nu era prea mult pentru a-i satisface pasiunea dominantă: astfel, ca să *mineze* o *tieră*, nu-mi trimitea la Paris cei 150 de fr[anci] pe lună, fără de care nu puteam trăi. A avut pasiunea agriculturii şi-a domeniului din Claix, apoi, un an sau doi, pasiunea construcţiilor (casa din strada Bonne, al cărei plan am avut prostia să-l fac împreună cu Mante). Se împrumuta cu dobînzi de opt sau zece la sută ca să termine o casă ce avea să-i aducă într-o zi şase la sută. Plictisit de casă, l-a apucat pasiunea de administrator al Bourbonilor, în asemenea hal de necrezut, încît nu mai dădea pe la Claix, la două leghe de oraş, cîte şaptesprezece luni în şir. S-a ruinat între 1814 şi 1819, cred, epoca morţii sale. Îi plăceau grozav femeile, dar era timid ca un copil de 12 ani; în privinţa asta, doamna Abraham Mallein, născută Pascal, îşi bătea crunt joc de el" (n. ed. fr.).

CAPITOLUL 20[1]

După patru sau cinci ani de profundă și plată nefericire, am mai răsuflat de abia cînd m-am văzut singur și m-am încuiat pe dinăuntru în apartamentul de care pînă atunci îmi fusese groază, din strada Vieux-Jésuites. În acești patru sau cinci ani inima mea fusese plină doar de ură neputincioasă. Fără înclinația pe care o aveam pentru voluptate, aș fi devenit, probabil, datorită educației primite și ale cărei urmări educatorii mei nici nu le bănuiau, un *scelerat mîrșav* sau o canalie grațioasă și insinuantă, un adevărat iezuit, și aș fi, desigur, foarte bogat. Lectura volumului *La Nouvelle Héloïse* și scrupulele lui Saint-Preux au făcut din mine un om profund cinstit; încă mai eram în stare, chiar și după această lectură făcută cu lacrimi în ochi și elanuri de dragoste pentru virtute, să comit o ticăloșie, dar aș fi avut sentimentul că sînt canalie. Și astfel, datorită unei cărți citite pe ascuns și împotriva voinței familiei mele, am devenit un om cinstit.

Istoria romană a pufosului Rollin, în ciuda reflecțiilor sale plate, îmi mobilase mintea cu fapte de-o temeinică virtute (bazată pe *utilitate*, și nu pe onoarea vanitoasă a monarhiilor; Saint-Simon constituie o excelentă justificare a maximei lui Montesquieu, *onoarea* — bază a monarhiilor; exemplele nu i-au lipsit pentru a constata acest lucru în 1734, epoca acelor *Lettres persanes*, în starea de copilărie în care se mai afla încă rațiunea francezilor din acea epocă).

Datorită faptelor aflate din Rollin, confirmate, interpretate, ilustrate prin conversația continuă a

[1] Acest capitol a fost scris la Roma în zilele de 26, 27 și 29 decembrie 1835 (n. ed. fr.).

excelentului meu bunic, și teoriilor lui Saint-Preux, nimic nu mai putea să egaleze repulsia și disprețul meu profund față de po[runcile] *of God and the Church*[1] interpretate de niște pr[eoți] pe care zilnic îi vedeam întristîndu-se la auzul *victoriilor patriei* și dorind înfrîngerea trupelor franceze.

Conversația excelentului meu bunic, căruia îi datorez totul, venerația lui pentru binefăcătorii umanității, atît de opusă ideilor cr[eștinismului], m-au împiedicat, cu siguranță, să mă prind ca o muscă în păienjenișul respectului meu pentru ceremonii. (Astăzi îmi dau seama că acest respect era o primă formă a iubirii mele pentru muzică 1, pictură 2 și arta lui Vigano 3.) Mi-ar plăcea să cred că prin 1793 bunicul era încă un proaspăt convertit. Probabil că a ajuns bisericos o dată cu moartea mamei mele (1790), probabil că nevoia de-a avea sprijinul clerului în meseria lui de medic i-a impus, o dată cu peruca cu trei rînduri de bucle, și-o pojghiță subțire de ipocrizie. Aș fi înclinat să accept ultima ipoteză pentru că îl știam vechi prieten cu domnul abate Sadin, preotul din Saint-Louis (parohia lui), cu domnul canonic Rey și domnișoara Rey, sora sa, la care ne duceam adeseori (mătușa Elisabeth își făcea acolo partidele de boston), pe-o străduță din spatele bisericii Saint-André, mai tîrziu strada Departamentului, chiar și cu amabilul, mult prea amabilul abate Helié, preot la Saint-Hugues, care mă botezase și mi-a amintit acest lucru mai tîrziu la cafeneaua „Régence", la Paris, unde dejunam prin 1803, în perioada adevăratei mele educații din strada Angivilliers.

Trebuie să remarcăm că în 1790 pr[eoții] nu se sinchiseau de consecințele teoriei și erau departe de-a fi atît de intoleranți și absurzi cum sînt în 1835. Nu-i deranja cîtuși de puțin faptul că bunicul lucra în prezența micului bust al lui Voltaire și că, exceptînd un singur subiect, conversația lui nu se deosebea cu ni-

[1] Lui Dumnezeu și ale bisericii (în limba engleză în original).

mic de aceea pe care ar fi purtat-o în salonul lui Voltaire, iar cînd se prezenta ocazia, amintea de cele trei zile petrecute în salonul acela ca despre cele mai frumoase din toată viața lui. Nu se abținea niciodată de la anecdotele critice sau scandaloase despre pr[eoți], și în timpul îndelungatei sale cariere de observator, acest spirit înțelept și rece adunase cu duiumul. Niciodată nu exagera, niciodată nu mințea, fapt care astăzi îmi îngăduie, cred, să susțin că în privința spiritului nu era de loc un burghez, era capabil în schimb să prindă o ură eternă pentru cine știe ce fleacuri, și nu pot să-l scutesc de reproșul că a avut un suflet de burghez.

Regăsesc tipul burghez chiar și la Roma, la M 120 și familia sa, mai ales domnul Bois, cumnatul îmbogățit Simonetti.

Bunicul avea pentru oamenii de seamă o venerație și-o dragoste care l-au surprins neplăcut pe actualul preot de la Saint-Louis și pe actualul mare-vicar al ep[iscopului] din Grenoble, care își face un punct de onoare că în calitatea sa de *prinț* de Gre[noble] nu-l vizitează pe prefect, cred (povestit de domnul Roubichon și aprobat, Civita Vecchia, ian[uarie] 1835).

Părintele Ducros, un cordelier pe care-l cred genial, își pierduse sănătatea împăind păsări cu fel de fel de otrăvuri. Suferea cumplit de stomac, iar din glumele unchiului meu am aflat că avea un priapism. N-am priceput de ce este o boală, fiindcă mi se părea un lucru foarte firesc. Părintele Ducros ținea mult la bunicul meu, medicul său, căruia îi datora într-o oarecare măsură postul de bibliotecar, dar nu se putea abține să nu-i disprețuiască un pic slăbiciunea de caracter, nu putea îngădui necuviințele mătușii Séraphie, care ajungea adeseori să întrerupă conversația, să tulbure societatea și să-i silească pe prietenii noștri să se retragă.

Caracterele în genul lui Fontenelle sînt extrem de sensibile la această nuanță de dispreț neexprimat,

așa se face că bunicul combătea adeseori entuziasmul meu pentru părintele Ducros. Cîteodată, cînd părintele Ducros venea la el să-i povestească ceva interesant, eu eram trimis la bucătărie; nu mă simțeam de loc jignit, eram doar supărat că nu aflam despre ce-i vorba. Acest filozof fu sensibil la elanurile mele și la marea slăbiciune pe care i-o arătam și care mă făcea să nu ies niciodată din cameră cînd se afla el acolo.

Prietenilor și prietenelor sale el le dăruia niște rame poleite de două picioare și jumătate pe trei, acoperite cu un geam mare, în spatele căruia aranja șase sau opt duzini de medalii de ghips cu un diametru de optsprezece *lignes*[1]. Se aflau acolo toți împărații romani și împărătesele, într-altă ramă erau prezenți toți marii oameni ai Franței, de la Clément Marot la Voltaire, Diderot, d'Alembert. Ce-ar spune astăzi domnul Rey văzînd una ca asta?

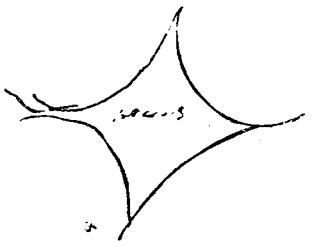

(Intervale)

Medaliile erau foarte drăguț înconjurate cu niște cartonașe poleite pe margini, și volute executate din același material umpleau intervalele dintre medalii. Ornamentele de acest gen erau pe atunci o raritate, și pot spune că acele contraste dintre albul mat al medaliilor și umbrele ușoare, fine, bine desenate, care marcau trăsăturile personajelor cu marginea poleită a cartoanelor și galbenul lor auriu, erau de un efect foarte elegant. Burghezii din Vienne, Romans, La Tour du Pin, Voiron etc., care cinau la bunicul, nu se mai săturau admirînd aceste cadre. Eu, la rîndu-mi, nu mă mai săturam studiind trăsăturile acestor *oa-*

[1] *Ligne*, veche unitate franceză de lungime, măsurînd 2,25 mm.

meni iluștri, a căror viață aș fi vrut s-o imit și ale căror opere să le citesc.

Cu cartonașele lui poleite pe margini, părintele Ducros scria în partea de sus a cadrelor:

OAMENI ILUȘTRI
AI FRANȚEI

sau

ÎMPĂRAȚI ȘI
ÎMPĂRĂTESE

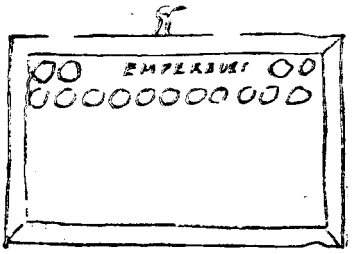

Cadru de medalii de ghips alb, făcut de părintele Ducros (prin 1790), mort prin 1806 sau 1816

La Voiron, de pildă, la vărul meu Allard du Plantier (urmaș al istoricului și anticarului Allard), cadrele astea erau admirate ca și cum ar fi fost niște medalii antice; nu știu dacă nu cumva vărul meu, care habar n-avea, nu le lua drept medalii antice. (Era un fiu pus în umbră de către un tată om de spirit, ca și monseniorul de către Ludovic al XIV-lea.)

Într-o zi părintele Ducros mă întrebă:

„Vrei să te-nvăț să faci medalii?"

Atîta-mi trebui. Eram într-al nouălea cer.

M-am înființat în apartamentul său, într-adevăr delicios pentru un om căruia îi place să mediteze, așa cum mi-ar plăcea să am și eu unul în care să-mi sfîrșesc zilele.

Patru odăițe înalte de zece picioare, cu fața spre miazăzi și apus, cu o vedere splendidă spre Saint-Joseph, colinele din Eybens, podul din Claix și munții la nesfîrșit spre Gap.

Odăile erau pline cu basoreliefuri și mulaje după medalii antice sau după cele moderne mai reușite.

Majoritatea medaliilor erau din sulf roșu (înroșit cu un amestec de cinabru), ceea ce e frumos și totodată sobru; nu exista un singur locșor în tot apartamentul

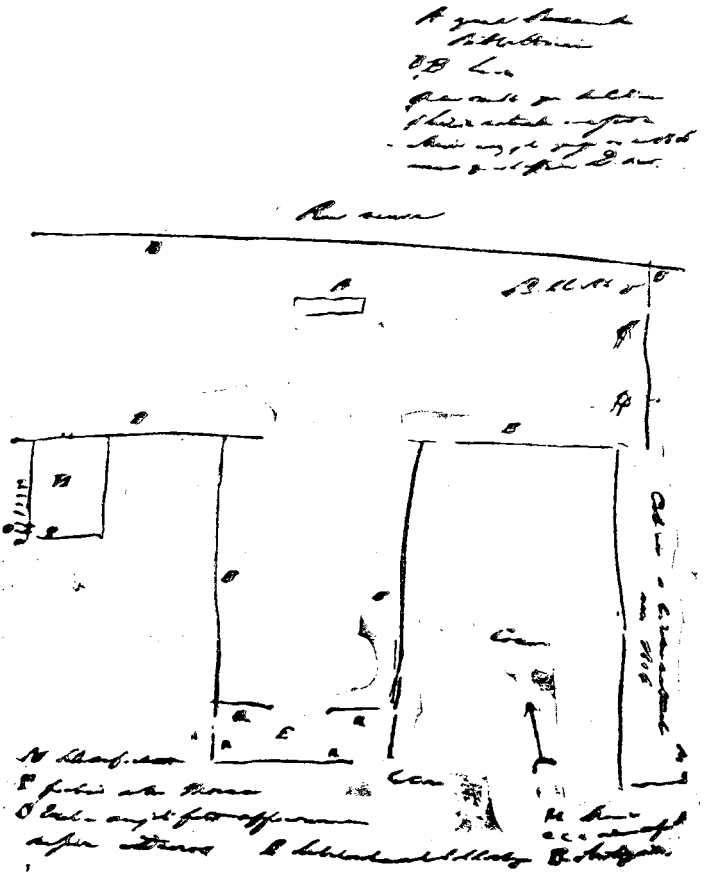

(Biblioteca din Grenoble — A. Marele birou al bibliotecarului — B.B. Cărți — Mi se pare că din cabinetul de istorie naturală s-a făcut un muzeu destul de drăguț, pe care l-am văzut în 1816, venit fiind pentru afacerea Didier — Strada Neuve — Biblioteca — Curte. Intrare — Cabinet de istorie naturală prin 1804 — N. Sala portretelor — P. Portretul domnului Mounier — O. Scara micului și frumosului apartament al părintelui Ducros — E. Anticamera bibliotecii — M. Mumia — C.C.C. Păsări împăiate — R. Antichități)

care să nu-ți fi spus ceva. Erau și niște tablouri. „Dar eu nu-s destul de bogat, spunea părintele Ducros, ca să le cumpăr pe cele care-mi plac.“ Tabloul principal reprezenta un peisaj cu zăpadă; nu era tocmai rău.

Bunicul mă adusese de mai multe ori în acest apartament încîntător. Cum mă aflam singur cu bunicul, departe de casă, departe de tata și de Séraphie, eram de-o veselie fără margini. Păşeam foarte încet, pentru că bunul meu bunic suferea de un reumatism gutos, cred (pentru că și eu, ca adevărat nepot al său și avînd aceeași conformație, am avut gută în mai 1835, la Civita Vecchia).

Părintele Ducros, care era destul de înstărit, căci moștenitorul său este domnul Navizet de Saint-Laurent, fost proprietar de tăbăcării, era excelent servit de un valet înalt și bine legat, un om blajin, care era servitor la bibliotecă, și de-o excelentă slujnică. Urmînd sfatul mătușii Elisabeth, le dădeam amîndurora bacșiș.

Eram un naiv desăvîrșit, produsul desăvîrșit al unei groaznice educații solitare și al eforturilor familiei, pornită cu înverșunare să îndoctrineze un biet copil; sistemul ei fusese aplicat cu sfințenie, întrucît corespundea gusturilor sumbre ale familiei. Această lipsă de experiență în lucrurile cele mai simple cu putință m-a făcut să comit nenumărate gafe în casa domnului Daru-tatăl, din noiembrie 1799 pînă în mai 1800.

Să revenim la medalii. Părintele Ducros își procurase, nu știu cum, o sumedenie de medalii de ghips. Le muia în ulei, iar peste ulei presăra sulf amestecat cu ardezie bine uscată și pulverizată.

Cînd tiparul era rece de-a binelea, mai turna pe el un pic de ulei, îi punea în jur o hîrtie îmbibată cu ulei, înaltă, de la A la B, de trei *lignes*, cu tiparul pe fund.

Peste tipar turna ghips lichid, făcut pe loc, și imediat după asta, ghips mai puțin fin și mai întărit, în așa fel încît medalia s-ajungă la o grosime de patru *lignes*. Treaba asta n-am reușit s-o fac niciodată cum trebuie. Nu muiam ghipsul la timp, sau de cele mai multe ori îl lăsam să se zvînte. Degeaba îmi aducea Saint... bătrînul servitor, praf de ghips. La cinci sau șase ore după ce îl pusesem pe tiparul de sulf, găseam ghipsul ca o piftie.

Dar tiparele, lucrul cel mai anevoios, le-am reușit imediat, și foarte bine, prea groase doar. Nu mă zgîrceam la material.

Mi-am instalat atelierul de ipsosar în cabinetul de toaletă al bietei mele mame, intram în camera aceea, în care timp de cinci ani nu intrase nimeni, cu un sentiment religios, evitam să mă uit spre pat. Niciodată n-aș fi rîs în camera aceea, tapetată cu hîrtie de Lyon imitînd perfect damascul roșu.

Deși niciodată n-am izbutit să fac un cadru de medalii ca părintele Ducros, veșnic mă pregăteam pentru această mare glorie, confecționînd nenumărate tipare de sulf (în B, la bucătărie).

Mi-am cumpărat un dulap mare cu douăsprezece sau cincisprezece sertare înalte de trei șchioape, în care depozitam comorile mele.

Toate astea le-am lăsat la Grenoble în 1799. Începînd din 1796 nu mai făceam mare caz de ele; prețioasele mele tipare (sau scobituri) cu sulf au fost preschimbate probabil în chibrituri.

Am citit dicționarul medaliilor din *Enciclopedia* metodică.

Un profesor priceput, care ar fi știut să folosească această înclinație, m-ar fi pus să studiez cu mare atenție toată istoria antică, să-l citesc pe Suetoniu, apoi pe Denis din Halicarnas, în măsura în care mintea mea crudă și-ar fi putut însuși ideile serioase.

Dar gusturile care domneau pe atunci la Grenoble aduseseră la modă epistolele unui oarecare Bonnard,

un soi de Dorat de duzină (așa cum se spune Mâcon de duzină). Bunicul cita cu respect *La Grandeur des Romains* de Montesquieu, dar eu nu pricepeam nimic, lucru lesne de crezut, ignoram evenimentele pe care și-a întemeiat Montesquieu magnificele lui considerațiuni.

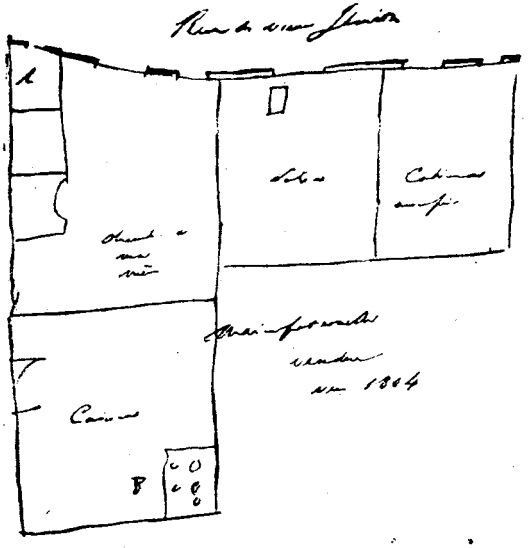

A. Atelierul meu de ghipsuri — B. Cuptor în care îmi torn tiparele de sulf

(Strada Vieux-Jésuites — Camera mamei — Salon — Cabinetul tatii — Bucătărie — Casa paternă, vîndută prin 1804)

În 1816 locuiam la colțul străzii Bonne cu piața Grenette, unde am făcut dragoste cu Sophie Vernier și domnișoara Eléon[ore], în 1814 și 1816, dar nu destul — m-aș fi plictisit mai puțin. De acolo am auzit ghilotinarea lui David, care i-a adus domnului duce Decazes gloria.

Trebuia să mă fi pus să-l citesc măcar pe Tit Liviu. În schimb, eram pus să citesc și să admir imnurile lui Santeuil: *Ecce sede tonantes*[1]... E lesne de închipuit cum primeam religia tiranilor mei.

Preoții care luau masa la noi își arătau recunoștința pentru ospitalitatea primită elogiind patetic *Biblia* lui Royaumont, al cărei ton ipocrit și mieros mă scîrbea profund. Preferam de o sută de ori *Noul testament* în latină, pe care-l învățasem în întregime pe dinafară după un exemplar *in-18°*. Ai mei, ca și r[egii] de astăzi, voiau ca re[ligia] să mă mențină în sclavie, iar eu fremătam de revoltă.

Vedeam defilînd Legiunea Allobroge (cea comandată, cred, de domnul Caffe, mort la Invalides, în vîrstă de 85 de ani, în noiembrie sau decembrie 1835); marele meu gînd era următorul: „N-ar fi bine să mă înrolez?“

Ieșeam singur adeseori, mă duceam în Grădina publică, dar găseam că ceilalți copii sînt prea familiari; de la distanță, muream să mă joc cu ei; de aproape, îi găseam necioplți.

Începusem chiar, cred, să merg la spectacole, de unde plecam în momentul cel mai interesant, la orele 9 în timpul verii, cînd auzeam sunînd clopotele.

Orice fel de tiranie mă revolta și uram constrîngerea. *Îmi făceam lecțiile* (retroversiuni, traduceri, versuri despre musca înecată în strachina cu lapte) la o măsuță frumoasă de nuc din anticamera salonului italian; ușa către scara mare era întotdeauna închisă, exceptînd duminica, pentru slujba religioasă. Mi-a venit ideea să scriu pe lemnul mesei numele tuturor asasinilor de prinți, de pildă: Poltrot, duce de Guise, la... în 15[63]. Ajutîndu-mă să-mi fac versurile, sau mai degrabă făcîndu-le el însuși, bunicul văzu această listă; sufletul său, blînd, pașnic, dușman al oricărei violențe, fu mîhnit, ajunse la concluzia că Séraphie

[1] Iată-i pe tunători în locașul lor (în limba latină în original).

avea dreptate cînd susținea că am un suflet atroce. Poate că ideea de-a întocmi lista de asasini îmi venise de la acțiunea întreprinsă de Charlotte Corday — 11 sau 12 iulie 1793 — pe care o adoram. Pe atunci eram un entuziast admirator al lui Caton din Utica, maximele dulcege și creștinești ale *bunului Rollin*, cum îi spunea bunicul, mi se păreau o culme a neghiobiei.

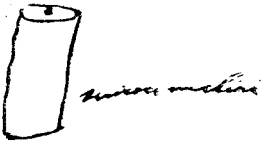

(Oglindă înclinată)

Dar în același timp eram atît de copil, încît descoperind în *L'Histoire ancienne* a lui Rollin, cred, un personaj care se numea *Aristocrat*, am fost încîntat de acest amănunt și am împărtășit entuziasmul meu și surorii mele Pauline, care era liberală și din partidul meu, împotriva Zénaïdei-Caroline, raliată la partidul mătușii Séraphie și numită de noi spioana.

Înainte sau după, avusesem pentru optică o pasiune violentă, care m-a determinat să citesc la biblioteca publică *Optica* lui Smith. Confecționam lunete ca să mă uit la vecinul nostru cu aerul că mă uit la ceva aflat în fața lui. Cu puțină îndemînare aș fi putut fi, prin acest mijloc și foarte lesne, îndrumat spre știința opticii și pus să *înghit* o halcă zdravănă de matematici. De acolo și pînă la astronomie nu mai era de făcut decît un pas.

CAPITOLUL 21[1]

Cînd îi ceream tatii banii pe care mi se părea că am dreptul să-i cer, de exemplu pentru că mi-i promisese, el bombănea, se supăra, și în locul celor 6 fr[anci] promiși, îmi dădea trei. Eram indignat. Cum, e posibil să nu-ți respecți o promisiune?

Sentimentele spaniolești transmise de mătușa Elisabeth mă țineau cu capul în nori, nu mă gîndeam decît la onoare, la eroism. Nu știam de loc să mă descurc, habar n-aveam de arta de-a te învîrti, eram total lipsit de ipocrizia dulceagă (sau iezuită).

Acest defect a rezistat experienței, gîndirii, remușcărilor după nesfîrșitele curse în care căzusem din *spaniolism*.

Nici acum nu știu să mă descurc: în fiecare zi, din spaniolism, sînt înșelat cu un *paul* sau doi la orice fleac pe care îl cumpăr. Remușcarea ce urmează o oră mai tîrziu a sfîrșit prin a mă deprinde să fac puține cumpărături.

De un an de zile mă lipsesc de-o mică mobilă care m-ar costa doisprezece fr[anci], din cauza certitudinii că voi fi înșelat, lucru care mă va supăra, iar această supărare depășește plăcerea de-a avea mica mobilă.

Scriu toate astea în picioare, pe un birou à la Tronchin[2], făcut de un tîmplar care nu văzuse în viața lui așa ceva; de un an de zile mă lipsesc de acest obiect, de teamă să nu fiu tras pe sfoară. În cele din urmă mi-am luat precauțiunea să nu vorbesc cu tîmplarul

[1] Acest capitol a fost scris la Roma în ziua de 30 decembrie 1835 (n. ed. fr.).

[2] Printr-un birou *à la Tronchin* se înțelege o masă de scris cu tăblia mobilă, putîndu-se ridica, lăsa sau înclina după dorință.

după ce mi-am băut cafeaua, la ora 11 dimineața — atunci caracterul meu este dezlănțuit (exact ca în 1803, cînd beam cafea *clocotindă* în strada Saint-Honoré, colț cu strada Grenelle sau Orléans) — ci în momentele de oboseală, iar biroul meu à la Tronchin m-a costat doar patru scuzi și jumătate (sau 4,[5] × 5,45 = 24,52).

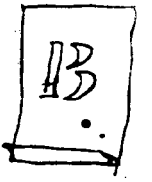

Din cauza caracterului meu, discuțiile bănești, lucru atît de spinos între un tată de [51] de ani și un fiu de 15 se terminau de obicei cu un acces de profund dispreț și concentrată disperare din partea mea.

Uneori, nu din îndemînare, ci printr-un pur hazard, îi vorbeam tatii cu atîta elocvență despre obiectul pe care voiam să-l cumpăr, încît, fără să-mi dau seama, îl *înfierbîntam* (îi transmiteam puțin din pasiunea mea), și-atunci îmi dădea cu ușurință, ba chiar cu plăcere, tot ce doream. Într-o zi de tîrg în piața Grenette, pe vremea cînd se ascundea, i-am împărtășit dorința de-a avea niște litere dintr-acelea mobile, tăiate într-o foaie de tablă de mărimea unei cărți de joc; el mi-a dat șase sau șapte asignate de cincisprezece gologani; la întoarcere cheltuisem tot.

„Întotdeauna cheltuiești toți banii pe care ți-i dau."

Cum dîndu-mi asignatele acelea de cincisprezece gologani el o făcuse cu ceea ce la un caracter atît de răuvoitor s-ar putea numi bunăvoință, găsii reprosul său cît se poate de întemeiat. Dacă rudele mele ar fi știut să mă ia cu binișorul, ar fi scos din mine un neghiob cum văd atîția în provincie. Indignarea pe care am resimțit-o încă din copilărie, și în cel mai înalt grad, din cauza sentimentelor mele spaniolești mi-a format, împotriva voinței lor, caracterul pe care-l am. Dar ce fel de caracter am eu? Mi-ar fi foarte greu să spun.

Poate că adevărul îl voi descoperi la 65 de ani, dacă apuc să-i împlinesc.[1]

Un cerşetor care mi se adresează în *stil tragic*, ca la Roma, sau în *stil de comedie*, ca în Franţa, mă indignează: 1° detest să fiu tulburat din reverie; 2° nu cred o vorbă din tot ce-mi îndrugă.

Ieri, cînd treceam pe stradă, o femeie din popor, de vreo 40 de ani, dar arătînd destul de bine, îi spunea unui bărbat care mergea alături de ea: „*Bisogna campar*" (trebuie totuşi să trăieşti). Aceste vorbe de loc teatrale m-au mişcat pînă la lacrimi. Nu dau săracilor care cer, cred că nu din zgîrcenie. Corpolentul sanitar (la 11 decembrie) din Civita Vecchia vorbindu-mi despre un biet portughez din lazaret care nu cerşeşte decît şase parale pe zi, i-am dat pe loc şase sau opt *pauli* în monedă. Pentru că îi refuza, de frică să nu se compromită faţă de şeful său (un ţărănoi din Fiumata, numit Romanelli), m-am gîndit că ar fi mai demn de un consul să dea un scud, ceea ce am şi făcut; aşadar, şase *pauli* din sinceră umanitate şi patru pentru broderia de pe haină.

Apropo de discuţiile financiare dintre un tată şi fiul său: marchizul Torrigiani din Florenţa (mare jucător în tinereţe şi acuzat violent de cîştiguri necurate), văzînd că cei trei fii ai săi pierdeau din cînd în cînd la joc cîte zece sau cincisprezece ludovici, ca să-i scuteaască de plictiseala de a-i tot cere bani, a încredinţat unui bătrîn portar credincios trei mii de fr[anci], cu

[1] *Pe margine*: „De plasat: Despre caracterul meu. Mi se va spune: «Dar ce eşti dumneata, vreun prinţ, sau vreun Émile, pentru ca un J[ean]-J[acques] Rousseau să se ostenească să-ţi studieze şi să-ţi îndrume caracterul?» Voi răspunde: «Toată familia se amesteca în educaţia mea. După marea imprudenţă de-a abandona totul o dată cu moartea mamei mele, eu eram pentru ei singurul remediu împotriva plictiselii şi mă coplesèau pe mine cu toată plictiscala de care îi scăpam eu pe ei. Să nu vorbesc niciodată cu un copil de vîrsta mea!» Scrisul: ideile mele galopează, dacă nu le notez repede, le pierd. Cum să scriu repede? Iată, domnule Colomb, cum mă deprin ! să scriu prost. Omar, *thirtyest december* (în limba engleză în original: *13 decembrie*, n.n.) 1835, întorcîndu-mă din San-Gregorio sau din Foro Boario" (n. ed. fr.).

ordinul de-a remite acești bani fiilor săi ori de cîte ori pierd și de a-i cere alții cînd cei trei mii de fr[anci] vor fi cheltuiți.

Procedeul este excelent în sine; de altfel, i-a impresionat pe băieți, care s-au potolit. Acest marchiz, ofițer al Legiunii de Onoare, e tatăl doamnei Pazzi, ai cărei ochi frumoși îmi inspiraseră o mare admirație în 1817. Anecdota cu jocul tatălui său m-ar fi întristat îngrozitor în 1817 din cauza acelui blestemat spaniolism al caracterului meu de care mă plîngeam adineauri. Spaniolismul ăsta mă împiedica să am *geniu comic*:

1° întorc privirile și memoria de la tot ce-i josnic;

2° îmi place, ca și la 10 ani, pe cînd îl citeam pe Ariosto, tot ce are vreo legătură cu dragostea, pădurile (codri și liniștea lor vastă), cu generozitatea.

Cea mai banală poveste spaniolă, dacă respiră generozitate, îmi stoarce lacrimi, dar îmi întorc privirile de la caracterul lui Chrysale din Molière și, mai mult încă, de la fondul rău din *Zadig*, *Candide*, *Pauvre Diable* și alte opere de Voltaire, din care ador într-adevăr numai:

> *Vous êtes, lui dit-il, l'existence et l'essence*
> *Simple avec attribut et de pure substance.*[1]

Barral (contele Paul de Barral, născut la Grenoble prin 1785) mi-a transmis de foarte timpuriu gustul lui pentru aceste versuri, pe care le învățase de la tatăl său, prim-președintele.

Spaniolismul meu, transmis de mătușa Elisabeth, mă face să trec, chiar și la vîrsta mea, drept un copil lipsit de experiență, un nebun *din ce în ce mai incapabil de orice lucru serios* în ochii vărului meu Colomb (sînt propriile lui cuvinte), e un adevărat burghez.

[1] „Sînteți, îi spuse el, existență și esență.
Simplă cu atribut și de pură substanță."
Versurile, incorect citate, sînt extrase dintr-o satiră de Voltaire, *Les Systèmes* (1772).

Conversația despre *oameni și viață* a unui adevărat burghez, care nu-i decît o colecție de amănunte urîte, mă cufundă într-un *spleen* profund atunci cînd sînt silit, din cauza unei conveniențe oarecare, s-o ascult ceva mai mult timp.

Iată secretul scîrbei pe care mi-o inspira Grenoble prin 1816, și pe care atunci nu mi-o puteam explica.

Nici pînă astăzi, la 52 de ani, nu-mi pot explica predispoziția la nefericire pe care mi-o provoacă duminicile. În așa măsură, încît oricît de vesel și mulțumit aș fi, dacă, făcînd două sute de pași pe stradă, observ că prăvăliile sînt închise: „Ah, *e duminică!*“ îmi spun.

Și în aceeași clipă tot elanul meu interior spre fericire se spulberă.

Să fie oare din invidie pentru înfățișarea mulțumită a lucrătorilor sau a burghezilor îmbrăcați de duminică?

Zadarnic îmi spun: dar așa pierd cincizeci și două de duminici pe an și vreo zece sărbători, e ceva mai puternic decît mine, n-am altă ieșire decît o muncă îndîrjită.

Acest defect, scîrba mea pentru Chrysale, m-a menținut probabil tînăr. Ar fi, așadar, o fericită nenorocire, ca și aceea de-a fi avut puține femei (femei ca Bianca Milesi, care mi-a scăpat la Paris, într-o dimineață prin 1829, numai și numai pentru că n-am prins momentul prielnic — avea o rochie de catifea neagră în ziua aceea — pe lîngă strada Helder sau Mont-Blanc).

Cum n-am prea avut asemenea femei (burgheze adevărate), nu-s absolut de loc blazat la 50 de ani. Vreau să spun blazat moralmente, pentru că fizicul, cum e și firesc, s-a tocit considerabil, pînă-ntr-acolo încît mă pot lipsi foarte bine de femei cincisprezece zile sau trei săptămîni, postul mă stinghereşte doar în prima săptămînă.

Cele mai multe din nebuniile mele aparente, mai ales prostia de-a nu fi prins din zbor ocazia *care-i chează*[1], cum spunea *D*[*on*] Japhet d'Arménie, toate păcălelile mele cînd cumpăr ceva etc., etc, se trag din *spaniolismul* transmis de mătușa Elisabeth, pentru care am avut întotdeauna cel mai profund respect, un respect atît de profund, încît împiedica orice duioșie în prietenia mea, și, așa mi se pare, din lectura lui Ariosto, făcută la o vîrstă atît de fragedă și cu foarte multă plăcere.(Astăzi eroii lui Ariosto mi se par niște rîndași, al căror singur merit este forța, lucru ce mă silește la dispute cu oamenii de spirit, care îl preferă net pe Ariosto lui Tasso (aici Bontadossi, *don* Philippo Ca[etani]), în timp ce în ochii mei, atunci cînd uită, din fericire, să-l imite pe Virgiliu sau Homer, Tasso este poetul cel mai emoționant.)

În mai puțin de-o oră am scris aceste douăsprezece pagini, și încă oprindu-mă din cînd în cînd ca să încerc să nu scriu lucruri insuficient de clare, pe care aș fi silit să le șterg.

Cum aș fi putut *fizic* scrie bine, domnule Colomb? Prietenul meu Colomb, care mă copleșește cu acest reproș în scrisoarea lui de ieri și-n cele precedente, ar înfrunta tortura pentru cuvîntul dat, și pentru mine. (El s-a născut la Lyon prin 1785; tatăl său, fost negustor foarte cinstit, s-a retras la Grenoble prin 1877. Domnul Romain Colomb are un venit de 20 sau 25.000 de franci și trei fete, în strada Godot-de-Mauroy, la Paris.)

---

[1] *Qui est chauve*; cuvintele acestea se află în comedia lui Scarron, *Don Japhet d'Arménie*.

CAPITOLUL 22[1]

Asediul Lyonului, vara lui 1793

Faimosul asediu al Lyonului — al cărui comandant l-am cunoscut bine mai tîrziu, domnul de Précy, la Brunswick, 1806—1809, primul meu model de om de lume, după domnul de Tressan în prima mea copilărie — asediul Lyonului a frămîntat tot sudul Franței; eu eram de partea lui Kellermann și-a republicanilor; rudele mele, de partea asediaților și-a lui Précy (fără domnul, cum spuneau ei).[2]

Vărul nostru Santerre de la poștă, al cărui văr sau nepot Santerre se bătea la Lyon[3], venea la noi de două ori pe zi; era vară, ne luam cafeaua cu lapte de dimineață în cabinetul de istorie naturală, pe terasă.

În punctul H am trăit poate cele mai exaltate elanuri de dragoste de patrie și ură împotriva *aristocraților* (legitimiștii din 1835) și-a preoților, dușmanii ei.

Domnul Santerre, funcționar la serviciul de scrisori, ne aducea în fiecare zi cîte șase sau șapte ziare sustrase de la abonați, care, din cauza curiozității noastre, le primeau cu două ore mai tîrziu. El își avea păhărelul de vin și bucata lui de pîine și asculta ziarele. Adeseori aducea vești de la Lyon.

Seara mă duceam singur pe terasă ca să încerc să aud tunul din Lyon. Văd în *Table chronologique*, singura carte pe care o am la Roma, că Lyonul a căzut

---

[1] Scris la Roma în zilele de 29 și 30 decembrie 1835 (n. ed. fr.).

[2] În mai 1793 secțiile moderate din Lyon au alungat municipalitatea iacobină, chemîndu-l în fruntea lor pe Précy; Convenția a trimis împotriva orașului o armată, în fața căreia orașul Lyon a capitulat la 9 octombrie.

[3] *Nota lui R. Colomb*: „Nu se bătea; condamnarea lui la moarte se baza pe o scrisoare adresată unei prietene și interceptată de Dubois de Crancé" (n. ed. fr.).

la 9 octombrie 1793. Asta s-a întîmplat, așadar, în vara lui 1793; aveam 10 ani cînd veneam să ascult tunul din Lyon; nu l-am auzit niciodată. Priveam cu lăcomie muntele Méaudre (pronunțați Mioudre), de unde se auzea. Viteazul nostru văr Romagnier (văr pentru că se însurase cu domnișoara Blanchet, rudă

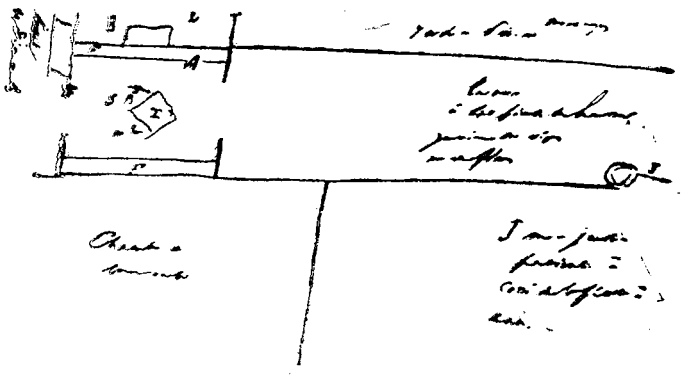

A. Cabinetul de istorie naturală — F. Dulapuri încuiate, conținînd minerale, scoici — T. Masa la care se lua micul dejun, cafea cu lapte și niște pîinișoare foarte gustoase, bine prăjite — S. Domnul Santerre, cu o pălărie cu boruri largi, din cauza ochilor lui slabi și tiviți cu roșu — H. Eu, sorbind veștile aduse de el — B. Cabinet de lucru al bunicului (Domnul Henri Gagnon) — L. Un morman de cărți de-ale bunicului, mirosind a mosc, cu care mi-am făcut educația
(Munți— Grădina Périer — Altarul duminical — Terasă la o înălțime de 40 de picioare, împodobită cu viță și flori — J. Grădina mea particulară, lîngă jgheab — Camera unchiului)

cu soția bunicului meu, cred) era din Mioudre, unde se ducea o dată la două luni ca să-și vadă tatăl.

La întoarcerea lui inima mea zvîcnea cînd îmi spunea: „Auzim foarte bine tunul din Lyon, mai ales seara, la apusul soarelui, cînd bate vîntul spre nord-est".

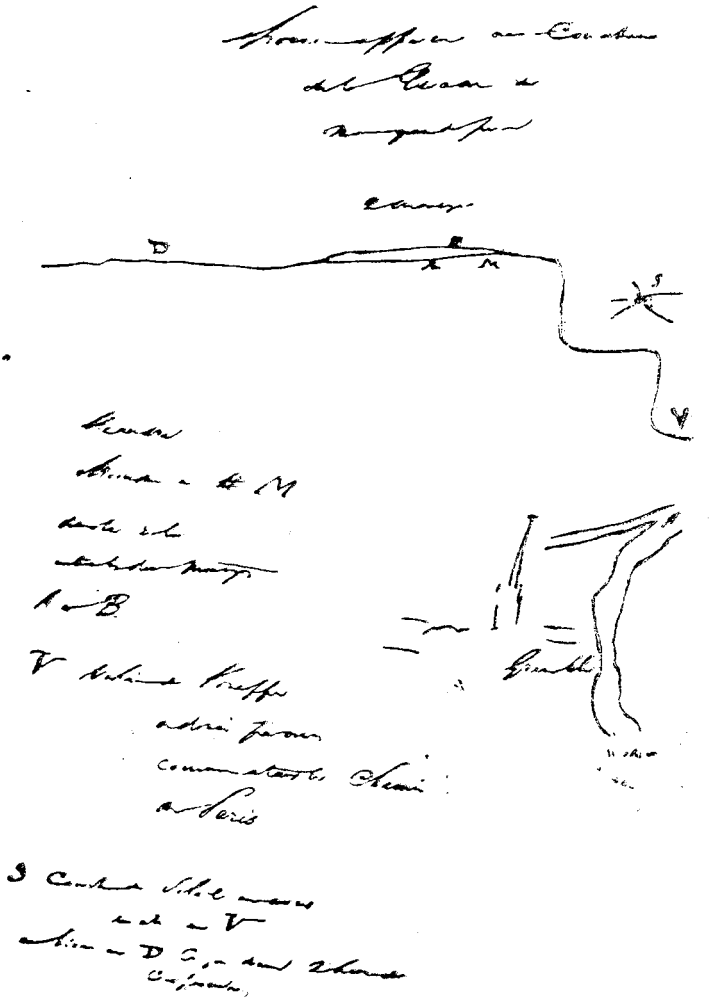

(Orizontul dinspre apus; de pe terasa bunicului — 2 munți — Méaudre sau Mioudre în M, în valea dintre cei doi munți A și B — V. Valea Voreppe, adorată de mine ca fiind drumul spre Paris — S. Apus de soare în aprilie, vara în V, iarna în D. Ceea ce înseamnă două ore de crepuscul — Grenoble — Rîul Isère)

Contemplam punctul B arzînd de dorința de-a merge acolo, dar asta era o dorință pe care trebuia să am grijă să n-o mărturisesc.

Poate că ar fi trebuit să plasez acest amănunt cu mult mai sus, dar repet că din copilăria mea nu rețindecît imagini foarte clare, fără *dată* și fără *fizionomie*.

Le scriu cînd îmi aduc aminte.

N-am nici o carte și nu vreau să citesc nici o carte, mă ajută puțin stupida *Chronologie*, ce poartă numele unui om atît de fin și rece, domnul Loeve-Veimars[1]. Voi face la fel pentru campania de la Marengo (1800), pentru aceea din 1809, pentru campania de la Moscova, pentru aceea din 1813, în care am fost intendent la Sagan (Silezia, pe Bober); n-am de loc pretenția să scriu istorie, ci să-mi notez pur și simplu amintirile,

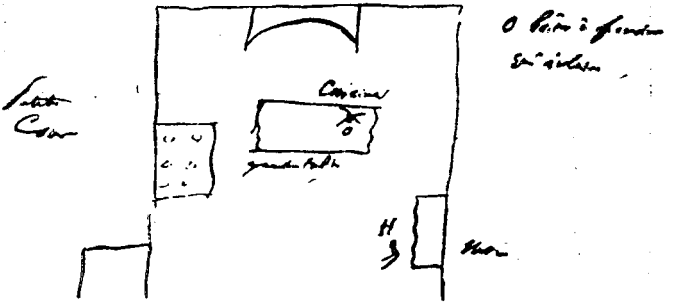

(Curte mică — Bucătărie. Masa mare. Eu — O. Cutie de pulbere care a explodat)

pentru a putea ghici ce fel de om am fost: prost sau deștept, frîcos sau curajos etc., etc. Este răspunsul la marele cuvînt: *Gnoti seauton*[2].

În timpul acelei veri din 1793, asediul Toulonului mă frămînta grozav[3]; se înțelege de la sine că ai mei

[1] Referire la lucrarea lui François-Adolphe Locve-Veimars, intitulat *Chronologie Universelle* (1825).

[2] Cunoaște-te singur (în limba greacă în original).

[3] În august 1793 o facțiune regalistă din Toulon a predat orașul englezilor; în decembrie, același an, Napoleon Bonaparte l-a recucerit.

erau de partea trădătorilor care-l predaseră; cu toate astea, mătușa Elisabeth, cu mîndria ei castiliană, îmi spuse...

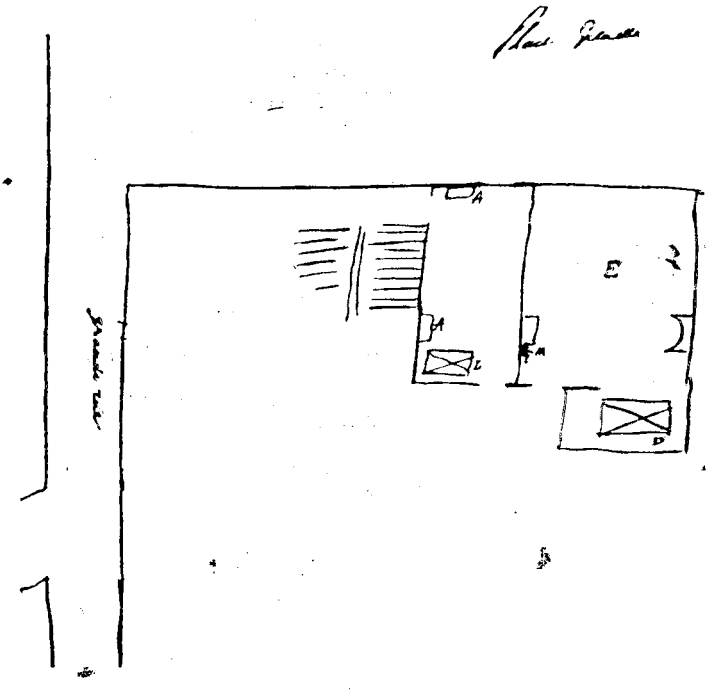

A A. Dulapurile mătușii Séraphie — L. Patul ei — E. Camera mătușii Elisabeth — D. Pat și alcov — M. Eu, citind *Henriada* sau *Bélisaire*, din care bunicul admira foarte mult cap[itolul] cincisprezece sau începutul : „*Justinian îmbătrînea*"... „Ce tablou al bătrîneții lui Ludovic al XV-lea", spunea el — M. Scara și peronul casei Périer-Lagrange. François, fiul mai mare, bun și timpit, mare călăreț, s-a însurat cu sora mea Pauline în timpul campaniilor mele din Germania

(Piața Grenette — Grande-Rue)]

L-am văzut plecînd pe generalul Carteau[x] sau Carteaud, care a defilat prin piața Grenette. Mai văd și acum numele lui pe coloana de furgoane ce treceá hodorogind pe pavajul străzii Montorge ca să meargă la Toulon.

Un mare eveniment se pregătea pentru mine; momentan am fost foarte mișcat, dar era prea tîrziu; orice legătură de prietenie dintre mine și tata se rupsese pentru vecie, și oroarea mea pentru amănuntele burgheze și pentru Grenoble era de neînvins.

Mătușa Séraphie era de mult timp bolnavă. În cele din urmă se vorbi că era în primejdie; buna Marion (Marie Thomasset), prietena mea, a fost aceea care a spus lucrurilor pe nume. Primejdia era tot mai mare — o droaie de pr[eoți] își făcu apariția.

Într-o seară de iarnă, așa mi se pare, eu mă aflam la bucătărie, pe la orele 7 seara, în punctul H, vizavi de dulapul bunei Marion. Intră cineva care anunță: „S-a prăpădit“[1]. M-am aruncat în genunchi în punctul H, să-i mulțumesc lui Dumnezeu pentru această mare eliberare.

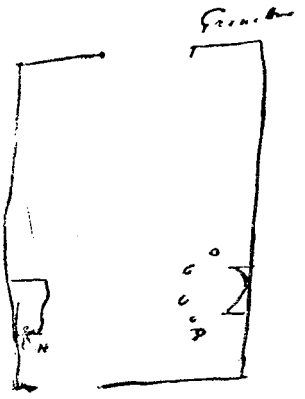

(Grenette)

Dacă în 1880 parizienii vor fi tot atît de neghiobi ca și în 1835, felul în care am reacționat la moartea surorii mamei mele mă va face să trec drept barbar, crud, atroce.

Oricum ar fi, acesta e adevărul. După prima săptămînă de rugăciuni și slujbe pentru morți, toată lumea se simți foarte ușurată, liberă în casă. Cred că și tata

[1] Marie-Françoise-Séraphie Gagnon a murit la 9 anuarie 1797, în vîrstă de 36 de ani.

a fost mulțumit că a scăpat de o metresă diabolică, dacă totuși i-a fost metresă, sau de o prietenă intimă diabolică.

Una dintre ultimele ei acțiuni fusese, într-o seară cînd citeam în punctul H, pe comoda mătușii Elisabeth, *Henriade* sau *Bélisaire*, pe care tocmai mi-o împrumutase bunicul, să exclame: „Cum de i se pot da acestui copil astfel de cărți ?! Cine i-a dat cartea asta?“.

În ciuda frigului, la cererea mea nepotrivită, excelentul meu bunic avusese bunăvoința de-a se duce pînă în cabinetul său de lucru pentru a-mi da cartea la care rîvneam în seara aceea.

Toată familia stătea aliniată în fața focului în punctul D. La reprosul obraznic al fiicei sale, bunicul ridică din umeri, spunînd doar atît: „E bolnavă“.

Ignorez cu desăvîrșire data acestei morți; o voi putea afla la Grenoble din registrele stării civile.

Mi se pare că puțin după aceea mergeam la Școala Centrală, lucru pe care Séraphie nu l-ar fi suportat niciodată. Cred că asta a fost prin 1797 și că n-am urmat decît trei ani la Școala Centrală.[1]

[1] Autorul începuse să frecventeze Școala Centrală cu vreo lună și jumătate înainte de moartea mătușii sale.

CAPITOLUL 23[1]

ŞCOALA CENTRALĂ

Cu mulţi ani mai tîrziu, prin 1817, am aflat de la domnul de Tracy că el a fost în mare parte iniţiatorul excelentei legi privind şcolile centrale.

Bunicul a fost şeful foarte demn al comitetului însărcinat să prezinte administraţiei departamentale numele profesorilor şi să organizeze şcoala. Bunicul adora literatura şi instrucţiunea, de patruzeci de ani se afla în fruntea tuturor iniţiativelor literare şi liberale din Grenoble.

Séraphie îl dezaprobase cu asprime pentru faptul că a acceptat funcţia de membru al comitetului de organizare, dar fondatorul bibliotecii publice era obligat prin însăşi consideraţia de care se bucura să accepte postul de şef al Şcolii Centrale.[2]

Domnul Durand, care venea să-mi dea lecţii acasă, era profesor de latină, cum să nu urmez cursul său de la Şcoala Centrală? Dacă Séraphie ar fi trăit, ar fi găsit ea un motiv, dar aşa, tata se mărgini să spună doar cîteva vorbe înţelepte şi grave despre felul cum cunoştinţele nesănătoase pun în primejdie bunele moravuri. Eu nu mai puteam de bucurie; avu loc o şedinţă de deschidere a şcolii în sălile bibliotecii, unde bunicul ţinu o cuvîntare.

Acolo a avut loc probabil acea adunare atît de numeroasă în prima sală SS, a cărei imagine o găsesc în capul meu.

Profesori erau domnii Durand la limba latină; Gattel, la gramatică generală şi chiar la logică, aşa

[1] Scris în zilele de 30 şi 31 decembrie 1835 şi 1 ianuarie 1836 (n.ed.fr.).

[2] *Nota lui R. Colomb*: „Poate că şi frica de patrioţi a contribuit la acceptarea acestei funcţii" (n.ed.fr.).

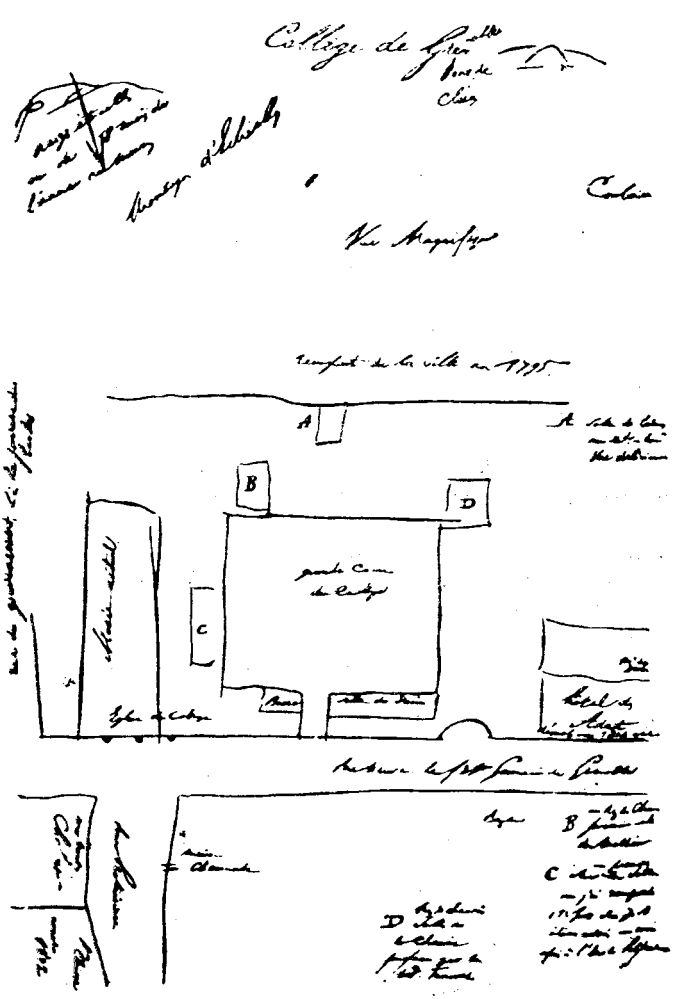

(Colegiul din Grenoble — Podul de la Claix — Zăpezi eterne sau de 8 luni pe an cel puțin — Munții Echirolles — Comboire — Vedere minunată — Zidurile de apărare ale orașului în 1795 — Strada Gouvernement. Acolo, Ziua olanelor — Biserica colegiului. Muzeu actual — Curtea mare a colegiului — Bosa — Sala de desen — A. Sala de latină la etajul doi sau trei. Vedere încîntătoare — Doamna de Valserre — Casa familiei des Adrets, demolată prin 1804 și reclădită — Strada Neuve, cartierul

St.-Germain[1] din Grenoble — Mătușa mea Chalvet — Biserica S-te-Claire înainte de 1802 — Strada Pertuisière — Casa Cheminade — B. La parter, prima sală de matematici — C. La primul etaj, a doua sală, unde am obținut premiul întîi, luînd-o înaintea altor șapte sau opt elevi admiși cu o lună mai tîrziu la Școala politehnică — D. Parter, sală de chimie, profesor fiind dr. Trousset)

mi se pare; Dubois-Fontanelle, autorul tragediei *Ericie ou la Vestale* și timp de douăzeci și doi de ani redactor la *Gazette des Deux Ponts*, la literatură; Trousset, un tînăr medic, protejatul și s-ar putea spune elevul

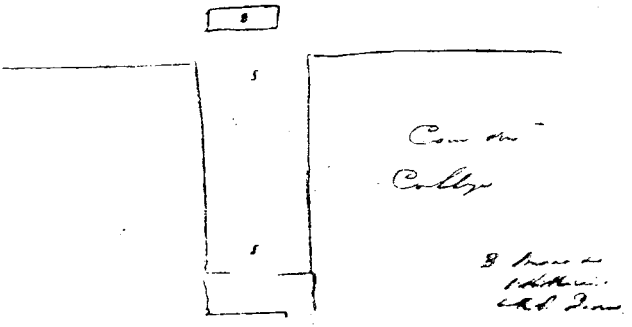

(Strada Neuve — Curtea colegiului — B. Biroul bibliotecarului, părintele Ducros)

bunicului, la chimie; Jay, un mare palavragiu, înalt de cinci picioare și zece șchioape, fără umbră de talent, dar bun să entuziasmeze (să înfierbînte mințile copiilor), la desen — curînd avu trei sute de elevi; Chalvet (Pierre-Vincent), un tînăr sărac, destrăbălat, tipul autorului fără pic de talent, la istorie, și însărcinat să încaseze banii de înscriere, pe care în bună parte i-a păpat, împreună cu trei surori, mari tîrfe, care l-au căptușit cu un s[ifilis], din care în scurtă vreme i s-a tras moartea; în sfîrșit, Dupuy, burghezul cel mai emfatic

[1] La Paris, cartierul Saint-Germain este cartierul aristocrației.

și mai patern din cîți mi-a fost dat să văd vreodată, era profesor de matematici, fără cea mai mică umbră de talent. Abia dacă știa cît un măsurător de terenuri, și totuși a fost numit într-un oraș în care exista un Gros! Dar bunicul habar n-avea de matematici și le ura, și-apoi emfaza lui moș Dupuy (cum îl numeam noi; el ne spunea „copiii mei") era tocmai ceea ce trebuia pentru a cuceri stima generală în Grenoble. Omul acesta atît de găunos spunea totuși o vorbă mare: „Copilul meu, studiază *Logica* lui Condillac, totul se bazează pe ea".

Nici azi nu s-ar putea spune ceva mai înțelept, înlocuind însă numele lui Condillac cu cel al lui Tracy.

Ce e mai frumos este că, după părerea mea, domnul Dupuy nu pricepea o iotă din *Logica* lui Condillac, pe care ne-o recomanda; era un volumaș subțire *in-12°*. Dar anticipez, ăsta-i cusurul meu, poate că recitind, va trebui să șterg toate aceste fraze, care încalcă ordinea cronologică.

Singurul om cu adevărat la locul său era domnul abate Gattel, un abate cochet, curățel, veșnic în societatea femeilor, un adevărat abate din secolul al XVII-lea; dar la cursuri era foarte serios și știa, cred, tot ce se știa pe-atunci despre obiceiurile, principiile reacțiilor instinctuale și-n al doilea rînd cele prin deprindere și analogie pe care le-au urmat popoarele pentru a-și forma limba.

Domnul Gattel făcuse un excelent dicționar, în care se încumetase să noteze pronunția și de care m-am folosit întotdeauna. În fine, era un om care știa să muncească cinci pînă la șase ore pe zi, enorm în provincie, unde toată lumea își pierde ziua doar cu fleacuri.

Neghiobii din Paris dezaprobă transcrierea pronunției sănătoase, firești. Din lașitate și din ignoranță. Se tem să nu pară ridicoli notînd pronunția cuvintelor *Anvers* (oraș), *cours, vers*. Ei nu știu că la Grenoble *cours, vers, Anvers* și *Calais* se pronunță cu *s* final. Dacă la Grenoble, oraș de cultură și ținînd încă de

regiunile din nord, care, în privința limbii, au strivit sudul, se vorbește așa, ce trebuie să fie la Toulouse, Bazas, Pézenas, Digne? Regiuni în care pronunția franceză ar trebui afișată pe ușile bisericilor.

Un ministru de interne care ar vrea să-și facă meseria în loc să urzească intrigi în anturajul regelui sau la Camere, ca domnul Guizot, ar trebui să ceară un credit de două milioane pentru a ridica, a aduce la nivelul de educație al celorlalți francezi, pe locuitorii care populează triunghiul fatal cuprins între Bordeaux, Bayonne și Valence. În aceste regiuni oamenii mai cred în vrăjitorii, nu știu să citească și nu vorbesc franțuzește. De aici întîmplarea ar putea scoate la iveală oameni superiori, ca Lannes, Soult, dar majoritatea... este aici de-o ignoranță de neînchipuit. Cred că datorită climatului, a temperamentului și energiei pe care acesta îl transmite organismului, acest triunghi ar trebui să producă oamenii cei mai de seamă din Franța. Corsica m-a dus la această idee.

Din cei 180.000 de locuitori ai săi, această insuliță a dat revoluției opt sau zece oameni de valoare, iar departamentul din nord, din cei 900.000 de locuitori, abia unul. Și încă nu știu numele acestuia. Se înțelege de la sine că în acest fatal triunghi preoții sînt atotputernici. Civilizația se concentrează între Lille și Rennes și se oprește la Orléans și Tours. La sud-est de Grenoble se află strălucita ei limită.[1]

[1] *Pe margine*: „31 decembrie 1835. Omar. Început această carte din care iată cea de a trei sute douăzeci și cincea pagină, și-o sută în plus: în total, patru sute la... 1835. Rapiditate: la 3 decembrie 1835 eram la pagina 93, la 31 dec[embrie], la 325: 232 în 28 de zile, în care am fost și la Civita Vecchia. Nici o activitate în zilele de călătorie și în z[iua] sosirii aici, o zi sau două fără să scriu. Așadar, în 23 de zile, 232, sau zece pagini pe zi, de obicei optsprezece sau douăzeci de pagini pe zi, iar în zilele de corespondență, patru sau cinci sau nici una. Cum aș putea fizic scrie bine? De altfel, scrisul meu urît mă apără de indiscreți, 1 ianuarie 1836. Ieri noapte de la ora 11 și trei sferturi la douăsprezece și 5 mi[nute], la domnul Linpra (Praslin), împreună cu *don* Filippo, în fața focului. *Coming from* Sandre și *Rodolphe* la Valle" (n.ed.fr.).

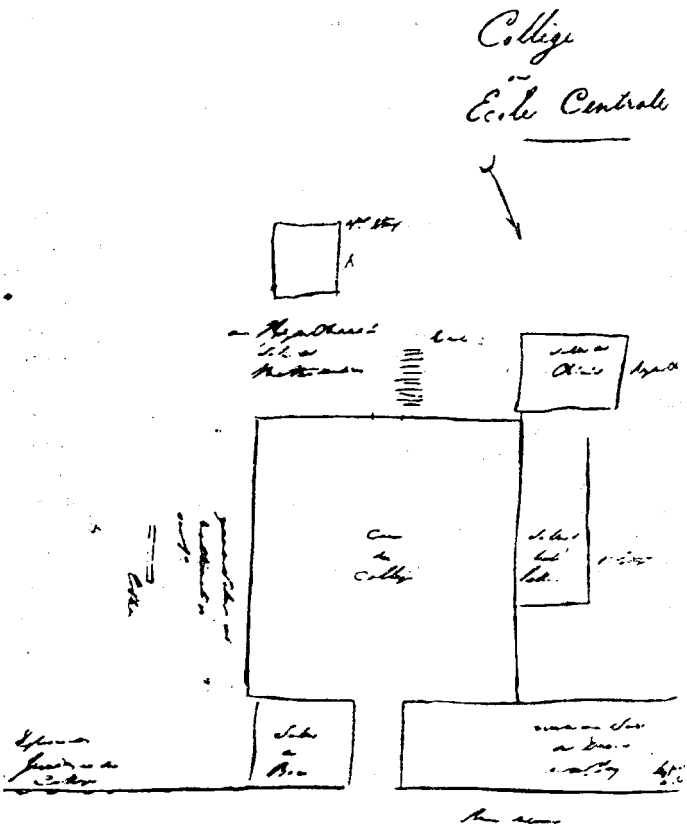

(Colegiul sau Şcoala Centrală — etajul al III-lea — La parter, sală de matematici. Scară. Sală de chimie. Parter — Sală mare de matematici la primul etaj. Tablă — Curtea colegiului — Sala de literatură — Etajul I — Biserica Iezuiţilor şi-a colegiului — Sala cu bosa — Uriaşa sală de desen a domnului Jay — Apartamentul domnului Chalvet — Strada Neuve)

Numirea profesorilor de la Școala Centrală — domnii Gattel, Dubois-Fontanelle, Trousset, Villars (un țăran din Hautes-Alpes), Jay, Durand, Dupuy, Chalvet, cam aceștia în ordinea utilității lor pentru copii, primii trei aveau oarecare valoare — costa puțin și mergea repede; clădirile aveau însă nevoie de mari reparații. În ciuda războiului, toate se făceau pe timpurile acelea pline de energie. Bunicul cerea într-una fonduri de la administrația departamentală. Cursurile s-au deschis primăvara, cred, în niște săli provizorii.

Din sala domnului Durand se deschidea o priveliște încîntătoare, dar abia după o lună mi-am dat seama. Era într-o frumoasă zi de vară, și-o briză mîngîietoare înfiora fînețele de pe povîrnișul Porții Bonne, vizavi de noi, la șaizeci sau optzeci de picioare mai jos.

Ai mei îmi tot lăudau, pînă ce reușeau să mă scîrbească, frumusețea cîmpurilor, a verdeții, a florilor etc., a gălbenelelor.

Vorbăria lor plată mi-a insuflat pentru flori și răzoare o scîrbă care încă nu mi-a trecut.

Din fericire, splendida priveliște pe care am descoperit-o *singur* de la o fereastră a colegiului, de lîngă sala de latină, unde mă duceam să visez singur-singurel, a biruit scîrba mea profundă, pricinuită de vorbăria tatii și-a pr[eoților], prietenii lui.

Așa se face că, după atîția ani, vorbăria nesfîrșită și pretențioasă a domnilor Chateaubriand și Salvandy m-a determinat să scriu *Le Rouge et le Noir* într-un stil prea colțuros. Mare prostie, pentru că peste douăzeci de ani cui are să-i mai pese de talmeș-balmeșul ipocrit al acestor domni? Iar eu trag un bilet la o loterie al cărei mare cîștig se reduce la: a fi citit în 1935.

Aceeași stare sufletească mă face să închid ochii la peisajele în fața cărora cădea în extaz mătușa Séraphie. Eram în 1794 asemenea milanezilor din 1835; autoritățile germane, privite chiar cu ură, vor să-i facă să-l

guste pe Schiller, al cărui suflet minunat, atît de deosebit de acela al platului Goethe, s-ar simți jignit văzîndu-i pe apostolii gloriei sale.

Era ceva foarte ciudat pentru mine să debutez în primăvara lui [17]94 sau 95, la 11 sau 12 ani[1], într-o școală unde aveam zece sau doisprezece colegi.

Realitatea mi se păru cu mult mai prejos de plăsmuirile nebunești ale minții mele. Colegii ăștia nu erau chiar atît de veseli, chiar atît de nebuni, aveau niște apucături cît se poate de josnice.

Mi se pare că domnul Durand, foarte fudul trezindu-se profesor într-o școală centrală, dar tot cumsecade, mă puse să-l traduc pe Salustiu, *De Bello Jugurtino*. Libertatea dădu primele ei roade; pierzînd revoltele, îmi recăpătai judecata, și Salustiu îmi plăcu foarte mult.

Tot colegiul era plin de lucrători, multe din încăperile de la etajul al treilea erau deschise, mă duceam acolo să visez în singurătate.

Totul mă uimea în această libertate atît de rîvnită și la care ajungeam, în sfîrșit. Farmecele pe care le găseam în ea nu erau cele visate; n-am găsit prietenii veseli, amabili, nobili, pe care mi-i închipuisem, ci în locul lor, niște pușlamale foarte egoiste.

Dezamăgirea asta am avut-o toată viața, cu excepția cîtorva clipe de fericire, atunci cînd ambițiile mi-au fost satisfăcute; ca în 1811, cînd am fost numit funcționar la Consiliul de Stat, și cincisprezece zile mai tîrziu, inspector al bunurilor Coroanei, trei luni de zile am fost beat de fericire că nu mai eram com[isar] de război și expus la invidia și grosolăniile acelor eroi atît de mojici, care erau materialul strategic al Împăratului la Iena și Wagram. Posteritatea nu va cunoaște niciodată grosolănia și imbecilitatea acestor oameni în afara cîmpului de luptă. Și pe cîmpul de luptă chiar, cîtă prudență! Făceau parte din aceeași categorie de oameni ca și amiralul Nelson, eroul de la Napoli

[1] Avea de fapt 14 ani.

(vezi Colletta și cele povestite de domnul di Fiori), ca și Nelson, veșnic preocupați de veniturile și decorațiile pe care le vor cîștiga din fiecare rană. Ce animale mîrșave, în comparație cu înalta virtute a generalului Michaud, a colonelului Mathis! Nu, posteritatea nu va ști niciodată ce fel de ticăloși au fost acești eroi din buletinele lui Napoleon, și cum rîdeam cînd primeam, la Viena, Dresda, Berlin, Moscova, *Monitorul*, pe care nimeni din armată nu-l primea, pentru ca să nu poată face haz de minciunile scrise acolo. Buletinele erau niște mașini de război, *lucrări de campanie*, și nu documente istorice.

Din fericire pentru bietul adevăr, lașitatea fără limite a acestor eroi ajunși în 1835 *pairi* ai Franței și judecători va pune posteritatea la curent cu eroismul lor din 1809. Nu fac excepție decît pentru amabilul Lasalle și pentru Exelmans, care, după aceea... Dar pe-atunci încă nu-l vizitase pe mareșalul Bourmont, ministrul de război. Nici Moncey n-ar fi săvîrșit anumite mîrșăvii, dar Suchet... Îl uitam pe marele Gouvion-Saint-Cyr, mai înainte ca vîrsta să-l fi imbecilizat pe jumătate, imbecilitate care datează din 1814. După această epocă nu i-a mai rămas decît talentul de-a scrie. Iar printre civili, sub Nap[oleon], ce nemernici ordinari, de teapa domnului de Barante, venind să-l persecute pe domnul Daru la Saint-Cloud în luna noiembrie de la ora 7 dimineața, a contelui d'Argoud, josnic lingușitor al generalului Sébastiani!

Dumnezeule! Dar unde eram? În clasa de latină din clădirile colegiului.

CAPITOLUL 24[1]

Nu mă bucuram de nici o trecere printre colegii mei, astăzi îmi dau seama că exista pe-atunci în mine un amestec foarte caraghios de trufie și de nevoie de distracții. La egoismul lor cel mai crunt, eu răspundeam cu ideile mele de noblețe spaniolă. Eram trist cînd nu mă primeau în jocurile lor, culmea nenorocirii e că habar n-aveam de aceste jocuri, puneam în ele o noblețe sufletească, o delicatețe care trebuie să li se fi părut curată nebunie. Șiretenia și promptitudinea egoismului, un egoism depășind, cred, orice măsură, sînt singurele calități care au succes printre copii.

Pentru a-mi desăvîrși insuccesul, eram timid în fața profesorului; un cuvînt de reproș ascuns, spus din întîmplare cu accentul potrivit de către acest micburghez pedant, îmi umplea ochii de lacrimi. Lacrimile mele erau luate drept lașitate de frații Gaultier, de Saint-Ferréol, cred, de Robert (actualul director al Teatrului Italian din Paris) și mai ales de Odru. Acesta din urmă era un țărănoi vînjos și pe deasupra mojic fără pereche, mai înalt cu un cap decît noi toți și pe care îl poreclisem Goliat; avea, de altfel, toată grația unui Goliat, dar ne cîrpea fără milă ori de cîte ori inteligența lui greoaie își dădea în sfîrșit seama că ne batem joc de el.

Tatăl său, un țăran bogat din Lumbin sau alt sat din vale. Așa este numită îndeobște admirabila vale a rîului Isère, de la Grenoble la Montmélian. De fapt, valea se întinde pînă la stînca Moirans, astfel:

---

[1] Scris la Roma la 1 ianuarie 1836 (n. ed. fr.).

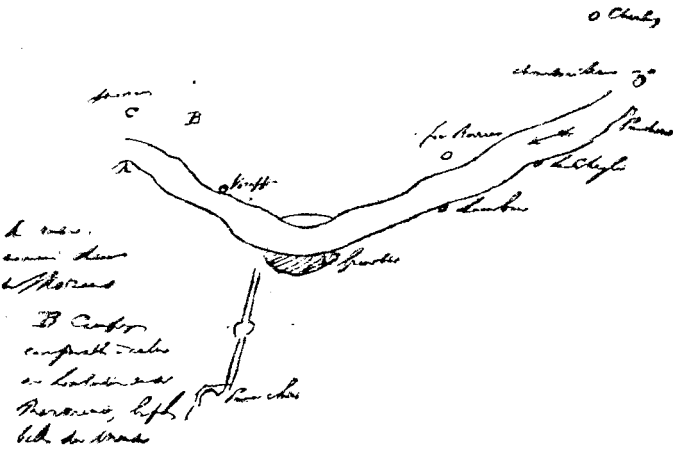

(Chambéry — Montmélian — Pontcharra — Fort Barraux — Le Cheylas — Lumbin — Grenoble — Voreppe — Moirans — Podul de la Claix — A. Stîncă numită Dintele Moirans — B. Cîmpii comparabile cu cele din Lombardia și Marmande, cele mai frumoase din lume)

Bunicul profitase de dispariția mătușii Séraphie pentru a mă pune să urmez cursurile de matematici, chimie și desen.

Domnul Dupuy, burghezul acela atît de emfatic și atît de caraghios, era, ca importanță cetățenească, un fel de rival subaltern al domnului doctor Gagnon. Făcea sluj în fața nobilimii, dar acest avantaj pe care-l avea asupra domnului Gagnon se răscumpăra printr-o lipsă totală de amabilitate și de idei literare, lucruri care formau pe-atunci pîinea cea de toate zilele a conversației. Gelos pe domnul Gagnon, care era membru în comitetul de organizare și superiorul său, domnul Dupuy nu acceptă recomandația făcută în favoarea mea de către fericitul său rival și nu mi-am cîștigat locul din clasa de matematici decît prin propriul meu merit, și acest merit mi-a fost pus la îndoială timp de trei ani. Domnul Dupuy, care vorbea într-una (și

niciodată destul) despre Condillac şi *Logica* sa, n-avea nici umbră de logică în cap. Vorbea cu noblețe şi grație, avea o înfățişare impunătoare şi maniere foarte politicoase.

În 1794 avu o idee grozavă, aceea de a-i împărți pe cei o sută de elevi care umpleau sala de la parter, la prima lecție de matematici, în brigăzi de cinci sau şapte, fiecare avînd un şef.

Al meu era unul dintre cei mari, adică un tînăr trecut de pubertate şi mai înalt cu un cap decît noi. Ne scuipa în creştet, punînd cu îndemînare un deget în dreptul gurii. În armată un astfel de caracter e numit *lepră*[1]. Ne-am plîns de această lepră, pe nume Raimonet, parcă, domnului Dupuy, care dovedi o admirabilă noblețe, destituindu-l. Domnul Dupuy obişnuia să dea lecții tinerilor ofițeri de artilerie din Valence şi era foarte sensibil în tot ce privea onoarea (gata oricînd să pună mîna pe sabie).

Învățam după plicticosul curs al lui Bezout, dar domnul Dupuy avu fericita ispirație să ne vorbească despre Clairaut şi noua ediție pe care tocmai o scosese domnul Biot (un şarlatan harnic).

Clairaut era făcut să destupe mintea pe care Bezout o lăsa astupată pe vecie. Fiecare *teoremă* din Bezout pare o mare taină aflată de la o vecină binevoitoare.

În sala de desen găsii că domnul Jay şi domnul Couturier (cel cu nasul rupt), adjunctul său, îmi făceau o teribilă nedreptate. Dar în lipsa oricărui alt merit, domnul Jay îl avea pe acela al emfazei, care emfază, în loc să ne stîrnească rîsul, ne înflăcăra. Domnul Jay obținea un succes remarcabil, foarte important pentru Şcoala Centrală, calomniată de pr[eoți]. Avea două sau trei sute de elevi.

Toți aceştia erau împărțiți pe bănci de cîte şapte sau opt, şi-n fiecare zi trebuiau confecționate altele noi. Şi ce să mai vorbim de modele! Niște jalnice nuduri făcute de domnii Pajou şi de domnul Jay

[1] În original, argoticul cazon *arsouille*: canalie, lichea.

în persoană — picioarele, brațele, totul era aproximativ, grosolan, greoi, pocit. Exact desenul domnului Moreau cel tînăr sau al domnului Cochin, care în cele trei volume ale sale despre Italia spune atîtea ciudățenii despre Michelangelo și Domeniquino.

Capetele erau fie desene în sanghină, fie gravuri imitînd creionul. Dar trebuie să recunoaștem că în cazul lor ignoranța totală a desenului era mai puțin evidentă decît la nuduri. Primul merit al acestor capete, înalte de optsprezece șchioape, era ca hașurile să fie cît mai paralele, nici vorbă să imiți natura.

Un oarecare Moulezin, înfumurat și tîmpit de da în gropi, astăzi burghez bogat și cu vază în Grenoble și fără îndoială unul dintre cei mai aprigi dușmani ai bunului-simț, își cîștigă dreptul la nemurire prin paralelismul desăvîrșit al hașurilor sale în sanghină.

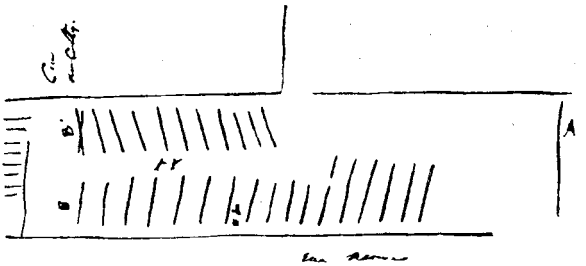

B. Bănci înspre strada Neuve — B'. Bănci primind lumina prin ferestrele dinspre curte — Y. Marele domn Jay, măsurînd sala cu aerul unui geniu și ținîndu-și capul răsturnat pe spate — A. Dulapul în care se aflau modelele
(Curtea colegiului — Strada Neuve)

Făcea nuduri academice și fusese elevul domnului Villonne (din Lyon); eu, elev al domnului Le Roy, pe care boala și bunul gust parizian îl împiedicaseră în timpul vieții să fie la fel de șarlatan ca domnul Villonne din Lyon, desenator de modele pentru țesături, n-am izbutit să realizez decît capete, fapt care m-a

nemulțumit din cale-afară, avînd însă și avantajul de-a constitui o lecție de modestie.

Aveam mare nevoie de ea, de vreme ce tot trebuie să spunem lucrurilor pe nume. Ai mei, a căror operă eram, se felicitau de față cu mine pentru talentele mele, iar eu mă credeam cel mai distins june din Grenoble.

Inferioritatea mea în jocurile cu colegii de la latină începu să-mi deschidă ochii. Banca unde se aflau capetele, spre H, în care fusesem așezat împreună cu două mutre caraghioase, fiii unui cizmar (ce lipsă de respect față de nepotul domnului Gagnon!), îmi insuflă hotărîrea fermă să pier sau să izbîndesc.

Iată și povestea talentului meu pentru desen: judicioasă ca de obicei, familia mea hotărîse, după un an sau optsprezece luni de lecții cu un om atît de politicos ca domnul Le Roy, că desenez excelent.

Realitatea este că eu nici nu bănuiam că desenul trebuie să imite natura. Desenam cu un creion negru și tare un cap în semirelief (am văzut la Roma, la Braccio

Nuovo, că este capul lui Musa, medicul lui August). Desenul meu era curat, rece, lipsit de orice valoare, ca un desen de elevă de pension.

Cu toate frazele lor despre frumusețile cîmpenești și peisajele frumoase, ai mei, care n-aveau de loc sensi-

bilitate pentru artă — în toată casa nu exista o singură gravură reușită! — mă declaraseră foarte tare la desen. Domnul Le Roy mai trăia și făcea peisaje în guașă (culoare îngroșată) ceva mai bune decît celelalte.

Mi s-a îngăduit să renunț la creion și să pictez în guașă.

Domnul Le Roy făcuse o vedere a podului de pe Vence, între Buisserate și Saint-Robert, luată din punctul A.

Treceam peste podul acela de cîteva ori pe an, ca să merg la Saint-Vincent. Găseam că desenul, mai ales muntele în M, seamănă foarte bine. Am avut o revelație: va să zică, în primul rînd și înainte de orice, un desen trebuie să semene cu natura!

Hașurile paralele nu mă mai interesau. După această frumoasă descoperire, am făcut progrese rapide.

Bietul domn Le Roy muri; l-am regretat. Cu toate astea, încă mai eram sclav pe-atunci, și toți tinerii mergeau la domnul Villonne, desenator de modele pentru țesături, alungat din *Comuna Eliberată* de război și de eșafoade. Comuna Eliberată era noul nume al orașului Lyon după cucerirea lui.

I-am comunicat tatii (dar cu totul întîmplător și fără să mă fi gîndit măcar) înclinația mea pentru guașă și-am cumpărat de la doamna Le Roy o mulțime de guașe de-ale soțului său, plătindu-le de trei ori mai mult.

Rîvneam grozav la două volume de *Povestiri* de La Fontaine, cu gravuri foarte migălos lucrate, dar foarte clare.

„Niște orori, îmi spuse doamna Le Roy, cu frumoșii ei ochi ipocriți de subretă, dar adevărate capodopere."

Mi-am dat seama că nu-i rost să obțin în același preț și *Povestirile* lui La Fontaine. S-a deschis Școala Centrală, nu mă mai gîndeam la guașă, dar descoperirea mi-a [rămas]: trebuie să imiți natura, și probabil că asta a împiedicat ca portretele mele, copiate după niște desene plate, să nu fie atît de îngrozitoare pe cît

ar fi fost de așteptat. Mi-aduc aminte de *Soldatul revoltat* din *Pedepsirea lui Heliodor* de Rafael; ori de cîte ori privesc originalul (la Vatican), îmi aduc aminte de copia mea; linia cu totul arbitrară a creionului, un merit aparent doar, strălucea mai ales în dragonul din vîrful coifului.

Cînd vreunul dintre noi făcea o lucrare bunicică, domnul Jay se așeza pe locul lui, corecta puțin capul, făcînd niște aprecieri pline de emfază, dar oricum făcînd aprecieri, și în cele din urmă semna capul pe spatele foii, *ne varietur*[1], mi se pare, pentru ca la mijlocul sau la sfîrșitul anului să poată fi prezentat la concurs. Ne entuziasma, dar n-avea nici cea mai mică noțiune de *frumos*. În toată viața lui nu făcusse decît un tablou jalnic, o Libertate, pentru care-i pozase nevastă-sa, scurtă, îndesată, otova. Ca să-i dea puțin elan, pusese în prim-plan un mormînt, în spatele căruia Libertatea părea ascunsă pînă la genunchi.

Sosi sfîrșitul anului, examenele au avut loc în prezența comitetului și-a unui membru al departamentului. N-am obținut decît un biet *accesit*[2], și-acela numai pentru a i se face plăcere domnului Gagnon, președintele comitetului, și domnului Dausse, alt membru din comitet și bun prieten cu domnul Gagnon.

Bunicul se simți umilit și mi-o spuse cu o politețe și un tact desăvîrșit. Cuvintele lui foarte simple au avut un mare efect asupra mea. A mai adăugat, rîzînd: „Nu știai decît să ne-arăți fundul".

Această poziție, nu prea politicoasă, fusese remarcată pe cînd eram la tablă, în sala de matematici.

Era o tablă de ardezie de șase picioare pe patru, așezată pe un suport foarte solid, la o înălțime de cinci picioare; ca să ajungi la ea, trebuia să urci trei trepte.

Domnul Dupuy ne punea să demonstrăm o teoremă, de exemplu pătratul ipotenuzei, sau următoarea pro-

[1] Să nu fie schimbată (în limba latină în original).
[2] Mențiune (în limba latină în original).

blemă: o lucrare se plătește cu șapte livre, patru gologani și trei bănuți stînjenul; lucrătorul a executat doi stînjeni, cinci picioare, trei șchioape. Cît are de primit?

În timpul anului, domnul Dupuy chemase întotdeauna la tablă doar pe domnii de Monval, care erau

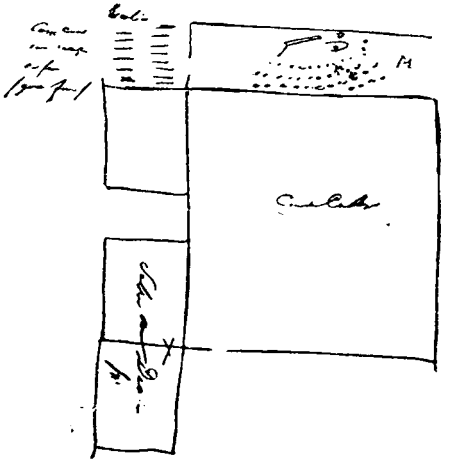

M. Sala de matematici — D. domnul Dupuy, un bărbat de 5 picioare și 8 șchioape, cu bastonul său nesfîrșit, într-un fotoliu imens — M. Protejații lui, elevii nobili — H. Eu, murind de dorința de-a fi chemat să urc la tablă și ascunzîndu-mă ca să nu fiu chemat, murind de frică și de timiditate — H'. Banca mea

(Scară. Primejdioasă. Fără rampă de fier (parmaclîc) — Curtea colegiului — Sala de desen)

nobili, pe domnul de Pina, nobil și ultraregalist, pe domnul Anglès, pe domnul de Renneville, nobil, și niciodată pe mine, sau doar o singură dată.

Monval cel mic, un prostănac cu mutră de prostănac, dar bun matematician, așa se spunea la școală, a fost căsăpit de tîlhari în Calabria prin 1806, cred. Cel mare,

deși se avea atît de bine cu Paul-Louis Courier, deveni un mîrșav ultraregalist înrăit... Era colonel, a ruinat într-un mod josnic o mare doamnă din Napoli; la Grenoble a vrut să se plimbe în două luntri; prin 1830 a fost dat în vileag și disprețuit de toată lumea. A murit în urma acestui dispreț general și bine meritat, dar ridicat în slăvi de către habotnici (a se vedea *La Gazette* din 1832 sau 1833). Era un bărbat frumos, o canalie în stare de orice.

Domnul de Pina, primar la Grenoble între 1825 și 1830. Ultraregalist în stare de orice și care, călcîndu-și cinstea pentru cei nouă sau zece copii ai săi, a agonisit o rentă de 60 sau 70.000 de franci. Fanatic sumbru și, după părerea mea, o canalie în stare de orice, adevărat iezuit.

Anglès, mai tîrziu prefect de poliție, un om foarte harnic și iubitor de ordine, dar în politică o canalie în stare de orice, totuși, după mine, infinit mai puțin canalie decît cei doi precedenți, care în specia canaliilor ocupă în mintea mea locul întîi.

Frumoasa doamnă contesă Anglès era prietena doamnei contese Daru, în salonul căreia am cunoscut-o. Frumosul conte de Meffrey (din Grenoble, ca și domnul Anglès) era amantul ei. Biata femeie, se plictisea de moarte, în ciuda tuturor onorurilor de care se bucura soțul ei.

Soțul acesta, fiul unui celebru avar și avar el însuși, era cel mai jalnic animal cu putință și-avea spiritul cel mai fals și antimatematic. Altminteri, las pînă la scandal; voi povesti mai tîrziu pățania lui cu palma și cu coada. Prin 1826 sau 27 și-a pierdut prefectura de poliție și s-a dus să-și clădească un frumos castel în munți, lîngă Roanne, și curînd după aceea a murit acolo, pe neașteptate, încă tînăr fiind. Era un jalnic animal, avea toate păcatele caracterului dofinez — josnic, pișicher, viclean, atent la orice fleac.

Domnul de Renneville, văr cu Monval, era frumos și prost de da în gropi. Tatăl său era omul cel mai

murdar și mai bățos din Grenoble. După școală, n-am mai auzit de el.

Domnul de Sinard, bun din fire, prietenul meu, ajuns cerșetor în emigrație, protejat și susținut de doamna de Valserre, a fost prietenul meu.

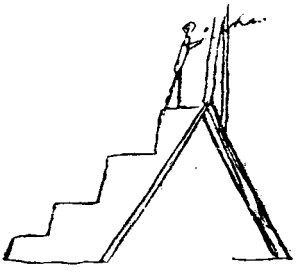

(Tabla)

Sus, la tablă, scriai în O. Capul celui care demonstra era la o înălțime de opt picioare bune. Eu, scos la vedere o dată pe lună, de loc încurajat de domnul Dupuy, care îi vorbea lui Monval sau domnului de Pina în timp ce demonstram, eram copleșit de timiditate și mă bîlbîiam. Cînd îmi veni rîndul să urc la tablă, în fața comitetului, timiditatea mea crescu, mă încurcai văzîndu-i pe domnii aceia și mai ales pe teribilul domn Dausse, așezat alături, la dreapta tablei. Am avut prezența de spirit să nu mă mai uit la ei, să nu dau atenție decît problemei mele, și am scos-o la capăt, dar plictisindu-i. Cită deosebire de ceea ce s-a petrecut în august 1799! Pot spune că *la matematici* și la desen am răzbit numai și numai pe merit.

Eram gras și scund, aveam o redingotă gri-deschis.

— De ce n-ai primit nici un premiu? îmi spunea bunicul.

— N-am avut timp.

Cursurile n-au ținut în primul an decît patru sau cinci luni, cred.

Am plecat la Claix, tot nebun după vînătoare; dar alergînd pe cîmpuri fără voia tatii, reflectam profund la întrebarea pusă: „De ce n-ai primit nici un premiu?“

Nu-mi pot aminti dacă am urmat patru sau numai trei ani la Școala Centrală. Sînt sigur de data absol-

virii, examenul de sfîrșit din 1799, rușii erau așteptați la Grenoble.

Aristocrații și rudele mele spuneau:

„*O, Rus, quando ego te adspiciam*![1]

Cît despre mine, eu tremuram pentru examenul care trebuia să mă scoată din Grenoble! Dacă mă voi mai duce acolo vreodată, cercetînd arhivele administrației departamentale, la prefectură, voi afla cînd s-a deschis Școala Centrală: în 1796, sau numai în 1797.

Pe-atunci anii se socoteau de la Republică: era anul V sau VI. De-abia mult mai tîrziu, cînd din dorința prostească a Împăratului, am învățat să cunosc 1796, 1797. Pe-atunci vedeam lucrurile de aproape.

Atunci a început Împăratul să pregătească tronul pentru Bourboni și-a fost secundat de lașitatea fără margini și măsură a domnului de Laplace. Lucru ciudat, poeții au curaj, savanții propriu-ziși sînt servili și lași. Pînă unde n-au mers servilismul și josnicia domnului Cuvier în fața puterii de stat! Chiar și înțeleptul Sutton Sharpe[2] era scîrbit. În Consiliul de Stat, domnul b[ar]on Cuvier susținea întotdeauna părerea cea mai ticăloasă.

Cînd s-a creat ordinul „Réunion"[3], eram unul din intimii Curții; a venit să *se milogească*, ăsta-i cuvîntul, pentru a-l obține. Voi relata la timpul său răspunsul Împăratului. Stipendiați pentru lașitate: Bacon, Laplace, Cuvier. Domnul Lagrange a fost mai puțin plecat, așa mi se pare.

Siguri de glorie pentru scrierile lor, acești domni își închipuie că savantul poate scoate omul de stat basma curată; în afaceri bănești, ca și în materie de favoruri, ei aleargă după profit. Celebrul Legendre, geometru de prima mînă, primind crucea Legiunii de Onoare, și-o prinse la haină, se privi în oglindă și sări în sus de

[1] „O, țară, cînd te voi revedea!"(Horațiu, *Satire*, II, VI,61.) (În limba latină în original.)

[2] Avocat londonez, prieten cu Stendhal și unul dintre intimii familiei Cuvier.

[3] Ordin creat de Napoleon la 18 octombrie 1811 pentru a comemora unirea regatului Olandei cu Imperiul Francez.

bucurie. Apartamentul era scund, se izbi cu capul de tavan, căzu aproape mort. Ar fi fost o moarte demnă de un urmaș al lui Arhimede!

Cîte josnicii au făptuit acești savanți la Academia de Științe, din 1815 la 1830 și mai tîrziu, numai ca să smulgă decorații! E de necrezut, amănuntele le-am aflat prin domnii de Jussieu, Edwards, Milne-Edwards și în salonul domnului baron Gérard. Am uitat multe din aceste josnicii.

Un diplomat e mai puțin josnic, pentru că spune deschis: „Voi face orice pentru ca să fiu avansat".[1]

[1] *Pe margine:* „1 ianuarie 1836, 29 de pazini. Mă opresc, fiindcă s-a întunecat, la [orele] patru și trei sferturi. Domnișoara Kubly, după Victorine Bigillion. Podul de lemn. Mem[oriile] lui Duclos" (n. ed. fr.).

CAPITOLUL 25[1]

Sufletul meu, eliberat de tiranie, începea să-şi ia un oarecare avînt. Treptat, scăpam de obsesia acelui sentiment atît de enervant: ura neputincioasă.

Buna mătuşă Elisabeth era providenţa mea. Aproape în fiecare seară se ducea să-şi facă partida de boston la doamnele Colomb sau Romagnier. Aceste excelente surori n-aveau nimic burghez, afară de unele apucături prudente şi unele obiceiuri. Aveau nişte suflete alese, lucru atît de rar în provincie, şi-o iubeau pe mătuşa Elisabeth.

Şi încă nu spun tot binele pe care-l merită bunele noastre verişoare; aveau un suflet nobil şi generos; o dovediseră într-un mod excepţional în împrejurările importante din viaţa lor.

Tata, din ce în ce mai absorbit de pasiunea lui pentru agricultură şi pentru Claix, petrecea acolo cîte trei sau patru zile pe săptămînă. În casa domnului Gagnon, unde prînzea şi cina zilnic după moartea mamei mele, nu se mai simţea bine. Doar cu Séraphie vorbea deschis. Sentimentele spaniolești ale mătuşii Elisabeth îl ţineau la respect, niciodată n-au stat într-adevăr de vorbă. Meschina şmecherie dofineză veşnic trează şi timiditatea urîcioasă a unuia nu se potrivea de loc cu sinceritatea nobilă şi simplitatea celeilalte. Domnişoara Gagnon n-avea nici o simpatie pentru tata, care, pe de altă parte, nu era în stare să susţină o discuţie cu domnul doctor Gagnon, era respectuos şi politicos, domnul Gagnon era foarte politicos, şi cu asta basta.

Tata nu făcea, prin urmare, nici un sacrificiu mergînd să petreacă trei sau patru zile pe săptămînă la

[1] Scris la Roma în zilele de 2 şi 3 ianuarie 1836 (n. ed. fr.).

Claix. De două sau trei ori, cînd mă silea să-l însoțesc la Claix, îmi spusese că e un lucru trist să n-ai un cămin la vîrsta lui.

Seara, întorcîndu-mă să cinez cu bunicul, mătușa Elisabeth și cele două surori ale mele, nu trebuia să mă tem de un interogatoriu prea sever. De obicei, spuneam rîzînd că am fost s-o caut pe mătușa Elisabeth la doamnele Romagnier și Colomb; într-adevăr, o însoțeam adeseori de la aceste doamne pînă la ușa apartamentului său, apoi coboram în goană ca să-mi petrec o jumătate de oră pe promenada Grădinii publice, care în nopțile de vară cu lună, sub superbii castani înalți de optzeci de picioare, era locul de întîlnire al tuturor tinerilor distinși din oraș.

Treptat, am prins curaj, mă duceam mai des la spectacole, întotdeauna în picioare, la parter.

Mă uitam cu un tandru interes la o tînără actriță, numită domnișoara Kubly. În scurt timp mă îndrăgostii de ea la nebunie — nu i-am vorbit niciodată.

Era o femeie tînără, subțire, destul de înaltă, cu un nas acvilin, frumoasă, zveltă, binefăcută. Mai păstra încă slăbiciunea primei tinereți, dar avea o față gravă și adeseori melancolică.

Totul era nou pentru mine în ciudata nebunie care pusese deodată stăpînire pe toate gîndurile mele. Orice altă preocupare dispăru. Cu greu mai recunoșteam sentimentul a cărei descriere mă fermecase în *La Nouvelle Héloïse*, și mai puțin încă voluptatea din *Félicie*. Brusc am devenit indiferent și obiectiv față de tot ce mă înconjura; atunci s-a stins ura mea împotriva răposatei mătuși Séraphie.

Domnișoara Kubly juca roluri de jună-primă în comedii, cînta și în opere comice.

Se vede clar că adevărata comedie nu era de mine. Bunicul mă plictisea într-una cu o vorbă mare: *cunoașterea inimii omenești*. Dar ce puteam ști eu despre această inimă omenească? Cîteva *sentențe* cel mult, spicuite de prin cărți, mai ales din *Don Quijote*, singura carte

pe care n-o priveam cu neîncredere; toate celelalte îmi fuseseră recomandate de tiranii mei, căci bunicul (proaspăt convertit, cred) se abținea să glumească pe seama cărților pe care tata și Séraphie mă puneau să le citesc.

Simțeam, așadar, nevoia comediei romanești, adică a dramei mai puțin negre, înfățișînd nefericiri din dragoste și nu din lipsa de bani (drama neagră și tristă, bazată pe lipsa de bani, mă scîrbea ca fiind burgheză și mult prea adevărată, și „c... l meu e o părticică din natură", îi spunea Préville unui autor).

Domnișoara Kubly strălucea în *Claudine*[1] de Florian. O tînără din Savoia, care la Montenvers avusese un copil cu un tînăr călător elegant, se îmbracă în haine bărbătești și, însoțită de plodul ei, face pe lustragiul într-o piață din Torino. Își regăsește iubitul, pe care îl mai iubește, ajunge servitorul lui, dar iubitul urmează tocmai să se însoare.

Actorul care juca rolul iubitului, numit Poussi, așa mi se pare, brusc după atîția ani îmi aduc aminte de acest nume, spunea cu o naturalețe desăvîrșită: „Claude! Claude!" într-un anumit moment, cînd își certa servitorul care-i bîrfea viitoarea. Tonul acestei voci mai răsună încă în sufletul meu, îl văd și pe actor.

Timp de mai multe luni această piesă, cerută de public în repetate rînduri, mi-a produs mari plăceri, aș spune cele mai mari din cîte mi-au produs vreodată operele de artă dacă, de mult timp, nu mi-aș fi găsit plăcerea într-o tandră admirație, cea mai devotată, cea mai nebunească.

Nu îndrăzneam să pronunț numele domnișoarei Kubly; dacă îl rostea cineva în fața mea, simțeam o împunsătură ciudată în dreptul inimii, eram pe punctul de-a mă prăbuși. Parcă se dezlănțuia o furtună în sîngele meu.

[1] Comedie de Pigault-Lebrun, care și-a luat subiectul din *Claudine, nouvelle savoyarde*, de Florian.

Cînd cineva spunea Kubly în loc de domnișoara Kubly, simțeam o pornire de ură și de oroare pe care mi-o stăpîneam cu mare greutate.

Ea cînta cu bietul ei glăscior stins în *Le Traité nul*, operă de Gaveaux (un sărac cu duhul, mort nebun cîțiva ani mai tîrziu).

Atunci a început dragostea mea pentru muzică, poate că cea mai puternică și mai costisitoare dintre pasiunile mele; ea mai durează la vîrsta de 52 de ani, și încă mai vie decît oricînd. Aș face nu știu cîte leghe pe jos și aș îndura cîteva zile de închisoare numai ca să pot auzi *Don Juan* și *Matrimonio segreto*, și nu știu pentru ce altceva aș fi în stare de acest efort. Dar, spre nefericirea mea, urăsc muzica *mediocră* (care reprezintă în ochii mei un pamflet satiric împotriva celei bune, de exemplu *Il Furioso* de Donizetti ieri seara, Roma, Valle[1]. Italienii, foarte deosebiți de mine, nu mai suportă o muzică ce-a împlinit peste cinci sau șase ani. Unul dintre ei spunea față de doamna 120: „Mai poate oare fi frumoasă o muzică ce are mai mult de un an?").

Ce paranteză, Dumnezeule mare! Recitind, va trebui să șterg sau să plasez altundeva jumătate din acest manuscris.

Învățai pe dinafară, și cu ce exaltare! firicelul acela de oțet, interminabil și sacadat, care se numea *Le Traité nul.*

Un actor bunicel, care juca plin de voioșie rolul valetului (astăzi văd că avea acea nepăsare a oropsitului care acasă n-are parte decît de necazuri și care intră fericit în rol), mi-a dat primele idei despre *comic*, mai ales în momentul cînd plănuiește contradansul care se termină cu „Mathurine trăgea cu urechea..."

Un peisaj de forma și mărimea unei polițe, cu multă gumă-gută amestecată cu bistru mai ales în stînga prim-planului, pe care îl cumpărasem de la domnul Le Roy și-l copiam cu delicii pe-atunci, mi se părea

[1] *Nota lui R. Colomb*: „La teatrul *delle Valle*, la Roma" (n. ed. fr.).

absolut identic cu jocul acestui comic ce mă făcea să rîd din toată inima cînd domnișoara Kubly nu se afla pe scenă; cînd i se adresa ei, eram înduioșat, fermecat. De aici probabil faptul că și astăzi un tablou sau o bucată de muzică îmi produc adeseori aceeași senzație. De cîte ori am descoperit această identitate de simțiri la muzeul „Brera", la Milano (1814—1821)!

Acest fapt este atît de adevărat și-atît de puternic, încît abia reușesc să-l exprim, și-apoi ar fi și greu de crezut...

Mariajul, uniunea intimă dintre aceste două arte, s-a cimentat definitiv pe cînd aveam 12 sau 13 ani, în patru sau cinci luni de fericire deplină și puternică, senzație de voluptate dusă pînă la durere, cum n-am încercat niciodată.

Acum văd (dar văd la Roma, la 52 de ani) că aveam o înclinație pentru muzică încă înainte de acel *Traité nul* atît de sprințar, atît de acrișor, atît de franțuzesc, dar pe care-l mai știu și acum pe dinafară. Iată amintirile mele: [1°] sunetul clopotelor de la Saint-André, mai ales sunînd pentru alegeri în anul cînd vărul meu Abraham Mallein (tatăl cumnatului meu Alexandre) era președinte sau doar alegător; 2° zgomotul cișmelei din piața Grenette, seara, cînd servitoarele pompau apă, acționînd bara aceea mare de fier; 3° în fine, dar cea mai ștearsă dintre toate, sunetul unui flaut la care cînta nu știu ce băiat de prăvălie, undeva la etajul patru în piața Grenette.

Toate astea mi-au produs niște plăceri care, fără să-mi dau seama, erau plăceri muzicale.

Domnișoara Kubly mai juca și în *L'Épreuve villageoise* de Grétry, infinit mai puțin rea decît *Le Traité nul*. O situație tragică m-a zguduit în *Raoul, sire de Créqui*; într-un cuvînt, toate operetele proaste din 1794 deveniră pentru mine sublime grație prezenței domnișoarei Kubly; nimic nu putea fi vulgar sau plat din clipa cînd apărea ea.

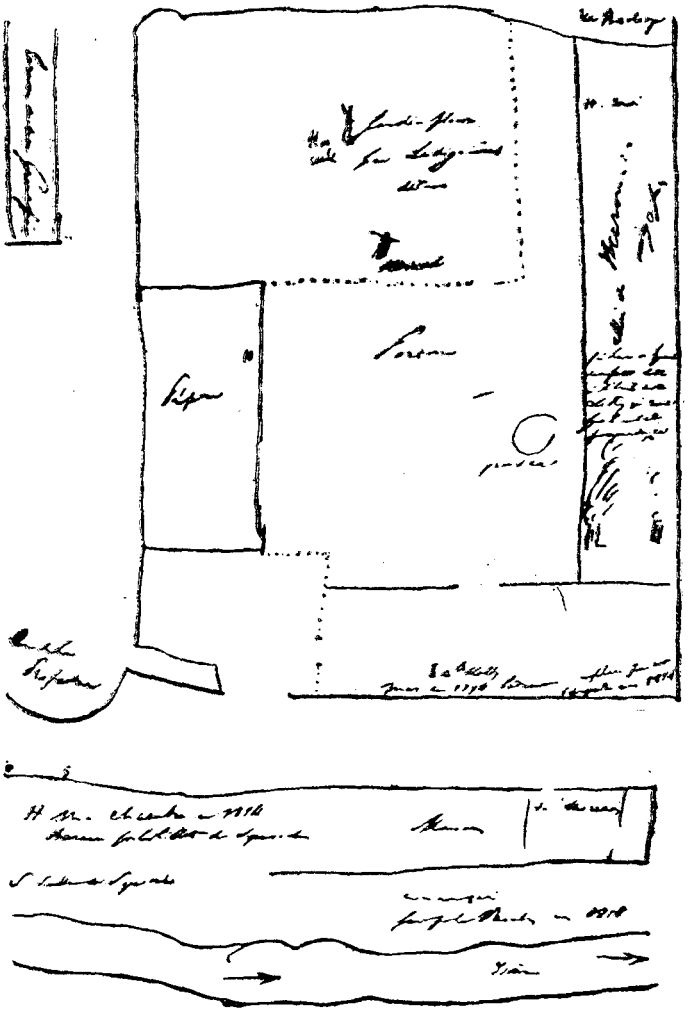

(Terasa bunicului — Turnul Prefecturii — Prefectura — Hercule — Grădină plantată de Lesdiguières, după cîte se spune — Straturi de flori — Fîntîna țîșnitoare — Strada Montorge — H. Eu — Alee de castani înalți de 90 de picioare — Am lăsat la Grenoble un mic tablou în ulei de domnul Le Roy, care înfățișa foarte bine această promenadă — Domnișoara Kubly — Zid în 1794, înlocuit prostește în 1818 cu un frumos grilaj —

Într-o zi am avut nemaipomenitul curaj să întreb pe cineva unde locuiește domnișoara Kubly. Poate că asta a fost cea mai îndrăzneață acțiune din viața mea.

„În strada Clercs", mi-a răspuns cineva.

Cu mult înainte mă încumetasem să întreb dacă are vreun amant. La care cel întrebat mi-a răspuns cu nu știu ce grosolănie — nu știa nimic despre viața ei.

În zilele mele de mare curaj treceam pe strada Clercs; inima îmi zvîcnea, probabil că m-aș fi prăbușit dacă aș fi întîlnit-o; răsuflam ușurat cînd, ajuns la capătul străzii Clercs, eram sigur că n-am s-o întîlnesc.

Într-o dimineață, plimbîndu-mă singur la capătul aleii de castani uriași din Grădina publică și gîndindu-mă, ca de obicei, la ea, o zării în celălalt capăt al grădinii, cel mărginit de zidul Intendenței, cum se îndrepta spre terasă. Fu cît pe ce să mi se facă rău, și-n cele din urmă *o luai la goană* de-a lungul grilajului F, de parcă mă ducea Dracul în cîrcă; ea se afla în K, cred, și-am avut norocul să nu mă observe! Țineți seama că nu mă cunoștea de loc. Iată una din trăsăturile cele mai puternice ale caracterului meu, așa am fost întotdeauna (chiar și alaltăieri). Fericirea de-a o vedea de aproape, la o distanță de cinci-șase pași, mă copleșea, mă ardea, și eu fugeam de această arsură, de acest chin cît se poate de real.

Ciudățenia de care vorbesc mă face să cred că, în ceea ce privește iubirea, am temperamentul melancolic descris de Cabanis.

Într-adevăr, iubirea a fost întotdeauna cea mai importantă problemă pentru mine, sau mai degrabă singura. Niciodată nu m-am temut mai mult de ceva decît s-o văd pe femeia iubită privind cu căldură un rival; rivalul nu-mi stîrnește prea multă furie: fiecare își

H. Camera mea în 1814 — O. Casă de bilete pentru spectacole — S. Sala de spectacole — Case — Casa Morenas — Un chei nou făcut de Bourboni prin 1818 — Rîul Isère — La Périère)

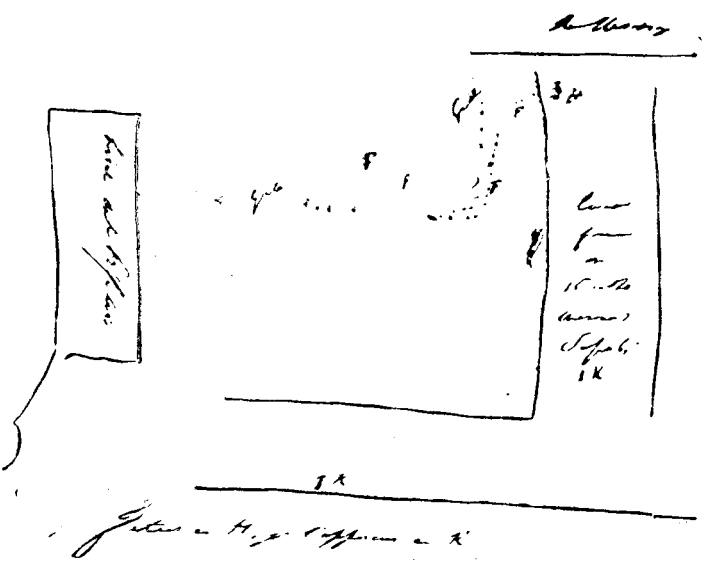

(Palatul Prefecturii — Grilaj — Grilaj — Strada Montorge — Terasă formată din 15 sau 20 de castani superbi — Eu eram în H, am zărit-o în K)

urmărește propriul său interes, dar durerea mea n-are margini și-i atît de cumplită, încît simt nevoia să mă prăbușesc pe banca de piatră de lîngă poarta casei. Admir totul în rivalul preferat (comandantul de escadron Gibory și doamna Martin, Palazzo Aguissola, Milano). Nici o altă durere nu iscă în mine a mia parte din acest efect.

În preajma Împăratului eram atent, zelos, fără să mă preocup de loc de felul în care îmi stă cravata, spre deosebire de ceilalți. (Exemplu: seara, la orele 7, la..., în Lausitz, campania din 1813, în ziua care a urmat morții ducelui de Frioul.)

Nu sînt timid, nici melancolic scriind și expunîndu-mă riscului de-a fi fluierat; mă simt plin de curaj

și de mîndrie cînd scriu o frază ce-ar scîrbi pe unul dintre cei doi giganți (din 1835), domnii Chateaubriand sau Villemain.

Desigur că se va găsi și în 1880 vreun șarlatan îndemînatic, calculat, la modă, ca și acești domni astăzi. Cititorii mei vor crede că sînt invidios, asta mă întristează; acest meschin viciu burghez este, așa mi se pare, cu totul străin de caracterul meu.

Realmente nu sînt gelos de moarte decît pe bărbații care îi fac curte femeii pe care o iubesc; mai mult încă, sînt gelos chiar și pe cei care i-au făcut curte cu zece ani înaintea mea. De exemplu, primul amant al frumoasei Babet. (La Viena, în 1809.)

— Vă întîlneați în camera ta!

— Ne întîlneam peste tot, eram singuri în castel, și el avea cheile.

Și-acuma simt durerea pricinuită de cuvintele ei, asta se petrecea totuși în 1809, acum douăzeci și șapte de ani; mai văd naivitatea desăvîrșită a frumoasei Babet; ea se uita la mine.

Desigur că găsesc multă plăcere scriind de mai bine de o oră și căutînd să-mi descriu *exact* senzațiile din vremea domnișoarei Kubly, dar cine dracu va avea curajul să meargă pînă la capăt, să citească această îngrămădeală excesivă de *eu* și *mine*? Chiar și mie însumi mi se pare *urît mirositoare*. Ăsta-i cusurul acestui gen de scrieri, cărora nu le pot adăuga nici un fel de sos de șarlatanism pentru a le face mai îmbietoare. Oare voi cuteza să precizez: *ca în* „Confesiunile" lui *Rousseau*? Nu, în ciuda absurdității uriașe a acestei obiecții, se va crede iar că sînt invidios, sau mai degrabă că încerc să stabilesc o comparație înfricoșătoare prin absurdul ei cu capodopera acestui mare scriitor.

Afirm încă o dată și pentru totdeauna că îi disprețuiesc din toate puterile și sincer pe domnii Pariset, de Salvandy, Saint-Marc Girardin și alți palavragii, lefegii pedanți și iezuiți de la *Journal des Débats*,

dar pentru atîta lucru nu mă cred mai aproape de marii scriitori. Nu cred că am vreun alt dar care să garanteze valoarea mea în afară de acela de-a zugrăvi asemănător după natura pe care o văd foarte limpede în unele momente; în al doilea rînd, sînt sigur de deplina mea bună-credință, de dragostea mea pentru adevăr; în al treilea rînd, și de plăcerea mea de-a scrie, plăcere care mergea pînă la nebunie în 1817, la Milano, în casa domnului Peronti[1], *corsia del Giardino*[2].

[1] Casa în care Stendhal și-a scris ultimele capitole din *Histoire de la Peinture en Italie* (Istoria picturii în Italia).

[2] Aici Stendhal a început să dezvolte un nou paragraf: „Sînt întotdeauna mirat că am putut să plac unor oameni ca domnul L[illegible]mo [Molé], de Créqui, sau domnul de Cot... [?] sau unui anume gentilom din carticrul Saint-Germain, care, după cîte mi-a povestit Sautelet prin 1828, căuta anumite lucrări de-ale mele. (Domnul Sautelet, librar liberal, și-a zburat creierii prin 1829 din motive în care se amestecau vanitatea, dragostea și niște datorii. Era directorul ziarului *National* și asociat cu onestul, patriotul și mărginitul Paulin, librar și-n 1836.) Dar Stendhal a șters aceste rînduri și-a scris de-a curmezișul: „Lungime" (n. ed. fr.).

CAPITOLUL 26[1]

Dar să revenim la domnișoara Kubly. Cît de departe eram pe vremea aceea de sentimentul invidiei, de teama că cineva ar putea să mă *acuze de invidie* și de orice fel de gînd legat de ceilalți! Abia îmi începeam viața.

Nu exista decît o singură ființă pe lume: domnișoara Kubly; un singur eveniment: oare joacă astă-seară, sau abia mîine?

Ce dezamăgire cînd nu juca și se dădea cine știe ce tragedie!

Ce elan de bucurie pură, duioasă, triumfătoare, cînd citeam numele ei pe afiș! Încă mai văd afișul acela, formatul, hîrtia, litera.

Mă duceam să citesc acest nume scump mie în cele trei sau patru locuri diferite unde era afișat: la Poarta Iacobinilor, la bolta grădinii, la colțul dinspre casa bunicului. Nu citeam doar numele ei, îmi ofeream plăcerea să recitesc tot afișul. Literele niței uzate ale tipografului prost care tipărea afișul îmi deveniseră scumpe și sacre, și ani îndelungați le-am preferat celor mai frumoase litere.

Mi-aduc chiar aminte că sosind la Paris, în noiembrie 1799, frumusețea literelor m-a surprins neplăcut, nu mai erau acelea care imprimaseră numele domnișoarei Kubly.

Ea plecă, nu pot preciza cînd. Multă vreme n-am mai putut merge la teatru. Mi se îngădui să învăț muzica, nu fără piedici: o artă atît de profană con-

[1] Scris la Roma în zilele de 3, 4 și 6 ianuarie 1836 (n.ed.fr.).

traria sentimentul religios al tatii, iar bunicul n-avea nici cea mai mică vocație pentru această artă.

Mi-am luat un profesor de vioară, numit Mention, omul cel mai glumeț din lume; el întruchipa vechea veselie franțuzească, amestecată cu bravură și amor. Sărac lipit, dar cu o inimă de artist, într-o zi cînd cîntam mai prost ca de obicei, el închise caietul spunînd: „Nu mai dau nici un fel de lecții".

M-am dus la un profesor de clarinet, numit Hoffmann (în strada Bonne), un neamț adevărat; cîntam ceva mai binișor. Nu știu cum am plecat de la acest profesor ca să trec la domnul Holleville, în strada Saint-Louis, vizavi de doamna Barthéleimy, pantofăreasa noastră. Era un bun violonist; deși surd, distingea cea mai mică notă falsă. Acolo mă întîlneam cu domnul Félix Faure (astăzi *pair* al Franței, prim-președinte, judecătorul superficial al evenimentelor din august 1835). Nu știu cum am plecat de la Holleville.

În cele din urmă m-am dus să iau lecții de muzică vocală, dar fără știrea familiei, la 6 dimineața, în piața Saint-Louis, la un foarte bun cîntăreț.

Dar n-ajungeam la nici un rezultat: eram primul care se îngrozea de sunetele pe care le scoteam. Mi-am cumpărat niște arii italienești, printre altele una în care citeam *Amore*, sau nu știu ce, *nel'cimento*[1]; eu înțelegeam *în ciment*, *în mortar*. Îmi plăceau grozav ariile acelea italienești, din care nu pricepeam nimic. Începusem prea tîrziu. Nimic nu m-ar fi putut scîrbi mai mult de muzică decît sunetele îngrozitoare pe care trebuie să le scoți ca s-o înveți. Doar *pianul* m-ar fi putut face să înving dificultatea, dar mă născusem într-o familie complet nemuzicală.

Mai tîrziu, cînd am scris despre muzică, prietenii mei îmi reproșau mai ales această ignoranță. Dar trebuie s-o spun fără nici o afectare că simțeam imediat într-o bucată care se executa nuanțe pe care ei nici

[1] Dragostea [pusă] la încercare (în limba italiană în original).

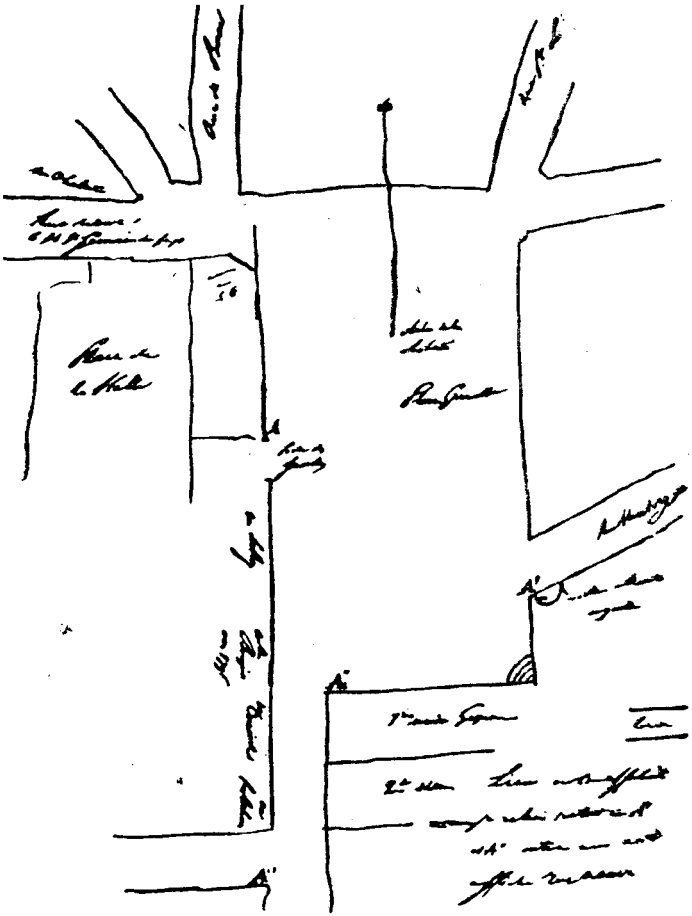

(Munte — Strada Saint-Louis — Strada Bonne — Domnul Chabert — Strada Neuve, cartierul Saint-Germain din Grenoble — Amor cu S. G. — Piața Halle — Poarta Iacobinilor — Domnul Le Roy — domnișoarele Bourgeois prin 1796 — Domnul Corréard — Domnul Rubichon — Arborele Libertății — Piața Grenette — Strada Montorge — Boltă ducînd spre grădină — Prima casă Gagnon — A doua, *idem*. Terasă — Locurile unde se lipeau afișele. Le reciteam mai ales în A′ și A‴, în afară de un alt afiș din strada Neuve)

nu le bănuiau. La fel se întîmpla cu nuanțele de fizionomie din copiile făcute după același tablou. Lucrurile astea le văd tot atît de limpede ca printr-un cristal. Dumnezeule mare, o să mă credeți un prost!

Cînd am revenit la viață, la cîteva luni după plecarea domnișoarei Kubly, m-am descoperit alt om. N-o mai uram pe Séraphie, o uitam; cît despre tata, nu doream decît un lucru: să nu mă aflu în preajma lui. Observai cu remușcare că n-aveam pentru el nici un *strop* de tandrețe și de afecțiune.

Prin urmare, sînt un monstru, mi-am spus. Și ani de zile n-am găsit răspuns la această obiecțiune. În familie se vorbea într-una, de *te-apuca greața*, despre dragostea dintre rude. Acești oameni respectabili numeau *dragoste* jignirea neîntreruptă cu care mă onorau de cinci sau șase ani. Începui să întrevăd că, de fapt, se plictiseau de moarte, și că, fiind prea vanitoși pentru a relua legăturile cu lumea, pe care le rupseseră cu nesăbuință în momentul unei crude pierderi, eu eram singurul lor remediu împotriva plictiselii.

Dar nimic nu mă mai putea emoționa după tot ce simțisem. Studiai temeinic latina și desenul și obținui un premiu întîi, nu mai știu la care din aceste două obiecte, și un al doilea. Tradusei cu plăcere *Viața lui Agricola* de Tacit — era pentru prima oară cînd latina îmi făcea oarecare plăcere. Plăcerea asta era stricată, *amaregiata*[1], de scatoalcele pe care le încasam de la marele Odru, un țărănoi voinic și ignorant din Lumbin, care învăța cu noi și nu pricepea nimic. Mă băteam zdravăn cu Giroud, care avea o haină roșie. Eram un copil încă, și așa trebuia să mai rămîn o bună parte din viața mea.

Și, totuși, furtuna morală care bîntuise în sufletul meu timp de mai multe luni mă maturizase, începui să-mi spun cu seriozitate:

„Trebuie să iau o hotărîre și să ies din mocirla asta."

N-aveam decît un mijloc: matematicile. Dar îmi

[1] Otrăvită (în limba italiană în original).

erau predate atît de prosteşte, încît nu progresam de loc; e adevărat că ceilalţi progresau şi mai puţin decît mine, dacă era cu putinţă. Acel domn Dupuy ne explica teoremele de parcă ar fi fost vorba de nişte reţete de preparat oţet.

Totuşi, singurul meu mijloc de-a scăpa din Grenoble era Bezout. Dar Bezout era îngrozitor de tîmpit! Un cap ca şi al domnului Dupuy, emfaticul nostru profesor.

Bunicul cunoştea un burghez mărginit, care se numea Chabert, şi *arăta la matematici acasă*. Aşa se spune prin părţile noastre, şi în cazul de faţă se potriveşte de minune. Mi s-a îngăduit cu destulă greutate să merg acasă la domnul Chabert; familia mea se temea să nu-l jignească pe domnul Dupuy, lăsînd la o parte faptul că trebuia să plătească doisprezece fr[anci] pe lună, aşa mi se pare.

Am răspuns că majoritatea elevilor de la cursul de matematici din Şcoala Centrală iau lecţii de la domnul Chabert şi că dacă nu voi lua şi eu, voi rămîne ultimul din Şcoala Centrală. Am mers, aşadar, la domnul Chabert. Domnul Chabert era un burghez destul de îngrijit, dar avînd întotdeauna aerul că e îmbrăcat în haine de duminică şi moare de frică să nu-şi păteze cumva redingota, sau vesta, sau frumoşii lui pantaloni de caşmir de culoarea găinaţului de gîscă. Avea şi-o figură de burghez frumuşel. Locuia pe strada Neuve, lîngă strada Saint-Jacques şi aproape vizavi de Bourbon, negustor de fierărie, al cărui nume mă frapa, căci rudele mele burgheze pronunţau acest nume vădind cel mai profund respect şi cel mai autentic devotament. Ai fi spus că de el atîrnă viaţa Franţei.

Dar şi la domnul Chabert am regăsit aceeaşi lipsă de bunăvoinţă care mă exaspera la Şcoala Centrală şi din cauza căreia nu eram scos niciodată la tablă. Nimic mai neplăcut într-o cămăruţă ca aceea şi printre cei şapte sau opt elevi adunaţi în jurul unei table de pînză ceruită decît să ceri voie să ieşi la tablă, adică să te duci să explici pentru a cincea sau a şasea oară

o teoremă pe care o mai explicaseră patru sau cinci elevi. Și totuși fusesem obligat s-o fac de cîteva ori la lecțiile domnului Chabert, altfel n-aș fi *demonstrat* niciodată. Domnul Chabert mă credea un *minus-habens*, și-a rămas întotdeauna cu această îngrozitoare impresie. Nimic mai caraghios decît să-l auzi vorbind după aceea despre succesele mele la matematici.

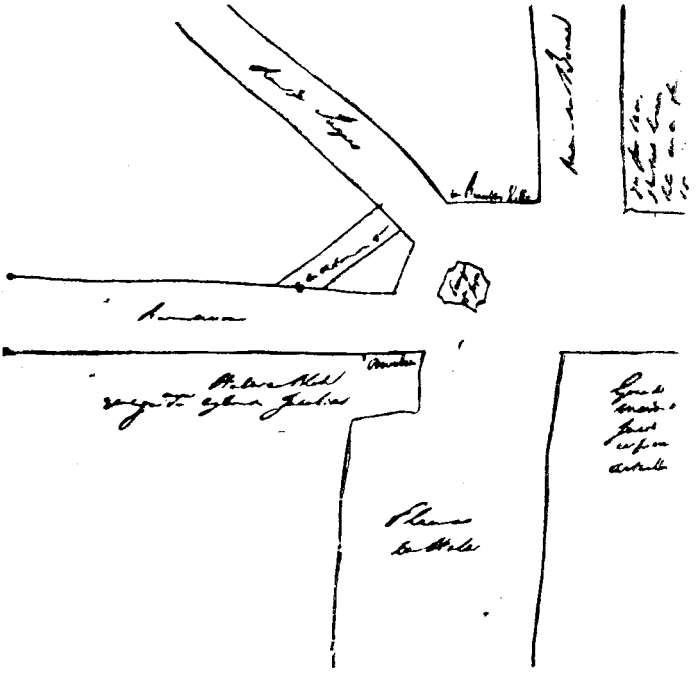

(Cișmeaua St.-Jacques — Strada St.-Jacques — Domnul Renauld[on] încornorat — Strada Bonne — Cu zece ani mai tîrziu a fost clădită pe acest loc și după planurile mele casa care l-a ruinat pe tata — O casă mare, aparținînd iacobinilor, făcută din piatră — Piața de la Halle — Hala de grîu, pe care am mai apucat-o ca Biserică a Iacobinilor — Bourbon — Strada Neuve — Domnul Chabert la etajul III)

Dar în epoca acestor începuturi familia mea dovedi o ciudată lipsă de tact sau mai degrabă de spirit, neinteresîndu-se dacă sînt în stare să *demonstrez* și de cîte ori pe săptămînă ies la tablă. Domnul Chabert, care nu pierdea nici un prilej ca să-mi declare marele său respect pentru domnul Dupuy, nu scotea la tablă decît pe cei care erau scoși și la Școala Centrală. Exista un oarecare domn de Renneville pe care domnul Dupuy îl scotea la tablă pentru că era nobil și văr cu frații Monval; ăsta era un soi de imbecil aproape mut și cu niște ochi zgîiți; îmi venea să vărs de indignare văzînd preferința pe care i-o arătau domnul Dupuy și domnul Chabert.

Îl scuz pe domnul Chabert, eu trebuie să fi fost un băiețaș mult prea îngîmfat și disprețuitor. Bunicul și familia mea mă proclamau un copil-minune, doar se ocupaseră de mine cinci ani la rînd!

De fapt, domnul Chabert era mai puțin ignorant decît domnul Dupuy. La el am găsit un exemplar din Eûler, cu problemele lui despre numărul de ouă pe care o țărancă le duce la oraș; un ticălos îi fură o cincime, ea scapă jos o jumătate din cele rămase etc., etc.

Asta m-a luminat, am început să-mi dau seama cam ce înseamnă să folosești instrumentul numit algebră. Dracu să mă ia dacă mi-a spus-o cineva vreodată; domnul Dupuy pălăvrăgea într-una, plin de emfază, despre această materie, dar nu ne spunea niciodată acest lucru elementar: este vorba de o *diviziune a muncii*, care, ca orice diviziune a muncii, face minuni și îngăduie spiritului să-și adune toate puterile spre un singur aspect al obiectelor, spre o singură însușire a lor.

Ar fi fost cu totul altceva pentru noi dacă domnul Dupuy ne-ar fi spus: brînza asta e moale, sau vîrtoasă; e albă, e albastră; e veche, e proaspătă; e a mea, e a ta; e ușoară, sau e grea. Din toate aceste calități noi vom ține seamă doar de greutate. Oricare i-ar fi

greutatea, noi s-o numim A. Și-acum, fără să ne gîndim musai la brînză, să-i aplicăm lui A tot ce știm despre cantități.

Lucrul acesta atît de elementar nu ni-l spunea nimeni în provincia aceea înapoiată; poate că de atunci Școala politehnică și ideile lui Lagrange s-au răspîndit și în provincie.

Capodopera educației din acea vreme era un mic pezevenghi îmbrăcat în verde, blînd, ipocrit, drăgălaș, care n-avea nici trei picioare înălțime și învăța pe dinafară *teoremele* care se demonstrau, fără să se sinchisească dacă le pricepe sau nu. Acest favorit al domnului Chabert, și nu mai puțin al domnului Dupuy, se numea, dacă nu mă înșel, Paul-Emile Teisseire. Examinatorul de la Școala politehnică, imbecilul de Louis Monge, fratele marelui geometru, care a scris acea faimoasă gugumănie (la începutul *Staticii)*, nu și-a dat seama că unicul merit al lui Paul-Emile este doar o memorie uluitoare.

A intrat în Școală; dar acolo ipocrizia lui fără margini, memoria și obrăjorii frumușei de fetiță nu s-au mai bucurat de același succes ca la Grenoble; a ieșit ofițer; curînd însă, pogorîndu-se asupră-i harul dumnezeiesc, s-a preoțit. Din nenorocire, a murit de piept; i-aș fi urmărit îndeaproape cariera, și cu plăcere. Plecasem din Grenoble cu o poftă grozavă să prind o dată ocazia și să-i ard în voie o chelfăneală zdravănă.

Mi se pare că-i dădusem un acont la domnul Chabert, unde firește că mi-o lua întotdeauna înainte datorită memoriei sale imperturbabile.

Dar el nu se supăra niciodată, orice i-ai fi făcut; nici nu clipea auzindu-se strigat din toate părțile *cutră mică*, mai ales din ziua cînd l-am văzut încununat cu trandafiri, luînd parte la o procesiune în chip de îngeraș.

Este aproape singurul caracter pe care l-am remarcat la Școala Centrală. Oferea un contrast de mai mare dragul cu sumbrul Benoît, pe care l-am întîlnit

la cursul de literatură al domnului Dubois-Fontanelle și care practica știința sublimă a amorului socratic, învățată de la doctorul Clapier, nebunul.

Sînt poate zece ani de cînd nu m-am mai gîndit la domnul Chabert; treptat mi-aduc aminte că era într-adevăr mult mai puțin mărginit decît domnul Dupuy,

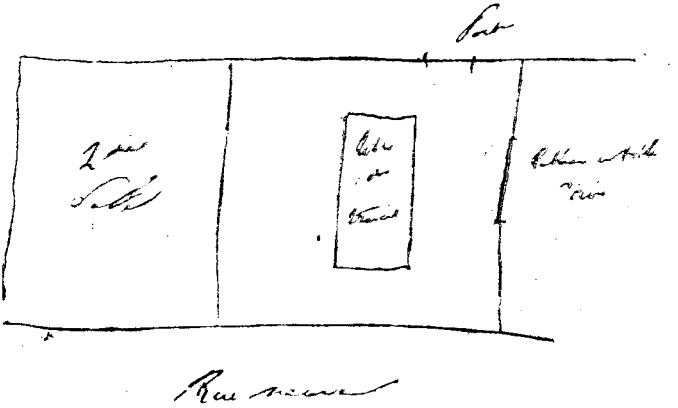

(Ușă — Sala a doua — Masă de lucru — Tablă de pînză ceruită — Strada Neuve)

deși avea un fel de-a vorbi încă și mai tărăgănat și-o înfățișare mult mai jalnică și mai burgheză.

Îl prețuia pe Clairaut, și faptul că ne punea în contact cu acest om de geniu și ne scotea puțin din searbădul Bezout era imens. Îl avea pe Bossut, pe abatele Marie, și din cînd în cînd ne punea să studiem o teoremă după acești autori. Ba chiar avea în manuscris cîte ceva din Lagrange, lucruri tocmai bune pentru înțelegerea noastră limitată.

Mi se pare că lucram cu condeiul pe caiet și la o tablă de pînză ceruită.

Dizgrația mea era totală, poate că se trăgea din cine știe ce gafă săvîrșită de familia mea, care o fi uitat

să-i trimită un curcan de Crăciun domnului Chabert sau surorilor sale, pentru că avea niște surori foarte drăguțe, și dacă n-aș fi fost atît de timid, cu siguranță că le-aș fi făcut curte. Ele aveau multă considerație pentru nepotul domnului Gagnon, veneau, de altfel, la slujbele de duminică din casa noastră.

Urma să facem ridicări în plan cu grafometrul la planșetă; într-o zi am ridicat în plan un cîmp de lîngă

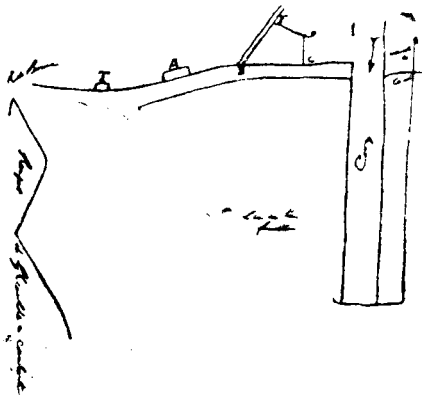

T. Casa nebunului de Camille Teisseire, un iacobin care prin 1811 voia să-l ardă pe Rousseau și Voltaire — A. Hotelul „La cumătra". Aceasta era reprezentată fără cap, lucru care mă uimea peste măsură.

(Poarta Bonne — Zidurile de apărare ale orașului, înspre apus — Locul de execuții — Drum. Moara din Canel)

drumul Boiteuses. E vorba de cîmpul BCDF. Domnul Chabert îi pusese pe toți ceilalți să tragă liniile pe planșetă; veni, în sfîrșit, și rîndul meu, dar ultimul sau penultimul. Eram umilit și supărat; apăsai condeiul prea tare.

„Păi eu ți-am spus să tragi o linie, zise domnul Chabert cu accentul său tărăgănat, și dumneata mi-ai făcut aici o bară."

Avea dreptate. Cred că dizgrația mea pe lîngă domnii Dupuy și Chabert și indiferența totală a domnului Jay la școala de desen m-au împiedicat să ajung un prostănac. Aveam aptitudini excelente. Ai mei, care, în morocănoșenia lor bigotă, perorau necontenit împotriva educației publice, se convinseseră ușor că după cinci ani de atenții, vai! prea stăruitoare, produseseră o capodoperă, și-această capodoperă eram eu.

Într-o zi îmi spuneam, dar de fapt înainte de Școala Centrală: „Nu cumva sînt fiul vreunui mare prinț, și tot ce-aud despre Revoluție și puținul pe care îl văd este o poveste născocită pentru educația mea, ca în *Emile*?"

Aceasta pentru că bunicul, un om cu o conversație foarte plăcută, în ciuda hotărîrilor sale pline de pioșenie, pomenise în fața mea de *Emile*, vorbise despre *Profesiunea de credință a vicarului savoyard* etc., etc., etc. Furasem această carte la Claix, dar nu pricepusem nimic dintr-însa, nici chiar absurdițățile din prima pagină, și după un sfert de ceas, am lăsat-o. Trebuie să fiu drept cu gusturile tatii, era un admirator entuziast al lui Rousseau și vorbea din cînd în cînd despre el, pentru care fapt, ca și pentru imprudența lui în fața unui copil, era aspru certat de mătușa Séraphie.

CAPITOLUL 27[1]

Aveam şi încă mai am gusturile cele mai aristocratice cu putinţă; aş face orice pentru fericirea poporului, dar aş prefera, cred, să-mi petrec lunar cîte cincisprezece zile la închisoare decît să trăiesc printre locuitorii magherniţelor.

Cam pe atunci m-am împrietenit, nu ştiu în ce împrejurare[2], cu François Bigillion (care mai tîrziu s-a sinucis, cred, din pricina soţiei sale).

Era un om simplu, natural, sincer, care niciodată nu căuta să lase impresia, printr-un răspuns îngîmfat, că are experienţa vieţii, a femeilor etc. Asta era suprema noastră ambiţie de colegieni, cel mai bun prilej de înfumurare prostească. Fiecare mucos voia să-l convingă pe celălalt că a avut femei cu duiumul şi ştie ce-i viaţa. Nimic din toate astea la Bigillion. Făceam lungi plimbări împreună mai ales înspre turnul Rabot şi Bastille. Minunata privelişte pe care ţi-o oferă locurile acelea, mai ales către Eybens, în spatele căruia se ridică cele mai înalte creste din Alpi, ne înnobila sufletele. Rabot şi Bastille sînt, primul un turn străvechi, a doua o căsuţă, aşezate la o mare diferenţă de altitudine, pe muntele care închide zidul de apărare al oraşului, zid jalnic în 1795, dar care se reface în 1836.

În timpul acestor plimbări ne împărtăşeam cu toată sinceritatea cam ce credeam noi despre această pădure teribilă, sumbră şi încîntătoare, în care urma să pătrundem. Se înţelege că este vorba de lume şi de societate.

---

[1] Scris la Roma în zilele de 6 şi 10 ianuarie 1836 (n.ed.fr.).

[2] *Nota lui R. Colomb*: „Prin intermediul lui Romain Colomb, care se împrietenise cu cei doi fraţi, întîlnindu-se cu ei în casa Faure, pe vremea sosirii lor la Grenoble“ (n. ed. fr.).

Bigillion avea mari avantaje asupra mea:

1° Trăise liber din copilărie, ca fiu al unui tată care nu-l înăbușea cu dragostea lui și știa să-și găsească alte distracții decît aceea de a-și transforma copilul într-o păpușă.

2° Acest tată, burghez rural foarte înstărit, locuia la Saint-Ismier, un sat situat la o poștă de Grenoble, spre est, într-o poziție foarte plăcută de pe valea rîului Isère. Acest țăran de treabă, iubitor de vin, de trai bun și țărăncuțe fragede, închiriase la Grenoble un mic apartament pentru cei doi băieți ai săi care își făceau acolo educația. Cel mai mare se numea Bigillion, așa cum se obișnuiește în provincia noastră, cel mic, Rémy, plin de toane, ciudat, adevărat dofinez, dar generos, chiar cam gelos pe-atunci din cauza prieteniei dintre mine și Bigillion.

Întemeiată pe o deplină bună-credință, după primele cincisprezece zile, prietenia noastră deveni intimă. Bigillion avea un unchi călugăr savant și, după cîte mi se pare, foarte puțin călugăr din fire, bunul părinte Morlon, benedictin probabil, care o dată sau de două ori, pe cînd eram copil, binevoise să mă spovedească. Fusesem grozav de mirat de tonul lui blînd și politicos, cu totul deosebit de prudența aspră a belferilor acriți în grija cărora mă dădea tata de cele mai multe ori, ca domnul abate Rambault.

Bunul părinte Morlon a avut o mare influență asupra spiritului meu; avea un Shakespeare tradus de Letourneur, iar nepotul său Bigillion împrumută pentru mine, unul după altul, toate volumele care alcătuiau această operă considerabilă pentru un copil, optsprezece sau douăzeci de volume.

Mi se părea că renasc citindu-l. În primul rînd, avea avantajul că nu mi-a fost lăudat și predicat de ai mei, ca Racine. Era de ajuns ca ei să-mi laude o *plăcere* oarecare pentru a mă îngrozi de ea.

Și pentru ca puterea lui Shakespeare asupra inimii mele să fie deplină, mi se pare chiar că tata mi l-a vorbit de rău.

În general, n-aveam încredere în ai mei, dar în materie de artă, laudele lor erau suficiente ca să-mi inspire o scîrbă de moarte pentru cele mai frumoase lucruri. Inima mea, cu mult mai înaintată decît mintea mea, simțea imediat că ei lăudau așa precum *Kings* laudă astăzi religia, altfel spus, din iezuitism. Simțeam foarte confuz, dar foarte ascuțit și cu o ardoare pe care n-o mai am, că orice scop moral, altfel spus, orice interes al artistului, ucide opera de artă. L-am citit pe Shakespeare tot timpul între 1796 și 1799. Racine, lăudat într-una de ai mei, îmi făcea impresia unui plat ipocrit. Bunicul îmi povestise anecdota aceea cu moartea lui din cauză că Ludovic al XIV-lea nu-l mai onora cu privirea. De altfel, versurile sale mă plictiseau pentru că lungeau fraza și-o făceau să-și piardă precizia. Nu puteam suporta *telegar* în loc de cal. Numeam asta ipocrizie.

Cum oare, trăind izolat în mijlocul unei familii cu o vorbire foarte aleasă, aș fi putut deosebi un limbaj mai nobil de unul mai puțin nobil? Unde să fi deprins limbajul inelegant?

Corneille îmi displăcea mai puțin. Scriitorii care-mi plăceau la nebunie pe atunci erau Cervantes, *Don Quijote*, și Ariosto[1], citiți în traducere. Urma imediat Rousseau, care avea un dublu defect (*drawback*), acela de-a lăuda pr[eoții] și religia și de-a fi lăudat de tata. Citeam cu voluptate *Povestirile* lui La Fontaine și *Félicie*. Dar acestea nu erau *plăceri literare*. Sînt cărți dintr-acelea pe care le citești numai pentru că ți-au căzut în mînă.

Cînd în 1824, pe punctul de a mă îndrăgosti de Clémentine, mă străduiam din răsputeri să nu-mi las sufletul absorbit în contemplarea grațiilor sale (mi-aduc aminte de-o mare bătălie într-o seară, la concertul

[1] În realitate, Shakespeare, Cervantes și Ariosto.

doamnei du Bignon, unde mă aflam alături de celebrul general Foy, Clémentine, ultraregalistă, nu frecventa această casă), cînd, spun, am scris *Racine et Shakespeare*, am fost acuzat că joc teatru şi reneg primele mele senzaţii din copilărie, dar acum e limpede cît era de adevărat, lucru pe care m-am ferit să-l spun (ca fiind de necrezut), că prima mea iubire fusese pentru Shakespeare, şi mai ales pentru *Hamlet* şi *Romeo şi Julieta*.

Fraţii Bigillion locuiau pe strada Chenoise (nu sînt sigur de nume), strada aceea care dădea spre bolta Notre-Dame şi un pîrîiaş pe care era clădită mănăstirea augustinilor. Tot acolo se afla şi un faimos anticar, pe care îl vizitam adeseori. Mai departe era Oratoriul, unde fusese închis cîteva zile tata[1], împreună cu domnul Colomb[2], tatăl lui Romain Colomb, prietenul meu cel mai vechi (în 1836).

Iată strada al cărei nume aproape că mi s-a şters din memorie, nu însă şi imaginea ei.

În apartamentul acela, situat la etajul trei, în B, trăia împreună cu fraţii Bigillion şi sora lor, domnişoara Victorine Bigillion, o fată foarte simplă, foarte drăguţă, dar departe de-a fi o frumuseţe grecească, dimpotrivă, avea o faţă profund alobrogă[3]. Mi se pare că aşa ceva se cheamă astăzi rasa Gaël. (De consultat doctorul Edwards şi domnul Adrien de Jussieu, ultimul cel puţin m-a convins de această clasificare.)

Domnişoara Victorine avea spirit şi gîndea mult, era întruparea prospeţimii. Faţa ei se acorda perfect

---

1 *Nota lui R. Colomb*: „Eroare; poate că tatăl său s-a ascuns, dar n-a stat niciodată la închisoare, mai ales la Oratoriu, unde se aflau doar nişte femei şi trei copii: cei doi Monval şi cu mine. Paznicul, aspru şi morocănos, se numea Pilon" (n.ed.fr.).

2 *Nota lui R. Colomb:* „Domnul Colomb-tatăl a fost închis tot timpul la «Conciergerie», în piaţa Saint-André; din cînd în cînd dormeam şi eu împreună cu el în această închisoare" (n. ed. fr.).

3 *Nota lui R. Colomb*: „Era mai degrabă urîtă decît drăguţă, dar picantă şi cumsecade; Victorine lua parte la jocurile noastre ca şi cum am fi fost de acelaşi sex" (n.ed.fr.).

cu ferestrele cu cercevele în cruce ale apartamentului în care locuia împreună cu frații săi, întunecos, deși spre sud și la etajul trei, dar casa de vizavi era uriașă. Acest acord perfect mă frapa, sau mai degrabă îi simțeam efectul, dar fără să mi-l pot explica.

Acolo asistam adesea la cina celor doi frați și-a surorii lor. Le-o pregătea o servitoare de la ei din sat,

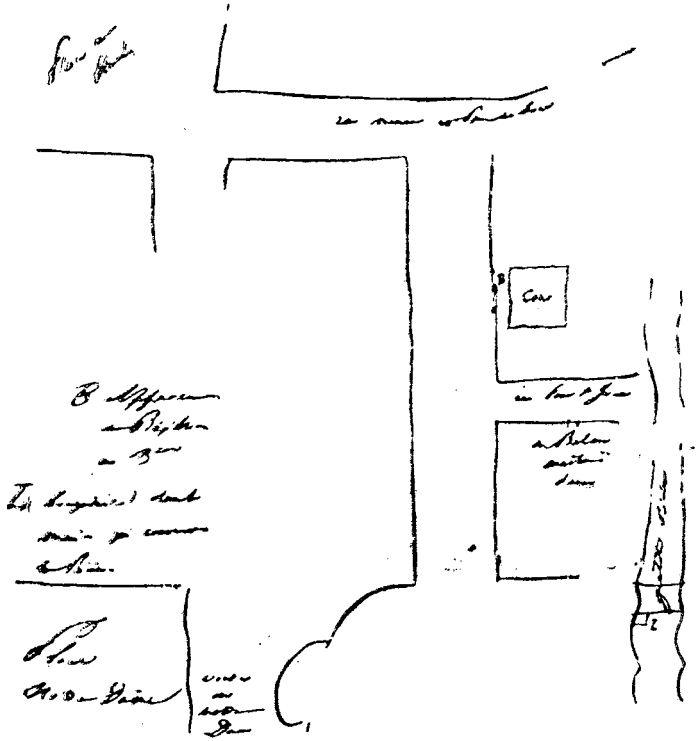

(Piața de legume — Stradă care ducea spre podul de lemn — Curte — Strada Pont-St.-Jaime — Domnul Belair, profesor de dans — Gîrlă — Bolta Notre-Dame — Piața Notre-Dame — B. Apartamentul lui Bigillion de la etajul 3 — L. Anticarul din casa care acoperea gîrla)

simplă ca și ei, mîncau pîine neagră, lucru care mi se părea de neînțeles mie, care nu mîncasem niciodată alt fel de pîine decît albă.

De aici, tot avantajul meu asupra lor; în ochii lor eu făceam parte dintr-o clasă superioară: fiul domnului Gagnon, membru în comitetul Școlii Centrale, era un *nobil*, pe cînd ei, burghezi trăgînd spre țărani. Asta nu înseamnă că ar fi avut vreun regret sau o admirație prosteasc ă; preferau pur și simplu pîinea neagră celei albe, nu depindea decît de ei să-și cearnă făina ca să aibă pîine albă.

Trăiam acolo într-o inocență deplină, strînși în jurul mesei de nuc acoperită cu o față de masă de pînză cenușie, Bigillion, fratele mai mare — 14 sau 15 ani, Rémy — 12, domnișoara Victorine — 13, eu — 13, servitoarea — 17.

Alcătuiam o societate foarte tînără, după cum se vede, și nu exista nici o rudă care să ne deranjeze. Cînd domnul Bigillion-tatăl venea la oraș pentru o zi sau două, noi nu îndrăzneam să-i dorim plecarea, dar prezența lui ne supăra.

Poate că aveam cu toții cu un an sau doi mai mult, dar nu mai mult; ultimii mei doi ani, 1799 și 1798, au fost absorbiți în întregime de matematici, și la capătul lor, Parisul; era, prin urmare, în 1797 sau mai degrabă 1796, or, în 1796 aveam 13 ani.

Trăiam pe-atunci ca niște iepurași care se joacă prin pădure rontăind cimbrișor. Domnișoara Victorine era gospodina; avea ciorchini de struguri uscați înveliți în foi de viță și legați cu un fir de ață, din care îmi dădea și mie și care mi-erau tot atît de dragi ca și chipul ei fermecător. Uneori îi mai ceream un ciorchine, pe care mi-l refuza adeseori spunînd: „Mai avem doar opt și trebuie să ne ajungă pînă la sfîrșitul săptămînii".

Proviziile soseau de la Saint-Ismier o dată sau de două ori pe săptămînă. E un obicei grenoblez. Pasiunea fiecărui burghez e să aibă un *domeniu* al său și el preferă o salată de pe domeniul său din Montbonnot, Saint-

Ismier, Corenc, Voreppe, Saint-Vincent sau Claix, Echirolles, Eybens, Domène etc., etc., care îl costă patru gologani, aceleiași salate cumpărate la piață cu doi gologani. Un astfel de burghez avînd 10.000 de franci plasați cu 5% la Périer (tatăl, vărul lui Casimir,

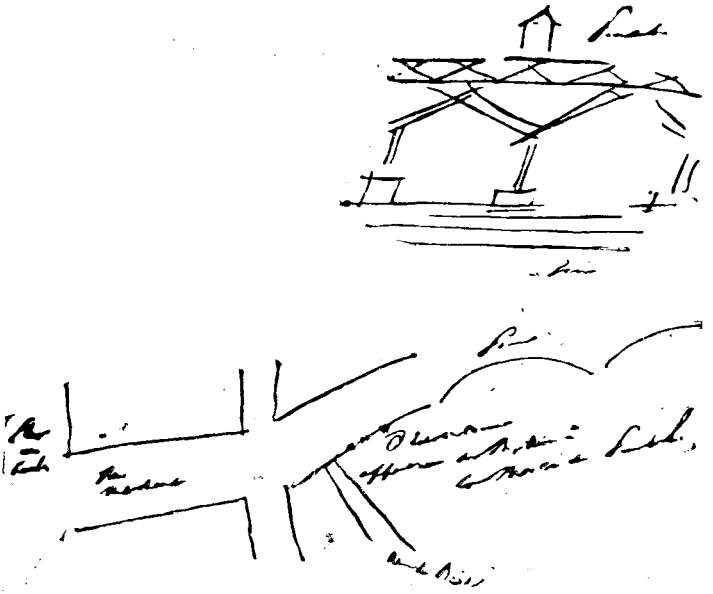

Am lăsat la Grenoble o vedere a podului de lemn, cumpărată de la văduva domnului Le Roy. Este în ulei și *sbiadita*[1], dulceagă, gen Dorat sau Florian, dar, oricum, *ca desen*, seamănă, doar culorile sînt *îndulcite* și *florianizate*. Strada Marchande, numită așa pe bună dreptate: acolo veneau să cumpere sau cel puțin treceau pe acolo toți țăranii din La Vallée (valea de la Grenoble la Montmélian, regiune foarte bogată și foarte frumoasă) (Pod de lemn — Rîul Isère — Piața de legume — Strada Marchande — Pod — O. Scară în spirală. Apartamentul lui Bigillion pe strada La Montée du Pont-de-Bois — Strada du Boeuf)

[1] Decolorată (în limba italiană în original).

ministru în 1832) îi plasează într-un domeniu care-i aduce un venit de 2 sau 2 1/2, şi-i încîntat. Cred că este plătit în vanitate, avînd plăcerea să spună cu un aer important: „*Trebuie să merg la Montbonnot*“ sau: „*Am sosit de la Montbonnot*“.

Nu eram îndrăgostit de Victorine, inima mea era încă zdrobită de plecarea domnişoarei Kubly, iar

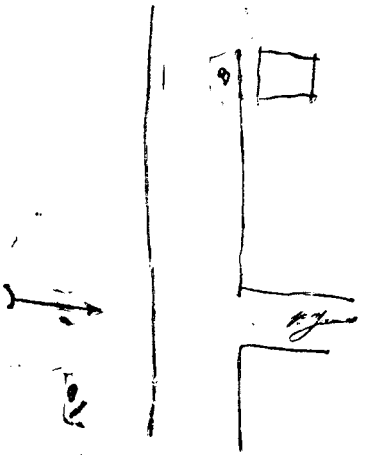

(St.-Jaime)

prietenia mea pentru Bigillion era atît de intimă, încît mi se pare că, foarte pe scurt, de frică să nu rîdă de mine, îndrăznisem să-i mărturisesc nebunia mea. Povestea mea nu l-a scandalizat cîtuşi de puţin, era fiinţa cea mai cumsecade şi mai simplă, calităţi preţioase, care se întregeau cu un bun-simţ plin de delicateţe, bunul-simţ caracteristic familiei sale şi care la el se desăvîrşise datorită convorbirilor cu Rémy, fratele şi prietenul său intim, nu prea sensibil, dar de un bun-simţ cu mult mai ferm. Rémy îşi petrecea deseori după-amieze întregi fără să-şi descleşteze fălcile.

Acolo, la etajul trei, am petrecut cele mai fericite clipe din viaţa mea. Ceva mai tîrziu, fraţii Bigillion

au părăsit casa aceea, pentru a se stabili pe strada La Montée du Pont-de-Bois; sau mai degrabă contrariul, de la Pont-de-Bois s-au mutat în strada Chenoise, așa mi se pare, cu siguranță aceea în care dădea strada Pont-Saint-Jaime. Sînt sigur de cele trei ferestre cu cercevele în cruce în B și de poziția lor față de strada Pont-Saint-Jaime. Mai mult ca niciodată, scriind acestea, fac tot felul de descoperiri (la Roma, în ianuarie 1836).

Am uitat pe trei sferturi toate aceste lucruri la care de douăzeci de ani încoace nu m-am gîndit de șase ori pe an.

Eram foarte timid față de Victorine, ai cărei sîni în formare îi admiram, dar în același timp îi spuneam tot ce aveam pe suflet, de exemplu persecuțiile mătușii Séraphie, de care abia scăpasem, și-mi aduc aminte că ea refuza să mă creadă, lucru care mă întrista cumplit. Îmi dădea de înțeles că am o fire antipatică.

CAPITOLUL 28[1]

Bigillion mi-a dat de înțeles că severul Rémy m-ar privi cu ochi foarte răi dacă i-aș face curte surorii sale, și acesta a fost singurul punct asupra căruia n-a existat sinceritate deplină între noi. Adeseori după plimbare, o dată cu căderea nopții, cînd schițam intenția de-a urca, Victorine îmi spunea un la revedere grăbit, care mă scotea din sărite. Cu inima însîngerată de atîtea răutăți pe care le credeam, cu sau fără îndreptățire, îndreptate împotriva mea, simțeam nevoia prieteniei și aceea de a vorbi cu inima deschisă.

Voi mărturisi, totuși, că preferam de o mie de ori să-i spun Victorinei păsurile mele, și nu fraților săi. Astăzi văd sentimentul meu de-atunci — mi se părea un lucru de necrezut să poți vedea de-atît de aproape acest teribil animal care e femeia, și încă una înzestrată cu un păr superb, cu brațe rotunjite dumnezeiește, deși cam slabe, avînd, în sfîrșit, un piept fermecător, adeseori cam dezgolit din cauza căldurii prea mari. E adevărat că atunci cînd stăteam la masa de nuc, la doi pași de domnișoara Bigillion, despărțit de colțul mesei, eu vorbeam cu frații ei numai pentru ca să nu-mi dau cumva în petic. Dar asta nu însemna de loc că aveam poftă să mă îndrăgostesc de ea, eram *scottato* (fript, opărit), cum se spune în italiană, cu puțin timp în urmă constatasem că iubirea e un lucru grav și teribil! Nu mi-o spuneam, dar îmi dădeam prea bine seama că, privită în ansamblu, iubirea mea pentru domnișoara Kubly îmi pricinuise probabil mai multă durere decît plăceri.

---

[1] Scris la Roma în zilele de 10, 11 și 12 ianuarie 1836 (n. ed. fr.).

Pe vremea acestui sentiment pentru Victorine, atît de inocent în cuvinte, ba chiar și în gînduri, uitam să mai urăsc și mai ales să-mi închipui că ceilalți mă urăsc.

Mi se pare că, după un oarecare timp, gelozia fraternă a lui Rémy s-a calmat, sau a plecat pentru cîteva luni la Saint-Ismier. Poate că și-a dat seama că într-adevăr nu eram îndrăgostit, sau a avut cine știe ce alte treburi, eram cu toții niște pezevenghi de vreo 13 sau 14 ani. Dar în Dauphiné chiar la această vîrstă ești foarte pișicher, noi n-avem nici nepăsarea, nici... strengarului din Paris, și pasiunile pun de timpuriu stăpînire pe noi. Pasiuni pentru niște fleacuri, dar fapt este că rîvnim la ele cu pasiune.

În fine, de cel puțin cinci ori pe săptămînă, o dată cu căderea nopții sau cînd bătea *sfîntul* (clopotul de ora 9 de la biserica Saint-André), mergeam să-mi petrec seara la domnișoara Bigillion.

Fără să pomenesc ceva de prietenia care domnea între noi, am făcut imprudența să rostesc numele familiei Bigillion într-o zi cînd cinam cu ai mei; nesăbuința mea a fost aspru pedepsită. Ei mi-au arătat printr-o pantomimă cît se poate de expresivă tot disprețul lor pentru familia și frații domnișoarei Victorine.

„Nu cumva au și-o fată? O țărăncuță oarecare, desigur?“

Nu-mi amintesc decît foarte vag de cuvintele pline de dispreț și de înfățișarea trufașă care le însoțea. Păstrez în memorie doar impresia usturătoare pe care mi-a lăsat-o acest dispreț.

Trebuie să fi fost același aer de dispreț rece și batjocoritor pe care îl are, desigur, și domnul baron des Adrets cînd vorbește despre mama sau mătușa mea.

Familia mea, în ciuda meseriei de medic și avocat, se credea foarte aproape de nobilime, iar tata se pretindea nici mai mult, nici mai puțin decît un gentilom scăpătat. Tot disprețul exprimat în seara aceea în timpul cinei se baza pe starea de burghez rural a domnului Bigillion, tatăl prietenilor mei, și pe faptul că

fratele lui mai mic, un mare șmecher, era directorul închisorii departamentale din piața Saint-André, un soi de temnicer burghez.

Această familie îl primise pe sfîntul Bruno în Munții Grande-Chartreuse în anul...[1] fapt cît se poate de sigur, cu mult mai respectabil decît acel *famulus* B[ey]le, judecător la Sassenage pe vremea seniorilor medievali.[2] Dar, în schimb, bunul Bigillion-tatăl, un bărbat petrecăreț, foarte înstărit în satul său, nu cina la domnul de Marcieu, sau la doamna de Sassenage și-l saluta el întîi pe bunicul de cum îl zărea de departe și în plus vorbea despre domnul Gagnon cu o mare considerație.

Această trufie era o distracție pentru familia mea, care de obicei se plictisea de moarte, și ținu tot timpul cinei; îmi pierise pofta de mîncare auzind în ce fel sînt tratați prietenii mei. Mă întrebară ce-i cu mine. Am răspuns că mi-am luat *gustarea* foarte tîrziu. Minciuna este singura resursă la îndemîna slăbiciunii. Eram teribil de înfuriat pe mine însumi: cum, fusesem atît de prost încît să vorbesc despre ceea ce mă preocupa tocmai cu rudele mele?

Disprețul lor mă tulbură adînc, în clipa asta văd de ce: era vorba de Victorine. Prin urmare, ființa cu care seară de seară avusesem fericirea să stau de vorbă aproape intim nu era acel teribil animal atît de temut, dar atît de exclusiv adorat, adică o femeie respectabilă și frumoasă?

După patru sau cinci zile de suferință cumplită, Victorine birui: am decretat-o cu mult mai agreabilă și mai om de lume decît familia mea, tristă, *zbîrcită* (așa am spus), sălbatică, neoferind niciodată o cină, neintrînd niciodată într-un salon în care s-ar afla zece persoane, în timp ce domnișoara Bigillion participa adeseori în casa din Saint-Ismier a domnului

[1] Sfîntul Bruno și însoțitorii săi s-au stabilit pe platoul pustiu de la Chartreuse în 1084.

[2] Aflăm un judecător Beyle la Sassenage abia către sfîrșitul secolului al XVII-lea.

Faure și la rudele răposatei sale mame din Chapareillan la serate de douăzeci și cinci de persoane. Era chiar mai nobilă datorită primirii sfîntului Bruno prin 1080.[1]

Mulți ani mai tîrziu mi-am dat seama de mecanismul celor ce se petreceau în inima mea, și, în lipsa altui cuvînt mai potrivit, l-am numit *cristalizare* (cuvînt care l-a șocat pe marele literat, ministru de interne în 1833, domnul conte d'Argout, scenă hazlie povestită de Clara Gazul).[2]

Această absolvire de dispreț dură vreo cinci-șase zile, în timpul cărora nu mă gîndeam la nimic altceva. Insulta atît de glorios învinsă a pus un *fapt nou* între domnișoara Kubly și starea mea actuală. Fără ca inocența mea să fi băgat de seamă, întîmplarea asta era un mare cîștig: trebuie să punem mereu fapte noi între noi și durerea noastră, fie și-un braț rupt.

Tocmai cumpărasem un Bezout într-o ediție bună și-l legasem frumos (poate că mai există la Grenoble, la domnul Alexandre Mallein, directorul impozitelor); pe copertă am desenat o coroană de frunze, iar în mijlocul ei un V majuscul. În fiecare zi admiram acest monument.

După moartea[3] mătușii Séraphie aș fi putut, din nevoia de a iubi, să mă împac cu familia mea, dar trufia de care dăduse dovadă pusese între noi infinitul; aș fi putut ierta dacă ar fi pus pe seama familiei Bigillion o crimă, dar s-o disprețuiască! Și tocmai bunicul

[1] *Pe margine*: „Data: sfîntul Bruno, mort în 1101, în Calabria (n. ed. fr.).

[2] Este vorba de Prosper Mérimée.

[3] *Pe margine*: „Într-una din călătoriile mele (întoarceri) la Grenoble, prin 1806, o persoană bine informată mi-a spus că domnișoara Victorine era îndrăgostită. L-am invidiat mult pe fericit. Presupuneam că e vorba de Félix Faure. Mai tîrziu, altă persoană mi-a spus: «Vorbind despre ființa pe care a iubit-o atîta timp, domnișoara Victorine mi-a spus: „Nu e frumos, dar niciodată n-o să i se reproșeze urîțenia... E omul care a avut cel mai mult spirit, era cel mai agreabil dintre tinerii din timpul meu.“ Pe scurt, a adăugat persoana respectivă, dumneata ești acela.» 10 ianuarie 1836 (citit de Brosses)“ (n.ed.fr.).

era cel care exprimase acest dispreț cu cea mai mare eleganță și efect în consecință!

Mă păzii cu străşnicie să vorbesc cu ai mei şi despre alți prieteni din acea epocă: domnii Gall, La Bayette...

Gall era palid, slab, firav, cu urme de vărsat, un caracter foarte rece, de altfel, foarte cumpătat, foarte prudent. Își dădea seama că este stăpînul absolut al micii lor averi şi nu trebuie s-o risipească. Era simplu, onest, de loc palavragiu, nici mincinos. Mi se pare că a părăsit Grenoble şi Școala Centrală înaintea mea, ca să meargă la Toulon şi să intre în marină.

Tot pentru marină se pregătea şi amabilul La Bayette, nepotul sau ruda amiralului (adică viceamiralului sau contraamiralului) Morard de Galles.

Era tot atît de amabil şi nobil pe cît era Gall de demn de stimă. Mi-aduc aminte de încîntătoarele după-amiezi pe care le petreceam discutînd împreună la fereastra camerei sale de la etajul trei al unei case ce da în Piața Departamentului. Acolo îşi împărțea cu mine *gustarea*: mere şi pîine neagră. Eram lacom de orice conversație sinceră şi lipsită de ipocrizie. Acestor două merite comune tuturor prietenilor mei, La Bayette le adăuga o mare noblețe de sentimente şi de maniere[1] şi-o sensibilitate care, deşi nu era capabilă de pasiune profundă, ca Bigillion, era mai elegant exprimată.

Mi se pare că mi-a dat cîteva sfaturi care mi-au prins bine pe vremea cînd eram îndrăgostit de domnişoara Kubly, despre care mă încumetasem să-i vorbesc, într-atît era de sincer şi de bun. Puneam laolaltă bruma

[1] *Nota lui R. Colomb*: „În camera lui organizam niște picnicuri punînd fiecare cinci sau şase gologani, pentru ca să mîncăm împreună brînză Mont d'Or, cu pîinişoare, totul stropit cu o poşircă ce ni se părea delicioasă. La Bayette avea un caracter fermecător: era prietenos şi foarte expansiv" (n. ed. fr.).

noastră de experiență despre femei, sau mai degrabă bruma de cunoștințe culese de prin romanele citite. Trebuie să fi fost foarte caraghioși pentru cineva care ne-ar fi auzit vorbind.

Curînd după plecarea mătușii Séraphie, am citit cu mare pasiune *Les Mémoires secrets* ale lui Duclos, pe care le citea și bunicul.

Mi se pare că pe Gall și La Bayette i-am cunoscut în sala de matematici, cu siguranță că acolo s-a născut prietenia mea pentru Louis de Barral (acum cel mai vechi și mai bun prieten al meu, este ființa la care țin cel mai mult din lume și care ține cel mai mult la mine, de aceea cred că nu m-aș da în lături de la nici un sacrificiu pentru el). Pe-atunci era foarte mic de statură, foarte slab, foarte pirpiriu, se spunea că practica excesiv un anume obicei urît pe care îl aveam cu toții, ceea ce se vedea, de altfel, și după înfățișare, cu atît mai mult cu cît ea îi era pusă în evidență de o superbă uniformă de locotenent genist, asta se numea a fi adjunct genist; acesta ar fi fost un bun mijloc de-a atrage de partea revoluției familiile bogate, sau cel puțin de-a le îmblînzi ura.

Anglès, mai tîrziu contele și prefectul de poliție Anglès, îmbogățit de Bourboni, era și el adjunct, ca și acea ființă cu vocație de subaltern, împodobită cu o chică roșie, care se numea Giroud, altul decît Giroud cel cu haina roșie, cu care mă băteam destul de des. Făceam tot soiul de glume pe seama acestui Giroud gătit cu un epolet de aur și care era mult mai *mare* decît mine, era de fapt un bărbat de 18 ani, în timp ce eu eram doar un copil de 13 sau 14. O diferență de doi sau trei ani este imensă într-un colegiu, aproape aceeași ca de la nobil la mitocan în Piémont.

Ceea ce mă cuceri pe loc la Barral, chiar de la prima noastră discuție (supraveghetorul lui era pe atunci, așa mi se pare, Pierre-Vincent Chalvet, profesor de istorie și grav bolnav de sifilis), ceea ce mă cuceri, așadar, la Barral fu: 1° frumusețea hainei sale de un

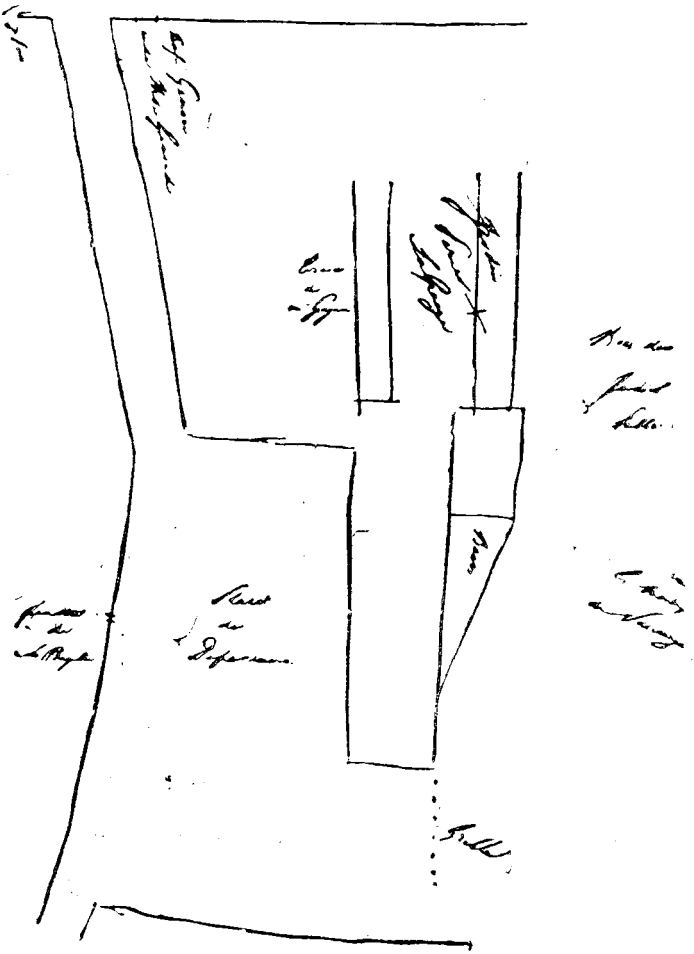

(Grande-Rue — De 7 ori — Cafeneaua „Genou", *inde* [în limba latină în original: *apoi*] domnul de Genoude — Terasa domnului Gagnon — Grădina Périer-Lagrange — Băi — Păduricea din Grădina publică — Vedere spre Munții Sassenage — Grilaj — Piața Departamentului — Fereastra lui La Bayette)

albastru care mi se părea încîntător; 2° felul în care spunea versurile acelea din Voltaire de care îmi mai aduc și azi aminte:

Vous êtes, lui dit-il, l'existence et l'essence Simple...

Mama lui, o foarte mare doamnă, *era o Grolée*, cum spunea respectuos bunicul, a fost ultima persoană care se mai îmbrăca încă potrivit rangului său; o și văd lîngă statuia lui Hercule din Grădina publică, într-o rochie înfloratã, adică din satin alb împodobit cu flori, care rochie avea buzunarele răsfrînte ca și a bunicii mele (Jeanne Dupéron, văduvă B...), cu un uriaș conci pudrat și probabil un cățeluș sub braț. Micii strengari o urmăreau plini de admirație de la distanță; cît despre mine, eu eram dus sau purtat de credincioșul Lambert, să fi avut vreo 3 sau 4 ani pe vremea acestei imagini. Această mare doamnă avea moravurile clasei sale. Domnul marchiz de Barral, soțul ei și ex-președinte sau chiar prim-președinte la Tribunalul Suprem, n-a vrut să emigreze. Din această cauză era hulit de familia mea, ca și cum ar fi pățit cine știe ce mare rușine.

Înțeleptul domn Destutt de Tracy a făcut același lucru la Paris și-a fost silit să-și ia o slujbă, ca domnul de Barral, care se numea înainte de Revoluție de Montferrat (pronunțați Monferà, *a* foarte lung); domnul de Tracy a fost constrîns să trăiască dintr-o leafă de consilier la Instrucțiunea Publică, așa mi se pare; domnul de Barral păstrase o rentă de 20 sau 25.000 de franci, din care a cedat în 1793 o jumătate sau două treimi, dar nu din patriotism, ci de frica ghilotinei. Poate că fusese reținut în Franța de dragostea lui pentru doamna Brémond, cu care s-a și căsătorit mai tîrziu. Pe domnul Brémond-fiul l-am întîlnit în armată, era comandant de batalion, cred, apoi subinspector de intendență și întotdeauna un mare petrecăreț.

Nu spun că socrul său, domnul prim-președinte de Barral (pentru că Napoleon l-a făcut pr[im]-pr[eședinte] o dată cu înființarea curții imperiale[1]), ar fi fost un geniu, dar în ochii mei era atît de opus tatălui

[1] În *ms.*: „regale".

meu și-avea o asemenea groază de pedanterie, îi era atît de teamă să nu jignească amorul propriu al fiului său, încît, dacă, ieșind din casă ca să se plimbe prin hîrtoapele din apropierea torentului Drac, tatăl spunea: „Ziua bună", fiul răspundea: .....„Lună", tatăl: ..... „Rață", fiul: ..... „Cață", și se distrau așa cît ținea plimbarea, spunîndu-și rime și căutînd să se încurce.

Acest tată l-a învățat pe fiul său *Satirele* lui Voltaire (după părerea mea, singurul lucru perfect al acestui mare reformator).

Atunci am început să-mi dau seama ce înseamnă adevăratul *bonton*, care m-a cucerit pe loc.

Veșnic îl comparam pe acest tată făcînd rime și plin de atenții delicate față de amorul propriu al copiilor săi cu pedanteria fioroasă a tatălui meu. Aveam un profund respect pentru știința fără margini a domnului Gagnon, îl iubeam sincer, deși n-am ajuns să-mi spun: „Oare nu s-ar putea îmbina știința fără margini a bunicului cu amabilitatea atît de veselă și atît de amuzantă a domnului de Barral?"

Dar inima mea, ca să spun așa, *presimțea* această idee, care deveni mai tîrziu fundamentală pentru mine.

Văzusem și pînă atunci cam ce înseamnă bontonul, dar desfigurat, mascat de habotnicie la seratele pioase care aveau loc la parterul casei familiei des Adrets și unde doamna de Valserre îi aduna laolaltă pe domnii du Bouchage (*pair* al Franței, ruinat), de Saint-Vallier (marele Saint-Vallier), Scipion fratele lui, de Pina (ex-primar în Grenoble, mare iezuit, 80.000 de franci rentă și șaptesprezece copii), de Sinard, de Saint-Ferréol, eu, domnișoara Bonne de Saint-Vallier, ale cărei frumoase brațe (albe și cărnoase, de venețiană) mă tulburau profund.

Preotul Chélan, domnul Barthélemy d'Orbane îmi serveau și ei drept modele. Părintele Ducros se comporta ca un geniu. (Pe atunci cuvîntul geniu era pentru mine ceea ce este cuvîntul Dumnezeu pentru bigoți.)

CAPITOLUL 29[1]

Pe-atunci nu-l vedeam pe domnul de Barral în culori atît de trandafirii; ai mei îl detestau pentru că nu emigrase.

Constrîns să devin ipocrit din necesitate (defect de care prea m-am corectat şi-a cărui lipsă mi-a pricinuit atîtea neajunsuri, la Roma, de exemplu), citam în faţa familiei mele numele domnilor de La Bayette şi de Barral, noii mei prieteni.

„La Bayette! Familie bună, spunea bunicul. Bunicul său era căpitan de vas, unchiul său, domnul de... preşedinte la Tribunalul Suprem. Cît despre Montferrat, ăsta-i de duzină..."

Trebuie să recunosc că într-o noapte, la orele 2 dimineaţa, cîţiva funcţionari de la Prefectură, împreună cu domnul de Barral, veniseră să-l aresteze pe domnul d'Antour, fost consilier la Tribunalul Suprem, un imbecil de 30 de ani, care locuia la etajul întîi şi a cărui singură ocupaţie era să se plimbe prin uriaşul lui salon, rozîndu-şi unghiile. Bietul om, îşi pierdea vederea, şi pe deasupra era şi suspect notoriu, ca tata. Era habotnic pînă la fanatism, dar n-avea suflet rău. Faptul că domnul de Barral venise să-l aresteze pe unul dintre consilierii aflaţi odinioară sub ordinele sale, pe cînd era preşedintele Tribunalului Suprem, era considerat nedemn de el.

Trebuie să precizez că nu exista un animal mai caraghios decît burghezul francez din preajma anului 1794,

---

[1] Scris în zilele de 12 şi 13 ianuarie 1836, la Roma (n.ed.fr.).

cînd am început să-l înțeleg, plîngîndu-se amarnic de trufia nobililor, iar între ei judecînd oamenii numai și numai în funcție de familie; virtutea, bunătatea, generozitatea nu contau, ba chiar, cu cît era un om mai deosebit, cu atît mai mult îi reproșau faptul că nu-i de familie bună, și ce mai familie!

Prin 1803, cînd unchiul meu, Romain Gagnon, a venit la Paris și-a locuit la mine, în strada Ménars, nu l-am prezentat doamnei de Neuilly[1], pe bunul motiv că respectiva doamnă nici nu exista. Surprinsă de această omisiune, buna mea mătușă Elisabeth spuse:

„Trebuie să fi fost ceva deosebit la mijloc, pentru că, altminteri, Henry l-ar fi prezentat neapărat pe unchiul său acestei doamne; e foarte plăcut să arăți că nu ești chiar un fitecine."

Despre mine e vorba, eu sînt cel care nu era chiar un fitecine.

Iar cînd vărul nostru Clet, o pocitanie fioroasă, mutră de spițer și pe deasupra chiar spițer de meserie (farmacist militar), urma să se căsătorească în Italia, mătușa Elisabeth răspundea astfel la injuria:

„Trebuie să recunoaștem că e un adevărat Margageat[2], spunea cineva."

— Bine, bine, dar este de familie bună. E oare puțin lucru să fii văr cu primul medic din Grenoble?

Caracterul acestei nobile femei ilustra în chip izbitor maxima: *noblețea obligă*. Nu cred că exista ceva generos, nobil, dificil care să fi fost mai presus de generozitatea și dezinteresul ei. Mătușii Elisabeth îi datorez în bună parte felul ales în care mă exprim. Cînd scăpam vreun cuvînt urît, ea spunea: „Vai, Henry!" și pe fața ei se citea un dispreț rece, a cărui amintire mă *sîcîia* (mă urmărea multă vreme).

[1] Este vorba de doamna Rebuffel.

[2] Sau *Margaillat*, ceea ce în dialect dofinez înseamnă scuipat (om de nimic).

Am cunoscut destule familii cu un fel de a vorbi tot atît de îngrijit, dar nici una cu o vorbire mai aleasă decît a familiei mele. Asta nu însemna, firește, că nu se comiteau cele opt sau zece greșeli tipic dofineze.

Dar cum foloseam un cuvînt mai puțin precis sau pretențios, urma o glumă din partea bunicului, și cu atît mai reușită cu cît acestea erau aproape singurele

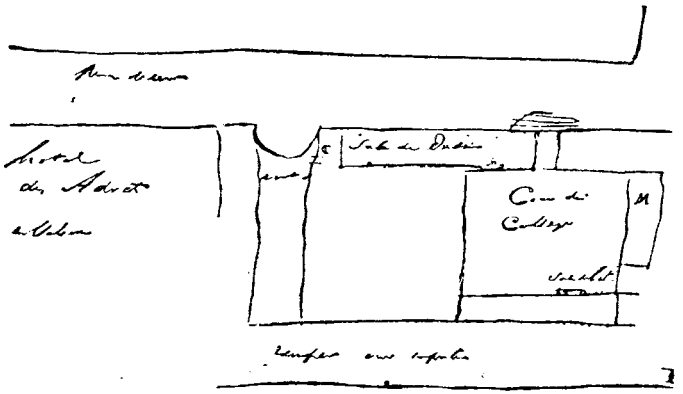

C. Apartamentul lui P.V. Chalvet, sub boltă — M. Sala de matematici a domnului Dupuy
(Strada Neuve — Casa familiei des Adrets. Doamna de Valserre — Boltă — Sala de desen — Curtea colegiului — Sala de latină — Meterez. Vedere superbă)

glume pe care i le îngăduia bietului om pioșenia morocănoasă a mătușii Séraphie.

Ca să eviți privirea batjocoritoare a acestui om de spirit trebuia să folosești fraza cea mai simplă și cuvîntul potrivit, dar fără a întrebuința termeni vulgari.

I-am văzut pe copiii din familiile bogate din Paris folosind întotdeauna întorsăturile cele mai pretențioase pentru a-și însuși stilul nobil, iar pe părinți încurajînd străduințele lor pline de emfază. Tinerii parizieni ar spune bucuros *telegar* în loc de cal, de aici

admirația lor pentru domnii de Salvandy, de Chateaubriand etc.

De altfel, pe vremea aceea un tînăr dofinez de 14 ani era înzestrat cu o profunzime și-o autenticitate de sentiment pe care n-am întîlnit-o niciodată la un tînăr parizian. În schimb, noi spuneam: „Mă aflam la *Cour-se*, unde domnul *Passe-kin* (Pasquin) mi-a citit o bucată în ver-*se* despre călătoria de la Anver-*se* la Calai-*ce*.“

Abia cînd am sosit la Paris mi-am dat seama că exista și un alt fel de pronunție. Mai tîrziu am luat lecții de la celebrul La Rive și de la Dugazon, ca să izgonesc și ultimele resturi din vorbirea tărăgănată a regiunii mele. Mi-au mai rămas doar două sau trei cuvinte (*côte*[1], pronunțat cu *o* deschis *kote*, în loc de *kaute*, cu *o* închis; bunul abate Gattel a avut, așadar, perfectă dreptate să noteze și pronunția în excelentul său dicționar, fapt care nu demult i-a atras critica unui prostănac *om de litere* din Paris) și totodată accentul ferm și pasionat din sud, care, vădind *forța sentimentului*, vigoarea cu care oamenii se iubesc sau urăsc, pare ciudat la Paris și, prin urmare, *aproape ridicol*.

Va să zică, spuneam *chōse*, în loc de *chause*; *Calai-ce*, în loc de *Kalai* (Calais) pe vremea cînd stăteam de vorbă cu prietenii mei Bigillion, La Bayette, Barral.

Mi se pare că Barral venea în fiecare dimineață din La Tronche și-și petrecea toată ziua la Pierre-Vincent Chalvet, profesorul de istorie, care locuia sub bolta colegiului; spre B exista o alee destul de frumoasă cu tei, alee foarte îngustă, dar teii erau bătrîni și stufoși, deși retezați, priveliștea era încîntătoare; acolo mă plimbam cu Barral, care venea din punctul foarte învecinat C. Domnul Chalvet, ocupat cu tîrfele, cu s[ifilisul] și cu niște cărți pe care le plăsmuia, iar pe deasupra omul cel mai nepăsător din lume, îi îngăduia bucuros s-o șteargă.

[1] Coastă.

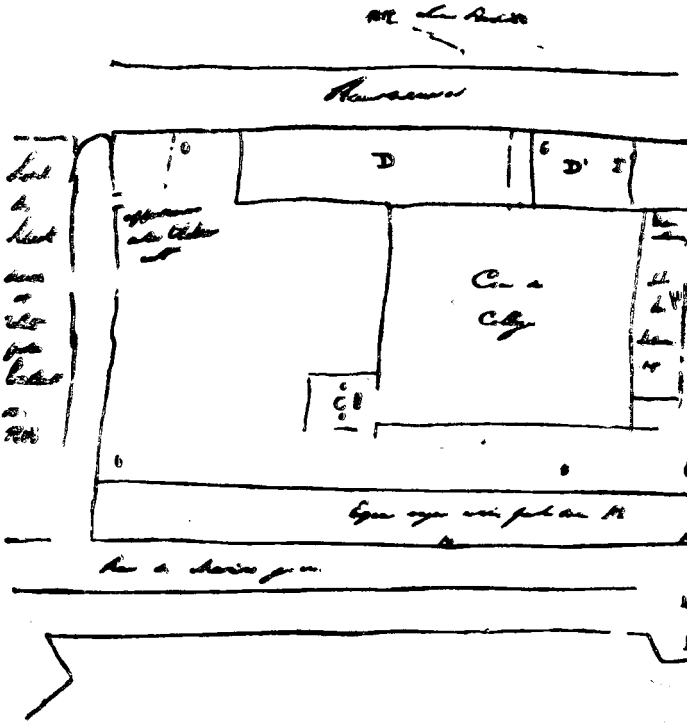

000. Clădirile colegiului (făcut de iezuiți) — P. Începutul promenadei cu tei bătrîni. Tei *maimed* (în limba engleză în original — schilodiți, n.n.) — L. Grădina în pantă a domnului de Plainville, comandant sau adjunct al garnizoanei, tatăl lui Plainville, prietenul lui Barral — C. Sala de chimie, cu masa și cele două coloane ale sale. Profesor domnul Trousset (mort de piept cu puțin mai tîrziu, prôtejatul bunicului) — Sală de desen — D'. Sala din bosa clădirii, cu o scenă în T — G. Masă pe care erau expuse bucăți de cadavru în prezența domnișoarelor Genèvre[1]

La Bastille — Strada Neuve — Casa familiei Adrets, demolată și reclădită de domnul Trouillond prin 1808. Apartamentul domnului Chalvet, la etajul întîi — Curtea colegiului — Sala de matematici — Teren viran, împrejmuit de zidul M — Strada Muriers, cred)

[1] *Nota lui R. Colomb*: „Nu erau domnișoarele Genèvre, ci două tinere foarte drăguțe, însoțite de mama lor, soția unui general al cărui nume nu mi-l reamintesc" (n.ed.fr.).

Cred că în timp ce ne plimbam în P l-am întîlnit pe Michoud, o mutră de bou, dar om excelent (al cărui singur păcat e că a murit ministeriabil putred și consilier al Tribunalului Regal prin 1827). Aș fi destul de înclinat să cred că acest om excelent își închipuia că cinstea e obligatorie numai între particulari și că ai voie să-ți trădezi îndatoririle de cetățean oricînd e rost să ciupești guvernul de ceva bani. Fac o mare diferență între el și colegul său Félix Faure; acesta s-a născut cu un suflet josnic, de aceea a și ajuns *pair* al Franței și prim-președinte al Tribunalului Regal din Grenoble.

Dar orice motive ar fi avut bietul Michoud ca să-și vîndă patria, dînd ascultare dorințelor procurorului g[ener]al, prin 1795, el era cel mai bun, cel mai natural, cel mai șmecher, dar în același timp și cel mai sincer dintre toți colegii mei.

Cred că învățase să citească, împreună cu Barral, la domnișoara Chavand; își reaminteau adeseori aventurile trăite în mica lor clasă (rivalitățile, prieteniile, urile vieții apăreau încă de pe atunci!). Cum îi invidiam! Ba cred chiar că o dată sau de două ori am mințit, lăsîndu-i pe ceilalți colegi să-și închipuie că și eu tot la domnișoara Chavand am învățat să citesc.

Michoud m-a iubit pînă la moarte, și n-a iubit un ingrat, aveam o stimă deosebită pentru bunătatea și bunul lui simț. O singură dată ne-am încăierat, și, cum era de două ori mai voinic decît mine, m-a zvîntat în bătaie.

Îmi făceam reproșuri că l-am insultat, nu din cauza loviturilor primite, ci pentru că nesocotisem marea lui bunătate. Eram răutăcios și făceam glume pentru care am încasat pumni cu nemiluita. În armată, în Italia și Germania, aceeași trăsătură de caracter mi-a adus ponoase și mai mari, iar la Paris mi-a atras criticile înverșunate ale literaților de mîna a doua.

Cînd simt o glumă pe limbă, eu văd doar partea ei hazlie, nicidecum răutatea ascunsă. Sînt întotdeauna sur-

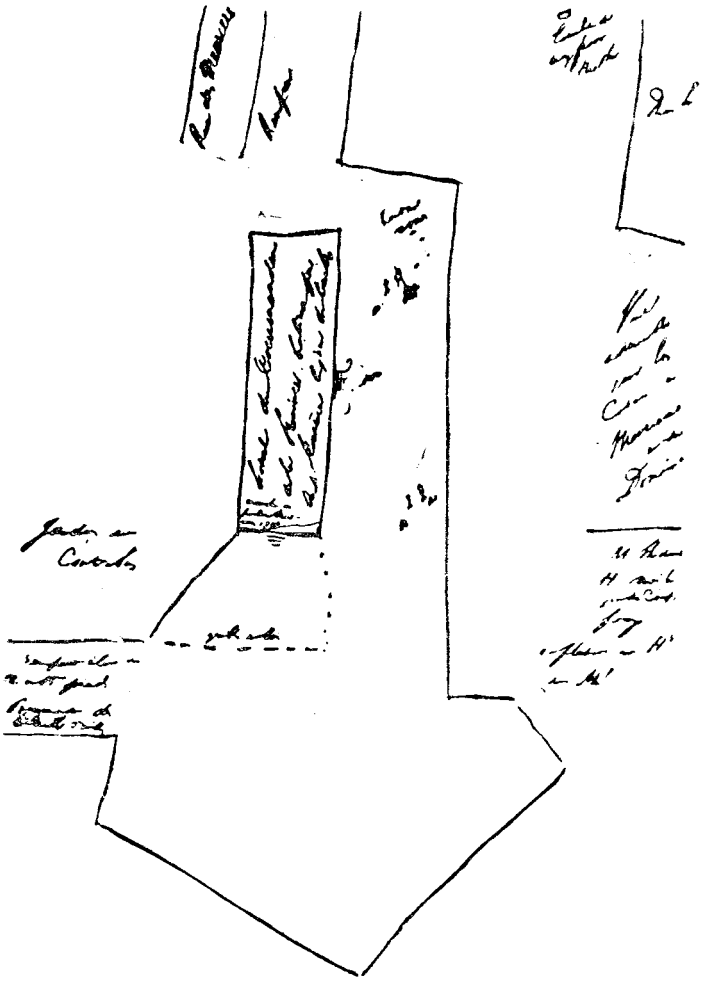

(Strada Muriers — Zid — Mormîntul bietei mele mame — Demi-lune — Vedere admirabilă spre dealurile din Murianette și Domène — Palatul comandantului provinciei, locuit de domnul de Tonnere în Ziua Olanelor. Vîndut, în parte dărîmat, prin 1793. Peron — Înălțime și băltoace — Grădină în pantă — Grilaj de lemn — Meterez de 12 sau 15 picioare — Promenada teilor retezați — Domnul Michoud — H. Eu, în ziua încăierării, sau mai degrabă în H' sau M')

prins de efectul pe care îl poate avea ca răutate, de ex[emplu] Ampère și domnul de Jussieu m-au făcut să văd efectul cuvintelor mele asupra acelei secături de

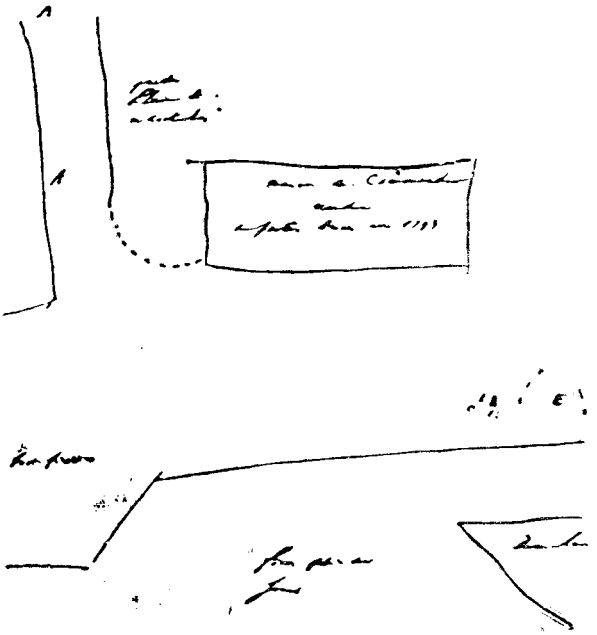

A. Alee cu pătrîni tei, chirciți și retezați (imagini pentru un adevărat poet academician, care vorbește despre Venus și Pomona) — H. Eu — M. Michoud — E. Ridicătură de pămînt de 8 sau 10 picioare, lîngă care ne jucam de-a prinselea — Vedere splendidă spre niște dealuri împădurite

(Grădina Plainville, în pantă — Casa comandantului, vîndută, în parte dărîmată prin 1793 — Fortificații — Demi-lune — Șanțuri pline de stuf)

viconte de La Passe (Civita Vecchia, septembrie 1831 sau 1832): „Pot îndrăzni să întreb care-i numele d-voastră?“ pentru care La Passe n-o să mă ierte niciodată.

Acum nu mai fac astfel de glume din prudență, și mai zilele trecute, *d*[*on*] Filippo Caetani era de acord că sînt omul cel mai puțin rău din cîți a cunoscut vreodată, deși aveam reputația unui om teribil de spiritual, dar foarte rău și încă și mai imoral (imoral pentru că am scris despre femei în *De l'amour* și pentru că, fără să vreau, îmi bat joc de ipocriți, un corp respectabil la Paris, cine ar crede? mai mult decît la Roma).

De curînd, doamna d'Auvers, doamna Toldi de la teatrul „Valle", îi spuse, în timp ce ieșeam de la ea, prințului C[aetani]:

„Iată-l pe domnul de S[tendhal], un om plin de spirit, *dar îngrozitor de imoral.*"

O actriță care a făcut un copil cu prințul Leopold de Syracusa din Napoli! Bunul *don* Filippo îmi luă foarte călduros apărarea împotriva acuzației de imoralitate.

Chiar povestind că am văzut pe stradă o cabrioletă galbenă am ghinionul să-i jignesc de moarte pe ipocriți și chiar pe *neghiobi.*

Dar, în fond, dragă cititorule, nici nu știu ce sînt: bun, rău, spiritual, prost. Știu perfect, în schimb, ce anume îmi face silă sau plăcere, ce doresc sau ce urăsc.

Nu pot suferi un salon cu provinciali îmbogățiți care fac paradă de luxul lor. Urmează apoi un salon cu marchizi și cavaleri ai Legiunii de Onoare care fac paradă de morală.

Un salon cu opt sau zece persoane unde toate femeile au avut amanți, unde conversația este veselă, spumoasă și unde poți bea la miezul nopții un *punch* ușor este locul în care mă simt cel mai bine; acolo sînt în largul meu și prefer infinit mai mult să-l ascult pe altul vorbind decît să vorbesc eu însumi. Mă cufund cu plăcere în tăcerea *fericirii*, și dacă totuși spun ceva, o fac numai ca *să-mi plătesc biletul de intrare*, expresie folosită

chiar în acest sens și introdusă de mine în societatea pariziană, la fel ca și *fioritura* (importată de mine), pe care o întîlnesc mereu. Întîlnesc mai rar, trebuie să recunosc, cuvîntul *cristalizare*[1] (vezi *De l'Amour*). Dar nu țin cîtuși de puțin la el; dacă pentru aceeași idee se va găsi un cuvînt mai bun, mai în spiritul limbii, voi fi primul care îl va aproba și-l va folosi.

[1] *Ca notă*: „Un fel de nebunie care scoate la iveală toate perfecțiunile și *convertește totul în perfecțiune*, în obiectul care face efect asupra matricei. *E sărac, ah! așa îl iubesc mai mult! E bogat! așa îl iubesc mai mult!*" (n. ed. fr.).

CAPITOLUL 30[1]

Astăzi văd că una din calitățile comune tuturor prietenilor mei era naturalețea sau lipsa de ipocrizie. Doamna Vignon și mătușa Séraphie îmi insuflaseră față de această primă condiție a succesului în societatea actuală o oroare care mi-a provocat destule neplăceri și care merge pînă la scîrba fizică. Compania prelungită a unui ipocrit îmi dă un început de rău de mare (așa cum cu o lună în urmă italiana cavalerului Tallenay a obligat-o pe contesa Sandre să-și slăbească șireturile de la corset, văzut... în noiembrie 35).

Dar bietul Grand-Dufay[2], un băiat deosebit de inteligent, nu sclipea prin *naturalețe*, de aceea nu mi-a fost niciodată altceva decît prieten *literar*, cu alte cuvinte, el — ros de gelozie, iar eu — de neîncredere, și amîndoi avînd o mare stimă unul pentru celălalt.

În același an în care eu luam premiul întîi la literatură, el lua premiul întîi la gramatică generală. Dar în ce an? Să fi fost 1796, sau 1795? Aș avea mare nevoie de arhiva Prefecturii; numele noastre erau tipărite pe o pancartă *in-folio* și afișate. Legea înțeleaptă a domnului de Tracy (de transcris mai jos) însoțea examenele cu o mare pompă. Nu eram noi oare speranța patriei? Acest învățămînt cuprindea în aceeași măsură, alături de elevi, și pe membrii administrației departamentale, produs moral al despotismului doamnei Du Barry.

Ce era de făcut, în 1796, cu toți bărbații trecuți de 20 de ani? Să salvezi patria de răul pe care erau dis-

[1] Scris la Roma în zilele de 13, 14 și 15 ianuarie 1836 (n. ed. fr.).

[2] Alexandre Grand-Dufay, coleg cu autorul la Școala Centrală și unul dintre cei mai buni elevi ai acesteia.

puși să i-l facă și să aștepți, de bine, de rău, moartea lor[1]?

Asta-i tot atît de adevărat pe cît e de trist s-o spui. Ce ușurare pentru corabia statului, în 1836, dacă toți cei care au depășit 50 de ani ar trece brusc *ad patres*[2]. Exceptînd, firește, *Regele*, *Nevastă-mea și eu*.

În cursul uneia din numeroasele serbări care aveau loc lunar între 1789 și 1791, un burghez pusese următorul afiș:

TRĂIASCĂ
REGELE
NEVASTA-MEA ȘI EU

Grand-Dufay, cel mai mare dintre cei patru sau cinci frați, era o mică făptură slăbănoagă și pirpirie, cu capul mare, fața ciupită rău de vărsat și totuși foarte roșie, ochii strălucitori, dar nesinceri, avînd ceva din vioiciunea îngrijorătoare a mistrețului. Era viclean și niciodată imprudent în vorbă, întotdeauna preocupat să aducă laude, dar în termenii cei mai măsurați cu putință. Ai fi jurat că-i academician. Înzestrat, de altfel, cu un spirit deosebit de vioi și înțelegînd admirabil orice lucru, dar ros de ambiție încă de la vîrsta aceea crudă. Era fiul vîrstnic și copilul răzgîiat al unei mame cu un caracter identic, fapt lesne de înțeles: familia era săracă.

Ce admirabil Plougoulm (adică procuror g[ener]al vîndut regimului și știind să dea o aparență cinstită celor mai infame nedreptăți) ar fi ieșit din Dufay!

Dar n-a apucat, și cu ocazia morții sale la Paris, prin 1803, aveam să mă acuz de unul dintre cele mai urîte sentimente din viața mea, unul din sentimentele care m-au făcut să ezit cel mai mult să continui aceste memorii. Uitasem de el din 1803 sau 1804, epoca morții sale. E ciudat cîte lucruri îmi amintesc de cînd scriu

[1] În original, în engleză: *death*.

[2] La strămoși, pe lumea cealaltă (în limba latină în original).

aceste confesiuni. Răsar pe neașteptate, și mi se pare că le judec fără părtinire. În fiecare clipă văd *mai binele* pe care nu l-am făcut. Dar cine dracu va avea răbdare să citească toate astea?

Cînd ies pe stradă cu o haină nouă și bine făcută, prietenii mei ar da un scud ca să se verse pe mine un pahar cu apă murdară. Fraza e rău făcută, dar este adevărată (îl exceptez, firește, pe excelentul conte de Barral, un caracter în genul lui La Fontaine).

Unde se va găsi cititorul care, după patru sau cinci volume pline cu *eu* și *mine*, nu va dori să se verse pe mine nu un pahar cu apă murdară, ci o sticlă cu cerneală? Cu toate astea, o, cititorule, tot răul e doar în aceste șapte litere: B, R, U, L, A, R, D, care formează numele meu și îmi preocupă amorul propriu. Presupune că aș fi scris *Bernard*, cartea aceasta n-ar mai fi, ca și *Vicarul din Wakefield* (emulul ei întru inocență), decît un roman scris la persoana întîi.

Va trebui cel puțin ca persoana căreia îi voi lăsa moștenire această operă postumă să pună vreun redactor de duzină să taie toate aceste detalii, un nou Amédée Pichot sau un viitor domn Courchamps. Se spune că niciodată nu mergi atît de departe în *opera d'inchiostro*[1] ca atunci cînd nu știi unde mergi. Dacă întotdeauna ar fi așa, prezentele memorii, care zugrăvesc *o inimă de om*, cum spun domnii Victor Hugo, D'Arlincourt, Soulié, Raymond etc., etc., ar trebui să fie un lucru grozav. Toți acești *eu* și *mine* mă torturau ieri seară (14 ianuarie 1836), în timp ce ascultam *Moise* de Rossini. Muzica bună mă face să mă gîndesc mai intens și mai limpede la ceea ce mă preocupă. Dar pentru asta trebuie ca momentul *judecății* să fi trecut, e atît de mult de cînd am judecat opera *Moise* (în 1823), încît am uitat verdictul și nu mă mai gîndesc la el, nu mai sînt decît *sclavul inelului*, cum spun *Nopțile arabe*.

[1] Opera literară, expresie luată de Stendhal din Ariosto, *Orlando furioso* (în limba italiană în original).

Amintirile se înmulțesc sub condeiul meu. Iată că îmi dau seama că l-am uitat pe unul dintre prietenii mei cei mai intimi, Louis Crozet, acum inginer-șef, și încă unul foarte demn, la Grenoble, dar înmormîntat, ca și *Le Baron enterré vis-à-vis de sa femme*[1], și înecat în egoismul mărginit al unei mici burghezii provinciale dintr-un tîrg din munții regiunii noastre (La Mure, Corps sau Bourg d'Oisans).

Louis Crozet era făcut să ajungă unul dintre oamenii cei mai sclipitori din Paris, într-un salon i-ar fi dat gata pe Koreff, Pariset, Lagarde, și după ei, pe mine, dacă îmi este îngăduit să pomenesc și numele meu. Cu condeiul în mînă, ar fi fost un spirit în genul lui Duclos, autorul acelui *Essai sur les moeurs* (dar poate că în 1880 această carte va fi moartă), omul care, după spusa lui d'Alembert, *avea cel mai mult spirit la vremea lui.*

Cred că m-am împrietenit cu Crozet *la latină* (cum spuneam noi), acasă la domnul Durand; era pe-atunci cel mai urît și mai respingător copil din toată Școala Centrală; trebuie să se fi născut prin 1784.

Avea o față rotundă și palidă, îngrozitor de ciupită de vărsat, și niște ochi albaștri foarte vioi, dar cu marginea pleoapelor mîncată, roasă de această nemiloasă boală. Totul se întregea cu un aer nițeluș pedant și morocănos, umblînd anapoda, de parcă ar fi avut picioarele strîmbe, toată viața lui la antipodul eleganței, și, din nefericire, căutînd eleganța, și cu toate acestea avînd un spirit divin (La Fontaine).

Rareori sensibil, dar cînd era, era într-adevăr, iubindu-și patria cu pasiune și, cred, capabil de eroism la nevoie. Într-o dezbatere publică mai înflăcărată ar fi fost un erou, un Hampden, și cu asta spun totul (vezi *Viața lui Hampden*, de lordul King sau Dacre, strănepotul său).

[1] *Nota lui Stendhal*: „Versuri din *L'Homme de jour*: «*Ci gît, sans avoir rendu l'âme,* /*Le Baron enterré vis-à-vis de sa femme.*»". („Aici zace, fără să-și fi dat duhul, /Baronul îngropat față-n față cu-a lui soață".)

În sfîrșit, nu încape îndoială că este dofinezul cel mai plin de spirit și de sagacitate din cîți am cunoscut, și avea acea îndrăzneală amestecată cu timiditatea necesară pentru a străluci într-un salon parizian; ca și generalul Foy, el se însufleța vorbind.

Mi-a fost foarte util prin ultima lui calitate, *sagacitatea*, care firește că mie îmi lipsea cu desăvîrșire și pe care, așa mi se pare, a reușit să mi-o inoculeze în parte. Spun *în parte* pentru că aceasta îmi cerea întotdeauna un efort. Cînd descopăr ceva, sînt înclinat să exagerez descoperirea mea și să nu mai văd altceva în jur.

Îmi scuz acest defect de spirit numindu-l *efect necesar* și *sine qua non* al unei extreme sensibilități.

Cînd o idee pune prea tare stăpînire pe mine în mijlocul străzii, *eu cad*. Exemplu: pe strada Richelieu, lîngă strada Filles-Saint-Thomas, singura mea cădere în timp de cinci sau șase ani, provocată prin 1826 de următoarea problemă: domnul de Belleyme trebuie sau nu trebuie, în interesul propriei sale ambiții, să ajungă deputat? Era pe vremea cînd domnul de Belleyme, prefect de poliție (singurul magistrat popular din timpul Bourbonilor aparținînd ramurii principale), se străduia cu multă stîngăcie să ajungă deputat.

Cînd îmi vin ideile în mijlocul străzii, sînt veșnic gata să mă izbesc de un trecător, să cad sau să mă las călcat de trăsuri. Înspre strada Amboise, într-o zi la Paris (un exemplu dintr-o sută), mă uitam la doctorul Edwards fără să-l recunosc. Cu alte cuvinte, aveau loc două acțiuni; una spunea clar: „Iată-l pe doctorul Edwards"; dar a doua, ocupată să gîndească, nu adăuga: „Trebuie să-i dai bună ziua și să vorbești cu el". Doctorul fu foarte surprins, dar nu și supărat, nu lua întîmplarea drept un joc de om genial (cum ar fi făcut domnii Prunelle, fost primar în Lyon, cel mai urît om din Franța, Jules-César Boissat, cel mai înfumurat, Félix Faure și multe alte cunoștințe de-ale mele și prieteni).

Am avut adeseori fericirea să-l regăsesc pe Louis Crozet: la Paris, în 1800; la Paris, din 1803 la 1806; la Plancy, din 1810 la 1814, unde mergeam să-l văd și unde mi-am adăpostit caii în timpul nu știu cărei misiuni încredințate de Împărat. În fine, am dormit în aceeași cameră (la hotelul „Hambourg", din strada Universității) în seara cuceririi Parisului, în 1814. Noaptea, din cauza supărării, el a avut o indigestie, în timp ce eu, care pierdeam totul, priveam lucrurile ca un simplu spectator. De altfel, eram foarte plictisit de corespondența stupidă cu ducele de Bassano, pe cînd mă aflam în Divizia a șaptea, cu bătrînul acela *rimbambito*[1], domnul conte de Saint-Vallier.

Mai eram supărat, o mărturisesc, spre rușinea spiritului meu, și de comportarea Împăratului față de delegații Corpului Legislativ, printre care se afla imbecilul acela sensibil și elocvent numit Lainé (din Bordeaux), după aceea viconte și *pair* al Franței, mort în 1835, o dată cu omul acela *fără inimă*, cu desăvîrșire la adăpost de orice sensibilitate, numit Roederer.

Împreună cu Crozet, ca să nu ne pierdem vremea cu palavre elogioase despre La Fontaine, Corneille sau Shakespeare, scriam ceea ce numeam noi *Caractères*[2] (tare-aș vrea să văd azi unul!).

Erau șase sau opt pagini duble, descriind (sub un nume închipuit) caracterul unei cunoștințe comune în fața unui juriu compus din Helvétius, Tracy și Machiaveli, sau Helvétius, Montesquieu și Shakespeare. Oamenii pe care îi admiram noi pe-atunci.

I-am citit împreună pe Adam Smith și pe J-B. Say, după care am abandonat știința lor, găsind în ea puncte obscure și chiar contradictorii. Eram extrem de tari la matematici, și, după trei ani de școală politehnică, Crozet era atît de bun la chimie, încît i se

[1] Ajuns în mintea copiilor (în limba italiană în original).

[2] *Caracterele* acestea au fost publicate în volumul al doilea din *Mélanges de Littérature*.

oferi un post analog cu al domnului Thénard (astăzi *pair* al Franței, dar după părerea noastră un om lipsit de geniu; îi adoram doar pe Lagrange și pe Monge; nici chiar Laplace nu prea conta în ochii noștri mai mult decît un *spirit luminat*, sortit să explice, să lămurească, dar nu să inventeze). Crozet și cu mine l-am citit pe Montaigne, de nu știu cîte ori pe Shakespeare în traducerea lui Letourneur (deși amîndoi știam foarte bine engleza).

Aveam ședințe de lucru de cîte cinci sau șase ore după ce ne luam cafeaua la hotelul „Hambourg", pe strada Universității, cu vedere spre Muzeul Monumentelor Franceze, o creație încîntătoare și foarte aproape de perfecțiune, desființat de nesărații de Bourboni.

Poate că este mult orgoliu în calificativul de excelent matematician pe care mi l-am atribuit mai sus. N-am știut niciodată calculul diferențial și integral, dar era o vreme cînd îmi petreceam viața meditînd cu plăcere la arta de-a pune în ecuații ceea ce aș numi, dacă aș avea îndrăzneală, metafizica matematicilor. Am luat premiul întîi (și fără nici o favoare, dimpotrivă, trufia mea indispusese), întrecînd opt tineri, care, o lună după aceea, la sfîrșitul lui 1799, au fost primiți cu toții la Școala politehnică.

Am făcut împreună cu Crozet șase pînă la opt sute de ședințe de muncă *improba*[1], de cîte cinci pînă la șase ore fiecare. Noi numeam această muncă, făcută temeinic și cu sprîncenele încruntate, *toceală*, un cuvînt obișnuit în Școala politehnică. Aceste ședințe au constituit adevărata mea educație literară; pentru noi era o imensă plăcere să înaintăm astfel pe calea descoperirii adevărului, spre marea indignare a lui Jean-Louis Basset (acum baron de Richebourg, auditor la Consiliul de Stat, fost subprefect, fost amant al unei bogate Montmorency și înfumurat fără pic de spirit, dar nu om rău). Această făptură, înaltă de

[1] Neagră, de sclav (în limba latină în original).

patru picioare şi trei şchioape şi disperată pentru că se numea Basset[1], locuia împreună cu Crozet la hotelul „Hambourg". Nu ştiu să fi avut alt merit afară de acela de-a fi încasat o împunsătură de baionetă în piept, probabil sub reverul hainei, într-o zi cînd, de la parter, noi luasem cu asalt scena Teatrului Francez, în onoarea domnişoarei Duchenois (Dumnezeule; iar mă întind), o actriţă excelentă în două sau trei roluri, moartă în 1835.

Pe vremea cînd lucram împreună cu Crozet, nu ne dam în lături de la nici un efort, ne era veşnic frică să nu ne lăsăm furaţi de vanitate, negăsind pe nici unul dintre prietenii noştri capabil să ţină pasul cu noi.

Aceşti prieteni erau cei doi Basset, Louis de Barral (prietenul meu intim şi prietenul intim al lui Crozet), Plana (profesor la Torino şi membru al tuturor academiilor şi ordinelor de-acolo). Crozet şi Plana, amîndoi prieteni cu mine, erau în privinţa matematicilor cu un an în urma mea; ei învăţau aritmetica, în timp ce eu eram la trigonometrie şi la algebră elementară.

[1] Şoricar, cîine cu picioare scurte şi strîmbe.

CAPITOLUL 31[1]

Bunicul meu nu-l putea suferi pe domnul Dubois-Fontanelle; domnul Gagnon era un vanitos cultivat și un aristocrat impecabil față de o infinitate de persoane despre care vorbea cu îngăduință, dar pe care nu le putea suferi.

Cred că se temea să nu fie disprețuit, desconsiderat ca literat de bietul domn Dubois, autor al unei tragedii care îi adusese librarului marea cinste de a fi trimis la galere. E vorba de *Ericie ou la Vestale*[2]. Era, evident, una și aceeași cu *Ericie ou la Religieuse*, sau *Mélanie*, a acelui intrigant de Laharpe[3], care, cu geniul său rece, cred că furase acest subiect de la sărăcul domn Dubois-Fontanelle, atît de sărac întotdeauna, încît scria îngrozitor de mărunt, ca să consume cît mai puțină hîrtie.

Sărmanul domn Dubois plecă destul de tînăr la Paris, însuflețit de *dragostea pentru frumos*. O sărăcie statornică l-a silit să caute utilul, n-a putut să se înalțe niciodată printre ticăloșii din primele rînduri, ca Laharpe, Marmontel etc. Nevoia l-a silit să accepte redacția politică la *Journal des Deux-Ponts* și, mai rău, s-a căsătorit acolo cu o nemțoaică înaltă și voinică, ex-metresa regelui Bavariei, Maximilian-Joseph, pe-atunci prințul Max și colonel francez.

Fiica lui cea mai mare, fiica regelui, fu măritată cu un oarecare domn Renauldon, personaj vanitos, anume făcut pentru funcția de bun primar al unui mare oraș

---

[1] Scris la Roma în zilele de 16 și 19 ianuarie 1836 (n.ed.fr.).

[2] *Ericie sau Vestala*, jucată în 1767 și interzisă în același an.

[3] La Harpe și-a publicat a sa *Mélanie ou la Religieuse* (*Mélanie sau călugărița*) în 1770.

de provincie. Într-adevăr, a fost un bun primar al orașului Grenoble între 1800 și 1814, cred, și, pe deasupra, îngrozitor de încornorat de vărul meu Pellat, regele prostănacilor, care, dezonorat din cauza situației create, a fost silit să părăsească localitatea în schimbul unei slujbe la Drepturile Reunite, primită

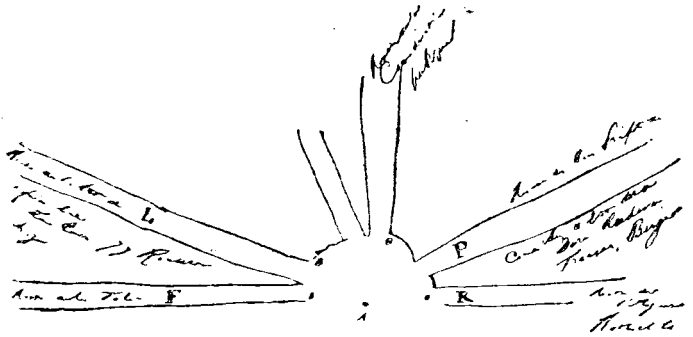

A. Clipa nașterii — Drumurile pe care o apucăm la 7 ani, adeseori fără să știm. E absolut absurd să vrei să abandonezi la 50 de ani drumul R sau drumul P pentru drumul L. Frederic al II-lea n-a prea ajuns să fie citit, deși, începînd de la 20 de ani, se gîndea la drumul L

(Drumul considerației publice — Drumul bunilor prefecți și consilieri de stat: domnii Daru, Roederer, Français, Beugnot — Drumul banilor: Rotschild — Drumul artei de a fi citit: Tasso, J.-J. Rousseau, Mozart — Drumul nebuniei)

de la binefăcătorul Français (din Nantes), financiar puternic sub Împărat, același care i-a dat o slujbă și lui Parny. L-am cunoscut bine ca literat, sub numele de domnul Jérôme, prin 1826. Toți acești oameni de spirit, chinuiți de ambiții nesatisfăcute, aleg literele ca o ultimă soluție. Prin știința lor într-ale intrigii și prieteniile politice, ei reușesc să smulgă unele succese, dar numai aparente, devenind, în fond, *ridicoli*.

În această postură l-am văzut pe domnul Roederer, domnul Français (din Nantes) și chiar pe domnul Daru, cînd, cu poemul său *Astronomie* (publicat postum), deveni membru asociat al Academiei de Științe. Acești trei oameni, înzestrați cu mult spirit, cu finețe și, desigur, excelenți consilieri de stat și prefecți,

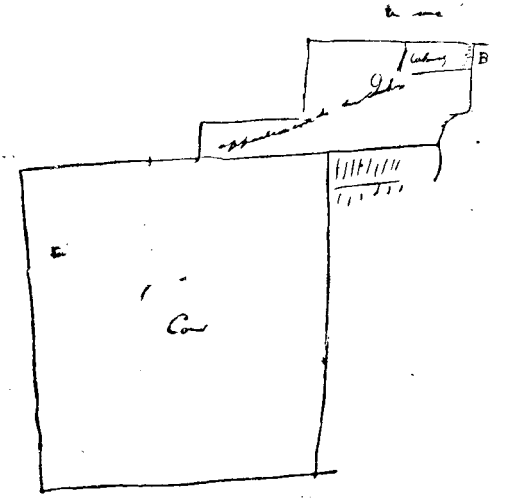

(Vedere frumoasă — Apartamentul domnului Dubois. Cabinet — Curte)

nu văzuseră niciodată mica schemă de mai sus, născocită de mine, un simplu auditor, acum o lună.

Dacă o dată sosit la Paris, săracul domn Dubois, care își puse numele Fontanelle, ar fi primit o pensie de o sută de ludovici, cu condiția să scrie (ca Beethoven prin 1805, la Viena), el ar fi cultivat *Frumosul*, adică ar fi imitat nu natura, ci pe Voltaire.

În schimb, fu silit să traducă *Metamorfozele* lui Ovidiu și, mai rău încă, niște cărți englezești. Acest excelent om mi-a dat ideea să învăț engleza și mi-a

împrumutat primul volum din Gibbon; cu ocazia asta am văzut că pronunța: *Té istory of té fall*[1]. Învățase engleza fără profesor, din cauza sărăciei, cu dicționarul.

N-am învățat engleza decît cu mulți ani maitîrziu, cînd am inventat o metodă proprie, învățînd pe dinafară primele patru pagini din *Vicarul din Wakefield* (Ouaikefilde). Asta s-a întîmplat, așa mi se pare, prin 1805. Cineva avu aceeași idee în Scoția, cred, dar n-am aflat-o decît în 1812, cînd am pus mîna pe cîteva numere din *Edinburg Review*, în Germania.

Domnul Dubois-Fontanelle era aproape anchilozat de gută, degetele lui nu mai aveau nici o formă, era politicos, îndatoritor, serviabil, de altfel caracterul său fusese zdrobit de un nenoroc statornic.

Cînd *Journal des Deux-Ponts* fu cucerit de armatele Revoluției, domnul Dubois nu deveni cîtuși de puțin *aristocrat*, ci, lucru cu totul neobișnuit, rămase tot *cetățean francez*. Asta va părea simplu prin 1880, dar în 1796 era un adevărat miracol.

De exemplu, tata, care, o dată cu Revoluția, cîștiga rangul meritat de talentele sale, a fost primul-adjunct din Grenoble cu funcția de primar, cavaler al Legiunii de Onoare; cu toate acestea, ura, Revoluția, care îl scosese din mocirlă.

Abandonat de j[urn]alul său, săracul și respectabilul domn Fontanelle sosi la Grenoble, împreună cu nemțoaica lui dolofană, care, în ciuda primei sale meserii, avea maniere vulgare și bani puțini. Era cît se poate de fericit că fusese numit profesor și primise o locuință. Se instală pe loc în apartamentul din partea de *sud-vest* a curții colegiului, încă înainte ca acesta să fi fost terminat.

În B se afla frumoasa lui ediție din Voltaire *in-8°*, tipărită la Kehl, singura carte pe care acest om exce-

[1] În ortografia corectă: *The History of the Fall (Istoria căderii)*; de fapt: *The History of the Decline and Fall of the Roman Empire*, cea mai cunoscută operă a istoricului englez *Eduard Gibbon* (1737—1794).

lent n-o împrumuta. Cărțile lui aveau niște note scrise cu propria sa mînă, din fericire aproape imposibil de descifrat fără lupă. Îmi împrumutase *Emile*, și fu foarte îngrijorat pentru că la declarația nebunească a lui Rousseau: „Moartea lui Socrate e moartea unui om, a luiI[sus] H[ristos], a unui dumnezeu“[1], adăugase un *fluture* (un petic de hîrtie lipit), foarte rezonabil și foarte puțin elocvent, care se încheia printr-o maximă contrarie.

Acest fluture i-ar fi pricinuit neplăceri chiar și din partea bunicului. Dar ce-ar fi fost dacă l-ar fi văzut tata? Pe vremea aceea tata n-a vrut să cumpere *Dicționarul* lui Bayle, la licitația vărului nostru Drier (un petrecăreț), ca să nu-mi zdruncine cumva credința, și mi-a și spus-o.

Domnul Fontanelle era prea zdrobit de nefericire și de caracterul acelei diavoliță care era nevastă-sa pentru a mai fi un entuziast. N-avea nici cea mai mică scînteie din focul domnului abate Ducros, așa că nu mi-a influențat de fel caracterul.

Mi se pare că am urmat cursul domnului Dubois împreună cu acel mic iezuit de Paul-Emile Teisseire, cu grăsanul Marquis (băiat bun, un tînăr bogat din Rives sau Moirans), cu Benoît, băiat bun, care era convins că e un al doilea Platon, pentru că doctorul Clapier îl învățase amorul (practicat de episcopul din Clogher).

Faptul în sine nu ne îngrozea, pentru că rudele noastre ar fi fost îngrozite; noi ne miram doar. Astăzi văd că ambiția noastră era să supunem acel animal teribil: o femeie amabilă, judecător al virtuților bărbătești; nu urmăream plăcerea. Plăcerea o aflam pretutindeni. Sumbrul Benoît nu-și cîștigă nici un adept.

Curînd, grăsanul Marquis, înrudit un pic cu mine, așa mi se pare, nu mai pricepu nimic din cursul pre-

[1] De fapt: „... dacă viața și moartea lui Socrate sînt ale unui înțelept, viața și moartea lui Isus sînt ale unui dumnezeu“.

dat şi ne părăsi. Mi se pare că erau printre noi şi unul Penet, unul sau doi Gauthier, nişte *minus - habens* fără importanţă.

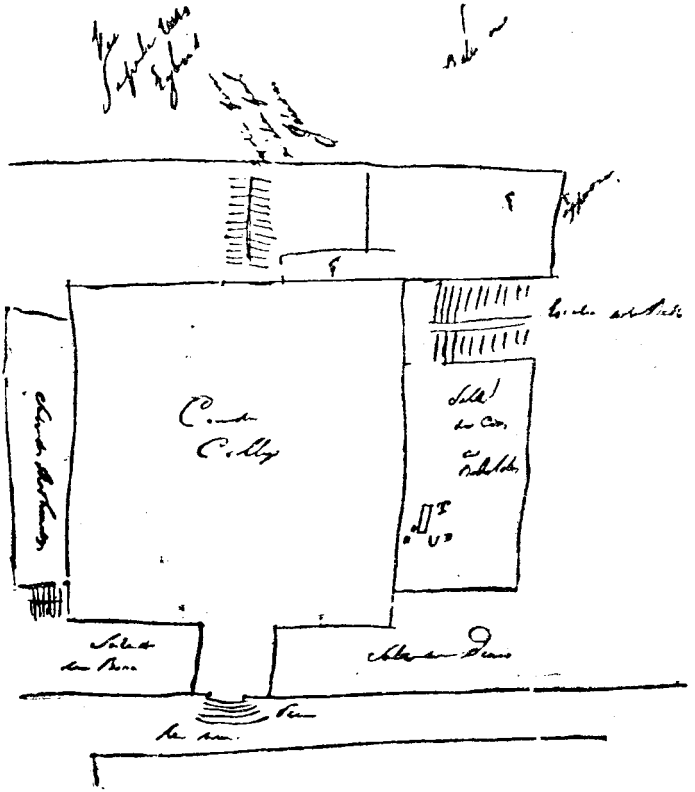

D. Fotoliul domnului Dubois — H. Eu — T. Masă în jurul căreia se aşezau cei 8 sau 10 elevi

(Vedere superbă înspre Eybens — Vedere frumoasă — Scară rezervată, construită pentru iezuiţi — F. Apartament — Scara bibliotecii — Sala de matematici — Curtea colegiului — Sala de curs de literatură — Sala din bosă — Sala de desen — Peron — Strada Neuve)

La acest curs, ca și la toate celelalte, a avut loc pe la mijlocul anului un examen. Am obținut un avantaj considerabil asupra acelui mic iezuit de Paul-Emile, care învăța totul pe dinafară și de care mi-era frică din cauza asta, pentru că n-am *de loc memorie.*

Iată unul din marile defecte ale minții mele : rumeg într-una lucrul care mă interesează, și tot privindu-l din *poziții sufletești* diferite, sfîrșesc prin a descoperi ceva nou, *schimbîndu-i în cele din urmă aspectul.*

Scot tuburile lunetei în toate sensurile, sau le vîr înăuntru, ca să folosesc imaginea domnului de Tracy (vezi *Logica).*

La examene mi-era grozav de frică de afurisitul acela mic de Paul-Emile, cu vocea lui mieroasă și fățarnică. Din fericire, un oarecare domn Teste-Lebeau[1] din Vienne, membru în ad[ministrația] departamentală, m-a încolțit cu întrebări. Am fost obligat să născocesc niște răspunsuri și i-am luat-o înainte lui Paul-Emile, care știa pe dinafară doar sumarul lecțiilor din curs.

În compunerea scrisă am avut chiar și un fel de idee personală în legătură cu J.-J.Rousseau și laudele ce i se cuvin.

Tot ce învățam la l[ecțiile] domnului Dubois-Fontanelle era în ochii mei un fel de știință exterioară sau *falsă.*

Credeam că am *geniu* — de unde dracu scosesem ideea asta? Geniu pentru profesiunea lui Molière și-a lui Rousseau.

Disprețuiam sincer și total talentul lui Voltaire, îl găseam *pueril,* și îi stimam sincer pe Pierre Corneille, Ariosto, Shakespeare, Cervantes și numai verbal pe Molière. Era însă mai greu să-i pun de acord între ei.

Ideea mea actuală despre frumosul literar este în fond tot aceea din 1796, dar din șase în șase luni ea se perfecționează, sau, dacă vreți, se modifică puțin.

Aceasta este *unica muncă din întreaga mea viață.* Restul n-a fost decît *un mijloc de a-mi cîștiga existența,*

[1] *Nota lui R. Colomb*: „Tatăl răposatei contese Français din Nantes" (n. ed. it.).

la care se adaugă și un strop de vanitate: să mi-o cîștig tot atît de bine ca oricare altul; fac excepție pentru *Intendența* de la Brunswick, după plecarea lui Martial. *Exista o atracție a noului*, precum și mustrarea pe care i-o făcuse domnul Daru intendentului din Magdeburg, domnul Chaalons, așa mi se pare.

Idealul meu de frumos literar e legat mai degrabă de bucuria de a mă înfrupta cu operele celorlalți și de a le prețui, de-a rumega meritele lor, decît de a scrie eu însumi.

Prin 1794 așteptam prosteşte momentul *geniului*. Ceva asemănător cu vocea lui Dumnezeu adresîndu-i-se lui Moise din *mărăcinișul înflăcărat*. Neghiobia asta m-a făcut să pierd o groază de timp, dar poate că m-a și împiedicat să mă mulțumesc cu semiplatitudinea, ca atîția scriitori merituoși (de exemplu domnul Loeve-Veimars).

Cînd mă apuc să scriu, nu mă mai gîndesc la idealul meu de frumos literar, sînt asediat de ideile pe care simt nevoia să le notez. Presupun că domnul Villemain e asediat de forma frazelor; și ceea ce numim poet, un Delille, un Racine, de forma versurilor.

Corneille era frămîntat de forma replicilor:

Hé bien! Prends-en ta part et me laisse la mienne...[1]

Prin urmare, cum ideea mea de perfecțiune s-a schimbat din șase în șase luni, mi-e imposibil să notez cum arăta prin [17]95 sau [17]96, cînd am scris o dramă al cărei nume l-am uitat. Personajul principal se numea probabil Picklar și era probabil luat din Florian.

Singurul lucru pe care îl văd clar este că, începînd de la 46 de ani, idealul meu este să trăiesc la Paris, undeva la etajul patru, scriind o dramă sau o carte.

Infinitele mîrșăvii și toate compromisurile pe care trebuie să le faci pentru a ți se juca o dramă m-au

[1] „Ei bine! ia-ți partea cuvenită și mie lasă-mi-o pe a mea" (*Cinna*, Act. V, sc. II).

împiedicat să scriu drame, cu totul împotriva voinței mele, și nu-s nici opt zile de cînd aveam remușcări îngrozitoare din cauza asta. Am schițat mai bine de douăzeci, întotdeauna prea multe detalii și prea profunde, prea puțin inteligibile pentru un public stupid ca domnul Ternaux, a cărui *Revoluție din 1789* a umplut parterul și lojile.

Cînd, prin nemuritorul său pamflet *Qu'est-ce que le Tiers? Nous sommes à genoux, levons nous*[1], domnul abate Sieyès dădu prima lovitură aristocrației politice, el fondă, fără să știe, aristocrația literară. (Această idee mi-a venit în noiembrie 1835, scriind o prefață la de Brosses, care l-a șocat pe Colomb.)

[1] *Ce este starea a Treia? Sîntem în genunchi, să ne ridicăm!*

CAPITOLUL 32[1]

Aveam, aşadar, un anume ideal de frumos literar în minte în 1796 sau 1797, pe cînd urmam cursul domnului Dubois-Fontanelle, acest frumos era foarte deosebit de al său. Caracteristica cea mai pronunţată a acestei deosebiri era marea mea dragoste pentru adevărul tragic şi simplu al lui Shakespeare, contrastînd cu *puerilitatea emfatică* a lui Voltaire.

Îmi amintesc, printre altele, că domnul Dubois ne recita cu entuziasm anumite versuri de Voltaire sau de-ale sale, în care întîlneai: *în rană... să răsuceşti cuţitul.* Cuvîntul cuţit mă supăra din cale-afară, profund, pentru că nu se acorda cu principiul meu, cu dragostea mea pentru simplitate. Abia astăzi văd acest *de ce.* Toată viaţa mea am simţit cu intensitate, dar nu văd cauza decît mult mai tîrziu.

Ieri seară, 18 ianuarie 1836, sărbătorirea Sfîntului Scaun, ieşind din catedrala San-Pietro la orele 4 şi întorcîndu-mă să privesc domul, *pentru prima oară în viaţa mea* l-am privit aşa cum ai privi alt edificiu, i-am văzut balconul de fier al tamburului. Mi-am spus: „Pentru prima oară văd ce este de fapt; pînă acum l-am privit aşa cum priveşti femeia iubită". Totul îmi plăcea (vorbesc de tambur şi de cupolă), cum să-i fi putut găsi un cusur?

Iată că pe o altă cale, din altă direcţie, revin pentru a constata defectul pe care l-am notat mai sus în această veridică povestire a mea, *lipsa de sagacitate.*

Dumnezeule! Cum mă pierd! Aveam, aşadar, o doctrină interioară pe vremea cînd urmam cursul domnului Dubois, nu învăţam tot ce-mi spunea el decît ca pe-o

[1] Scris la Roma în zilele de 19 şi 20 ianuarie 1836 (n. ed. fr.).

falsitate utilă. Mai ales cînd îl critica pe Shakespeare, eu roşeam în mine însumi.

Dar învățam *cu atît mai bine* această doctrină literară cu cît nu mă entuziasma de loc.

Una din nefericirile mele era că nu plăceam oamenilor care mă entuziasmau (exemplu doamna Pasta şi domnul de Tracy); se pare că eu îi iubeam în felul meu, şi nu într-al lor.

De asemeni, adeseori nu reuşesc să exprim un punct de vedere pe care îl *ador*, sînt contrazis, mă podidesc lacrimile şi nu mai pot vorbi. Dacă aş avea destul curaj, aş spune: „*Ah! Dumneata îmi străpungi inima*!" Îmi amintesc două exemple foarte grăitoare în ceea ce mă priveşte:

Elogiul lui Correggio în legătură cu Prud'hon, vorbind cu Mareste la Palais-Royal, şi mergînd la un picnic împreună cu domnii Duvergier de Hauranne, amabilul Dittmer şi urîciosul Cavé.

Al doilea, vorbind despre Mozart cu domnii Ampère şi Adrien de Jussieu, pe cînd mă întorceam la Napoli prin 1832 (o lună după cutremurul care a distrus Foligno).

Din punct de vedere literar, cursul domnului Dubois (tipărit mai tîrziu în patru volume de nepotul său, Ch. Renauldon) mi-a fost util pentru că îmi dădea o vedere completă a cîmpului literar şi împiedica imaginația mea să exagereze zonele necunoscute, ca Sofocle, Ossian etc.

Acest curs a fost foarte util vanității mele, întărindu-i definitiv pe ceilalți în părerea care mă plasa printre cei şapte sau opt băieți inteligenți din şcoală. Mi se pare totuşi că Grand-Dufay era plasat înaintea mea, am uitat numele celorlalți.

Vîrsta de aur a domnului Fontanelle, epoca despre care vorbea înduioşat, era sosirea lui la Paris prin 1750. Pe vremea aceea oriunde te întorceai dădeai de numele lui Voltaire şi al operelor pe care le trimitea într-una de la Ferney. (Se şi afla oare la Ferney?)

Dar asta n-avea nici un efect asupra mea, care detestam *puerilitatea* lui Voltaire ca istoric și *josnica lui pornire* împotriva lui Corneille; mi se pare că începînd chiar din epoca aceea remarcasem tonul popesc al *Comentariului* lui Voltaire la frumoasa ediție cu stampe din Corneille, care ocupa unul din rafturile cele mai de sus ale bibiotecii închise cu oglinzi a tatii, la Claix, bibliotecă a cărei cheie am furat-o și unde descoperisem, așa mi se pare, *La Nouvelle-Héloïse* cu cîțiva ani în urmă, și cu siguranță după aceea pe *Grandisson*, pe care îl citeam izbucnind înduioșat în lacrimi într-o chichineață de la etajul doi al casei din Claix, unde mă credeam în siguranță.

Domnul Jay, acest mare palavragiu, atît de nul ca pictor, avea un remarcabil talent să aprindă în inimile noastre o emulație violentă, și, în ochii mei de acum, acesta este principalul talent al unui profesor. Cît de deosebit gîndeam în 1796! Aveam cultul geniului și al talentului.

Un om cu capul în nori, făcînd totul după toane, așa cum procedează de obicei oamenii de geniu, n-ar fi avut patru sute sau trei sute cincizeci de elevi, ca domnul Jay.

În fine, strada Neuve se umplea cînd ieșeam noi de la cursul lui, fapt care sporea considerabil aerele importante și pline de emfază ale magistrului.

Am fost încîntat ca de cea mai dificilă și frumoasă avansare — putință în ziua cînd, pe la mijlocul anului, domnul Jay îmi spuse cu aerul său majestuos și patern:

„Ei, domnule B..., ia-ți desenul și du-te de te instalează în sala din bosă."

Acest *domnule*, atît de folosit la Paris, era cu totul neobișnuit la Grenoble într-o convorbire cu un copil, și mă uluia ori de cîte ori mi-era adresat.

Nu știu dacă datoram această avansare vreunui cuvînt adresat domnului Jay de către bunicul meu sau meritului de-a face hașuri cît se poate de paralele în

clasa cu nuduri în care fusesem de curînd admis. Fapt este că m-a uimit atît pe mine, cît și pe ceilalți.

O dată admis printre cei doisprezece sau cincisprezece din sala din bosă, lucrările mele în creion negru și alb după capetele Niobei și-al lui Demostene (astfel numite de noi) l-au surprins pe domnul Jay, care părea scandalizat descoperind în mine tot atîta talent ca și la ceilalți. Cel mai tare din clasă era un oarecare domn Ennemond Hélie (mai tîrziu notar de tribunal), un om foarte rece; fusese, așa se spunea, în armată. Lucrările lui năzuiau spre stilul lui Philippe de Champagne, dar autorul lor era un bărbat în toată firea, și nu un copil, ca noi, ceilalți; era nedrept să-l pui să concureze cu noi.

Curînd, în sala din bosă fiind, obținui un premiu. Îl obținurăm în doi sau trei, se trase la sorți și căpătai *Essai sur la Poésie et la Peinture*[1] al abatelui Dubos, pe care l-am citit cu cea mai însuflețită plăcere. Cartea asta răspundea unor sentimente ascunse în sufletul meu, sentimente mie însumi necunoscute.

Moulezin, întruchiparea perfectă a provincialului sfios, lipsit de orice idee și foarte meticulos, excela în materie de hașuri perfect paralele, trase cu un creion de sanghină bine ascuțit. În locul domnului Jay, un om talentat ne-ar fi spus, arătîndu-ni-l pe Moulezin: „Domnii mei, iată cum nu trebuie să fiți". În schimb, Moulezin era rivalul lui Ennemond Hélie.

Spiritualul Dufay făcea niște desene foarte originale, spunea domnul Jay; el se distinse mai ales atunci cînd domnul Jay avu excelenta idee de-a ne pune să pozăm pe rînd pentru studii de capete. Mai erau cu noi grăsanul Hélie, poreclit *le bedot* (dobitocul, mocăitul), și cei doi Monval, a căror protecție *la* matematici i-a urmărit și la școala de desen. Lucram toți cu o înflăcărare și o rivalitate de necrezut cîte două sau trei ore în fiecare după-amiază.

[1] *Eseu asupra poeziei și a picturii.*

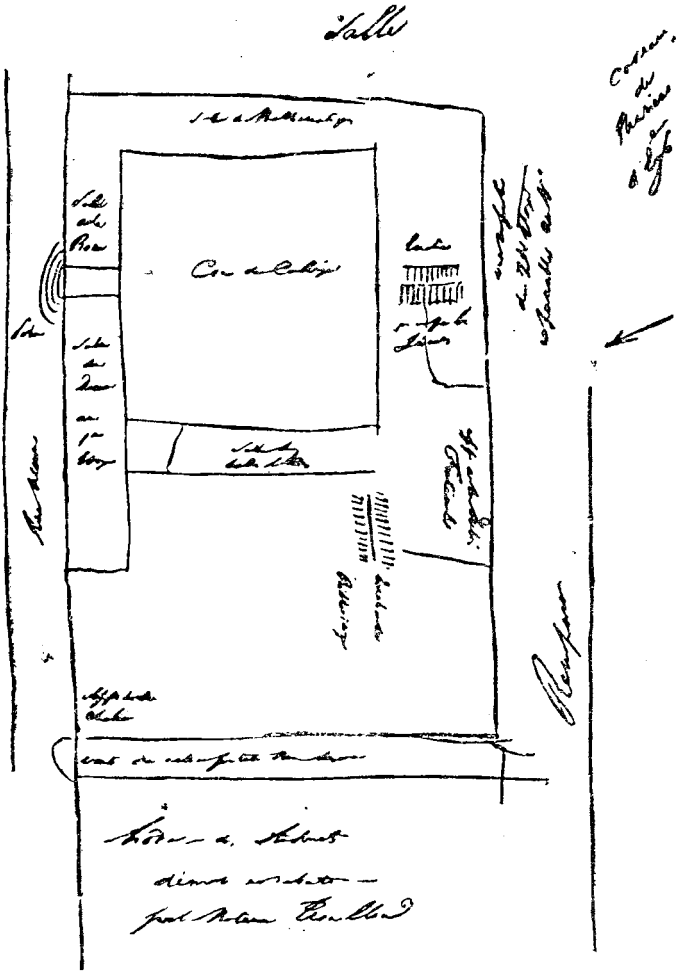

(Sală — Dealurile din Murianette şi Eybens — Vedere superbă de la etajul doi şi acceptabilă de la primul — Metereze — Sala de matematici — Sala din bosă — Peron — Strada Neuve — Sală de desen la etajul întîi — Curtea colegiului — Sala de literatură — Scară rezervată iezuiţilor — Apartamentul domnului Dubois-Fontanelle — Scara bibliotecii — Apartamentului domnului Chalvet — Boltă peste această străduţă pustie — Casa familiei des Adrets, demolată şi reclădită de notarul Trouilloud)

Într-o zi, cînd pozau două modele, marele Odru, de la latină, împiedicîndu-mă să văd, i-am ars o palmă din toate puterile, în O. O clipă mai tîrziu, eu, reașezat fiind pe locul meu în H, el trase pe la spate scaunul de sub mine și mă trînti pe spate. Era un bărbat în toată firea, mai înalt cu un cap decît mine, dar mă ura cumplit. Desenasem pe scara sălii de latină, împreună cu Gauthier și Crozet, așa mi se pare, o caricatură cît el de mare, sub care scrisesem: Odruas Kambin. Se făcea roșu cînd îl strigai Odruas, și spunea *Kambin* în loc de *quand bien.*

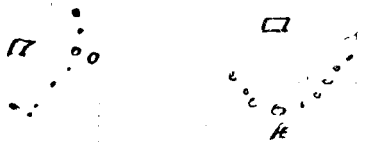

Se hotărî pe loc că trebuie să ne batem cu pistolul. Am coborît în curte; domnul Jay voind să intervină, am luat-o la fugă. Domnul Jay se întoarse în cealaltă sală. Ieșirăm, dar tot colegiul era pe urmele noastre. Aveam probabil vreo două sute de însoțitori.

Îl rugasem pe Diday, care se nimerise pe acolo, să-mi fie martor; eram foarte tulburat, dar plin de înflăcărare. Nu știu cum s-a făcut că am pornit-o spre Poarta Graille, foarte stînjeniți de tot alaiul nostru. Ne trebuiau pistoale, lucru greu de procurat. Sfîrșii prin a obține un pistol lung de opt șchioape. Îl vedeam pe Odru mergînd la douăzeci de pași de mine; mă înjura de mama focului. Nu eram lăsați să ne apropiem — dintr-un singur pumn m-ar fi ucis.

Nu răspundeam la înjurăturile lui, dar tremuram de mînie. Nu spun că nu mi-ar fi fost frică dacă duelul nostru ar fi fost aranjat așa cum se obișnuiește, patru sau șase persoane, mergînd cu sînge rece la ora 6 dimineața într-o trăsură, la o leghe bună de oraș.

Paza de la Poarta Graille fu cît pe ce să pună mîna pe arme.

Acest cortegiu de puștamale, caraghios și foarte supărător pentru noi, urla din răsputeri: „*Se bat?*

Sau nu se bat?" de îndată ce ne opream să facem mai știu eu ce. Mi-era grozav de frică să nu mănînc bătaie de la Odru, mai înalt cu un cap decît martorii lui și ai mei. Dintre martorii mei mi-l amintesc doar pe Maurice Diday (mai tîrziu, un ultraregalist tîmpit,

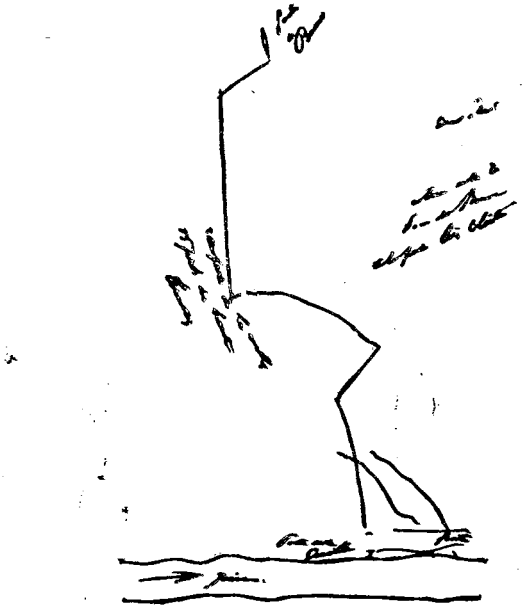

(Poarta Bonne — Meterezele orașului, 15 picioare înălțime. Terase — Poarta Graille — Pod — Rîul Isère. Aici locul duelului, sau între Poarta Bonne și Poarta Très-Cloîtres)

primar la Domène și scriind prin ziare articole ultraregaliste și *fără ortografie)*. Odru era furios.

În sfîrșit, după o oră și jumătate de urmărire, cum noaptea se apropia, pușlamalele ne-au lăsat un pic de liniște între porțile Bonne și Très-Cloîtres. Ne-am coborît în șanțurile de apărare ale orașului,

săpate de Louis Royer, la o adîncime de zece picioare, sau ne-am oprit pe marginea șanțului.

Acolo fură încărcate pistoalele, se măsură un număr îngrozitor de pași, poate douăzeci, iar eu mi-am spus:

„Iată clipa cînd trebuie să am curaj". Nu știu de ce Odru a fost cel care trebuia să tragă primul, eu mă uitam fix la o bucățică de stîncă în formă de trapez care

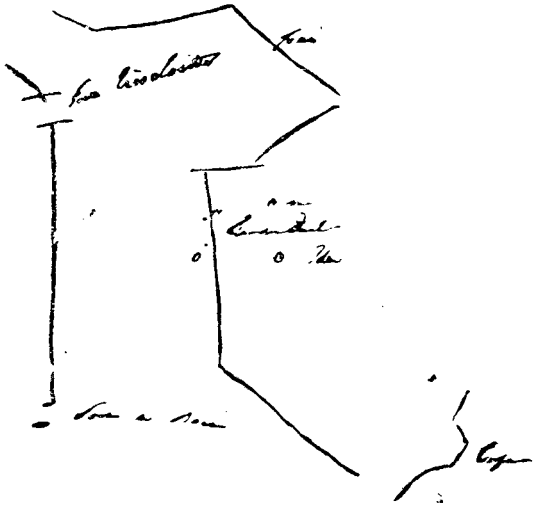

(Poarta Très-Cloîtres — Șanțuri — Poarta Bonne — Trapez — Locul duelului — H. Eu — O. Odru)

se afla deasupra lui, A, aceeași care de la fereastra mătușii Elisabeth se vedea lîngă acoperișul bisericii Saint-Louis.

Nu știu de ce nu s-a tras. Poate că martorii nu încărcaseră pistoalele. Mi se pare că eu nici n-a mai trebuit să ochesc. Se declară pace, dar fără strîngeri de mîini, și cu atît mai puțin îmbrățișări. Odru, furios la culme, m-ar fi snopit în bătaie.

Pe strada Très-Cloîtres, mergînd cu martorul meu Diday, i-am spus:

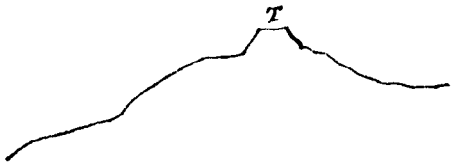

— Ca să nu-mi fie frică în timp ce Odru mă lua la ochi, mă uitam la stînca aceea mică de deasupra Seyssinsului (T).

— Niciodată să nu mai spui așa ceva, astfel de vorbe nu trebuie să-ți iasă din gură niciodată, îmi spuse el, certîndu-mă cu asprime.

Am fost foarte mirat și, gîndindu-mă bine, foarte scandalizat de mustrarea lui.

Chiar în ziua următoare, însă, am avut niște remușcări groaznice pentru că acceptasem mușamalizarea conflictului nostru. Acest fapt răsturna toate reveriile mele spaniole, cum să mai îndrăznești să admiri Cidul cînd n-ai îndrăznit să te bați? Cum să te mai gîndești la eroii lui Ariosto? Cum să admiri și să critici marile figuri din istoria romană, ale căror fapte glorioase le reciteam adesea în dulceagul Rollin?

Scriind acestea am senzația că-mi trec mîna peste cicatricea unei răni vindecate.

Abia dacă m-am gîndit de două ori la acest duel după celălalt duel al meu cu domnul Raindre (comandant de escadron sau colonel de artilerie ușoară), la Viena, în 1809, pentru Babet.

Văd că el a fost marea remușcare de la începutul tinereții mele și adevărata justificare a obrăzniciei

mele (aproape insolență) în duelul de la Milano, la care a fost martor Cardon.

În afacerea Odru eram uluit, tulburat, lăsîndu-mă în voia sorții, preocupat doar de teama de-a nu fi snopit în bătaie de uriașul Odru; din cînd în cînd mă așteptam să-mi fie frică. În timpul celor două ore cît a ținut procesiunea celor două sute de pușlamale,

îmi spuneam: „Primejdia va începe abia după ce se vor măsura pașii". Mă îngrozea gîndul că voi fi adus acasă *pe-o scară*, cum îl văzusem adus pe bietul Lambert. Dar nici o clipă nu mi-a trecut prin cap că afacerea se va mușamaliza.

În clipa cea mare, cînd Odru m-a luat la ochi și mi se pare că pistolul său a ratat de cîteva ori, eu studiam conturul stîncii T. Nu mi s-a părut de loc că timpul n-are sfîrșit (cum i se părea nesfîrșit la Moscova foarte bravului și excelentului ofițer Andréa Corner, prietenul meu).

Într-un cuvînt, n-am jucat de loc o comedie, am fost perfect natural, de loc fanfaron, ci foarte viteaz.

Am greșit, trebuia să bravez, cu hotărîrea mea sinceră de a mă bate mi-aș fi cîștigat o mare faimă în tot orașul nostru, unde oamenii se băteau adeseori, nu ca napolitanii din 1836, în rîndul cărora duelurile făceau foarte puține victime, sau nici una, ci vitejește. Dacă, în contrast cu marea mea tinerețe (asta trebuie să fi fost în 1796, 13 ani, așadar, sau poate în 1795) și cu obiceiurile mele de copil *nobil* și retras, aș fi fost destul de deștept să și vorbesc puțin, mi-aș fi făcut o reputație admirabilă.

Domnul Châtel, o cunoştinţă de-a noastră şi vecin, de pe Grande-Rue, ucisese şase oameni. Pe vremea aceea, adică din 1798 la 1805, două din cunoştinţele mele, Bernard-fiul şi Royer botosul au fost ucişi în duel, domnul Royer la patruzeci şi cinci de paşi, în pragul nopţii, prin văgăunile torentului Drac, aproape de locul unde s-a ridicat mai tîrziu podul de fier.

Înfumuratul Bernard (fiul altui înfumurat, după aceea judecător la Curtea de Casaţie, aşa mi se pare, şi ultraregalist), înfumuratul Bernard încasă la moara Canel o frumoasă înţepătură de spadă din partea amabilului Meffrey (domnul de Meffrey, perceptor general, soţul binevoitoarei doamne de onoare a doamnei ducese de Berry şi mai tîrziu fericitul moştenitor al grăsunului Vourey). Bernard căzu mort, domnul de Meffrey fugi la Lyon; era un conflict *de castă*, aproape. Mareste a fost, aşa mi se pare, martorul lui Meffrey şi mi-a povestit întîmplarea.

Oricum, eu m-am ales cu o remuşcare profundă:

1° Din cauza spaniolismului meu, defect încă existent în 1830, fapt recunoscut de di Fiori, care îl numeşte cu vorbele lui Tucidide: „Prea sus îţi întinzi plasa".

2° Lipsa bravadei. În marile primejdii sînt natural şi simplu. Lucru apreciat la Smolensk de domnul duce de Frioul. Domnul Daru, care nu mă iubea, i-a scris acelaşi lucru soţiei sale, de la Vilna, cred, după retragerea de la Moscova.

Dar în ochii vulgului eu n-am jucat rolul strălucitor în care aş fi putut intra atît de uşor.

Cu cît reflectez mai mult la aceasta, am impresia că disputa datează din [17]95, şi e cu mult anterioară pasiunii mele pentru matematici, prieteniei cu Bigillion, tandrei mele prietenii pentru domnişoara Victorine.

Îl respectam foarte mult pe Maurice Diday:

1° Pentru că excelentul meu bunic, probabil prieten intim cu mama lui, îl lăuda într-una;

2° Îl văzusem de mai multe ori în uniformă de soldat de artilerie și își riscase viața;

3° În sfîrșit, și mai ales pentru că avea onoarea de-a fi îndrăgostit de domnișoara Létourneau, poate cea mai frumoasă fată din Grenoble și fiica omului cu siguranță cel mai vesel, mai nepăsător, mai filozof, mai dezaprobat de tata și de rudele mele. Într-adevăr domnul Létourneau semăna foarte puțin cu ei; se cam ruinase și se căsătorise cu o domnișoară Borel, cred, o soră de-a mamei domnișoarei Victorine Mounier, pentru care am plecat din armată și am fugit la Paris în 1803.

Domnișoara Létourneau aparținea tipului de frumusețe masivă (ca figurile lui Tiarini, *Moartea Cleopatrei*, sau a lui *Antoniu*, de la Muzeul „Louvre"). Diday se căsători cu ea mai tîrziu, dar curînd avu durerea s-o piardă, după șase ani de iubire; se spune că, năucit de această lovitură, s-a retras la țară la Domène.[1]

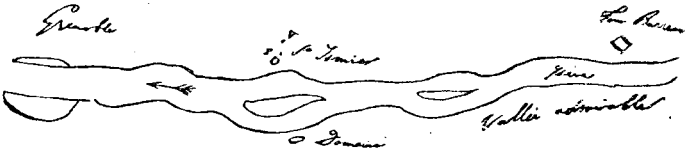

V. Casa domnului Bigillion — F. Casa domnului Faure (Grenoble — St.-Ismier — Fortul Barraux → Rîul Isère — Vale admirabilă — Domène)

După premiul meu, de la mijlocul anului, în sala din bosă, care i-a scandalizat pe toți curtenii mai avansați decît mine la curtea domnului Jay, dar despre care nimeni n-a îndrăznit să spună că-i nemeritat, rangul meu *la desen*, cum spuneam noi, a crescut.

[1] *Nota lui R. Colomb*: „Eroare. A fost director al impozitelor indirecte și n-a părăsit această instituție decît pentru a se pensiona, între 1830 și 1833, cred "(n. ed. fr.).

M-aş fi aruncat şi-n foc numai să obţin un premiu şi la sfîrşitul anului; mi se pare că l-am obţinut, altfel aş regăsi amintirea durerii de a-l fi pierdut.

Am luat un premiu întîi, unanim aprobat, la literatură, un *accesit* sau un premiu doi la matematici; şi ăsta a fost greu de cîştigat. Domnul Dupuy avea o repulsie vădită pentru mania mea de-a contrazice.

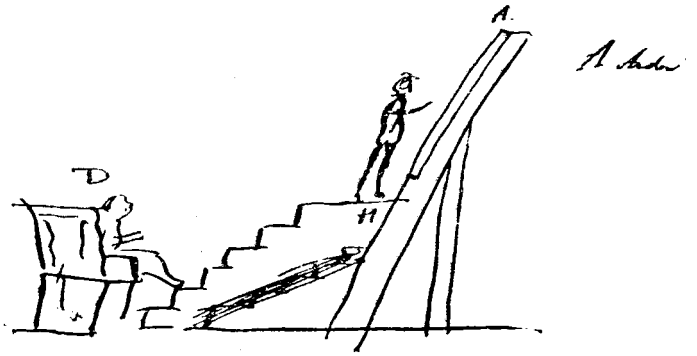

(A. Tablă)

Zilnic îi chema la tablă, şi tutuindu-i, pe domnii Monval — sau cei doi Montvaux, cum le spuneam noi — pentru că erau nobili, el însuşi avea pretenţii de noblеţe, pe Sinard, Saint-Ferréol, nobili, pe bunul Aribert, pe care îl proteja, pe amabilul Mante etc., etc., iar pe mine cît mai rar cu putinţă, iar cînd mă aflam acolo, nici nu mă asculta, fapt care mă umilea şi mă zăpăcea foarte tare, pentru că pe ceilalţi nu-i scăpa o clipă din ochi. Cu toate acestea, dragostea mea pentru matematici, care începea să devină serioasă, mă îndemna ca, ori de cîte ori mă izbeam de o dificultate, să i-o expun şi lui, eu aflîndu-mă la tablă, H, iar domnul Dupuy şi imensul său fotoliu de culoarea cerului în D. Insistenţele mele îl sileau să răspundă, şi asta îl scotea din sărite. Veşnic mă invita să-i expun

nelămuririle mele în particular, pretinzînd că așa răpesc din timpul lecțiilor.

Îl punea pe bunul Sinard să-mi risipească îndoielile. Sinard, mult mai tare, dar de bună-credință, își pierdea o oră sau două ca să nege dubiile mele, apoi ca să le priceapă, și sfîrșea prin a mărturisi că nu știe ce să răspundă.

Mi se pare că toți acești băieți cumsecade, exceptîndu-l pe Mante, transformaseră matematicile într-o simplă chestiune de memorie. Domnul Dupuy păru foarte surprins de premiul meu triumfal la literatură. Examenul, care a avut loc, ca și toate celelalte, în prezența membrilor departamentului, a membrilor din comitet, a tuturor profesorilor și-a două sau trei sute de elevi, i-a amuzat pe toți acești domni. Eu vorbeam bine, și membrii ad[ministr]ației departamentale, mirați că nu se plictisesc, m-au felicitat, iar după examen mi-au spus: „Domnule B., ați luat premiul, dar pentru plăcerea noastră binevoiți a ne mai răspunde la unele întrebări".

Acest triumf a precedat, cred, examenul de matematici și mi-a acordat un rang și o siguranță care îl sileau pe domnul Dupuy să mă cheme mai des la tablă în anul următor.

Dacă mă voi abate vreodată prin Grenoble, va trebui să cercetez arhivele Prefecturii între anii 1794 și 1799 inclusiv. Procesul-verbal tipărit cu distribuția premiilor îmi va furniza datele tuturor acestor mici evenimente, de care, după atîția ani, îmi reamintesc cu plăcere. Mă aflam pe urcușul vieții, și cu ce înflăcărată imaginație îmi închipuiam eu toate plăcerile viitoare?!... Acuma cobor.

După acest august triumfal, tata nu mai îndrăzni să se opună cu aceeași fermitate pasiunii mele pentru vînătoare. Îmi îngădui cu o vădită neplăcere să iau pușca lui, ba chiar și o pușcă soldățească, mai solidă, care fusese comandată de răposatul domn Rey, notar, cumnatul său.

Mătușa mea Rey era o femeie frumoasă, pe care o vizitam într-un ap[artamen]t frumos din curtea palatului. Tata nu voia să mă împrietenesc cu Edouard Rey, al doilea băiat al ei, o pușlama înhăitată cu cele mai josnice lichele. (Astăzi este colonelul de artilerie

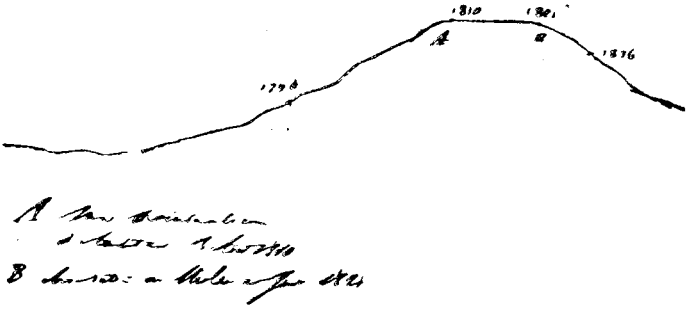

(A. Numirea mea ca auditor, 3 august 1810 — B. Întoarcerea mea la Milano în iunie 1821)

Rey, dofinez cu vază, mai pișicher și mai pungaș decît patru procurori grenoblezi laolaltă, de altfel arhiîncornorat, foarte antipatic, dar care trebuie să fie un bun colonel în armata aceasta plină de chichițe. Mi se pare că în 1831 era cu serviciul în Alger. A fost amantul doamnei M.P.)

CAPITOLUL 33[1]

Fac mari descoperiri pe seama mea scriind aceste *Memorii*. Dificultatea nu este să descoperi adevărul și să-l spui, ci să găsești pe cineva care să-l citească. Poate că plăcerea descoperirilor și-a judecăților sau aprecierilor care le urmează mă va determina să continui, ideea că voi fi citit începe să se risipească din ce în ce mai mult. Iată-mă la pagina 501, și încă n-am ieșit din Grenoble!

Pînă să ajung la Milano, acest tablou cu revoluțiile unei inimi ar umple un masiv volum *in-8°*. Cine ar fi în stare să citească asemenea vorbărie nesărată? Ar trebui un mare talent de pictor pentru a zugrăvi bine toate acestea, iar mie îmi sînt aproape deopotrivă de nesuferite și descrierile lui Walter Scott, și emfaza lui Rousseau. Mi-ar trebui un cititor ca doamna Roland, dar poate că și-atunci lipsa unor descrieri a fermecătoarelor umbrare din valea rîului Isère l-ar face să arunce cartea cît colo. Sînt atîtea de spus pentru cine ar avea răbdarea să descrie exact! Ce pîlcuri frumoase de arbori, ce vegetație viguroasă și luxuriantă pe cîmpie, ce păduri superbe de castani pe dealuri și pe crestele lor, ce caracter grandios dobîndește acest peisaj sub sclipirea zăpezilor eterne de pe Taillefer! Ce bas sublim în această minunată melodie!

Cred că în toamna aceea am avut marea plăcere să ucid un sturz, pe cărarea din via de deasupra mirîștii, exact în fața culmii rotunjite a muntelui Taillefer. A fost una dintre cele mai mari bucurii din viața mea. Trecusem prin viile din Doyatières, o apucam pe cărarea

[1] Scris la Roma, în zilele de 20, 22 și 24 ianuarie 1836 (n. ed. fr.).

îngustă dintre două hăţişuri foarte înalte şi stufoase, care coboară spre miriște din H la P, cînd un sturz uriaş ţîşni cu un ţipăt scurt din vie, în T, chiar deasupra

(Doyatières — Miriște — Vie — Via din care s-a înălțat sturzul auzind zgomotul pe care-l făceam apropiindu-mă — H. Eu — T. Copacul — P. Miriștea, compara[tiv] orizontală)

copacului T, un cireş, cred, foarte zvelt şi destul de desfrunzit.

Îl zării, trăsei dintr-o poziţie aproape orizontală, pentru că nu coborîsem încă. Sturzul se prăbuşi cu o

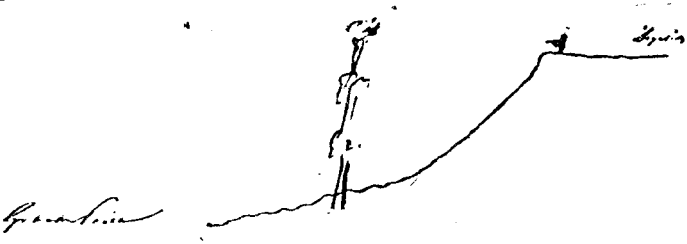

(Doyatières — Miriște)

bufnitură pe care o mai aud. Coborîi cărarea, beat de bucurie.

Întors acasă, m-am dus să-i povestesc unui bătrîn servitor ursuz şi, din cînd în cînd, el însuşi vînător: „Barbier, pot fi mîndru de elevul dumitale!“

Dar omul ar fi fost mult mai înduioșat de-o monedă de doisprezece gologani; de altfel, nici n-a înțeles despre ce-i vorba.

De îndată ce mă emoționez, cad în spaniolismul transmis de mătușa Elisabeth, care încă mai spunea: „Frumos ca Cidul".

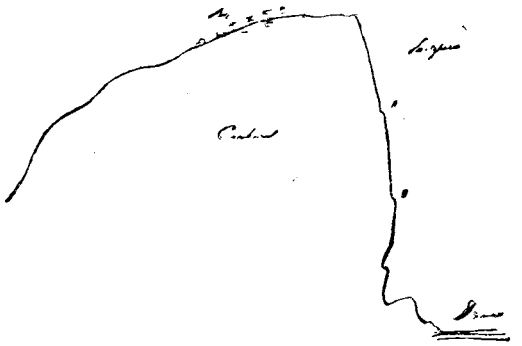

(Comboire — Pădure — Rîpe — Torentul Drac)

Cufundat adînc în visuri, străbăteam, cu o pușcă în mînă, viile și hățișurile de pe lîngă Furonières. Pentru că tata, gata oricînd să-mi pună bețe-n roate, îmi interzisese vînătoarea, sau o tolera cel mult în silă și din slăbiciune, mergeam rareori la vînătoare și-aproape niciodată cu vînători adevărați. Din cînd în cînd, la vînătoare de vulpi prin rîpele stîncii Comboire, împreună cu Joseph Brun, cel care tundea gardurile noastre vii de la Claix. Ascuns acolo și așteptînd să-mi pice vreo vulpe, îmi reproșam reveria profundă din care ar fi trebuit să mă trezesc dacă jivina ar fi apărut cumva. Într-o bună zi apăru la cincisprezece pași de mine; venea întins spre mine, am tras, dar n-am văzut nimic. Trăsesem aiurea. Rîpele acelea primejdioase care mărgineau torentul Drac mă îngro-

zeau atît de cumplit, încît în ziua aceea m-am gîndit cu multă îngrijorare la pericolul întoarcerii; te strecori pe niște muchii ca A și B, avînd la piciorul stîncii perspectiva torentului înspumat. Țăranii cu care mergeam (Joseph Brun și fiul său, Sébastien Charrière etc.) își păziseră oile prin povîrnișurile acelea abrupte de la vîrsta de 6 ani și desculți; la nevoie se descălțau. Cît despre mine, nici vorbă să mă descalț, iar printre stîncile acelea mai fusesem de cel mult două sau trei ori.

În ziua cînd mi-a scăpat vulpea, mi-a fost îngrozitor de frică, o frică mult mai mare decît cea pe care am sim-

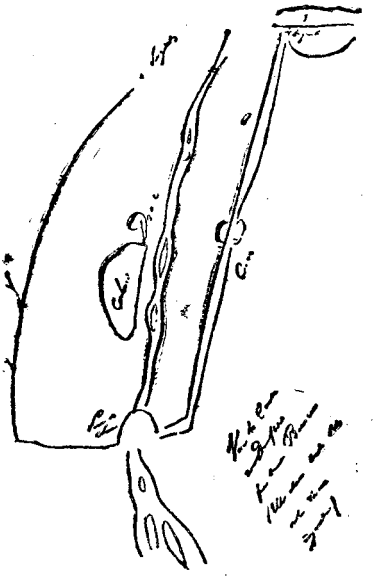

(Isère — Poarta Graille — Drum-Seyssins Drac — Comboire — Podul din Claix — A se consulta harta regiunii Dauphiné făcută de domnul de Bourcet. Se află în salonul de pe terasă pe stînga)

țit-o într-un cîmp de cînepă din Silezia (campania din 1813) văzînd cum se îndrepta spre mine, eram singur, un pîlc de optsprezece sau douăzeci de cazaci. În ziua aceea

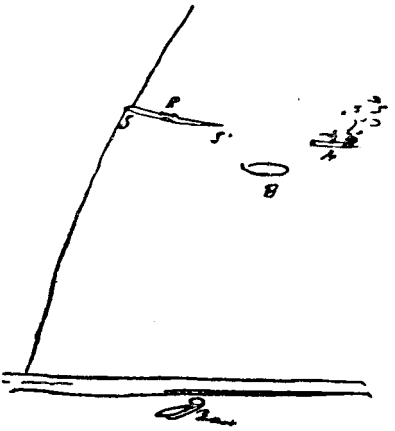

la Comboire, mă uitam la ceasul meu de aur, așa cum fac în orice împrejurare gravă, ca să-mi rămînă măcar

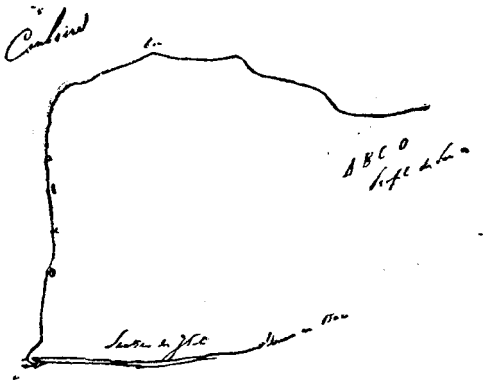

(Comboire — Pădure — A.B.C.O. Profilul cărărilor. Cărarea dinspre insulițe, ducînd spre bac)

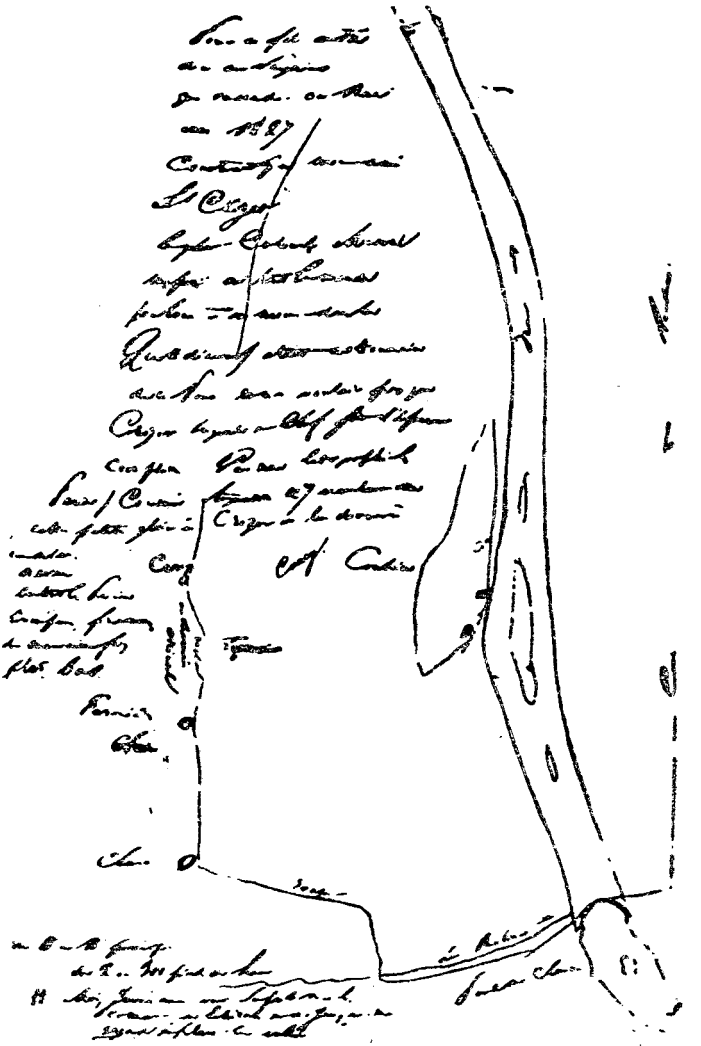

(Podul de fier, numit podul din Seyssins, care prin 1827 a înlocuit bacul, construit de prietenul meu Louis Crozet;-neghiobul colonel Monval, disprețuit de toată lumea (și lăudat la moartea sa în ziarul *La Quotidienne*), era acționar la acest

amintirea limpede a orei, și cum făcuse domnul de Lavalette în momentul condamnării la moarte (de către Bourboni). Era ora 8, fusesem sculat cu noaptea-n cap, ceea ce întotdeauna mă face să fiu mahmur toată dimineața. Tocmai visam la frumusețea peisajului, la iubire și probabil la primejdiile întoarcerii în clipa cînd vulpea se îndreptă întins spre mine. Mi-am dat seama că e vulpe după coada ei stufoasă, pentru că în prima clipă am crezut că e un cîine. În S cărarea putea să aibă vreo două picioare, iar în S', două palme; ca să treacă din S' în H, vulpea trebuia să facă un salt; la împușcătura mea ea sări în mărăcinișurile din B, la cinci sau zece pași mai jos de noi.

Cărările pe care s-ar putea strecura o vulpe sînt foarte puține la număr prin rîpa asta; le ocupă trei sau patru vînători, altul sloboade cîinii, vulpea fuge, și-i foarte probabil să pice drept peste un vînător.

Una din vînătorile despre care vorbeau veșnic acești vînători e aceea de capre sălbatice la *Peuil de Claix*, dar interdicția tatii era categorică; nici unul dintre ei n-a îndrăznit vreodată să mă ia și pe mine. Era prin 1795, cred, cînd am tras spaima aceea strașnică printre stîncile de la Comboire.

Curînd am ucis al doilea sturz *(turdus)*, dar mai mic decît primul, o dată cu căderea nopții, abiamai

pod și nu voia să-i permită lui Crozet, inginerul-șef, să facă toate probele de rezistență. Cu ajutorul unei litografii, frații Périer (Casimir, Augustin etc.) vor să-i răpească lui Crozet această mică glorie și să i-o atribuie unuia dintre nepoții lor. Peste tot aceiași Périer șarlatani, coțcari de rea-credință, oameni de nimic, josnici — Le Rondeau — Drum — Torentul Drac — La Robine — Podul din Claix — Torentul Drac — Comboire — Cossey — Cossey — Șosea sau drum vicinal — Furonières — Claix — Șosea — Între B și B' prăpastii înalte de două sau trei sute de picioare — H. Eu aveam o vedere superbă spre colinele din Echirolles și Jarry, iar privirea mea cuprindea toată valea)

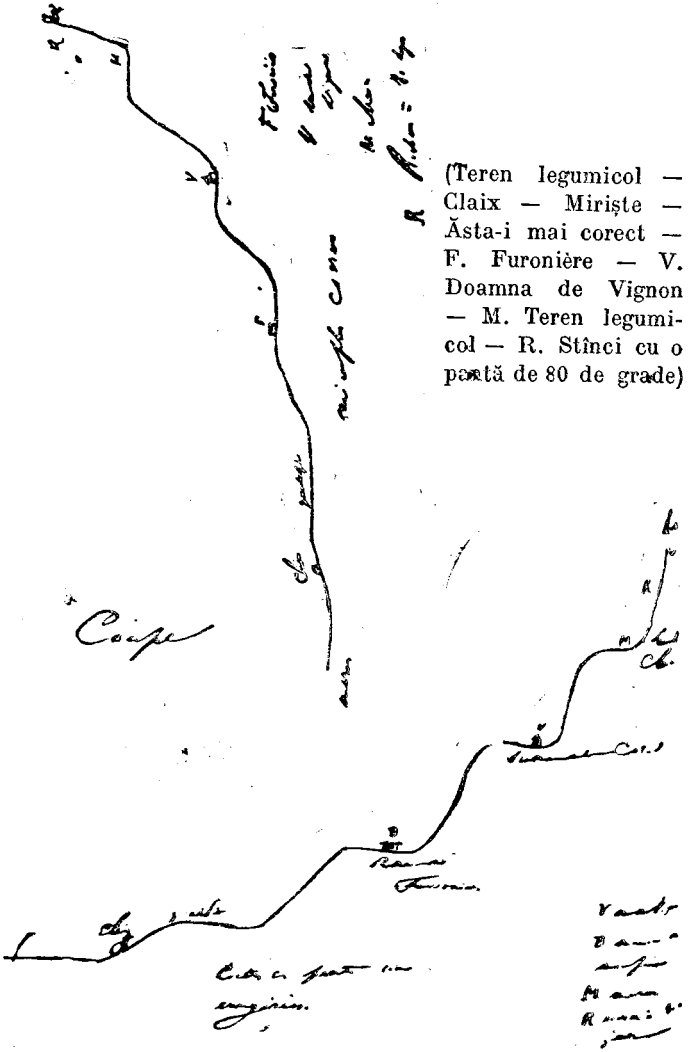

(Teren legumicol — Claix — Mirişte — Ăsta-i mai corect — F. Furonière — V. Doamna de Vignon — M. Teren legumicol — R. Stînci cu o pantă de 80 de grade)

(Secţiune — Stînci — Peuil de Claix — Mirişte — Claix — Toate aceste pante sînt exagerate — V. Doamna de Vignon — B. Casa ţatii — M. Teren legumicol — R. Stîncă avînd o pantă de 80°)

deslușindu-l, într-un nuc de pe cîmpul domnului de La Peyrouse, mi se pare, mai sus de via noastră din Pelissonne.

Al treilea și ultimul l-am ucis într-un mic nuc din marginea drumului dinspre nord de *mica noastră livadă*. Ăsta era mic de tot, se afla chiar deasupra mea, și-aproape că mi-a căzut în cap. A căzut pe un zid de piatră și împrăștiind stropi mari de sînge, pe care îi mai văd și acum.

Acest sînge era semnul victoriei. Abia în 1808, la Brunswick, mi s-a făcut scîrbă de vînătoare, din milă; astăzi găsesc că este o crimă dezgustătoare și n-aș ucide de dragul de-a ucide nici măcar un țînțar. Cu toate astea, ultima prepeliță ucisă la Civita Vecchia nu m-a înduioșat. Potîrnichile, prepelițele, iepurii mi se par făpturi predestinate frigării.

Dacă li s-ar cere și lor părerea înainte de-a fi trimise la frigare, probabil că n-ar refuza.

Îmi amintesc minunata senzație încercată într-o dimineață, pe vremea culesului, cînd am plecat cu Barbier înainte de-a se crăpa de ziuă. Bătea un vînt cald, și luna era superbă. Niciodată n-am uitat ziua aceea. Îi smulsesem tatii îngăduința de a-l însoți pe Barbier, mîna lui dreaptă în administrația agricolă a domeniului, la bîlciul din Sassenage sau Balmes. Sassenage este leagănul familiei mele. Strămoșii mei erau juzi acolo sau *b[eyles]*, iar *ramura mai vîrstnică* (doar și Louis-Philippe spune: „Întemeietorul neamului meu") mai trăia acolo în 1795, cu o rentă de cincisprezece sau douăzeci de mii de f[ranci], care, de n-ar fi fost o anumită lege din 13 *Germinal*, așa mi se pare, mi-ar fi revenit *în întregime*. Dar patriotismul meu nu a fost zdruncinat pentru atîta lucru; e adevărat că la vîrsta aceea, neștiind ce înseamnă *să n-ai* și să muncești din greu pentru a-ți cîștiga strictul necesar, banii au însemnat pentru mine doar satisfacerea unor fantezii, or, eu n-aveam nici o fantezie, pentru că nu ieșeam de loc în lume și nu vedeam nici *o femeie;* banii, prin urmare,

nu însemnau nimic în ochii mei. Aș fi vrut cel mult să-mi cumpăr o armă cu două focuri.

Eram pe-atunci ca un fluviu uriaș care urmează să se năpustească într-o cascadă, ca Rinul mai sus de Schaffhouse, cursul apei e încă domol, dar urmează să se năpustească într-o uriașă cascadă. Cascada mea a fost dragostea pentru matematici, care, mai întîi ca mijloc de-a scăpa din Grenoble, această întruchipare a speciei burgheze și a *scîrbei* în toată puterea cuvîntului, apoi din dragoste pentru ele însele, mă absorbiră cu totul.

Pasiunea pentru vînătoare, care m-a făcut să citesc cu înduioșare *La Maison rustique* și să extrag pasaje din *L'Histoire des animaux* de Buffon, a cărui emfază mă supăra chiar și la vîrsta aceea fragedă, ca fiind soră bună cu ipocrizia p[reoților] tatii, pasiunea pentru vînătoare a fost ultima zvîcnire a sufletului meu înainte de aceea pentru matematici.

Mă duceam cît mai des cu putință la domnișoara Victorine Bigillion, dar mi se pare că în epoca aceea ea stătea mai mult la țară. Mă mai vedeam adeseori cu Bigillion, fratele ei mai mare, La Bayette, Gall, Barral, Michoud, Colomb, Mante[1], dar inima mea bătea pentru matematici.

Încă o povestire după care mă voi înfunda pînă peste cap în *icși* și *igreci*.

E vorba de o conspirație împotriva Arborelui Fraternității.

Nu știu de ce anume am conspirat. Arborele cu pricina era un biet stejar tînăr și foarte zvelt, înalt de treizeci de picioare, care fusese transplantat, spre marele lui regret, în mijlocul pieței Grenette, mult mai încolo de Arborele Libertății, care se bucura de toată dragostea mea.

---

[1] *Pe margine*: „M-am împrietenit cu Mante, un tî[năr] aspru și de-o mare uscăciune sufletească, și prin el cu Treillard, prietenul său. Mai tîrziu, la Paris, în 1804, Mante era cît pe ce să mă atragă în conspirația lui Moreau. Dar datorită lui l-am citit pe Tracy și de asemeni pe Say (în casa lui P... cel tînăr, din strada de l'Echelle)" (n. ed. fr.).]

Arborele Fraternității, probabil rivalul celuilalt, fusese plantat chiar lîngă taraba cu castane, vizavi de ferestrele răposatului domn Le Roy.

Nu mai știu cu ce ocazie i se pusese o placă albă, pe care domnul Jay pictase în galben, cu obișnuitul său talent, o coroană, un sceptru, niște lanțuri, toate astea sub o inscripție și în atitudinea unor obiecte învinse.

Inscripția avea cîteva rînduri[1], dar nu-mi amintesc ce se spunea, deși împotriva ei conspirasem.

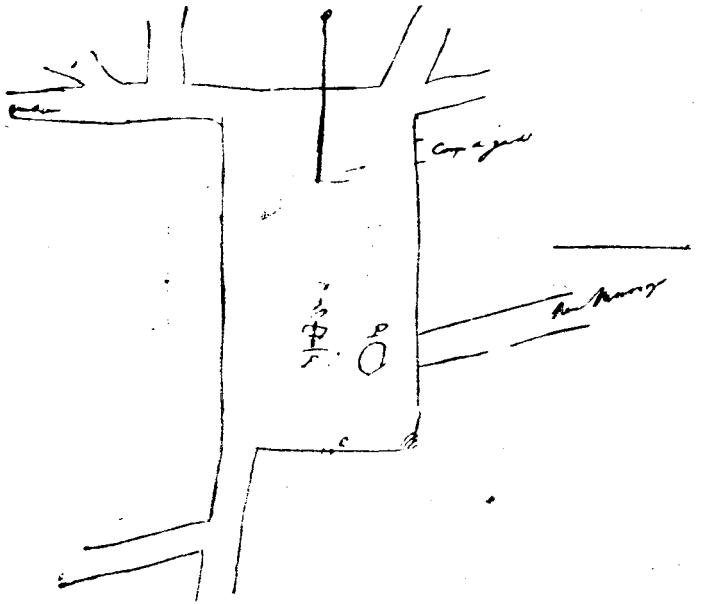

F era arborele acela care n-avea poate decît un smoc de frunze în vîrful tulpinii — P era cișmeaua — C, poarta casei bunicului, atît de des amintită și al cărei prim etaj era locuit de domnișoarele Codé, niște haboinice

(Strada Neuve — Corpul de gardă — Strada Montorge)

[1] *Nota lui R. Colomb*: „Iată inscripția, făcută nu de domnul Jay ci de un pictor de firme: *Moarte regalității, Constituția anului III.* Asta era tot" (n. ed. fr.).

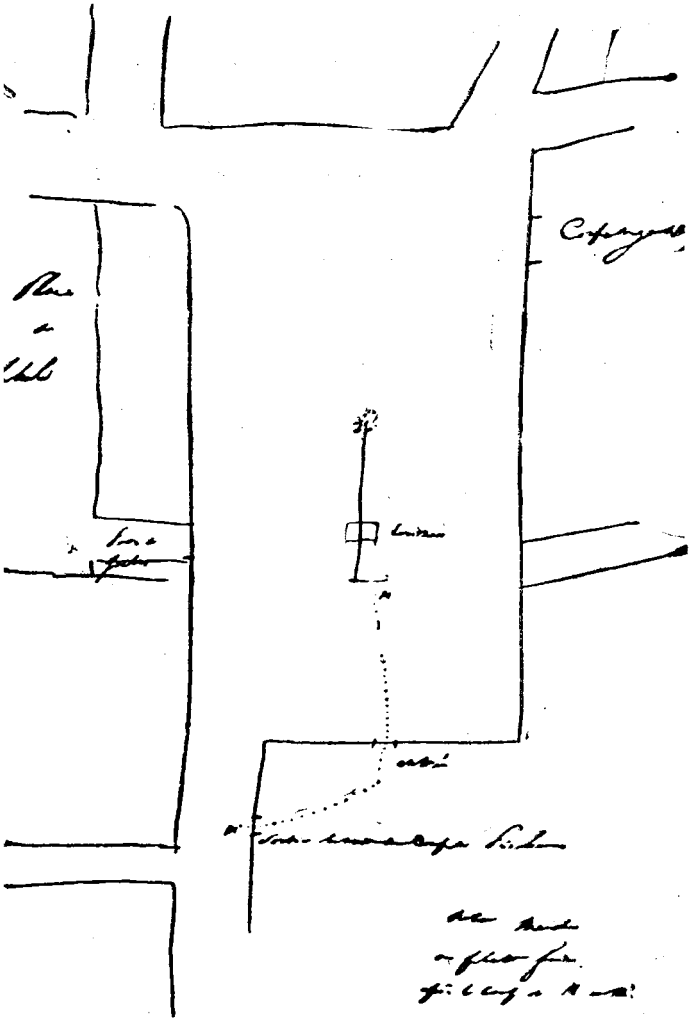

(Piața Halei — Poarta Iacobinilor — Corpul de gardă — Placă — Intrare — Ieșire în noaptea împușcăturii — Traseul sau mai degrabă goana noastră după împușcătură, de la M la M')

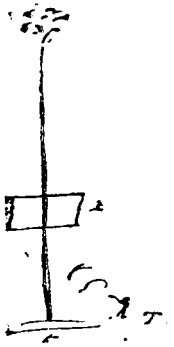

Iată o dovadă în favoarea principiului: un dram de pasiune întărește spiritul; prea multă, îl înăbușă. Ce a determinat conspirația noastră? Nu știu. Îmi amintesc și încă vag, doar maxima: „E de datoria noastră să distrugem pe cît ne stă în putință ceea ce urîm". Dar și asta e foarte vag. În rest, nici cea mai mică amintire despre ceea ce uram noi și despre motivele urii noastre, doar imaginea faptului, și asta-i tot, dar aceasta cît se poate de limpede.

Eu am fost cu ideea[1]; a trebuit s-o împărtășesc și celorlalți, care la început au primit-o cu răceală: „Corpul de gardă e al dracului de aproape!" spuneau ei; dar în cele din urmă fură tot atît de hotărîți ca și mine. Conspiratorii erau: Mante, Treillard, Colomb și cu mine; poate încă unul sau doi.

De ce n-am tras eu cu pistolul? Nu știu. Mi se pare că Treillard a tras, sau Mante.

A trebuit să facem rost de un pistol, era lung de opt șchioape. L-am încărcat pînă la gura țevii. Arborele Fraternității putea să aibă vreo treizeci sau patruzeci de picioare înălțime; placa

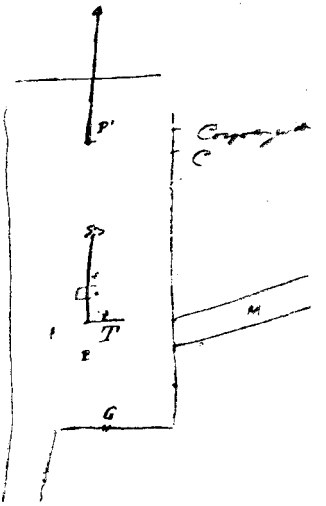

(Corpul de gardă)

[1] *Nota lui R. Colomb*: „Complotul fu pus la cale de R[omain] C[olomb]; n-aș putea spune dacă ideea a avut-o R.C. sau H.B...." (n. ed. fr.)

era prinsă la zece sau douăsprezece; mi se pare că arborele era îngrădit.

Primejdia putea veni dinspre corpul de gardă Ce, soldații plimbîndu-se adeseori pe spațiul nepavat dintre P și P'.

Trecătorii dinspre strada Montorge sau dinspre Grande-Rue ne-ar fi putut ține calea. Cei patru sau cinci dintre noi care n-au tras erau cu ochii pe soldații din corpul de gardă; se prea poate ca tot acolo să fi fost și postul meu, pentru că era mai primejdios, dar nu-mi mai aduc de loc aminte. Alții supravegheau strada Montorge și Grande-Rue.

Pe la orele 8 seara, era o noapte întunecoasă, și nu prea frig, era toamna sau primăvara, piața fu pustie o clipă. Noi ne plimbam agale și i-am dat semnalul lui Mante sau lui Treillard.[1]

Împușcătura făcu un zgomot asurzitor — era o tăcere adîncă, iar pistolul încărcat pînă la refuz. În aceeași clipă soldații din postul C se năpustiră asupa noastră. Mă gîndesc că nu eram singurii care urau inscripția și că autoritățile se gîndiseră că ar putea fi atacată.

---

[1] *Nota lui R. Colomb*: „Pistolul, care-i aparținea lui H.B., fu încărcat pînă la gura țevii la R.C., pe patul său și în parte cu muniția sa. Încărcătura se compunea din două măsuri obișnuite de pulbere, din șervrotine și din alice mari de fier pentru iepuri. H.B. și R.C. erau cu Mante care trase și li se alătură imediat primilor doi, pe aleea casei Gagnon, din piața Grenette. Unul dintre cei trei mari vinovați, H.B., se refugie la domnișoarele Caudey, modiste, la etajul întîi, în timp ce R.C. și Mante se cățărau în pod ca să scape de inevitabilele cercetări ale poliției. Urcînd scara, Mante îi dădu pistolul lui R.C., care se vedea zilnic cu H.B. Ajunși într-un fel de magazie de lemne, R.C., care era răcit, își umplu gura cu sirop de tuse, pentru ca tusea lui să nu atragă atenția urmăritorilor. În această situație destul de critică, R.C. și-aduse aminte că prin podurile acelea există un coridor comunicînd cu o scară de serviciu care da în Grande-Rue. Această amintire îi salvă pe cei doi prieteni, care, o dată ajunși pe alee și văzînd la poartă două persoane pe care le luară drept agenți de poliție, începură să discute calm și ca niște copii despre jocurile lor; de-acolo se întoarseră liniștiți acasă, R.C. avînd asupra lui pistolul (26 octombrie 1838)" (n. ed fr.).

Soldații erau la un pas în urma noastră; noi am fugit prin poarta G a casei bunicului, dar am fost văzuți imediat: toată lumea era la ferestre, mulți ridicau lumînările și făceau lumină.[1]

Această poartă G dinspre Grenette comunica printr-un pasaj îngust de la etajul doi cu poarta G' din-

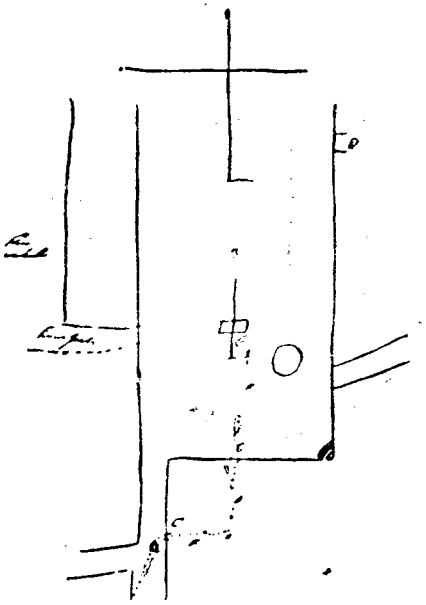

(Piața Halei — Poarta Iacobinilor)

spre Grande-Rue. Dar toată lumea cunoștea acest pasaj.

Ca să scăpăm, am urmat, așadar, linia F F F. Cîțiva dintre noi au scăpat, așa mi se pare, luînd-o pe Poarta Iacobinilor, fapt care mă face să cred că eram mai mulți decît spusesem. Poate că era și Prié cu noi.

[1] *Nota lui R. Colomb*: „Eroare. Toate astea au avut loc la patru minute după isprava noastră, iar noi ne aflam toți trei în casă, așa cum se spune mai înainte, la pagina 518" [din mss.] (n. ed. fr.).

Eu și încă unul, poate Colomb[1], ne pomenirăm urmăriți mai de aproape. „*Au intrat în casa asta*", auzeam strigîndu-se la doi pași în urma noastră.

N-am mai urcat pînă la pasajul de deasupra etajului doi, ci am sunat vîrtos la primul etaj dinspre piața Grenette, la fostul ap[artamen]t al bunicului, închiriat pe atunci domnișoarelor Codé, niște bătrîne și foarte habotnice modiste. Din fericire, au deschis; erau speriate rău de împușcătură și se îndeletniceau cu lectura *Bibliei*.[2]

În două vorbe le-am spus: „Sîntem urmăriți, spuneți că aici ne-am petrecut toată seara". Ne așezăm. Aproape în aceeași clipă sună cineva, să smulgă clopoțelul, și mai multe nu; cît despre noi, noi stăteam jos, ascultînd *Biblia*, ba chiar cred că unul dintre noi a luat cartea în mînă.

Comisarii intră. Cine erau, habar n-am; se pare că nu prea mă uitam la ei.

— Acești cetățeni și-au petrecut aici toată seara?

— Da, domnilor, da, cetățeni, răspunseră, corectîndu-se, bietele femei, speriate.

Cred că fratele lor, domnul Codé, un bătrîn comis, care lucra la spital de patruzeci și cinci de ani, era și el acolo.

Acești comisari sau cetățeni zeloși trebuie să fi fost sau foarte puțin perspicace, sau foarte binevoitori față de domnul Gagnon, pe care tot orașul îl venera, începînd cu domnul baron des Adrets și terminînd cu birtașul Poulet, pentru că, tulburați cum eram, trebuie să fi avut niște mutre tare ciudate alături de cele două biete habotnice, înnebunite de frică. Poate că tocmai frica lor, care era tot atît de mare ca și a noastră, ne-a salvat; toată adunarea trebuie să fi avut aceeași înfățișare îngrozită.

---

[1] *Nota lui R. Colomb*: „Mante, Beyle și Colomb" (n. ed. fr.).

[2] *Nota lui R. Colomb*: „Doar H.B. a intrat la domnișoarele Caudey; R.C. și Mante au șters-o prin pasaj în pod, ajungînd astfel în Grande-Rue" (n. ed. fr.).

Comisarii repetară întrebarea de două sau trei ori: „Cetățenii și-au petrecut aici toată seara? N-a intrat nimeni după ce ați auzit împușcătura?“

Miracolul la care ne-am gîndit mai tîrziu e faptul că aceste bătrîne janseniste au acceptat să mintă. Cred că au făptuit acest păcat din venerație pentru bunicul.

Comisarii ne-au luat numele și duși au fost.

Mulțumirile adresate celor două domnișoare au fost scurte. Am tras cu urechea; cînd nu i-am mai auzit pe comisari, am ieșit și am continuat să urcăm spre pasaj.[1]

Mante și Treillard[2], mai sprinteni decît noi și care intraseră pe poarta G înaintea noastră, ne-au povestit a doua zi cum, ajunși la poarta G', spre Grande-Rue, o găsiră blocată de două santinele. Domniile-lor s-au apucat atunci să discute despre farmecele domnișoarelor cu care își petrecuseră seara. Santinelele nu i-au întrebat nimic, iar ei au șters-o.

Povestea lor mi s-a părut atît de reală, încît s-ar putea ca cei care au ieșit discutînd despre farmecele respectivelor domnișoare să fi fost chiar Colomb și cu mine.[3]

Mi se pare mai firesc ca eu și Colomb să fi intrat în casă, apoi el să fi plecat după o jumătate de oră.

Savuroasă a fost discuția dintre tata și mătușa Elisabeth în legătură cu presupușii revoltați. Mi se pare că i-am povestit totul surorii mele Pauline, cu care eram prieten.

A doua zi, la Școala Centrală, Monval (mai tîrziu colonel și disprețuit), care nu mă putea suferi, îmi

---

[1] *Nota lui R. Colomb*: „Eroare“ (n. ed. fr.).

[2] *Nota lui R. Colomb*: „Treillard nu era cu noi trei“ (n. ed. fr.).

[3] *Nota lui R. Colomb*: „C. și Mante sînt cei care s-au depărtat la cîțiva pași de poarta aleii. C. s-a întors acasă cam neliniștit pentru urmările acestei isprăvi și destul de îngrijorat de înfățișarea lui. În timpul cinei, tatăl său, care în momentul împușcăturii se afla într-o casă din piața Grenette și bănuind că fiul său e amestecat în isprava asta, îl mustră cu asprime. D. și C. întreaga sa familie fuseseră multă vreme închiși, participarea fiului său putea să-i fie fatală“ (n. ed. fr.).

spuse: „Las', că știu eu că tu și-ai tăi ați tras cu pistolul în Arborele Fraternității!"

Încîntător era să te duci să contempli placa: era ciuruită.

Sceptrele, coroanele și alte atribute *învinse* erau pictate spre miazăzi, în partea dinspre Arborele Libertății. Coroanele etc. erau pictate în galben-deschis pe o hîrtie lipită pe pînză sau pe-o pînză preparată pentru pictură în ulei.

Dacă m-am mai gîndit la întîmplarea asta de cincisprezece sau douăzeci de ani. Voi mărturisi că o găsesc foarte amuzantă. Pe vremea aceea îmi repetam adeseori, cu entuziasm, și l-am mai repetat și-acum cel mult patru zile, următorul vers din *Horațiu*:

Albe vous a nommé, je ne vous connais plus![1]

Acțiunea mea se acorda perfect cu admirația mea.

Ciudat mi se pare că n-am tras eu cu pistolul. Dar nu cred să fi fost la mijloc o condamnabilă prudență. Mi se pare, dar asta o văd ca prin ceață, că Treillard, care abia sosise din satul lui (Tullins, cred[2]), ținu morțiș să tragă el, pentru a-și dobîndi astfel calitatea de orășean, alături de noi.[3]

Scriind toate astea, imaginea Arborelui Fraternității îmi apare în fața ochilor, memoria mea face descoperiri. Cred că văd că Arborele Fraternității era înconjurat cu un zid de piatră înalt de două picioare, pe care se afla un grilaj de fier înalt de cinci sau șase picioare.

Jomard[4] era un p[reot], o lepră, ca și Ming[rat], mai tîrziu, cel care a fost ghilotinat pentru că își otrăvise socrul, un oarecare domn Martin, din Vienne, așa mi se pare, fost *membru al departamentului*, după cîte

[1] „Albe te-a numit, eu nu te mai cunosc!" (Corneille, *Horace*, Act. II, sc. 3.)

[2] *Nota lui R. Colomb*: „Bompertuis, la o leghe de Voiron" (n. ed. fr.).

[3] *Nota lui R. Colomb*: „Mante a tras" (n. ed. fr.).

[4] *Nota lui R. Colomb*: „Zomard" (n. ed. fr.).

se spunea. Am asistat la judecarea acestui ticălos și-apoi la ghilotinarea lui. Eram pe trotuar, în fața farmaciei domnului Plana.

Jomard își lăsase barbă; avea umerii înfășurați în pînza roșie a paricizilor.

Eram atît de aproape, încît, după execuție, vedeam picăturile de sînge care, înainte de-a cădea, se prelingeau de-a lungul cuțitului. Spectacolul mă îngrozi, și timp de nu știu cîte zile n-am putut mînca *rasol* (vită).

CAPITOLUL 34[1]

Cred că am terminat cu tot ce voiam să spun înainte de-a începe ultima povestire privind întîmplări petrecute la Grenoble, cu alte cuvinte, cascada mea în matematici.

Domnișoara Kubly plecase de mult, nu mă mai lega de ea decît o tandră amintire; domnișoara Victorine Bigillion stătea mai mult la țară; singurele mele lecturi plăcute erau Shakespeare și *Memoriile* lui Saint-Simon, în șapte volume pe-atunci, mai tîrziu le-am cumpărat în douăsprezece, o ediție tipărită cu caractere „Baskerville", pasiune care a durat ca și aceea fiziologică pentru spanac și care este cel puțin tot atît de puternică la 53 ca și la 13 ani.

Iubeam cu atît mai mult matematicile cu cît îi disprețuiam mai tare pe profesorii mei, domnii Dupuy și Chabert. În ciuda emfazei și-a bunelor sale maniere, a aerului distins și blînd cu care se adresa cuiva, am avut destulă pătrundere să ghicesc că domnul Dupuy era infinit mai ignorant decît domnul Chabert. Domnul Chabert, care în ierarhia socială a burghezilor din Grenoble se vedea situat cu mult mai prejos decît domnul Dupuy, mai punea mîna din cînd în cînd, duminica sau joi dimineață, pe cîte o carte de Euler sau de... și se războia dîrz cu dificultățile. Cu toate acestea, avea întotdeauna aerul unui spițer care știe cîteva rețete bune, dar nimic nu dezvăluia modul cum se nasc aceste *rețete* una dintr-alta, nici urmă de logică, nici urmă de filozofie în capul său; prin nu știu ce fel de mecanism al educației sau al vanității, poate din re-

[1] Scris la Roma de la 24 la 26 ianuarie 1836 (n.ed. fr.).

ligiozitate, bunul domn Chabert ura pînă și numele acestor discipline.

Cu toată mintea mea de astăzi, acum două minute mai greșeam mirîndu-mă cum de n-am văzut pe loc remediul. Dar n-aveam nici o scăpare, bunicul nu putea suferi din vanitate matematicile, care erau singura limită a culturii sale aproape universale. Acest om, sau, mai degrabă, *domnul Gagnon n-a uitat niciodată nimic din tot ce-a citit*, se spunea cu respect la Grenoble. Matematicile erau singura ripostă a dușmanilor săi. Tata ura matematicile din pricina religiei, cred; nu le arăta o oarecare îngăduință decît pentru faptul că ele te învață cum *se face ridicarea în plan a unui domeniu*. Toată ziua îi făceam copii după planul proprietăților sale din Claix, Echirolles, Fontagnieu, din Cheylas (o vîlcea lîngă...), unde tocmai făcuse o afacere bună.

Îl disprețuiam pe Bezout la fel ca și pe domnii Dupuy și Chabert.

E adevărat că la Școala Centrală erau vreo cinci sau șase *tari la matematici*, care în 1797 sau 98 fură admiși la Școala politehnică, dar ăștia nici nu catadicseau să răspundă la nedumeririle mele, poate că nu erau destul de clar expuse sau mai degrabă îi puneau și pe ei în încurcătură.

Mi-am cumpărat sau am primit ca premiu operele *abatelui Marie*, un volum *in-8°*. Am citit acest volum pe nerăsuflate, ca pe-un roman. Acolo găseam aceleași adevăruri expuse în alți termeni, lucru care mi-a făcut o deosebită plăcere și care mă răsplătea pentru osteneală, dar în rest, nimic nou.

Nu vreau să spun că într-adevăr nimic nu era nou, poate că nu înțelegeam eu; nu eram destul de instruit ca să văd noul.

Pentru a medita mai liniștit, mă instalam în salonul mobilat cu cele douăsprezece frumoase fotolii brodate de biata mea mamă, care nu era descuiat decît o dată pe an pentru a se șterge praful. Această încăpere mă îndemna la reculegere, pe atunci mai păstram imaginea

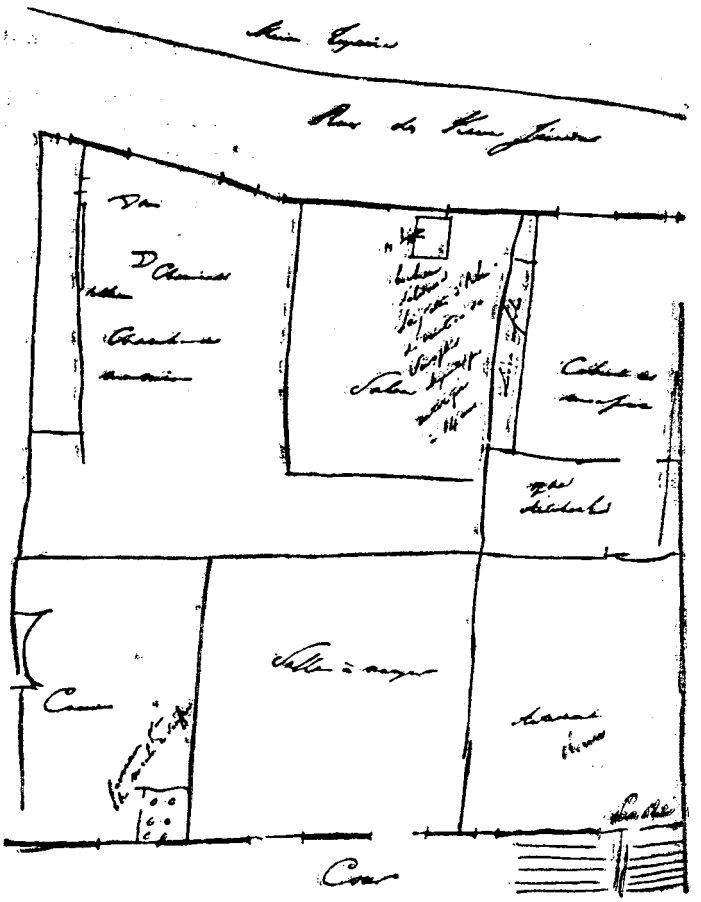

H. Eu, tocindu-l pe abatele Marie
(Casa Teysseire — Strada Vieux-Jésuites — Camera mamei. Eu. Cheminade. Tablă — Salon. Fericire solitară. Acolo eram la adăpost de jignirile Séraphiei. Mizantropie anticipată la 14 ani — Cabinetul tatii. Volume *in-folio* — Anticamera a doua — Bucătărie. Cuptor pentru tiparele din pucioasă — Sufragerie — Anticameră obscură. Intrare — Curte)

strălucitelor supeuri oferite de mama. La orele 10 fix toată lumea părăsea salonul scînteind de lumini, trecînd în sufragerie, unde găsea un peşte uriaş. Era luxul pe care şi-l îngăduia tata, şi a rămas cu acest instinct chiar şi în starea de habotnicie şi speculaţii agricole în care l-am văzut decăzînd.

Acolo, pe masa T, scrisesem primul meu act, sau chiar toate cele cinci, din drama[1] pe care o numeam comedie, aşteptînd momentul inspiraţiei, ca şi cum ar fi trebuit să-mi apară un înger.

Probabil că entuziasmul meu pentru matematici avea ca bază principală groaza de ipocrizie; în ochii mei ipocrizia însemna mătuşa Séraphie, doamna Vignon şi pr[eoţii] lor.

După mine, ipocrizia era imposibilă în matematică, şi în candoarea mea juvenilă, gîndeam că acest lucru

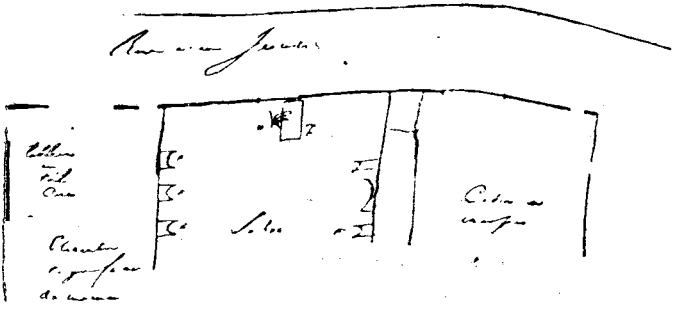

FF. Mari fotolii brodate de mama (doamna Henriette Gagnon) — T. Masa de lucru a fiului ei — H. Eu, la lucru (Strada Vieux-Jésuites — Camera veşnic încuiată a mamei. Tablă din pînză ceruită — Salon. Cabinetul tatii)

este valabil pentru toate ştiinţele în care auzisem că sînt aplicate. Ce s-a petrecut cu mine cînd mi-am dat seama că nimeni nu poate să-mi explice cum se face că: minus cu minus dă plus (—x— = +)? (Aceasta

[1] Referire la *Selmours*, al cărui subiect fusese luat din Florian.

este una din bazele fundamentale ale științei numită *algebră*.)

Mai grav decît faptul că nu mi se explica această dificultate (care e desigur explicabilă de vreme ce duce la adevăr) este că ea mi se explica cu argumente evident confuze în capul celor care mi le prezentau.

Încolțit de întrebările mele, domnul Chabert se încurca, își repeta *lecția*, exact aceea care stîrnise și obiecțiunile mele, și încheia, avînd aerul că-mi spune: „Precum vezi, așa stau lucrurile, toată lumea admite această explicație. Chiar Euler și Lagrange, care nu cred să fi fost mai proști decît dumneata, au acceptat-o. Noi știm că dumneata ești foarte deștept (asta însemna: „Noi știm că dumneata ai luat premiul întîi la *literatură* și ai răspuns foarte bine la întrebările domnului *Teste-Lebeau* și ale celorlalți membri ai departamentului"), s-ar părea că ții să faci pe interesantul."

Cît despre domnul Dupuy, el trata timidele mele obiecții (timide din cauza tonului său emfatic) cu un surîs de-o măreție vecină cu scîrba. Deși nu era atît de pregătit ca domnul Chabert, era însă mai puțin burghez, mai puțin mărginit, și probabil că judeca lucid propria lui știință într-ale matematicilor. Dacă i-aș vedea astăzi pe acești domni timp de opt zile, aș ști imediat ce le poate capul. Dar asupra acestui punct trebuie să-mi schimb mereu părerile.

Crescut sub un clopot de sticlă de către o familie al cărei spirit devenise și mai mărginit din pricina disperării, neavînd nici o legătură cu restul lumii, la vîrsta de 15 ani senzațiile mele erau foarte vii, în schimb eram cu mult mai incapabil decît oricare alt copil să judec oamenii și să le ghicesc dedesubturile. Așa se face că în fond n-am prea mare încredere în toate aprecierile cu care am umplut cele 536 de pagini precedente. Adevărate nu sînt, cu siguranță, decît *senzațiile*, astfel că pentru a se ajunge la adevăr trebuie puși:

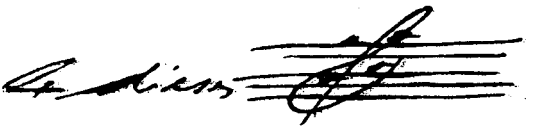

[patru dieji]

la afirmațiile pe care le fac. Le redau cu răceala și cu simțurile amorțite ale unui bărbat de 40 de ani.

Îmi amintesc limpede că atunci cînd îi vorbeam vreunuia din cei tari la matematici despre dificultatea mea cu *minus și minus*, el îmi rîdea în nas; mai mult sau mai puțin, toți erau asemenea lui Paul-Emile Teisseire și învățau pe dinafară. Îi vedeam adeseori la tablă spunînd la sfîrșitul demonstrațiilor:

„*Este evident; prin urmare*" etc.

„Nimic nu-i mai puțin evident pentru voi", gîndeam eu. Dar era vorba de lucruri evidente pentru mine, și de care, oricît ai fi vrut, era imposibil să te îndoiești.

Matematicile nu iau în considerație decît o părticică a obiectelor (cantitatea lor), dar asupra acestui punct ele îți oferă satisfacția de-a nu spune decît lucruri sigure, doar adevărul, și-aproape tot adevărul.

Îmi închipuiam la 14 ani, în 1797, că matematicile superioare, acelea pe care nu le-am știut niciodată, cuprinzînd *toate* sau aproape toate aspectele obiectelor, că astfel, avansînd, voi ajunge să știu lucruri sigure, indubitabile, și că voi putea să-mi dovedesc, oricînd vreau, *totul*.

Mi-a trebuit mult timp pînă să mă conving că obiecțiunea mea în legătură cu —x — = + nu va putea intra niciodată în capul domnului Chabert, că domnul Dupuy îmi va răspunde întotdeauna doar cu un surîs superior, iar cei *tari* la matematici își vor bate joc de mine ori de cîte ori îi voi întreba ceva.

Am fost silit să accept ceea ce îmi spun încă și astăzi: faptul că — cu — dă + trebuie să fie neapărat adevărat de vreme ce, în mod evident, ori de cîte ori folo-

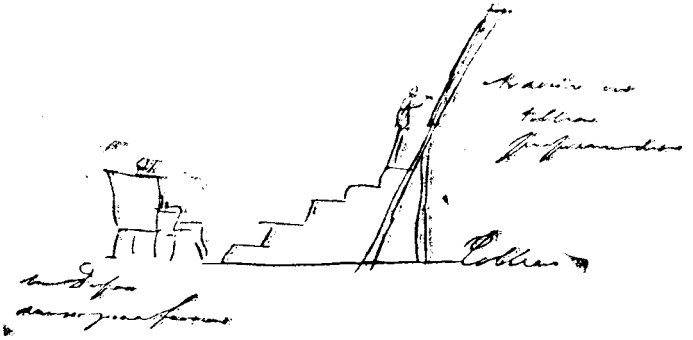

(Ardezie, sau, propriu-zis, tablă — Tablă — Domnul Dupuy în marele său fotoliu)

sești această regulă în calcule, ajungi la rezultate *adevărate* și *indubitabile*.

Marea mea nefericire era următoarea figură:

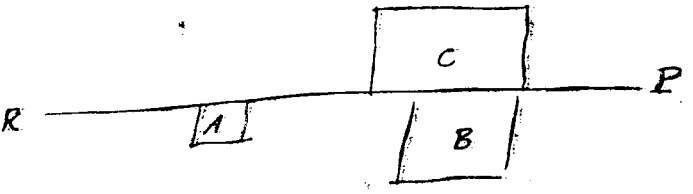

Să presupunem că RP este linia care desparte pozitivul de negativ; tot ce se află deasupra este pozitiv, după cum tot ce se află dedesubt este negativ; cum oare, înmulțind pătratul B cu numărul unităților existente în pătratul A, reușesc să modific poziția pătratului C?

Și urmînd o comparație stîngace, pe care accentul îngrozitor de tărăgănat și de grenoblez al domnului

Chabert o făcea și mai stîngace, să presupunem cantitățile negative reprezentînd datoriile unui om, cum oare, multiplicînd o datorie de 10.000 de franci cu 500 de franci, omul respectiv va avea sau va ajunge să aibă o avere de 5.000.000, cinci milioane?

Oare domnul Dupuy și domnul Chabert sînt și ei niște ipocriți asemenea pr[eoților] care vin să oficieze [slujba] acasă la bunicul, iar scumpele mele matematici nu-s decît înșelăciune? Nu știam cum să ajung la adevăr. Ah! cu cîtă lăcomie aș fi ascultat atunci orice cuvîntel despre logică sau arta *de-a afla adevărul!* Ce moment prielnic pentru a mi se explica *Logica* domnului de Tracy! Poate că acum aș fi fost alt om, aș fi avut o minte mult mai luminată!

Am conchis atunci, cu bietele mele puteri neînsemnate, că nu-i exclus ca domnul Dupuy să fie de fapt un șarlatan, dar că domnul Chabert este un burghez vanitos, care nu poate pricepe că există obiecțiuni neobservate de el.

Tata și bunicul aveau o *Enciclopedie in-folio* de Diderot și d'Alembert. Aceasta este sau mai degrabă era o lucrare de șapte pînă la opt sute de franci. Trebuie să ai o influență imensă pentru a convinge un provincial să plaseze un asemenea capital în cărți, de unde trag concluzia, astăzi, că înainte de nașterea mea, tata și bunicul trebuie să fi fost niște adepți convinși ai partidului filozofic.[1]

Tata se uita la mine cu multă tristețe cînd frunzăream *Enciclopedia*. Aveam o încredere oarbă în această carte tocmai din cauza dezgustului tatii și-a urii neînduplecate pe care le-o inspira pr[eoților] ce frecventau casa noastră. Marele vicar și canonic Rey, o mutră de mucava, înalt de cinci p[icioare] și zece șchioape,

[1] *Nota lui R. Colomb*: „ Concluzia poate fi falsă. În momentul apariției *Enciclopediei*, *toată lumea* era înnebunită după ea. Unchiul meu, abatele Rochas, al cărui venit probabil că nu depășea o mie două sute sau o mie cinci sute de franci, a avut și el o «*Enciclopedie*» *a lui*, ale cărei imagini au început să-mi deschidă gustul pentru gravuri, tablouri etc. Și era un preot foarte convins, sincer atașat Romei!" (n. ed. fr.).

avea un fel cu totul aparte de a se strîmba, pronunțînd stîlcit numele lui Diderot și al lui d'Alembert. Strîmbătura lui îmi provoca o voluptate intimă și profundă, încă mai sînt foarte sensibil la acest gen de plăcere. L-am gustat de cîteva ori în 1815 văzîndu-i pe nobilii care negau curajul lui Nicolas Bonaparte[1], căci așa se numea pe atunci marele om, și totuși începînd din 1807 dorisem pătimaș ca el să nu cucerească Anglia; unde să te mai refugiezi atunci?

Am încercat, așadar, să consult articolele despre matematici din *Enciclopedia* lui d'Alembert. Tonul lor înfumurat, absența cultului pentru adevăr m-au indignat și, de altfel, nici n-am priceput mare lucru. Cu cîtă înflăcărare adoram pe-atunci adevărul! Cu cîtă sinceritate credeam că el este regele lumii în care urma să pătrund! Nu vedeam să mai aibă și alți dușmani în afară de pr[eoți].

Dacă — x — = + îmi pricinuise multă întristare, e lesne de închipuit ce durere neagră a pus stăpînire pe sufletul meu cînd am început *Statica* lui Louis Monge[2], fratele ilustrului Monge care urma să vină să ne examineze pentru admiterea în Școala politehnică.

La începutul geometriei se spune: „*Se numesc PARALELE două linii care prelungite la infinit nu se vor întîlni niciodată*". Și chiar la începutul *Staticii*, acest animal fără pereche de Louis Monge a scris cam așa: „*Se poate considera că două linii paralele se întîlnesc dacă sînt prelungite la infinit*".

Aveam impresia că citesc un catehism, și încă unul din cele mai stîngace. Zadarnic i-am cerut explicații domnului Chabert.

„Dragul meu, îmi spuse el, cu aerul acela părintesc atît de nepotrivit unei vulpi dofineze, aerul lui Edouard Mounier *(pair* al Franței în 1836), dragul meu, asta

[1] Potrivit unei știri apărute, se pare, în *Journal de Paris*, 7 aprilie 1814, prenumele lui Bonaparte ar fi fost Nicolas, și nu Napoleon.

[2] *Le Traité élémentaire de Statique* aparține lui Gaspard Monge, fratele lui Louis.

vei afla mai tîrziu"; și trăgînd două linii paralele și foarte apropiate, îmi spuse:

„Vezi doar bine că se poate spune că la infinit ele se întîlnesc."

Era cît pe ce să las totul baltă. Un confesor abil și bun iezuit ar fi reușit să mă convertească în momentul acela, comentînd următoarea maximă:

„Vezi doar că totul este supus greșelii, sau mai degrabă nimic nu-i fals, nimic nu-i adevărat, totul este convenție. Însușește-ți, prin urmare, acea convenție datorită căreia vei fi cel mai bine primit în lume. Or toată prostimea e patriotă și va pîngări întotdeauna acest aspect al problemei; fii aristocrat precum toate rudele dumitale, iar noi vom găsi un mijloc să te trimitem la Paris și să te recomandăm unor doamne influente."

CAPITOLUL 35[1]

Dacă aceste cuvinte mi-ar fi fost spuse cu patos, deveneam o canalie, și astăzi, în 1836, aș fi foarte bogat.

La 13 ani îmi închipuiam lumea doar după *Memoriile secrete* ale lui Duclos și *Memoriile* lui Saint-Simon în șapte volume. Pentru mine suprema fericire era să trăiesc la Paris, scriind cărți și avînd o rentă de o sută de ludovici. Marion îmi spunea că tata o să-mi lase mai mult.

Mi se pare că mi-am spus: „*Adevărate sau înșelătoare, matematicile mă vor scoate din Grenoble*, din acest noroi de care mi-e scîrbă".

Dar găsesc acest raționament mult prea avansat pentru vîrsta mea. Continuam să lucrez, ar fi fost o prea mare durere pentru mine să întrerup, eram însă profund neliniștit și întristat.

În cele din urmă, hazardul vru să întîlnesc un om deosebit și să n-ajung canalie. Aici pentru a doua oară *subiectul îl depășește pe povestitor*. Voi căuta să nu exagerez.

În adorația mea pentru matematici, auzeam vorbindu-se de-o bucată de vreme despre un tînăr, iacobin faimos, mare și intrepid vînător și care știa mai multă matematică decît domnii Dupuy și Chabert, dar nu-și făcea dintr-asta o meserie. Atîta doar că nu era de loc bogat, îi dăduse lecții și acelui spirit găunos, Anglès (mai tîrziu conte și prefect de poliție, îmbogățit de Ludovic al XVIII-lea în epoca împrumuturilor).

Dar eu eram prea timid, cum să mă încumet să mă adresez lui? Și-apoi lecțiile lui costau îngrozitor de

[1] Scris la Roma în zilele de 26, 27, 29 și 30 ianuarie 1836 (n.ed.fr.).

mult, trei franci lecţia, de unde să plătesc? (Acest preţ mi se pare mult prea ridicol, era vorba probabil de cinci sau opt franci.)

Cu inima plină de elanuri i-am povestit toate astea bunei mătuşi Elisabeth, care avea pe-atunci vreo 80 de ani, dar inima ei minunată şi mintea încă şi mai

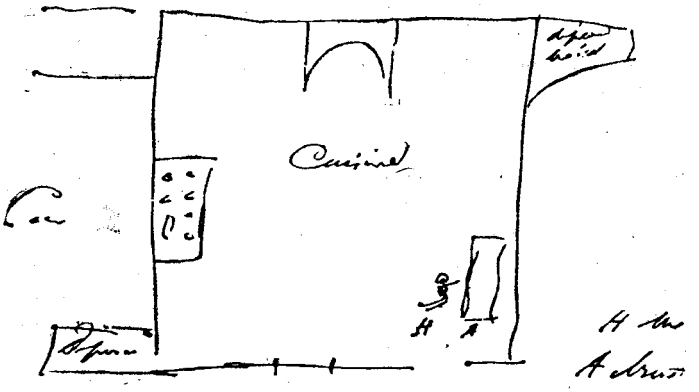

(Curte — Cămară — Bucătărie — Cămară întunecoasă — H. Eu — A. Dulap)

minunată, dacă-i posibil, n-aveau decît 30. Ea îmi dădu cu generozitate cîţiva scuzi de cîte şase franci. Dar nu banii reprezentau marea problemă pentru sufletul acesta plin de cel mai îndreptăţit şi delicat orgoliu, lecţiile trebuia să le iau *fără ştirea tatii*, şi la ce reproşuri întemeiate, legitime nu se expunea ea astfel? Oare Séraphie mai trăia? N-aş putea afirma contrariul. Totuşi, la moartea mătuşii Séraphie eram foarte copil, pentru că, auzind de moartea ei în bucătărie, vizavi de dulapul lui Marion, mă aruncasem în genunchi spre a-i mulţumi lui Dumnezeu pentru marea mea eliberare.

Acest eveniment, scuzii dăruiţi cu atîta noblеţe de mătuşa Elisabeth pentru ca să iau pe ascuns lecţii de la

iacobinul acela cumplit, m-a împiedicat pentru totdeauna să ajung o canalie. Să vezi un om după modelul grecilor şi al romanilor şi să vrei să mori mai degrabă decît să nu fii şi tu ca el n-a fost decît un singur moment: *punto (Non sia che un punto*, Alfieri).

Nu ştiu cum tocmai eu, atît de timid, m-am apropiat totuşi de domnul Gros[1]. (Fresca s-a desprins în acest loc şi n-aş fi decît un romancier plat, ca *don* Rugiero Caetani, dacă m-aş apuca să umplu golul. Aluzie la frescele de la Campo-Santo din Pisa şi la starea lor actuală.)

Fără să ştiu cum am ajuns acolo, mă văd în cămăruţa în care locuia Gros în Saint Laurent, cel mai vechi şi mai sărac cartier din oraş; este o stradă lungă şi strîmtă, înghesuită între munte şi rîu. N-am intrat singur în cămăruţa aceea, dar cine era colegul meu de studii? Să fi fost Cheminade? În această privinţă, uitare absolută, toată atenţia sufletului meu era concentrată spre Gros (acest mare om a murit de atîta vreme încît cred că pot renunţa să mai spun domnul[2]).

Gros era un tînăr cu părul blond-închis, foarte activ, dar foarte gras, să fi avut 25 sau 26 de ani; avea părul extrem de buclat şi destul de lung, era îmbrăcat într-o redingotă şi ne spuse:

— Ei, cetăţeni, cu ce începem? Să vedem întîi ce ştiţi.

— Ştim ecuaţiile de gradul doi.

Şi, ca om cu cap ce era, începu să ne arate aceste ecuaţii, adică formarea pătratului lui $a + b$, de exemplu, pe care ni-l ridică la puterea a doua: $a^2 + 2ab + b^2$, presupunerea că primul termen al ecuaţiei este începutul pătratului, complementul acestui pătrat etc., etc., etc.

Noi, sau cel puţin eu, parcă îl apucasem pe Dumnezeu de picior. Vedeam, în sfîrşit, cauza lucrurilor, nu

---

[1] *Louis-Gabriel Gros* (1765—1812), cunoscut geometru din Grenoble; republican intransigent.

[2] *Pe margine*: „De plasat: drumuri la Grande-Chartreuse, la Sarcenas" (n.ed.fr.).

mai era vorba de o rețetă de spițer căzută din cer pentru rezolvarea ecuațiilor.

Simțeam o mare plăcere, ca și cum aș fi citit un roman captivant. Trebuie să recunosc că aproape tot ce ne-a spus domnul Gros despre ecuațiile de gradul doi exista și în abjectul Bezout, dar acolo ochii noștri refuzau să vadă. Expunerea era atît de searbădă, încît nici nu-mi dădeam osteneala s-o urmăresc.

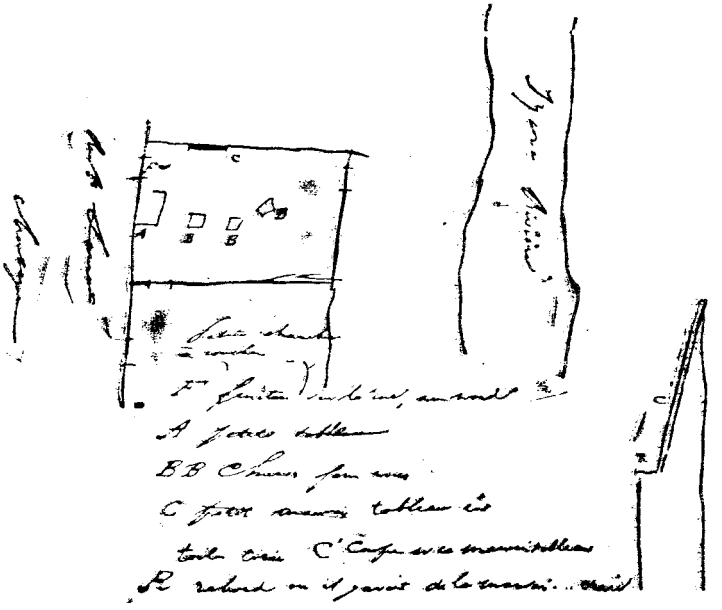

(Munte — Strada Saint-Laurent — Rîul Isère — Mic dormitor — F. Fereastră spre stradă, la nord — A. Măsuță — BB, scaune pentru noi — C. O tablă mică și rablagită din pînză ceruită — C'. Secțiune în această tablă rablagită — R. Margine ieșită în afară, pe care se afla cretă albă de proastă calitate, care atunci cînd scriai pe tablă se sfărîma între degete. Niciodată n-am pomenit ceva mai jalnic)

La a treia sau a patra lecție trecurăm la ecuațiile de gradul trei, și-acolo Gros fu cu totul nou. Am impresia că ne transporta brusc la hotarele științei și față-n față cu dificultatea ce trebuia învinsă, sau în dreptul vălului ce trebuia ridicat. De exemplu, ne arăta rînd pe rînd diferitele metode de rezolvare a ecuațiilor de gradul trei, care fuseseră primele încercări ale lui Cardan probabil, apoi progresele, și, în fine, metoda prezentă.

Ne-am mirat foarte tare că nu ne-a pus să demonstrăm fiecare pe rînd aceeași teoremă. De îndată ce un lucru era bine înțeles, trecea la alteeva.

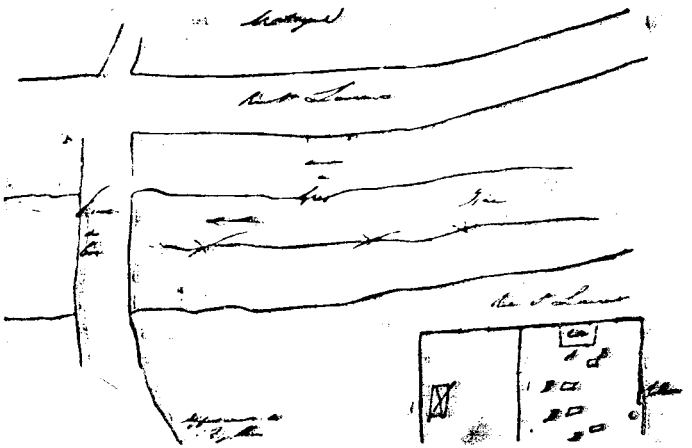

(Munte — Strada Saint-Laurent — Casa lui Gros — Pod de lemn — Rîul Isère — Apartamentul fraților Bigillion — Strada St.-Laurent — Masă — Tablă)

Fără să fi fost cîtuși de puțin șarlatan, Gros producea efectul acelei calități atît de utile unui profesor, ca și unui comandant de armată — el stăpînea toată inima mea. Îl adoram și-l respectam atît de mult, încît i-am displăcut probabil. M-am izbit atît de des de acest

efect dezagreabil și surprinzător, încît s-ar putea să-l atribui, printr-o eroare de memorie, tocmai celei mai frumoase dintre pasiunile mele admirative. Le-am displăcut domnului de Tracy și doamnei Pasta pentru că îi admiram cu prea mult entuziasm.[1]

Într-o zi cu evenimente importante am discutat politică tot timpul, iar la sfîrșit Gros n-a vrut să primească nici un ban. Eram atît de obișnuit cu obiceiurile sordide ale profesorilor dofinezi, domnii Chabert, Durand etc., încît acest fapt atît de firesc înflăcără și mai tare admirația și entuziasmul meu. Mi se pare că eram trei în ziua aceea, poate Cheminade, Félix Faure și cu mine, și mi se mai pare că fiecare dintre noi punea cîte o piesă de trei franci pe măsuța A.

Nu-mi amintesc aproape nimic din ultimii doi ani, 1798 și 1799. Pasiunea matematicilor îmi absorbea timpul în așa măsură, încît Félix Faure mi-a spus că pe vremea aceea umblam cu părul prea lung, într-atît *plîngeam* după jumătatea de oră pe care ar fi trebuit s-o pierd ducîndu-mă să mă tund.

Pe la sfîrșitul verii lui 1799 inima mea de cetățean era adînc mîhnită de înfrîngerile noastre din Italia, de la Novi și celelalte, care cauzau alor mei o mare bucurie, amestecată totuși cu neliniște. Bunicul, mai rezonabil, ar fi vrut ca rușii și austriecii să nu ajungă la Grenoble. Dar, la drept vorbind, aproape că nu pot spune nimic în legătură cu aceste dorințe ale familiei, doar să fac presupuneri, speranța de-a o părăsi curînd și dragostea mea puternică și directă pentru matematici mă absorbeau pînă-ntr-atît, că nu mai dădeam aproape nici o atenție vorbelor rostite de rudele mele. Poate că nu mi-o spuneam deslușit, dar simțeam acest lucru: La punctul la care am ajuns, astfel de palavre nu mă mai interesează!

[1] *Pe margine:* „29 i[anua]rie, 1836. Ploaie și vreme rece, plimbare la San-Pietro-in-Montorio, unde, prin 1832, m-am gîndit la toate acestea" (n.ed.fr.).

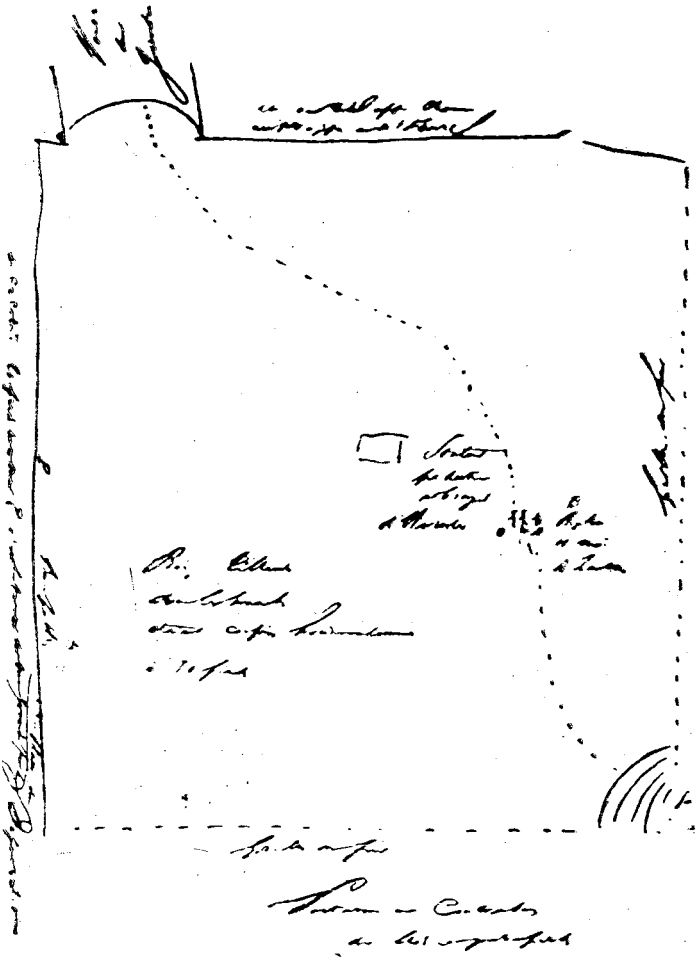

(Bolta grădinii — Aici, la etajul doi, apartamentul lui Charvet; la primul, apartamentul domnului Faure — Statuia pedestră în bronz a lui Hercule — B. Bigillion — H. Eu — A. Alți doi — Grilaj de fier — Pădure, tei, ale căror ramuri erau retezate orizontal la 30 de picioare — Grilaj de fier — Poartă — Straturi de flori cu trei sau patru picioare sub nivelul obișnuit — Baie publică — Piața Departamentului — În partea asta, la 20 de pași de acest zid P, era terasa bunicului)

Curînd însă o teamă egoistă se adăugă durerii mele de cetățean. Mă temeam că din cauza înaintării rușilor nu vor mai avea loc examene la Grenoble.

Bonaparte debarcă la Fréjus. Mă acuz pentru următoarea dorință sinceră: acest tînăr Bonaparte, pe care mi-l închipuiam un tînăr frumos ca un colonel de operă comică, va trebui să se proclame rege al Franței.

Acest cuvînt trezea în mine idei strălucitoare și generoase. Găunoșenia mea era fructul și mai găunoasei mele educații. Cînd venea vorba de rege, ai mei se comportau ca niște slugi. Ajungea să spun rege și Bourbon, și-i podideau lacrimile.

Nu știu dacă am avut acest sentiment prostesc și în 1797, cînd mă delectam cu istoria bătăliilor de la Lodi, Arcole[1] etc., etc., motiv de îndurerare pentru ai mei, care multă vreme își dădură osteneala să nu creadă nimic, sau dacă l-am avut în 1799, la vestea debarcării de la Fréjus. Înclin pentru 1797.

Fapt este că, datorită apropierii inamicului, domnul Louis Monge, examinator la Școala politehnică, nu veni la Grenoble. „Va trebui să mergem la Paris", spuserăm noi toți. Dar, gîndeam eu, cum să obțin încuviințarea familiei mele pentru această călătorie? Să mergi în noul Babilon, în orașul corupției, la 16 ani și jumătate! Eram teribil de frămîntat, dar nu păstrez nici o amintire limpede.

Sosiră examenele la cursul de matematici al domnului Dupuy, și asta a însemnat pentru mine un triumf.

Am obținut premiul întîi, luînd-o înaintea a opt sau nouă tineri, majoritatea mai mari decît mine, și care, cu două luni mai tîrziu, au fost admiși ca elevi la Școala politehnică.

Am fost elocvent la tablă, vorbeam doar despre un lucru la care reflectasem cu pasiune de cel puțin cincisprezece luni și-l studiam de trei ani (de verificat, de la deschiderea cursului domnului Dupuy în sala de la parterul Școlii Centrale). Domnul Dausse, un om încăpă-

[1] Aceste bătălii au avut loc în 1796.

ținat și savant, văzînd ce știu, mi-a pus întrebările cele mai spinoase și mai în măsură să mă încurce. Era un om cu o înfățișare cruntă și niciodată încurajatoare. (Semăna cu Domeniconi, excelent actor, pe care îl admir la „Vale" în ianuarie 1836.)

Domnul Dausse, inginer-șef, prieten cu bunicul (care era prezent la examen și se delecta), adăugă la premiul întîi un volum *in-4°* de Euler. Dar poate că acest dar a fost făcut în 1798, an la sfîrșitul căruia am luat tot premiul întîi la matematici. (Cursul domnului Dupuy cuprindea doi ani sau chiar trei.)

Imediat după examen, seara, sau mai degrabă în seara zilei cînd numele meu fu afișat atît de glorios („Dar datorită modului strălucit în care cetățeanul B... a răspuns, a exactității, a ușurinței sale sclipitoare...", acesta este ultimul efort al politicii domnului Dupuy: pretextînd că n-ar trebui să li se facă greutăți celor șapte sau opt colegi, reușise să le acorde și lor premiul întîi pe motiv că n-ar trebui să li se facă greutăți la admiterea în Școala politehnică, dar domnul Dausse, încăpățînat ca un catîr, stărui ca în procesul-verbal să se menționeze, și în consecință să se tipărească, o frază ca aceea de mai sus), mă văd străbătînd pădurea din Grădina publică, între statuia lui Hercule și grilaj, împreună cu Bigillion și încă doi sau trei îmbătați de triumful meu, pentru că toată lumea îl considera meritat, și era evident că domnul Dupuy nu mă putea suferi; zvonul despre lecțiile pe care le luasem de la iacobinul acela de Gros, eu, care mă bucuram de favoarea de a urma cursurile lui, ale domnului Dupuy, n-avea darul să mă împace cu el.

Așadar, trecînd pe-acolo, îi spuneam lui Bigillion, filozofînd după obiceiul nostru:

— Într-o astfel de clipă ești gata să-ți ierți toți dușmanii.

— Ba dimpotrivă, spuse Bigillion, te apropii de ei pentru a-i răpune.

Bucuria mă amețea puțin, este adevărat, și făceam tot soiul de raționamente ca s-o ascund, totuși, în fond, acest răspuns vădește bunul-simț profund al lui Bigillion, care era cu picioarele mai pe pământ decît mine, și-n același timp exaltarea spaniolă căreia am avut nefericirea să-i fiu sclav toată viața.

Văd unele amănunte: Bigillion, colegii mei și cu

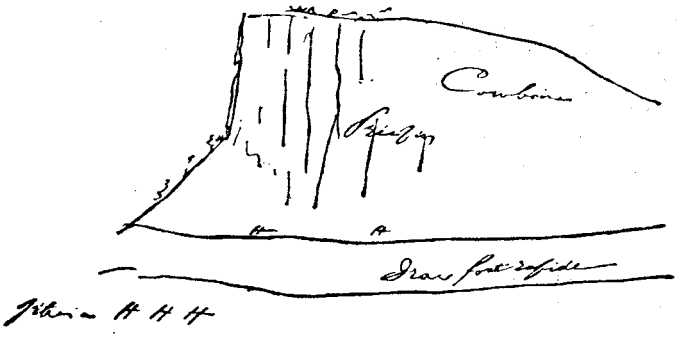

(Comboire — Rîpe — Torentul Drac, foarte rapid — Eu mă aflam în HHH)

mine tocmai citisem afișul cu fraza aceea despre mine.

Procesul-verbal al examenelor, semnat de membrii ad[ministrației] departamentele, fusese afișat la intrarea sălii de concerte, sub boltă.

După acest examen triumfal, am plecat la Claix. Sănătatea mea avea nevoie imperioasă de odihnă. Dar simțeam o neliniște cumplită, asupra căreia meditam în pădurice a din Doyatières și prin hățișurile drumului spre Ilots, de-a lungul torentului Drac și-al pantei de 45 de grade a muntelui Comboire (nu mai luam pușca decît de formă). Oare o să-mi dea tata bani să mă înfund în noul Babilon, leagănul imoralității, la 16 ani și jumătate?

Aici din nou excesul pasiunii, al emoției a distrus orice amintire. Nu știu absolut de loc cum s-a înfăptuit plecare mea.

A fost vorba de un al doilea examen cu domnul Dupuy, eu eram zdrobit, epuizat de muncă, ajunsesem într-adevăr la capătul puterilor. Să reiau aritmetica, geo[metria], trigo[nometria], algebra, secțiunile conului, statica, pentru a mă supune unui nou examen, însemna o corvoadă cumplită. Într-adevăr, nu mai rezistam. Acest nou efort, la care firește că mă așteptam, dar abia în decembrie, m-ar fi scîrbit de scumpele mele matematici. Din fericire, lenea domnului Dupuy, ocupat cu culesul viei sale din Noyarey, veni în ajutorul lenii mele. Îmi spuse tutuindu-mă, semn de înaltă favoare, că știe foarte bine ce știu eu, că un nou examen este inutil, și-mi înmînă cu un aer demn și sacerdotal un superb certificat certificînd un neadevăr, și-anume că în vederea admiterii mele la Școala politehnică mă supusese unui nou examen, la care răspunsesem strălucit.

Unchiul meu îmi dădu doi sau patru ludovici de aur, pe care i-am refuzat. Probabil că excelentul meu bunic și mătușa Elisabeth mi-au făcut și ei niște daruri, de care însă nu-mi mai aduc aminte.

Plecarea mea fu aranjată cu un oarecare domn Rosset, o cunoștință de-a tatii, care se întorcea la Paris unde locuia.

Ceea ce urmează să spun nu-i frumos. Exact în momentul plecării, așteptînd trăsura, mi-am luat rămas bun de la tata în Grădina publică, sub ferestrele caselor cu fațadă spre strada Montorge.

Tata plîngea puțin. Singura impresie provocată de lacrimile lui a fost aceea că îl găseam foarte urît. Dacă cititorului o să-i fie scîrbă de mine, să binevoiască să-și aducă aminte de sutele de plimbări silnice la Granges, împreună cu mătușa Séraphie, de plimbările la care eram silit *pentru a mi se face o plăcere*. Tocmai această

ipocrizie mă irita din cale-afară, trezind în mine ura față de acest viciu.

Emoția mi-a șters absolut orice amintire despre călătoria făcută cu domnul Rosset de la Grenoble la Lyon, și de la Lyon la Nemours.

Asta se întîmpla în primele zile din noiembrie 1799, pentru că la Nemours, la douăzeci sau douăzeci și cinci de leghe de Paris, am aflat despre evenimentele din 18 Brumar (sau 9 noiembrie 1799), care avuseseră loc în ajun.

Am aflat seara, nu pricepeam mare lucru și eram încîntat că tînărul Bonaparte s-a proclamat rege al Franței. Bunicul vorbea des și cu entuziasm despre Philippe-Auguste și bătălia de la Bouvines. Oricare rege al Franței era în ochii mei un Philippe-Auguste, un Ludovic al XIV-lea sau un voluptuos Ludovic al XV-lea, așa cum îl văzusem în *Memoriile secrete* ale lui Duclos.

Voluptatea nu dăuna întru nimic imaginației mele. Ideea mea fixă o dată sosit la Paris, idee la care reveneam de patru sau cinci ori pe zi și mai ales la căderea nopții, acest moment al reveriei, era o femeie frumoasă, o femeie din Paris, cu mult mai frumoasă decît doamna Kubly sau biata mea Victorine, care să cadă din trăsură în fața mea sau pe care s-o salvez din cine știe ce mare primejdie și numai pe această cale să ajung amantul ei. Raționamentul meu era un raționament de vînător: Aș iubi-o cu atîta pasiune încît trebuie s-o găsesc.

Această nebunie, niciodată mărturisită cuiva, a ținut aproape șase ani. M-am lecuit puțin numai datorită uscăciunii doamnelor de curte de la Brunswick, în societatea cărora am debutat în noiembrie 1806.

CAPITOLUL 36[1]

PARIS

Domnul Rosset m-a lăsat la un hotel situat în colțul de la întretăierea străzilor Bourgogne și Saint-Dominique, intrarea era prin strada Saint-Dominique; ai mei voiau să mă instaleze cît mai aproape de Școala politehnică, unde își închipuiau că voi intra curînd.

Am fost foarte uimit de clopotele care băteau orele. Împrejurimile Parisului mi se păruseră îngrozitor de urîte, nici urmă de munți! Dezgustul meu crescu repede în zilele următoare.

Părăsii hotelul și, din economie, îmi luai o cameră în cartierul Invalizilor; fusesem într-un fel cules și îndrumat de *matematicienii* care intraseră în școală cu un an înainte. A trebuit să-i vizitez.

A trebuit să-l vizitez și pe vărul meu Daru.

Era exact prima vizită din viața mea.

Domnul Daru, un om de lume, în vîrstă de vreo 65 de ani, trebuie să fi fost foarte scandalizat de stîngăcia mea, și această stîngăcie trebuie să fi fost foarte lipsită de farmec.

Soseam la Paris cu un proiect bine stabilit: să fiu un seducător de femei, ceea ce aș numi astăzi un *Don Juan* (după opera lui Mozart).

Domnul Daru fusese multă vreme secretarul g[eneral] al domnului de Saint-Priest, intendent peste Languedoc, care cuprinde astăzi, așa mi se pare, șapte departamente. Poate că ați aflat din istorie că faimosul Basville, acest sumbru tiran, fusese intendentul sau mai degrabă regele Languedocului din 168[5] pînă la

[1] Scris de la 30 ianuarie la 2 februarie 1836. Cu acest capitol Stendhal voia să înceapă Cartea a II-a din *Viața lui Henry Brulard*, după cum a indicat în capul paginii (n.ed.fr.).

1710 parcă. Era o reuniune de state, acest vestigiu de parlamentarism și de libertate impunea un secretar general abil în subordinea unui mare senior ca domnul de Saint-Priest, care fu probabil intendent între 1775 și 1786.

Domnul Daru, originar din Grenoble, fiul unui burghez cu pretenții de noblețe, dar sărac din orgoliu, ca și întreaga mea familie, se ridicase prin propriile sale strădanii și, fără să fure, adunase vreo patru sau cinci sute de mii de franci. Străbătuse Revoluția cu dibăcie și fără a se lăsa orbit de iubirea sau de ura pe care i-ar fi putut-o inspira unele prejudecăți, nobilimea și clerul. Era un o[m] care nu avea altă pasiune decît *utilul* vanității sau vanitatea utilului, l-am văzut prea de jos ca să discern care din două. Își cumpărase o casă în strada Lille, nr. 505, colț cu strada Bellechasse, unde ocupa doar micul apartament modest de deasupra intrării principale.

Primul, din fundul curții, îi fusese închiriat doamnei Rebuffel, soția unui negustor de mare merit, om de caracter, cu inima caldă, total opus domnului Daru, domnul Rebuffel, nepotul domnului Daru, cu care se înțelegea bine datorită firii sale supuse și îndatoritoare.

Domnul Rebuffel venea zilnic să-și petreacă un sfert de oră cu soția și fiica sa Adèle, iar restul timpului trăia la biroul lui de tranzacții comerciale din strada Saint-Denis, împreună cu domnișoara Barbereu, asociata și metresa lui, o fată activă, comună, de 30 sau 35 de ani, care mi se părea deosebit de înclinată să facă scene, să-și încornoreze amantul și să-l distreze de minune.

Am fot primit cu dragoste și din toată inima de către excelentul domn Rebuffel, în timp ce domnul Daru-tatăl m-a primit cu vorbe pline de afecțiune și devotament la adresa bunicului, care îmi strîngeau inima și-mi luau graiul.

Domnul Daru era un bătrîn înalt și destul de frumos, cu nasul mare, lucru destul de rar în Dauphiné, avea

un ochi cam pieziș și înfățișare destul de vicleană. Împreună cu el trăia și o bătrînică foarte sfrijită, o provincială sadea, care era soția lui; o luase în căsătorie pentru averea ei considerabilă, și, de altfel, ea nici nu îndrăznea să crîcnească în fața lui.

Doamna Daru era bună din fire și cît se poate de politicoasă, aducînd puțin a soție de subprefect de provincie. În rest, niciodată n-am întîlnit o ființă mai cu desăvîrșire lipsită de duh. Nimic pe lume n-ar fi putut face să vibreze acest suflet pentru ceva nobil sau generos. Prudența cea mai egoistă, și care este considerată drept un titlu de glorie, înlocuiește în aceste suflete orice emoție colerică sau generoasă.

Această fire prudentă, înțeleaptă, dar dezagreabilă, era proprie și fiului său mai mare, domnul conte Daru, ministru secretar de stat sub Napoleon, omul care a influențat atît de mult viața mea, a domnișoarei Sophie, mai tîrziu doamna de Baure, surdă, a doamnei Le Brun, acum doamna marchiză de [Grave]. Al doilea băiat, Martial Daru, nu era nici deștept, nici spiritual, dar avea o inimă bună, îi era cu neputință să facă rău cuiva.

E posibil ca doamna Cambon, fiica mai mare a domnului și a doamnei Daru, să fi avut un suflet ales, dar abia am apucat să-l întrezăresc; ea muri la cîteva luni după sosirea mea la Paris.

Oare mai trebuie să atrag atenția că eu schițez caracterul acestor personaje așa cum le-am văzut mai tîrziu? Trăsătura definitivă, aceea care mi se pare adevărată, m-a făcut să uit trăsăturile anterioare (termen de desen).

Despre prima mea intrare în salonul domnului Daru nu păstrez decît niște imagini.

De exemplu, văd foarte bine rochița de indian roșu în care era îmbrăcată o drăgălașă fetiță de 5 ani, nepoata domnului Daru, și care îl amuza, întocmai ca doamna ducesă de Bourgogne pe bătrînul și plictisitul Ludovic al XIV-lea. Fetița asta drăgălașă, în lipsa căreia în

salonașul din strada Lille ar fi domnit adeseori o tăcere mohorîtă, era domnișoara Pulchérie Le Brun (acum doamna marchiză de Brossard, foarte autoritară, spune lumea, cu talia cît un butoi și care își comandă cu bățul în mînă soțul, domnul g[ener]al de Brossard, care comandă, la rîndul său, departamentul Drôme).

Domnul de Brossard e o mînă spartă, cu fumuri de înaltă noblețe, descendent din Ludovic cel Gros, cred, palavragiu, coțcar, nu prea delicat în privința mijloacelor folosite pentru a-și restaura finanțele veșnic foarte încurcate. Total: caracter de nobil sărac, caracter păcătos, care-și atrage de obicei o sumedenie de necazuri. (Numesc *caracterul* unui om felul în care el obișnuiește să vîneze fericirea, în termeni mai clari, dar mai puțin semnificativi: *ansamblul obiceiurilor sale morale.*)

Dar o iau razna. Eram departe de-a vedea lucrurile atît de limpede, chiar pe cele fizice, în decembrie 1799. Eram numai și numai emoție, și această emotivitate exagerată nu mi-a lăsat decît vreo cîteva imagini foarte clare, dar fără explicații privind cauza și scopul.

Ceea ce văd astăzi foarte limpede, iar în 1799 simțeam foarte confuz, este că, o dată sosit la Paris, două lucruri care constituiseră pînă atunci ținta dorințelor mele constante și pasionate și-au pierdut brusc orice valoare. Adorasem Parisul și matematicile. Parisul fără munți îmi inspira un dezgust atît de profund, încît mergea pînă aproape de nostalgie. Matematicile nu mai reprezentau decît resturile unei serbări din ajun (lucru văzut la Torino, a doua zi după Saint-Jean, în 1802).

Eram chinuit de aceste schimbări, în care nu vedeam, firește, nici *scopul*, nici *cauza.*

De fapt, nu iubisem Parisul decît dintr-un profund dezgust pentru Grenoble.

Cît despre matematici, ele nu fuseseră decît un mijloc. Ba chiar le și uram puțin în noiembrie 1799,

pentru că mă temeam de ele. Eram hotărît să nu mă prezint la examen la Paris, cum au făcut cei șapte sau opt elevi care luaseră după mine premiul întîi la Școala Centrală și care au fost admiși cu toții. Or, dacă tata ar fi fost ceva mai grijuliu, m-ar fi silit să dau acest examen, aș fi intrat la școală, și nu mai puteam *trăi la Paris compunînd comedii*.

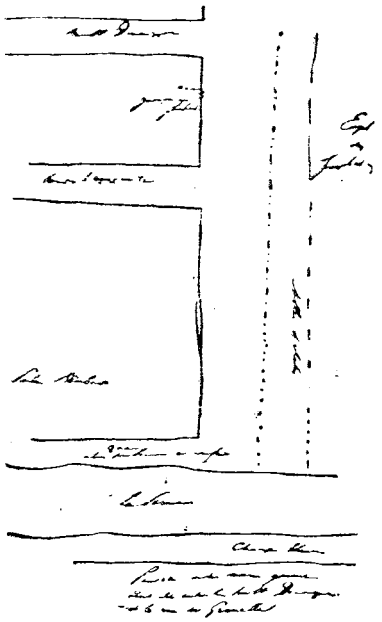

(Esplanada Invalizilor — Alee cu copaci — Strada Saint-Dominique — Casă cu camere mobilate, unde locuiam — Strada Universității — Palatul Bourbon — Chei, pe-atunci foarte noroios și nepavat — Sena — Champs-Elysées — Casa noastră, cu camere mobilate, poate că se afla între strada Saint-Dominique și strada Grenelle)

Dintre toate pasiunile, asta era singura care îmi mai rămăsese.

Nu pot înțelege, și ideea îmi vine pentru prima oară după treizeci și șapte de ani de la aceste evenimente, scriind acestea nu pot înțelege cum de nu m-a silit tata să mă prezint la examen. Probabil că avea încredere în marea pasiune pe care o văzuse la mine pentru matematici. De altfel, tata nu era împresionat decît de ceea ce se petrecea în preajma lui. Mi-era totuși al dracului de frică să nu fiu silit să intru la școală, și așteptam cu multă nerăbdare anunțul deschiderii cursurilor. În

științele exacte este imposibil să mai înțelegi un curs dacă-l începi cu lecția a treia.

Să ne oprim la imaginile care îmi rămîn.

Mă văd înghițind niște doctorii, singur și părăsit într-o cameră ieftină pe care o închiriasem în scuarul din capătul cartierului Invalizilor, între extremitatea (din acea parte a scuarului) a străzilor Universității și Saint-Dominque, la doi pași de palatul acela de pe lista civilă a Împăratului unde trebuia să joc un rol atît de deosebit cîțiva ani mai tîrziu.

Dezamăgirea adîncă de-a fi găsit Parisul atît de puțin atrăgător îmi stricase stomacul. Noroiul din Paris, lipsa munților, vederea atîtor oameni ocupați, gonind pe lîngă mine în frumoasele lor trăsuri, eu însumi necunoscut de nimeni și neavînd nimic de făcut îmi provocau o adîncă tristețe.

Un medic care și-ar fi dat cît de cît osteneala să examineze starea mea, cu siguranță nu prea complicată, mi-ar fi dat un emetic și prescris să merg din trei în trei zile la Versailles sau la Saint-Germain.

Am căzut pe mîna unui șarlatan, pe cît de nerușinat, pe-atît de ignorant; era un felcer militar, slăbănog, stabilit prin împrejurimile cartierului Invalizilor, cartier foarte sărac pe-atunci, și-a cărui singură specialitate era să trateze *blenoragiile* elevilor din Școala politehnică. Mi-a dat niște doctorii negre, pe care le înghițeam singur și părăsit în camera mea, care n-avea decît o fereastră, ca de închisoare, la șapte sau opt picioare înălțime. Mă văd acolo trist, așezat lîngă o sobiță de fier, cu ceaiul meu de buruieni pus pe dușumea.

Dar cel mai mare rău în starea în care mă aflam era o idee ce revenea într-una: „Dumnezeule mare! Cum m-am înșelat! Dar ce oare trebuie să-mi doresc, la urma urmei?“

CAPITOLUL 37[1]

Trebuie să recunosc că a fost o mare prăbușire, cumplită. Iar cel care o trăia era un băiat de 16 ani și jumătate, unul din sufletele cele mai puțin cumpănite și cele mai emotive din cîte mi-a fost dat să întîlnesc vreodată!

N-aveam încredere în nimeni.

Îi auzisem pe p[reoții] mătușii Séraphie și-ai tatii *glorificîndu-se* pentru ușurința cu care duceau, adică înșelau cutare persoană sau cutare reuniune de persoane.

R[eligia] mi se părea un fel de mașină sumbră și puternică, mai credeam puțin în in[fern], dar absolut de loc în pr[eoți]. Imaginile i[nfernului], pe care le văzusem în *Biblia in-8°*, legată în pergament verde cu figuri, și în edițiile din Dante ale bietei mele mame, mă îngrozeau; dar în ce privește p[reoții], nimic. Eram departe să văd ceea ce este ea în realitate, o corporație puternică, la care e avantajos să te afiliezi, dovadă contemporanul și compatriotul meu, tînărul Genou, care, fără ciorapi în picioare, mi-a servit adeseori cafeaua la cafeneaua „Genou", în colțul dintre Grande-Rue și strada Departamentului, și care la Paris, de douăzeci de ani încoace, se numește domnul de Genoude.

N-aveam alt sprijin decît bunul meu simț și credința în *Spiritul* lui Helvétius. Spun intenționat *credința*, crescut sub o mașină pneumatică, ros de ambiție, abia emancipat prin înscrierea mea la Școala Centrală; nu vedeam în cartea lui Helvétius decît *prevestirea*

[1] Scris la Roma în zilele de 2 și 3 februarie 1836 (n.ed.fr.).

lucrurilor pe care urma să le întîlnesc. Aveam încredere în această vastă prevestire, pentru că, judecînd cu umila mea experiență, două sau trei mici prevestiri se realizaseră.

Nu eram de loc șmecher, șiret, bănuitor, capabil să mă descurc prin exces de dibăcie și prudență într-o afacere de doisprezece gologani, ca majoritatea camarazilor mei, numărînd bucățile de lemne din legătura adusă de gazdă, cum făceau frații *Monval*, camarazii mei, întîlniți de curînd la Paris și la *școală*, unde se aflau de un an. Eu eram pe străzile Parisului un visător pasionat, privind spre cer și veșnic în pericol să fiu strivit de o cabrioletă.

Într-un cuvînt, *nu eram de loc descurcăreț în viață* și, prin urmare, nu puteam fi apreciat, cum spunea azi-dimineață nu știu ce ziar din 1836, în stil de ziar care vrea să ascundă într-un stil însolit o gîndire găunoasă sau puerilă.

Dacă aș fi constatat pe cont propriu acest adevăr, ar fi însemnat că sînt descurcăreț în viață.

Frații Monval îmi dădeau sfaturi foarte cuminți, îndemnîndu-mă să nu mă las furat de două sau trei parale pe zi, dar ideile lor mă scîrbeau; cu siguranță că mă socoteau drept un imbecil care apucase pe drumul balamucului. Este adevărat că din orgoliu, rareori îmi exprimam ideile. Mi se pare că cei care mi-au făcut rost de cameră și de medicul acela ieftin au fost ori frații Monval, ori alți elevi sosiți la școală cu un an înainte.

Sinard să fi fost? Oare murise de piept cu un an în urmă la Grenoble, sau n-a murit decît cu doi ani mai tîrziu?

În mijlocul acestor prieteni sau mai degrabă copii atît de chîbzuiți și certîndu-se pentru trei gologani cu gazda, care, de la fiecare dintre noi, niște amărîți, cîștiga probabil opt gologani pe zi legal și fura trei, în total unsprezece gologani, *cu trăiam cufundat în involuntare extaze, în interminabile reverii, în nesfîrșite*

plăsmuiri ale minții[1] (cum spunea, *plin de importanță*, z[iar]ul).

Aveam lista mea de asociații combătînd pasiunile, de exemplu *preot* și *iubire*, *tată* și *dragoste de patrie*, sau *Brutus*, care mi se părea culmea sublimului în literatură. Asta era o invenție cu totul proprie. Sînt poate douăzeci și șase de ani de cînd am uitat-o, trebuie să revin la ea.

Eram în mod constant profund emoționat. Dar ce trebuie să iubesc, de vreme ce Parisul nu-mi place? Îmi răspundeam: „O femeie fermecătoare va cădea din trăsură la zece pași de mine, eu o voi ridica și ne vom adora, ea îmi va cunoaște sufletul și va vedea cît sînt de deosebit de frații Monval".

Și cum luam foarte în serios acest răspuns, mi-l repetam de două sau trei ori pe zi, și mai ales la *căderea nopții*, care și-acum este adeseori pentru mine un moment de emoție tandră, sînt gata să-mi îmbrățișez metresa cu lacrimi în ochi (cînd am una).

Eram pe-atunci o ființă în mod constant emoționată, și negîndindu-mă niciodată, exceptînd rarele momente de furie, s-o împiedic pe gazda noastră să-mi fure trei gologani la lemne.

Oare voi îndrăzni să spun? Dar poate că asta-i fals, *eram poet*. Este adevărat că nu în genul acelui amabil abate Delille, pe care l-am cunoscut cu doi sau trei ani mai tîrziu prin Cheminade (strada Francs-Bourgeois din cartierul Marais), ci ca Tasso, ca o sutime din Tasso, scuzați-mi orgoliul. Acest orgoliu îmi lipsea în 1799, nu eram în stare să fac un vers. Nu sînt nici patru ani de cînd îmi spun că în 1799 era cît pe ce să fiu poet. Îmi lipsea doar îndrăzneala să scriu, doar *hornul* prin care *geniul* să poată răbufni.

După *poet*, iată și *genial*, o nimica toată, nu-i așa? „*Sensibilitatea lui a devenit prea vie: ceea ce pe alții abia îi atinge, pe el îl rănește pînă la sînge.*" Așa eram în 1799, așa sînt și-n 1836, dar am învățat să mă ascund

[1] *Pe margine*: „*Ghatterton* de domnul de Vigny, p. 9" (n.ed.fr.).

sub o ironie imperceptibilă vulgului, dar pe care di Fiori a ghicit-o foarte bine.

„*Afecțiunile și duioșiile vieții sale sînt zdrobitoare și disproporționate, entuziasmele sale excesive îl rătăcesc, simpatiile sale sînt prea adevărate, cei pe care îi plînge suferă mai puțin decît el.*“

Asta mi se potrivește cuvînt cu cuvînt (exceptînd emfaza și propria mea importanță — *self importance* — ziarul are dreptate).

Ceea ce marchează deosebirea dintre mine și neghiobii plini de importanță de la ziar, *care își poartă capetele ca pe sfintele taine*, este că eu n-am crezut niciodată că societatea îmi datorează cel mai mic lucru. Helvétius m-a salvat de această imensă gugumănie. *Societatea plătește serviciile pe care le constată.*

Eroarea și nenorocirea lui Tasso a fost aceea că și-a spus: „Cum, toată bogata Italie nu-i va putea acorda poetului său o pensie de două sute de țechini (2.300 de franci)?!“

Asta am citit-o într-una din scrisorile sale.

Tasso nu vedea, lipsindu-i un Helvétius, că cei o sută de oameni din zece milioane care înțeleg *Frumosul*, care nu-i imitație sau perfecționare a *Frumosului* deja înțeles de vulg, au nevoie de douăzeci sau treizeci de ani pentru a convinge cele douăzeci de mii de suflete dintre cele mai sensibile după ale lor că acest nou *Frumos* e frumos într-adevăr.

Voi observa că există o excepție atunci cînd se amestecă aici interesele de partid. Domnul de Lamartine cred că a făcut în viața lui vreo două sute de versuri frumoase. Dar în 1818, cînd partidul ultraregalist a fost acuzat de *prostie* (erau numiți domnul de la Jobardière[1]), vanitatea lui rănită ridică în slăvi opera unui nobil cu forța de irupție a unei ape vijelioase care își rupe zăgazurile.[2]

[1] Tipul ultraregalistului ridicol, creat de liberalii de după 1814.

[2] *Pe margine*: „Adevărat. Puterea se declară străină de inteligența care dă de bănuit *(Chatt[erton])*“ (n.ed.fr.).

Niciodată, prin urmare, n-am avut ideea că oamenii ar fi fost nedrepți cu mine. Găsesc neînchipuit de ridicolă nefericirea tuturor așa-numiților poeți ai noștri, care se hrănesc cu această idee, înfierîndu-i pe contemporanii lui Cervantes și Tasso.

Mi se pare că tata îmi dădea pe-atunci o sută de f[ranci] pe lună, sau o sută cincizeci de f[ranci]. Era o avere; nici nu mă gîndeam că aș putea duce lipsă de bani; în consecință, nici nu mă gîndeam la bani.

Ceea ce îmi lipsea era o inimă iubitoare, era o femeie.

Prostituatele mă scîrbeau. Ce poate fi mai simplu decît să faci ceea ce se face și azi, să-ți cumperi, în schimbul unui ludovic, o fetișcană drăguță din strada des Moulins?

Nu duceam lipsă de ludovici. Desigur că bunicul și mătușa Elisabeth îmi dăduseră destui, și precis că nu-i cheltuisem. Dar surîsul unei inimi iubitoare! dar privirea domnișoarei Victorine B[igillion]!

Toate istoriile deșucheate, exagerînd corupția și aviditatea prostituatelor, pe care mi le spuneau matematicienii ce treceau pe-atunci drept prietenii mei, mă scîrbeau.

Vorbeau, de exemplu, despre *pietrărese*, tîrfele de doi gologani, pe care le puteai găsi pe pietrele de construcții aflate la două sute de pași de dărăpănătura în care locuiam noi.

O inimă iubitoare, iată ce-mi lipsea! Domnul Sorel mă invita din cînd în cînd la masă, domnul Daru, de asemeni, presupun, dar acești oameni mi se păreau atît de depărtați de extazele mele sublime, eram atît de timid din vanitate, mai ales cu femeile, încît nu scoteam o vorbă.

O femeie? O fată? spune Chérubin. Exceptînd frumusețea, eram și eu un Chérubin, aveam părul negru și foarte cîrlionțat și ochi a căror flacără înspăimînta.

„*Bărbatul pe care îl iubesc*“, sau: „*Iubitul meu este urît, dar nimeni nu-i va reproșa vreodată urîțenia*! *E atît de spiritual*!“ Iată ce îi spunea pe-atunci domni-

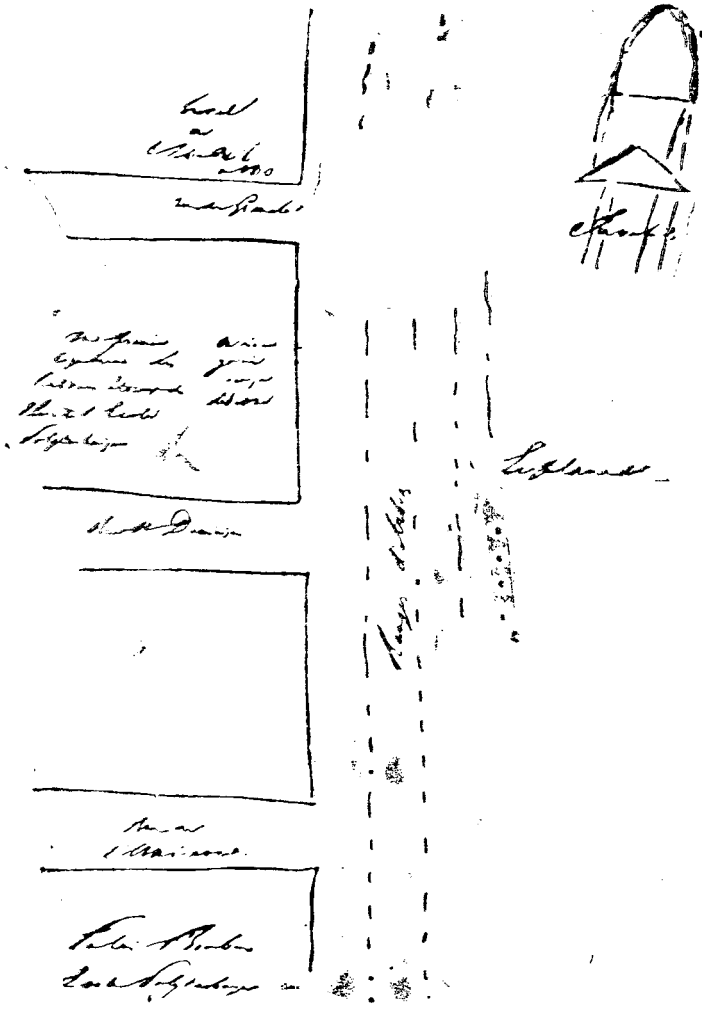

(Invalides — Esplanadă — Şir de copaci — Palatul listei civile din 1810 — Strada Grenelle — Casa cu camere mobilate unde am debutat. Prima mea locuinţă. Locatarii erau elevi la Şcoala politehnică — Strada St.-Dominique — Strada Universităţii — Palatul Bourbon. Şcoala politehnică)

şoara Victorine B[igillion] lui Félix Faure, care nu află despre cine e vorba decît cu mulţi ani mai tîrziu, într-o zi cînd o plictisea pe frumoasa lui vecină, Victorine B[igillion], pentru indiferenţa ei. Mi se pare că Michel, sau Frédéric Faure, sau chiar Félix voiau s-o curteze pe domnişoara Victorine.

F[éli]x Faure, *pair* al Franţei, prim-preşedinte al Curţii regale din Grenoble, era neghiob şi *uzat fizic*eşte.

Frédéric Faure, un dofinez şmecher, lipsit de orice generozitate, lipsit de spirit, mort căpitan de artilerie la Valence.

Michel, şi mai şmecher încă, şi mai dofinez, probabil nu prea viteaz, căpitan în garda imperială, cunoscut de mine la Viena în 1809, director al azilului de săraci din Saint-Robert, lîngă Grenoble (care mi-a servit ca model pentru domnul Valenod din *Roşu*). Bigillion, o inimă de aur, un om onest şi foarte economn, grefier-şef la tribunalul de primă instanţă, s-a sinucis prin 1827, sătul, cred, să tot poarte coarne, dar fără să se fi supărat pe soţia sa.

Nu vreau să mă zugrăvesc ca pe-un amant nefericit la sosirea mea în Paris, noiembrie 1799, nici măcar ca pe-un amant. Eram prea ocupat cu lumea şi cu ceea ce urma să fac în această lume atît de necunoscută mie.

Această problemă stăpînea toate gîndurile mele, de aici ideea că înainte de-a avea o situaţie şi de a fi debutat în lume, iubirea nu poate fi tot atît de devotată şi de totală ca iubirea unei fiinţe care îşi închipuie că ştie ce înseamnă lumea.

Adeseori, cu toate astea, visam cu înflăcărare la munţii noştri din Dauphiné; şi domnişoara Victorine îşi petrecea cîteva luni pe an în Munţii La Grande-Chartreuse, unde străbunii ei îl găzduiseră pe sfîntul Bruno în 1100. La Grande-Chartreuse era singurul munte pe care îl ştiam; mi se pare că fusesem acolo o dată sau de două ori împreună cu Bigillion şi Rémy.

Îi păstram o tandră amintire domnișoarei Victorine, dar nu mă îndoiam o clipă că o tînără fată din Paris nu i-ar fi de o sută de ori superioară. Totuși, primul aspect al Parisului îmi displăcea teribil.

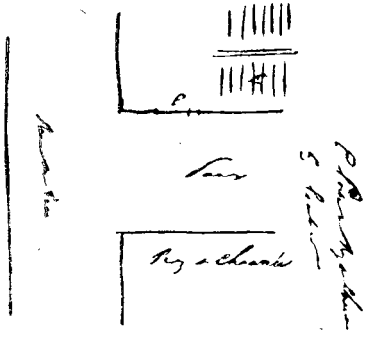

(Strada Bac — Pasaj — Parter — P. Intrarea de la parter — E. Scară)

Această neplăcere profundă, această dezamăgire, împreună cu neprețuitul meu doctor mă îmbolnăviră, așa mi se pare, destul de grav. Nu mai puteam mînca.

Oare domnul Darutatăl a luat măsuri pentru îngrijirea mea în timpul acestei prime boli?

Dintr-o dată mă văd într-o cameră de la etajul trei, dînd spre strada Bac; intrarea în această locuință era prin pasajul Sainte-Marie, astăzi atît de înfrumusețat și atît de schimbat. Camera mea era o mansardă și se găsea la ultimul etaj al unei scări păcătoase.

Trebuie să fi fost grav bolnav de vreme ce domnul Daru-tatăl îl adusese pe faimosul doctor Portal, a

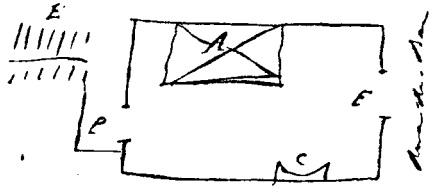

A. Pat în care era cît pe ce să mor — E. Scară păcătoasă — C. Șemineu — F. Fereastră mansardată înspre strada Bac (Strada Bac)

cărui figură mă băgă în sperieți. Avea aerul acela resemnat pe care ți-l inspiră un cadavru. Am avut și o infirmieră, ceva cu totul nou pentru mine.

Am aflat mai tîrziu că fusesem amenințat de o pleurezie. Cred că am și delirat, în orice caz am stat la pat trei săptămîni sau o lună.

Félix Faure venea să mă vadă, așa mi se pare. Cred că el mi-a povestit, și gîndindu-mă bine, sînt sigur

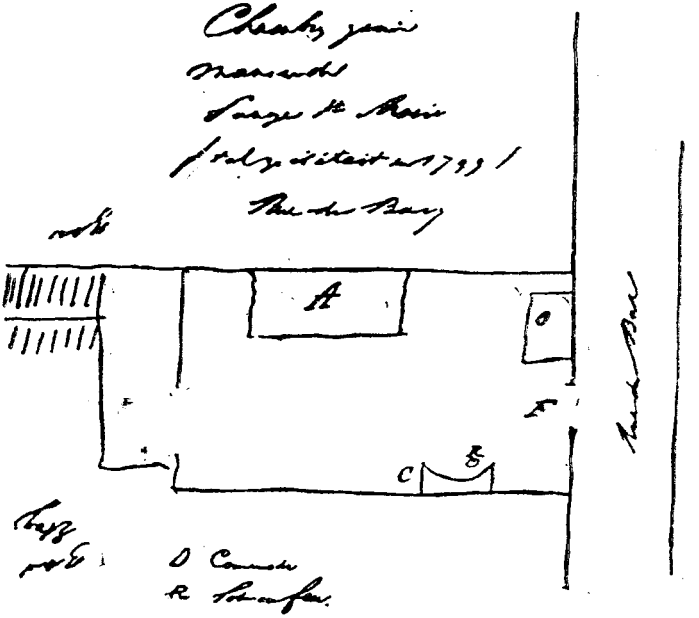

(Cameră mobilată. Mansardă. Pasajul Ste.-Marie [așa cum era în 1799, strada Bac] — Strada Bac — Etajul trei — O. Cameră — R. Oala cu supă)

de aceasta, că, în delirul meu, îl îndemnam pe el, care mînuia foarte bine armele, să se întoarcă la Grenoble și să-i provoace la duel pe cei care și-ar bate cumva joc de noi pentru că nu intrasem la Școala

politehnică. Dacă voi mai vorbi vreodată cu acest judecător al „conspiratorilor din Aprilie", să-l întreb despre viața noastră din 1799. Acest suflet rece, timid și egoist trebuie să păstreze niște amintiri exacte; de altfel, el trebuie să fie cu doi ani mai în vîrstă decît mine și născut în 1781.

Văd două sau trei imagini din convalescența mea. Infirmiera îmi făcea supa lîngă șemineu, lucru care mi se părea foarte vulgar, iar mie mi se recomanda cu stăruință să nu răcesc cumva; pentru că statul în pat mă plictisea nemaipomenit, urmam atent toate recomandațiile. Amănuntele vieții fizice la Paris mă șocau.

Fără vreun interval, după boală mă văd instalat într-o cameră de la etajul doi al casei Daru, din strada Lille (sau Bourbon, din moment ce există B[ourboni] în Franța) nr. 505. Camera dădea spre patru grădini, era destul de mare, puțin mansardată; ... dintre cele două ferestre avea o înclinare de patruzeci și cinci de grade.[1]

Camera îmi convenea de minune. Îmi făcui un caiet ca să scriu comedii.

Cred că în această epocă am îndrăznit să mă duc la domnul Cailhava pentru a cumpăra un exemplar din a sa *Art de la Comédie*, pe care n-o găseam la nici un librar. L-am descoperit pe acest bătrîn gascon într-o cameră din Louvre, cred. Mi-a spus că tratatul său e prost scris, lucru pe care eu l-am negat vitejește. Cred că m-a socotit nebun.

În toată cartea aceea afurisită n-am găsit niciodată decît o singură idee, și nici aceea nu-i aparținea lui Cailhava, ci lui Bacon[2]. Dar e ceva să găsești măcar o idee într-o carte! E vorba de definiția rîsului.

Conviețuirea mea cu matematicile mi-a lăsat pasiunea bunelor *definiții*, fără de care totul este doar aproximație.

[1] *Nota lui R. Colomb*: „Nr. 505 nu mi se pare probabil într-o stradă compusă în cea mai mare parte din palate".
[2] De fapt, lui Hobbes (n.ed.fr.).

CAPITOLUL 38[1]

Cu arta comediei pe masă, începui să dezbat foarte serios marea întrebare: să mă fac compozitor de opere, ca Grétry, sau autor de comedii?

Abia descifram notele (domnul Mantion mă dăduse afară, considerîndu-mă nedemn să cînt la vioară),

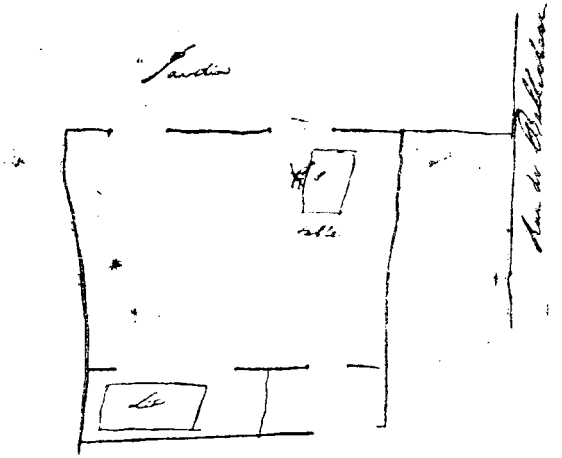

(Grădină — Strada Bellechasse — Masă — Pat)

dar îmi spuneam: notele nu sînt decît arta de-a scrie ideile, esențialul este să ai idei. Și eu îmi închipuiam că am. E amuzant că și astăzi mai cred acest lucru, și adeseori mă supără gîndul că n-am părăsit Parisul pentru a deveni lacheul lui Paisiello la Napoli.

[1] Scris la Roma în zilele de 3, 4 și 5 februarie 1836 (n. ed. fr.).

Nu-mi place de loc muzica pur instrumentală, nici chiar muzica de la Capela Sixtină, și aceea a corului de călugări de la San-Pietro nu-mi face nici o plăcere (rejudecat astfel în [18] ianuarie 1836, sărbătoarea catedralei San-Pietro).

Doar melodia vocală mi se pare un produs al geniului. Zadarnic se trudește un prost s-ajungă savant, după părerea mea el nu-i în stare să născocească un cîntec frumos, de exemplu *Se amor si gode in pace* (primul act și probabil prima scenă din *Matrimonio segreto*).

Cînd un om de geniu își dă osteneala să studieze melodia, el ajunge la frumoasa instrumentație a cuartetului din *Bianca e Faliero* (de Rossini) sau a duetului din *Armida* a aceluiași.

Pe vremea cînd gustul meu pentru muzică atinsese culmea, la Milano între 1814 și 1821, cînd în dimineața fiecărui nou spectacol de operă mă duceam la „Scala" să-mi iau libretul, citindu-l, nu mă puteam stăpîni să nu compun și muzica, să nu cînt ariile și duetele. Și, oare voi îndrăzni să spun? Cîteodată, seara, găseam melodia mea *mai nobilă* și *mai duioasă* decît a maestrului.

Cum nu dețineam și nu dețin absolut nici un fel de știință, nici un mijloc de a fixa melodia pe-o bucată de hîrtie, pentru ca s-o pot corecta apoi fără să mă tem că voi uita cantilena primitivă, se întîmpla ca și cu prima idee care îmi vine pentru o carte. Ea este de o sută de ori mai inteligibilă abia după ce am prelucrat-o. Oricum, însă, această primă idee e tocmai ceea ce nu găsești niciodată în cărțile scriitorilor mediocri. Cele mai viguroase fraze ale lor mi se par asemenea *săgeții lui Priam*: „*sine ictu*"[1].

Am compus, de exemplu, așa mi se pare, o melodie încîntătoare, și am văzut și acompaniamentul pentru aceste versuri de La Fontaine (criticate de domnul

[1] Fără efect, *Eneida*, Cartea a II-a, 544 (în limba latină în original).

Nodier pentru lipsă de pioşenie, dar prin 1820 sub B[ourbon]):

Un mort s'en allait tristement,
S'emparer de son dernier gîte;
Un curé s'en allait gaiement
Enterrer ce mort au plus vite.[1]

Asta-i poate singura melodie pe care am făcut-o pe cuvinte franţuzeşti. Mi-e groază să pronunţ cuvintele *gîte* şi *vite gî-teu*, *vi-teu*. Francezul mi se pare total lipsit de talent la muzică, după cum italianul vădeşte cea mai uluitoare lipsă de talent la dans.

Uneori, spunîndu-mi intenţionat prostii mie însumi, ca să mă distrez, ca să dau prilej de glume partidului advers (pe care adeseori îl simt perfect în mine), îmi spun: dar cum, francez fiind, aş putea avea eu talent la muzică, aşa ca Cimarosa?

Răspuns: din partea mamei mele, cu care semăn, sînt, probabil, de sînge italian. Acel Gagnoni care fugise la Avignon după ce asasinase un om în Italia probabil că s-a căsătorit acolo cu fiica vreunui italian din suita vicelegatului papal.

Bunicul şi mătuşa Elisabeth aveau o figură evident italiană, nasul acvilin etc.

Şi actualmente, cînd cei cinci ani petrecuţi fără întrerupere la R[oma] m-au făcut să pătrund şi mai mult în cunoaşterea structurii fizice a romanilor, văd că bunicul avea exact statura, capul, nasul acestora.

Mai mult, unchiul meu Romain Gagnon avea un cap evident aproape roman, exceptînd tenul, pe care îl avea foarte frumos.

Niciodată n-am întîlnit un cîntec frumos compus de un francez, cele mai frumoase nu depăşesc caracterul grosolan care convine cîntecului *popular*, adică trebuind să placă tuturor, aşa cum este:

Allons, enfants de la patrie...

[1] Un mort se îndrepta plin de tristeţe/Spre ultimul său adăpost;/ Un preot păşea plin de voioşie/Să-l îngroape pe acel mort.

de Rouget de Lisle, un căpitan, cîntec compus într-o noapte la Strasbourg.

Acest cîntec mi se pare absolut superior a tot ce-a ieșit vreodată dintr-un cap de francez, dar prin genul său este în mod necesar inferior lui:

Là ci darem la mano,
Là mi dirai di si...

de Mozart.

Voi mărturisi că nu mi se par desăvîrșit de frumoase decît cîntecele a doi autori: Cimarosa și Mozart, și prefer să fiu spînzurat decît să mă silească cineva să spun sincer pe care dintre ei îl prefer.

După ce ghinionul mi-a dat prilejul să cunosc două saloane plicticoase, întotdeauna ultimul din care ies mi se pare și cel mai apăsător.

După ce l-am ascultat pe Mozart sau pe Cimarosa, întotdeauna ultimul ascultat parcă mi se pare întrucîtva preferabil celuilalt.

Paisiello mi se pare un must destul de plăcut și pe care îl poți căuta și chiar bea cu plăcere în momentele cînd găsești că vinul e prea tare!

Voi spune la fel despre ariile unor compozitori inferiori lui Paisiello, de exemplu: *Senza sposo non mi lasciate*, *signor governatore* (n-am memoria versurilor) din *Cantatrice villane* de Fioravanti.

Dezavantajul acestui must este că la un moment dat îl găsești insipid. Nu trebuie să bei mai mult de un pahar.

Aproape toți autorii sînt vînduți r[eligiei] atunci cînd scriu despre rasele omenești. Cei foarte puțini la număr care sînt de bună-credință confundă faptele dovedite cu supozițiile. Numai atunci cînd o știință se află la începuturile ei este posibil ca un om care nu-i de știință, ca mine, să se încumete să vorbească în numele ei.

Spun, așadar, că zadarnic ai pretinde unui ogar deșteptăciunea unui șoricar, sau unui șoricar să-ți

dea de ştire că acum şase ore a trecut pe aici un iepure.

Pot exista excepţii individuale, dar adevărul general este că şoricarul şi ogarul au fiecare talentul său.

Probabil că tot aşa se întîmplă şi cu rasele omeneşti.

Un fapt sigur, observat de mine şi de Constantin, e că am văzut o întreagă societate romană (120, Batacia, văzut în 1834, cred) care se ocupa exclusiv de muzică şi cînta foarte bine finalele din *Semiramida* lui Rossini şi muzică din cea mai dificilă, valsînd o seară întreagă pe muzică de contradans, într-adevăr prost cîntată în ce priveşte tactul. Romanul, şi chiar italianul în genere, e total lipsit de talent la dans.

Am pus intenţionat carul înaintea boilor pentru a nu-l revolta pe francezul din 1880 cînd voi îndrăzni să-l fac să citească afirmaţia că nimic nu egala lipsa de talent a bunicilor săi din 1830 în a judeca muzica interpretată sau în a o executa.

Francezii au devenit savanţi în acest gen după 1820, dar în fond, tot barbari; ajunge ca dovadă succesul lui *Robert Diavolul* de Meyerbeer.

Francezul e mai puţin insensibil la muzica germană, cu excepţia lui Mozart.

Ceea ce gustă un francez în Mozart nu-i însă teribila noutate a cîntecului cu care Leporello invita statuia comandorului la cină, ci mai degrabă acompaniamentul. De altfel, acestei fiinţe, înainte de orice şi mai presus de orice *vanitoasă*, i s-a spus dinainte că acest *duo* sau *trio* este sublim

O bucată de stîncă bogată în fier, văzută la suprafaţă, te face să-ţi închipui că scobind un puţ şi nişte galerii adînci vei reuşi să găseşti o cantitate satisfăcătoare de metal, dar este posibil să nu găseşti nimic.

Aşa eram eu în privinţa muzicii în 1799. Hazardul m-a împins să încerc să notez sunetele sufletului meu în pagini tipărite. Lenea şi faptul că n-am avut ocazia să învăţ partea tehnică, plicticoasă a muzicii, şi anume să cînt la pian şi să-mi notez ideile, au mare impor-

tanță în această determinare, care ar fi fost cu totul alta dacă aș fi găsit un unchi sau o metresă iubitori de muzică. Dar pasiunea a rămas intactă.

Aș face zece leghe pe jos prin noroi, lucrul pe care îl detest cel mai mult pe lume, ca să asist la reprezentarea unui *Don Juan* bine interpretat. Cum aud un cuvînt italian din *Don Juan*, amintirea duioasă a muzicii revine și pune stăpînire pe mine.

N-am decît o obiecție, dar destul de confuză; oare muzica îmi place ca *semn*, ca amintire a fericirii din tinerețe, *sau pentru ea însăși?*

Înclin pentru ultima părere. *Don Juan* mă fermeca înainte de a-l auzi pe Bonoldi[1] exclamînd (la „Scala", la Milano) prin ferestruica lui:

Falle passar avanti,
Di che ci fanno onor?

Dar subiectul e delicat; voi reveni asupra lui cînd mă voi cufunda în discuțiile despre arte din timpul șederii mele atît de pasionate la Milano, și pot spune în concluzie *floarea vieții mele* între 1814 și 1821.

Aria *Tra quattro muri*, cîntată de doamna Festa, îmi place ca semn, sau pentru valoarea ei intrinsecă?

Per te ogni mese un pàjo din *Pretendenti delusi* nu mă farmecă oare ca semn?

Da, recunosc *semnul* pentru aceste două din urmă, de aceea nu le laud niciodată ca pe niște capodopere. Dar nu cred nicidecum că *Matrimonio segreto* auzit de șaizeci sau o sută de ori la „Odéon", cîntat de doamna Barilli, să fie un semn; asta se întîmpla în 1803 sau în 1810?[2]

Cu siguranță că nici o *opera d'inchiostro*, nici o lucrare literară nu-mi produce o plăcere atît de mare ca *Don Juan*.

---

[1] *Claudio Bonoldi* (1783—1846), tenor celebru.

[2] *Nota lui R. Colomb*: „Doamna Barilli cînta la «Odéon» în 1810" (n. cd. fr.).

Totuşi, pagina patrusprezece din noua ediţie din de Brosses, citită de curînd, în ianuarie 1836, mi-a produs o plăcere foarte apropiată.

O dovadă importantă a iubirii mele pentru muzică este că opera comică a lui Feydeau *mă indispune*.

Avînd la dispoziţie loja verişoarei mele de Longueville, n-am putut suporta acolo mai mult de jumătate din spectacol. Mă duc la acest teatru o dată la doi sau trei ani, învins de curiozitate, şi ies la actul doi, asemenea vicontelui indispus pentru tot restul serii.

Le Vicomte indigné sortait au second acte.[1]

Opera (franceză) m-a indispus şi mai tare încă înainte de 1830 şi mi-a displăcut total în 1833, cu Nourrit şi doamna Damoreau.

Am lungit vorba pentru că întotdeauna sîntem răi judecători ai pasiunilor sau gusturilor noastre, mai ales cînd aceste gusturi sînt de bonton. Nu există june afectat din cartierul Saint-Germain, ca domnul de Blancmesnil, de exemplu, care să nu se pretindă nebun după muzică. Eu urăsc tot ce este romanţă *franţuzească*. *Penseron* mă scoate din sărite, mă face să urăsc ceea ce iubesc pătimaş.

Muzica bună mă face să visez cu deliciu la ceea ce-mi ocupă inima în acel moment. Aşa se explică momentele de încîntare pe care le-am trăit la „Scala" între 1814 şi 1821.

[1] „Vicontele indignat ieşea la actul doi" (Boileau, *Scrisoarea a VII-a*, adresată domnului Racine).

CAPITOLUL 39[1]

Faptul că locuiam la domnul Daru nu era nimic, trebuia să și cinez acolo, și asta mă plictisea de moarte.

Bucătăria din Paris îmi displăcea aproape tot atît de mult ca și lipsa munților, și se pare că tocmai din acest motiv.

Nu știam ce înseamnă să n-ai bani. Din aceste două motive, nimic nu-mi displăcea mai mult decît obli-

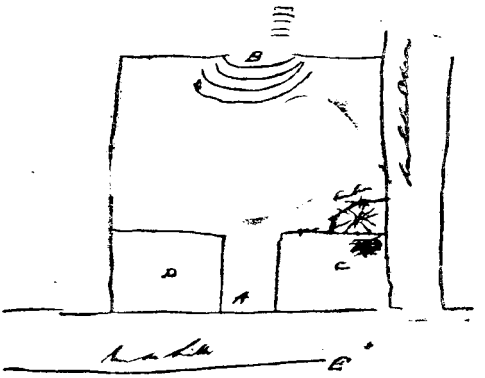

A. Poarta principală — B. Peron, sau mai degrabă nu exista nici un peron. Scară în spirală, urcînd la primul etaj. Tot etajul unu A.C.D. apartamentul domnului Daru. Același spațiu la al doilea, apartamentul domnilor Pierre și Martial Daru, fiii săi — E. Peron ducînd la scara pe care urcam spre camera mea (Strada Lille — Strada Bellechasse — Scară)

[1] Scris la Roma în zilele de 5 și 7 februarie 1836 și la Civita Vecchia în 29 februarie (n. ed. fr.).

gația de a cina în apartamentul strîmt al domnului Daru.

După cum am spus-o, apartamentul era situat deasupra porții principale.

În salonul și în sufrageria de acolo am suferit cumplit, primind acea educație pe care ți-o fac *ceilalți*

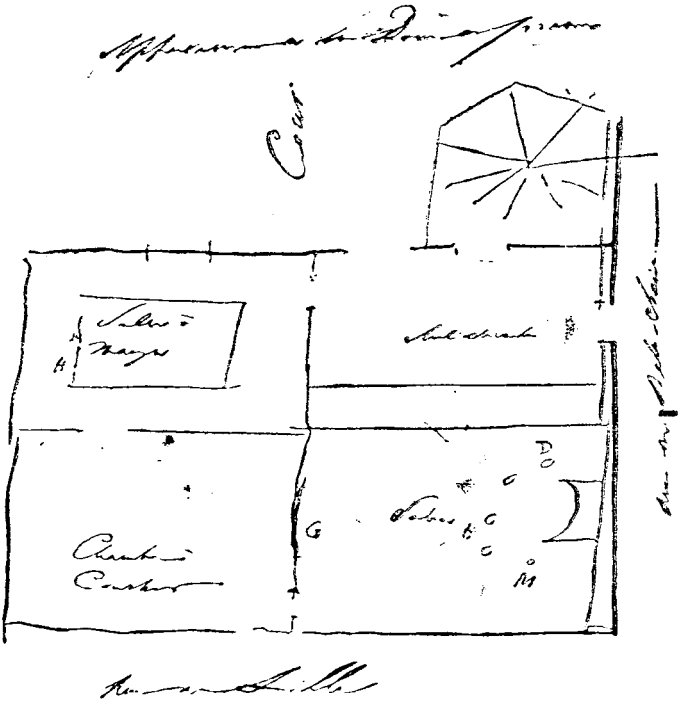

HH. Eu — M. Fotoliul doamnei Daru — D. Domnul Daru-tatăl — G. Oglindă mare, cu o canapea în față.

(Apartamentul domnului Daru la primul etaj — Curte — Sufragerie — Anticameră — Dormitor — Salon — Strada Bellechasse — Strada Lille)

și de la care fusesem sustras de ai mei într-un mod atît de judicios.

Genul politicos, ceremonios, respectînd cu strășnicie toate convenienţele, mă îngheață și astăzi chiar și mă reduce la tăcere. De îndată ce i se mai adaugă

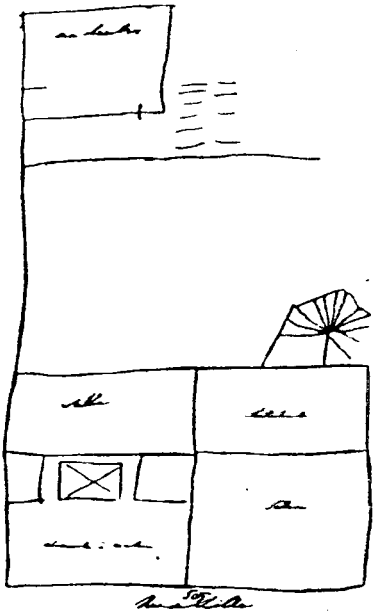

(505, strada Lille — Camera mea — Sală — Anticameră — Dormitor — Salon)

nuanța religioasă și declamația despre marile principii ale moralei, sînt un om mort.

Judecați singuri efectul acestui venin în ianuarie 1800, cînd era aplicat pe niște organe absolut noi și-a căror extremă atenție nu lăsa să se piardă nici un strop.

Soseam în salon la orele cinci și jumătate, așa mi se pare, pentru a lua masa. Acolo tremuram gîndin-

du-mă la obligația de-a oferi brațul domnișoarei Sophie sau doamnei Cambon sau doamnei Le Brun sau chiar doamnei Daru pentru a merge la masă.

(Doamna Cambon s-a prăpădit încet-încet în urma unei boli care încă de pe atunci o îngălbenea rău de tot. Doamna Le Brun e marchiză de [Grave] în 1836; la fel și domnișoara Sophie, devenită doamna de Baure. De mulți ani au dispărut dintre noi doamna Daru-mama și domnul Daru -tatăl. Domnișoara Pulchérie Le Brun și doamna marchiză de Brossard, în 1836. Domnii Pierre și Martial Daru au murit, primul prin 1829, al doilea cu doi sau trei ani înainte. Doamna Le B[run], doamna marchiză de Grave, fost m[inis]tru de r[ăzboi]).

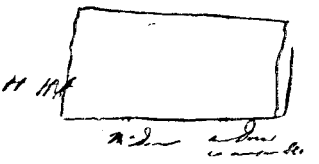

(Doamna Daru — Domnul Daru, așa mi se pare)

La masă, așezat în punctul H, nu mîncam nimic cu plăcere. Detestam bucătăria pariziană, și încă o mai detest după atîția ani. Dar nu acest neajuns avea importanță la vîrsta mea, îl resimțeam în aceeași măsură chiar și atunci cînd mă puteam duce la un birt.

Ceea ce mă ucidea era constrîngerea morală.

Nu mai era vorba de sentimentul nedreptății și al urii împotriva mătușii Séraphie, ca la Grenoble. Măcar dacă m-aș fi ales doar cu o nenorocire ca asta! Dar era ceva mult mai rău, eram chinuit în permanență de sentimentul că voiam să fac niște lucruri la care nu puteam ajunge.

Judecați singuri proporțiile nefericirii mele! Eu, care mă închipuiam în același timp un Saint-Preux și un Valmont (din *Liaisons dangereuses*, o imitație după *Clarisse*, care a devenit cartea de căpătîi a tuturor provincialilor), eu, care, crezîndu-mă înzestrat cu o predispoziție infinită pentru a iubi și a fi

iubit, credeam că nu-mi lipsește decît ocazia, găseam că sînt inferior și stîngaci în tot ce fac într-o societate pe care o consideram tristă și ursuză, ce s-ar fi întîmplat atunci într-un salon cu atmosferă plăcută?

Prin urmare, acesta era Parisul mult rîvnit!

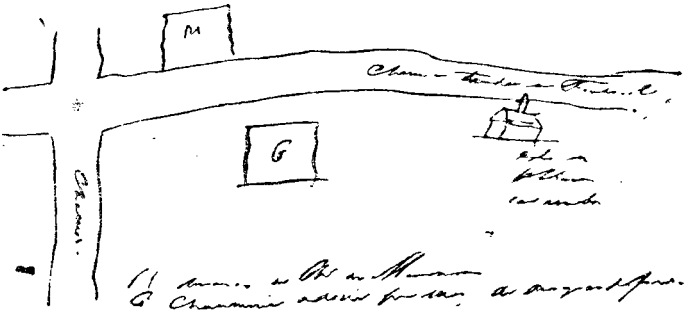

(Drum — Drum spre Fontanil — Biserica din St.-Vincent, așa mi se pare — M. Casa doamnei de Montmaur — Colibă care îmi place grozav, a bunicului)

Astăzi nu înțeleg cum de n-am înnebunit între 10 noiembrie 1799 și aproximativ 20 aprilie, data plecării la Geneva.

Nu știu dacă în afară de cină nu eram silit cumva să iau parte și la dejun.

Dar cum să explic nebunia mea? Îmi închipuiam societatea numai și absolut prin prisma acelor *Mémoires secrets* ale lui Duclos, a celor trei sau șapte volume din Saint-Simon publicate pe atunci și-a romanelor.

Nu văzusem lumea decît în casa doamnei de Montmaur, dar și acolo prea puțin, ca prin gîtul unei sticle. Doamna Montmaur era originalul doamnei de Merteuil din *Liaisons dangereuses*. Era bătrînă, bogată și șchioapă. De acest lucru sînt sigur; cît despre moral, pot spune că ea protesta ori de cîte ori mi se dădea numai o jumătate de nucă zaharisită. „Pentru

copii asta-i o adevărată suferință", spunea ea. Cînd mă duceam la Chevallon, avea întotdeauna grijă să primesc o nucă întreagă. Iată tot ce am constatat despre moralul ei. Doamna de Montmaur închiriase sau cumpărase casa Drevonilor, niște tineri petrecăreți, intimi de-ai unchiului meu R. Gagnon și care erau aproape ruinați.

Poate că amănuntul cu doamna de Montmaur, originalul doamnei de Merteuil, e deplasat aici, dar am vrut să arăt prin anecdota nucii zaharisite cam ce știam eu despre lume.

Și asta încă nu-i totul, mult mai rău este că îmi reproșam mie însumi ca o rușine și aproape ca o crimă tăcerea care domnea mult prea des la curtea bătrînului burghez despotic și plictisit care era domnul Daru tatăl.

Sufeream îngrozitor din această cauză. A fi bărbat însemna după mine a fi un îndrăgostit pătimaș și totodată să aduci oriunde te-ai afla bucurie și însuflețire.

Dar și această bucurie universală, această artă de-a plăcea tuturor nu trebuia să se întemeieze pe arta de a linguși gusturile și slăbiciunile tuturor; nu bănuiam nici pe departe acest aspect al artei de-a plăcea, care probabil că m-ar fi revoltat; atmosfera aceea la care rîvneam era bucuria pură a lui Shakespeare din comediile lui, acea ambianță plăcută care domnește la curtea ducelui exilat în pădurile din Munții Ardennes.

Asemenea politețe pură și aeriană la curtea unui bătrîn prefect libertin, și plictisit, și habotnic?

Absurdul nu poate merge mai departe, dar nefericirea mea, deși întemeiată pe *absurd*, nu era mai puțin reală din acest motiv.

Tăcerile din salonul domnului Daru mă dezolau.

Cum arătam eu în acest salon? Nu deschideam niciodată gura, după cîte mi-a spus mai tîrziu doamna Le Brun, marchiză de [Grave]. Doamna contesă d'Oraison mi-a spus nu demult că doamna Le Brun mă simpati-

zează, să-i cer cîteva lămuriri despre figura pe care o făceam în salonul domnului Daru în epoca primei mele apariții, la începutul lui 1800.

Constrîngerea, dezamăgirea, nemulțumirea de mine însumi mă ucideau. Cine era să-mi spună că cele mai mari bucurii din viața mea aveau să cadă asupra mea cinci luni mai tîrziu!

Să cadă este cuvîntul potrivit, totul mi-a căzut din cer, deși pornea de fapt din sufletul meu; de altfel, această predispoziție a fost singura mea resursă și în timpul celor patru sau cinci luni cît am locuit în casa domnului Daru-tatăl.

Toate durerile din salon și din sufragerie piereau cînd, singur în camera mea dinspre grădini, îmi spuneam: „Ce trebuie să mă fac, compozitor de muzică, sau mai bine autor de comedii, ca Molière?" Simțeam, foarte vag, e adevărat, că nu cunosc destul nici lumea și nici pe mine însumi pentru a mă putea decide.

Eram distras de la aceste gînduri înalte de altă problemă, cu mult mai terestră și de-o importanță cu totul diferită. Domnul Daru, care era un om pozitiv, nu pricepea de ce nu intru la Școala politehnică, sau de ce nu-mi continui studiile pentru a mă prezenta la examenele din sesiunea următoare, în septembrie 1800, de vreme ce pierdusem anul.

Acest bătrîn sever îmi dădea de înțeles cu multă politețe și tact că o explicație în această privință e necesară între noi. Tocmai tactul și politețea lui atît de noi pentru mine, care pentru prima oară în viață mă auzeam numit „domnule" de către o rudă, exasperau timiditatea și imaginația mea nebună.

Explic acum acest fapt. Vedeam foarte bine fondul problemei, dar pregătirile acelea politicoase și neobișnuite mă făceau să bănuiesc niște prăpastii necunoscute și înfricoșătoare din care nu voi putea scăpa. Eram îngrozit de manierele diplomatice ale abilului ex-prefect. Pe atunci nu eram în stare nici pe departe

să le atribui adevăratul lor nume. Aceasta mă făcea incapabil să-mi susțin răspicat părerea.

Nefrecventînd un colegiu, eram un copil de 10 ani în raporturile mele cu lumea. Numai aspectul unui personaj atît de impozant și care îi băga în sperieți pe toți ai casei, începînd cu soția și fiul său mai mare, vorbind cu mine între patru ochi și cu ușa încuiată, mă punea în imposibilitatea de-a lega măcar două vorbe. Astăzi văd că figura domnului Daru, cu un ochi nițel pieziș, era pentru mine exact

Lasciate ogni speranza voi, ch'entrate...[1]

Să nu-l văd, era cea mai mare plăcere pe care mi-o putea face.

O tulburare extremă îmi distruge memoria. Se poate ca domnul Daru să-mi fi spus ceva în genul ăsta: „Scumpe văr, ar fi cazul să iei o hotărîre pînă în opt zile de-aici înainte".

Mi se pare că în excesul timidității mele, a spaimei și a *zăpăcelii* mele, cum se spune la Grenoble și cum spuneam și eu pe atunci, îmi scrisesem dinainte conversația pe care voiam s-o am cu domnul Daru.

Nu-mi amintesc decît un singur amănunt din această teribilă întrevedere. În termeni mai puțin limpezi am spus:

— Familia mea îmi îngăduie să decid aproape singur ce să fac.

— Asta o văd prea bine, răspunse domnul Daru cu o intonație care spunea multe și care mă frapă la un om atît de plin de tact și obiceiuri perifrazante și diplomatice.

Acest răspuns mă impresionă, restul s-a uitat.

Eram foarte mulțumit de camera mea dinspre grădini, între străzile Lille și Universității, cu un pic de vedere spre strada Bellechasse.

[1] „Lăsați orice speranță voi, ce intrați aici", Dante, *Infernul*, Cîntul III, v. 9 (în limba italiană în original).

Casa îi aparținuse lui Condorcet, a cărui frumoasă văduvă trăia pe atunci cu domnul Fauriel (astăzi academician, un adevărat savant iubind știința în sine, lucru atît de rar în această instituție).

Pentru a nu fi plictisit de toată lumea, Condorcet își comandase o scară de lemn, pe care se cățăra pînă la etajul trei (eu eram la doi) într-o cameră de deasupra camerei mele. Asta m-ar fi impresionat grozav cu trei luni în urmă! Condorcet, autorul acelei *Esquisse des Progrès futurs*[1], pe care o citisem cu entuziasm de două sau trei ori!

Vai! inima mea se schimbase. De îndată ce eram singur și liniștit și eliberat de timiditate, sentimentul meu profund revenea:

„Ăsta-i Parisul?"

Cu alte cuvinte: ceea ce am dorit atît de mult ca pe-un bine suprem, lucrul pentru care sacrificasem trei ani din viață, mă plictisește. Nu sacrificiul celor trei ani mă durea; cu toată spaima pe care o resimțeam gîndindu-mă că aș putea intra la Școala politehnică în anul următor, îmi plăceau matematicile; teribila întrebare pe care nu aveam destul spirit ca s-o formulez limpede era următoarea: „Unde-i, atunci, fericirea pe lumea asta?" Și uneori ajungeam pînă la următoarea: „Oare există fericire pe lume?"

Faptul că n-avea munți pierdea Parisul cu desăvîrșire în ochii mei.

Arborii retezați din grădini îl dădeau gata în mod definitiv.

Totuși, îmi place să remarc un lucru astăzi (în 1836), nu eram nedrept față de verdele frumos al acestor arbori.

Simțeam, cu mult mai mult decît puteam să-mi spun: înfățișarea lor e jalnică, dar ce minunată verdeață, contopindu-se cu fermecătoarele labirinturi prin care

[1] Titlul acestei lucrări postume a lui Condorcet este: *Esquisse d'un tableau historique des progrès de l'esprit humain (Schița unui tablou istoric al progreselor spiritului omenesc).*

hoinărește imaginația! Acest ultim amănunt e de astăzi. Pe-atunci simțeam, fără să deslușesc prea bine cauzele. Sagacitatea, care n-a fost niciodată partea mea tare, îmi lipsea cu desăvîrșire. Eram ca un cal sperios, care nu vede realitatea, ci doar niște obstacole și primejdii imaginare; partea bună e că inima mea se înflăcăra și pășeam semeț spre cele mai mari primejdii. Și astăzi tot așa sînt.

Parisul îmi displăcea tot mai mult pe măsură ce-l cunoșteam. Familia Daru era plină de atenții față de mine. Doamna Cambon mă complimenta pentru redingota mea, o redingotă cum purtau artiștii, verde-deschis și cu revere de catifea.

„Îți vine de minune", îmi spunea ea.

Doamna Cambon ținu să mă ia la muzeu, împreună cu o parte din familie și un oarecare domn Gorse sau Gosse, un vlăjgan cu înfățișare comună, care îi cam făcea curte. Ea se stingea de melancolie fiindcă își pierduse, cu un an în urmă, unica fată, în vîrstă de 16 ani.

Am ieșit de la muzeu, mi s-a oferit un loc în trăsură; m-am întors pe jos, prin noroi, și, amăgit de bunătatea doamnei Cambon, mi-a venit ideea măreață să-i fac o vizită. O găsesc singură, cu domnul Gorse.

Mi-am dat totuși seama de proporțiile prostiei mele, într-o oarecare măsură, cel puțin.

„Dar de ce n-ai urcat în trăsură?" mă întreba mirată doamna Cambon.

După zece minute, am dispărut. Frumoase lucruri trebuie să fi gîndit domnul Gorse despre mine. Cred că eram un caz ciudat pentru familia Daru; răspunsul trebuie să fi variat între *e nebun* și *e imbecil*.

CAPITOLUL 40[1]

Doamna Le Brun, astăzi marchiză de [Grave], mi-a spus că toți locuitorii acestui mic salon erau uimiți de mutenia mea. Tăceam instinctiv, simțeam că nimeni nu mă va înțelege; ce mai capete pentru a le împărtăși duioasa mea admirație pentru Bradamante! Această tăcere cu totul întîmplătoare era cea mai bună politică, era singurul mijloc de a păstra puțină demnitate personală.

Dacă o voi mai întîlni vreodată pe această femeie plină de spirit, trebuie s-o rog neapărat să-mi spună ea ce eram pe-atunci. Adevărul este că eu însumi nu știu. Nu pot nota decît gradul de fericire resimțit de acea mașinărie care eram eu. Cum de atunci încoace am fost veșnic preocupat de aceleași idei, de unde să știu la ce punct mă aflam în epoca aceea? Puțul avea o adîncime de zece picioare, în fiecare an am mai adăugat cîte cinci picioare, acum, la o sută nouăzeci de picioare, cum să mai reținimaginea a ceea ce era, în februarie 1800, cînd n-avea decît zece picioare adîncime?

Un personaj admirat era vărul meu Mure (mort ca șef de birou la Comerț), o ființă prin excelență prozaică, pentru că, întorcîndu-se pe la 10 seara la domnul Daru, în strada Lille 505, ieșea iar pe jos ca să se ducă să mănînce niște pateuri speciale la răscrucea Gaillon.

Astăzi, asemenea prostie, asemenea lăcomie naivă la un copil de 16 ani și jumătate m-ar face să rîd, dar în 1800 mă umplea de uimire. Nu știu dacă n-am

[1] Scris la Civita Vecchia în zilele de 29 februarie și 1 martie 1836 (n.ed.fr.).

ieșit și eu într-o seară, pe umezeala aceea dezgustătoare din Paris, ca să mă duc să mănînc pateuri dintr-acelea. Această escapadă o făceam și pentru propria mea plăcere, dar mult mai mult pentru glorie. Plăcerea a fost zero, iar gloria, la fel, se pare; dacă totuși ai casei au acordat oarecare interes escapadei mele, aș fi fost socotit, la rîndul meu, un original și un naiv și poate că aventura mea de la orele 10 seara ar fi provocat zîmbetul acestei familii plictisite.

Se vede că boala mea, care îl silise pe doctorul Portal să se cațăre pînă la etajul trei din pasajul Sainte-Marie (strada Bac), a fost foarte gravă de vreme ce mi-a căzut tot părul din cap. Avui grijă să-mi cumpăr o perucă, iar prietenul meu Edmond Cardon avu, la rîndu-i, grijă s-o arunce pe cornișa unei porți, într-o seară, din salonul mamei sale.

Cardon era foarte zvelt, foarte înalt, extrem de binecrescut, foarte bogat, de o distincție desăvîrșită, o admirabilă păpușă, fiul doamnei Cardon, camerista reginei *Marie-Antoinette*.

Ce contrast între mine și Cardon! Și totuși ne-am împrietenit. Am fost prieteni de pe vremea bătăliei de la Marengo; el era pe-atunci aghiotantul ministrului de război Carnot; ne-am scris pînă în 1804 sau [180]5. În 1815, această făptură, elegantă, nobilă, fermecătoare, și-a zburat creierii după arestarea m[areș]alului Ney, ruda lui prin alianță. El însuși nu fusese compromis cu nimic, totul a fost doar nebunie efemeră, născută din vanitatea extremă a unui curtezan care s-a pomenit văr de mareșal și de prinț. Cu începere din 1803 sau 1804 își schimbase numele în Cardon de Montigny; m-a prezentat soției sale, o femeie elegantă și bigotă, nițel bîlbîită, care îmi făcea impresia că se teme de energia feroce a acestui muntean alobrog. Fiul acestei ființe bune și amabile se numește domnul de Montigny și e consilier sau auditor la curtea regală din Paris.

Ah! Ce bine mi-ar fi prins pe-atunci un sfat înțelept! Ce bine mi-ar fi prins același sfat în 1821! Dar fir-ar să fie, nimeni nu mi l-a dat niciodată. Mi-am dat seama prin 1826, dar aproape că era prea tîrziu, și-apoi contraria prea mult obiceiurile mele. Mai tîrziu am văzut limpede că asta-i o condiție *sine qua non* la Paris, dar și ideile mele literare ar fi cuprins mai puțin adevăr și originalitate.

Altfel ar fi stat lucrurile dacă domnul Daru sau doamna Cambon mi-ar fi spus în ianuarie 1800:

„Scumpul meu văr, dacă vrei să ai o oarecare greutate în societate, trebuie ca douăzeci de persoane să aibă tot interesul să te vorbească de bine. Prin urmare, alege-ți un salon, fii nelipsit de acolo în fiecare marți (dacă asta e ziua de primire), fă-ți o datorie din a fi amabil, sau măcar foarte politicos cu fiecare persoană care frecventează acest salon. Așa vei ajunge cineva, susținut de două-trei saloane, vei putea spera să fii pe placul unei femei amabile. După zece ani de asiduitate, aceste saloane, dacă le vei alege din mediul nostru social, îți vor deschide toate ușile. Esențialul este să te afli în mod constant printre fidelii din fiecare marți."

Iată ce mi-a lipsit întotdeauna. Iată sensul exclamației lui Delécluze din *Débats*, prin 1828: „Dacă ați fi înzestrat cu ceva mai multă dibăcie!"

Acest om onest trebuie să fi fost foarte convins de adevărul spuselor sale, fiindcă era cumplit de gelos pe mine din cauza unor cuvinte aruncate la întîmplare și care, spre marea mea surpriză, i-au făcut o mare impresie: „Bossuet... o flecăreală solemnă".

În 1800 familia Daru traversa strada Lille și urca la etajul întîi la doamna Cardon, fosta cameristă a reginei Marie-Antoinette, care era foarte încîntată că poate să se bucure de protecția a doi comisari de război cu atîta trecere ca domnii Daru, com[isa]r-ordonator și Martial Daru, simplu com[isar]. Așa explic această legătură astăzi și greșesc; lipsindu-mi experiența, nu puteam

să-mi dau seama de nimic în 1800. Rog, așadar, pe cititor să nu se oprească la explicațiile care îmi scapă în 1836, toate astea sînt doar roman mai mult sau mai puțin probabil, nu mai sînt istorie.

Eram, așadar, sau mai degrabă mi se părea că sînt foarte bine primit în salonul doamnei Cardon în ianuarie 1800.

Acolo jucam șarade cu tîlc, glumeam tot timpul. Biata doamnă Cambon nu prea dădea pe-acolo; nebunia noastră îi mărea durerea, din care după cîteva luni i s-a tras moartea.

Domnul Daru (mai tîrziu ministru) publicase tocmai *Cléopédie*, cred, un mic poem în genul iezuit, adică în genul poemelor latinești pe care le făceau iezuiții prin 1700. Cred că e o platitudine fluentă, sînt treizeci de ani de cînd nu l-am citit.

Domnul Daru, care nu era lipsit de spirit în fond (dar ghicesc acest lucru abia acum, cînd scriu), era cît se poate de mîndru de-a fi în același timp președintele a patru societăți literare. Acest gen de neghiobie era frecvent în 1800 și nu era chiar atît de lipsit de sens cum ni se pare azi. Societatea renăștea după Teroarea din '93 și semispaima anilor următori. Domnul Daru fu cel care, plin de o bucurie potolită, mă puse la curent cu gloria fiului său mai vîrstnic.

Într-o zi, cînd acesta se întorcea de la una din societățile sale literare, Edmond, deghizat în femeie de stradă, se postă să-l agațe la douăzeci de pași de casă. Ideea era amuzantă. Doamna Cardon mai avea încă acea veselie a anului 1788, care ar scandaliza virtutea noastră fățarnică din 1836.

Sosind acasă, domnul Daru se văzu urmărit de tîrfă, care își scotea fustele.

„Am fost foarte uimit, ne spuse el, să constat că și cartierul nostru a fost infectat."

Cîtva timp mai tîrziu mă luă cu el la ședința uneia din societățile pe care le prezida. Aceasta se întrunea

pe o stradă care a fost dărîmată pentru a se mări piața Carrousel, înspre partea galeriei noi, la nord de Carrousel, care se învecinează cu axa străzii Richelieu, la patruzeci de pași mai spre apus.

Era ora șapte și jumătate seara, sălile erau foarte luminate. Poezia mă îngrozi. Ce deosebire față de Ariosto și Voltaire! Totul era burghez și plat (ce școală bună aveam deja!), dar admiram foarte mult și plin de poftă pieptul doamnei Constance Pipelet, care a citit o bucată în versuri. I-am spus-o mai tîrziu, pe-atunci era soția unui biet chirurg specializat în hernii, iar eu i-am vorbit la doamna contesă Beugnot pe vremea cînd ajunsese prințesă de Salm-Dyck, cred. Voi povesti căsătoria ei, precedată de o ședere de două luni la prințul de Salm, în compania amantului său, pentru a se încredința că acestuia nu-i va displăcea prea tare castelul, lucru pe care prințul, de loc înșelat, îl știa perfect și-l accepta, și avea dreptate.

M-am dus la Louvre, la Regnault, pictor, autorul *Educației lui Ahile*, tablou fără valoare, gravat de excelentul Berwick, și am fost elev la Academia sa. Toate darurile ce trebuiau date pentru mape, dreptul de scaun etc. mă uimiră peste măsură, habar n-aveam de aceste obiceiuri pariziene și, la drept vorbind, trebuie să fi trecut drept avar.

Îmi plimbam pretutindeni cumplita mea dezamăgire. *Găseam plat și detestabil acest Paris, în care văzusem* suprema fericire. Totul îmi displăcea, pînă și bucătăria sa, care era departe de aceea din casa părintească, casa ce mi se păruse cuibul tuturor relelor.

Iar ca lovitură de grație, frica să nu fiu silit să dau examen la școală mă făcea să urăsc scumpele mele matematici.

Mi se pare că teribilul domn Daru îmi spunea:

„De vreme ce, judecînd după certificatele pe care le posezi, ești așa de tare în comparație cu cei șapte colegi ai dumitale care au fost primiți, și astăzi ai

mai putea, dacă ai fi primit, să-i ajungi ușor din urmă la cursurile pe care le urmează ei."

Domnul Daru vorbea cu mine ca un om obișnuit să se bucure de încredere și să obțină favoruri.

Din fericire pentru mine, ceva anume trebuie să fi domolit stăruințele domnului Daru ca să reiau studiul matematicilor. Familia mea mă prezenta fără îndoială drept un miracol universal. Excelentul meu bunic mă adora, și eu eram opera sa, în fond, nu avusesem alt dascăl în afară de el și cel de matematici. Făcea cu mine lecțiile de latină, făcea aproape singur versurile mele latinești despre musca ce-și găsește o moarte *neagră* în laptele *alb*.

La atît se reducea spiritul părintelui iezuit, autorul poemului ale cărui versuri le refăceam eu. Fără autorii citiți pe ascuns, eram sortit să mă formez în același spirit și să admir poemul *Cléopédie* al contelui Daru și spiritul Academiei (Franceze). Oare ar fi fost rău? Aș fi avut succese din 1815 la 1830, reputație, bani, dar operele mele ar fi infinit mai plate și mai *bine scrise* decît sînt. Cred că afectarea numită a scrie bine în 1825—[18]36 va fi foarte caraghioasă prin 1860, de îndată ce Franța, eliberată de revoluțiile politice care au loc o dată la cincisprezece ani, va avea timp să se gîndească la plăcerile spirituale. Guvernămîntul puternic și violent al lui Napoleon (de a cărui personalitate eram atît de îndrăgostit) n-a durat decît cincisprezece ani, 1800-1815. Guvernămîntul de care îți vine să verși, al acestor Bourboni imbecili (vezi cîntecele lui Béranger), a durat cincisprezece ani, din 1815 la 1830. Cît va dura al treilea? Va ține mai mult?

Dar mă pierd, nepoții noștri vor trebui să ierte aceste ocoluri, noi ținem într-o mînă condeiul, și sabia, în cealaltă (acuma, scriind acestea, aștept vestea execuției lui Fieschi[1] și-a formării noului cabinet din martie 1836, și tocmai am semnat trei scrisori

[1] Fieschi a atentat la viața regelui Ludovic-Filip la 28 iulie 1835.

oficiale adresate unor m[iniș]tri al căror nume nici nu-l știu).

Să revenim la ianuarie sau februarie 1800. Aveam într-adevăr experiența unui copil de 9 ani și un orgoliu îndrăcit, probabil. Fusesem într-adevăr cel mai remarcabil elev din Școala Centrală. În plus, ceea ce valora cu mult mai mult, aveam idei juste despre toate, citisem enorm, adoram lectura — o carte nouă, încă necunoscută mie, mă consola de orice.

Dar familia Daru, în ciuda succeselor obținute de autorul traducerii lui Horațiu[1], nu era de loc literată, era o familie de curtezani ai lui Ludovic al XIV-lea, așa cum îi descrie Saint-Simon. Nu iubeau în domnul Daru, fiul mai mare, decît succesul în sine; orice discuție literară ar fi fost o crimă politică, tinzînd să pună la îndoială gloria casei.

Una din nenorocirile firii mele este că uit succesul și-mi reamintesc foarte puternic toate prostiile făcute. Prin februarie 1800 scrisesem familiei mele: „Doamna Cambon exercită autoritatea spiritului, iar doamna Rebuffel, pe aceea a simțurilor". Cincisprezece zile mai tîrziu, simții o profundă rușine pentru stilul meu și pentru cele spuse.

Era fals, mai grav încă, era o ingratitudine. Dacă exista un loc în care să mă fi simțit mai puțin stingher și mai natural, acela era salonul excelentei și frumoasei doamne Rebuffel, care locuia la primul etaj al casei ce-mi oferea o cameră la al doilea. Camera mea era, așa mi se pare, deasupra salonului doamnei Rebuffel. Unchiul meu Gagnon îmi povestise cum o avusese la Lyon, admirînd frumosul ei picior și rugînd-o să-l pună pe un cufăr, ca să-l vadă mai bine. O dată, dacă nu era Bartelon, domnul Rebuffel l-ar fi surprins pe unchiul meu într-o poziție foarte puțin echivocă. Doamna Rebuffel, vara mea, avea o fiică, Adèle, care promitea să aibă mult spirit; mi se

[1] Referire la Horace Daru, traducătorul lui Horațiu.

pare că nu s-a ținut de cuvînt. După ce ne-am iubit puțin (iubire de copii), ura și-apoi indiferența au înlocuit aceste copilării, iar din 1804 am pierdut-o cu totul din vedere. Un zvon din 1835 mă informează că prostănacul ei soț, domnul baron Auguste Pétiet, același de la care m-am ales cu o împunsătură de sabie la piciorul stîng, a lăsat-o nu demult văduvă, cu un fiu la Școala politehnică.

Oare în 1800 a fost doamna Rebuffel amanta domnului de *Chieze*, un gentilom destul de scorțos din Valence, în Dauphiné, prieten al familiei la Grenoble, sau abia în 1803? Oare în 1800 sau în 1803 mă invita excelentul domn Rebuffel, om de inimă și de spirit, om pe veci respectabil în ochii mei, să cinez în strada Saint-Denis, la oficiul său de transporturi, pe care îl ținea împreună cu o oarecare domnișoară Barbereu, asociata și metresa lui?

Cît de mult s-ar fi schimbat lucrurile pentru mine dacă bunicul meu Gagnon ar fi avut ideea să mă recomande domnului Rebuffel, și nu domnului Daru! Domnul Rebuffel era nepotul domnului Daru, deși mai tînăr cu numai șapte sau opt ani, și, datorită greutății sale politice sau mai degrabă administrative, secretar general al Languedocului (șapte departamente), domnul Daru se socotea îndreptățit să-l tiranizeze pe domnul Rebuffel, care, în dialogurile lor, pe care mi le povestea, îmbina dumnezeiește respectul cu fermitatea. Mi-aduc aminte că eu comparam tonul său cu acela al lui J.-J. Rousseau din *Lettre à Cristophe de Beaumont, archevêque de Paris.*

Domnul Rebuffel ar fi făcut orice din mine, aș fi fost mai înțelept dacă hazardul m-ar fi pus sub îndrumarea lui. Dar destinul meu era să cuceresc totul cu ascuțișul săbiei. Prin ce ocean de *senzații violente* am trecut în viața mea, și mai ales în această epocă!

Am încercat destule și cu prilejul unui mic eveniment pe care îl voi povesti, dar în ce sens? Ce doream eu cu pasiune? Nu-mi mai aduc aminte.

Domnul Daru, fiul mai mare (îl voi numi contele Daru, în ciuda anacronismului: a devenit conte abia prin 1809, cred, dar eu obișnuiesc să-l numesc astfel), contele Daru, așadar, dacă mi se îngăduie să-l numesc astfel, era în 1800 secretar general la Ministerul de Război. Muncea din greu, dar trebuie să mărturisesc că întotdeauna vorbea numai despre munca lui și era veșnic prost dispus cînd venea la cină. Uneori tatăl său și întreaga familie trebuiau să-l aștepte o oră sau două. Apărea, în cele din urmă, cu înfățișarea unui bou istovit și cu ochii roșii. Adeseori se întorcea și seara la birou; adevărul este că totul trebuia reorganizat și se pregătea în taină campania de la Marengo.

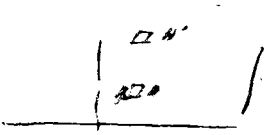

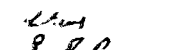

(Grădină — Tei)

Sînt gata să mă nasc, cum spune Tristram Shandy, și cititorul va scăpa curînd de aceste copilării.

Într-o bună zi, domnul Daru-tatăl mă luă deoparte și mă băgă în sperieți; el îmi spuse: „Fiul meu o să te ia să lucrezi cu el la b[iro]ul de război". Probabil că în loc să mulțumesc, am înlemnit în tăcerea aceea sălbatică a timidității extreme.

A doua zi de dimineață, mergeam alături de contele Daru, pe care îl admiram, dar care mă înfricoșa; niciodată n-am putut să mă obișnuiesc cu el și, după cîte mi se pare, nici el cu mine; mă văd mergînd de-a lungul străzii *Hillerin Bertin*, foarte îngustă pe-atunci. Dar pe unde era acest Minister de Război, spre care ne îndreptam împreună?

Nu-mi văd decît locul de la masa mea din H sau din H'; la unul dintre cele două birouri pe care nu-l ocupam eu stătea domnul Mazoïer, autorul tragediei Thésée, o palidă imitație după Racine.

CAPITOLUL 41[1]

La capătul grădinii erau niște bieți tei cu ramurile retezate, în spatele cărora ne duceam să facem pipi. Ei au fost primii mei prieteni la Paris. Soarta lor îmi făcea milă — ciopîrțiți în halul ăsta! Îi comparam cu frumoșii tei din Claix, care se bucurau de fericirea de a trăi în mijlocul munților.

Dar aș mai fi vrut oare să mă întorc acolo, în munți?

Da, așa mi se pare, dacă n-ar fi trebuit să-l regăsesc pe tata, ci să trăiesc doar cu bunicul, de acord, dar *liber*.

Iată pînă la ce punct scăzuse nemărginita mea pasiune pentru Paris. Și mi se întîmpla să spun că adevăratul Paris e invizibil pentru ochii mei.

Teii de la Ministerul de Război începură să se înroșească la vîrfuri. Cu siguranță că domnul Mazoïer mi-a reamintit versul din Vergiliu:

Nunc erubescit ver.[2]

Nu asta vreau să spun, dar, scriind, mi-l reamintesc, pentru prima oară după treizeci și șase de ani; în fond, Vergiliu îmi inspira oroare în calitatea sa de protejat al preoților, care veneau la noi să oficieze slujba și să-mi vorbească despre latină.

Cu toate eforturile rațiunii, Vergiliu nu s-a spălat niciodată în ochii mei de urmările acestei nefaste tovărășii.

Teii înmuguriră, în cele din urmă înfrunziră, eu eram profund înduioșat — aveam, așadar, prieteni la Paris!

---

[1] Scris la Civita Vecchia în zilele de 1, 3 și 4 martie 1833 (n.ed.fr.).

[2] „Acum vara începe să se înroșească“ (în limba latină în original).

De fiecare dată cînd mă duceam în spatele teilor din capătul grădinii, sufletul meu *se înviora* la vederea acestor prieteni. Și-acum îi mai iubesc, după o despărțire de treizeci și șase de ani.

Dar mai există oare acești prieteni? S-a clădit atît de mult în cartierul acela. Și ministerul, unde am pus pentru prima oară mîna pe condeiul administrativ, o mai fi tot acolo, în strada Universității, vizavi de piața al cărei nume nu-l știu?

Domnul Daru mă instală la un b[ir]ou și-mi spuse să copiez o scrisoare. Voi trece sub tăcere scrisul meu cu literele ca niște piciorușe de muscă, mai urît decît acuma, dar el descoperi că scriu *cela* cu doi *l*: *cella*.

Va să zică, ăsta e marele literat, *umanistul* sclipitor care discută valoarea lui Racine și care obținuse toate premiile la Grenoble!

Astăzi, *dar abia astăzi*, admir bunătatea întregii familii Daru. Ce era de făcut cu un animal atît de orgolios și atît de ignorant?

Și adevărul este că îl atacam foarte bine pe Racine în conversațiile mele cu domnul Mazoïer. Eram acolo patru funcționari, și ceilalți doi, așa mi se pare, mă ascultau cînd mă luam la harță cu domnul Mazoïer.

Aveam o teorie interioară, pe care voiam s-o redactez sub titlul: *Filosofia nova*, titlu pe jumătate italian, pe jumătate latin. Nutream o admirație autentică, trăită, pasionată pentru Shakespeare, pe care totuși nu-l văzusem decît printre frazele greoaie și emfatice ale domnului Letourneur și ale asociaților săi.

Ariosto exercita și el o mare putere asupra inimii mele (dar Ariosto al domnului de Tressan, tatăl amabilului căpitan care cînta la clarinet și contribuise și el ca să învăț să citesc, plat, ultraregalist feroce și general de brigadă prin 1820).

Mi se pare că știu ce mă apăra de prostul-gust de-a admira poemul *Cléopédie* al contelui Daru, și curînd după aceea pe abatele Delille; era acea doctrină interioară, întemeiată pe adevărata plăcere, plăcerea pro-

fundă, gîndită, mergînd pînă la *fericire*, pe care mi-o dăduseră Cervantes, Shakespeare, Corneille, Ariosto şi pe ura împotriva puerilului Voltaire şi a întregii sale şcoli. Cînd îndrăzneam să discut aceste lucruri, eram tăios pînă la fanatism, căci nu mă îndoiam o clipă că oricare om sănătos şi necorupt de o proastă educaţie literară n-ar fi gîndit la fel ca mine. Experienţa m-a învăţat că majoritatea celor înzestraţi cu o sensibilitate firească pentru artă se lasă îndrumaţi de autorul la modă, Voltaire în 1788, Walter Scott în 1828. Şi astăzi, 1836, cine? Din fericire, nimeni.

Iubirea mea pentru Shakespeare, pentru Ariosto şi *La Nouvelle Héloïse* în al doilea rînd, care erau stăpînii inimii mele literare cînd am sosit la Paris la sfîrşitul lui 1799, m-a apărat de prostul-gust *(Delille, minus farmecul)* care domnea în saloanele Daru şi Cardon, cu atît mai primejdios pentru mine, cu atît mai molipsitor, cu cît contele Daru era pe-atunci un autor productiv şi pe care din alte puncte de vedere toată lumea îl admira, şi eu însumi îl admiram. De curînd fusese numit *ordonator*-şef, cred, al acelei armate din Elveţia care tocmai salvase Franţa la Zürich sub conducerea lui Masséna. Domnul Daru-tatăl ne repeta într-una că g[ener]alul Masséna le spune tuturor, vorbind despre domnul Daru: „Iată un om pe care pot să-l prezint şi prietenilor, şi duşmanilor mei".

Totuşi, Masséna, bine cunoscut mie, fura ca o coţofană, adică din instinct; şi-acum se mai vorbeşte despre el la Roma *(chivotul* familiei Doria[1], la Sant-Angelo, piaţa Navona, cred), pe cînd domnul Daru n-a furat o centimă în viaţa lui.

Dumnezeule mare, cîtă fleacăreală! Nu mai ajung să vorbesc despre Ariosto, ale cărui personaje, grăjdari şi *hamali prin forţa lor*, mă plictisesc atît de mult astăzi. Din 1796 la 1804 nu simţeam *adevăratul gust*

[1] Aluzie la faptul că generalul Masséna fusese învinuit de furtul acestui obiect de mare preţ; se spune, însă, că acest *chivot* a dispărut la patru luni după plecarea generalului din Roma.

al lui Ariosto. Luam cu totul în serios pasajele duioase și romanești. Ele au croit, fără să-mi dau seama, singurul drum pe care emoția poate să ajungă la sufletul meu. Nu mă pot emoționa pînă la înduioșare *decît după un pasaj comic.*

De aici iubirea mea aproape exclusivă pentru *opera buffa*, de aici prăpastia care desparte sufletul meu de acela al domnului baron Poitou (vezi la sfîrșitul vol[umului] prefața la de Brosses, care l-a supărat pe Colomb) și al întregului vulg din 1830, care nu vede *curajul decît sub o pereche de mustăți.*

Numai *opera buffa* mă poate înduioșa pînă la lacrimi. Pretenția de-a emoționa pe care o are *opera seria* distruge pe loc în mine orice posibilitate de emoție. Chiar și în viața reală, un cerșetor care cere de pomană cu țipete jalnice, departe de a-mi inspira milă, mă face să reflectez cu toată severitatea filozofică posibilă la utilitatea penitenciarelor.

Un cerșetor care nu mi se adresează direct, care nu scoate strigăte plîngărețe și *tragice*, cum e obiceiul la Roma, și mănîncă un măr, tîrîndu-se pe jos ca ologul de acum opt zile, mă emoționează dintr-o dată pînă la lacrimi.

Așa se explică dezgustul meu total pentru tragedie, dezgustul meu pînă la *ironie* pentru tragedia în versuri.

Face excepție doar omul acela simplu și mare, Pierre Corneille, după părerea mea infinit superior lui Racine, care este un curtean iscusit și plin de meșteșug în vorbă. Pentru acest poet original, regulile lui Ariosto, sau pretinse ca atare, erau un obstacol, ca și versurile, de altfel. Racine nu-i original în ochii germanilor, englezilor etc. decît pentru faptul că ei nu au avut încă o curte spirituală ca aceea a lui L[udovic] al XIV-lea, obligînd toți oamenii bogați și nobili dintr-o țară să-și petreacă zilnic opt ore împreună în saloanele din Versailles.

Timpul îi va face pe *englezi*, *germani*, *americani* și alți oameni cu bani și reverii antilogice să înțeleagă iscusința curtenească a lui Racine; chiar și cea mai

inocentă ingenuă, Junie sau Aricie, este îmbibată cu o dibăcie de tîrfă cuviincioasă; Racine n-a putut crea niciodată o doamnă de La Vallière, ci doar o tîrfă extrem de dibace și virtuoasă, poate, din punct de vedere fizic, dar nu și moral, desigur. Poate că prin 1900, germanii, americanii, englezii vor ajunge să înțeleagă tot spiritul curtenesc al lui Racine. Cu un secol mai tîrziu, poate, vor ajunge să simtă că el n-a fost niciodată în stare să creeze o La Vallière.

Dar cum vor putea oare acești ochi miopi să zărească o stea atît de apropiată de soare? Admirația acestor *mitocani șlefuiți și avari* pentru civilizația care îl acoperea cu o pojghiță de farmec chiar și pe mareșalul de Boufflers (mort prin 1712), un prostănac, de fapt, îi va împiedica să simtă lipsa totală de simplitate și naturalețe a lui Racine și să înțeleagă acest vers rostit de Camille:

Tout ce que je voyais me semblait Curiace.[1]

Că scriu aceasta la 53 [de ani] este cît se poate de firesc, dar faptul că am simțit-o în 1800, că am avut un fel de oroare pentru Voltaire și afectarea grosolană din *Alzire*, și în același timp disprețul meu atît de apropiat de ură pentru r[eligie] și atît de îndreptățit, iată un lucru care mă uimește, pe mine, elevul domnului Gagnon, care era atît de mîndru de cele trei zile petrecute ca oaspete al lui Voltaire la Ferney, pe mine, copilul crescut la piciorul micului bust al acestui mare om cocoțat pe un piedestal de abanos.

Dar care din noi doi stă acuma pe piedestalul de abanos?

Oricum, eu îl admir pe cel care eram în februarie 1800, cînd scriam *cella*.

Domnul conte Daru, infinit superior mie și multor altora ca funcționar, ca *avocat consultant*, n-avea destul

[1] „Tot ce vedeam îmi aducea aminte de Curiace", Corneille, *Horace*, Act. I, sc. II.

spirit însă pentru a bănui valoarea acelui nebun orgolios.

Domnul Mazoïer, funcționarul vecin cu mine, care se pare că se plictisea mai puțin de nebunia mea, amestecată cu orgoliu, decît de stupiditatea celorlalți doi funcționari plătiți cu 2.500 de franci fiecare, făcu oarecare caz de mine, dar asta m-a lăsat indiferent. Cineva care era în stare să-l admire pe acel *iscusit curtean* numit Racine trecea în ochii mei drept incapabil să vadă și să simtă *adevăratul frumos*, care însemna pentru mine naivitatea Imogenei exclamînd: „Te salut, casă umilă, care singură ți-ești paznic"[1].

Înjurăturile domnului Mazoïer la adresa lui Shakespeare, și cît de disprețuitoare în 1800!! mă induioșau pînă la lacrimi în favoarea marelui poet. Mai tîrziu, nimic nu m-a determinat s-o ador mai mult pe doamna Dembowski decît bîrfelile prozaicilor din Milano. Dar pot oare da în vileag numele acestei femei fermecătoare? Cine se mai gîndește astăzi la ea? Nu sînt eu oare astăzi poate singurul om, după unsprezece ani de cînd a părăsit această lume? Aplic același raționament și pentru contesa Alexandrine Petit. Nu sînt eu oare astăzi prietenul ei cel mai bun, după douăzeci și doi de ani? Și cînd această carte va apărea (dacă se va încumeta vreodată vreun librar să-și piardă timpul și hîrtia!), cînd această carte va apărea după moartea mea, cine se va mai gîndi la Métilde și la Alexandrine? Și, în ciuda modestiei lor feminine, a acelei groaze de a preocupa publicul, pe care am constatat-o la ele, văzînd publicată această carte de-acolo de unde se află, oare nu se vor bucura?

„*But who to dumb forgetfulness a prey*"[2], oare nu-i o bucurie, după atîția ani, să-ți vezi numele rostit de o gură prietenă?

---

[1] Shakespeare, *Cymbeline*, III, 6. Replica îi aparține, de fapt, lui Belarius evocînd caverna în care s-a refugiat Imogena.

[2] „Dar cum să taci uitînd o frumusețe", vers dintr-o poezie de Thomas Gray; citatul exact este: „*For who to dumb...*"

Dar unde dracu ajunsesem? La biroul pe care scriam *cella*.

Cititorul cu suflet de rînd își va închipui că scopul acestei lungi digresiuni este să ascund rușinea de-a fi scris *cella*. Se înșală, acuma sînt alt om. Erorile celui din 1800 sînt descoperiri pe care le fac, cele mai multe dintre ele, scriind acestea. Nu-mi mai aduc aminte, după atîția ani și evenimente, decît de surîsul femeii pe care o iubeam. Deunăzi uitasem culoarea uneia din uniformele purtate. Oare îți dai seama, o, cititorule binevoitor, ce poate însemna o uniformă într-o armată glorioasă și unic obiect în atenția unei întregi națiuni, ca armata lui Napoleon?

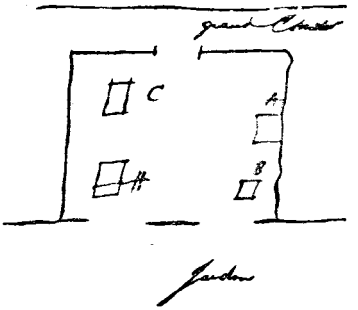

Tei, în fund — Eu eram la biroul H sau H', și domnul Mazoïer, la celălalt. Ceilalți doi funcționari, oameni comuni, în A și B (Un coridor mare — Grădină)

Astăzi, slavă Domnului, tribuna a pus armata în umbră. Hotărît, nu-mi pot aminti strada unde era situat biroul în care am pus pentru prima oară mîna pe condeiul administrativ. Era undeva la capătul străzii Hillerin-Bertin, mărginită pe atunci de zidurile unor grădini. Mă văd pășind grav alături de contele Daru, care mergea la birou după un dejun sumbru și rece în casa cu nr. 505, din colțul străzilor Bellechasse și Lille, cum spuneau vrednicii scriitori din 1800.

Altfel ar fi stat lucrurile dacă domnul Daru mi-ar fi spus: „Cînd ai de scris o scrisoare, gîndește-te întîi bine la ceea ce vrei să spui, apoi la tonul mustrării sau al ordinului, așa cum le-ar dori în cazul respectiv minis-

trul care va semna srisoarea dumitale. În clipa cînd te-ai hotărît, dă-i drumul fără șovăială."

În loc să fac așa, încercam să imit scrisorile domnului Daru; el repeta des *prin urmare*, iar eu împănam scrisorile mele cu *prin urmare*.

Ce distanță de acolo și pînă la marile scrisori ticluite la Viena în 1809, avînd un sifilis cumplit, grija unui spital cu 4.000 de răniți (pasărea zboară[1]), o metresă cu care mă culcam și-o metresă pe care o adoram! Toată această schimbare s-a săvîrșit în mine numai și numai datorită propriilor mele reflecții, domnul Daru nu mi-a dat niciodată alt sfat în afară de furia cu care făcea ștersături pe scrisorile mele.

În schimb, bunul Martial Daru mi se adresa întotdeauna cu gluma pe buze. Venea adeseori la b[ir]oul de război, care reprezenta un fel de curte pentru un comisar de război. Era însărcinat cu poliția spitalului Val-de-Grâce, așa mi se pare, în 1800, și fără îndoială că domnul Daru, mintea cea mai limpede în acest minister în 1800 (și nu exagerez), știa perfect tot ce privea armata de rezervă. Toate vanitățile corpului comisarilor de război erau în mare fierbere în legătură cu organizarea acestui corp, și mai mult încă în legătură cu fixarea uniformei *inspectorilor de intendență*. Mi se pare că atunci l-am văzut pe g[ener]alul Olivier, cu piciorul lui de lemn, recent numit *inspector-șef al intendenței*. Această vanitate, dusă la culme de capelativită cu fir și uniforma roșie, constituia baza discuțiilor din casele Daru și Cardon. Edmond Cardon, împins de o mamă abilă și care îl lingușea fățiș pe contele Daru, obținuse promisiunea unui post de comisar de război adjunct.

Scriind, cred că descopăr că, de fapt, Cardon a purtat o uniformă de culoare albastru-regal, cu broderie de fir la guler și la manșete.

[1] Joc de cuvinte aluziv și intraductibil. Directorul spitalului din Viena se numea Philipp Loiseau. În original: „*l'oiseau vole*": pasărea fură (sau zboară). H. Martineau afirmă că nimic nu justifică acuzația de furt la adresa numitului director.

La asemenea depărtare de satisfacțiile vanității (pasiune secundară la mine), lucrurile imaginate și lucrurile văzute se confundă.

Așadar, venind în vizită la mine la birou, excelentul Martial băgă de seamă că expediasem o scrisoare cu mențiunea *informații*.

„Drace! îmi spuse el rîzînd. Ai și început să trimiți astfel de scrisori!"

Aceasta însemna, așa mi se pare, că uzurpam un privilegiu de subșef de birou cel puțin, eu, ultimul extrabugetar.

Pe baza acestui cuvînt *informații*, biroul *soldelor*, de exemplu, dădea informații privind *solda*, biroul de *echipament*, pe acelea privind *echipamentul*; să presupunem cazul unui ofițer de intendență din Regimentul 7 cavalerie ușoară, trebuind să restituie din solda lui 107 franci, costul serjului primit din greșeală, îmi trebuiau informațiile celor două birouri sus-numite pentru a putea redacta scrisoarea pe care domnul Daru, secretarul g[ener]al, urma s-o semneze.

Sînt convins că foarte puține dintre scrisorile mele ajungeau pînă la domnul Daru. Domnul Barthomeuf, un personaj comun, dar bun funcționar, își începea pe atunci cariera ca secretar particular al domnului Daru (adică funcționar plătit de Ministerul de Război), lucrînd la b[ir]oul unde scria domnul Daru și avînd de îndurat ciudatele necuviințe și excesele de muncă pe care acest om teribil cu el însuși și cu ceilalți le impunea celor din preajma sa. Curînd mă molipsii și eu de *teroarea* inspirată de domnul Daru, și acest sentiment nu m-a părăsit niciodată cînd e vorba de el. Mă născusem cu o sensibilitate excesivă, și duritatea cuvintelor sale n-avea nici limite, nici măsură.

Dar multă vreme n-am fost un personaj destul de important ca să mă bruftuiască. Și acum, cînd reflectez cu mintea limpede la toate astea, văd că niciodată nu s-a purtat într-adevăr rău cu mine. N-am sufe-

rit nici a suta parte din ceea ce a îndurat domnul de Baure, fost procuror general la Tribunalul Suprem din Pau. (Exista acolo vreun tribunal suprem? N-am nici o carte la C[ivit] a V [ecchi] a pentru ca să verific. Cu atît mai bine, această carte pe care o scriu, făcută numai și numai din memorie, nu va fi făcută cu ajutorul altor cărți).

Îmi dau seama că între mine și domnul Daru a existat întotdeauna ceva asemănător unei bucăți din afetul unui tun, smulsă de ghiuleaua inamică, și care apără ca o *saltea* obiectivul lovit de această ghiulea (ca la Tessin, în 1800).

Salteaua mea a fost Joinville (astăzi baronul Joinville, intendent militar al Diviziei I la Paris), apoi domnul de Baure. Ajung la o idee foarte nouă pentru mine: Nu cumva domnul Daru m-a menajat? Tot ce se poate. Dar *teroarea* a fost întotdeauna atît de mare, încît ideea asta nu-mi vine decît în martie 1836.

Toată lumea de la Ministerul de Război se cutremura intrînd în biroul domnului Daru; cît despre mine, era de ajuns să-i văd ușa, și muream de frică. Fără îndoială că domnul Daru a citit în ochii mei acest sentiment, și cu caracterul pe care i-l văd acum (caracter *timid*, pentru care teroarea inspirată era un *zid de apărare*), frica mea trebuie să-l fi măgulit.

Ființele grosolane, așa cum mi se părea domnul Barthomeuf, trebuie să fi simțit mai puțin cuvintele ciudate cu care acest *bou furibund* îi împroșca pe toți cei aflați în preajma sa în momentele cînd era copleșit de muncă.

Cu această teroare el punea în mișcare opt sute de funcționari din biroul de război, împreună cu șefii lor, cincisprezece sau douăzeci mai importanți, majoritatea lipsiți de orice talent; numiți șefi de birou, erau bruftuiți de domnul Daru fără milă. Aceste animale, departe de a scurta și de a simplifica lucrările, căutau

adeseori să le încurce anume pentru domnul Daru *(as makes every day with me my Greek*[1]*).*

Recunosc că asta era suficient ca să bage în boală un om care vede pe biroul său un teanc de douăzeci sau treizeci de scrisori care cer răspuns urgent. Şi astfel de scrisori, cerînd dispoziţii, am văzut adeseori pe biroul domnului Daru în teancuri înalte de un picior, şi pe deasupra scrise şi de nişte oameni care ar fi fost încîntaţi să poată spune: „N-am primit la timp ordinele excelenţei-voastre...“, cu perspectiva unui Napoleon furios la Schönbrünn şi acuzînd de *neglijenţă* etc.

[1] „Cum face zilnic grecul meu cu mine“. (Aluzie la Lysimach Caftangioglu-Tavernier, cancelarul consulului Stendhal şi izvor nesecat de plictiseli pentru acesta (în limba engleză în original).

CAPITOLUL 42[1]

Relațiile mele cu domnul Daru, astfel începute în februarie sau ianuarie 1800, n-au luat sfîrșit decît o dată cu moartea lui în 1828 sau 1829. El a fost binefăcătorul meu în sensul că m-a folosit, preferîndu-mă multora, dar am petrecut destule zile ploioase, cu dureri de cap din cauza unei sobe prea încinse, scriind de la 10 dimineața pînă la 1 după miezul nopții, și asta sub ochii unui om furios și constant în furia sa pentru că îi era *veșnic frică*. Acestea erau *ricoșeurile* despre care vorbește prietenul său Picard: domnului Daru îi era o frică de moarte de Napoleon, iar mie, o frică de moarte de domnul Daru.

Se va vedea la Erfurt, în 1809, *nec plus ultra*-ul muncii noastre. Domnul Daru și cu mine organizasem toată intendența generală a armatei în șapte sau opt zile. Nu exista nici măcar un copist. Uimit el însuși de ceea ce făcea, domnul Daru nu se supăra decît de cel mult două sau trei ori pe zi — a fost o adevărată sărbătoare. Eram furios pe mine însumi pentru că mă lăsam impresionat de cuvintele lui aspre. Asta nu avea nici o importanță pentru avansarea mea, și de altfel niciodată nu m-am omorît pentru avansare. Astăzi, îmi dau seama, căutam pe cît mi-era cu putință să fiu despărțit de domnul Daru, măcar printr-o ușă întredeschisă. Nu puteam suporta cuvintele lui aspre pe seama celor prezenți și a celor absenți.

Pe vremea cînd scriam *cela* cu doi *l* la Ministerul de Război, în capul străzii Hillerin-Bertin, eram încă foarte departe de a cunoaște toată duritatea domnului

[1] Scris la Civita Vecchia în zilele de 5, 6 și 7 martie 1836 (n. ed. fr.).

Daru, acest vulcan de înjurături. Eram uluit, aveam doar experiența unui copil de 9 ani, și totuși împlinisem nu demult 17, la 23 ianuarie 1800.

Faptul care mă dezola era conversația neîntreruptă și plictisitoare a celorlalți funcționari, colegii mei, care mă împiedica să lucrez și să gîndesc. M-au năucit cu vorbăria lor mai bine de șase săptămîni, de la orele 4, de cînd soseam.

Félix Faure, colegul meu destul de intim din Grenoble, nu era stăpînit, ca mine, de reverii nebunești despre iubire și artă. Tocmai în această lipsă de nebunie s-a poticnit prietenia noastră, care n-a fost decît o simplă tovărășie de viață. El este astăzi *pair* al Franței, prim-președinte, și îi condamnă fără prea multe remușcări, cred, la douăzeci de ani de închisoare pe „nebunii din Aprilie", mult prea aspru pedepsiți chiar și cu șase luni de închisoare, dat fiind sperjurul *of the K[ing]*, și la moarte pe acest al doilea Bailly, înțeleptul Morey[1], ghilotinat la 19 martie 1836, vinovat, poate, dar fără dovezi. Dacă lui Félix Faure i s-ar cere să comită o fărădelege, el ar rezista doar în primele cinci minute, dar dacă acorzi douăzeci și patru de ore vanității sale, cea mai burgheză din cîte mi-a fost dat să cunosc, dacă un r[ege] îi va cere capul unui nevinovat, el va găsi destule motive ca să i-l acorde. Egoismul și lipsa totală a celei mai mici scîntei de generozitate, reunite într-un caracter trist, de tip englezesc, și obsedat de frica de a nu înnebuni, ca mama și ca sora sa, constituie caracterul acestui coleg al meu. Este cel mai plat dintre toți prietenii mei și cel care a făcut cea mai mare avere.

Cîtă deosebire față de generozitatea lui Louis Crozet, Bigillion! Mareste ar face aceleași lucruri, dar fără iluzii de avansare și la modul italienesc. Edmond Cardon ar fi făcut aceleași lucruri, dar gemînd și acoperindu-le cu toată eleganța posibilă; d'Argout, cu

[1] Pierre Morey, complicele lui Fieschi, care a atentat la viața regelui Ludovic Filip; a fost ghilotinat la 19 februarie.

curaj și gîndindu-se la pericolul personal și biruindu-și această frică. Louis Crozet (inginer-șef la Grenoble) și-ar fi riscat mai degrabă viața ca un erou decît să condamne la douăzeci de ani de închisoare un nebun generos ca Kersausie[1] (pe care nu l-am văzut niciodată), mult prea aspru pedepsit cu șase luni de închisoare. Colomb ar refuza încă și mai net decît L[ouis] Crozet, dar ar putea fi tras pe sfoară. Așadar, cel mai lipsit de valoare dintre toți prietenii mei este Félix Faure *(pair* al Franței), cu care am fost foarte intim în ianuarie 1800, din 1803 la 1805 și din 1810 la 1815 sau 16.

L[ouis] Crozet mi-a spus că talentele sale abia ating mediocritatea, dar tristețea lui veșnică îi conferea o anume demnitate pe vremea cînd l-am cunoscut la *matematici*, așa mi se pare, prin 1797. Tatăl său, născut foarte sărac, agonisise o avere frumușică în administrația finanțelor, și avea un domeniu frumos la Saint-Ismier (la două leghe de Grenoble, pe drumul dintre Barraux și Chambéry).

Dar mă gîndesc că severitatea mea față de acest plat *pair* al Franței va trece drept invidie. Oare voi fi crezut cînd voi adăuga că aș privi cu mult dispreț un schimb de reputație cu el? Zece mii de franci și la adăpost de orice urmărire *for my futurs writings*[2] ar fi *bastonul meu de mareșal*, ideal, e adevărat.

Félix Faure m-a prezentat, la cererea mea, lui Fabien, profesor de scrimă din strada Montpensier, cred, strada cabrioletelor, lîngă „Théâtre Français", după Corazza, lîngă pasajul de vizavi de fîntîna și casa în care a murit Molière. Acolo făceam scrimă în aceeași sală împreună cu mai mulți grenoblezi, dar nu cu ei.

Printre alții, și doi mari ticăloși (vorbesc de fond, și nu de aparență, și de ticăloșie în afaceri particulare, și nu de stat), domnii Casimir Périer, mai tîrziu ministru, și Duchesne, membru al Camerei Deputaților în

[1] Unul dintre „conjurații din Aprilie".
[2] „Pentru viitoarele mele scrieri" (în limba engleză în original).

1836. Cel din urmă nu numai că fura zece franci la joc, la Grenoble, prin 1820, dar a şi fost prins asupra faptului.

Pe vremea aceea, Casimir Périer era poate cel mai frumos dintre tinerii din Paris, era sumbru, sălbatic, în ochii lui frumoşi lucea nebunia.

Spun nebunie în sens propriu. Doamna Savoye de Rollin, sora lui, o habotnică celebră, dar nu rea, totuşi, fusese nebună, şi timp de cîteva luni ţinuse nişte discursuri demne de Aretino, şi-n termenii cei mai deslu-şiţi cu putinţă şi fără nici o perdea. Ciudat lucru, de unde o fi scos o habotnică din lumea bună o duzină de cuvinte pe care eu însumi nu mă încumet să le scriu aici? Ceea ce explică oarecum acest gen de amabilităţi este faptul că domnul Savoye de Rollin, un om de mare spirit, libertin, filozof etc., etc., prieten cu unchiul meu, nu mai făcea două parale, din cauza abuzului, cu un an sau doi înainte de a se căsători cu fiica lui Périer *milord*. Aşa fusese botezat în Grenoble acest om de spirit, prietenul familiei mele, care dispreţuia din toată inima lumea bună şi care a lăsat trei sute cincizeci de mii de franci fiecăruia din cei zece sau doisprezece copii ai săi[1], cu toţii mai mult sau mai puţin găunoşi, tîmpiţi şi nebuni. Preceptorul lor fusese şi-al meu, acea canalie profundă şi uscată, domnul a[bate] Raillane.

Domnul Périer *milord* era veşnic cu gîndul doar la bani. Bunicul meu Gagnon, care ţinea la el, în ciuda protestantismului său afişat în *lumea bună* şi care îl irita foarte tare pe domnul Gagnon, îmi povestea că ori de cîte ori intra într-un salon, domnul Périer nu se putea abţine să nu socotească mai întîi foarte exact dintr-o privire preţul mobilierului. Bunicul, ca orice ortodox, punea pe seama domnului Périer *milord*, care fugea de lumea bună din Grenoble ca de ciumă (prin 1780), mărturisiri umilitoare.

[1] *Nota lui R. Colomb*: „Cinci sute de mii de franci fiecăruia din cei zece copii" (n. ed. fr.).

Într-o seară bunicul se întîlni cu el pe stradă:

— Nu urci cu mine la doamna Quinsonnas?

— Să-ți spun un lucru, dragul meu Gagnon, după ce n-ai văzut mult timp lumea bună și ai apucat să te obișnuiești cu cea proastă, nu te mai simți la locul tău în cea bună.

Presupun că lumea bună a președintelui de la Tribunalul Suprem din Grenoble, doamnele de Sassenage, de Quinsonnas, de Bailly, mai conținea un grad de impuritate, sau de *afectare* mult prea supărător pentru un om cu spiritul atît de ascuțit ca domnul Périer *milord*. Cred că eu m-aș fi plictisit din cale-afară în societatea în care strălucea Montesquieu prin 1745, la doamna Geoffrin sau la doamna de Mirepoix. Nu demult am descoperit că spiritul primelor douăzeci de pagini din La Bruyère (care în 1803 a contribuit la educația mea literară, după elogiile lui Saint-Simon citite în edițiile în trei și în șapte volume) este ilustrarea exactă a ceea ce numește Saint-Simon a fi infinit de spiritual. Or, în 1836, aceste prime douăzeci de pagini sînt puerile, găunoase, de un bonton desăvîrșit, desigur, dar nu prea meritau osteneala de a fi scrise. Stilul lor este admirabil prin aceea că nu alterează gîndirea, care din nenorocire este *sine ictu*. Se poate ca aceste douăzeci de pagini să fi fost spirituale pînă în 1789. Spiritul atît de delicios pentru cel care îl gustă nu durează. Tot așa cum o piersică frumoasă se trece în cîteva zile, spiritul se trece în două sute de ani și cu mult mai repede încă atunci cînd intervine o revoluție în raporturile dintre clasele unei societăți, în repartiția puterii într-o societate.

Spiritul trebuie să fie cu cinci sau șase grade peste ideile care formează inteligența unui public.

Dacă depășește cu opt grade, el îi *dă acestui public amețeli* (defectul conversației lui D[omini] que atunci cînd este însuflețit).

Ca să limpezesc pe deplin felul meu de a gîndi, voi spune că La Bruyère era cu cinci grade peste inteli-

genţa obişnuită a ducilor de Saint-Simon, de Charost, de Beauvilliers, de Chevreuse, de la Feuillade, de Villars, de Montfort, de Foix, de Lesdiguières (bătrînul Canaple), d'Harcourt, de la Rocheguyon, de la Rochefoucauld, d'Humières, a doamnelor de Maintenon, de Caylus, de Berry etc., etc.

La Bruyère trebuie să fi fost de nivelul inteligenţelor de prin 1780, din timpul ducelui de Richelieu, Voltaire, a domnului de Vaudreuil, a ducelui de Nivernais (pretinsul fiu al lui Voltaire), pe vremea cînd anostul Marmontel trecea drept spiritual, de pe timpul lui Duclos, Collé etc., etc.

În 1836, cu excepţia celor privitoare la arta literară sau mai degrabă la *stil*, exceptînd categoric judecăţile despre Racine, Corneille, Bossuet etc., La Bruyère rămîne sub inteligenţa unei societăţi care s-ar întruni la doamna Boni de Castellane, compusă din domnii Mérimée, Molé, Koreff, eu, Duprin vîrstnicul, Thiers, Béranger, ducele Fitz-James, Sainte-Aulaire, Arago, Villemain.

Pe cinstea mea, de fapt spiritul lipseşte, fiecare îşi rezervă forţele pentru profesiunea care îi asigură un rang în lume: Spiritul *bani peşin*, imprevizibil chiar şi pentru vorbitor, spiritul lui Dom[ini]que înspăimîntă convenienţele. Dacă nu mă înşel, *spiritul* se va refugia la doamnele cu moravuri uşoare, la doamna Ancelot (care n-are mai mulţi amanţi decît doamna de Talaru, prima sau a doua), dar la care îndrăzneşti mai mult.

Ce digresiune îngrozitoare în favoarea cititorilor din 1880! Dar vor înţelege ei oare aluzia *în favoarea?* Mă îndoiesc, tarabagiii de atunci vor avea altă lozincă pentru a îmbia lumea să cumpere discursurile regelui. Ce înseamnă o aluzie *explicată?* Spirit în maniera lui Charles Nodier, un spirit plicticos.

Vreau să lipesc aici un exemplu de stil din 1835. E vorba de Gozlan vorbind în *Le Temps*...

.....

Cel mai blînd, cel mai într-adevăr tînăr dintre toți acești sumbri grenoblezi care făceau scrimă la elegantul Fabien era, fără îndoială, domnul César Pascal[1], fiul unui tată la fel de amabil și căruia Casimir Périer, ministru fiind, i-a dat Legiunea de Onoare, iar fratelui său nelegitim, amabilul Turquin, percepția generală a departamentului Auxerre, și, în sfîrșit, o altă percepție generală, cea din Valence, nepotului lui Casimir, domnului Camille Teisseire.

Dar în afară de semișarlatanismul său de negustor, domnul Casimir Périer avea acea calitate tipic dofineză, știa *să vrea*. Atmosfera Parisului, slăbind și măcinînd facultatea de *a vrea*, încă nu pătrunsese în munții noștri în 1800. Sînt un martor fidel în ceea ce îi privește pe colegii mei. Napoleon, Fieschi aveau calitatea de *a vrea* care îi lipsește domnului Villemain, domnului Casimir Delavigne, domnului de Pastoret (Amedée), crescuți la Paris.

La elegantul Fabien m-am convins de lipsa mea de talent pentru scrimă. Ajutorul său, sumbrul Renouvier, care s-a sinucis, cred eu, după ce omorîse în duel cu o lovitură de sabie pe cel mai bun prieten al său, mi-a dat foarte cinstit a înțelege lipsa mea de talent. Am fost întotdeauna fericit să mă bat cu pistolul, nu prevedeam această fericire în 1800, și, plictisit să tot parez prea tîrziu terțele și cuartele, hotărîi ca, atunci cînd va fi cazul, să dau pur și simplu buzna în adversar. În armată mă simțeam întotdeauna stîngaci cînd mă vedeam cu sabia la șold. La Brunswick, de exemplu, cu ajutorul marelui șambelan de Münchhausen, neîndemînarea mea m-ar fi putut expedia *ad patres*, din fericire în ziua aceea el nu fu viteaz, sau mai de grabă nu vru să se compromită. Mi-a lipsit de asemeni talentul pentru vioară, și, dimpotrivă, am un talent înnăscut și deosebit să țintesc potîrnichile și iepurii, iar la Brunswick, un corb nimerit dintr-un foc de pistol de la patruzeci de pași, din goana trăsurii, mi-a

[1] Nota lui R. Colomb: „Mort la Bourgoin în mai 1838" (n. ed. fr.).

atras respectul aghiotanților generalului Rivaud, omul acela atît de politicos *(Rivaud de la Raffinière*, urît de prințul de Neuchatel, [Berthier], mai tîrziu comandant la Rouen și ultraregalist prin 1826).

Am avut de asemeni fericirea de-a doborî un *banco-zettel* la Viena, la „Prater", în duelul aranjat cu domnul Raindre, colonel sau comandant de escadron de artilerie ușoară. Acest mare viteaz n-a prea fost de loc viteaz!

În fine, toată viața am purtat sabie, neștiind s-o mînuiesc. Am fost întotdeauna gras și obosesc ușor. Planul meu a fost întotdeauna: „Ești gata?" și la atac cu o lovitură de secundă.

Pe vremea cînd făceam scrimă cu César Pascal, Félix Faure, Duchesne, Casimir Périer și încă vreo doi sau trei dofinezi, l-am vizitat pe Périer *milord* (în Dauphiné se suprimă domnul atunci cînd omul are o poreclă); l-am găsit într-un apartament din frumoasele sale case care aparținuseră odinioară familiei de Feuillants (în preajma străzii Castiglione de astăzi). Ocupa unul din apartamentele pe care nu le putea închiria. Era avarul cel mai jovial cu putință, și compania lui era deosebit de plăcută. Ieși cu mine, purta o haină albastră, pe pulpana căreia avea o pată ruginie cu diametrul de o șchioapă.

Nu pricepeam cum era cu putință ca un om atît de amabil în aparență (semănînd aproape cu vărul meu Rebuffel) să-și lase propriii săi copii, Casimir și Scipion, muritori de foame.

Casa Périer păstra cu 5% economiile servitoarelor, portarilor, micilor proprietari, erau sume de 500, 800, rareori 1.500 de franci. Cînd apărură asignatele și cînd, în schimbul unui ludovic de aur, primeai o sută de franci, el îi rambursă pe toți acești bieți oropsiți; mulți dintre ei s-au spînzurat ori s-au înecat.

Familia mea considera acest procedeu infam. El nu mă surprinde cînd e vorba de negustori, dar cum se

poate ca, odată ajuns milionar, să nu găsești un pretext onest pentru a rambursa servitoarele?

Familia mea era de o corectitudine deplină în afacerile bănești; faptul că una din rudele sale rambursase în asignate o sumă de opt sau zece mii de franci, restituită deponenților în biletele emise de banca lui Law (1718, cred, pînă în 1793), fu dezaprobat cu indignare.

Aș scrie un roman dacă aș vrea să notez aici impresia pe care mi-au făcut-o cele văzute la Paris, impresie atît de puternic modificată mai tîrziu.

CAPITOLUL 43[1]

Nu știu dacă am spus că la cererea tatălui său, domnul Daru mă luă cu el de două sau trei ori la societățile literare pe care le prezida, spre marea plăcere a tatălui său. Am admirat acolo talia și mai ales pieptul doamnei *Pipelet*, soția unui biet chirurg specialist în hernii, pe care mai tîrziu am cunoscut-o oarecum în calitate de prințesă.

Domnul Daru își recita versurile cu o bonomie care mi se păru foarte ciudată pe fața aceea severă și aprinsă; îl priveam cu uimire. Îmi spuneam: „trebuie să-l imit", dar nu aveam nici o poftă s-o fac.

Îmi aduc aminte de plictiseala ucigătoare a duminicilor — mă plimbam pe unde apucam; va să zică, ăsta-i Parisul, la care rîvnisem atîta! Lipsa munților și a pădurilor îmi strîngea inima. Pădurile erau intim legate de visurile mele de iubire duioasă și devotată, ca în Ariosto. Toți oamenii mi se păreau *prozaici* și plați în ideile lor despre iubire și literatură. Mă feream să împărtășesc obiecțiile mele împotriva Parisului. Așa se face că n-am aflat că centrul Parisului se află la o distanță de o oră de o frumoasă pădure, sălaș de cerbi pe timpul regilor. Cît de încîntat aș fi fost în 1800 să văd pădurea de la Fontainebleau, unde existau cîteva stînci în miniatură, pădurile de la Versailles, Saint-Cloud etc., etc. Aș fi găsit probabil că aceste păduri seamănă prea mult cu o grădină.

Se puse problema numirii unor adjuncți ai comisarilor de război. Mi-am dat seama după atențiile sporite ale doamnei Cardon față de familia Daru și chiar față de

[1] Scris la Civita Vecchia în zilele de 7 și 8 martie 1836 (n. ed. fr.).

mine. Domnul Daru își petrecu o dimineață întreagă la ministru cu un raport în această privință.

Îngrijorarea mi-a fixat în minte imaginea biroului la care așteptam rezultatul; îl schimbasem, masa mea era situată într-o încăpere foarte mare, astfel: H — eu, TTT — mese ocupate de diverși funcționari. Revenind de la ministru, domnul Daru urmă linia DD'; obținuse,

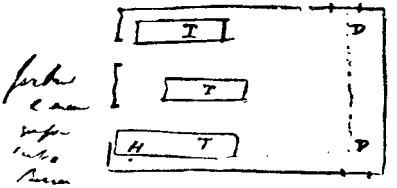

(Grădină. Aceeași ca și pentru celălalt birou)

așa mi se pare, numirea lui Cardon și a lui Barthomeuf. N-am fost de loc invidios pe Cardon, ci doar pe domnul Barthomeuf, pe care nu-l putusem suferi niciodată. În așteptarea deciziei, scrisesem pe rezemătoarea mîinii: RUDĂ REA, cu majuscule.

Notați că domnul Barthomeuf era un funcționar excelent, căruia domnul D[aru] îi semna toate scrisorile (cu alte cuvinte, domnul Bar[thomeuf] prezenta douăzeci de scrisori, domnul D[aru] semna douăsprezece, mai semna, corectînd el însuși, vreo șase sau șapte, și trimitea la refăcut una sau două).

Dintr-ale mele semna abia jumătate, și ce mai scrisori! Dar domnul Bartho[meuf] avea geniul și înfățișarea unui băiat de prăvălie și, exceptînd autorii latini pe care îi știa așa cum știa și *Regulamentul soldelor*, era incapabil să lege două vorbe despre raporturile literaturii cu natura omului, cu modul în care îl influențează; eu înțelegeam perfect felul în care Helvétius îl explica pe Regulus, făceam de unul singur un mare număr de aplicații de acest gen, îl depășisem de mult pe Cailhava în arta comediei etc., etc.,

ceea ce mă îndreptățea să mă cred superiorul sau cel puțin egalul domnului Barthomeuf.

Domnul D[aru] ar fi trebuit să obțină numirea mea și-apoi să mă pună serios la muncă. Dar hazardul m-a dus de mînă în cinci sau șase împrejurări importante din viața mea. Îi sînt într-adevăr dator Fortunei o mică statuie. A fost un foarte mare noroc pentru mine că n-am fost numit adjunct o dată cu Cardon. Pe atunci nu gîndeam la fel, suspinam puțin privind frumoasa lui uniformă aurită, capela și sabia lui. Dar nu încercam nici cel mai mic sentiment de invidie. Pentru că înțelegeam că eu n-am o mamă ca doamna Cardon. O văzusem plictisindu-l pe domnul Daru (Pierre) cu atîta insistență, încît l-ar fi scos din sărite și pe cel mai flegmatic om din lume. Domnul Daru nu se supăra, dar ochii lui de mistreț meritau să fie pictați. În cele din urmă îi spuse de față cu mine: „Doamnă, am onoarea să vă promit că dacă va fi vorba de numirea unor adjuncți, fiul dumneavoastră va fi unul dintre ei".

Sora doamnei Cardon era, așa mi se pare, doamna Auguié de la Poștă, ale cărei fiice se împrieteneau pe-atunci foarte intim cu cetățeanca Hortense Beauharnais. De educația acestor domnișoare se ocupase doamna Campan, cunoștință și probabil prietenă cu doamna Cardon.

Făceam glume și-mi cheltuiam toată amabilitatea mea din 1800 cu domnișoarele Auguié, dintre care una se mărită curînd după asta, așa mi se pare, cu mareșalul Ney.

Le găseam vesele și drăguțe, eu trebuie să fi fost un animal ciudat, se poate ca aceste domnișoare să fi avut destul spirit pentru a vedea că sînt *ciudat*, dar nu *plat*. În fine, nu-mi explic de ce, dar eram bine primit. Ce salon admirabil pentru a fi cultivat! Iată ce ar fi trebuit să mă facă să pricep domnul Daru-tatăl. Acest adevăr, fundamental la Paris, nu l-am întrezărit pentru prima oară decît cu douăzeci și șapte de ani mai

tîrziu, după faimoasa bătălie de la San-Remo[1]. Norocul, cu care mă pot lăuda atît, m-a plimbat printr-o sumedenie de saloane dintre cele mai influente. Am refuzat în 1814 o slujbă de milioane, în 1828 mă aflam în societatea intimă a domnilor Thiers (ministru al afacerilor externe, ieri), Mignet, Aubernon, Béranger. Mă bucuram de mare considerație în acest salon. Pe domnul Aubernon îl găseam plicticos, pe Mignet — lipsit de spirit, pe Thiers — un palavragiu prea obraznic; doar Béranger mi-a plăcut, dar, pentru a nu avea aerul că lingușesc puterea, n-am mers să-l vizitez la închisoare, lăsînd-o pe doamna Aubernon să mă considere un om imoral.

Și doamna contesă Bertrand, în 1809 și 1810! Ce lipsă de ambiție, sau mai degrabă ce lene!

Nu regret de loc ocaziile pierdute. În loc de zece, aș fi avut douăzeci de mii; în loc de c[aval]er, aș fi ofițer al Leg[iunii] de Onoare, dar zilnic mi-aș fi petrecut vreo trei sau patru ore cu aceste platitudini ale ambiției împodobite cu numele de politică, aș fi făcut o sumedenie de semijosnicii, aș fi prefect de Mans (în 1815 era să fiu numit prefect de Mans).

Singurul lucru pe care îl regret este șederea la Paris, dar Parisul m-ar fi obosit în 1836 așa cum sînt obosit de singurătatea mea printre sălbaticii din C[ivit]a V[ecchi]a.

La urma urmei, nu regret nimic, afară de faptul că nu mi-am procurat o rentă cu gratificațiile primite de la Napoleon prin 1808 și 1809.

Aceasta nu înseamnă totuși că domnul Daru-tatăl a greșit mai puțin în ideile sale nespunîndu-mi: „Ar trebui să încerci să placi doamnei Cardon și nepoatelor sale, domnișoarele Auguié. Prin protecția lor vei ajunge comisar de război cu doi ani mai devreme. Nu sufla o vorbă, nici chiar lui Daru, despre ceea ce ți-am spus acum. Ține minte că nu vei fi avansat decît cu ajutorul

[1] Anagramă de la Saint-Omer, unde locuia contesa Curial cînd s-a produs ruptura dintre ea și Stendhal (sept. 1826).

saloanelor. Lucrează bine dimineața, iar seara cultivă saloanele; rostul meu este să te îndrum. De exemplu, dobîndește-ți meritul asiduității, cu asta trebuie să începi. Nu lipsi nici o marți de la doamna Cardon."

Toată această pălăvrăgeală era necesară pentru a te face înțeles de un nebun care se gîndea mai mult la *Hamlet* și la *Mizantropul* decît la viața reală. Cînd mă plictiseam într-un salon, lipseam de acolo în săptămîna ce urma și nu reapăream decît după cincisprezece zile. Cu franchețea privirii mele, cu nefericirea extremă și lipsa de vlagă pe care mi le pricinuiește *plictisul*, se vede limpede cam cum progresau interesele mele prin astfel de absențe. De altfel, cînd era vorba de un prostănac, cu spuneam întotdeauna: *e un prostănac*. Această manie mi-a atras *o lume de dușmani*. De cînd am început să am spirit (în 1826), epigramele s-au ținut lanț, și încă *vorbe de spirit care nu se mai pot uita*, îmi spunea într-o zi buna doamnă Mérimée. Ar fi trebuit să fiu ucis de zece ori, și totuși nu m-am ales decît cu trei răni, dintre care două sînt niște zgîrieturi (la mîna și la piciorul stîng).

Saloanele mele din decembrie pînă în aprilie 1800 erau: doamna Cardon, doamna Rebuffel, doamna Daru, domnul Rebuffel, doamna Sorel[1], cred, al cărei soț mă escortase în timpul călătoriei. Erau niște persoane amabile și utile, serviabile, care se ocupau foarte amănunțit de afacerile mele, care îmi cultivau prietenia din cauza trecerii deja foarte mari a domnului Daru (contele). Dar mă plictiseam pentru că nu aveau nimic romanesc și literar; *(cut there[2])*, le-am abandonat cu totul.

Verii mei Martial și Daru (contele) făcuseră războiul din Vendée. Niciodată n-am văzut oameni mai lipsiți de orice sentiment patriotic; cu toate astea, la Rennes, la Nantes și prin toată Bretania riscaseră să fie de douăzeci de ori asasinați; din cauza asta nu-i iubeau

[1] Același pe care Stendhal îl numise mai înainte Rosset.
[2] „Am tăiat aici" (în limba engleză în original).

de loc pe Bourboni, vorbeau despre ei doar cu respectul datorat nefericirii, iar doamna Cardon ne spunea aproape tot adevărul despre Marie-Antoinette: bună, mărginită, plină de trufie, foarte ușuratică și bătîndu-și joc îngrozitor de lăcătușul numit Ludovic al XVI-lea, atît de deosebit de amabilul conte d'Artois. De altfel, curtea de la Versailles era un adevărat balamuc; cu excepția lui Ludovic al XVI-lea, poate, și asta rareori, toți aceia care promiteau sau jurau ceva în favoarea poporului știau de la bun început că nu vor face nimic.

Cred că îmi aduc aminte că la doamna Cardon s-au citit *Memoriile* prietenei sale, doamna Campan[1], foarte deosebite de predica plicticoasă și nătîngă tipărită prin 1820. De multe ori nu treceam înapoi strada decît pe la orele 2 dimineața; acolo mă simțeam în largul meu, eu, adoratorul lui Saint-Simon, și vorbeam într-un fel care nu se potrivea cîtuși de puțin cu nerozia și exaltarea mea obișnuită.

L-am adorat pe Saint-Simon în 1800 la fel ca și în 1836. Spanacul și Saint-Simon au fost singurele mele pasiuni durabile, urmînd totuși aceleia de a trăi la Paris cu o rentă de o sută de ludovici și scriind cărți. Félix Faure mi-a amintit în 1829 că așa îi vorbeam în 1798.

Familia Daru fu ocupată pînă peste cap cu decretul privind organizarea corpului inspectorilor de intendență, decret adeseori modificat, așa mi se pare, de domnul Daru (contele), apoi de numirea contelui Daru și a lui Martial; primul fu inspector, iar al doilea subinspector la intendență, amîndoi purtînd capelă tivită cu fir și haină roșie. Această frumoasă uniformă îi irită pe militari, oricum mai puțin găunoși în 1800 decît cu doi sau trei ani mai tîrziu, cînd virtutea ar fi fost considerată ridicolă.

Cred că am epuizat prima mea ședere la Paris, din octombrie 1799 pînă în aprilie sau mai 1800, ba chiar

[1] *Les Mémoires de Madame Campan* au apărut în 1823.

am flecărit prea mult; va trebui să mai tai. Exceptînd frumoasa uniformă a lui Cardon (guler brodat cu fir), sala lui Fabien și teii mei din fundul grădinii ministerului, restul îmi apare doar ca printr-un nor. Cu siguranță că mă vedeam des cu Mante, dar n-am nici o amintire. Oare atunci a murit Grand-Dufay în cafeneaua „Europe" din bulevardul du Temple, sau în 1803? Nu pot spune exact.

La minister, domnii Barthomeuf și Cardon erau adjuncți, iar eu, foarte jignit și, fără îndoială, foarte ridicol în ochii domnului Daru. Pentru că, la urma urmei, nu eram în stare să întocmesc nici cea mai neînsemnată scrisoare. Martial, acest om excelent, mi se adresa tot cu gluma pe buze și niciodată nu mi-a dat a înțelege că n-am stofă de funcționar. Era ocupat pînă peste cap cu amorurile lui cu doamna Lavalette, cu doamna Petiet, pentru care rezonabilul său frate, contele Daru, se pusese adeseori în situații ridicole; avea pretenția s-o îmbuneze cu versuri pe zîna aceea rea. Toate astea le aflai cîteva luni mai tîrziu.

Toate aceste lucruri atît de noi pentru mine mă depărtau cu cruzime de ideile mele literare sau de iubirea pasionată și romanescă; pe-atunci se confundau. Pe de altă parte, oroarea mea pentru Paris diminua, în schimb eram absolut nebun, ceea ce credeam adevărat într-o zi mi se părea fals în ziua următoare. Capul meu era doar o jucărie a inimii. Dar am cel puțin satisfacția că nu m-am destăinuit niciodată nimănui.

De cel puțin treizeci de ani am uitat de epoca atît de ridicolă a primei mele călătorii la Paris, știind bine însă că ajunge oricînd să fac doar un semn pentru ca gîndurile să înceapă să curgă potop. Nu sînt nici opt zile de cînd mă gîndesc iar la ea; dacă, totuși, există vreo părere preconceptă în cele ce scriu, ea este împotriva lui Brulard din acea vreme.

Nu știu dacă i-am făcut ochi dulci doamnei Rebuffel și fiicei sale în timpul acestei prime călătorii și dacă am avut durerea de-a o pierde pe doamna Cambon

pe vremea cînd mă mai aflam la Paris. Îmi amintesc doar că domnișoara Adèle R[ebuffel] îmi povestea tot soiul de ciudățenii despre domnișoara Cambon, cu care fusese colegă și prietenă. Domnișoara Cambon, avînd o dotă de douăzeci și cinci sau treizeci de mii de franci rentă, ceea ce era enormisim la sfîrșitul Republicii, în 1800, împărtăși soarta tuturor situațiilor prea frumoase, fu victima celor mai stupide idei. Presupun că ar fi trebuit măritată la 16 ani, sau cel puțin silită să facă multă mișcare.

Nu păstrez nici cea mai mică amintire despre plecarea mea la Dijon în armata de rezervă; excesul de bucurie a absorbit totul. Domnii Daru (contele), pe-atunci inspector la Intendență, și Martial Daru, subinspector, plecaseră înaintea mea.

Cardon nu s-a grăbit de loc, iscusita lui mamă voia să-l împingă pe altă cale. Sosi curînd la Milano, ca aghiotant al ministrului de război Carnot. Napoleon s-a folosit de acest mare cetățean pentru a-l *uza (id est*: a-l face nepopular și ridicol, dacă se putea; curînd Carnot recăzu într-o nobilă sărăcie, de care Napoleon nu s-a rușinat decît prin 1810, cînd nu-i mai era frică de el).

Habar n-am de sosirea mea la Dijon și nici de cea la Geneva. Imaginea acestor două orașe a fost ștearsă de imaginile mai complete pe care mi le-au lăsat călătoriile ulterioare. Fără îndoială că eram nebun de bucurie. Aveam cu mine vreo treizeci de volume în stereotipar. Ideea de perfecționare și de *invenție nouă* îmi stîrneau adorația pentru aceste volume. Foarte sensibil la senzațiile olfactice, îmi petreceam tot timpul spălîndu-mă pe mîini după lectura unei cărți vechi, și mirosul urît îmi inspirase o prejudecată împotriva lui Dante și a frumoaselor ediții din acest poet adunate de biata mea mamă, idee întotdeauna scumpă și sacră pentru mine și care prin 1800 era încă pe primul plan.

Sosind la Geneva, eram nebun după *La Nouvelle Héloïse;* primul meu drum fu la vechea casă

în care s-a născut J.-J. Rousseau în 1712 și pe care în 1833 am găsit-o preschimbată într-o casă superbă, imagine a utilității și a comerțului.

La Geneva lipseau diligențele; găsii începutul acelei dezordini care se pare că domnește de obicei în armată. Îi fusesem recomandat cuiva, se pare unui com[isa]r de război francez lăsat acolo pentru treceri și transporturi. Contele Daru lăsase un cal bolnav, și eu am așteptat însănătoșirea lui.

Acolo reîncep, în fine, amintirile mele. După numeroase amînări, într-o bună dimineață pe la orele 8, uriașul meu cufăr este legat pe calul acela, un murg elvețian, iar eu încalec de îndată ce ies pe Poarta Lausanne.

Era pentru a doua sau a treia oară în viața mea. Séraphie și tata se împotriviseră întotdeauna să mă vadă încălecînd, făcînd scrimă etc.

După primii douăzeci de pași, acest cal, care nu ieșise de o lună din grajd, o ia la goană și se năpustește spre lac, apucînd-o pe un cîmp de sălcii; cred că îl rodea cufărul meu.

CAPITOLUL 44[1]

Muream de frică, dar sacrificiul fusese hotărît, nici cele mai mari primejdii nu m-ar mai fi putut opri. Mă uitam la greabănul calului, şi distanţa de trei picioare care mă despărţea de pămînt mi se părea o prăpastie fără fund. Culmea caraghioslîcului, cred că aveam şi pinteni.

Aşadar, căluţul meu sprinten galopa razna printre sălcii, cînd mă auzii chemat: era servitorul înţelept şi prevăzător al căpitanului Burelviller. Strigîndu-mi să trag de dîrlogi şi apropiindu-se, el reuşi să oprească în fine calul după o galopadă de cel puţin un sfert de ceas în toate direcţiile. Mi se pare că printre multele mele spaime era şi aceea de-a nu fi tîrît în lac.

— Ce vrei? îi spusei servitorului, cînd reuşi, în fine, să-mi astîmpere calul.

— Stăpînul meu doreşte să vă spună ceva.

Primul meu gînd fu să pun mîna pe pistoale; precis că vor să mă aresteze. Drumul era plin de oameni, dar toată viaţa n-am văzut decît propriile mele idei, şi nu realitatea (ca un *cal nărăvaş*, mi-a spus cu şaptesprezece ani mai tîrziu domnul conte de Tracy).

Mă întorsei semeţ la căpitan, pe care l-am găsit aşteptîndu-mă plin de bunăvoinţă pe şosea.

„Ce doriţi de la mine, domnule?“ îi spusei, gata să pun mîna pe pistol şi să trag.

Căp[itanul] era un bărbat înalt şi blond, între două vîrste, slab, cu o înfăţişare batjocoritoare şi şireată; n-avea nimic atrăgător, dimpotrivă. Mă lămuri că tocmai ieşea pe poartă, cînd D... i-a spus: „Vezi că e

[1] Scris la Civita Vecchia în zilele de 8 şi 9 martie 1836 (n.ed.fr.).

un tinerel care merge la armată pe calul acela, încalecă pentru prima oară și habar n-are ce-i aia armată. Fie-ți milă și ai grijă de el măcar în primele zile."

Așteptînd mereu să mă supăr și gîndindu-mă la pistoalele mele, examinam sabia dreaptă și teribil de lungă a că[pita]nului Burelviller, care, așa mi se pare, făcea parte din cavaleria grea: uniformă albastră, butoni și epoleți de argint.

Culmea ridicolului, cred că și eu aveam sabie, ba chiar, dacă stau și mă gîndesc, sînt sigur că da.

În măsura în care pot judeca cele întîmplate, se pare că i-am plăcut acestui domn de Burelviller, care avea aerul unui mare șnapan și care probabil că fusese dat afară din regimentul său și căuta acum să se lipească de altul. Dar asta e o presupunere, ca și fizionomia persoanelor cunoscute la Grenoble înainte de 1800. Parcă eram în stare să judec?

Domnul de Burelviller răspundea la întrebările mele și mă învăța să călăresc. Făceam etapele împreună, mergeam împreună să ne luăm foaia de încartiruire, și asta a ținut pînă la casa Adda, Porta Nova la Milano, pe stînga cum mergi spre poartă.

Eram absolut beat, nebun de fericire și nebun de bucurie. Aici începe o epocă de entuziasm și de fericire desăvîrșită. Bucuria mea, încîntarea mea nu scăzură decît atunci cînd am devenit dragon în Regimentul 6, dar asta a fost doar o eclipsă.

Pe-atunci nu-mi dădeam seama că mă aflu în culmea fericirii pe care o poate atinge pe lumea asta o ființă omenească.

Și totuși așa este. Și aceasta cu numai patru luni după ce fusesem atît de nefericit la Paris, cînd mi-am dat seama sau am crezut că îmi dau seama că Parisul nu este, prin el însuși, o culme a fericirii.

Cum să descriu încîntarea trăită la Rolle?

Va trebui probabil să recitesc și să corectez acest pasaj, împotriva intenției mele, de frică să nu mint din afectare, ca J.-J. Rousseau.

Cum sacrificiul victiii și al avutului meu era fapt împlinit și desăvîrșit, eram excesiv de îndrăzneț pe cal, dar îndrăzneț întrebîndu-l într-una pe căpitanul Burelviller: „N-o să-mi frîng gîtul?"

Din fericire, calul meu era elvețian — și pașnic, și rezonabil ca un elvețian; dacă ar fi fost roman și hain, m-ar fi ucis de o sută de ori.

Se pare că i-am plăcut domnului Burelviller, care se apucă să mă formeze în toate privințele; și-a fost pentru mine de la Geneva la Milano, în cursul unei călătorii de patru sau cinci leghe pe zi, ceea ce trebuie să fie un excelent educator pentru un tînăr prinț. Viața noastră era o conversație plăcută, presărată cu evenimente neobișnuite și nu lipsite de mici primejdii; prin urmare, nici cea mai slabă urmă de plictiseală. Eu nu îndrăzneam să vorbesc despre himerele mele și nici să discut *literatură* cu acest pișicher uscat de 28 sau 30 de ani, ce părea incapabil de orice emoție.

De îndată ce făceam o haltă, îl părăseam, îi dădeam un bacșiș bun servitorului său, ca să aibă grijă de cal — puteam pleca, așadar, să visez în pace.

La Rolle, așa mi se pare, sosit devreme, beat de fericirea de-a fi citit *La Nouvelle Héloïse* și de ideea de-a trece prin Vévey, confundînd probabil Rolle cu Vévey, auzii dintr-o dată, sunînd din toate puterile, clopotul majestuos al unei biserici[1] așezate pe o colină, la un sfert de leghe mai sus de Rolle sau Nyon; urcai acolo. Vedeam un lac frumos întinzîndu-se sub ochii mei, sunetul clopotului era o muzică fermecătoare care acompania ideile mele și le dădea o fizionomie sublimă.

Acolo, așa mi se pare, am fost cel mai aproape de *fericirea desăvîrșită*.

Pentru astfel de clipe merită osteneala să trăiești.

Mai tîrziu voi vorbi de alte momente asemănătoare, cînd temeiul fericirii poate că era mai real, dar sen-

[1] *Nota lui R. Colomb*: „Această biserică trebuie să fi fost un templu protestant, căci în cantonul Vaud nu există nici o biserică catolică" (n.ed.fr.).

zația era oare tot atît de vie? Exaltarea fericirii, tot atît de desăvîrșită?

Ce poți spune despre astfel de momente fără să minți, fără să cazi în romanesc?

La Rolle sau la Nyon, nu știu unde (de verificat, e ușor de văzut biserica aceea, înconjurată de opt sau zece arbori înalți), chiar la Rolle începură timpurile fericite ale vieții mele, să fi fost 8 sau 10 mai 1800.

Inima mea tresare încă scriind acestea după treizeci și șase de ani. Las baltă foile mele, mă plimb prin cameră și apoi mă întorc să scriu. Prefer să omit un amănunt adevărat decît să cad în păcatul dezgustător al declamației, așa cum e obiceiul.

La Lausanne, cred, i-am plăcut domnului Burelviller. Funcționar municipal era un căpitan elvețian în retragere, tînăr încă. Trebuie să fi fost vreun ultraregalist fugit din Spania sau de la cine știe ce altă curte; achitîndu-se de obligația neplăcută de a distribui foi de încartiruire acestor ticăloși de francezi, se luă la harță cu noi, ajungînd chiar să ne țină o predică despre *onoarea* pe care-o aveam servindu-ne patria: „Dacă-i vorba de onoare..."

Amintirea exagerează, desigur, răspunsul meu.

Pusei mîna pe sabie și vrui s-o scot, ceea ce dovedește că aveam sabie.

Domnul Burelviller mă reținu.

„E tîrziu, orașul e ticsit, totul e să avem unde trage peste noapte", cam acestea fuseseră cuvintele lui; l-am lăsat în plata Domnului pe fostul căpitan, dar nu fără a-i spune de la obraz tot ce credeam despre el.

A doua zi, călare fiind pe drumul spre Villeneuve, domnul Burelviller vru să vadă cam ce știu despre mînuirea armelor.

Fu uluit cînd îi mărturisii toată ignoranța mea. Mă sili, așa mi se pare, să mă pun în gardă la prima oprire pe care am făcut-o ca să lăsăm caii să se ușureze.

— Și ce te făceai dacă javra aia de aristocrat ar fi ieșit pe teren?

— M-aș fi năpustit asupra lui.

Se pare că vorbisem exact așa cum gîndeam.

După acest răspuns, crescui mult în ochii căp[ita]nului Burelviller, și mi-a și spus-o.

Inocența mea perfectă și lipsa oricărei minciuni trebuie să fi fost foarte evidentă pentru a da valoare unei atitudini care, în orice altă situație, ar fi trecut drept o grosolană fanfaronadă.

Seara, în timpul haltelor noastre, el se apucă să-mi împărtășească cîteva din principiile luptei cu sabia.

„Altfel, ai să fii străpuns ca un...“

Am uitat termenul de comparație.

Martigny, cred, la poalele lui Grand Saint-Bernard, mi-a lăsat următoarea amintire: frumosul general Marmont, în uniforma albastră de consilier de stat, un albastru de culoarea cerului peste un albastru-regal, îndeletnicindu-se cu expedierea unui parc de artilerie. Dar cum de este posibilă uniforma aceea? Habar n-am, dar o mai văd.

Poate că l-am văzut pe g[ener]alul Marmont în uniformă de general, și mai tîrziu i-am aplicat uniforma de consilier de stat? (Se află acum aici, aproape, la Roma, martie 1836, *trădătorul* duce de Ragusa, în ciuda minciunii pe care mi-a servit-o locotenentul-general Despans în fața șemineului meu chiar de pe locul unde scriu, nu-s nici douăsprezece zile de-atunci.)

G[ener]alul Marmont se afla la ieșirea din Martigny pe partea stîngă a șoselei, pe la orele 7 dimineața, să fi fost 12 sau 14 mai 1800.

Eram vesel și activ ca un mînz, mă asemuiam cu Calderon în timpul campaniilor sale din Italia, mă priveam ca pe un curios, care, detașat în cadrele armatei pentru a observa, este sortit să scrie comedii ca Molière. Dacă aș avea mai tîrziu o slujbă, asta ar fi doar pentru ca să-mi cîștig existența, nefiind destul de bogat pentru a hoinări prin lume pe propria mea cheltuială. Tot ce doream era să văd lucruri măreț.

L-am examinat așadar pe Marmont, acest tînăr și frumos favorit al primului-consul, cu și mai multă bucurie ca de obicei.

Cum elveții în casele cărora fuseserăm încartiruiți la Lausanne, Villeneuve, Sion etc., etc ne înfățișaseră muntele Saint-Bernard într-un tablou îngrozitor, eu eram și mai vesel ca de obicei, mai vesel nu-i cuvîntul, ci mai fericit. Plăcerea mea era atît de vie, atît de intimă, încît devenise meditativă.

Eram, fără să-mi dau seama, extrem de sensibil la frumusețea peisajului. Cum tata și Séraphie ridicau în slăvi frumusețile naturii ca niște adevărați ipocriți ce erau, eu îmi închipuiam că nu pot suferi natura. Dacă cineva mi-ar fi vorbit despre frumusețile Elveției, m-ar fi dezgustat, săream frazele de acest gen din *Confessions* și *Héloïse* ale lui Rousseau, sau mai degrabă, ca să fiu exact, le citeam în fugă. Dar aceste fraze atît de frumoase mă emoționau fără să-mi dau seama.

Trebuie să fi simțit o plăcere cu totul deosebită urcînd pe Saint-Bernard, dar, fără precauțiunile căpitanului Burelviller, care adeseori mi se păreau exagerate și aproape ridicole, zău că m-aș fi curățat chiar de la primul pas.

Binevoiți să vă aduceți aminte de ridicolisima mea educație. Pentru a mă feri de orice primejdie, tata și Séraphie mă opriseră să călăresc, și, pe cît le-a fost cu putință, să merg la vînătoare. Mă duceam cel mult la plimbare cu pușca, dar nici pomeneală vreodată de o adevărată partidă de vînătoare, în care să înduri foamea, frigul, oboseala excesivă.

În plus, natura m-a înzestrat cu nervi delicați și o piele sensibilă ca de femeie. Nu puteam, cu cîteva luni mai tîrziu, să țin sabia două ore în șir fără să-mi umplu mîna de bășici. La Saint-Bernard eram în ceea ce privește fizicul, exact ca o fetiță de 14 ani; aveam 17 ani și trei luni, dar nu s-a pomenit vreodată copil răzgîiat de mare senior care să primească o educație mai molatică.

În ochii rudelor mele curajul militar era o calitate de iacobin; nu prețuiau decît curajul dinainte de revoluție, acela care îi adusese crucea „Sfîntului Ludovic" șefului ramurii bogate a familiei (domnul căpitan Beyle de Sassenage).

Va să zică, exceptînd moralul, format cu ajutorul cărților interzise de Séraphie, soseam la Saint-Bernard chiar ca un papă-lapte. Ce s-ar fi întîmplat cu mine dacă nu l-aș fi întîlnit pe domnul Burelviller și dacă aș fi mers singur? Aveam bani, și nici nu-mi dăduse prin cap să iau un servitor. Buimăcit cum eram de încîntătoarele mele reverii bazate pe Ariosto și *La Nouvelle Héloïse*, nici un sfat înțelept nu se lipea de mine; le găseam burgheze, plate, odioase.

De aici dezgustul meu, chiar în 1836, pentru situațiile *comice*, în care trebuie neapărat să existe și un personaj josnic. Îmi produc un dezgust care merge pînă la oroare.

Curioasă predispoziție pentru un succesor al lui Molière.

Nici unul din sfaturile înțelepte ale hotelierilor elvețieni nu se lipea, așadar, de mine.

La o oarecare înălțime frigul deveni înțepător, o ceață pătrunzătoare ne învălui, zăpada acoperea drumul de multă vreme. Acest drum, o cărare între doi pereți de stîncă goală, era acoperit cu o zăpadă terciuită, de opt sau zece șchioape, iar dedesubt cu pietriș (ca și acela de la Claix, niște poligoane neregulate, cu colțurile un pic tocite).

Din cînd în cînd, un cal mort îl făcea pe al meu să se ridice în două picioare; curînd, ceea ce fu și mai rău, nu se mai ridică de loc. Era, de fapt, o mîrțoagă.

CAPITOLUL 45[1]

MUNTELE SAINT-BERNARD

Situația se înrăutățea la fiecare pas. Înfruntam primejdia pentru prima oară; nu era cine știe ce primejdie, trebuie să recunosc, dar pentru o fetiță de 15 ani, care toată viața nu fusese udată de ploaie nici măcar de zece ori!

Primejdia nu era mare, așadar, dar era în mine însumi, împrejurările diminuau omul.

Nu mi-e rușine să-mi recunosc singur meritul, tot timpul am fost plin de voioșie. Cînd visam, visam la frazele cu care ar putea descrie J.-J. Rousseau acești munți falnici, acoperiți cu zăpadă și înălțîndu-se pînă în nori cu piscurile lor întunecoase, veșnic înfășurate în pîcle groase și cenușii, gonind cu repeziciune.

Calul meu părea gata să cadă, căpitanul înjura și era încruntat, prudentul lui servitor, care devenise prietenul meu, era îngrozitor de palid.

Umezeala mă pătrunsese pînă la oase, eram veșnic amenințați și chiar opriți de grupuri de cincisprezece sau douăzeci de soldați care urcau și ei.

În locul sentimentelor de prietenie eroică pe care le puneam pe seama lor după șase ani de reverii eroice, întemeiate pe caracterele lui Ferragus și Rinaldo, întrezăream niște egoiști acriți și răi, adeseori ne înjurau furioși văzîndu-ne călare, în timp ce ei umblau pe jos. Nu lipsea mult să pună mîna pe caii noștri.

Această manifestare a firii umane mă contraria, dar o respingeam repede, pentru a mă bucura de următoarea idee: asist, așadar, la un lucru grav.

---

[1] Scris la Civita Vecchia în ziua de 9 martie 1836 (n.ed.fr.).

Nu-mi amintesc de toate astea, dar îmi amintesc de primejdiile de mai tîrziu, cînd eram cu mult mai apropiat de 1800, de exemplu la sfîrșitul lui 1812, în marșul de la Moscova la Koenigsberg.

În cele din urmă, după o sumedenie de zigzaguri care mi se păreau că lungesc infinit drumul, într-o vale aflată între două stînci ascuțite și uriașe, zării pe stînga o casă scundă, ascunsă aproape în întregime sub un nour răzleț.

Ospiciul[1]! Am primit acolo, ca și întreaga armată, cîte o jumătate de pahar de vin, care părea o *fiertură roșie* înghețată.

Nu țin minte decît vinul, dar desigur că am primit și-o bucată de pîine și brînză.

Mi se pare că am intrat și noi, sau atunci povestirile auzite despre interiorul ospiciului au produs o imagine care după treizeci și șase de ani *a înlocuit realitatea.*

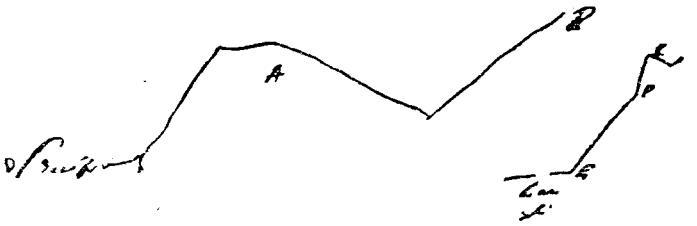

(Prăpastie — Lac înghețat)

Iată primejdia unei minciuni, pe care am întrezărit-o de trei luni încoace de cînd mă gîndesc la acest veridic jurnal.

De exemplu, îmi reprezint foarte bine coborîșul. Dar nu vreau să ascund că cinci sau șase ani mai tîrziu am văzut o gravură cu același subiect, pe care am găsit-o foarte asemănătoare, și-n amintirea mea *n-a mai rămas* decît gravura.

[1] Casă în care călugării oferă ospitalitate pelerinilor și călătorilor.

Aceasta este primejdia de a cumpăra gravuri după tablouri frumoase, pe care le vezi în timpul călătoriilor. Curînd gravura constituie singura amintire şi distruge amintirea reală.

Aşa mi s-a întîmplat cu *Madona* de la „*San-Sisto*“ din Dresda. Frumoasa gravură a lui Müller mi-a distrus-o, în schimb îmi reprezint perfect pastelurile fioroase ale lui Mengs, din aceeaşi galerie din Dresda, ale căror gravuri nu le-am văzut nicăieri.

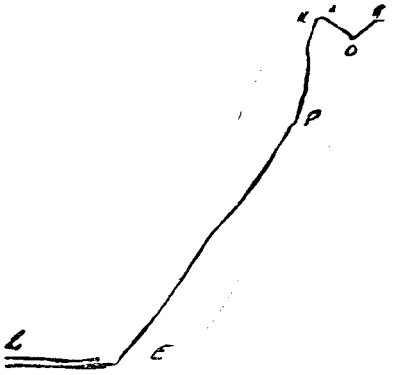

Îmi amintesc prea bine ce chinuitor era să-mi ţin calul în frîu; cărarea era formată din stînci bine înţepenite, aşezate astfel. De la A la B să fi fost vreo trei sau patru picioare. D, prăpastie astfel. L, lac îngheţat, pe care vedeam vreo cincisprezece — douăzeci de cai sau catîri prăbuşiţi; din R în P, prăpastia mi se părea aproape verticală; din P în E era foarte abruptă. Lucrul dracului era că cele patru picioare ale calului meu se adunau pe linia dreaptă formată în punctul O din împreunarea celor două stînci care formau drumul,

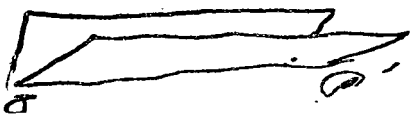

şi-atunci mîrţoaga mea părea gata-gata să se prăbuşească, pe dreapta nu era cine ştie ce primejdie, dar pe stînga! Şi-apoi ce-ar spune domnul Daru dacă i-aş prăpădi calul? În afară de asta, toate efectele mele se aflau în cufăr, şi poate că şi cea mai mare parte din bani.

Căp[ita]nul își înjura servitorul, care îi rănea cel de al doilea cal, își croia propriul său cal cu bastonul în cap, era un om foarte violent, și, în sfîrșit, nu se mai ocupa de loc de mine.

Culmea nenorocirii, mai apăru și un tun, așa mi se pare, căruia trebui să-i facem loc, silindu-ne caii să sară pe dreapta drumului, dar în privința acestui amănunt n-aș pune mîna în foc, există în gravură.

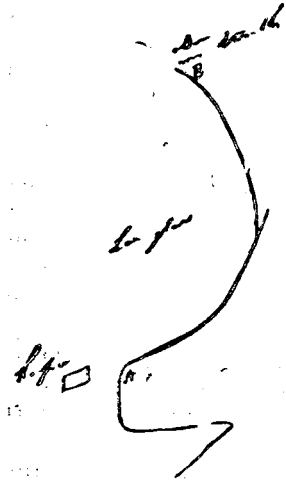

(Mergînd spre Etroubles — Lac înghețat — Ospiciul)

Mi-aduc foarte bine aminte de lunga coborîre circulară în jurul acelui afurisit lac înghețat.

În cele din urmă, pe lîngă Etroubles sau înainte de Etroubles, în preajma unui cătun numit Saint-[Oyen], natura începu să se mai îmblînzească.

Încercam o senzație încîntătoare.

I-am spus căp[itanului] Burelviller:

„Asta-i tot?“

Mi se pare că s-a supărat, credea că mint (în limbajul nostru: că o făceam pe grozavul în fața lui).

Cred că întrezăresc în amintirile mele faptul că m-a făcut boboc, ceea ce mi se păru jignitor.

La Etroubles, unde am dormit, sau la Saint-[Oyen], eram în culmea fericirii; dar începeam să înțeleg că nu pot risca să-mi comunic impresiile decît în momentele cînd căpitanul e bine dispus.

Mi-am spus: „Sînt în Italia“, cu alte cuvinte, în țara *Zuliettei*, pe care J.-J. Rousseau a întîlnit-o la Veneția, în Piemont, ținutul doamnei Bazile.

Îmi dădeam prea bine seama că asemenea idei erau şi mai riscate faţă de căpitan, care, aşa mi se pare, îl tratase o dată pe Rousseau drept un impertinent.

Aş fi silit să dau frîu liber imaginaţiei mele şi să încerc să mă apropii de ceea ce trebuie să simtă un tînăr de 17 ani, nebun de fericire, pomenindu-se scăpat dintr-o mănăstire, dacă aş vrea să vorbesc despre senzaţiile mele de la Etroubles, la fortul Bard.

Am uitat să spun că aduceam cu mine toată inocenţa mea de la Paris; abia la Milano trebuia să mă eliberez de această comoară. E caraghios că nu-mi amintesc exact cu cine.

Violenţa timidităţii şi a senzaţiei au ucis cu desăvîrşire *amintirea.*

În timp ce ne urmam drumul, căp[ita]nul îmi dădea lecţii de echitaţie, pe care le însufleţea croindu-şi calul cu bastonul în cap. Calul o lua la goană. Al meu era o mîrţoagă molatecă şi prudentă. Îl trezeam împlîntîndu-i vîrtos pintenii în burtă. Din fericire era foarte puternic.

Imaginaţia mea nebună, neîndrăznind să-i încredinţeze căp[ita]nului secretele ei, mă împingea să-l pisez cu întrebări despre echitaţie. Eram tot ce poate fi mai puţin discret.

— Dar cînd calul dă îndărăt şi se apropie de un şanţ adînc, ce-i de făcut?

— Drace! Abia te ţii în şa şi mă întrebi nişte lucruri care ar pune în încurcătură şi pe cei mai buni călăreţi!

Nu încape îndoială că răspunsul fu însoţit de-o înjurătură aleasă de vreme ce mi-a rămas gravat în memorie.

Trebuie să-l fi plictisit de moarte. Înţeleptul său servitor mi-a atras atenţia că domnul Burelviller opreşte pentru caii săi cel puţin jumătate din tărîţele pe care mă îndemna să le cumpăr pentru a-l *înviora* pe-al meu. Acest servitor înţelept se oferi să treacă în serviciul meu; m-ar fi dus de nas cum i-ar fi plăcut, în vreme ce teribilul căpitan îl bruftuia tot timpul.

Frumosul lui discurs m-a lăsat rece. Mi se pare că m-am gîndit că îi datorez căpitanului o recunoștință infinită.

De altfel, eram atît de fericit contemplînd frumoasele peisaje și arcul de triumf din Aoste, încît nu aveam

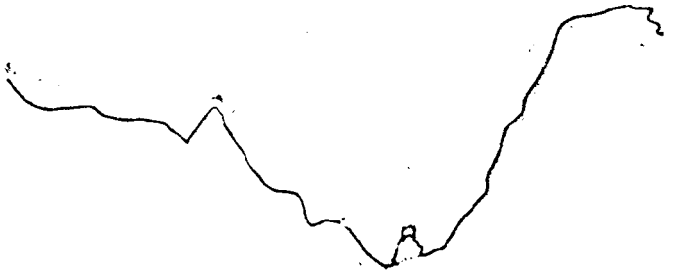

decît o singură dorință, ca această viață să țină o veșnicie.

Noi credeam că armata se află la patruzeci de leghe înaintea noastră, cînd, pe neașteptate, o găsirăm oprită în loc de fortul Bard.

Iată secțiunea aproximativă a văii.

Mă văd poposind la o jumătate de leghe de fort, pe stînga șoselei.

A doua zi aveam douăzeci și două de înțepături de țînțar pe față și un ochi complet închis.

Aici povestirea și amintirea se confundă.

Mi se pare că fortul Bard ne-a ținut pe loc două sau trei zile.

Nopțile mă înfricoșau din pricina înțepăturilor acelor țînțari fioroși; am avut timpul să mă vindec pe jumătate.

Primul-consul era oare cu noi?

Oare atunci, așa cum mi se pare, în timp ce ne aflam pe plaiul acela de sub fort, încercase colonelul Dufour să-l ia cu asalt? Și cei doi geniști care au încercat să taie lanțurile podului mobil? Oare am văzut aievea

cum erau înfășurate roțile tunurilor cu paie, sau e vorba doar de amintirea povestirii pe care o găsesc în capul meu?

Înfiorătoarea canonadă printre stîncile acelea atît de înalte, într-o vale atît de îngustă, mă înnebunea de emoție.

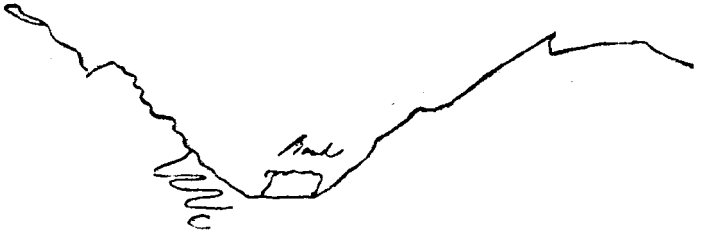

(Bard)

În cele din urmă, căp[ita]nul îmi spuse: „O să trecem pe un munte de pe stînga, drumul nostru este C".

Am aflat după aceea că muntele cu pricina se numea Albaredo.

După o jumătate de leghe auzii următoarea recomandație transmisă din gură în gură: „Țineți dîrlogii

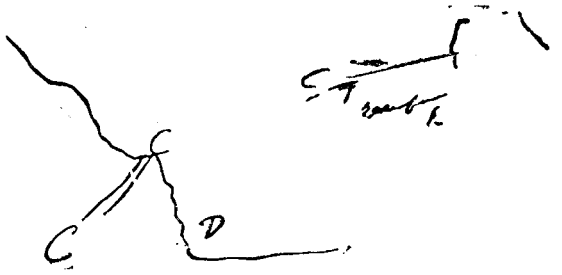

(Metercze R)

cailor doar cu două degete de la mîna dreaptă, să nu vă tragă în prăpastie dacă alunecă".

„Drace! Va să zică primejdia este mare!“ îmi spusei eu.

Drumul sau mai degrabă cărarea abia săpată proaspăt cu cazmalele era ca în C, iar prăpastia, ca în D; meterezele fortului, ca în R.

Ne-am oprit pe o mică platformă.

— Ah! uite-i că ne iau la ochi, spuse căpitanul.

— Oare sîntem în bătaia lor? îl întrebai eu pe căp[i-ta]n.

— Ia te uită, nu cumva viteazul nostru a cam băgat-o pe mînecă? îmi spuse el supărat.

Se aflau acolo șapte sau opt persoane.

Răspunsul lui a fost pentru mine ceea ce a fost cîntecul cocoșului pentru sfîntul Petru. Revăd scena, m-am apropiat de marginea platformei pentru a fi cît mai expus, iar după ce el a pornit mai departe, eu am mai rămas cîteva minute ca să-mi dovedesc curajul. Așa mi-am făcut botezul focului.

Era un soi de feciorie care mă apăsa tot atît de mult ca și cealaltă.

CAPITOLUL 46[1]

Seara, gîndindu-mă la cele întîmplate, nu-mi mai reveneam din uimire: „*Cum! Asta-i tot?*“ îmi spuneam eu.

Această uimire cam nătîngă și această exclamație m-au urmărit toată viața. Cred că e ceva care ține de imaginație — fac această descoperire, ca și multe altele, în 1836, scriind acestea.

Paranteză. — Adeseori îmi spun, dar fără să regret: cîte ocazii grozave am pierdut! Aș fi bogat, înstărit cel puțin! Dar văd în 1836 că cea mai mare plăcere a mea e *să visez*, dar la ce să visez? Adeseori la lucruri care mă plictisesc. Mi-e imposibil să duc la capăt toate demersurile necesare pentru a agonisi o rentă de 10.000 de franci. Pe deasupra, trebuie să te lingușești, să fii pe placul tuturor etc. Un astfel de scop e imposibil pentru mine.

Ei bine! Domnul conte de Canclaux era locotenent sau subl[ocotenent] la 6 Dragoni în același timp cu mine, trecea drept un intrigant, un abil, nepierzînd niciodată ocazia să placă celor puternici etc., etc., nefăcînd un pas fără un scop anume etc., etc., G[ener]alul Canclaux, unchiul său, pacificase regiunea Vendée, cred, și avea destulă trecere. Domnul de Canclaux părăsi regimentul pentru a îmbrățișa cariera consulară; a avut, probabil, toate calitățile care mie îmi lipsesc, este consul la Nisa, așa cum sînt și eu la C[ivit]a V-[ecchi]a. Iată ce trebuie să mă consoleze că nu sînt intrigant sau măcar îndemînatic, prudent etc. Am avut rara plăcere de a face toată viața aproape numai ce mi-a plăcut, și am ajuns tot atît de departe ca un

[1] Scris în ziua de 15 martie 1836 la Civita Vecchia (n. ed. fr.).

om rece, îndemînatic etc. Domnul de Canclaux mi-a dat toate onorurile cînd am trecut prin Nisa, în decembrie 1833. Poate că e mai bogat decît mine, dar probabil că l-a moștenit pe unchiul său, și-apoi mai are și o bătrînă pe cap. N-aș schimba, adică: n-aș vrea ca sufletul meu să intre în trupul său.

Prin urmare, nu trebuie să mă plîng de soarta mea. Am avut parte de o viață execrabilă între 7 și 17 ani, dar, o dată cu trecerea muntelui Saint-Bernard (la 2491 de metri peste nivelul oceanului), nu mai am de ce să mă plîng de soarta mea, ba chiar, dimpotrivă, pot să mă laud cu ea.

În 1804 îmi doream o sută de ludovici și libertatea; în 1836 îmi doresc cu pasiune șase mii de franci și libertatea. Restul n-ar contribui prea mult la fericirea mea. Asta nu înseamnă că n-aș vrea să pun mîna pe 25.000 de franci, plus libertatea, să am o trăsură bună cu arcurile cît mai suple, deși furtișagurile vizitiului mi-ar provoca o supărare mai mare decît plăcerea de a avea trăsură.

Norocul meu este că n-am nimic de administrat, aș fi foarte nefericit dacă aș avea o rentă de 100.000 de franci în pămînturi și case. Aș vinde cît mai repede și în pierdere totul sau cel puțin trei sferturi și mi-aș cumpăra acțiuni. Fericirea înseamnă pentru mine să nu comand nimănui și nimeni să nu-mi comande; cred, așadar, că am făcut bine că nu m-am căsătorit cu domnișoara Rietti sau domnișoara Vidau. — Sfîrșitul parantezei.

Mi-aduc aminte că am trăit o imensă plăcere intrînd în Etroubles și în Aoste. Cum! Și asta se cheamă că am trecut peste Saint-Bernard? Cîteodată făceam greșeala s-o spun cu voce tare, pînă cînd, în ciuda inocenței mele, am fost luat la rost de căp[ita]nul Burelviller, care socoti cuvintele mele drept o glumă *(id est*: bravadă). Naivitățile mele au produs foarte adeseori același efect.

Un cuvînt ridicol sau numai exagerat a fost adeseori suficient pentru a spulbera tot ceea ce mi se părea mie frumos: de exemplu, la Wagram, lîngă un tun, cînd iarba lua foc, colonelul acela fanfaron, prieten de-al nostru, care a exclamat: „Aceasta este o bătălie de giganți!" Impresia de măreție s-a șters iremediabil pentru tot restul zilei.

Doamne-Dumnezeule, dar cine va citi toate astea?! Ce talmeș-balmeș! Nu-i oare timpul să-mi reiau povestirea? Oare cititorul își mai dă seama unde se află acum, în 1800, la primul debut în lume al unui nebun, sau la reflecțiile înțelepte ale unui bărbat de 53 de ani?

Înainte de a părăsi stînca pe care mă aflam, am remarcat că zgomotul canonadei dezlănțuite de fortul Bard este asurzitor: pentru mine asta însemna *sublimul*, totuși cam prea aproape de primejdie. În loc să se bucure pur și simplu, sufletul meu era încă destul de preocupat să se țină bine.

Avertizez o dată pentru totdeauna pe acel temerar, unicul care se va încumeta să mă citească, că toate frumoasele reflecții de acest gen sînt din 1836. Astfel de gînduri m-ar fi mirat foarte tare în 1800, poate că nici nu le-aș fi înțeles, în ciuda temeinicelor mele cunoștințe din Helvétius și Shakespeare.

Mi-a rămas o amintire limpede și foarte sigură a meterezelor din care se dezlănțuise acel ciocan de foc împotriva noastră. Comandantul micului fort, așezat *providențial*, după cum ar spune bunii scriitori din 1836, își închipuia că stăvilește înaintarea generalului Bonaparte.

Cred că seara am fost încartiruiți la un preot, foarte bruftuit pînă atunci de cei douăzeci sau treizeci de mii de oameni care trecuseră înaintea căp[itanului] Burelviller și-a ciracului său. Căp[itanul], egoist și rău, înjura; mi se pare că mi s-a făcut milă de preot; am vorbit cu el latinește, ca să-i mai dau un pic de curaj. Era un păcat de neiertat, comparabil în mic cu

crima acelui mîrșav ticălos de Bourmont la Waterloo. Din fericire, căp[ita]nul nu m-a auzit.

În semn de recunoștință prefectul mă învață că *Donna* înseamnă femeie, *cattiva* — rea, și că trebuie să spui:

H. Eu — B. Satul Bard — CCC. Tunuri trăgînd în LLL — XX. Cai căzuți de pe cărarea LLL abia săpată pe marginea prăpastiei — P. Prăpastia de 95 sau 80 de grade, înaltă de 30 sau 40 de picioare — P'. Alte prăpăstii de 70 sau 60 de grade și nesfîrșite mărăcinișuri. Mai văd încă bastionul CCC, asta-i tot ce-mi mai rămîne din spaima pe care am tras-o. Cînd eram în H, n-am văzut nici cadavre, nici răniți, ci numai cai în X. Al meu, care sărea și ai cărui dîrlogi îi țineam, conform ordinului, doar în două degete, mă stingherea foarte tare.

„*Quante sono miglia di qua a Ivrea?*" dacă vrei să știi cîte mile sînt de aici la Ivrée.

Acestea au fost primele mele cunoștințe de italiană.

Eram atît de impresionat de mulțimea cailor morți ca și de celelalte rămășițe lăsate de trecerea armatei și văzute între Bard și Ivrée, încît nu păstrez o amintire deslușită. Încercam pentru prima oară acea senzație care mai tîrziu avea să se reînnoiască adeseori: să te afli printre coloanele uneia din armatele lui Napoleon. Senzația prezentă absorbea totul, exact la fel ca și amintirea primei seri cînd Giul[ia] m-a considerat

amant. Amintirea mea e doar un roman fabricat cu această ocazie.

Mai văd încă prima imagine a satului Ivrée, zărit de la trei sferturi de leghe, puțin spre dreapta, și în stînga munților din depărtare, poate Mont-Rose și Munții Bielle, poate acel Resegone din Lecco pe care aveam să-l iubesc cu atîta pasiune mai tîrziu.

Nu era nici o greutate să obții o foaie de încartiruire la locuitorii înfricoșați, totul era să-ți aperi locuința împotriva grupurilor de cîte trei sau patru soldați care dădeau tîrcoale, pușì pe pradă. Parcă mi-aduc aminte că am tras sabia ca să apăr intrarea casei noastre, în care niște vînători călări voiau să-și facă bivuacul.

Seara am avut o senzație pe care n-o voi uita niciodată.

Am mers la un spectacol fără știrea căp[ita]nului, care, dîndu-și prea bine seama de copilăria și de ignoranța mea în ce privește mînuirea armelor — aveam o sabie prea grea pentru mine — se temea, desigur, să nu fiu ucis la vreun colț de stradă. Nu purtam nici un fel de uniformă, lucru și mai grav printre coloanele unei armate....etc, etc.

În fine, m-am dus la spectacol, se dădea *Matrimonio segreto* de Cimarosa; actrița care juca rolul Carolinei avea un dinte lipsă în față. Asta-i tot ce mi-a rămas dintr-o fericire divină.

Aș minți și mi-aș lăsa imaginația s-o ia razna dacă m-aș apuca să o povestesc cu de-amănuntul.

Dintr-o dată, cele două mari acțiuni din viața mea: 1° trecerea muntelui Saint-Bernard, 2° botezul focului — dispărură. Mi se păreau josnice și grosolane. Am trăit ceva asemănător cu entuziasmul meu pentru biserica aflată mai sus de Rolle, dar cu mult mai pur și cu mult mai puternic. Pedanteria Juliei d'Etange mă deranja la Rousseau, în schimb totul a fost divin în Cimarosa.

În clipele de răgaz ale plăcerii îmi spuneam: „Iar eu sînt zvîrlit într-o meserie grosolană, în loc să-mi închin toată viața muzicii!“

Îmi răspundeam fără nici o supărare: „Omul trebuie să și trăiască, am să văd lumea, am să ajung un soldat curajos, iar după un an sau doi am să mă întorc la muzică, *unica mea iubire*“. Îmi spuneam astfel de vorbe, pline de emfază.

Trăiam o viață nouă, și toată dezamăgirea mea de la Paris fusese pe veci îngropată.

În sfîrșit, văzusem limpede unde se află fericirea. Astăzi mi se pare că marea mea nefericire trebuie să fi fost: n-am găsit fericirea la Paris, acolo unde am crezut-o atîta vreme, unde-i atunci? Nu cumva în munții noștri din Dauphiné? Înseamnă că ai mei au dreptate, iar eu aș face mai bine să mă întorc acasă.

Seara petrecută la Ivrée distruse pentru totdeauna gîndul la Dauphiné. Poate că fără munții aceia frumoși pe care îi văzusem dimineața la sosire, Berland, Saint-Ange și Taillefer n-ar fi fost niciodată întrecuți în frumusețe.

A trăi în Italia și a asculta această muzică, iată baza tuturor raționamentelor mele.

A doua zi dimineața, mergînd în pasul cailor împreună cu căp[ita]nul, care era înalt de șase picioare, avui naivitatea să-i vorbesc despre fericirea mea; el îmi răspunse cu niște glume grosolane în legătură cu moravurile ușoare ale actrițelor. Acest cuvînt era scump și sacru pentru mine din cauza doamnei Kubly, și-n dimineața aceea eram îndrăgostit și de Carolina (din *Matrimonio*). Mi se pare că am avut un diferend serios, cu oarecare gînduri de duel din parte-mi.

Nu pricep nimic din nebunia mea; ca și atunci cînd l-am provocat pe excelentul Joinville (acum domnul baron de Joinville, intendent militar la Paris), nu eram în stare să țin sabia orizontal.

După ce m-am împăcat cu căpitanul, am fost, așa mi se pare, ocupați cu bătălia de la Tessin, unde mi se pare că am fost amestecați și noi, dar fără să riscăm ceva. Nu spun mai mult, de frică să nu dau frîu liber imaginației; această bătălie, sau luptă, mi-a fost amănunțit povestită cu cîteva luni mai tîrziu de către domnul Guyardet, șef de b[atali]on în Regimentul 6 sau 9 de infanterie ușoară, comandat de excelentul Macon, mort la Leipzig prin 1809, așa mi se pare. Povestirea domnului Guyardet, spusă, așa mi se pare, lui Joinville în prezența mea, îmi completează amintirile și mi-e frică să nu iau drept amintire impresia lăsată de această povestire.

Nici măcar nu-mi amintesc dacă lupta de la Tessin a contat pentru mine ca un al doilea botez al focului; în orice caz, nu poate fi vorba decît de o simplă canonadă; se pare că, întîlnindu-ne la un moment dat cu niște cavaleriști aruncați iar în luptă de către inamic, ne-am temut să nu nimerim în săbiile lor. Văd limpede numai fumul tunurilor sau al împușcăturilor. Totul este confuz.

Exceptînd fericirea mea, cea mai puternică și mai nebunească cu putință, n-am nimic de spus despre drumul de la Ivrée la Milano. Peisajul mă încînta. Nu găseam că ar fi chiar suprema realizare a frumosului, dar cînd, după Tessin și pînă la Milano, desimea arborilor și vigoarea vegetației, ba chiar și tulpinile porumbului, așa mi se pare, te împiedicau să vezi la o sută de pași în dreapta și în stînga, consideram că *acesta este frumosul.*

La fel mi s-a părut și Milano timp de douăzeci de ani (din 1800 la 1820). Abia acum această imagine adorată începe să se separe întrucîtva de frumos. Rațiunea îmi spune: dar frumosul adevărat este Napoli și Pausilippe, de exemplu, sînt împrejurimile Dresdei, zidurile dărîmate ale Leipzigului, Elba sau Rainville

la Altona, lacul Geneva etc., etc. Așa îmi vorbește rațiunea, dar inima mea simte doar Milano și cîmpia luxuriantă care îl împrejmuiește.[1]

[1] *Pe margine*: „Capitolul 42 începe cel de al 4-lea volum. 8 aprilie 36." [Al treilea tom legat se termină într-adevăr aici, cu capitolul 41 din mss. Ceva mai departe se găsește sumarul avînd pe recto și pe verso următoarele două note]: „8 aprilie 1836. Acest al treilea volum se sfîrșește o dată cu sosirea la Milano. 796 de pagini fac cu prisosință, o dată întregite cu corecturi și cu notele care să mă apere de critici, 400 de pagini *in*-8°. Cine va citi 400 de pagini de impulsuri de-ale inimii?" „1836, 26 martie, anunțat concediul *for* Lutèce. Imaginația zboară aiurea. Asta îmi întrerupe lucrul. Plictiseala amorțește spiritul, mult prea pus la încercare din 1832 la [18]36, Omar. În munca asta, veșnic întreruptă de obligațiile mesericei, se resimte, fără îndoială această amorțire. Văzut azi-dimineață galeria Fesch, împreună cu prințul, și lojile lui Rafael; Pedanterie: nimic nu-i rău în Dante și în Rafael, cam așa spune Goldoni. 8 aprilie 1836, Omar."
[Tot în tomul trei, dar la început sau pe primul sumar indicînd paginația capitolelor 28 la 41 se poate citi o altă notă]: „Plictiseala îngheață spiritul. Nu-mi pot ascunde faptul că lipsa oricărei posibilități de a schimba idei m-a aruncat în această proastă dispoziție din 1832 la 1836. Să scriu cele ce urmează era o consolare. Am fost un mare dușman al minciunii scriind, dar n-am comunicat oare și cititorului meu benevol plictiseala care mă adoarme în toiul muncii, în locul bătăilor de inimă de la nr. 71, strada Richelieu? 6 aprilie 1836." [*Și pe altă foaie*]: „6 aprilie 1836 scrisoarea *of* Kolo [*Colomb*] niște lucruri atît de curioase; văzut picturile mormintelor *of* Corne[to]. Cap. 42 va începe al 4-lea volum. 8 aprilie 1836. Nici un fel de muncă după *cediucon* [concediu] 26 martie." (n. ed. fr.).

CAPITOLUL 47[1]

MILANO

Într-o zi intrînd la Milano, într-o fermecătoare dimineață de primăvară, și ce primăvară! și în ce țară a lumii! îl văzui pe Martial la trei pași de mine, pe partea stîngă a calului meu. Mi se pare că încă îl mai văd, era pe *Corsia del Giardino* nu departe de strada Bigli, acolo unde începe Corsia di Porta Nova.

Era în redingotă albastră și purta capela tivită cu fir de adjutant general.

Fu foarte bucuros cînd mă văzu.

— Credeam cu toții că te-am pierdut, îmi spuse el.

— La Geneva mi s-a îmbolnăvit calul, răspunsei eu, n-am plecat decît în...

— Hai să-ți arăt unde vei sta, e la doi pași.

L-am salutat pe căp[ita]nul Burelviller; nu l-am mai văzut niciodată.

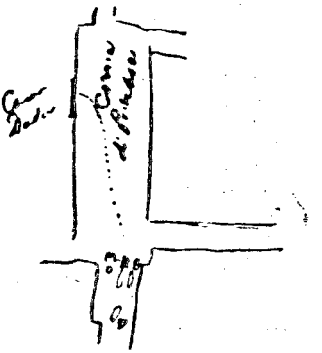

M. Martial — H. Eu, călare — B. Căpitanul Burelviller, călare — D. Servitorul căpitanului (Casa Adda — Corsia di Porta Nova)

Martial se întoarse din drum și mă conduse la casa Adda în D.

Fațada casei Adda nu fusese terminată, pe atunci cea mai mare parte era din cărămizi grosolane, ca și

[1] Acest capitol trebuia să formeze primul capitol din *Cartea a III-a*; primele două cărți erau *Grenoble* și *Paris*. Scris la Civita Vecchia în zilele de 15 și 17 martie 1836 și corectat la Roma în zilele de 22 și 23 martie 1836. După indicația lui Stendhal de pe prima foaie, el trebuia să înceapă tomul IV din manuscrisul *Vieții lui Henry Brulard* (n. ed. fr.).

San Lorenzo din Florența. Intrai într-o curte magnifică. Descălecai foarte uimit și admirînd totul. Urcai o scară superbă. Servitorii lui Martial dezlegară cufărul și-mi duseră calul.

Am urcat împreună cu Martial, și peste puțin m-am pomenit într-un superb salon dînd spre Corsia. Eram fermecat, era pentru prima oară cînd arhitectura își

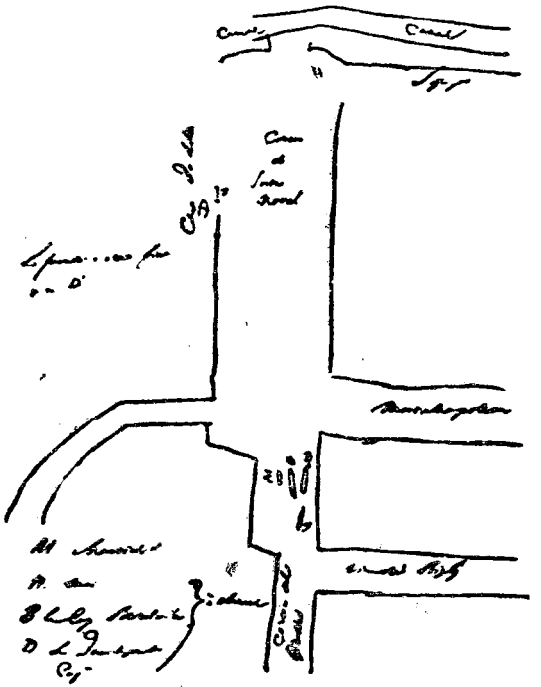

(Canal — Canal — Via della Spiga — Corsia di Porta Nova — Casa Adda. Fațada nu era terminată decît în D' — Monte Napoleon — Via dei Bigli — Corsia del Giardino — M. Martial)

H. Eu
D. Căp. Burelviller } (Călare)
D. Servitorul căp-lui

producea efectul asupra mea. Curînd au fost aduse niște excelente cotlete pane. Ani de-a rîndul acest fel de mîncare mi-a adus aminte de Milano.

Orașul deveni pentru mine cel mai frumos loc de pe lume. Nu resimt de loc farmecul patriei mele, pentru locul în care m-am născut nutresc o repulsie care merge pînă la dezgust fizic (răul de mare). Milano a fost pentru mine, din 1800 la 1821, locul în care mi-am dorit în mod constant să trăiesc.

Acolo mi-am petrecut cîteva luni din anul 1800, a fost cea mai frumoasă epocă din viața mea. Am revenit acolo pe cît mi-a fost cu putință în 1801 și 1802, aflîndu-mă în garnizoană la Brescia și Bergamo, și-n cele din urmă m-am hotărît să locuiesc acolo din 1815 la 1821. Numai rațiunea mea îmi spune, chiar și în 1836, că Parisul este mai frumos. Prin 1803 sau [180]4 evitam în cabinetul lui Martial să-mi ridic ochii spre o stampă care înfățișa domul din Milano văzut în depărtare — amintirea era prea duioasă și-mi făcea rău.

Trebuie să fi fost pe la sfîrșitul lui mai, sau la începutul lui iunie, cînd am intrat în casa Adda (acest cuvînt a rămas sacru pentru mine).

Martial era ireproșabil și-a fost întotdeauna ireproșabil cu mine. Sînt supărat că n-am văzut acest lucru mai bine pe vremea cînd trăia; cum era uimitor de vanitos pentru fleacuri, eu îi încurajam vanitatea.

Dar ceea ce îi spuneam pe-atunci dintr-o politețe care începea să se nască în mine, și de asemenea din prietenie, ar fi trebuit să i-o spun din prietenie pasionată și din recunoștință.

El nu era cîtuși de puțin romanesc, iar eu împingeam această slăbiciune pînă la nebunie; lipsa acestei nebunii îl făcea plat în ochii mei. Pentru mine romanescul cuprindea iubirea, bravura, totul. Mi-era teamă de momentul cînd trebuia să-i dau un bacșiș portarului, să nu-i dau prea puțin și să-l jignesc astfel. Mi s-a întîmplat adeseori să nu îndrăznesc să-i dau bacșiș unui om prea bine îmbrăcat de frică să nu-l jignesc,

și trebuie să fi trecut drept zgîrcit. Este defectul contrar majorității sublocotenenților pe care i-am cunoscut: aceștia calculau cum să escamoteze o *mancia*[1].

Iată un interval de fericire nebună și deplină; fără îndoială că, evocînd-o, voi bate puțin cîmpii. Poate că ar fi mai bine să mă opresc la rîndul precedent.

De la sfîrșitul lui mai pînă în luna octombrie sau noiembrie, cînd am fost primit ca sublocotenent în Regimentul 6 Dragoni, la Bagnolo sau Romanengo, între Brescia și Cremona, am avut parte de o fericire cerească și deplină.[2]

Nu poți desluși limpede partea de cer prea învecinată cu soarele; printr-un efect asemănător, îmi va fi foarte greu să povestesc rezonabil iubirea mea pentru Angela Pietragrua. Cum să povestești cît de cit rezonabil atîtea nebunii? Cu ce să începi? Cum să redai totul într-un mod cît de cît inteligibil? Iată că am și început să uit ortografia, așa cum mi se întîmpla în marile exaltări ale pasiunii, și doar e vorba de întîmplări petrecute acum treizeci și șase de ani.

Binevoiește să mă ierți, o, cititorule benevol! Dar mai degrabă, dacă ai mai mult de 30 de ani sau dacă, avînd 30 de ani, faci parte din tagma prozaicilor, închide cartea!

Oare voi găsi crezare... dar totul o să pară absurd în povestea mea din acel an 1800. Iubirea aceea atît de cerească, atît de pătimașă, care mă răpise cu totul de pe pămînt pentru a mă duce în țara himerelor, dar himerele cele mai cerești, cele mai încîntătoare, cele mai rîvnite, n-a ajuns la ceea ce numim fericire decît în septembrie 1811.

Vă cer iertare pentru atîta lucru, unsprezece ani, dar nu de fidelitate, ci de un fel de constanță.

---

[1] Bacșiș (în limba italiană în original).

[2] *Pe margine*: „La 22 martie 1836 orele zece și jumătate, scrisoare foarte politicoasă pentru *cediucon* [concediu]. După acest mare curent în ideile mele, nu mai lucrez. 1 aprilie 1836. *Prova* (în limba italiană în original: dovadă) din 31 martie. Vignaccia: *stabat mater*, vechi cuplete în latină rimată, dar cel puțin lipsite de spirit gen Marmontel" (n. ed. fr.).

Femeia pe care o iubeam și de care mă credeam oarecum iubit avea alți amanți, dar desigur că ar prefera să nu-i rămîn cu nimic mai prejos, îmi spuneam eu! Așa că aveam la rîndu-mi alte metrese.

(M-am plimbat un sfert de oră înainte de a scrie.)

Cum să povestești rezonabil epoca aceea? Prefer să amîn pentru altă zi.

Intrînd în tiparele rațiunii, aș fi prea nedrept față de ceea ce vreau să povestesc.

Nu vreau să spun ce erau de fapt cele întîmplate, ceea ce descopăr întrucîtva pentru prima oară în 1836, ceea ce erau de fapt; dar, pe de altă parte, nu pot scrie ceea ce erau pentru mine în 1800 — cititorul ar zvîrli cartea cît colo.

Ce să fac? Cum să zugrăvesc o fericire nebună?

Oare cititorul a fost vreodată nebun de îndrăgostit? A avut vreodată fericirea să petreacă o noapte împreună cu femeia pe care a iubit-o cel mai mult în viața lui?

Jur că nu pot să continui, subiectul îl depășește pe povestitor.

Simt bine că sînt ridicol sau mai degrabă de necrezut. Mîna mea nu poate să mai scrie, las pe mîine.

Poate că ar fi mai bine să trec pur și simplu peste aceste șase luni.

Cum să zugrăvesc fericirea nemărginită pe care o simțeam? Mi-e peste putință.

Sînt asemeni unui pictor care nu mai are curajul să picteze un colț din tabloul său. Ca să nu strice restul, el schițează *à la meglio*[1] ceea ce nu poate picta.

O, cititorule nepăsător, iartă-mi memoria sau mai degrabă sari peste cincizeci de pagini.

Iată pe scurt ceea ce, după treizeci și șase de ani, nu pot povesti fără să stric îngrozitor totul.

Chiar de mi-ar fi hărăzite cele mai cumplite chinuri pentru cei cinci, zece, douăzeci sau treizeci de ani pe care îi mai am de trăit, nici mort n-aș spune: „Nu vreau să mai iau viața de la început".

[1] Cît mai bine (în limba italiană în original).

În primul rînd, fericirea de-a fi putut trăi cum mă tăia capul. Omul cu care îmi împărțeam zilele era un om mediocru, submediocru, dacă vreți, dar bun și vesel, sau mai degrabă el însuși fericit pe-atunci.

Toate acestea sînt descoperiri pe care le fac scriind. Neștiind cum să zugrăvesc, analizez ceea ce am simțit atunci.

Astăzi sînt foarte rece, timpul e mohorît, sufăr puțin.

Nimic nu-mi poate stăvili nebunia.

Ca om de gust, care detestă exagerarea, nu știu cum să fac.

Scriu acestea, ca și tot ce-am scris întotdeauna, așa cum își scrie Rossini muzica, gîndesc asupra lor scriind în fiecare dimineață ceea ce se află în fața mea în libret.

Citesc dintr-o carte primită astăzi[1]:

„Acest rezultat nu-i întotdeauna sensibil pentru contemporani, pentru cei care îl realizează și îl încearcă; dar la distanță și din punctul de vedere al istoriei, se poate vedea în ce epocă un popor pierde originalitatea caracterului" etc., etc. (Domnul Villemain, Prefața, pagina X.)

Povestind amănunțit, distrugi sentimente atît de tandre.[2]

---

[1] Este vorba de o broșură intitulată *Considérations sur la langue française, servant de préface à la dernière édition du dictionnaire de l'Académie* (n. ed. fr.).

[2] *Pe margine, pe dosul ultimei foi*: „Plan, 27 martie. Călătorie: vaporul cu aburi pînă la Marsilia. De cumpărat șase fulare la Livorno și douăzeci de perechi de mănuși galbene de la Gagiati, la Roma. Urmare, călătorie: neapărat diligența poștală la Marsilia, chiar și accea de Toulouse și Bordeaux, pentru a evita scîrba de Valence și Lyon, Semur și Auxerre, mult prea cunoscute mie. Rău înc[eput]. Probabil că un ocol la Florența, sosind la Livorno, nu-mi va fi pe plac. Să mă duc în Anglia poate, cel puțin la Brux[elles], poate la Edimburg. Să profit de timpul meu în această călătorie la Paris. Să nu spun niciodată Omar mult schimbat. 2° Regim, să evit supeurile Tour de Nesle. Să-l vizitez des pe domnul de La Touche, pe Balzac, dacă voi putea, pentru literatură; pe domnul Chasles puțin prin Levavasseur; pe doamnele d'Anjou (asiduu), [Cas]tellane, Tascher, și Jules, Ancelot, Menti, Coste, 7 Julia. Trebuie să fiu asiduu. În cazul că aș rămîne la Paris, în aceste prime două luni trebuie să-mi fixez saloanele pentru tot restul *of my life*. Doar pentru Jul[ia] simt exaltare. O locuință spre miazăzi, strada Taitbout. Ce contează, pentru trei luni, 200 de franci în plus pentru locuință?" (n. ed. fr.).

AMINTIRI EGOTISTE

CAPITOLUL 1

Pentru a folosi într-un fel oarecare momentele mele de răgaz pe acest pămînt străin, aș vrea să scriu o scurtă relatare a celor ce mi s-au întîmplat în timpul ultimei mele călătorii la Paris, de la 21 iunie 1821 pînă la [6] noiembrie 1830. E un răstimp de nouă ani și jumătate.[1] De două luni, de cînd am digerat noutatea situației mele, mă cert cu mine însumi pentru a mă hotărî să fac și eu ceva. Fără muncă, corabia vieții omenești n-are lest. Trebuie să mărturisesc că, dacă n-ar fi la mijloc ideea că aceste foi vor apărea într-o bună zi tipărite și vor fi citite de vreunul din acele suflete pe care le iubesc, de ființe ca doamna Roland sau domnul Gros, geometrul, n-aș mai avea curajul să scriu. Dar ochii ce vor citi aceste rînduri abia se deschid spre lumină, presupun că viitorii mei cititori au 10 sau 12 ani.

Oare am reușit să folosesc în scopul propriei mele fericiri toate situațiile în care m-a pus întîmplarea în timpul celor nouă ani petrecuți nu demult la Paris? Ce fel de om sînt? Sînt oare un om cu o judecată sănătoasă? Sînt oare un om cu o judecată profundă?

Sînt înzestrat oare cu un spirit deosebit? Adevărul e că nu știu. Chiar cînd e vorba de cele ce mi se întîmplă de la o zi la alta, rareori mă gîndesc la aceste întrebări fundamentale, și-atunci judecățile mele se schimbă

---

[1] După căderea primului Imperiu (1814) Stendhal a petrecut 7 ani la Milano, de unde a fost însă obligat să plece din pricina convingerilor lui politice, care nu erau pe placul autorităților; de la Milano s-a întors la Paris, și epoca aceasta trebuia să fie obiectul lucrării de față.

Stendhal a început redactarea *Amintirilor egotiste* la 20 iunie 1832, pe cînd era consul al Franței la Civita Vecchia.

după dispoziție. Judecățile mele nu sînt decît niște scheme foarte sumare.

Să vedem dacă, făcîndu-mi un examen de conștiință cu condeiul în mînă, voi ajunge să înregistrez ceva *pozitiv* și care să rămînă *multă vreme adevărat* pentru mine. Oare ce voi gîndi despre ceea ce simt că vreau să scriu, recitind rîndurile acestea prin 1835, dacă voi mai trăi? Se va întîmpla la fel ca și cu lucrările mele tipărite? Cînd le recitesc, neavînd altă carte la îndemînă, mă cuprinde un sentiment de mare tristețe.

De o lună încoace, gîndul de-a scrie numai și numai pentru a vorbi despre mine însumi, despre numărul cămășilor mele, despre accidentele amorului meu propriu, îmi produce o adevărată repulsie. Pe de altă parte, mă aflu departe de Franța, am citit toate cărțile amuzante care au pătruns pînă aici. Singurul îndemn pe care îl simțeam în inima mea era să scriu o carte de pură imaginație pe marginea unei intrigi amoroase petrecute la Dresda, în august 1813, într-o casă învecinată cu a mea, dar micile obligații profesionale mă întrerup destul de des, sau, mai bine spus, cînd pun mîna pe hîrtia de scris, nu pot fi niciodată sigur că va trece o oră fără ca să fiu întrerupt. Această sicilială îmi înăbușă cu totul imaginația. Cînd mă reîntorc la plăsmuirile mele, sînt dezgustat de ceea ce gîndeam. La care un om înțelept va spune că trebuie să te învingi pe tine însuți. Voi replica: e prea tîrziu, am 4[9] de ani; după atîtea aventuri, e timpul să mă gîndesc să-mi închei viața cît mai bine cu putință.

Principala mea obiecțiune nu era *vanitatea*, care intră întotdeauna în joc atunci cînd cineva își povestește în scris propria-i viață. O carte cu astfel de subiect seamănă cu oricare altă carte — o uiți foarte repede cînd e plicticoasă. Mă temeam să nu distrug prospețimea clipelor fericite pe care le-am trăit descriindu-le, anatomizîndu-le. Or, tocmai asta n-am de gînd să fac, voi sări peste fericire.

Geniul poetic a murit, dar a apărut, în schimb, geniul *suspiciunii*. Sînt profund convins că numai o sinceritate desăvîrșită poate fi singurul antidot în stare să-l facă pe cititor să uite acei veșnici *Eu* pe care îi va scrie autorul. Oare voi avea curajul să-mi povestesc umilințele fără a le salva cu nesfîrșite introduceri? Sper.

Deși năzuințele mele au fost înșelate, nu cred că oamenii sînt răi, nu mă cred de loc persecutat de ei, îi privesc ca pe niște mașini împinse, în Franța, de *vanitate*, iar în alte locuri, de toate pasiunile, inclusiv vanitatea.

Nu mă cunosc de loc pe mine însumi, și aceasta, uneori, cînd stau noaptea să mă gîndesc, mă dezolează. Sînt oare bun, rău, spiritual, prost? Oare am știut să trag vreun folos din împrejurările în mijlocul cărora m-a aruncat atotputernicia lui Napoleon (pe care l-am adorat întotdeauna) în 1810, și căderea noastră în noroi în 1814, și-apoi efortul nostru pentru a ieși la suprafață în 1830? Tare mi-e teamă că nu, am acționat după toane, la întîmplare. Dacă cineva, aflat în propria mea situație, mi-ar fi cerut un sfat, i-aș fi spus în multe cazuri lucruri foarte înțelepte: unii prieteni, cu care rivalizam în inteligență, m-au complimentat în privința asta.

În 1814, domnul conte Beugnot, ministrul poliției, mi-a oferit Direcția Aprovizionării Parisului. Eu nu solicitam nimic, aveam o situație prea bună ca să mai accept această propunere; am răspuns în așa fel încît să nu-i dau prea multe speranțe domnului Beugnot, vanitos cît doi francezi laolaltă; lucru care trebuie să-l fi surprins și indignat. Cel care obținu acest post s-a retras după vreo patru sau cinci ani, sătul să tot cîștige bani, și, se spune, fără să fi furat. Disprețul meu nemărginit pentru Bourboni — îi consideram pe atunci drept o mocirlă fetidă — mă determină să părăsesc Parisul la puține zile după ce refuzasem binevoi-

toarea propunere a domnului Beugnot. Inima mea, mîhnită de triumful a tot ce disprețuiam fără să pot urî, se înviora doar la iubirea pe care începeam s-o simt puțin pentru doamna contesă Du Long[1], pe care o vedeam zilnic la domnul Beugnot și care, cu zece ani mai tîrziu, a ocupat un loc însemnat în viața mea. Ea mă remarca încă de pe atunci, nu pentru amabilitatea mea, ci ca pe un om ciudat. Vedea că sînt prietenul unei femei îngrozitor de urîte, dar cu un caracter deosebit: doamna contesă Beugnot. Întotdeauna am regretat că n-am iubit-o. Ce plăcere să pot vorbi deschis cu o ființă atît de nobilă!

Această introducere e prea lungă, simt asta din ultimele trei pagini; dar trebuie să încep cu un subiect atît de trist și de anevoios încît mă și cuprinde lenea, aproape că-mi vine să arunc condeiul. Dar în prima clipă de singurătate aș avea remușcări.

Am plecat din Milano la Paris la [13] iunie 1821, cu suma de 3.500 de franci, cred, considerînd că suprema fericire ar fi să-mi zbor creierii în momentul cînd voi termina toți banii. După trei ani de intimitate, părăseam o femeie pe care o adoram, care mă iubea și care nu mi-a cedat niciodată.[2]

Și astăzi mai încerc, după atîția ani, să ghicesc motivele purtării sale. Era bîrfită în gura mare, deși nu avusese decît un singur amant, dar așa se răzbunau pe superioritatea ei femeile din lumea bună din Milano. Biata Métilde n-a știut niciodată nici să lupte împotriva acestui inamic și nici să-l disprețuiască. Poate că într-o zi, cînd voi fi foarte bătrîn și foarte detașat, voi avea curajul să vorbesc despre anii 1818, 1819, 1820, 1821.

În 1821 rezistam cu greu la tentația de a-mi zbura creierii. Desenam un pistol pe marginea unei jalnice drame de amor la care mîzgăleam pe atunci (locuind

[1] Contesa Du Long, ca și doamna Bertois, e, în realitate, contesa Curial.

[2] Referire la Métilde Viscontini Dombowski.

la casa Acerbi). Mi se pare că numai curiozitatea politică m-a împiedicat să lichidez cu viața; poate că mai era, fără să-mi dau seama, și frica de durere.

În cele din urmă, îmi luai rămas bun de la Métilde.

— Cînd ai să te întorci? mă întrebă ea.

— Niciodată, sper.

Urmă încă o oră de ezitări și de cuvinte zadarnice, unul singur ar fi putut schimba viața mea viitoare, vai! nu pentru mult timp, acest suflet angelic ascuns într-un trup de o rară frumusețe a părăsit viața în 1825.

Am plecat, în fine, într-o stare ușor de imaginat la... iunie. Călătoream de la Milano la Como, temîndu-mă în fiecare clipă și chiar convins că voi face cale-ntoarsă.

N-am putut părăsi orașul acela, în care nu credeam că voi putea supraviețui, fără să simt cum mi se rupe inima; mi se părea că-mi las viața acolo, dar ce spun eu, ce preț mai avea viața în comparație cu Métilde? Muream cu fiecare pas care mă depărta de ea.

Respiram doar în suspine (Shelley).

Parcă eram năuc, flecăream cu surugiii și răspundeam foarte serios la cugetările lor în legătură cu prețul vinului. Chibzuiam împreună cu ei motivele pentru care ar trebui scumpit cu un gologan; mi-era groază să privesc în mine însumi. Străbătui pe rînd Airolo, Bellinzona, Lugano (și astăzi, 20 iunie 1832, mă cutremur la auzul acestor nume).

Am ajuns la Saint-Gothard, groaznic pe atunci (exact ca Munții Cumberland din nordul Angliei, dacă le mai adaugi și cîteva prăpastii). Am vrut să trec Muntele Saint-Gothard călare, sperînd o căzătură care să mă stîlcească zdravăn și să-mi abată astfel gîndurile. Deși sînt fost ofițer de cavalerie, deși toată viața mi-am petrecut-o căzînd de pe cal, mi-e groază de căzăturile pe un pietriș mișcător, care cedează sub piciorul calului.

Călăuza cu care călătoream mă opri, în cele din urmă, spunîndu-mi că lui, în fond, nu-i pasă de viața mea, dar că îi voi micșora cîștigul, că nimeni nu se

va mai încumeta să meargă cu el cînd se va afla că un călător de-al său a căzut în prăpastie.

„Cum, n-ai ghicit că am s[ifilis]? îi spusei eu. Nu pot umbla pe jos."

Sosii împreună cu această călăuză, care își blestema soarta, la Altorf. Holbam niște ochi tîmpi la tot ce-mi ieșea în cale. Sînt un mare admirator al lui Wilhelm Tell, deși scriitorii ministeriali din toate țările pretind că n-a existat niciodată. La Altorf, cred că am fost foarte emoționat de o jalnică statuie a lui Tell într-un jupon de piatră, și asta tocmai pentru că era atît de jalnică.

„Iată, așadar, îmi spusei eu, cu o ușoară melancolie, apărută pentru prima oară după o cumplită deznădejde, iată, așadar, cum se modifică cele mai frumoase lucruri în ochii unor oameni grosolani. Așa se întîmplă și cu tine, Métilde, în mijlocul salonului doamnei Traversi[1]!"

Vederea statuii mă mîngîie puțin. Am întrebat unde se află capela lui Tell.

„O s-o vedeți mîine."

A doua zi pornii la drum într-o companie foarte neplăcută: niște ofițeri elvețieni din garda lui Ludovic al XVIII-lea, care plecau la Paris.

(Aici patru pagini cu descrieri de la Altorf la Gersau, Lucerna, Bâle, Belfort, Langres, Paris. Preocupat de moral, descrierea aspectelor fizice mă plictisește. Sînt doi ani de cînd n-am mai scris douăsprezece pagini ca acestea.)

Franța și mai ales împrejurimile Parisului mi-au displăcut întotdeauna, ceea ce dovedește că sînt un rău francez și un om rău, spunea mai tîrziu domnișoara Sophie... (nora domnului Cuvier).

Simțeam cum mi se strînge inima pe drumul de la Bâle la Belfort, părăsind înălții, dacă nu frumoșii munți elvețieni și ajungînd la jalnica și searbăda cîmpie din Champagne.

[1] Verișoara Métildei.

Cît de urîte sînt femeile din..., satul în care le-am văzut cu ciorapi albaştri şi saboţi. Dar mai tîrziu mi-am spus: „Cîtă bună-cuviinţă, cîtă omenie, cît simţ al dreptăţii în vorbele lor simple!"

Langres era aşezat la fel ca şi Volterre, oraş pe care îl adoram pe atunci. El fusese teatrul uneia din marile mele vitejii în războiul dus împotriva Métildei.

M-am gîndit la Diderot (fiul, după cum se ştie, unui meşteşugar din Langres), m-am gîndit la *Jacques le Fataliste*, singura lui operă pe care o apreciez, dar o apreciez mult, mai mult decît *Le Voyage d'Anacharsis*, *Le Traité des Études* şi alte o sută de cărţi apreciate de pedanţi.

„Cea mai cumplită nenorocire ar fi, exclamai eu, ca aceşti oameni atît de uscaţi sufleteşte, prietenii mei, în mijlocul cărora urmează să trăiesc, să-mi ghicească pasiunea, şi încă pentru o femeie pe care n-am avut-o!"

Aşa îmi spuneam în iunie 1821, şi văd în iunie 1832 pentru prima oară, scriind acestea, că frica mea, de o mie de ori reînviată, a fost de fapt principiul care mi-a călăuzit viaţa timp de zece ani. Aceasta este calea pe care am ajuns *să am spirit*, lucru care constituia *centrul*, ţinta dispreţului meu la Milano în 1818, cînd o iubeam pe Métilde.

Intrai în Paris, pe care îl găsii mai mult decît urît, jignitor pentru durerea mea, stăpînit de o singură idee: *să nu fiu ghicit*. După opt zile, văzînd liniştea politică ce domnea, mi-am spus: „Să profi[t] de durerea mea pentru «t L 18»[1]."

Am trăit cu această idee vreo cîteva luni din care nu-mi amintesc prea multe. Îi bombardam cu scrisori pe prietenii mei din Milano pentru a afla indirect

[1] Primul care a descifrat acest mic rebus a fost Louis Royer. A se citi: „*tuer Louis XVIII*" („pentru a-l ucide pe Ludovic al XVIII-lea"). Surprinzătoare idee sub condeiul acestui paşnic liberal. Asta era cel puţin ideea tuturor afiliaţilor carbonari (n. ed. fr.).

de la ei ceva despre Métilde. Dar ei, care dezaprobau prostia mea, nu pomeneau nimic despre acest subiect.

Mă stabilii la Paris, pe strada Richelieu, într-un oarecare hotel „Bruxelles", la nr. 47, ținut de un oarecare domn Petit, fost valet de cameră al unuia din domnii de Damas. Politețea, amabilitatea, tactul acestui domn Petit, lipsa totală de sentimente, oroarea lui pentru orice trăire sufletească mai profundă, faptul că păstra mereu vie amintirea a tot ceea ce-i satisfăcuse vanitatea cu treizeci de ani în urmă, cinstea sa desăvîrșită în materie de bani, toate acestea îl făceau să treacă în ochii mei drept modelul perfect al vechiului francez. Îi încredințai imediat cei 3.000 de franci pe care-i mai aveam, el îmi înmînă, împotriva voinței mele, o chitanță, pe care m-am grăbit s-o pierd, fapt care l-a contrariat atunci cînd, după cîteva luni sau săptămîni, mi-am reluat banii ca să plec în Anglia, spre care mă împingea scîrba mea de Paris.

Păstrez foarte puține amintiri din acea epocă pasionată, lucrurile alunecau peste mine neobservate sau disprețuite atunci cînd le întrezăream. Toate gîndurile mele fugeau spre Piața Belgiojoso din Milano[1]. Mă voi reculege pentru a încerca să-mi reamintesc casele pe care le-am frecventat.

[1] Unde locuia Métilde.

CAPITOLUL 2

Iată portretul unui om de valoare cu care mi-am petrecut toate dimineţile timp de opt ani. Ne stimam reciproc, fără să fie vorba de prietenie.

Descinsesem la hotelul „Bruxelles" pentru că acolo locuia cel mai uscat, cel mai dur, cel mai asemănător cu La Rancune[1] (din *Le roman Comique*) dintre toţi piemontezii pe care i-am întîlnit vreodată. Domnul baron de Lussinge[2] a fost tovarăşul meu de viaţă din 1821 pînă în 1831; născut prin 1785, avea 36 de ani în 1821. N-a început să se depărteze de mine şi să-mi vorbească nepoliticos decît atunci cînd am dobîndit reputaţia de om spiritual, după cumplita nenorocire din 15 septembrie 1826[3].

Mic de stat, spătos, îndesat, abia văzînd la trei paşi în faţa lui, întotdeauna prost îmbrăcat din zgîrcenie şi profitînd de plimbările noastre pentru a calcula cît trebuie să cheltuiască un burlac care trăieşte singur la Paris, domnul de Lussinge era un om de o rară sagacitate. Eu, cu iluziile mele strălucitoare şi romaneşti, notam cu treizeci, cînd de fapt nu meritau decît cincisprezece, geniul, bunătatea, gloria, fericirea cutărui trecător; el, în schimb, nu le nota decît cu şase sau şapte.

Iată fondul discuţiilor noastre timp de opt ani — ne căutam prin tot Parisul.

---

[1] Personaj din cunoscutul *Roman comic* al scriitorului francez *Paul Scarron* (1610—1660).

[2] Referire la baronul Adolphe de Mareste.

[3] Data rupturii autorului cu contesa Curial.

Lussinge, pe atunci în vîrstă de 36 sau 37 de ani, avea sensibilitatea și mintea unui bărbat de 55 de ani. Nu-l emoționa profund decît ceea ce i se întîmpla lui; atunci înnebunea de-a binelea, ca în momentul căsătoriei sale. Cu această excepție, ținta constantă a ironiei sale era emoția. Lussinge avea o singură religie: respectul pentru noblețea originii, el însuși aparținea unei familii din Bugey, care, în 1500, deținuse acolo un rang înalt; această familie i-a însoțit la Torino pe ducii de Savoia, care-au ajuns apoi regi ai Sardiniei. Lussinge fusese crescut la Torino în aceeași academie cu Alfieri; acolo își însușise și acea profundă răutate piemonteză, unică pe lume, care nu-i în fond decît neîncredere în soartă și în oameni. O regăsesc în multe privințe la Roma; dar aici se mai adaugă pasiunile și, cum teatrul este mai vast, există mai puțină meschinărie burgheză.

Asta n-a micșorat afecțiunea mea pentru Lussinge pînă în clipa cînd a ajuns bogat, apoi avar, fricos și, în cele din urmă, grosolan în felul de a vorbi și aproape necinstit în ianuarie 1830.

Avea o mamă zgîrcită, dar mai ales nebună, capabilă să-și doneze toată averea preoților. Lussinge se gîndi să se însoare; asta ar fi silit-o oarecum pe mama lui să se lege prin acte care s-o împiedice să-și doneze averea duhovnicului. Intrigile, demersurile lui cînd pornea la vînătoare de neveste ne-au amuzât grozav. A fost cît pe ce să ceară în căsătorie o fată fermecătoare, care i-ar fi adus lui fericirea, iar prieteniei noastre eternitatea: e vorba de fiica generalului Gilly (mai tîrziu doamna Doin, soția unui avocat, cred). Dar generalul fusese condamnat la moarte după 1815, ceea ce ar fi înspăimîntat-o pe nobila baroană, mama lui Lussinge. Datorită unei întîmplări fericite, el scăpase de căsătoria cu o cochetă, mai tîrziu doamna Varambon. Se însură în cele din urmă cu o mare toantă, înaltă și destul de frumoasă dacă ar fi avut și un pic de nas. Toanta asta i se spovedea chiar domnului de Quélen,

arhiepiscop de Paris, în salonul căruia mergea să se spovedească. Hazardul îmi furnizase unele amănunte în legătură cu amorurile acestui arhiepiscop, care trăia pe atunci cu doamna de Podenas, doamnă de onoare a doamnei ducese de Berry și, după sau mai înainte, metresa prea faimosului duce de Ragusa. Într-o zi am avut nesăbuința, și acesta este, dacă nu mă înșel, unul din multele mele defecte, s-o tachinez puțin pe doamna de Lussinge în legătură cu arhiepiscopul. Totul se petrecea la doamna contesă d'Avelles[1].

„Verișoară, spune-i domnului Beyle să tacă!" strigă ea, furioasă.

Din clipa aceea a devenit inamica mea, deși cu unele reveniri de cochetărie foarte ciudate. Dar iată-mă pornit să povestesc un episod foarte lung; continuu, pentru că timp de opt ani mă vedeam cu Lussinge de două ori pe zi, iar mai tîrziu tot va trebui să revin la această mare și înfloritoare baroană, care are aproape cinci picioare și șase șchioape.

Cu dota ei, cu leafa lui de șef de birou la Ministerul Poliției[2], cu donațiile mamei sale, Lussinge și-a rotunjit, prin 1828, o rentă de douăzeci și două sau douăzeci și trei de mii de livre. Din acea clipă fu stăpînit de un singur sentiment, frica să nu le piardă. Disprețuindu-i pe Bourboni, nu la fel ca mine, care înțeleg politica, ci disprețuindu-i fiindcă erau nepricepuți, ajunsese să nu mai suporte nici cea mai mică aluzie la gafele lor fără să nu izbucnească pe loc într-un acces de furie violentă. (Vedea numaidecît, și cu intensitate, o amenințare la adresa proprietăților sale.) Zilnic se întîmpla ceva nou, așa după cum se poate constata din ziarele apărute între 1826 și 1830. Seara, Lussinge se ducea la spectacole, dar nu ieșea niciodată în lume, se simțea cam umilit din cauza slujbei sale. În fiecare dimineață ne întîlneam la cafenea, eu îi povesteam cele aflate în

[1] Referire la contesa Apollinaire d'Argout.

[2] Nu la minister, ci la Prefectura Poliției, cum a rectificat Romain Colomb pe manuscris (n. ed. fr.).

ajun; de obicei glumeam pe seama deosebirilor noastre de vederi politice. În ziua de 3 ianuarie 1830, cred, el a negat nu știu ce fapt antibourbonian pe care eu îl aflasem la domnul Cuvier, pe atunci consilier de stat, aprig susținător al guvernului. Această prostie fu urmată de o tăcere prelungită; am traversat Louvrul fără să scoatem o vorbă. Eu n-aveam pe atunci decît strictul necesar, el, după cum se știe, douăzeci și două de mii de franci. De un an încoace, aveam impresia că observ la el un ton de superioritate față de mine. În discuțiile noastre politice, îmi spunea: „Da, dar dumneata n-ai avere".

În cele din urmă m-am hotărît pentru sacrificiul foarte penibil de a schimba cafeneaua fără să-l pun la curent. Timp de nouă ani, la orele zece și jumătate, mă duceam zilnic la cafeneaua „Rouen", ținută de domnul Pique, un burghez de treabă, și de doamna Pique, frumușică pe-atunci, de la care Maisonnette, unul dintre prietenii noștri comuni, obținea, cred, întîlniri la prețul de cinci sute de franci fiecare. M-am refugiat la cafeneaua „Lemblin", faimoasa cafenea liberală situată tot în Palais-Royal. Nu-l mai vedeam pe Lussinge decît o dată la cincisprezece zile; de atunci, intimitatea noastră, care devenise foarte necesară amîndurora, cred, a vrut adeseori să se reînnoiască, dar niciodată n-a găsit puterea necesară. De multe ori după aceea, muzica și pictura, la care se pricepea bine, constituiau pentru noi un fel de teren neutru, dar toată mojicia lui reapărea cu violență de îndată ce discutam politică și-l apuca frica pentru cei 22.000 de franci ai săi; nu mai era chip să continuăm. Bunul lui simț mă împiedica să rătăcesc prea departe în iluziile mele poetice. Veselia mea, pentru că devenisem vesel sau dobîndisem mai degrabă arta de a părea astfel, îl făcea să-și uite firea lui sumbră și rea ca și acea teribilă *frică de a nu-și pierde averea.*

În 1830, cînd mi-am luat iar o mică slujbă, cred că i s-a părut că am un salariu prea mare. Dar, în sfîrșit,

din 1821 pînă în 1828 mă vedeam cu Lussinge de două ori pe zi, și, cu excepția iubirii și a proiectelor literare din care nu pricepea nimic, am pălăvrăgit mult împreună despre toate acțiunile mele, la Tuileries sau pe cheiul Louvrului, care ducea spre biroul său. Dimineața, de la orele 11 la 12 și jumătate eram împreună, și, foarte des, el reușea să mă facă să-mi uit cu totul necazurile pe care le ignora.

Iată încheiat, în fine, acest lung episod, dar a fost vorba de primul personaj al acestor memorii, cel căruia, mai tîrziu, aveam să-i inoculez într-un fel foarte hazliu iubirea mea frenetică pentru doamna Azur[1], al cărei amant fidel este de doi ani și, lucru și mai comic, a reușit s-o convertească și pe ea la fidelitate. Este una din franțuzoaicele cele mai puțin *păpușă* din cîte am întîlnit.

Dar să nu anticipăm. Nimic mai dificil în această gravă poveste decît respectarea ordinii cronologice.

Sîntem, așadar, în luna august 1821, eu locuind împreună cu Lussinge la hotelul „Bruxelles", însoțindu-l la orele cinci la pensiunea excelentă și foarte bine întreținută de cel mai politicos francez din lume, domnul Petît, și de soția lui, cameristă de mare clasă, dar veșnic înțepată. Acolo, Lussinge, care s-a temut întotdeauna, îmi dau seama în 1832, să mă prezinte prietenilor săi, nu putu evita să nu-mi facă totuși cunoștință cu:

1° Un tînăr foarte cumsecade și amabil, frumos și total lipsit de spirit, domnul Barot[2], bancher la Charleville, a cărui singură preocupare pe vremea aceea era să cîștige o rentă de 80.000 de franci; 2° un ofițer în retragere, decorat la Waterloo, absolut lipsit de spirit, și mai mult încă de imaginație, dacă-i posibil așa ceva, tîmpit, dar extrem de manierat, și care avusese

[1] Referire la Alberthe de Rubempré, numită astfel pentru că locuia în strada Bleue.

[2] Rémy Lolot, negustor din Charleville (potrivit însemnării lui R. Colomb).

atîtea femei, încît devenise foarte sincer cînd vorbea despre ele.

Conversația domnului Poitevin, pilda bunului său simț, lipsit de orice fel de exagerare izvorîtă din imaginație, ideile sale despre femei, sfaturile privitoare la toaletă mi-au fost foarte utile. Cred că bietul Poitevin avea o rentă de 1.200 de franci și o slujbă de 1.500 de franci. Pe banii ăștia, era unul dintre cei mai bine îmbrăcați tineri din Paris. E adevărat că nu ieșea niciodată din casă fără să se dichisească vreo două ceasuri, cîteodată două ceasuri și jumătate. În fine, avusese o aventură trecătoare de două luni, cred, cu marchiza de Rosine[1], față de care am contractat mai tîrziu atîtea obligații, încît mi-am promis de nenumărate ori să mă culc cu ea. Lucru pe care nu l-am încercat niciodată, și rău am făcut. Cum ea îmi ierta urîțenia, era de datoria mea să-i fiu amant. Voi căuta să mă achit de această datorie cu ocazia primei mele călătorii la Paris; va fi cu atît mai sensibilă la atenția mea cu cît nu mai sîntem tineri. De altfel, poate că mă laud, de zece ani încoace este foarte cuminte, dar, după părerea mea, numai din cauză că n-are încotro.

În fine, cum doamna Dar[2], pe care trebuia să contez foarte mult, mă părăsise, îi sînt dator marchizei cea mai vie recunoștință.

Abia în timp ce reflectez pentru a putea scrie aceste rînduri încep să mi se limpezească cele petrecute în inima mea în 1821. Întotdeauna am trăit și încă mai trăiesc de azi pe mîine, fără să mă gîndesc de loc ce voi face a doua zi. Doar duminicile, cînd de obicei mă plictisesc și-mi fac sînge rău din orice fleac, marchează pentru mine progresul timpului. Niciodată nu mi-am putut da seama de ce. În 1821, la Paris, duminicile erau de-a dreptul cumplite. Pierdut sub castanii uriași

[1] Referire la contesa Victor de Tracy (n. ed. fr.).

[2] Probabil doamna Daru, moartă în 1815, care l-a protejat pe autor atît de mult sub Imperiu (n. ed. fr.).

din Tuileries, atît de majestuoși în acea epocă a anului, mă gîndeam la Métilde, care, pe vremea aceea, stătea mai mult la planturoasa doamnă Traversi. Această inamică funestă, care mă ura, era geloasă pe verișoara ei și-o convinsese, atît ea, cît și prietenii ei, că s-ar dezonora devenindu-mi amantă.

Tot timpul cît nu mă aflam împreună cu cei trei prieteni ai mei, Lussinge, Barot și Poitevin, trăiam cufundat într-o reverie sumbră, nu acceptam societatea lor decît ca o simplă distracție. Toate demersurile pe care le făceam erau dictate de plăcerea sau, dimpotrivă de groaza de a fi sustras măcar o clipă de la durerea mea. Cînd vreunul din acești domni bănuia că sînt trist, mă apucam să vorbesc vrute și nevrute, și spuneam uneori niște prostii imense, ba chiar și lucruri care nu trebuie rostite niciodată, mai ales în Franța, pentru că rănesc vanitatea interlocutorului. Domnul Poitevin mă silea să plătesc însutit astfel de cuvinte.

Întotdeauna am vorbit mult prea mult la întîmplare și imprudent; cum nu deschideam gura pe atunci decît pentru a-mi alina o clipă durerea mea sfîșietoare, gîndindu-mă să evit mai ales reprosul că am părăsit o iubire la Milano și că sînt trist din cauza asta, lucru care ar fi adus pe seama presupusei mele metrese tot soiul de glume greu de suportat, trebuie să fi părut nebun de-a binelea în ochii acestor trei ființe lipsite de orice imaginație. După cîțiva ani am aflat că fusesem crezut doar extrem de afectat. Văd, scriind acestea, că dacă hazardul, sau un dram de prudență, m-ar fi determinat să caut societatea femeilor, în ciuda vîrstei mele, a urîțeniei mele etc., aș fi găsit acolo unele succese și poate consolări. N-am avut o metresă decît întîmplător, în 1824, cu trei ani mai tîrziu.[1] Abia atunci amintirea Métildei nu mă mai sfîșia. Ea deveni pentru mine un fel de fantomă tandră, profund tristă, și care, apărînd, mă predispunea în cel mai înalt grad la idei duioase, bune, juste, indulgente.

[1] Aluzie la legătura avută cu contesa Curial.

A fost o grea corvoadă pentru mine, în 1821, să mă întorc pentru prima [oară] în casele în care fusesem primit cu multă bunăvoință pe vremea cînd eram la curtea lui Napoleon (*there*[1] amănunte despre cei care frecventau aceste case). Amînam, refuzam într-una. În cele din urmă, cum fusesem nevoit să strîng mîna prietenilor pe care îi întîlneam pe stradă, se află de prezența mea la Paris; cunoștințele mele începură să se plîngă de această neglijență.

Contele d'Argout, camaradul meu de pe vremea cînd eram amîndoi auditori la Consiliul de Stat, un om foarte cumsecade, de-o hărnicie neobosită, dar complet lipsit de spirit, era *pair* al Franței în 1821; mi-a dat un bilet de intrare la Camera *Pair*-ilor, unde se instruia procesul unor bieți proști, imprudenți și nesăbuiți. Afacerea lor se numea, cred, conspirația din 19 sau 29 august[2]. Numai întîmplarea face că au mai rămas cu capul pe umeri. Acolo l-am văzut pentru prima oară pe domnul Odilon Barrot, un omuleț cu barba albăstră. Apăra, în calitate de avocat, pe unul din acești bieți zănatici care se apucă de conspirații cînd n-au decît două treimi sau trei sferturi din curajul cerut de asemenea acțiuni absurde. Logica domnului Barrot mă uimi. De obicei stăteam în spatele fotoliului domnului cancelar d'Ambray, la un pas sau doi. Mi se păru că modul în care conducea dezbaterile e destul de onest pentru un nobil.

Avea tonul și manierele domnului Petit, proprietarul hotelului „Bruxelles", fostul valet de cameră al domnului de Damas, cu singura deosebire că manierele domnului d'Ambray aveau mai puțină noblețe. A doua zi, în casa doamnei contese Doligny[3], am făcut elogiul onestității sale. Se afla acolo și metresa domnului d'Ambray, o femeie de 36 de ani, voinică și foarte proaspătă; avea degajarea și turnura domnișoarei

[1] Acolo, asupra acestui subiect (în limba engleză în original).
[2] Conspirația din 20 august, sau conspirația militară (n. ed. fr.).
[3] Contesa Beugnot (n. ed. fr.).

Contat în ultimii săi ani. (Aceasta a fost o actriță inimitabilă; am urmărit-o mult în 1803, cred.)

Rău am făcut că nu m-am împrietenit cu metresa domnului d'Ambray; nebunia mea devenise o distincție în ochii ei. De altfel, ea își închipuia că sînt amantul sau unul din amanții doamnei Doligny. Acolo aș fi găsit un leac pentru nefericirile mele, dar eram orb.

Într-o zi, ieșind din Camera *Pair*-ilor, mă întîlnii cu vărul meu, domnul baron Martial Daru. Ținea foarte mult la titlul său; altminteri, cel mai cumsecade om din lume, binefăcătorul meu; de la el învățasem, la Milano în 1800 și la Brunswick în 1807, puținul pe care îl știu din arta de a te purta cu femeile. Avusese douăzeci și două în viața lui, și cît se poate de nostime, tot ce era mai de soi acolo unde se afla el. Am ars portretele, șuvițele de păr, scrisorile etc.

— Cum! Ești la Paris, și de cînd?

— De trei zile.

— Vino mîine pe la noi, fratele meu va fi încîntat să te vadă...

În ce fel am răspuns unei primiri atît de calde, atît de prietenoase? Nu m-am dus în vizită la aceste excelente rude decît după șapte sau opt ani. Și rușinea că n-am trecut pe la binefăcătorii mei m-a făcut să nu apar pe acolo nici măcar de zece ori pînă la moartea lor prematură. Prin 1829, a murit simpaticul Martial Daru; devenise greoi și șters din cauza abuzului de afrodisiace, lucru pentru care m-am certat cu el de două sau trei ori. Cîteva luni mai tîrziu, la cafeneaua „Rouen", aflată pe atunci în colțul străzii Rempart, am înlemnit pur și simplu descoperind în ziar anunțul morții domnului conte Daru. Sării într-o cabrioletă, cu lacrimi în ochi, și alergai la casa cu numărul 81 din strada Grenelle. M-a întîmpinat un lacheu care plîngea, și-am plîns și eu cu lacrimi fierbinți. Mă consideram foarte ingrat; în aceeași seară am pus vîrf ingratitudinii mele plecînd în Italia[1], cred; îmi grăbii

[1] De fapt, în sudul Franței și de acolo în Spania (n. ed. fr.).

plecarea; aș fi murit de durere intrînd în casa aceea. Și în această împrejurare regăsesc ceva din nebunia care făcea din mine o ființă atît de barocă în 1821.

Domnul Doligny-fiul[1] pleda și el pentru unul din neghiobii care voiseră să conspire. M-a zărit de pe locul pe care îl ocupa ca avocat și nu a fost chip să scap fără să-i fac o vizită mamei lui. Ea avea un caracter deosebit, era o femeie și jumătate; nu știu de ce n-am profitat de admirabila bunăvoință cu care m-a primit ca să-i povestesc durerile mele și să-i cer un sfat. Și de astă dată am trecut pe lîngă noroc: vocea rațiunii auzită din gura unei femei ar fi avut asupra mea o putere de convingere cu mult mai mare decît toate strădaniile mele.

Cinam adeseori la doamna Doligny. La a doua sau a treia cină ca mă invită la un dejun la care se afla și metresa domnului d'Ambray, pe atunci cancelar. Deși bine primit, făcui prostia să nu intru în această societate plină de prietenie; amant fericit sau respins aș fi găsit acolo un strop din *uitarea* pe care o căutam pretutindeni, de exemplu în lungile plimbări solitare prin Montmartre și Bois de Boulogne. Eram atît de nefericit, încît aceste locuri plăcute mi-au devenit de atunci odioase. Dar pe vremea aceea eram orb. Abia în 1824 am văzut care-i remediul durerilor mele, după ce hazardul îmi dăruise o metresă.

Ceea ce scriu mi se pare foarte plicticos; dacă continuă tot așa, rezultatul va fi un examen de conștiință, și nu o carte. Amintirea mea nu reține nici un amănunt din aceste vremuri de furtună și de pasiune.

Spectacolul oferit zilnic de conspiratorii mei din Camera *Pair*-ilor mă duse la următoarea idee: a u[cide] pe cineva cu care n-ai vorbit niciodată e ca și un duel obișnuit. Cum se face că nici unuia din zănaticii ăștia nu i-a dat prin cap să-l imite pe L[ouve][2].

[1] Avocatul Arthur-Auguste Beugnot (n. ed. fr.).

[2] *Louis-Pierre Louvel*, asasinul ducelui de Berry (1820).

Ideile mele privind această epocă sînt atît de vagi, încît nu știu cînd am întîlnit-o, de fapt, pe metresa domnului d'Ambray la doamna Doligny, în 1821 sau în 1814.

Mi se pare că în 1821 l-am văzut pe domnul Doligny numai la castelul său din Corbeil, și nu mă hotărîsem să mă duc acolo decît după două sau trei invitații.

CAPITOLUL 3

În 1821 iubirea m-a înzestrat cu o virtute foarte comică: castitatea.

În august 1821, găsindu-mă prea sumbru, în ciuda eforturilor mele, domnii Lussinge, Barot și Poitevin au pus la cale o încîntătoare petrecere cu femei, Barot, după cum am constatat mai tîrziu, e unul dintre cei mai talentați parizieni atunci cînd e vorba de acest gen de plăceri destul de pretențios. Pentru el o femeie nu-i femeie decît o singură dată: prima oară. Cheltuiește treizeci de mii de franci din cele optzeci de mii pe care le are, și din aceste treizeci de mii de franci, cel puțin douăzeci de mii cu femeile.

Barot organiză, așadar, o serată cu doamna Petit, una din fostele sale metrese, căreia, cred, îi împrumutase cu puțin în urmă niște bani pentru a-și deschide un stabiliment *(to raise a brothel)* pe strada Cadran, colț cu strada Montmartre, la etajul patru.

Trebuia să vină Alexandrine, șase luni mai tîrziu întreținuta celor mai bogați englezi, pe atunci o debutantă de abia două luni. Pe la orele opt seara ne aflam într-un salon încîntător, deși la etajul patru, cu șampanie la gheață și punci fierbinte... Alexandrine apăru însoțită de o cameristă care avea misiunea s-o supravegheze; cine-i încredințase această misiune? Am uitat. Această femeie trebuie să fi fost o mare autoritate în materie, pentru că în nota de plată a petrecerii am văzut că i s-au dat douăzeci de franci. Alexandrine apăru întrecînd toate așteptările. Era o fată zveltă, de vreo 17 sau 18 ani, deja formată, cu niște ochi negri pe care i-am regăsit mai tîrziu în portretul ducesei de Urbino făcut de Tizian și aflat la Galeria din Florența.

Un adevărat portret de Tizian, minus culoarea părului. Era blîndă, de loc timidă, destul de veselă, decentă. Privirile colegilor mei străluciră în fața acestei apariții. Lussinge îi oferă un pahar de șampanie, pe care Alexandrine îl refuză, și dispare cu ea. Doamna Petit ne prezintă alte două fete, de loc urîte, noi o asigurăm că ea însăși e mult mai frumoasă. Avea un picior admirabil. Poitevin o răpește. După multă vreme, Lussinge se întoarce foarte palid.

— E rîndul dumitale, Beyle.

— Cinste celui sosit! strigă toată lumea.

O găsesc pe Alexandrine în pat, puțin obosită, aproape în costumul și exact în poziția ducesei de Urbino a lui Tizian.

— Să stăm de vorbă numai zece minute, îmi spuse ea cu înțeles. Sînt cam obosită, să flecărim un pic și-o să-mi regăsesc numaidecît ardoarea tinereții.

Era adorabilă, poate că niciodată n-am văzut ceva atît de drăguț. Nimic desfrînat, doar în privirile din ce în ce mai aprinse și, dacă vreți, chiar pasionate.

N-a mers de loc, *fiasco* absolut. Încercai să mă răscumpăr atunci prin alte mijloace, ea mă ajută. Neștiind prea bine ce trebuie să fac, am vrut să revin la acel joc pe care ea îl refuzase. Păru uimită, îi spusei cîteva cuvinte destul de nostime pentru situația în care mă aflam și ieșii.

Barot la rîndul său abia intrase, cînd auzirăm niște hohote de rîs care străbăteau trei camere pînă să ajungă la noi. La un moment dat, doamna Petit le concedie pe celelalte fete, iar Barot apăru cu Alexandrine

.....dans le simple appareil
D'une beauté qu'on vient d'arracher au sommeil[1].

[1] *...„în simplul veșmînt*
Al unei frumuseți abia smulse din somn." (*Racine*, Britannicus, actul II, scena a II-a).

— Toată admirația mea pentru Beyle, spuse el izbucnind în rîs. Să știți că am să-i urmez exemplul. Am mai prins ceva puteri bînd șampanie.

Hohotul de rîs ținu douăzeci de minute: Poitevin se tăvălea pe covor. Uimirea ingenuă a Alexandrinei era de nedescris — bietei fete i se întîmpla pentru prima oară ca un bărbat să dea greș.

Acești domni voiau să mă convingă că mor de rușine și că trăiesc cel mai nefericit moment din viața mea. Eu eram doar uimit, și nimic mai mult. Nu știu de ce, dar gîndul la Métilde pusese stăpînire pe mine exact în clipa cînd intram în camera atît de frumos împodobită de prezența Alexandrinei.

În fine, timp de zece ani dacă am fost de trei ori la femei. Și prima oară după fermecătoarea Alexandrine s-a întîmplat în octombrie sau noiembrie 1826, cînd ajunsesem în culmea disperării.

Am mai întîlnit-o de multe ori pe Alexandrine în strălucitorul echipaj pe care l-a dobîndit după o lună și îmi arunca întotdeauna cîte o privire. În fine, după vreo cinci sau șase ani a ajuns să aibă și ea figura aceea vulgară pe care o au toate colegele sale.

Din seara aceea trecui drept un Babillan[1] în ochii celor trei tovarăși de viață pe care mi-i dăduse hazardul. Această frumoasă reputație se răspîndi în societate și mă însoți, mai mult sau mai puțin, pînă cînd doamna Azur popularizâ isprăvile și vitejiile mele. Seara cu pricina întări mult prietenia mea cu Barot, la care țin și acum și care ține la mine. Este poate singurul francez în castelul căruia mi-aș petrece cu plăcere cincisprezece zile. Este inima cea mai deschisă, caracterul cel mai dintr-o bucată, omul cel mai puțin spiritual și instruit din cîți cunosc. Dar cînd sînt în joc cele două talente ale sale: acela de a cîștiga bani fără să joace vreodată la bursă și acela de-a lega cunoștință cu orice femeie văzută o singură dată, la plimbare

[1] Cuvînt care vine de la numele unui nobil genovez, *Babilano Pallavicino*, incapabil să-și îndeplinească îndatoririle de soț.

sau la un spectacol, nu-l întrece nimeni, mai ales în ultima privință.

Ceea ce este o necesitate. Pentru că femeile care i-au cedat nu-l mai interesează.

Într-o seară Métilde îmi vorbea despre doamna Bignami, prietena sa. Îmi relată, în legătură cu aceasta, o poveste de dragoste bine cunoscută, apoi adăugă: „Gîndește-te, ce soartă: în fiecare seară, ieșind de la ea, amantul ei se duce la femei".

Or, cînd am plecat din Milano, am înțeles că această frază morală n-avea nimic de-a face cu povestea doamnei Bignami, ci era un avertisment moral la adresa mea.

Într-adevăr, în fiecare seară, după ce o conduceam pe Métilde la verișoara sa, doamna Traversi, căreia refuzasem cu stîngăcie să-i fiu prezentat, mă duceam să-mi închei seara la fermecătoarea și divina contesă Cassera. Și altă dată, dintr-altă prostie, soră bună cu aceea comisă cu Alexandrine, am refuzat să fiu amantul acestei tinere femei, poate cea mai amabilă din cîte am cunoscut, și toate acestea pentru a merita, în fața lui Dumnezeu, iubirea Métildei. În același spirit și pentru același motiv am refuzat-o și pe celebra Vigano, care, într-o zi, coborînd scările, însoțită de întreaga sa armată de curteni, printre care se afla și contele Saurau, un bărbat plin de spirit, lăsă toată lumea să treacă pentru a-mi spune:

— Beyle, se zvonește că ești îndrăgostit de mine?

— Cei care pretind una ca asta se înșală, răspunsei eu cu mult sînge rece, fără să-i sărut mîna măcar.

Comportarea mea nedemnă în ochii acestei femei, care era numai cap, mi-a atras o ură neîmpăcată. Nici nu mă mai saluta cînd ne întîlneam *singuri* pe vreuna din străzile acelea înguste din Milano.

Iată trei prostii imense. Niciodată nu-mi voi ierta purtarea față de contesa Cassera (astăzi femeia cea mai cuminte și mai respectată din țară).

CAPITOLUL 4

Iată și alt gen de societate, în contrast cu cea din capitolul precedent. În 1817, la hotelul „Italia", din piața Favart, mă pomenii cu vizita omului pe care l-am admirat cel mai mult datorită scrierilor sale, singurul care a produs în mine o revoluție: domnul conte de Tracy. Niciodată n-am fost atît de surprins. De doisprezece ani eram admiratorul înflăcărat al lucrării *Ideologie*, una din operele acestui om care va fi odată celebru. Cineva îi lăsase la poartă un exemplar din *L'Histoire de la Peinture en Italie.*

Și-a petrecut o oră cu mine. Îl admiram atît de mult, încît mi se pare că am făcut o figură jalnică din exces de iubire. Niciodată nu m-am gîndit atît de puțin să fiu spiritual sau agreabil. Mă apropiam de această inteligență vastă și-o contemplam uluit; voiam să mă împărtășesc din înțelepciunea lui. De altfel, pe vremea aceea nu știam încă *să fiu spiritual.* Această posibilitate de a improviza cu mintea limpede mi-a venit abia în 1827.

Domnul Destutt de Tracy, pair al Franței, membru al Academiei, era un bătrînel foarte bine făcut, cu o înfățișare elegantă și ciudată. Poartă de obicei un cozoroc verde sub pretextul că-i orb. Îl văzusem în ziua primirii sale la Academie de către domnul de Ségur, care i-a îndrugat tot soiul de baliverne în numele despotismului imperial; era în 1811, cred. Deși atașat curții, fusèsem profund scîrbit. O să cădem într-o barbarie militară, o să ajungem niște generali de teapa lui Grosse, îmi spuneam. Acest general, pe care îl vedeam la doamna contesă Daru, era unul dintre cei mai stupizi soldăți din garda imperială, și asta spune

totul. Vorbea cu accent provensal și ardea de dorința de a-i spinteca pe toți francezii dușmani ai omului care-l hrănea. Uram atît de mult acest soi de oameni, încît în seara bătăliei de la Moscova, văzînd la cîțiva pași de mine rămășițele a doi sau trei generali din gardă, mă luă gura pe dinainte: „Cîțiva neobrăzați mai puțin!“, cuvinte care fură cît pe ce să mă piardă, și inumane, de altfel.

Domnul de Tracy n-a îngăduit niciodată să i se facă portretul.[1] După părerea mea, seamănă cu papa Clement Corsini, așa cum poate fi văzut la Santa Maria Maggiore, cum intri pe stînga[2], în frumoasa capelă.

Manierele lui sînt desăvîrșite atunci cînd nu-i în toane rele. N-am cunoscut acest caracter decît în 1822. Este un bătrîn don Juan (vezi opera lui Mozart, Molière etc.). Orice fleac îl scoate din sărite. De exemplu, în salonul său domnul de La Fayette era un personaj mai important decît el (chiar în 1821). Apoi, francezii nu i-au apreciat lucrările: *L'Idéologie* și *La Logique*. Domnul de Tracy n-a fost chemat la Academie de retorașii aceea spilcuiți decît în calitate de autor al unei bune gramatici, dar și asta după ce a fost foarte înjurat de acel neghiob de Ségur, tatăl unui fiu și mai neghiob, un oarecare Philippe, care a scris despre nenorocirile noastre din Rusia numai pentru a obține o decorație de la Ludovic al XVIII-lea. Acest infam Philippe de Ségur îmi va servi drept model pentru caracterul pe care îl urăsc cel mai tare la Paris: persoana oficială cu onoarea veșnic nepătată, exceptînd marile momente ale vieții. Nu de mult, acest Philippe a jucat și pe lîngă ministrul Casimir Périer (vezi *Débats* din mai 1832) rolul datorită căruia a obținut favorurile aceluiași Napoleon pe care l-a părăsit atît de laș mai tîrziu. De altfel, cu acest rol a cîștigat și favorurile lui Ludovic al XVIII-lea, care se simțea foarte bine printre asemenea lichele. Înțelegea perfect josnicia lor, le-o

[1] Se cunosc, totuși, mai multe portrete de ale contelui de Tracy.
[2] Capela Corsini se află în biserica San Giovvani în Laterano.

reamintea cu finețe în clipa cînd săvîrșeau vreo faptă nobilă. Poate că prietenul lui Favras, care a așteptat vestea spînzurării acestuia pentru a ordona apoi unuia dintre gentilomi: „Să începem ospățul", simțea că el însuși e din același aluat[1]. Era exact omul care recunoaște că este infam și rîde de infamia lui.

Îmi dau foarte bine seama că termenul infam este rău aplicat, dar această josnicie gen Philippe de Ségur era tot ce uram mai mult pe lume. Stimez și prefer de o sută de ori un simplu ocnaș, un simplu asasin care a avut un moment de slăbiciune și care, de altfel, crăpa de foame. În 1828 sau 26, bunul Philippe era foarte ocupat să-i toarne un copil unei văduve milionare pe care o sedusese și care trebui să se mărite cu el (doamna Grefulhe, văduva unui *pair* al Franței). Cinasem de cîteva ori cu acest general Philippe de Ségur la masa de serviciu a împăratului. Pe atunci nu vorbea decît despre cele treisprezece răni ale sale, căci dobitocul era viteaz.

În Rusia, în țara aceea de semicivilizați, ar fi un erou. În Franța, josnicia lui începe să fie înțeleasă. Doamnele Garnett[2] (strada Duphot, nr. 12) țineau să mă ducă la fratele lui, vecinul lor de la nr. 14, cred, invitație pe care am refuzat-o întotdeauna din cauza acelei istorii a campaniei din Rusia.

Domnul conte de Ségur, mare maestru de ceremonii la Saint-Cloud în 1811, cînd mă aflam și eu acolo, murea de ciudă că nu e duce. După părerea lui, asta era mai grav decît o nenorocire, era o *necuviință*. Toate ideile lui erau *pitice*, dar era plin de idei, și-n legătură cu orice. Pretutindeni și la toată lumea nu constata

[1] Referire la *Thomas de Mahy*, marchiz de Favras, spînzurat la 18 februarie 1790 pentru vina de a fi pus la cale un complot prin care se urmărea evadarea familiei regale; se spune că instigatorul acestui complot ar fi fost viitorul rege Ludovic al XVIII-lea, care s-a temut pînă în ultima clipă a vieții lui Favras de eventualele mărturisiri ale acestuia.

[2] Trei americance care trăiau la Paris, prietene cu La Fayette și cu H. Beyle; vecinul acestora era contele Ségur d'Aguesseau, nepotul, și nu fratele generalului.

decît grosolănie, dar cu ce eleganță exprima el acest sentiment.

Ceea ce îmi plăcea la acest jalnic personaj era pasiunea cu care îl iubea soția sa. Altminteri, cînd vorbeam cu el, mi se părea că am de-a face cu un liliputan. Mă întîlneam cu domnul de Ségur, mare maestru de ceremonii din 1810 pînă în 1814, în preajma miniștrilor lui Napoleon. Nu l-am mai văzut de la căderea acestui mare om pentru care a fost o slăbiciune și o pacoste.

Nici chiar oamenii de teapa lui Dangeau care se aflau la curtea împăratului, și erau mulți, de exemplu prietenul meu baronul Martial Daru, nici chiar astfel de oameni nu s-au putut abține să nu rîdă de ceremonialul născocit de domnul conte de Ségur în vederea căsătoriei lui Napoleon cu Marie-Louise de Austria, și mai ales pentru prima întrevedere. Oricît de mîndru era Napoleon de noua lui uniformă de rege, și tot nu s-a putut stăpîni, a rîs împreună cu Duroc, care mi-a povestit planul ceremonialului. Cred că nimic din tot acest labirint de meschinării n-a fost pus în aplicare. Dacă aș avea aici hîrtiile mele de la Paris, aș adăuga la prezentele baliverne despre viața mea și programul acela. Este o lectură admirabilă, parcă ai citi o farsă.

Suspin în 1832, spunîndu-mi: „Iată, totuși, pînă unde l-a înjosit vanitatea pariziană pe un italian: Napoleon!"

Unde eram?... Dumnezeule, cît de prost sînt scrise toate astea!

Domnul conte de Ségur era sublim mai ales la Consiliul de Stat. Era un consiliu respectabil; încă nu ajunsese, în 1810, o adunătură de belferi, ca alde Cousin, Jacquemiont... și alții și mai obscuri încă (1832).

Exceptînd mărimile, dușmanii lui turbați, Napoleon reunise, în Consiliul său de Stat, pe cei cincizeci de francezi mai puțin tîmpiți. Existau cîteva secții. Uneori secția de război (unde uceniceam sub admirabilul Gouvion de Saint-Cyr) avea de-a face cu secția de interne, unde prezida din cînd în cînd domnul de

Ségur, nu știu de ce, probabil în timpul absenței sau a bolii vigurosului Regnault [De Saint-Jean-d'Angély].

În afacerile dificile, aceea a înrolării gărzilor de onoare din Piemont, cînd m-am numărat și eu printre raportorii mai mărunți, elegantul, impecabilul domn de Ségur, netrecîndu-i prin cap nici o idee, își tot împingea fotoliul în față, dar o făcea cu o mișcare de un comic nemaipomenit, strîngîndu-l între coapsele-i crăcănate.

După ce am rîs de neputința lui, îmi spuneam: „Dar nu cumva greșesc eu? Acesta este doar celebrul nostru ambasador pe lîngă Ecaterina cea Mare, cel care i-a furat condeiul ambasadorului Angliei. Este istoriograful lui Wilhelm al II-lea sau al III-lea (nu-mi mai aduc aminte care, amantul contesei de Lichtenau, pentru care se bătea Benjamin Constant[1])."

În tinerețe eram prea înclinat *să respect totul.* Cînd imaginația mea se înflăcăra pentru cineva, rămîneam stupid în fața lui: *îi adoram defectele.*

Dar ridicolul domnului de Ségur ghidîndu-l pe Napoleon se dovedi, după cît se pare, mult prea puternic pentru această *gullibility*[2] a mea.

De altfel, domnul conte de Ségur, mare maestru de ceremonii (în această privință foarte deosebit de Philippe), ar fi fost în stare de gesturile cele mai delicate, ca femeile care se înalță pînă la eroism. Știa, de asemeni, să spună lucruri delicate și fermecătoare, dar acestea nu depășeau, pesemne, talia liliputană a ideilor sale.

Am făcut cea mai mare greșeală necăutînd între 1821 și 1830 să-i fiu pe plac acestui bătrîn amabil; cred că s-a stins din viață în același timp cu respectabila lui soție. Dar eu eram nebun, groaza mea pentru tot ce e *josnic* mergea pînă la pasiune. În loc să mă

[1] În realitate, vărul lui B. Constant, baronul Auguste de Constant.

[2] Credulitate (în limba engleză în original). Paul Hazard propunea *gallibility*, în sensul de caracter francez.

amuz, cum fac astăzi cînd e vorba de acțiunile curții de la...

Domnul conte de Ségur îmi transmisese felicitări în 1817, cînd m-am întors din Anglia, pentru *Rome, Naples et Florence*, o broșură pe care i-o lăsasem la poartă.

În adîncul inimii, din punct de vedere moral, am disprețuit întotdeauna Parisul. Ca să placi în acest oraș, trebuia să fii ca domnul de Ségur, marele maestru.

Din punct de vedere fizic, Parisul nu mi-a plăcut niciodată. Chiar și în 1803 îmi inspira oroare pentru că nu avea munți prin împrejurimi. Munții din regiunea mea (Dauphiné), martorii pasionatelor exaltări ale inimii mele în timpul primilor șaisprezece ani de viață, mi-au creat în această privință un *bias* (deprindere, termen englez) de care nu m-am putut dezbăra niciodată.

N-am început să prețuiesc Parisul decît la 28 iulie 1830. Chiar și în Ziua Ordonanțelor[1], la orele 11 seara, la domnul conte Réal, îmi băteam joc de curajul parizienilor și de rezistența care se aștepta din partea lor. Cred că omul acela atît de vesel din fire și eroica lui fiică, doamna baroană Lacuée, nu mi-au iertat nici astăzi atitudinea avută.

Astăzi prețuiesc Parisul. Recunosc că, în privința curajului, el trebuie pus în frunte, ca și în privința artei culinare, ca și în privința *spiritului*. Dar, cu toate acestea, nu exercită nici o seducție asupra mea. Am impresia că virtutea lui comportă întotdeauna o doză de *comedie*. Tinerii născuți la Paris din părinți provinciali și plini de acea energie virilă cu care și-au agonisit averea mi se par niște fărpturi *ofilite*, preocupate doar de înfățișarea exterioară a veșmintelor, de bunul-gust al unei *pălării gri*, de aspectul impecabil al cravatei, ca domnii Féburier, Miollet-le-Duc etc. Nu concep un bărbat lipsit de puțină *energie*

[1] Referire la *Ordonanțele* lui Carol al X-lea, care au declanșat revoluția din iulie 1830.

virilă, constanță și profunzime în idei etc. Lucruri tot atît de rare la Paris ca și tonul grosolan sau chiar *dur*.

Dar trebuie să închei aici acest capitol. Dîndu-mi silința să nu mint și să nu-mi ascund greșelile, mi-am impus să scriu la aceste amintiri cîte douăzeci de pagini deodată, ca o scrisoare. După moartea mea, totul se va tipări conform manuscrisului original. Poate că așa voi reuși să ajung la *veracitate*, dar totodată va trebui să-l implor pe cititor (născut poate chiar azi-dimineață în casa vecină) să-mi ierte îngrozitoarele digresiuni.

CAPITOLUL 5

Îmi dau seama în 1832 (în general, filozofia mea datează din ziua cînd scriu, eram foarte departe de ea în 1821), văd, așadar, că eram un *mezzo-termine*[1] între bădărănia energică a generalului Grosse, a contelui Regnault de Saint-Jean-d'Angély și afectarea cam liliputană, cam mărginită a domnului conte de Ségur, a domnului Petit, proprietarul hotelului „Bruxelles" etc.

Numai în ceea ce privește josnicia am fost departe de extremele pe care mi le atribui. Din cauza lipsei mele de dibăcie, de abilitate, cum îmi spunea, apropo de cărțile mele și de Academie, domnul D. de la *Débats* [domnul Delécluze], am pierdut cinci sau șase ocazii strălucite pentru a face carieră politică, financiară sau literară. Întîmplarea face ca ele să fi venit una după alta. Reveria tandră din 1821, iar mai tîrziu filozofică și melancolică (lăsînd la o parte orice vanitate, exact ca și aceea a domnului Jacques din *As you like it*[2]) a ajuns pentru mine o plăcere atît de mare încît, atunci cînd un prieten mă oprește pe stradă, aș da un *paul*[3] numai să treacă mai departe. Simplul fapt că văd pe cineva cunoscut mă contrariază. E de ajuns să văd de departe o astfel de ființă și să mă gîndesc că trebuie s-o salut, ca să simt cum mă cuprinde ciuda cu cincizeci de pași înainte. În schimb, îmi place grozav să-mi întîlnesc prietenii seara, în societate, sîmbătă, la domnul Cuvier, duminică, la domnul de Tracy, marți, la doamna Ancelot, miercuri, la baronul Gérard etc.

---

[1] În sens de ceva neprecis (în limba italiană în original).

[2] *Cum vă place*; e vorba de comedia lui Shakespeare.

[3] Monedă de argint în valoare de circa cincizeci de centime.

Un om cu un pic de tact își dă repede seama, vorbindu-mi pe stradă, că mă contrariază. „Iată un om care nu se prea sinchisește de valoarea mea", își spune vanitatea acestui om, și greșește.

De aici fericirea mea cînd [mă] plimb țanțoș într-un oraș străin, Lancaster, Torre del Greco etc., unde abia am descins de o oră și unde sînt sigur că nu mă cunoaște nimeni. De vreo cîțiva ani fericirea asta începe să-mi lipsească. Dacă n-ar fi răul de mare, aș face bucuros o călătorie în America. O să mă credeți oare? Aș purta bucuros o mască, mi-aș schimba fericit numele. *O mie și una de nopți*, care îmi place nespus, ocupă mai bine de un sfert din gîndurile mele. Adeseori mă gîndesc la inelul Angelicăi, cea mai mare plăcere pentru mine ar fi să mă preschimb într-un neamț înalt și blond și să mă plimb așa prin Paris.

Îmi dau seama, frunzărind, că mă oprisem la domnul de Tracy. Acest bătrîn atît de binefăcut, îmbrăcat întotdeauna în negru, cu uriașul lui cozoroc verde, stînd în fața șemineului și mutîndu-se de pe un picior pe celălalt, avea un fel de a vorbi diametral opus felului său de a scrie. Conversația lui era plină de observații fine, elegante; un cuvînt energic l-ar îngrozi ca o înjurătură, și scrie ca un primar de la țară. Simplitatea energică cu care mi se pare că vorbeam pe atunci nu cred să-i fi plăcut prea mult. Purtam niște imenși favoriți negri, de care doamna Doligny m-a convins că trebuie să-mi fie rușine abia cu un an mai tîrziu. Capul meu de măcelar italian nu păru să fie pe gustul fostului colonel din timpul domniei lui Ludovic al XVI-lea.

Domnul de Tracy, fiul unei văduve, s-a născut prin 1765, avînd o rentă de trei sute de mii de franci. Palatul lui se afla pe strada Tracy, lîngă strada Saint-Martin.

S-a apucat de negustorie fără să se priceapă, ca mulți oameni bogați din 1780. Domnul de Tracy se lansă în afaceri și pierdu două sau trei sute de mii de

franci și așa mai departe. Asta mă face să cred că astăzi, acest om atît de amabil prin 1790, cînd era amantul doamnei de Praslin, acest gînditor profund și-a dat renta lui de trei sute de mii de livre pe una de cel mult treizeci.

Mama lui, o femeie de un rar bun-simț, se bucura de toate privilegiile curții, astfel că la 22 de ani fiul ei deveni colonel, și colonel al unui regiment printre căpitanii căruia se afla un alt Tracy, văr de-al său, după toate aparențele la fel de nobil și căruia nu i-a trecut niciodată prin cap să se supere văzînd această păpușică de 22 de ani venită să comande regimentul unde servea el.

Această păpușă, care, îmi spunea mai tîrziu doamna de Tracy, se mișca grozav de frumos, ascundea totuși un anume fond de bun-simț. Mama sa, o femeie deosebită, aflînd că la Strasbourg exista un filozof (și fiți atenți, asta se întîmpla în 1780, probabil, deci nu un filozof ca Voltaire, Diderot, Raynal), aflînd, spun, că la Strasbourg exista un filozof care analiza gîndurile omului, imagini sau semne ale tuturor celor văzute și simțite, pricepu că știința de a înțelege mecanismul acestor imagini, în cazul că fiul ei și-ar însuși-o, i-ar ascuți mintea.

Închipuiți-vă cîtă minte trebuie să fi avut în 1785 un tînăr foarte frumușel, de viță foarte nobilă, bucurîndu-se de toate privilegiile curții, cu o rentă de trei sute de mii de livre!

Doamna marchiză de Tracy și-a angajat fiul la artilerie, fapt care, doi ani la rînd, l-a adus la Strasbourg. Dacă mă voi abate vreodată pe acolo, voi întreba cine era neamțul acela filozof, celebru prin 1780.[1]

După doi ani, cred, domnul de Tracy se afla la Rethel, cu regimentul său care, după cum mi se pare, era de dragoni, amănunt de verificat după *Almanahul regal* al vremii.

[1] E vorba de *F.Y. Müller*, profesor de logică și metafizică.

lămîile...

Domnul de Tracy nu mi-a vorbit niciodată despre aceste lămîi; povestea lor am aflat-o de la un alt mizantrop, un oarecare domn Jacquemont, fost călugăr, și, mai mult decît atîta, un om cu merite deosebite. Domnul de Tracy mi-a spus multe anecdote puse pe seama primei armate din Franța reformatoare, domnul de La Fayette era comandantul ei suprem. Locotenent-colonelul său voia să-i răpească regimentul și să-l ducă în emigrație...

Concediu și duel...

O statură înaltă, iar pe acest trup uriaș o figură imperturbabilă, rece, insignifiantă, ca un vechi tablou de familie, capul avînd pe creștet o perucă cu părul scurt, rău făcută; un bărbat îmbrăcat de obicei într-un costum gri rău croit și care intra șchiopătînd puțin și sprijinindu-se într-un baston în salonul doamnei de Tracy, care îi spunea *scumpul meu domn*, cu o voce fermecătoare, cam așa arăta generalul La Fayette în 1821. Și așa ni l-a zugrăvit și gasconul Scheffer într-un portret foarte asemănător.

Acest *scumpul meu domn* al doamnei de Tracy, și încă rostit cu tonul acela, era, cred, una din nefericirile domnului de Tracy. Nu pentru că domnul de La Fayette ar fi fost în termeni buni cu soția acestuia, sau pentru că ar fi fost îngrijorat, la vîrsta pe care o avea, de astfel de nenorociri, ci pur și simplu pentru că admirația sinceră și niciodată prefăcută sau exagerată a doamnei de Tracy pentru domnul de La Fayette făcea dintr-însul în chip prea vădit primul personaj din salon.

Oricît de naiv eram în 1821 (întotdeauna am trăit în iluziile entuziasmului și ale pasiunilor), observam aceasta *singur*, fără ajutorul nimănui.

Simțisem, de asemeni, fără ca cineva să-mi fi atras atenția, că domnul de La Fayette era pur și simplu un erou din Plutarh. Trăia de azi pe mîine, fără prea multă înțelepciune, săvîrșind cu multă simplitate, ca și Epaminonda, marile acțiuni impuse de moment. Și-n așteptarea lor, în ciuda vîrstei sale (născut în 1757, ca și partenerul său în jocurile cu mingea de la curte, Carol al X-lea), singura lui ocupație era să strîngă, pe la spate, jupoanele fetelor drăguțe (*vulgo* să le apuce de cur) și asta deseori și fără prea multă sfială.

În așteptarea marilor acțiuni, care nu se prezintă zilnic, și-a ocaziei de a strînge jupoanele femeilor tinere, pe care n-o prea găsea decît la douăsprezece și jumătate noaptea, cînd ies ele în lume, domnul de La Fayette explica fără prea multă eleganță truismul gărzii naționale. Un guvern este bun numai și numai cînd poate asigura cetățenilor săi paza drumurilor, egalitate în fața judecătorului, și un judecător destul de luminat, monedă cu acoperire, drumuri acceptabile, protecție pe timpul cît se află în străinătate. Așa stînd lucrurile, totul e simplu.

Trebuie să recunosc că între un astfel de om și domnul de Ségur, marele maestru, e o mare deosebire; de aceea Franța, și mai ales Parisul, își va atrage condamnarea posterității pentru că nu l-a apreciat pe acest mare om.

Eu, însă, obișnuit cu Napoleon, cu lordul Byron și, voi mai adăuga, cu lordul Brougham, cu Monti, cu Canova, cu Rossini, am recunoscut imediat grandoarea domnului de La Fayette, dar m-am mărginit la atîta. L-am văzut în zilele din Iulie cu cămașa sfîșiată; i-a primit cu brațele deschise pe toți intriganții, pe toți proștii, pe toți demagogii. Pe mine nu m-a primit atît de bine, a cerut să fiu îndepărtat din slujbă (în favoarea unui secretar mojic, domnul Levasseur[1]). Cu toate astea, nici nu mi-a trecut prin minte să mă supăr sau

[1] Levasseur fu numit în momentul cînd Austria refuză să-l recunoască pe Beyle consul la Triest (n. ed. fr.).

să-l venerez mai puțin, așa cum nu-mi trece prin minte să hulesc soarele cînd se ascunde după un nor.

Domnul de La Fayette, la fragеda lui vîrstă de 75 de ani, are același defect ca și mine. Se pasionează după o tînără portugheză de 18 ani, apărută în salonul doamnei de Tracy și prietenă cu nepoatele sale, domnișoarele Georges La Fayette, de Lasteyrie, de Maubourg; își închipuie că această tînără portugheză, ca oricare femeie tînără, de altfel, îl remarcă; nu se gîndește decît la ea, și, ceea ce-i mai nostim, deseori nici nu greșește închipuindu-și acest lucru. Gloria lui europeană, eleganța funciară a discursurilor sale, în ciuda aparentei lor simplități, ochii lui care se însuflețesc în preajma unui sîn bine modelat, toate acestea îl ajuta să-și petreacă plin de voioșie ultimii săi ani, spre marea indignare a femeilor de 35 de ani (doamna marchiză de Marmier [Choiseul], doamna de Pérey și altele) care frecventează acest salon. Nici una dintre ele nu-și poate imagina că poți fi agreabil și în alt fel decît făcînd spirite subtile ca domnul de Ségur sau reflecții scînteietoare ca domnul Benjamin Constant.

Domnul de La Fayette este extrem de politicos și chiar afectuos cu toată lumea, dar *politicos ca un rege*. I-am spus asta într-o zi doamnei de Tracy, care s-a supărat atîta cît poate să se supere o întrupare a grației, dar poate că din ziua aceea a înțeles că simplitatea energică a conversației mele nu-i ține totuna cu tîmpenia domnului Dunoyer, de exemplu. Acesta era un liberal de treabă, astăzi demn prefect la Moulins, cel mai bine intenționat, cel mai eroic poate și cel mai tîmpit scriitor liberal. Credeți-mă pe mine, care fac parte din tabăra lor, asta spune totul. Admirația prostească a domnului Dunoyer, redactor la *Censeur*, și-a altor doi sau trei de același calibru înconjura veșnic fotoliul generalului. Dar acesta, de îndată ce se ivea ocazia, spre marea lor indignare, îi părăsea brusc, pentru a se duce să admire cît mai de aproape, și cu ochii înflăcărați, umerii frumoși ai vreunei tinere femei care tocmai

intrase. Şi, rămaşi singuri, bieţi *virtuoşi* (mai tîrziu vînduţi ca nişte... ministrului Périer, 1832), făceau nişte mutre foarte hazlii, iar eu îmi băteam joc de ei, fapt care o scandaliza pe noua mea prietenă. Era însă un lucru stabilit că ea avea o slăbiciune pentru mine. „Are în el *o scînteie*", îi spuse ea într-o zi unei doamne din categoria acelora făcute să admire baliverncle liliputane gen Ségur şi care i se plîngea de simplitatea severă şi deschisă cu care îi spuneam că toţi aceşti ultraliberali sînt desigur foarte demni de respect pentru înalta lor virtute, dar altminteri incapabili să priceapă că doi plus doi fac patru. Neghiobia, încetineala, virtutea unui Dunoyer, a unui..., a unui..., alarmîndu-se la cel mai mic adevăr spus americanilor, sînt într-adevăr dincolo de orice închipuire, înlocuieşte lipsa altor idei în afara celor comune în cazul unui Ludovic Vitet, a unui Mortimer Ternaux, noua generaţie care a reînnoit salonul Tracy prin 1828. În mijlocul lor domnul de La Fayette era şi este încă fără îndoială un *şef de partid*.

Această deprindere trebuie s-o fi căpătat în 1789. Esenţialul e să nu nemulţumeşti pe nimeni şi să-ţi aduci aminte de numele fiecăruia, iar în această privinţă el este admirabil. Interesul activ şi puternic de şef de partid îl îndepărtează pe domnul de La Fayette de orice fel de *idee literară*, de care nu-l prea cred capabil de altfel. Tocmai datorită acestui mecanism, gîndesc eu, nu-şi dădea seama de toată neghiobia, de tot plictisul scrierilor domnului Dunoyer şi ale confraţilor săi.

Am uitat să descriu acest salon aşa cum ar fi început, foarte cuminte, sir Walter Scott şi imitatorii săi, dar eu detest genul acesta de descriere. Sila de ea mă împiedică să scriu romane.

Intrarea te introduce într-un salon de formă prelungă, în fundul căruia se află o uşă mare cu două canaturi întotdeauna larg deschise. Pătrunzi apoi într-un salon pătrat destul de mare, avînd o frumoasă

lampă în formă de lustră, iar pe șemineu, o mică pendulă hidoasă. Pe dreapta, cum intri în acest mare salon, se află un frumos divan albastru pe care îl ocupă cincisprezece fete între 12 și 18 ani și pretendenții lor: domnul Charles de Rémusat, înzestrat cu mult spirit și cu și mai multă afectare, adevărată copie a faimosului actor Fleury; domnul François de Corcelles, înzestrat cu toată francheța și asprimea republicanilor. Probabil că s-a vîndut în 1831; în 1820 publicase o broșură care a avut nefericirea să fie lăudată de domnul avocat Dupin (escroc dovedit, cunoscut de mine ca atare începînd din 1827). În 1821, domnii de Rémusat și de Corcelles erau foarte apreciați, iar mai tîrziu s-au căsătorit cu nepoatele domnului de La Fayette. Alături de ei apărea un gascon flegmatic, domnul Scheffer, pictor, care este, așa mi se pare, cel mai nerușinat mincinos și personajul cel mai mîrșav din cîte cunosc. Mi s-a spus pe vremuri că îi făcuse curte celestei..., cea mai mare dintre nepoatele domnului de La Fayette, care s-a măritat după aceea cu fiul mai vîrstnic al domnului Augustin Périer, cel mai important și mai scorțos compatriot de-al meu.[1] Domnișoara Virginie, cred, era favorita doamnei de Tracy.

Alături de elegantul domn de Rémusat, puteau fi văzute două figuri de iezuiți cu privirea prefăcută și piezișă. Erau frați și se bucurau de privilegiul de a vorbi ore în șir cu domnul conte de Tracy. I-am adorat cu toată vivacitatea vîrstei mele în 1821 (aveam abia 21 de ani în ceea ce privește naivitatea inimii). Ghicindu-i foarte curînd, entuziasmul meu pentru domnul de Tracy scăzu considerabil.

Cel mai vîrstnic dintre frați a publicat o istorie sentimentaloidă a cuceririi Angliei de către Wilhelm. Este domnul Thierry de la Academia de Inscripții. Meritul său e acela de a fi redat adevărata ortografie a lui Clovis, Chilpéric, Thierry și a altor fantome de

[1] Nu Virginie, ci Nathalie de La Fayette, cea mai mare dintre nepoatele generalului, s-a căsătorit cu Adolphe Périer (n. ed. fr.).

la începutul istoriei noastre. A publicat un volum mai puțin sentimental despre organizarea comunelor din Franța în 1200. Din cauza unui viciu de colegiu, a rămas orb. Fratele său, cu mult mai iezuit (prin inimă și conduită), deși ultraliberal, ca și celălalt, a ajuns prefect la Vesoul în 1830 și s-a vîndut pentru leafă, ca și patronul său, domnul Guizot.

Un contrast perfect cu cei doi frați iezuiți, cu greoiul Dunoyer, cu sclivisitul Rémusat îl oferea tînărul Victor Jacquemont, care a călătorit mai tîrziu prin India... Victor era foarte slab pe atunci, e înalt de aproape zece picioare, și pe vremea aceea n-avea pic de logică, fiind, în consecință, mizantrop. Sub pretextul că are mult spirit, domnul Jacquemont nici nu-și mai dădea osteneala să raționeze. Acest adevărat francez considera invitația la rațiune nici mai mult nici mai puțin decît insolență. Călătoriile erau realmente singura portiță pe care vanitatea o mai lăsase deschisă adevărului. De altfel, poate că mă înșel. Victor mi se pare un om de o rară distincție. Așa după cum un cunoscător (iertați-mi cuvîntul acesta) vede un cal frumos într-un mînz de patru luni cu picioarele încă împleticite. Ne împrietenirăm, și chiar azi-dimineață (1832) am primit o scrisoare pe care mi-o scrie din Caşmir, din India.

Inima lui avea doar un singur cusur, o invidie josnică și subalternă față de Napoleon. Această invidie era, de altfel, unica pasiune pe care am observat-o vreodată la domnul conte de Tracy. Bătrînul metafizician și marele Victor își povesteau cu o nespusă plăcere anecdota aceea cu vînătoarea de iepuri pe care domnul de Talleyrand i-a oferit-o lui Napoleon, pe atunci primconsul de vreo șase săptămîni și dîndu-și deja ifose de Ludovic al XIV-lea.

Iepurii din butoi și porcii din Bois de Boulogne.

Defectul lui Victor era că o iubea prea mult pe doamna de Lavenelle, soția unui spion, cu o rentă de 40.000 de franci, a cărui misiune era să raporteze la Tuileries

toate acțiunile și cuvintele generalului de La Fayette. Partea comică este că generalul, Benjamin Constant și domnul Bignon îi împărtășeau acestui domn de Lavenelle toate ideile lor liberale. După cum ați înțeles mai înainte de-a vă spune eu, acest spion, terorist în '93, n-avea alt subiect de conversație decît asaltul palatului pentru a-i masacra pe toți Bourbonii. Soția lui era atît de libertină, îndrăgostită atît de mult de fizicul bărbătesc, încît sfîrși prin a mă dezgusta de cuvintele *fără perdea* din limba franceză. Îmi place grozav acest gen de conversație, în italiană; în timpul primei mele tinereți, ca sublocotenent la 6 Dragoni, el m-a scîrbit auzit din gura doamnei Henriet, soția căpitanului. Această doamnă de Lavenelle e uscată ca un pergament și de altfel cu totul lipsită de spirit, și mai ales de *pasiune*, singurul lucru care i-ar putea stîrni emoția ar fi doar frumoasele coapse ale unei companii de grenadieri defilînd prin grădina Tuileries în nădragi de cașmir alb.

Altfel era doamna Baraguey d'Hilliers care aparține aceluiași gen și pe care am cunoscut-o la doamna Beugnot. Altfel erau, la Milano, doamna Ruga și doamna Aresi. Într-un cuvînt, limbajul libertin francez mă îngrozește, amestecul spiritului cu emoția îmi crispează sufletul, așa cum pluta tăiată cu cuțitul îmi zgîrie auzul.

Descrierea morală a acestui salon este poate prea lungă, mai sînt doar două sau trei figuri.

Fermecătoarea Louise Letort, fiica generalului Letort, de la dragonii de gardă, pe care o cunoscusem bine la Viena în 1809, domnișoara Louise, atît de frumoasă mai tîrziu, avînd un caracter lipsit de orice afectare pînă în prezent și plin de noblețe în același timp, s-a născut în ajunul sau în ziua următoare bătăliei de la Waterloo. Mama ei, fermecătoarea Sarah Newton, se măritase cu Victor de Tracy, fiul *pair*-ului Franței, pe atunci ofițer de infanterie.

Noi îi spunem Bară-de-Fier. Asta-i definiția caracterului său. Brav, rănit de cîteva ori în Spania sub Napoleon, el are ghinionul să vadă în orice lucru numai partea rea.

Sînt opt zile (iunie 1832) de cînd regele Louis-Philippe a desființat regimentul de artilerie din garda națională, al cărui colonel era Victor de Tracy. În calitate de deputat, el ia adeseori cuvîntul și are ghinionul să fie prea politicos la tribună. Ai spune că nu îndrăznește să vorbească limpede. Ca și tatăl său, a fost invidios pe Napoleon la modul meschin. Acum, cînd eroul a murit de-a binelea, domnul de Tracy începe să-și revină, dar pe vremea cînd debutam în salonul din strada Anjou, eroul mai trăia[1]. Am asistat acolo la bucuria prilejuită de moartea acestuia. Privirile lor parcă voiau să spună: „Am spus noi că un burghez ajuns rege nu poate s-o sfîrșească bine".

Am trăit timp de zece ani în acest salon, primit politicos, prețuit, dar din zi în zi tot mai puțin *legat* de cei care-l frecventau, cu excepția prietenilor mei. E unul din defectele caracterului meu. Și tocmai datorită acestui defect nu-i învinuiesc pe alții pentru faptul că avansez foarte încet. Și aceasta, firește, în ciuda celor spuse de două sau trei ori de generalul Duroc cu privire la talentele mele militare, sînt mulțumit într-un post inferior. Mulțumit pe deplin mai ales cînd mă aflu la două sute de leghe de șeful meu, ca astăzi.

Sper, așadar, dacă plictiseala nu va împiedica lectura acestei cărți, că nu se va găsi într-însa nici un fel de ranchiună împotriva oamenilor. Favoarea lor n-o prinzi decît cu o anumită momeală. Cînd vreau s-o folosesc, îmi fac rost de stima a unul sau doi inși, dar momeala asta îmi obosește repede mîna. Totuși, în 1814, cînd Napoleon mă trimisese în Divizia a 7-a,

[1] Contele Destutt de Tracy se instalase pe strada d'Anjou-Saint-Honoré în 1809, acolo a și murit (n. ed. fr.).

doamna contesă Daru, soție de ministru, mi-a spus: „Fără această invazie blestemată, dumneata urma să fii prefectul unui mare oraș". Aveam unele motive să cred că-i vorba de Toulouse.

Uitam un caracter de femeie ciudat, am neglijat să-i plac, și ea deveni inamica mea. Doamna de Montcertin[1], înaltă și binefăcută, teribil de timidă, leneșă, dominată numai și numai de rutină, avea doi amanți: unul la oraș, celălalt la țară, la fel de respingători și unul și altul. Acest aranjament a durat nu știu cîți ani. Cred că amantul de țară era pictorul Scheffer; amantul de oraș era domnul colonel, astăzi general, Carbonel, care intrase în garda personală a generalului de La Fayette.

Într-o zi, cele opt sau zece nepoate ale doamnei de Moncertin o întrebară ce-i dragostea; ea le-a răspuns: „Ceva murdar și scîrbos, de care sînt învinuite uneori cameristele, iar cînd le prinzi asupra faptului, le dai afară".

Ar fi trebuit să fiu galant cu doamna Montcertin. Nu riscam nimic, niciodată n-aș fi reușit, ea se rezuma la cei doi bărbați ai săi și murea de frică să nu rămînă cumva însărcinată. Dar eu mă uitam la ea ca la un *obiect*, nu ca la o ființă. Se răzbună repetînd de trei sau patru ori pe săptămînă că sînt un flușturatic, pe jumătate nebun. Ea se ocupa de ceai și e foarte adevărat că nu-i vorbeam seara întreagă în afară de clipa cînd îmi oferea ceaiul.

Marele număr al celor pe care, intrînd în acest salon, trebuia să-i întrebi ce mai fac mă descuraja total.

În afară de cele cincisprezece sau douăzeci de nepoate ale domnului de La Fayette sau prietene de-ale lor, aproape toate blonde, cu tenul strălucitor și înfățișarea comună (e adevărat că soseam din Italia), care erau

[1] Deasupra acestui nume fictiv, de Moncertin, R. Colomb a scris adevăratul nume: Laubespin; este deci vorba de Augustine-Émilie-Victorine de Tracy, care se măritase în 1808 cu marchizul de Laubespin (n. ed. fr.).

așezate în linie de bătaie pe divanul albastru, mai trebuia să saluți pe:

doamna contesă de Tracy, 63 de ani;

domnul conte de Tracy, 60 de ani;

generalul de La Fayette;

fiul său, George Washington La Fayette (adevărat cetățean al Statelor Unite ale Americii, perfect străin de orice idee nobiliară).

Doamna de Tracy, prietena mea, avea un fiu,

domnul Victor de Tracy, născut prin 1785;

doamna Sarah de Tracy, soția lui, tînără și sclipitoare, un model de frumusețe delicată, englezească cam prea slabă,

și două fete, doamnele Georges de La Fayette și de Laubespin.

Trebuia salutat și marele domn de Laubespin, autor, împreună cu un călugăr pe care l-a întreținut, al *Memorialului*. Nu lipsea niciodată și rostea opt sau zece cuvinte pe seară.

Pe doamna Georges de La Fayette am considerat-o multă vreme drept o călugăriță adăpostită de doamna de Tracy din pură caritate. Să adăugăm la această înfățișare și ideile ei, atît de neclintite și de severe încît ai crede că-i jansenistă. Or, ea avea cel puțin patru sau cinci fete. Doamna de Maubourg, fiica domnului de La Fayette, avea și ea vreo cinci sau șase. Mi-au trebuit zece ani ca să pot face o deosebire între toate aceste personaje blonde care spuneau numai lucruri *perfect cuviincioase*, dar mortal de plictisitoare pentru mine, obișnuit cum eram cu ochii elocvenți și firea deschisă a frumoaselor milaneze, și, mai dinainte, cu adorabila simplitate a bunelor nemțoaice. (Am fost intendent la Sagan [Silezia] și Brunswick.)

Domnul de Tracy fusese bun prieten cu celebrul Cabanis, părintele materialismului, a cărui carte, *Rapport du physique et du moral*[1], fusese biblia mea la 16 ani. Doamna Cabanis și fiica ei, înaltă de șase picioare și

[1] Raportul dintre fizic și moral.

totuși foarte atrăgătoare, frecventau acest salon. Domnul de Tracy m-a dus la ele, pe strada Vieilles-Tuileries, la dracu-n praznic; m-a gonit de-acolo căldura. Pe vremea aceea aveam nervi delicați, *italienești*. O cameră închisă și înăuntru zece persoane așezate era de-ajuns pentru a-mi produce o cumplită indispoziție, ba chiar un leșin. Închipuiți-vă o astfel de cameră în care mai arde și un foc infernal.

N-am fost destul de asiduu din cauza acestui defect fizic, focul m-a alungat de la doamna Cabanis. Domnul de Tracy nu mi-a iertat-o niciodată. I-aș fi putut explica doamnei contese de Tracy, dar pe vremea aceea eram *teribil de stîngaci*, ba chiar și acuma sînt puțin.

Domnișoara Cabanis, în ciuda faptului că era înaltă de șase picioare, ținea morțiș să se mărite; a luat un mic dansator cu o perucă foarte spilcuită, domnul Dupaty, pretins sculptor, autorul acelui Ludovic al XIII-lea din Place Royale călare pe un soi de catîr.

Catîrul acesta era un cal arab pe care îl vedeam mereu la domnul Dupaty. Bietul cal tînjea într-un colț al atelierului. Domnul Dupaty îmi făcea o primire deosebită, ca unuia care a scris despre Italia și e autorul unei istorii a picturii. Era greu să fii mai *cuviincios* și mai lipsit de căldură, de spontaneitate, de elan etc, decît acest om foarte la locul lui. Pentru parizienii ăștia atît de spilcuiți, atît de curăței, atît de *cuviincioși*, sculptura este cea mai păcătoasă meseric.

Om de o rară politețe, domnul Dupaty era, pe deasupra, și foarte brav; ar fi trebuit să rămînă militar.

Am cunoscut la doamna Cabanis un *om de lume*, dar foarte burghez, cu idei foarte mărginite, foarte tipicar în toată politica lui meschină. Unicul țel al domnului Thurot, profesor de greacă, era să devină membru al Academiei de Inscripții. Printr-o contradicție cumplită, omul acesta care, chiar cînd își sufla nasul, se temea să nu stîrnească împotriva lui cine știe ce vanitate care i-ar fi putut influența de la o mie de leghe numirea la Academie, era *ultraliberal*. La început,

acest fapt ne împrieteni, dar în scurtă vreme soția sa, o burgheză cu care nu discutam decît atunci cînd naveam încotro, găsi că sînt un om imprudent.

Într-o zi, domnul de Tracy și domnul Thurot mă întrebară care sînt convingerile mele politice; felul în care am răspuns a răcit amiciția noastră:

„O dată ajuns la putere, aș retipări lista emigraților declarînd că, atunci cînd i-a șters, Napoleon a uzurpat o putere pe care nici n-o avea. Trei sferturi au murit, pe ceilalți i-aș exila în departamentele din Pirinei și-ntr-alte două-trei, învecinate. Aș înconjura aceste patru sau cinci departamente cu două sau trei mici corpuri de armată, care, pentru a produce un efect moral, și-ar instala acolo tabăra cel puțin șase luni pe an. Cel care ar încerca să iasă de acolo ar fi împușcat fără milă.

„Bunurile lor, restituite de Napoleon, le-aș împărți în parcele, nu mai mari de două pogoane, și le-aș vinde, iar emigrații ar primi anual o pensie de o mie, două mii, trei mii de franci. Ei s-ar putea stabili și în străinătate. Dar dacă s-ar apuca să cutreiere lumea ținîndu-se de intrigi, le-aș tăia pensia."

În timp ce le explicam acest plan, fețele domnilor Thurot și de Tracy se lungeau — păream atroce în fața acestor suflete mărunte și vlăguite de politețea pariziană. O tînără femeie, prezentă la discuție, admiră ideile mele, și mai ales excesiva imprudență cu care peroram; ea văzu în mine un adevărat *Huron* (roman de Voltaire).

Bunăvoința deosebită a acestei tinere femei m-a consolat pentru multe eșecuri. Niciodată n-am fost cu adevărat amantul ei. Era extrem de cochetă, extrem de preocupată de toalete, vorbind numai cu bărbați frumoși, avînd relații cu personajele cele mai sclipitoare din lojile de la „Opéra Buffa".

Modific puțin relatarea, ca să nu fie recunoscută. Probabil că ar fi fost foarte încîntată dacă aș fi avut înțelepciunea să-i dau a înțelege că o iubesc. Adevărul

este că n-o iubeam destul pentru ca să uit că nu-s frumos. Ea uitase. Cu ocazia uneia din plecările mele din Paris, îmi spuse în mijlocul salonului: „Am să-ţi spun ceva", şi, într-un coridor care ducea spre o anticameră din fericire pustie, mă sărută pe gură; i-am răspuns cu înflăcărare. A doua zi am plecat, şi totul s-a oprit aici.

Dar, pînă să ajungem aici, fusesem în vorbă de mulţi ani, aşa cum se spune în Champagne. Cînd o întrebam, ea îmi relata fidel toate bîrfelile rostite pe seama mea.

Mi le spunea pe un ton fermecător, n-avea aerul nici că aprobă, nici că dezaprobă. Un asemenea ministru de poliţie e tot ce mi se pare mai consolator în amorurile de altfel atît de reci din Paris.

E greu de închipuit ce cuvinte îngrozitoare poţi afla. Într-o zi îmi spuse:

„D..., spionul, a exclamat la domnul de Tracy: «Ah! iată-l pe domnul Beyle cu o haină nouă! E clar că doamna Pasta a încasat în ultimul timp ceva bani»".

Această tîmpenie plăcu: domnul de Tracy nu-mi iertă legătura publică (şi la fel de inocentă) cu celebra actriţă.

Partea picantă a afacerii este că Céline, care îmi raporta cuvintele spionului, era ea însăşi, cred, geloasă de asiduitatea mea pe lîngă doamna Pasta.

Indiferent de orele la care s-ar fi terminat vizitele mele, eu mă înfiinţam la doamna Pasta (pe strada Richelieu, vizavi de Bibliotecă, „Hôtel des Lillois", nr.63). Locuiam la cîţiva paşi, la nr.47. Plictisit de furia portarului, care era foarte plictisit că trebuie să-mi deschidă uşa adeseori pe la orele 3 dimineaţa, mă mutai pînă la urmă în acelaşi imobil cu doamna Pasta. După cincisprezece zile constatai că favoarea mea, în salonul doamnei de Tracy, scăzuse cu 70%. Am făcut o mare greşeală că nu am cerut sfatul prietenei mele, doamna de Tracy. Comportarea mea din acea epocă nu-i decît un lanţ de capricii. Dacă aş fi

fost marchiz, colonel, cu o rentă de patruzeci de mii de franci, aș fi ajuns la pierzanie.

Iubeam pasionat nu muzica, ci doar muzica lui Cimarosa și Mozart. Salonul doamnei Pasta era locul de întîlnire al tuturor milanezilor sosiți la Paris. Uneori, din întîmplare, datorită lor, auzeam pronunțîndu-se numele Métildei.

La Milano Métilde află că-mi petreceam viața cu o actriță. Poate că aceasta a vindecat-o pînă la urmă.

Eram cu desăvîrșire orb la toate astea. O vară întreagă am jucat „faraon" la doamna Pasta pînă dimineața, tăcut, fermecat că aud vorbindu-se milaneza și îmbibîndu-mă astfel de prezența Mètildei. Urcam în camera mea încîntătoare, de la etajul trei, și corectam, cu ochi înlăcrimați, ciornele cărții mele *De l'Amour*. E o carte scrisă cu creionul la Milano, în intervalele mele lucide. Simplu fapt că lucram la ea la Paris mă chinuia, niciodată n-am vrut s-o pun definitiv la punct.

Oamenii de litere spun: „Într-o țară străină poți avea gînduri ingenioase, dar numai în Franța se cunoaște arta *de a face o carte*". Da, dacă singurul scop al unei cărți este să *explici o idee*; nu și atunci cînd speri să trezești în același timp și sensibilitatea, să redai o oarecare nuanță de emoție.

Regula franțuzească nu-i valabilă decît pentru cărțile de istorie, de exemplu *l'Histoire de la Régence* [1], a domnului Lemontey, căruia îi admiram azi-dimineață stilul cu adevărat academic. Prefața domnului Lemontey (un avar pe care l-am cunoscut bine la domnul conte Beugnot) poate trece drept model de stil academic.

Sînt aproape sigur că aș fi pe placul proștilor dacă mi-aș da osteneala să aranjez și eu în acest fel cîteva părți din prezenta flecăreală. Dar poate că, scriind toate acestea ca și cum aș scrie o scrisoare, cîte trei-

[1] Istoria Regenței.

zeci de pagini pe ședință, *fără să-mi dau seama*, fac ceva care *să semene* cu adevărul.

Or, mai presus de orice, eu vreau să fiu adevărat. Un adevărat miracol într-un secol de comedie, într-o societate în care trei sferturi din actori sînt niște șarlatani tot atît de neobrăzați ca domnul Magendie sau domnul conte Regnault de Saint-Jean-d'Angély, sau domnul baron Gérard!

Una dintre caracteristicile secolului Revoluției (1789—1832) e aceea că nu există succes mai important fără un grad oarecare de impudoare și chiar de șarlatanism sfruntat. Numai domnul de La Fayette e mai presus de șarlatanism, care, în acest caz, nu trebuie de loc confundat cu o primire îndatoritoare, *armă necesară* unui șef de partid.

Cunoscusem la doamna Cabanis un om care, sînt sigur, nu-i șarlatan, domnul Fauriel (fostul amant al doamnei Condorcet). El reprezintă, împreună cu Mérimée și cu mine, singurul exemplu pe care îl cunosc de nonșarlatanism printre cei care se ocupă cu arta scrisului.

Așa se și explică faptul că domnul Fauriel nu se bucură de nici un prestigiu. Într-o zi, librarul Bossange mi-a oferit cincizeci de exemplare dintr-o lucrare de-a sa în cazul că aș fi dispus nu numai să scriu un frumos articol-anunț, ci să și inserez acest articol în nu știu care ziar unde mă bucuram pe vremea aceea (timp de cincisprezece zile) de oarecare trecere. Am fost scandalizat și am vrut să scriu articolul în schimbul unui singur exemplar. Curînd scîrba de a face curte unor secături abjecte m-a determinat să renunț să mă mai văd cu acești jurnaliști, și-mi reproșez și acum faptul că n-am scris articolul cerut.

Dar asta se petrecea în 1826 sau 1827. Să ne întoarcem la anul 1821. Domnul Fauriel, tratat cu dispreț de doamna Condorcet la moartea sa[1] (era o femeie preo-

[1] Vezi „Viața lui H. Brulard".

cupată doar de plăcerile trupești), frecventa cu asiduitate un soi de gaiță aproape cocoșată, domnișoara Clarke.

Era o englezoaică spirituală, asta nu s-ar putea nega, dar spiritul ei semăna cu niște coarne de țap: uscat, dur și sucit. Domnul Fauriel, care aprecia pe atunci meritele mele, mă duse numaidecît la domnișoara Clarke, unde îl întîlnii pe prietenul meu Augustin Thierry, autorul istoriei cuceririi lui Wilhelm, care tăia și spînzura acolo. Am fost impresionat de superba înfățișare a doamnei Belloc (soția pictorului); semăna uluitor cu lordul Byron pe care îl iubeam foarte mult pe atunci. Un bărbat fin, care mă considera un adevărat Machiaveli, numai pentru că soseam din Italia, îmi spuse: „Nu vedeți că vă pierdeți vremea cu doamna Belloc? Ea face dragoste cu domnișoara Montgolfier (o pocitanie fioroasă, cu ochi frumoși)?"

Rămăsei năuc auzind și de machiavelismul meu, și de pretinsa mea iubire pentru doamna Belloc, dar mai ales de dragostea dintre această doamnă și domnișoara Montgolfier. Probabil că tot trebuie să fi fost ceva la mijloc.

După un an sau doi, domnișoara Clarke se luă cu mine la ceartă din senin, după care am renunțat s-o mai vizitez, iar domnul Fauriel, spre regretul meu, i-a ținut partea.

Domnii Fauriel și Victor Jacquemont sînt cu mult superiori tuturor cunoștințelor făcute în aceste prime luni de la întoarcerea mea la Paris. Doamna contesă de Tracy era cel puțin la aceeași înălțime. În fond, eu uluiam sau scandalizam toate cunoștințele mele. Eram sau monstru, sau zeu. Și astăzi încă, toată societatea domnișoarei Clarke este ferm convinsă că sînt un monstru: un monstru de imoralitate mai ales. Cititorul știe cum stau lucrurile, nu fusesem decît o singură dată la femei, și-și amintește probabil de succesul avut cu Alexandrine, femeia aceea de o frumusețe îngerească.

Iată viața mea din această epocă:

Sculat la orele 10, la orele 10 și jumătate mă aflam la cafeneaua „Rouen", unde mă întîlneam cu baronul Lussinge și cu vărul meu Colomb (un om integru, drept, rezonabil, prietenul meu din copilărie). Partea proastă e că aceste două ființe nu înțelegeau absolut nimic din teoriile mele despre sufletul omenesc sau despre zugrăvirea acestui suflet prin mijlocirea literaturii și a muzicii. Nesfîrșitele discuții asupra acestui subiect, concluziile care se impun din orice istorioară nouă și *bine argumentată*, constituie pentru mine cea mai interesantă conversație. Mai tîrziu s-a dovedit că nici domnul Mérimée, pe care îl stimez în mod deosebit, nu gusta acest gen de conversație.

Prietenul meu din copilărie, excelentul Crozet (inginer șef al departamentului Isère), excelează în acest gen. Dar au trecut mulți ani de cînd mi l-a răpit soția lui, geloasă pe prietenia noastră. Ce mare păcat! Ce ființă superioară ar fi devenit domnul Crozet, dacă ar fi rămas la Paris. Căsnicia și mai ales provincia îmbătrînesc surprinzător de mult un băr[bat], spiritul i se lenevește, iar activitatea creierului devine penibilă și, în scurt timp, pe măsură ce se rărește, imposibilă.

După ce savuram la cafeneaua Rouen o excelentă ceașcă de cafea și două brioșe, îl conduceam pe Lussinge la birou. O luam prin grădina Tuileries și pe cheiuri, oprindu-ne la fiecare negustor de stampe. După ce mă despărțeam de Lussinge, începea pentru mine momentul cel mai îngrozitor al zilei. O porneam prin arșița din acel an să caut umbră și-un pic de răcoare sub marii castani din Tuileries. „De vreme ce nu pot s-o uit, n-ar fi mai bine să mă sinucid?" îmi spuneam. Totul mi se părea o povară. În 1821 mai dăinuiau în mine rămășițele pasiunii pentru pictura italiană, care mă făcuse să scriu despre acest subiect în 1816 și '17. Mă duceam la muzeu cu un permis pe care mi-l procurase Lussinge. Vederea acestor capodopere nu făcea decît să-mi aducă aminte cu și mai

multă violență de Brera și de Métilde. Cînd întîlneam într-o carte numele franțuzești corespunzătoare, mă schimbam la față.

Am foarte puține amintiri din aceste zile atît de asemănătoare între ele. Tot ce place la Paris pe mine mă îngrozea. Eu însumi liberal, găseam că liberalii sînt revoltător de nătîngi. În fine, văd că am păstrat o amintire tristă și jignitoare pentru mine despre tot ce vedeam pe atunci.

Mă scîrbea mai ales grăsunul de Ludovic al XVIII-lea cu ochii lui de bou, tîrît alene de șase cai dolofani, pe care îl întîlneam la fiecare pas.

Cumpăram vreo piesă de Shakespeare, în ediție engleză, cu 30 de gologani bucata, o citeam la Tuileries și adesea închideam cartea pentru a mă gîndi la Métilde. Interiorul camerei mele solitare mă înfiora.

Se făcea, în fine, ora 5, zburam la pensiunea hotelului „Bruxelles". Acolo mă întîlneam iar cu Lussinge, sumbru, obosit, plictisit, cu bravul Barot, cu elegantul Poitevin și cu vreo cinci sau șase originali obișnuiți ai pensiunii, o specie care ține în egală măsură de escroc și de conspirator subaltern. La această pensiune l-am recunoscut pe domnul Alpy, pe vremuri aghiotantul generalului Michaud, căruia îi aducea întotdeauna cizmele. Uimit, l-am revăzut acolo colonel și ginere al domnului Kentzinger, bogat, timp, credincios guvernului și primar al orașului Strasbourg. N-am stat de vorbă cu acest colonel și nici cu socrul său. Un bărbat slab, destul de înalt, gălbejit și palavragiu mi-a atras atenția. În frazele cu care îi proslăvea pe Bourboni, și pe care toți comesenii le găseau plate și ridicole, exista totuși ceva din focul sacru al lui Jean-Jacques Rousseau. Înfățișarea acestui bărbat era la antipodul eleganței; ai fi spus că-i ofițer austriac, mai tîrziu deveni celebru, este domnul Courvoisier, ministru de justiție. Lussinge îl cunoscuse la Besançon.

Cafeaua de după masă era un alt moment plăcut pentru mine. Nu se poate spune același lucru despre plimbările de pe bulevardul Gand, foarte la modă și f[oar]te plin de praf. Faptul că mă aflam acolo, locul de întîlnire al eleganților subalterni, al ofițerilor de gardă, al tîrfelor de lux și al burghezelor elegante, rivalele lor, era pentru mine un supliciu.

Acolo mă întîlneam cu unul din prietenii mei din copilărie, contele de Barral, un băiat excelent, nepotul unui celebru avar, începînd să resimtă el însuși, la vîrsta de 30 de ani, atacurile acestei jalnice patimi.

Bunicul său, marchizul de Barral...

În 1810, mi se pare, domnul de Barral pierduse la joc tot ce avea, iar eu i-am împrumutat niște bani și l-am silit să plece la Napoli. Tatăl său, un om foarte generos, îi dădea o pensie de 6.000 de franci.

După vreo cîțiva ani, reîntors de la Napoli, Barral mă găsi trăind cu o cîntăreață care, în fiecare seară la orele 11 și jumătate, se instala în patul meu. Eu mă întorceam la ora 1 și supam împreună, mîncînd friptură rece de potîrniche și bînd vin de Champagne. Această legătură a durat trei ani. Domnișoara B [éreyter][1] avea o prietenă, fiica celebrului Rose, negustorul de echipament militar. Molé, celebrul actor, le sedusese pe toate cele trei surori, niște fete fermecătoare. Astăzi una din ele este doamna marchiză de D***. Căzînd din ce în ce mai jos, Annette trăia pe atunci cu un individ de la Bursă, i-am lăudat-o atît de mult lui Barral încît acesta se îndrăgosti de ea. Am convins-o pe drăgălașa Annette să-l părăsească pe urîciosul ei speculant. A doua zi a lunii, Barral nu mai avea nici cinci franci. În prima zi a fiecărei luni, întorcîndu-se de la bancherul său cu cinci sute de franci, se ducea să-și scoată ceasul amanetat și să joace cei patru sute de franci care îi mai rămîneau. Am făcut tot ce mi-a stat cu putință, am oferit părților beligerante două

[1] Numele, indicat de Stendhal doar prin inițială, a fost completat cu creionul de Romain Colomb (n. ed. fr.).

mese, la Véry, în Tuileries, şi am convins-o în cele din urmă pe Annette să devină administratoarea contelui şi să trăiască cuminte împreună din cei cinci sute de franci trimişi de tatăl lui Barral. Astăzi (1832) sînt zece ani de cînd durează acest menaj. Din nefericire, Barral s-a îmbogăţit: are o rentă de cel puţin 20.000 de franci şi, o dată cu bogăţia, a devenit de o zgîrcenie cumplită.

În 1817 fusesem foarte îndrăgostit de Annette timp de cincisprezece zile; după care am găsit că are idei *mărginite şi pariziene*. Acesta-i pentru mine cel mai bun remediu împotriva iubirii. Seara, prin praful de pe bulevardul Gand, mă întîlneam cu prietenul meu din copilărie şi cu buna Annette. Nu ştiam ce să le spun. Muream de plictiseală şi tristeţe; femeile uşoare nu mă amuzau de loc. În fine, pe la orele 10 şi jumătate, mă duceam la doamna Pasta ca să joc „faraon" şi sufeream pentru că eram întotdeauna primul sosit şi trebuia să suport o conversaţie exclusiv culinară cu *Rachèle*, mama Giuditei. Dar îmi vorbea în milaneză; cîteodată găseam la ea cine ştie ce neghiob, proaspăt sosit din Milano, căruia îi oferise o cină. Timid, le ceream acestor nătărăi veşti despre toate femeile drăguţe din Milano. Aş fi preferat să mor decît să rostesc numele Métildei; dar uneori aduceau ei înşişi vorba despre ea. Serile acelea erau un eveniment pentru mine. În fine, începea „faraonul". Cufundat într-o profundă reverie, pierdeam sau cîştigam treizeci de franci în patru ore.

Abandonasem într-atîta orice preocupare în ceea ce priveşte onoarea mea încît, atunci cînd pierdeam mai mult decît aveam în buzunar, îi spuneam celui care cîştiga: „Îmi permiteţi să urc pînă la mine?" Mi se răspundea: „*Non, si figuri?*"[1]. Şi plăteam abia a doua zi. Această neghiobie, fiind repetată destul de des, mi s-a dus vestea că sînt sărac. Mi-am dat însă seama de

[1] Nu, se poate? (În limba italiană în original.)

asta mai tîrziu, auzindu-l pe excelentul Pasta, soțul Judithei, cum se lamentează cînd vedea că pierd treizeci sau treizeci și cinci de franci. Nu mi-am schimbat comportarea nici după ce am deschis ochii asupra acestui amănunt.

CAPITOLUL 6

Din cînd în cînd scriam data pe cîte una din cărțile cumpărate, notînd și sentimentul care mă domina în clipa aceea. Poate că voi găsi vreodată aceste însemnări prin cărțile mele. Nu prea știu cum mi-a venit ideea să plec în Anglia. Îi scrisei D..., bancherul meu, să-mi trimită o scrisoare de credit de o mie de scuzi pentru Londra; el îmi răspunse că nu mai aveam decît o sută douăzeci și șase de franci. Nu mai știu unde aveam bani, la Grenoble probabil; cerui să mi se trimită și plecai.

Prima mea idee despre Londra îmi veni, așadar, în 1821. Într-o zi, prin 1816 cred, la Milano, discutam despre sinucidere cu celebrul Brougham (astăzi lordul Brougham, cancelarul Angliei, și care avea să moară curînd, epuizat de prea multă muncă).

— Ce poate fi mai dezagreabil, îmi spuse Brougham, decît ideea că toate ziarele vor anunța că ți-ai zburat creierii, scotocind apoi prin viața ta particulară pentru a căuta motivele?...E suficient ca să te scîrbească de sinucidere.

— Ce poate fi mai simplu, răspunsei eu, decît să-ți faci obiceiul de-a ieși să te plimbi pe mare, cu bărcile pescărești? Într-o zi cu furtună cazi, accidental, în mare.

Ideea de a mă plimba pe mare m-a sedus. Singurul scriitor pe care îl puteam citi era Shakespeare, eram entuziasmat numai la gîndul că îl voi vedea jucat. Nu văzusem nimic din Shakespeare în 1817, în prima mea călătorie în Anglia.

În viața mea n-am iubit cu pasiune decît pe
Cimarosa,
Mozart și Shakespeare.

La Milano, în 1820, dorisem să scriu acest lucru pe mormîntul meu. Mă gîndeam în fiecare zi la această inscripție, fiind foarte convins că doar în mormînt îmi voi afla liniștea. Voiam o placă de marmură de forma unei cărți de joc.

ERRICO BEYLE
MILANESE
VISSE, SCRISSE, AMÓ
QUEST' ANIMA
ADORAVA
CIMAROSA, MOZART E SHAKESPEARE
MORI DI ANNI...
IL... 18...[1]

Nici un semn murdar în plus, nici un ornament de prost gust, iar inscripția gravată cu majuscule. Urăsc Grenoble, am sosit la Milano în mai 1800, iubesc acest oraș. Acolo am aflat cele mai mari plăceri și cele mai mari suferințe, acolo, mai ales, fapt care îți dă sentimentul patriei, am aflat primele plăceri. Acolo vreau să-mi petrec bătrînețea și să mor.

De cîte ori, legănat de o barcă solitară pe undele lacului Como, îmi spuneam cu încîntare:

Hic... captabis frigus opacum[2]

Dacă voi lăsa banii necesari pentru această placă, rog ca ea să fie pusă în cimitirul din Andilly, lîngă Montmorency, cu fața spre răsărit. Dar doresc mai ales să n-am nici un fel de alt monument, nimic parizian, nimic vodevilesc; detest genul. Îl detestam și mai mult în 1821. Spiritul francuzesc pe care îl întîlneam în teatrele din Paris mă făcea să strig aproape în gura mare: „Josnicie!... Josnicie!... Josnicie!" Ieșeam după

1 „Errico Beyle, milanez, trăi, scrise, iubi, acest suflet adora pe Cimarosa, Mozart și Shakespeare, muri în vîrstă de... în... 18... (În limba italiană în original.)

2 „Acolo... vei căuta răcoarea și umbra...", citat inexact din prima Bucolică a lui Vergiliu, v. 52 și 53 (în limba latină în original).

primul act. Cînd spiritului franțuzesc i se adăuga și muzica franțuzească, *oroarea* mergea atît de departe, încît mă făcea să mă strîmb în fel și chip și să mă dau în spectacol. Doamna de Longueville mi-a oferit într-o zi loja ei de la teatrul „Feydeau". Din fericire nu luasem pe nimeni cu mine. Am fugit după un sfert de oră, făcînd niște grimase ridicole și jurînd să nu mai intru la „Feydeau" timp de doi ani: am respectat acest jurămînt.

Tot ce seamănă cu romanele doamnei de Genlis, cu poezia domnilor Legouvé, Jouy, Campenon, Treneuil îmi inspira aceeași oroare.

Nici nu se poate scrie ceva mai plat în 1832, toată lumea gîndește în acest fel. În 1821, Lussinge își bătea joc de orgoliul meu insuportabil atunci cînd îmi manifestam ura convulsivă. De aici trăgea neapărat concluzia că domnul de Jouy sau domnul Campenon criticase cu asprime cine știe ce scriere de-a mea. Un critic care-și bate joc de mine îmi inspiră însă cu totul alt sentiment. Ori de cîte ori recitesc critica lui, caut să văd care dintre noi are dreptate.

Plecai la Londra în septembrie 1821, așa mi se pare: Parisul îmi inspirase numai scîrbă. Eram orb, ar fi trebuit să cer sfatul doamnei contese de Tracy. Această femeie adorabilă, pe care o iubeam ca pe o mamă, nu, ci ca pe o femeie ex-frumoasă, dar fără nici un gînd de iubire terestră, avea pe atunci 63 de ani. Îi respinsesem prietenia prin lipsa mea de încredere în oameni. Ar fi trebuit să fiu prietenul, ba nu, amantul Célinei. Nu știu dacă aș fi reușit atunci ca amant, dar astăzi văd limpede că eram în pragul unei prietenii intime. N-ar fi trebuit să dau înapoi de la reluarea legăturilor cu doamna contesă Berthois[1].

Eram disperat, sau, mai bine zis, profund scîrbit de viață, de Paris, de mine însumi mai ales. Îmi descopeream toate defectele posibile, aș fi vrut să fiu

[1] În realitate contesa Curial, pe care Stendhal a început s-o iubească abia în 1824 (n. ed. fr.).

altul. Plecam la Londra ca să caut un remediu împotriva *spleen*-ului, şi l-am găsit acolo din plin. Între mine şi privelişte a domului din Milano trebuia pusă o colină; piesele lui Shakespeare şi actorul Kean (a se pronunţa *Kin)* constituiră acest eveniment.

Întîlneam destul de des în societate oameni care veneau să mă felicite pentru una sau alta din lucrările mele; scrisesem foarte puţin pe atunci. După ce mi se aduceau diferite laude iar eu răspundeam, nu ştiam ce să ne mai spunem. Cred că toţi aceşti oameni, parizieni, care se aşteptau la cine ştie ce răspuns vodevilesc, mă găseau foarte stîngaci şi probabil foarte orgolios. M-am obişnuit să par exact contrariul a ceea ce sînt. Privesc şi am privit întotdeauna propriile mele opere ca pe nişte bilete de loterie. Singurul lucru pe care îl preţuiesc este acela de a fi retipărit în 1900. Petrarca îşi punea toate speranţele în poemul latinesc *Africa* şi nu se prea gîndea la sonete.

Doi dintre oamenii care mă felicitaseră mi-au atras îndeosebi atenţia. Primul, avînd 50 de ani, un bărbat înalt şi foarte frumos, semăna uimitor cu *Jupiter Mansuetus*. În 1821 eram încă înnebunit de sentimentul care mă făcuse să scriu, cu patru ani în urmă, începutul celui de al doilea volum din *l'Histoire de la Peinture*. Acest om cu o înfăţişare atît de frumoasă vorbea în stilul afectat al scrisorilor lui Voltaire; fusese condamnat la moarte la Napoli prin 1800 sau 1799. Se numea *di Fiori* şi se numără astăzi printre cei mai scumpi prieteni ai mei. Timp de zece ani n-am reuşit să ne înţelegem; pe atunci nu ştiam cum să răspund la vorbăria lui alambicată gen Voltaire.

Al doilea avea un păr blond de englez, superb, buclat. Avea vreo 30 de ani şi se numea Edouard Edwards. Fostă puşlama londoneză şi comisar de război, cred, în armata de ocupaţie comandată de ducele de Wellington. Mai tîrziu, cînd aflai că fusese o puşlama londoneză, lucrînd pentru diverse ziare, năzuind să compună şi el un calambur celebru, am fost foarte

mirat că nu-i escroc. Bietul Edouard Edwards avea altă calitate: era de o bravură firească desăvîrșită. Atît de firească, încît, tocmai el, care nu pierdea nici o ocazie ca să se laude, plin de-o vanitate mai mult decît franțuzească, dacă asta-i posibil, și fără reținerea franțuzească, nu vorbea niciodată despre bravura lui.

Îl găsii pe domnul Edwards în diligența de Calais. Pentru că se afla în compania unui scriitor francez, se crezu obligat spre marea mea fericire să vorbească tot timpul. Sperasem că peisajul mă va amuza. Nu există nimic mai plictisitor (pentru mine, cel puțin) decît drumul prin Abbeville, Montreuil-sur-Mer etc. Fără flecăreala lui Edwards, șoselele acelea nesfîrșite și albe, care se desenau pînă departe pe un teren cu ondulații monotone, ar fi [fost] pentru mine o nenorocire.

Totuși, zidurile din Montreuil și faianța de la dejun îmi reamintiră de Anglia.

Călătoream cu un oarecare Schmidt[1], fostul secretar al celui mai meschin intrigant din lume, domnul consilier de stat Fréville, pe care îl cunoscusem la doamna Nardot, în strada Ménars nr.4. Bietul Schmidt, la început destul de cinstit, sfîrșise prin a deveni spion politic. Domnul Decazes îl trimitea la congrese, la băi la Aix-la-Chapelle. Ținîndu-se mereu de intrigi și pînă la urmă, cred, ajungînd să și fure, dar avînd un noroc schimbător, Schmidt mă întîlni într-o zi și-mi spuse că urma să se însoare, fiind vorba bineînțeles de un mariaj de *conveniență* și nu din dragoste, cu fiica mareșalului Oudinot, duce de Reggio, care, ce-i drept, are un regiment de fete, și-i cerea de pomană lui Ludovic al XVIII-lea din șase în șase luni.

[1] În această primă parte a povestirii sale, Stendhal confundă cele două călătorii la Londra: cea din 1817, făcută împreună cu Edouard Edwards și baronul Schmidt, și cea din 1821, în tovărășia lui Mareste și Lolot (n.ed.fr.).

„Ce mai stai, însoară-te, dragă amice!“ îi spusei eu, foarte surprins.

Dar aflai, după cincisprezece zile, că domnul duce Decazes aflînd, din nefericire, de norocul bietului Schmidt, se crezuse obligat să-i scrie și socrului două vorbe. Dar domnul Schmidt era un băiat destul de cumsecade, iar tovărășia lui destul de plăcută.

La Calais făcui o prostie boacănă. Vorbeam, în timpul mesei, așa cum vorbește un om care n-a scos o vorbă un an întreg. Eram foarte vesel. Aproape că mă îmbătasem cu bere englezească. Un soi de țopîrlan, căpitan englez de cabotaj, făcu unele observații în legătură cu povestirile mele; eu i-am răspuns vesel și ca un băiat cumsecade. Noaptea, avui o indigestie cumplită, prima din viața mea. După cîteva zile, Edwards îmi spuse cu măsură, lucru așa de rar la el, că la Calais ar fi trebuit să-l pun la punct pe căpitanul englez, și nu să glumesc.

Această greșeală îngrozitoare am comis-o și altă dată, în 1813, la Dresda, față de D..., care mai tîrziu a înnebunit. Nu-s de loc fricos, așa ceva nu mi s-ar mai întîmpla astăzi. Dar în tinerețe, cînd mă apucam să improvizez, eram nebun. Toată atenția mea se concentra asupra frumuseții imaginilor pe care încercam să le redau. Avertismentul domnului Edwards a fost pentru mine ca și cîntecul cocoșului pentru sfîntul Petru. Două zile de-a rîndul l-am căutat pe căpitanul englez prin toate tavernele infame pe care le frecventează acest soi de oameni pe lîngă Turn, așa mi se pare.

A doua zi, cred, Edwards îmi spuse cu măsură, politețe și chiar eleganță: „Vezi, fiecare națiune are felul ei de a se bate; maniera noastră, a englezilor, este barocă etc., etc., etc.“

Pînă la urmă, rezultatul acestei întregi filozofii era să mă roage să-l las pe el să vorbească cu căpitanul, care, prinsoare zece contra unu, în ciuda antipatiei naționale pentru francezi, va spune că nu avusese nici o intenție să mă jignească etc., etc., etc. Oricum, însă,

în caz de bătaie, Edwards mă implora să-i îngădui să se bată el în locul meu.

„Nu cumva îți bați joc de mine?“ îi spusei.

Urmă un schimb de cuvinte grele, dar pînă la urmă izbuti să mă convingă că totul fusese doar un exces de zel din partea sa și pornirăm iar în căutarea căpitanului. De două sau trei ori simții cum mi se zbîrlește părul de pe brațe, părîndu-mi-se că-l recunosc pe căpitan. M-am gîndit după aceea cît de greu mi-ar fi fost în acea situație fără Edwards, eram beat de veselie, de vorbărie și de bere la Calais. Aceasta a fost prima mea infidelitate față de amintirea Milanului.

La Londra am încercat o mare emoție privind promenadele situate de-a lungul Tamisei către Little Chelsea (Little Chelsy). Erau acolo niște căsuțe împodobite cu trandafiri care au însemnat pentru mine o adevărată elegie. Pentru prima oară genul acesta fad m-a emoționat.

Înțeleg, astăzi, că sufletul meu era încă grav bolnav. Simțeam o oroare aproape hidrofobică la vederea oricărei ființe vulgare. Conversația unui mare negustor de provincie bădăran mă năucea și deveneam nefericit pentru tot restul zilei, de exemplu bogatul bancher Charles Durand din Grenoble, care mi se adresa prietenește. Această predispoziție din copilărie, care mi-a provocat atîtea clipe negre între 15 și 25 de ani, punea iar stăpînire pe mine. Eram atît de nefericit, încît iubeam numai fețele cunoscute. Orice față nouă, care, cînd mă simt bine, mă amuză, pe atunci îmi făcea rău.

Hazardul mă conduse la „Tavistock Hotel“, în Covent-Garden. E hotelul provincialilor bine situați care vin la Londra. Camera mea, veșnic descuiată în această țară unde hoția e nepedepsită, avea opt picioare lățime și zece lungime. În schimb, te duceai să iei masa într-un salon care măsura cam o sută de picioare lungime, treizeci lățime și douăzeci înălțime. Acolo mîncai tot ce pofteai și cît pofteai pentru cincizeci de golo-

gani (doi șilingi). Ți se preparau biftecuri la nesfîrșit, sau ți se punea în față o halcă de bou fript cîntărind patruzeci de livre și un cuțit bine ascuțit. Apoi venea ceaiul, pentru a fierbe toată cărnăria asta. Salonul se deschidea în arcade spre piața Covent-Garden. În fiecare dimineață găseam acolo vreo treizeci de englezi respectabili care pășeau cu gravitate, mulți dintre ei cu un aer nefericit. Nici vorbă de afectare și de infatuare franțuzească și zgomotoasă. Asta îmi convenea, eram mai puțin nefericit în acest salon. Dejunul nu însemna niciodată o oră sau două de diversiune, ci o oră plăcută. Învățai să citesc mașinal ziarele englezești care, în fond, nu mă interesau de loc. Mai tîrziu, în 1826, am fost foarte nefericit în aceeași piață Covent-Garden la „Ouxkum Hotel"[1], sau alt nume tot atît de barbar, în colțul opus „Tavistock"-ului. Din 1826 pînă în 1832 n-am mai fost nefericit.

În ziua sosirii mele la Londra nu se juca încă Shakespeare; m-am dus la „Haymarket", care, așa mi se pare, era deschis. Cu tot aerul nenorocit al sălii, m-am amuzat destul de bine.

She stoops to conquer, comedie de [Goldsmith] m-a amuzat grozav datorită micimii actorului care îl interpreta pe soțul lui miss [Hardcastle], îndurînd orice umilință pentru a o cuceri: subiectul seamănă puțin cu [Fausses Confidences] de Marivaux. O fată de măritat se deghizează în cameristă. *Beaux'stratagem*[2] m-a amuzat teribil.

Ziua rătăceam prin împrejurimile Londrei, mergeam adeseori la Richmond.

Această terasă vestită oferă același teren ondulat ca și Saint-Germain-en-Laye. Dar cred că privirea alunecă mai de sus peste niște livezi cu o verdeață fermecătoare, presărate cu niște copaci uriași, venerabili prin antichitatea lor. Dimpotrivă, din înaltul terasei de la Saint-Germain nu vezi decît uscăciune

[1] În realitate „Hummums Hotel".
[2] Piesă de G. Farquhar.

și stîncărie. Nimic nu egalează verdele proaspăt al Angliei și frumusețea copacilor ei: tăierea lor ar însemna o crimă și o dezonoare, în timp ce proprietarul francez, la cea mai mică nevoie de bani, vinde cei cinci sau șase stejari străvechi de pe domeniul său. Priveliștea din Richmond, aceea din Windsor, îmi aminteau de scumpa mea Lombardie, de munții din Brianza, de Desio, de Como, de sanctuarul din Varese, de Cadanabbia, ținuturi minunate în care am trăit zile minunate. Eram atît de nebum în momentele acelea de fericire, încît nu păstrez aproape nici o amintire distinctă cel mult unele date pentru a însemna, pe o carte abia cumpărată, locul unde am citit-o. Mi-ajunge cea mai neînsemnată notă marginală pentru ca, recitind acea carte, să-mi reiau firul ideilor și să pornesc *mai departe*. Dacă atunci cînd recitesc o carte nu găsesc nici o amintire, toată munca trebuie luată iar de la început.

Într-o seară, așezat pe un pod din josul terasei Richmond, citeam *Memoriile doamnei Hutchinson*[1], una din pasiunile mele.

— Mister Bell! spuse un bărbat oprindu-se chiar în fața mea.

Era domnul B..., pe care îl văzusem în Italia, la *milady* Jersey la Milano. Domnul B..., un bărbat de vreo 50 de ani, foarte distins, care, deși nu prea făcea parte din lumea bună, era totuși admis în mijlocul ei (în Anglia clasele sînt la fel de exclusiviste ca și în India, țara castelor; vezi *La chaumière indienne*[2]).

— Ați fost pe la *lady* Jersey?

— Nu! Am cunoscut-o prea puțin la Milano; și se spune că dumneavoastră, călătorii englezi, vă cam pierdeți memoria traversînd înapoi Canalul Mînecii.

— Ce idee! Duceți-vă s-o vedeți!

[1] Soția unuia dintre locotenenții lui Cromwell; memoriile ei au fost publicate abia în 1806.

[2] Roman de Bernardin de Saint-Pierre.

— Plăcerea pe care ar putea să mi-o facă primirea cea mai îndatoritoare n-ar răscumpăra suferința cauzată de o primire rece, de simplul fapt că nu sînt recunoscut!

— Nu v-ați întîlnit nici cu domnii Hobhouse, Bourgham?

Același răspuns.

Domnul B..., care avea toată îndemînarea unui diplomat, îmi ceru o mulțime de veşti din Franța.

— Tinerii binecrescuți din mica burghezie, neştiind unde să se plaseze, întîlnind pretutindeni în fața lor pe protejații Congregației, vor răsturna Congregația și, cu ocazia asta, și pe Bourboni.

(Cum aceste cuvinte au aerul unei prevestiri, las cititorului benevol toată libertatea de-a nu le crede.) Am plasat această frază cu intenția de-a adăuga că marea scîrbă pe care mi-o inspiră acest subiect îmi dăduse, după cît se pare, aerul acela nefericit fără de care nu te bucuri de nici un fel de considerație în Anglia.

Cînd domnul B... își dădu seama că îl cunoaștem pe domnul de La Fayette, pe domnul de Tracy:

— *Şi dumneavoastră*, îmi spuse el cu un aer profund uimit, *n-ați dat mai multă amploare acestei călătorii!* Nu depindea decît de dumneavoastră ca să luați masa de două ori pe săptămînă la lordul Holland, la *lady* N..., la *lady*...

— La Paris nici n-am spus că plec la Londra. N-am decît un singur scop: să văd piesele lui Shakespeare.

Înțelegînd așa cum trebuie cuvintele mele, domnul B... crezu că am înnebunit.

Cînd am fost pentru prima oară la balul de la Almack[1], bancherul meu, văzîndu-mi biletul de intrare, îmi spuse cu un suspin:

— De douăzeci și doi de ani, domnule, mă căznesc să mă duc la acest bal la care vă veți afla peste o oră!

Societatea fiind împărțită pe secțiuni, ca un bambus, marea luptă a unui om e să urce în clasa superi-

[1] Un bal foarte căutat de aristocrația engleză.

oară clasei sale, iar toate eforturile acestei clase au drept țintă să-l împiedice să urce.

N-am întîlnit astfel de moravuri în Franța decît o singură dată: atunci cînd generalii din fosta armată a lui Napoleon, care i se vînduseră lui Ludovic al XVIII-lea, încercau să fie admiși cu prețul oricărei mîrșăvii în salonul doamnei de Talaru și în altele din cartierul Saint-Germain. Umilințele pe care le înghițeau zilnic aceste făpturi josnice ar umple cincizeci de pagini. Bietul Amédée de Pastoret ar avea ce povesti dacă și-ar scrie vreodată amintirile. Ei bine! Nu cred că tinerii care studiază dreptul în 1832 să poată suporta asemenea umilințe. Ar fi în stare să comită o mîrșăvie, o crimă, dacă vreți, făptuită într-o singură zi, dar să se lase uciși astfel, cu împunsături de dispreț, e ceva împotriva firii pentru un om care nu s-a născut în saloanele din 1780, reînviate între 1804 și 1830.

Această josnicie, care îndură totul din partea soției unui bucătar (doamna de Talaru), nu se va mai vedea la tinerii născuți la Paris. Iar Louis-Philippe capătă prea puțină c[on]sistență pentru ca astfel de saloane să se refacă prea curînd la Paris.

Probabil că *bill*-ul[1] reformei (iunie 1832) va opri fabricarea în Anglia a unor oameni ca domnul B..., care nu mi-a iertat niciodată faptul că n-am dat mai multă *amploare* călătoriei mele. Nici nu bănuiam, în 1821, o obiecție pe care am înțeles-o în călătoria mea din 1826: dineurile și balurile aristocrației înghit sume nebunești și cheltuite în modul cel mai prostesc cu putință.

I-am rămas îndatorat domnului B..., m-a învățat cum să mă întorc de la Richmond la Londra pe apă, o călătorie încîntătoare.

În fine, la... 1821 se afișă *Othello* cu Kean. Era cît pe ce să fiu strivit pînă să-mi fac rost de un bilet la

[1] Decret (engl.).

parter. Momentele de aşteptare la coadă trezirã amintirea puternicã a frumoaselor zile din tinereţe cînd ne îmbulzeam, în 1800, pentru a vedea prima reprezentaţie a lui *Pinto* (Germinal, anul VIII).

Nefericitul care rîvneşte un bilet la Covent-Garden e tîrît de-a lungul unor coridoare întortocheate, late de trei picioare şi căptuşite cu scînduri care, frecate într-una de hainele clienţilor, au ajuns netede ca oglinda.

Cu capul plin de idei literare, abia atunci cînd am pătruns în aceste coridoare hidoase şi după ce mînia mi-a insuflat o forţă superioară forţei vecinilor mei, am ajuns să-mi spun: „În seara asta nu-i cu putinţă să mă mai bucur de nimic. Ce prostie că n-am cumpărat dinainte un bilet în lojă!"

Din fericire, o dată ajuns la parter, cei cu care mă înghiontisem mă priviră cu un aer binevoitor şi deschis. Ne-am spus cîteva amabilităţi în legătură cu chinurile prin care trecusem; nemaifiind furios, m-am cufundat pînă peste cap în admiraţia mea pentru Kean, pe care nu-l cunoşteam decît din hiperbolele tovarăşului meu de călătorie Edouard Edwards. Se pare că acest Kean e un erou de cafenea, un scandalagiu de prost-gust.

Îl iertam cu multă uşurinţă; dacă s-ar fi născut bogat sau într-o familie bună, n-ar mai fi fost Kean, ci cine ştie ce înfumurat fără pic de sensibilitate. Politeţea claselor suspuse din Franţa, şi probabil că şi din Anglia, *proscrie orice energie*, şi o uzează dacă din întîmplare ar exista. În clipa cînd la domnul de Tracy, la domnul de Syon sau la oricare alt tînăr din cartierul Saint-Germain se anunţă sosirea cuiva, mă aştept să văd întotdeauna o fiinţă de o politeţe ireproşabilă şi cu desăvîrşire lipsită de orice fel de energie. Iar în 1821 nu eram încă în măsură să-mi dau seama cît de şterse erau aceste fiinţe lipsite de vlagă. Domnul de Syon, care vine pe la generalul de La Fayette şi care l-a urmat în America, aşa mi se pare, trebuie să treacă drept un monstru de energie în salonul doamnei de la Trémoille. [Dumnezeule mare! Cum e posibil să fii atît

de searbăd! cum să zugrăvești asemenea oameni? Întrebări pe care mi le puneam în iarna lui 1830, studiindu-i pe acești tineri. Pe atunci, cea mai mare grijă a lor era ca nu cumva să le cadă părul, bine răsucit pe frunte de la o tîmplă la cealaltă.

Plăcerea mea, văzîndu-l pe Kean, era amestecată cu multă uimire. Englezii, un popor *supărat*, au gesturi cu totul diferite de gesturile noastre pentru a exprima aceleași impulsuri sufletești.

Baronul de Lussinge și excelentul Barot veniră după mine la Londra; posibil ca Lussinge să fi venit o dată cu mine. Am un talent nefericit cînd e vorba să-i împărtășesc cuiva gusturile mele; adeseori, discutînd cu prietenii despre metresele mele, i-am făcut să se îndrăgostească de ele, sau, ceea ce-i mult mai grav, o făceam pe metresa mea să se îndrăgostească de prietenul pe care îl iubeam cu adevărat. Așa mi s-a întîmplat cu doamna Azur și cu Mérimée. Timp de patru zile am fost disperat. Disperarea scăzînd, m-am dus să-l rog pe Mérimée să-mi cruțe durerea măcar cincisprezece zile.

„Cincisprezece luni, mi-a răspuns el. Această femeie nu-mi spune nimic. I-am văzut ciorapii făcînd cute pe picior (e șleampătă)."

Barot, care face totul cu dichis și înțelepciune, negustorește, ne-a sfătuit să angajăm un valet. Era un mic englez tîmpit și plin de fumuri. Îi disprețuiesc mai mult decît pe ceilalți; căci moda nu-i o plăcere pentru ei, ci o îndatorire serioasă, pe care n-ai voie s-o încalci. Aveam bun-simț cînd era vorba să judec orice nu se lega de anumite amintiri; mi-am dat imediat seama de ridicolul celor optsprezece ore de muncă ale lucrătorului englez. Orice italian amărît și rufos e mult mai aproape de fericire. Are timp de dragoste, optzeci sau o sută de zile pe an se dăruiește unei religii cu atît mai amuzantă cu cît îl înfricoșează un pic etc., etc.

Prietenii mei își bătură crunt joc de mine. Paradoxul meu devine realitate văzînd cu ochii, și va fi loc comun

în 1840. Prietenii mei găseau că sînt nebun de legat cînd adăugam: „Munca exorbitantă și copleșitoare a lucrătorului englez ne răzbună pentru Waterloo și pentru cele patru coaliții. Noi ne-am îngropat morții, iar supraviețuitorii noștri sînt mai fericiți decît englezii.“ Barot și cu Lussinge vor fi convinși toată viața lor că sînt un trăsnit. Acum, după zece ani, încerc să-i fac de rușine: „Astăzi gîndiți și voi așa cum gîndeam eu la Londra, în 1821“. Ei neagă, și reputația mea de trăsnit rămîne. Gîndiți-vă ce păteam cînd mă apucam, spre ghinionul meu, să discut literatură. Vărul meu Colomb a fost multă vreme convins că sînt *invidios*, pentru că îi spuneam că *Lascaris*-ul domnului Villemain e plicticos de moarte. Nu mai spun ce se întîmpla atunci cînd abordam principii generale!

Într-o zi, pe cînd vorbeam despre munca englezilor, prostănacul care ne slujea de valet pretinse că îi jignisem onoarea națională.

— Ai dreptate, îi spusei eu, dar sîntem niște nefericiți: nu cunoaștem nici o persoană plăcută.

— Domnule, am să aranjez eu totul și mă voi ocupa personal de această afacere... Nu apelați la nimeni altul, v-ar trage pe sfoară etc., etc.

Prietenii mei rîdeau. Și astfel, vrînd să-mi bat joc de onoarea unui tîmpit înfumurat, mă pomenii încurcat într-o petrecere cu tîrfe. Nimic mai sumbru și mai respingător decît amănuntele acestui tîrg la care ne supuse omul nostru a doua zi plimbîndu-ne prin Londra.

În primul rînd pentru că fetele noastre locuiau într-un cartier depărtat, Westminster Road[1], admirabil situat pentru ca patru mateloți codoși să-i poată sminti pe francezi în bătaie. Cînd îi spuserăm unui prieten englez despre acest cartier:

— Păziți-vă de asemenea capcană! ne sfătui el.

Timpitul nostru adăugă că a trebuit să se tîrguiască mult pentru ca să primim un ceai dimineața la sculare.

[1] Corect: Westminster Bridge Road.

Fetele nu erau dispuse de loc să-şi ofere favorurile şi ceaiul pentru douăzeci şi unu de şilingi (douăzeci şi cinci de franci şi cinci gologani). Dar pînă la urmă acceptaseră. Doi sau trei englezi ne-au atras atenţia:

— Un englez nu s-ar lăsa atras niciodată în asemenea cursă. Ştiţi că veţi fi duşi la o leghe de Londra?

Am convenit să nu mergem. Seara, Barot se uită la mine. L-am înţeles.

— Sîntem tari, îi spusei, avem arme.

Lussinge nu îndrăzni să vină.

Luarăm o trăsură, Barot şi cu mine, trecurăm podul Westminster. Trăsura ne purtă apoi pe nişte străzi fără case, printre grădini. Barot rîdea.

— Dacă atunci, cu Alexandrine, într-o casă încîntătoare din centrul Parisului, şi-ai fost atît de viteaz, aici ai să faci minuni!

Eram profund scîrbit; fără plictiseala care te-apucă la Londra după cină, cînd nu există nici un spectacol, ca în seara aceea, şi fără grăuntele acela de primejdie, cartierul Westminster Road nu mi-ar fi văzut faţa niciodată. În fine, după ce era să ne răsturnăm de două sau trei ori pe nişte aşa-zise străzi nepavate, aşa mi se pare, birjarul opri, blestemînd, în faţa unei case cu trei etaje care putea să aibă, toată, vreo douăzeci şi cinci de picioare înălţime. În viaţa mea n-am văzut ceva mai mic!

Cu siguranţă, fără ideea primejdiei, n-aş fi intrat; mă aşteptam să văd trei căzături jalnice. Erau subţirele, trei fetiţe cu părul frumos, castaniu, cam timide, foarte prevenitoare, extrem de palide.

Mobilele erau atît de mici, că te pufnea rîsul. Barot e mare şi voinic, eu voinic, ca să spun lucrurilor pe nume nici nu puteam sta jos, mobilele păreau făcute pentru nişte păpuşi. Ne era frică să nu le strivim. Fetiţele văzură stînjeneala noastră; a lor spori. Habar n-aveam ce să le spunem. Din fericire, Barot avu ideea să aducă vorba despre grădini.

„Oh, avem şi noi o grădină!“ spuseră ele, nu cu orgoliu, dar, în fine, cu bucuria că aveau un obiect de preţ pe care puteau să-l arate. Am coborît cu nişte lumînări ca să vedem grădina; avea douăzeci şi cinci de picioare lungime şi zece lăţime. Barot şi cu mine izbucnirăm în rîs. Se aflau acolo toate uneltele de economie domestică ale acestor biete fete, mica lor albie pentru spălatul rufelor, mica lor putină prevăzută cu un aparat în formă de elipsă pentru ca să-şi prepare singure berea.

Eu eram mişcat, iar Barot scîrbit. Îmi spuse în franceză:

— Să le plătim şi s-o ştergem.

— O să se simtă foarte umilite, îi spusei eu.

— La dracu, umilite! Parcă n-ai şti cu cine ai de-a face! Vor trimite după alţi clienţi, dacă nu-i prea tîrziu, sau după amanţii lor dacă lucrurile se petrec şi aici ca în Franţa.

Aceste adevăruri nu făcură nici o impresie asupra mea. Mizeria fetelor, mobilele acelea mititele, foarte curate şi foarte vechi, mă înduioşaseră. Nici nu terminasem bine ceaiul, şi eram atît de intim cu ele, încît le-am mărturisit într-o engleză proastă frica noastră de-a fi asasinaţi. Mărturisirea mea le stîrni nedumerirea.

— Oricum, adăugai eu, faptul că vă povestesc toate astea dovedeşte că ne recunoaştem greşeala.

Îl concediarăm pe înfumuratul nostru. Mă simţii atunci ca în tovărăşia unor prieteni tandri, revăzuţi după o despărţire de un an.

Nici o uşă nu se încuia, alt prilej de temeri cînd ne-am dus la culcare. Dar la ce bun nişte uşi cu broaşte zdravene? Cu un singur pumn puteai dărîma oricare din micile despărţituri de cărămidă. În casa aceea se auzea totul. Barot, care urcase la etajul doi, în odaia de deasupra mea, îmi strigă:

— Dacă te asasinează, cheamă-mă!

Am vrut să las lumina aprinsă; pudoarea noii mele prietene, altminteri atît de blajină şi de supusă, nu

consimţi nici în ruptul capului. Cînd mă văzu etalîndu-mi pistoalele şi pumnalul pe noptiera de lîngă patul din faţa uşii, avu o puternică tresărire de spaimă. Era fermecătoare, mică, bine făcută, palidă.

Nu ne-a asasinat nimeni. A doua zi le-am scutit să ne mai servească ceaiul, am trimis valetul după Lussinge, recomandîndu-i să aducă nişte friptură rece, vin. Foarte curînd apăru şi el, escortat de un excelent dejun şi grozav de mirat de entuziasmul nostru.

Cele două surori mai chemară o prietenă. Le-am lăsat vin şi friptură rece care arăta atît de ispititor, încît bietele fete păreau surprinse.

Credeau că ne batem joc de ele cînd le-am spus că ne vom întoarce. *Miss...*, prietena mea, îmi spuse discret:

— N-aş ieşi dacă aş putea spera c-o să vă întoarceţi diseară. Dar casa noastră e prea sărăcăcioasă pentru nişte oameni ca dumneavoastră.

Toată ziua nu m-am gîndit decît la seara plăcută, dulce, liniştită *(full of snugness*[1]*)* care mă aştepta. Spectacolul mi se păru nesfîrşit. Barot şi Luss[inge] ţinură să le vadă pe toate d[omnişoa]rele nerușinate care populau foaierul de la Covent-Garden. În cele din urmă, Barot şi cu mine sosirăm la căsuţa noastră. Cînd domnişoarele acelea asistară la despachetarea sticlelor de vin roşu şi de şampanie, bietele fete făcură ochii mari. Îmi vine să cred că niciodată nu s-au aflat în faţa unei sticle încă neîncepute de *real champaing*, şampanie veritabilă.

Din fericire, dopul şampaniei noastre sări; fetele erau într-al nouălea cer, dar liniştite şi decente în fericirea lor. Nimic mai decent decît întreaga lor conduită. Ne convinseserăm de altfel.

Asta a fost prima mea consolare reală şi intimă după nefericirea care îmi otrăvea toate clipele de solitudine. Se vede bine că n-aveam decît 20 de ani, în 1821. Dacă aş fi avut 38, cum părea să dovedească certificatul meu de naştere, aş fi putut încerca să găsesc această conso-

[1] Plină de agremente (în limba engleză în original).

lare în anturajul femeilor oneste din Paris și care îmi arătau simpatie. Totuși, uneori mă îndoiesc că aș fi putut reuși. Adeseori, ceea ce se numește înfățișare distinsă, ceea ce face ca doamna de Marmier să nu semene cu doamna Edwards, mi se pare doar o condamnabilă afectare, și pentru moment închide ermetic inima mea.

Iată una din marile mele nefericiri, o încerci și dumneata ca mine, cititorule? Cele mai mici nuanțe mă rănesc de moarte.

E suficient să constat, într-o măsură mai mare sau mai mică, mofturile distinse ale lumii bune pentru ca să strig în mine însumi: „*Burghezo!*“ sau: „*Păpușă din Saint-Germain!*“ și în aceeași clipă nu mai simt decît dezgust sau *ironie* la adresa aproapelui meu.

Un om poate cunoaște totul, numai pe sine nu! „Sînt departe de-a crede că știu totul“, ar adăuga politicoșii nobilului cartier Saint-Germain, baricadîndu-se grijuliu împotriva ridicolului. Bolnav fiind, medicii mei m-au tratat întotdeauna cu plăcere considerîndu-mă un adevărat monstru pentru excesiva mea *iritabilitate nervoasă*. Odată, mi-a fost frig din cauza unei ferestre deschise într-o cameră vecină, a cărei ușă era închisă. Cel mai neînsemnat miros (exceptînd cele urîte) îmi înmoaie brațul și piciorul stîng și-mi vine să mă prăbușesc.

— Dar toate aceste amănunte vădesc un abominabil egotism!

— Firește, și ce este, în fond, această carte dacă nu un abominabil egotism? La ce bun să etalezi înfloriturі de pedant ca domnul Villemain în articolul de ieri privind arestarea domnului de Chateaubriand[1]?

Dacă această carte e plicticoasă, peste doi ani băcanul va împacheta untul în ea; dacă nu va plictisi, cititorii vor constata că egotismul, *dar cel sincer*, este un mod de

[1] Chateaubriand a fost arestat împreună cu ducele Fitz-James și Hyde de Neuville la 17 iunie 1832, sub acuzația de a fi conspirat împreună cu ducesa de Berry, pe atunci în Vendeea.

a zugrăvi această inimă omenească în cunoașterea căreia s-au făcut pași uriași de la 1721 încoace, din epoca cunoscutelor *Lettres persanes*, opera acelui mare om pe care l-am studiat atît de mult, Montesquieu.

Progresul este uneori atît de uimitor, încît însuși Montesquieu pare grosolan.[1]

Eram atît de mulțumit de zilele petrecute la Londra de cînd reușeam să mă mențin, bine dispus, o seară întreagă, într-o engleză stîlcită, încît îl lăsai pe baron să se întoarcă la Paris, chemat la slujbă, și pe Barot, chemat de afacerile lui cu darace și sticlărie de Baccarat. Societatea lor mi-era totuși foarte agreabilă. Nu discutam despre artă căci eram de fiecare dată în pericol să se deschidă o prăpastie între mine și prietenii mei. Englezii sînt, cred, poporul cel mai obtuz, cel mai barbar din lume, ceea ce mă face să-i iert pentru infamiile de la Sainte-Hélène.

De fapt ei nici nu-și dădeau seama de ele. Cu siguranță că un spaniol, un italian, ba chiar și-un neamț și-ar fi imaginat martiriul lui Napoleon. Acești englezi onești, aflîndu-se veșnic pe muchia acelei prăpastii care se numește spaima de a muri de foame dacă uită să muncească o singură clipă, își alungau gîndul de la insula Sainte-Hélène, așa cum își alungă și gîndul de la Rafael, acesta fiind bun numai ca să-i facă să-și *piardă vremea*, și asta-i tot.

Noi trei — eu pentru reverie și cunoașterea lui Say și-a lui Smith (Adam), baronul Lussinge pentru predilecția de a vedea totul în negru, Barot pentru capacitatea sa de muncă (în stare să preschimbe o livră de oțel valorînd doisprezece franci în trei sferturi de livră de arcuri de ceas, valorînd zece mii de franci) — formam laolaltă un călător destul de complet.

[1] *Nota lui Stendhal*: „Sînt fericit scriind acestea. De trei zile (iunie 1832) munca oficială m-a absorbit într-un fel sau altul și ziua și noaptea. La orele 4, o dată sigilate scrisorile mele către diverși miniștri, n-aș putea relua o lucrare de imaginație. Scriu aceste rînduri cu ușurință, fără altă osteneală și plan ci numai ca să-mi aduc aminte."

O dată rămas singur, onestitatea familiei engleze cu o rentă de zece mii de franci se războiu în inima mea cu demoralizarea completă a englezului care, avînd gusturi fine, a observat că pentru a şi le satisface trebuie să se vîndă guvernului. Un Philippe de Ségur englez reprezintă pentru mine fiinţa cea mai josnică şi totodată cea mai absurdă dacă-i vorba s-o asculţi.

Am plecat fără să ştiu, din cauza luptei dintre aceste două idei, dacă ar fi trebuit să doresc o *Teroare* care să cureţe în Anglia grajdurile lui Augias.

Fata aceea săracă la care îmi petreceam serile mă asigura că ar fi în stare să se hrănească numai cu mere şi că nu m-ar costa nici un ban în cazul că aş vrea s-o iau cu mine în Franţa.

Am fost aspru pedepsit pentru că am sfătuit-o pe una din surorile mele să vină la Milano în 1816, cred. Doamna Périer s-a lipit ca o stridie de mine, făcîndu-mă pe veci răspunzător de soarta ei. Doamna Périer era înzestrată cu toate virtuţile şi cu destulă raţiune şi amabilitate. Am fost silit să mă cert cu ea pentru a scăpa de această stridie plictisitor de ataşată de carena corăbiei mele, şi care, vrînd nevrînd, mă făcea răspunzător de toată fericirea ei viitoare. Groaznic lucru!

Această idee înspăimîntătoare mă împiedică s-o iau cu mine la Paris pe *miss* Appleby.

Aş fi putut evita multe momente infernal de negre. Cum, din nenorocire pentru mine, nu pot suferi de loc afectarea, mi-e foarte greu să fiu simplu, sincer, bun, pe scurt, un neamţ desăvîrşit, faţă de o franţuzoaică.

Într-o zi se anunţă că vor fi spînzuraţi opt amărîţi. După mine, atunci cînd în Anglia e spînzurat un hoţ sau un asasin, înseamnă că aristocraţia jertfeşte o victimă pentru propria ei siguranţă, întrucît ea l-a silit să fie scelerat etc., etc. Poate că acest adevăr, atît de paradoxal astăzi, va fi un loc comun cînd vor fi citite flecărelile mele.

Noaptea mi-am petrecut-o spunîndu-mi că este de datoria oricărui călător să asiste la asemenea spectacole și la efectul pe care îl produc ele asupra poporului din țara respectivă *(who has raciness)*. A doua zi, cînd am fost trezit la orele 8, ploua cu găleata. Lucrul pe care voiam să mi-l impun era atît de penibil, încît îmi amintesc și-acum de lupta care s-a dat în mine. N-am asistat la acest spectacol atroce.

CAPITOLUL 7

Întors la Paris, prin luna decembrie, constatai că oamenii și lucrurile încep să-mi trezească ceva mai mult interes. Văd astăzi cauza: știam că, independent de ceea ce lăsasem la Milano, puteam găsi un pic de fericire sau cel puțin de amuzament și altundeva. Acest altundeva era căsuța lui *miss* Appleby.

Dar n-am avut destul bun-simț pentru a-mi organiza viața sistematic. Întotdeauna, hazardul ghida relațiile mele. De exemplu:

A fost odată un ministru de război la Napoli care se numea Micheroux. Acest biet ofițer sărac era, pare-mi-se, din Liége. Le-a lăsat celor doi fii ai săi pensii din partea curții; la Napoli se contează pe favorurile regelui ca pe un patrimoniu.

Cavalerul Alexandre Micheroux lua masa la o pensiune din strada Richelieu nr. 47. E un bărbat frumos, cu o înfățișare flegmatică de olandez. Îl rodeau tot soiul de necazuri. În timpul revoluției din 1820, trăia liniștit la Napoli și era regalist.

Francesco, prinț regal și mai tîrziu unul dintre cei mai disprețuiți *Kings*, era regent și-l proteja în mod special pe cavalerul de M[icheroux]. Îl chemă la el și-l rugă, tutuindu-l, să accepte postul de ministru la Dresda, post care nu-l interesa cîtuși de puțin pe apaticul Mich[eroux]. Cum n-avea totuși curajul să nu fie pe placul unei altețe regale și principe moștenitor, plecă la Dresda. Nu mult după aceea, Francesco îl exilă, îl condamnă la moarte, cred, sau cel puțin îi confiscă pensiile.

Cu totul lipsit de spirit sau de vreo vocație deosebită, cavalerul Micheroux a fost propriul său călău: multă

vreme a muncit cîte optsprezece ore pe zi, ca un englez, pentru ca să ajungă pictor, muzician, metafizician și mai știu eu ce? Era o educație concepută parcă anume ca o farsă la adresa logicii.

Am aflat despre uluitoarele sale preocupări de la o actriță prietenă de-a mea, care, de la ea de la fereastră, îl vedea pe acest tînăr chipeș cum se căznește cu pictura de la 5 dimineața pînă la 5 după masă, iar după aceea citind toată seara. De pe urma acestor eforturi cumplite, cavalerul s-a ales cu arta de a acompania excelent la pian și cu destul bun-simț sau bun-gust muzical, cum preferați, pentru a nu se lăsa cu totul amăgit de frișca și de fanfaronadele lui Rossini. Dar din clipa în care încerca să raționeze, acest om sărac cu duhul, rob al unei false științe, debita cele mai mari prostii. În politică, mai ales, era de-a dreptul bizar. De altfel, niciodată n-am cunoscut ceva mai poetic și mai absurd decît acest tip de liberal italian sau *carbonaro* care, din 1821 la 1830, popula saloanele liberale din Paris.

Într-o seară, după cină, Mi[cheroux] urcă în camera sa. După două ore, cum tot nu mai apărea la cafeneaua „Foy" unde unul dintre noi, care pierduse cafeaua în ziua aceea, tocmai o plătea, urcarăm la el. L-am găsit leșinat de durere. Avea *scolozione*[1]; după cină, durerea locală crescuse; acest spirit trist și flegmatic se apucase să-și recapituleze toate mizeriile, inclusiv cea bănească. Durerea îl copleșise. Altul în locul lui s-ar fi omorît; dar el ar fi fost mulțumit să moară dintr-un leșin, în cazul că nu l-am fi trezit noi cu mare greu.

Soarta lui m-a înduioșat. Poate, într-o oarecare măsură, și datorită reflecției: iată, totuși, o ființă mai nefericită decît mine. Barot îi împrumută cinci sute de franci, care, de altfel, i-au fost restituiți. A doua zi eu și Lussinge îl prezentarăm doamnei Pasta.

După opt zile am observat că era prietenul ei preferat. Nu se poate concepe ceva mai rece, mai cal-

[1] Blenoragie (în limba italiană în original).

culat decît aceste două fiinţe puse faţă în faţă. Le-am văzut zi de zi patru sau cinci ani de-a rîndul, nu m-aş mira ca după tot acest timp, dobîndind de la un magician facultatea de a fi invizibil, să constat că nici nu se culcau împreună, ci că discutau pur şi simplu muzică. Sînt sigur că doamna Pasta, care nu numai că a locuit la Paris vreo opt sau zece ani, dar a şi fost la modă în trei sferturi din acest timp, n-a avut niciodată un amant francez.[1]

Pe vremea cînd i-a fost prezentat Mi[cheroux], frumosul Lagrange venea în fiecare seară şi ne plictisea cîte trei ore la rînd, instalat alături de ea pe canapea. Acest general juca rolul unui Apolo sau al frumosului spaniol eliberat, din baletele curţii imperiale. Am văzut-o pe regina Caroline Murat şi pe divina prinţesă Borghese dansînd cu el în costume de sălbatici. E unul din cele mai găunoase personaje din lumea bună, cu siguranţă că asta spune multe.

Cum un mod de exprimare nepotrivit îi este cu mult mai funest unui tînăr şi trage mai greu la cîntar decît avantajul pe care l-ar obţine cu un cuvînt de spirit, posteritatea, mai puţin nătîngă, probabil, nu-şi va putea imagina cît de insipidă este lumea bună.

Cavalerul Missirini[2] avea maniere distinse, aproape elegante. Din acest punct de vedere, el oferea un contrast desăvîrşit cu Lussinge şi chiar cu Barot, care nu-i decît un provincial bun şi de treabă, care, din întîmplare, a cîştigat cîteva milioane. M-am împrietenit cu Missirini datorită comportării sale elegante. În scurt timp mi-am dat seama că avea un suflet absolut rece.

Învăţase muzica aşa cum învaţă sau se preface că învaţă limba persană un savant de la Academia de

[1] *Nota lui Stendhal*: „30 iunie 1832, *written* 12 pagini o parte din seară, după ce mi-am terminat munca oficială. N-aş fi putut lucra astfel la o operă de imaginaţie."

[2] Numele pe care Stendhal i-l dă, începînd de aici, lui Micheroux.

Inscripții. *Învățase* să admire cutare sau cutare bucată, prima calitate a unei note fiind întotdeauna justețea ei, a unei fraze muzicale, corectitudinea ei.

După mine, prima calitate, mai presus de orice, e *să fii expresiv*.

Prima calitate pentru mine, în tot ce-i negru pe alb, e să pot spune ca Boileau:

Et mon vers, bien ou mal, dit toujours quelque chose.[1]

Legătura lui Missirini cu doamna Pasta devenind mai strînsă, m-am mutat la etajul trei la „Hôtel des Lillois", unde această amabilă femeie ocupase succesiv al doilea și primul etaj.

În ochii mei ea n-avea nici un viciu, nici un defect, era un caracter simplu, egal, just, natural și înzestrat cu cel mai mare talent tragic din cîte am cunoscut vreodată.

La început, dintr-o obișnuință de bărbat tînăr (reamintiți-vă că n-aveam decît 20 de ani în 1821), aș fi vrut să mă iubească, o admiram doar atît de mult! Astăzi văd că era prea rece, prea rezonabilă, nu suficient de nebună, nu suficient de tandră pentru ca legătura noastră, în cazul că ar fi fost dragoste, să fi putut continua. În ceea ce mă privește, totul n-ar fi fost decît o aventură trecătoare; ea, indignată, și pe bună dreptate, s-ar fi supărat. E mai bine, așadar, că din partea mea lucrurile s-au limitat la cea mai sfîntă și mai devotată prietenie, iar dintr-a ei, la un sentiment de aceeași natură, dar cu destule înălțări și coborîri.

Missirini, temîndu-se puțin de mine, a născocit pe seama mea două sau trei calomnii foarte îndemînatice, pe care eu, însă, le-am *uzat*, neacordîndu-le atenție. Presupun că după ce treceau vreo șase sau opt luni, doamna Pasta își spunea: „Dar asta-i o aiureală!"

[1] „Și versul meu, bun sau rău, spune întotdeauna ceva". *(Scrisoarea a IX-a)*.

Ceva însă rămîne, oricum; dar, după șase sau opt ani, datorită acestor calomnii, prietenia noastră a devenit foarte calmă. Niciodată n-am resimțit o clipă de mînie împotriva lui Missi[rini]. După comportarea atît de regească a lui François, el era îndreptățit să spună pe atunci, asemenea nu știu cărui erou din Voltaire:

Une pauvreté noble est tout ce qui me reste...[1];

și presupun că Giuditta, cum o chemam noi în italienește, îi împrumuta din cînd în cînd mici sume care să-l scutească de înțepăturile mai dureroase ale sărăciei sale.

N-aveam prea mult spirit pe atunci, și, totuși, aveam cîțiva rivali. Domnul de Perey, spionul din salonul domnului de Tracy, află de legătura mea de prietenie cu doamna Pasta: astfel de oameni află totul prin colegii lor. O descrise la modul cel mai odios în ochii doamnelor din strada Anjou. Femeia cea mai onestă cu putință, aceea în mintea căreia ideea oricărei legături este cu totul străină, nu iartă ideea unei legături cu o actriță. Același lucru mi se mai întîmplase la Marsilia în 1805; dar pe atunci doamna Séraphie T[ivolier] avusese dreptate nevrînd să mă mai vadă în fiecare seară, din clipa în care a aflat de legătura mea cu domnișoara Louason (femeia aceea atît de plină de spirit, după doamna de Barkoff).

Pe strada Anjou, care reprezenta, în fond, societatea cea mai respectabilă din cîte frecventam nici chiar bătrînul domn de Tracy, filozoful, nu-mi ierta o legătură cu o actriță.

Sînt iute din fire, pasionat, nebun, excesiv de sincer în prietenie și în iubire pînă la primul moment de răceală. Atunci, de la nebunia de 16 ani, trec, cît ai clipi, la machiavelismul de 50 și, după opt zile, nu mai rămîne nimic altceva decît *gheața care se topește*, răceală deplină. (Același lucru mi s-a mai întîmplat chiar zilele trecute *with lady*[2] Angelica, 1832, mai).

[1] „O sărăcie nobilă e tot ce-mi mai rămîne" (*Zaïre*, I, IV).
[2] Cu lady (în limba engleză în original).

Eram gata să-i închin societății Tracy toată prietenia inimii mele, cînd observai o pojghiță de gheață. Din 1821 pînă în 1830, m-am comportat acolo foarte rece și machiavelic, altfel spus, cu o prudență desăvîrșită. Încă mai văd tulpinile rupte ale multor prietenii gata să se înfiripe iar pe strada Anjou. Excelenta contesă de Tracy, pe care îmi reproșez amar că n-am iubit-o mai mult, nu mi-a arătat această nuanță de răceală. Totuși, pentru ea mă întorceam din Anglia, cu inima deschisă, cu dorința unei prietenii sincere, care se calmă datorită unui pur *consenso*[1], deoarece luasem hotărîrea să fiu rece și calculat cu tot restul salonului.

În Italia adoram opera. Cele mai neasemuite clipe dulci din viața mea le-am petrecut în sălile de spectacol. Datorită fericirii trăite la „Scala" (sală din Milano), devenisem și eu un fel de cunoscător.

Cînd aveam 10 ani, tata, care respecta cu sfințenie toate prejudecățile religiei și ale aristocrației, se împotrivi cu violență să studiez muzica. La 16 ani am învățat, pe rînd, să cînt la vioară, din gură și la clarinet. Numai la clarinet reușii să scot niște sunete care să-mi placă și mie. Profesorul meu, un neamț cumsecade și chipeș, numit Hermann, mă punea să cînt niște cantilene foarte duioase. Cine știe? Poate că îl cunoștea pe Mozart? Asta se întîmpla în 1797, Mozart abia murise.

Dar numele acestui mare om nu-mi fusese revelat pe vremea aceea. Apoi, a pus stăpînire pe mine o mare pasiune pentru matematici, timp de doi ani nu m-am gîndit la nimic altceva. Am plecat la Paris, unde am ajuns în prima zi după 18 brumar (10 noiembrie [17]99).

De atunci, ori de cîte ori am vrut să studiez muzica, mi-am dat seama că-i prea tîrziu după următorul semn: pasiunea mea scădea pe măsură ce dobîndeam o oarecare cunoaștere. Sunetele pe care le scoteam mă îngrozeau, deosebindu-mă astfel de atîția executanți

[1] Consimțămînt (în limba italiană în original).

de mîna a patra, a căror brumă de talent, care place totuși seara la țară, nu se datorează decît zelului cu care își zgîrie dimineața propriile lor urechi. Dar, la drept vorbind, nici nu și le zgîrie, deoarece... Toată această metafizică se poate lungi la nesfîrșit.

În fine, spre fericirea mea supremă, am adorat muzica din 1806 la 1810 în Germania. Din 1814 la 1821, în Italia. În Italia puteam discuta muzică împreună cu bătrînul Mayer, cu tînărul Pacini, cu diferiți compozitori. Interpreții, marchizul Carafa, Viscontini din Milano găseau, dimpotrivă, că sînt un aiurit. Exact ca și cum aș expune astăzi probleme politice în fața unui subprefect.

Domnul Daru, adevărat om de litere din cap pînă-n picioare, demn de stupiditatea Academiei de Inscripții din 1828, se mira grozav că sînt în stare să scriu o pagină care să placă. Într-o zi a cumpărat de la Delaunay, care mi-a povestit întîmplarea, o mică lucrare de-a mea, care, din cauză că ediția se epuizase, se vindea cu patruzeci de franci. „Îți venea să mori de rîs văzînd nedumerirea lui", spunea librarul.

— Cum asta, patruzeci de franci!

— Da, d[omnule] conte, și se cheamă că-i un chilipir și o să-i faceți o mare plăcere negustorului neluînd-o la prețul ăsta.

— E posibil așa ceva?! exclamă academicianul, ridicînd ochii spre cer. Copilul acela! Ignorant ca o cizmă!

Era de o bună-credință absolută. Privind luna atunci cînd noi o vedem cît un cornuleț, oamenii de la antipozi își spun: „Ce strălucire minunată! Luna e aproape plină!" Domnul conte Daru, membru al Academiei Franceze, societar al Academiei de Științe, etc., etc., și cu mine priveam inima omului, natura etc. din locuri opuse.

Missirini, a cărui cameră cochetă se învecina cu a mea, la etajul doi de la „Hôtel des Lillois", se mira că există oameni care pot să mă asculte cînd vorbesc

despre muzică. Nu-şi mai putea reveni din uimire aflînd că scrisesem o broşură despre Haydn. Ba chiar aproba într-o oarecare măsură cartea mea, prea metafizică, spunea el; dar faptul că eu am fost în stare s-o scriu, că eu sînt autorul, eu, incapabil să scot dintr-un pian un simplu acord de septimă diminuată, asta-l făcea să caşte ochii mari. Şi-i avea foarte frumoşi, cînd căpătau, întîmplător, un pic de expresie.

Această nedumerire, asupra căreia m-am cam lungit, am constatat-o mai mult sau mai puţin la toţi interlocutorii mei pînă în epoca (1827) cînd m-am hotărît să am spirit.

Sînt ca o femeie cinstită care ar deveni tîrfă, în fiecare clipă simt nevoia să-mi înving acea pudoare de om cinstit căruia îi este groază să vorbească despre el însuşi. Şi totuşi, cu asta se ocupă cartea de faţă. Nu prevedeam acest accident, poate că mă va determina să abandonez totul. Nu prevedeam nici o altă dificultate în afară de aceea de-a avea curajul să spun întotdeauna adevărul. Dar asta-i cel mai uşor.

Amănuntele privind aceste epoci îndepărtate îmi cam lipsesc, voi fi mai puţin sec, chiar elocvent, pe măsură ce mă voi apropia de intervalul dintre 1826 şi 1830. Nefericirea mă sili atunci să am spirit; îmi amintesc totul ca şi cum s-ar fi întîmplat ieri.

Printr-o nefericită dispoziţie fizică, care m-a făcut să trec drept un mincinos, un trăsnit şi mai cu seamă un rău francez, rareori [pot] asculta cu plăcere muzică într-o sală franceză.

Cu toate acestea, marea mea preocupare, ca şi aceea a tuturor prietenilor mei din 1821 era „Opera Buffa".

Doamna Pasta juca acolo în *Tancréde*, *Otello*[1], *Romeo et Juliette*..., şi într-un fel care, nu numai că n-a fost niciodată egalat, dar desigur că nu fusese niciodată prevăzut de compozitorii acestor opere.

[1] Inconsecvenţa ortografiei aparţine lui Stendhal. De altfel, Stendhal îşi reproşează adeseori neglijenţele, fie de ortografie, fie de stil.

Talma, pe care posteritatea îl va înălța probabil foarte sus, avea un suflet tragic, dar era atît de prost, încît cădea în cele mai ridicole afectări. Bănuiesc că ceea ce îl caracteriza, fără să mai vorbim de spiritul său complet opac, era și servilismul acela absolut necesar pentru a începe să culegi succese, și pe care l-am regăsit cu multă tristețe chiar și la admirabilul și amabilul Béranger.

Prin urmare Talma a fost probabil servil, josnic, tîrîtor, lingău, etc., și poate mai mult decît atît față de doamna de Staël care, veșnic îngrijorată, și prostește, de urîciunea ei (dacă cuvîntul prost poate fi scris cînd e vorba de această admirabilă femeie), simțea nevoia de argumente palpabile și permanent reînnoite pentru a se liniști.

Doamna de Staël, care cunoștea admirabil, ca și unul din amanții ei, domnul prinț de Talleyrand, *arta succesului la Paris*, a înțeles că n-are decît de cîștigat punîndu-și pecetea pe succesul lui Talma, care începea să crească și, permanentizîndu-se, să-și piardă caracterul puțin respectabil de *modă*.

Succesul lui Talma a început prin îndrăzneală; el avu curajul să inoveze, singurul curaj care uimește în Franța. A fost nou în *Brutus* de Voltaire și ceva mai tîrziu în acea amplificare sărăcăcioasă, *Carol al IX-lea*, de domnul de Chénier.

Un actor bătrîn și foarte prost, pe care îl cunoscusem, plicticosul și regalistul Naudet, fu atît de șocat de geniul novator al tînărului Talma, încît îl provocă de cîteva ori la duel. Nu știu de unde luase Talma, de fapt, ideea și curajul de-a inova, eu l-am cunoscut cu mult inferior acestui merit.

În ciuda vocii sale zgomotoase și factice, în ciuda afectării aproape tot atît de supărătoare cu care își exhiba încheieturile dislocate de la mîini, Talma era singura resursă pentru oricare francez sensibil la frumoasele sentimente tragice din actul trei al operei

Hamlet de Ducis sau la frumoasele scene din ultimele acte din *Andromaque*.

Avea un suflet aproape neînchipuit de tragic. Dacă la asta s-ar fi adăugat și un caracter simplu și curajul de-a cere sfaturi, ar fi putut ajunge foarte departe, de exemplu tot atît de sublim ca Monvel în Auguste *(Cinna)*. Vorbesc aici numai despre lucruri pe care le-am văzut, și încă bine, sau cel puțin foarte amănunțit, căci am fost un pasionat iubitor al Teatrului Francez.

Din fericire pentru Talma, pînă în clipa cînd un scriitor, om de spirit și vorbind adeseori în public (domnul abate Geoffroy), a început să se amuze voind să-i distrugă faima, toată lumea era obligată să-l ridice în slăvi pentru a fi astfel pe placul doamnei de Staël. Această femeie elocventă luă asupră-și misiunea de a-i învăța pe proști cum trebuie să vorbească despre Talma. Firește că nu s-a făcut de loc economie de emfază. Numele lui Talma deveni european.

Abominabila lui afectare deveni din ce în ce mai puțin vizibilă în ochii francezilor, o turmă de oi. Eu nu-s oaie, din cauza asta nu-s nimic.

Melancolia aceea vagă pe care ți-o dă fatalitatea, ca în *Oedip*, nu va afla niciodată un interpret comparabil lui Talma. În Manlius era un roman din cap pînă-n picioare: *Ia, citește*, și *Cunoști mîna Rutildei?* erau divine. Pentru că acolo nu se putea introduce litania abominabilă a versului alexandrin. Cîtă îndrăzneală îmi trebuia pentru ca să gîndesc astfel în 1805? Aproape că mă cutremur scriind astfel de blasfemii chiar și astăzi (1832), cînd cei doi idoli au căzut. Totuși, în 1805 eu preziceam anul 1832, iar succesul mă uimește și mă *face stupid (Cinna)*.

Oare mi se va întîmpla la fel și cu ti...[1]

Litania aceea continuă, vocea zgomotoasă, tremurul încheieturilor de la mîini, mersul afectat mă împie-

[1] O aluzie cu sens politic: tiranie sau tiară; sau cu sens literar: tiradă? (n.ed.fr.).

dicau, văzîndu-l pe Talma, să simt măcar cinci minute o plăcere pură. În fiecare clipă trebuia să stai şi să alegi, o îndeletnicire foarte neplăcută pentru imaginaţie, sau, mai bine spus, inteligenţa ucide, în acest caz, imaginaţia. Desăvîrşit era doar capul lui Talma şi *privirea lui vagă*. Voi reveni la această vorbă mare în legătură cu Madonele lui Rafael şi cu domnişoara Virginie de La Fayette (doamna Adolphe Périer), care era deosebit de înzestrată cu acea frumuseţe de care buna ei bunică, doamna contesă de Tracy, era foarte mîndră.

În Kean am găsit şi-am adorat tragicul care se potrivea firii mele. El mi-a umplut ochii şi inima. Îl mai am şi acum în faţa ochilor, pe Richard al III-lea şi pe Othello.

Dar tragicul la o femeie, cel care mă emoţionează cel mai mult, nu l-am găsit decît la doamna Pasta, şi acolo în stare pură, desăvîrşit, fără vreun amestec străin. Acasă la ea era tăcută şi impasibilă. Seara, timp de două ore era... Întorcîndu-se acasă, îşi petrecea două ore pe canapea plîngînd şi făcînd o criză de nervi.

Cu toate acestea, în talentul ei tragic se îmbina talentul de a cînta. Urechea desăvîrşea emoţia pe care ţi-o transmiteau mai întîi ochii, şi doamna Pasta rămînea multă vreme, de exemplu două secunde sau trei, în aceeaşi poziţie. Era o facilitate sau un obstacol în plus de învins? M-am gîndit adeseori la acest lucru. Înclin să cred că obligaţia de a rămîne multă vreme în aceeaşi poziţie nu reprezintă nici o facilitate şi nici o dificultate în plus. Pentru sufletul doamnei Pasta rămîne doar dificultatea de a-şi concentra toată atenţia pentru ca să cînte bine.

Cavalerul Missirini, Lussinge, di Fiori, Sutton Sharpe şi încă vreo cîţiva, solidarizaţi prin admiraţia noastră pentru acea *gran donna*, găseam un etern subiect de discuţie în legătură cu modul în care jucase ea în *Romeo* la ultimul spectacol, în prostiile spuse cu această ocazie de bieţii literaţi francezi, obligaţi să aibă păreri

despre ceva atît de nesuferit caracterului francez: *muzica*.

Abatele Geoffroy, de departe cel mai spiritual și cultivat jurnalist, spunea pe șleau despre Mozart că e *un fabricant de tărăboi*; era de bună-credință și nu-l emoționau decît Grétry și Monsigny, pe care îi *învățase*.

Cititorule benevol, rogu-te, înțelege bine acest cuvînt. La asta se rezumă istoria muzicii în Franța.

Închipuiți-vă gugumăniile pe care le putea spune în 1822 toată gloata literaților, jurnaliști cu mult inferiori domnului Geoffroy. Foiletoanele acestui profesor au fost adunate laolaltă și se spune că este o culegere foarte nesărată. Servite spontan, de două ori pe săptămînă, erau divine, și de o mie de ori superioare articolelor greoaie ale unui oarecare domn Hoffmann sau ale unui oarecare domn Féletz, care, adunate, poate că fac o figură mai onorabilă decît delicioasele foiletoane ale lui Geoffroy. Pe vremea lor dejunam la cafenéaua „Hardy", la modă pe atunci, mîncînd niște delicioși rinichi la frigare. Ei bine, în zilele cînd nu apărea foiletonul lui Geoffroy, dejunam prost!

Le scria ascultînd traducerile latinești ale elevilor săi de la pension... unde era profesor. Într-o zi, luîndu-i pe cîțiva dintre ei la o bere, într-o cafenea de lîngă Bastille, aceștia descoperiră cu multă bucurie un j[urn]al din care aflară cu ce se ocupa profesorul lor, pe care îl vedeau adeseori cum scrie cu nasul lipit de hîrtie, așa de miop era.

Tot din miopie i se trăgea și lui Talma frumoasa lui privire vagă și care vădește atîta suflet (ca o semiconcentrare interioară în clipa cînd nimic interesant nu mai atrage atenția în afară).

Totuși, găsesc un defect în talentul doamnei Pasta. Îi venea prea ușor să interpreteze cu naturalețe un suflet mare: ea însăși era un suflet mare.

De exemplu, era avară, sau, dacă vreți, econoamă, și pe bună dreptate, pentru că avea un soț risipitor. Ei bine, s-a întîmplat ca într-o singură lună să împartă

pînă la două sute de franci unor bieți refugiați italieni. Și erau printre ei unii foarte puțin atrăgători, tocmai bine făcuți pentru a scîrbi generozitatea, de exemplu domnul Giannone, poetul din Modena, Dumnezeu să-l ierte. Ce privire avea!

Domnul di Fiori, care seamănă ca două picături de apă cu *Jupiter Mansuetus*, condamnat la moarte cînd avea 23 de ani, la Napoli în 1799, își asumă distribuirea judicioasă a ajutoarelor doamnei Pasta. Numai el știa acest lucru și mi-a spus-o confidențial mult mai tîrziu. Regina Franței, în j[urn]alul de azi, a cerut să se înregistreze un ajutor de șaptezeci de franci trimiși unei bătrîne (iunie 1832)!

CAPITOLUL 8

În afară de impudoarea de-a vorbi veşnic despre tine însuţi, munca mea oferă şi alt motiv de descurajare: multe îndrăzneli, pe care acum le emit tremurînd, vor fi-nişte plate locuri comune după zece ani de la moartea mea, în cazul cînd cerul o să-mi acorde o viaţă cît de cît onorabilă de 80 sau 90 de ani!

Pe de altă parte, e o adevărată plăcere să vorbeşti despre generalul Foy, doamna Pasta, lordul Byron, Napoleon etc... despre toţi aceşti oameni iluştri sau măcar fiinţe deosebit de alese pe care am avut fericirea să le cunosc şi care au binevoit să stea de vorbă cu mine!

De altfel, în cazul că va fi la fel de invidios ca şi contemporanii mei, îl rog pe cititor să se consoleze cu faptul că puţini dintre aceşti mari oameni pe care i-am iubit cu pasiune m-au ghicit. Ba cred chiar că mă găseau teribil de plicticos! Poate că nu vedeau în mine decît un *sentimental exagerat.*

Într-adevăr, asta-i cea mai groaznică specie. Abia de cînd am spirit am început să fiu apreciat, şi încă mult mai mult decît merit. Generalul Foy, doamna Pasta, domnul de Tracy, Canova n-au *ghicit* în mine (ţin mult la acest cuvînt prostesc: *ghicit)* un suflet plin de-o bunătate rară, am această bosă (vezi sistemul lui Gall), şi un spirit înflăcărat şi capabil să-i înţeleagă.

Unul dintre oamenii care nu m-a înţeles şi pe care în fond l-am iubit poate cel mai mult dintre toţi (el realiza idealul meu, cum a spus nu ştiu care tîmpit emfatic) este Andrea Corner din Veneţia, fost aghiotant al prinţului Eugène la Milano.

În 1811 eram prieten intim cu contele Widmann, căpitan în compania de gardă din Veneția (eram amantul metresei sale). Îl revăzui pe amabilul Widmann la Moscova, unde mi-a cerut pe șleau să-l fac senator al regatului Italiei. Pe atunci toată lumea credea că sînt favoritul domnului conte Daru, vărul meu, care nu m-a iubit niciodată, ba, dimpotrivă. În 1811, Widmann mi-l prezentă pe Corner, care m-a frapat asemeni unui chip frumos de Paolo Veronese.

Contele Corner a tocat cinci milioane, se spune. Are porniri de o rară generozitate, cu totul opuse caracterului obișnuit al omului de lume francez. Cît despre bravură, ambele sale cruci le-a primit chiar din mîna lui Napoleon (Crucea de Fier și Legiunea de Onoare).

El este omul care, la orele 4 seara, în ziua bătăliei de la Moscova (7 septembrie 1812) spunea cu atîta naivitate: „Dar bătălia asta afurisită n-o să se mai termine niciodată!“ Widmann sau Migliorini mi-a povestit a doua zi.

Nici unul din francezii atît de bravi dar atît de afectați pe care i-am cunoscut atunci în armată, de exemplu generalul Caulaincourt, generalul Montbrun etc., n-ar fi îndrăznit să rostească astfel de cuvinte, și nici măcar ducele de Frioul (Michel Duroc), deși în cazul său naturalețea era o trăsătură de caracter, dar atît prin această calitate, cît și prin spiritul său amuzant, el era foarte departe de Andrea Corner.

Acest om amabil se afla pe atunci la Paris, fără o lețcaie și începea să chelească. La 38 de ani, vîrsta la care, atunci cînd ești dezabuzat, plictisul începe să devină chinuitor, el pierduse totul. Din cauza asta, și acesta-i singurul defect pe care i l-am constatat vreodată, uneori seara se plimba singur și cam afumat prin mijlocul grădinii, întunecoase pe atunci, a palatului regal. Așa sfîrșesc toți nefericiții iluștri: principii detronați, domnul Pitt văzînd succesele lui Napoleon și aflînd despre bătălia de la Austerlitz.

Vrînd să-şi asigure o companie pentru plimbările lui matinale, Lussinge, omul cel mai prevăzător din cîţi am cunoscut, suferea cînd trebuia să-mi facă cunoştinţă cu cineva.

M-a dus totuşi la domnul de Maisonnette, una dintre cele mai ciudate fiinţe pe care le-am văzut la Paris. Negricios, slab, foarte scund, ca un spaniol, avînd, de altfel, privirea ageră şi bravura iritabilă a spaniolilor.

Faptul că e capabil să scrie treizeci de pagini de poliloghie elegantă pe seară pentru a demonstra cutare teză politică, sugerată în . două vorbe de ministrul său la orele 6 seara, înainte de-a pleca la cină, îl pune pe Maisonnette pe acelaşi plan cu toţi acei Vitet, Léon Pillet, Saint-Marc-Girardin şi alţii, scriitori ai Trezoreriei[1]. Partea ciudată, de necrezut, este că Maisonnette crede în ceea ce scrie. A fost rînd pe rînd îndrăgostit, dar îndrăgostit pînă la sacrificiul propriei sale vieţi, de domnul Decazes, apoi de domnul de Villèle, apoi, cred, de domnul de Martignac. Acesta din urmă era, cel puţin, amabil.

Deseori am încercat să-l ghicesc pe Maisonnette. Ceea ce am constatat era, cred, o lipsă totală de logică şi din cînd în cînd o capitulare a conştiinţei, zăpăceala unei mărunte remuşcări care ţinea morţiş să iasă la iveală. Totul întemeiat pe suprema axiomă: „Trebuie să trăiesc şi eu".

Maisonnette ignorează total orice idee privind îndatoririle cetăţeneşti; părerile lui în această privinţă se aseamănă cu felul cum privesc eu raporturile dintre oameni şi îngeri în care crede cu atîta convingere domnul F[reder]ic Ancillon, actualul ministru al afacerilor externe la Berlin (bine cunoscut de mine în 1806 şi 7). Maisonnette e străin de orice îndatoriri cetăţeneşti, ca şi Dominique de cele religioase. Dacă, uneori, scriind

[1] Scriitorii Trezoreriei sînt scriitorii plătiţi de stat, scriitori vînduţi guvernului (n.a.).

atît de des cuvîntul onoare și loialitate, mai încearcă o mică remușcare, el și-o răscumpără în forul său interior printr-un devotament de-a dreptul cavaleresc față de prieteni. Ar fi fost de ajuns un semn din partea mea, după ce l-am neglijat din plictiseală timp de șase luni, și-ar fi fost în stare să se scoale la 5 dimineața numai ca să meargă să solicite ceva pentru mine. Dacă cineva ar fi pus la îndoială onoarea lui de om de lume, Maisonnette ar fi fost în stare să-l caute și la Polul Nord ca să-l provoace la duel.

Nu-și irosea niciodată spiritul plăsmuind utopii pentru fericirea publică, sau constituții înțelepte, și era un admirabil cunoscător al amănuntelor din viața particulară a semenilor săi. Într-o seară, Lussinge, Gazul[1] și cu mine discutam despre domnul de Jouy, autor la modă pe atunci, succesorul lui Voltaire; Maisonnette se ridică și se duce să caute într-unul din voluminoasele lui teancuri scrisoarea autografă prin care domnul de Jouy cerea Bourbonilor crucea lui Ludovic cel Sfînt.

În mai puțin de două minute găsi această dovadă, care contrazicea cu mult haz virtutea țepoasă a liberalului domn de Jouy.

Ticăloșia lui Maisonnette nu era profundă și lașă îi lipsea iezuitismul desăvîrșit al redactorilor de la, *J[ourn]al des Débats*. Așa se explică de ce erau scandalizați cei de la *Débats* pentru cele cincisprezece sau douăzeci de mii de franci pe care i le dădea lui Maisonnette domnul de Villèle, un om atît de pozitiv.

Cei din strada Prêtres îl considerau un nătărău; cu toate acestea, încasările lui nu-i lăsau să doarmă, ca și laurii lui Miltiade.

După ce admirarăm scrisoarea adjutantului general de Jouy, Maisonnette spuse: „E ciudat că cei doi corifei ai literaturii și liberalismului actual se numesc amîndoi Étienne".

[1] Reamintim că Gazul este Prosper Mérimée.

Înzestrat cu acea obrăznicie franțuzească pe care bieții nemți nici n-o pot concepe, la 14 ani micul Étienne părăsi localitatea Jouy de lîngă Versailles și plecă în India. Acolo deveni Étienne de Jouy, E. de Jouy și, în cele din urmă de Jouy pur și simplu. A ajuns într-adevăr căpitan, apoi un împuternicit al guvernului, cred, l-a făcut colonel. Deși brav, a servit puțin sub arme sau chiar de loc. Era un bărbat foarte frumos.

Într-o zi, în India, el și doi sau trei prieteni de-ai săi intrară într-un templu pentru a se adăposti de-o arșiță cumplită. Acolo dădură peste preoteasa templului, un fel de vestală. Domnul de Jouy găsi că ar fi nostim s-o silească să-l înșele pe zeul ei Brahma chiar pe propriul său altar.

Indienii prinseră de veste, puseră mîna pe arme, tăiară mai întîi mîinile, apoi capul vestalei, îl spintecară în două pe ofițer, camaradul autorului lui *Sylla*, care, după moartea prietenului său, mai apucă să încalece, și de atunci galopează într-una.

Înainte de a-și fi aplicat talentul de intrigant în literatură, domnul de Jouy era secretar general al Prefecturii din Bruxelles, prin 1810. Acolo, după cîte știu, era amantul soției prefectului și factotumul domnului de Pontécoulant, prefectul, un om plin de spirit. El și cu domnul de Jouy au suprimat cerșetoria, lucru imens oriunde, dar mai ales în Belgia, țară eminamente catolică.

La căderea marelui om, domnul de Jouy ceru crucea lui Ludovic cel Sfînt; cum imbecilii care erau pe atunci la putere i-o refuzară, el începu să-și bată joc de ei cu ajutorul literaturii, pricinuindu-le astfel mult mai mult rău decît tot binele făcut de literații, atît de gras plătiți, de la *Débats*. Vezi în 1820 furia celor de la *Débats* împotriva revistei *Minerve*.

Cu al său *l'Hermite de la Chaussée d'Antin*[1], carte atît de bine adaptată spiritului burghez francez şi neghioabei curiozităţi nemţeşti, domnul de Jouy s-a pomenit şi *s-a crezut*, timp de cinci sau şase ani, urmaşul lui Voltaire, al cărui bust îl păstra, din acest motiv, în grădina casei sale.

Începînd din 1829, literaţii romantici, care nici n-au măcar spiritul domnului de Jouy, l-au proclamat un *Cotin* al epocii sale (Boileau), şi bătrîneţea lui este nefericită *(amaregiata)* din pricina gloriei extravagantă a vîrstei sale înaintate.

Cînd am venit eu, în 1821, el împărţea puterea de dictator literar cu un alt imbecil, mult mai bădăran, domnul A.-V. Arnault, de la Academie, amantul doamnei Brac, pe care îl vedem adeseori la doamna Cuvier, sora metresei sale. Făcea glume de portar beat. Cu toate acestea, el este autorul acestor frumoase versuri:

— *Où vas-tu, feuille de chêne?*

— *Je vais où le vent me mène.*[2]

Le scrisese în ajunul plecării sale în exil. Nefericirea personală aprinsese un pic de viaţă în acest suflet de iască. Îl cunoscusem ca pe un personaj foarte josnic, mare lingău, prin 1811, la contele Daru, care l-a primit la Academia Franceză. Domnul de Jouy, un om mult mai agreabil, îşi vindea resturile frumuseţii sale bărbăteşti doamnei Davillier, cea mai bătrînă şi mai nesuferită cochetă de pe vremea aceea. Aceasta era sau încă este cu mult mai ridicolă decît doamna contesă Baraguey-d'Hilliers care, la frageda vîrstă de 57 de ani, îşi recruta amanţii numai printre oamenii de spirit. Nu mai ştiu dacă n-am fost silit, din acest motiv, să fug de ea la doamna Dubignon. A pus mîna pe bădăranul acela de Masson (raportor la Consiliul de Stat),,şi cum una din prietenele mele îi spuse:

— Cum! o pocitanie ca asta?

[1] Ermitul din La Chaussée d'Antin.

[2] „Încotro mergi tu, frunză de stejar? /Mă duc unde mă poartă vîntul."

— L-am luat pentru spiritul său, răspunse ea.

Partea amuzantă e că acest jalnic secretar al domnului Beugnot era tot atît de inteligent pe cît de frumos. Nu i se poate nega oarecare spirit în privința conduitei sale, a artei de-a avansa cu perseverență și cu prețul oricărei umilințe, precum și unele cunoștințe, nu în domeniul finanțelor, ci în arta de-a ține evidența operațiunilor financiare ale statului. Proștii confundă aceste două lucruri. Doamna d'Hilliers, căreia îi contemplam brațele încă superbe, îmi spuse: „Te voi învăța să faci carieră cu talentele dumitale. Singur ai să-ți frîngi gîtul."

N-aveam destul spirit ca s-o pot înțelege. O priveam adeseori pe această bătrînă contesă din cauza minunatelor sale rochii făcute la Victorine. Îmi place la nebunie o rochie bine lucrată, e o adevărată voluptate pentru mine. Doamna NCD îmi formase pe vremuri acest gust, legat de delicioasele amintiri de la Cideville.

Cred că de la doamna Baraguey-d'Hilliers am aflat că autorul unui cîntec fermecător, pe care-l adoram și-l purtam în buzunar, compunea în același timp și mici piese în versuri cu ocazia zilei de naștere a celor două maimuțe bătrîne: domnii de Jouy și Arnault, precum și-a fioroasei doamne Davillier. Niciodată n-am făcut una ca asta, e adevărat că n-am fost în stare să fac nici *Regele din Yvetot*, *Senatorul*, *Bunica*.

Încîntat că, lingușind aceste două pocitanii dobîndise titlul de mare poet (altminteri foarte meritat), domnul de Béranger a refuzat, de altfel, cu dispreț să lingușească guvernul lui Louis-Philippe, căruia i s-au vîndut atîția liberali.

CAPITOLUL 9

Dar trebuie să mă întorc la o grădiniță din strada Caumartin. Acolo, în fiecare seară, vara, ne așteptau cîteva sticle de bere gustoasă și proaspătă, pe care ne-o turna în pahare o femeie înaltă și frumoasă, doamna Romance[1], fosta soție a unui tipograf escroc și amanta domnului Maisonnette, care o cumpărase de la soțul ei cu două sau trei mii de franci.

Mergeam adeseori acolo, Lussinge și cu mine. Seara ne întîlneam pe bulevard cu domnul Darbelles[2], un bărbat înalt de șase picioare, prietenul nostru din copilărie, dar mare pisălog. Ne vorbea despre Court de Gebelin și voia să facă carieră cu ajutorul științei. Și-a găsit fericirea pe altă cale, pentru că astăzi e ministru. Se ducea în vizită la mama lui, pe strada Caumartin; ca să scăpăm de el, intram la Maisonnette.

În vara aceea începea să mi se trezească interesul pentru această lume. Reușeam să nu mă mai gîndesc la Milano timp de cinci sau șase ore în șir; doar trezirea îmi era încă amară. Cîteodată rămîneam în pat pînă la amiază, ros de gînduri negre. Îl ascultam, așadar, pe Maisonnette descriind modul în care se distribuia pe atunci *puterea*, singurul lucru real la Paris, în 1821. Sosind într-un oraș întreb întotdeauna: 1° care sînt primele douăsprezece femei frumoase; 2° care sînt primii doisprezece bărbați bogați; 3° cine-i omul care m-ar putea spînzura.

---

[1] Tipograful escroc se numea *Chanson* (cîntec), de unde numele de doamna *Romance*, sub care Stendhal o ascunde pe metresa lui de Lingay (n. ed. fr.).

[2] Este vorba de contele d'Argout (n. ed. fr.).

Maisonnette răspundea destul de exact la întrebările mele. Mă mir că dragostea lui pentru cuvîntul *rege* poate fi sinceră. „Ce cuvînt minunat pentru un francez!“ îmi spunea el, ridicînd spre cer ochişorii lui negri şi buimaci.

De ziua Regelui Romei, Maisonnette, care era profesor de retorică în 1811, dădu liber elevilor săi. În 1815 compuse un pamflet în favoarea Bourbonilor. Domnul Decazes îl citi, îl chemă la el şi-l făcu scriitor politic, plătindu-l cu opt mii de franci. Astăzi Maisonnette este un personaj foarte comod pentru un prim-ministru, cunoaşte la perfecţie şi sigur ca un dicţionar toate mărunţişurile, toate dedesubturile intrigăriei politice din Paris de la 1815 la 1832.

Eu nu observam acest merit care ieşea la iveală abia după o oarecare cercetare. Nu observam decît acest fel de necrezut de-a raţiona.

Îmi spuneam: „Cine-i luat în rîs aici? Nu cumva eu? Dar cu ce scop? Lussinge cumva? Sau tînărul ăsta amărît, în redingotă cenuşie, şi atît de pocit din cauza nasului său cîrn?“ Tînărul cu pricina avea ceva obraznic şi extrem de neplăcut. Ochii lui mici şi lipsiţi de expresie aveau întotdeauna aceeaşi căutătură, şi această căutătură era plină de răutate.

Aşa l-am văzut prima dată pe cel mai bun dintre prietenii mei actuali. Nu-s prea sigur de inima lui, în schimb sînt sigur de talentele lui. E vorba de domnul conte Gazul, atît de cunoscut astăzi, a cărui scrisoare primită săptămîna trecută mi-a prilejuit două zile de fericire.[1] Trebuie să fi avut 18 ani, fiind născut, aşa mi se pare, în 1804. Aş fi destul de înclinat să cred, o dată cu Buffon, că semănăm mai mult cu mamele noastre, lăsînd la o parte glumele în legătură cu incertitudinea paternităţii, incertitudine foarte rară în cazul primului copil.

[1] *Nota lui Stendhal*: „*Made* [în limba engleză în original: făcut] 14 pagini în 2 iulie, de la 5 la 7. N-aş fi putut munci astfel la o lucrare de imaginaţie ca *Roşu şi Negru*.“

Teoria mi se pare confirmată de contele Gazul. Mama lui este înzestrată cu mult spirit franțuzesc și cu o rațiune superioară. N-o cred capabilă de înduioșare mai mult decît o dată pe an, ca și fiul său. În multe din scrierile domnului Gazul găsesc o senzație de *uscăciune*, dar am încredere în viitor.

Pe vremea frumoasei grădinițe din strada Caumartin, Gazul era elevul celui mai abominabil profesor de retorică. Cuvîntul *abominabil* se miră foarte tare văzîndu-se împerecheat cu numele lui Maisonnette, omul cel mai bun cu putință. Dar așa era gustul său în artă: falsul, sclipitorul, vodevilescul mai presus de orice.

Era elevul domnului Luce de Lancival, pe care l-am cunoscut în prima mea tinerețe la domnul de Maisonneuve, care nu-și tipărea tragediile, deși ar fi *găsit succes*. Acest om de ispravă mi-a făcut un mare serviciu spunîndu-mi că aș fi un spirit superior.

„Vrei să spui un *orgoliu superior*“, spuse rîzînd Martial Daru, care mă credea pe jumătate prost. Dar lui îi iertam orice, mă lua cu dînsul la Clotilde (pe atunci prima dansatoare a Operei). Uneori, ce zile pentru mine! mă aflam în loja lui de la Operă, o vedeam în fața mea îmbrăcîndu-se și dezbrăcîndu-se. Ce clipe pentru un provincial!

Luce de Lancival avea un picior de lemn și era spiritual; de altfel ar fi fost în stare să strecoare calambururi chiar și într-o tragedie. Îmi închipui că tot așa trebuie să fi gîndit în artă și Dorat. Am găsit cuvîntul potrivit, era un păstor de Boucher. Poate că în 1860 tablourile lui Boucher vor mai exista în Muzeu.

Maisonnette fusese elevul lui Luce, iar Gazul este elevul lui Maisonnette. Tot așa cum Annibale Carracci este elevul flamandului Calvart.

Exceptînd pasiunea lui prodigioasă și în aceeași măsură sinceră pentru ministrul aflat la putere și bravura lui, Maisonnette mai avea o calitate care mie îmi place: primea douăzeci și două de mii de franci de la minis-

tru, pentru a demonstra francezilor că Bourbonii sînt niște făpturi adorabile, și papa treizeci.

După ce scria uneori cîte douăsprezece ore în șir pentru a-i convinge pe francezi, Maisonnette se ducea în vizită la o prea onorabilă femeie din popor, căreia îi oferea cinci sute de franci. Era urît, mic, dar avea atîta înflăcărare spaniolă, încît, după trei vizite, aceste doamne uitau figura lui singulară și nu mai vedeau decît sublimul bancnotei de cinci sute de franci.

Trebuie să mai adaug ceva pentru ochii femeilor onorabile și cuminți, dacă astfel de ochi vor zăbovi vreodată asupra acestor pagini: Întîi și-ntîi că cinci sute de franci în 1822 înseamnă o mie în 1872. Apoi, că o fermecătoare vînzătoare de hapuri mi-a mărturisit că înaintea biletului de cinci sute de franci primit de la Maisonnette nu avusese niciodată parte de un dublu napoleon.

Oamenii bogați sînt foarte nedrepți și foarte comici cînd fac pe judecătorii care disprețuiesc toate crimele comise pentru bani. Vezi cumplitele josnicii și cei zece ani de zel cheltuit la curte pentru obținerea unui portofoliu. Vezi viața domnului duce Decazes de la căderea sa din 1820, după acțiunea lui Louvel, pînă astăzi.

Iată-mă, așadar, în 1822, petrecîndu-mi trei seri pe săptămînă la „Opera Buffa“ și una sau două la Maisonnette, pe strada Caumartin. Întotdeauna cînd eram trist, seara era momentul cel mai greu de suportat. În zilele de Operă, de la miezul nopții pînă la orele 2, mă aflam la doamna Pasta, împreună cu Lussinge, Missirini, di Fiori etc.

Era cît pe ce să am un duel cu un om foarte vesel și foarte brav, care voia să-l prezint doamnei Pasta. E vorba de amabilul Edouard Edwards, englezul, singurul din rasa lui care obișnuia să stîrnească veselie în jurul său, tovarășul meu de călătorie în Anglia, cel care, la Londra, voia să se bată pentru mine.

Vă amintiți că îmi atrăsese atenția asupra unei greșeli de neiertat: aceea de a nu fi răspuns unei insinuări

jignitoare din partea unui ţopîrlan oarecare, căpitan de vas la Calais.

Refuzai să-l prezint. Era seară şi, încă de pe atunci, la orele 9 seara, bietul Edouard nu mai era de loc omul de dimineaţă.

— Află, dragul meu B..., îmi spuse el, că nu depinde decît de mine ca să mă consider jignit.

— Află, dragul meu Edwards, că sînt tot atît de orgolios ca dumneata şi că supărarea dumitale mi-e foarte indiferentă etc., etc.

Lucrurile au mers destul de departe. Eu trag foarte bine, sparg nouă păpuşi din douăsprezece (domnul Prosper Mérimée a văzut acest lucru la tir la Luxembourg). Edwards trăgea şi el bine, poate că nu chiar ca mine.

În fine, această ceartă întări şi mai mult prietenia noastră. Mi-aduc bine aminte deoarece, cu o zăpăceală cît se poate de demnă de mine, chiar în ziua următoare, sau cel mult după două zile, îi cerui să mă prezinte faimosului doctor Edwards, fratele său, care se bucura de mare faimă în 1822. Ucidea o mie de broaşte pe lună şi era pe cale, se zice, să descopere mecanismul respiraţiei şi un leac pentru bolile de piept de care suferă femeile frumoase. După cum ştiţi, frigul ucide în fiecare an, la Paris, o mie o sută de femei tinere care răcesc ieşind de la bal. Am văzut cifra oficială.

Or, savantul, înţeleptul, liniştitul, sîrguinciosul doctor Edwards nu-i aprecia de loc pe prietenii fratelui său Edouard. Întîi şi-ntîi pentru că doctorul avea 16 fraţi, iar prietenul meu era cea mai mare puşlama dintre toţi. Tocmai din cauza comportării lui prea vesele şi-a pasiunii sale pentru glumele cele mai nesărate, şi nu scăpa nici o ocazie cînd îi dădea vreuna ghes, n-am vrut să-l duc la doamna Pasta. Avea un cap imens, nişte ochi frumoşi, de beţiv, şi cel mai reuşit păr blond pe care l-am văzut vreodată. Dacă n-ar fi avut mania aceea blestemată de-a ţine morţiş să fie spiritual ca un francez, ar fi fost un bărbat cît se poate

de amabil, și n-a depins decît de el pentru a avea mare trecere la femei, așa cum voi povesti cînd va veni vorba de Eugeny, dar ea este încă atît de tînără, încît cred că ar fi păcat s-o pomenesc în această vorbărie care poate fi tipărită după zece ani de la moartea mea. Dacă voi nota cu douăzeci, toate *nuanțele vieții* se vor modifica, cititorul nu va mai vedea decît masele. Și unde dracu sînt masele în aceste jocuri ale condeiului meu? Iată un lucru care trebuie analizat.

Cred [că] pentru a se răzbuna într-un fel nobil, căci avea un suflet nobil pe vremea cînd nu și-l întunecase cu cîte cincizeci de pahare de rachiu, Edwards se strădui mult ca să obțină permisiunea de a mă prezenta doctorului.

Am găsit un mic salon arhiburghez; o femeie plină de calități care discuta morală și pe care o luai drept o *quakeress*[1], iar în doctor, un om cu merite excepționale ascunse într-un trup mic și firav, din care viața părea gata-gata să se scurgă. În acest salon (strada Helder, nr. 12) nimeni nu te băga în seamă. Am fost primit cu răceală.

Ce idee nefastă să insist ca să fiu prezentat acolo! A fost un capriciu neprevăzut, o nebunie. În fond, singura mea dorință era să cunosc oamenii. Această idee ieșea aproape lunar la iveală, dar pentru ca imaginea ei să poată apărea, trebuia ca gusturile, pasiunile, o sută de alte nebunii care-mi umpleau viața să nu tulbure suprafața apei. Îmi spuneam atunci: „Eu nu sînt ca..., ca..., niște înfumurați care se numărau printre cunoștințele mele. Eu nu-mi aleg prietenii".

Culeg la întîmplare ce-mi scoate soarta în cale.

Această frază a constituit mîndria mea timp de zece ani.

Mi-au trebuit trei ani de străduințe pentru a învinge repulsia și spaima pe care o inspiram în salonul doamnei Edwards. Eram considerat un Don Juan (vezi

[1] Membră a unei secte religioase.

Mozart și Molière), un monstru de seducție și un spirit infernal. Cu siguranță că n-aș fi plătit mai scump ca să mă fac suportat în salonul doamnei de Talaru, sau al doamnei de Duras, sau al doamnei de Broglie, care admitea burghezi în mod curent, sau al doamnei Zuizot, pe care o iubeam (vorbesc despre domnișoara Pauline de Meulan), ba chiar și-n salonul doamnei Récamier.

Dar în 1822 încă nu înțelesesem pe deplin importanța pe care o prezintă răspunsul la următoarea întrebare despre un om care tipărește o carte citită: *Ce fel de om este?*

Următorul răspuns m-a salvat de dispreț: Poate fi deseori întîlnit la doamna de Tracy. Societatea din 1829 îl disprețuiește instinctiv pe omul căruia, pe drept sau pe nedrept, îi acordă oarecare spirit în cărțile sale. Se teme, nu mai este un judecător imparțial. Ce s-ar fi întîmplat dacă răspunsul ar fi fost: Poate fi deseori întîlnit la doamna de Duras (domnișoara de Kersaint)?

Ei bine! și astăzi chiar, cînd cunosc importanța acestor răspunsuri, și tocmai din cauza importanței lor aș abandona salonul la modă. (Nu demult am dezertat din salonul *lady*-ei Holye... în 1832.)[1]

Am fost un fidel al salonului doctorului Edwards, care nu era un loc agreabil, tot așa cum îi ești fidel unei metrese urîte, numai pentru că nu eram obligat să mă duc acolo în fiecare miercuri (ziua de primire a doamnei Edwards).

Aș accepta orice în numele unui capriciu de moment; dar dacă mi se spune din ajun: „Mîine va trebui să suporți cutare moment de plictiseală", imaginația mea concepe din acest simplu fapt un monstru, și mai de grabă m-aș arunca pe fereastră decît să mă las tîrît într-un salon plicticos.

La doamna Edwards l-am cunoscut pe domnul Stritch, un englez impasibil și trist, de-o onestitate

[1] Desigur doamna de Sainte-Aulaire (n. ed. fr.).

desăvîrșită, o victimă a aristocrației, pentru că era irlandez și avocat, și apărînd, cu toate acestea, ca și cum ar fi fost în joc propria lui onoare, prejudecățile semănate și cultivate de aristocrație în capetele englezești.

Am regăsit această absurditate ciudată, amestecată cu onestitatea cea mai pură, cu delicatețea cea mai desăvîrșită, la domnul Rogers, lîngă Birmingham (la care am stat cîtva timp în august 1826). Asta-i o trăsătură de caracter foarte obișnuită în Anglia. În privința ideilor semănate și cultivate de interesele aristocrației, se poate spune, și asta nu-i puțin lucru, că un englez este aproape tot atît de lipsit de logică ca și un neamț.

Logica englezului, atît de admirabil în finanțe și-n tot ce ține de arta de a scoate bani la sfîrșitul fiecărei săptămîni, devine confuză și-o ia razna de îndată ce te ridici la subiecte cît de cît abstracte și care *nu produc în mod direct bani*. Au devenit imbecili în raționamentele relative la literatura superioară în virtutea aceluiași mecanism care produce imbecili în diplomația *of the King of French*[1], alegerea nu se face decît dintr-un număr foarte restrîns de indivizi. Cutare, sortit să mediteze la geniul lui Shakespeare și-al lui Cervantes (doi oameni iluștri morți în aceeași zi, 16 aprilie 16[16], cred), e negustor de bumbac la Manchester. El nu și-ar putea ierta faptul că pierde vremea citind o carte ce n-are o legătură directă cu bumbacul și cu exportul său în Germania etc., etc.

La fel și *the King of French*, nu-și alege diplomații decît din rîndul tinerilor de viță foarte nobilă sau foarte bogați. Talentul trebuie căutat acolo unde s-a format domnul Thiers (vîndut în 1830). El este fiul unui mic burghez din Aix-en-Provence.

Sosit în vara lui 1822, după un an sau aproape un an de la plecarea mea din Milano, rareori mă mai gîndeam să mă izolez voluntar de restul lumii. Viața mea se umplea încet-încet, nu cu lucruri agreabile, dar,

[1] Regelui Franței (în limba engleză în original).

în fine, cu ceva care umplea golul dintre mine și ultima fericire care fusese obiectul meu de cult.

Aveam două plăceri cît se poate de inocente: 1° să flecăresc după dejun plimbîndu-[mă] cu Lussinge sau cu altă cunoștință de a mea; aveam vreo opt sau zece, toate, ca de obicei, legate din întîmplare; 2° cînd era cald, să merg să citesc ziarele englezești în grădina Galignani. Acolo am recitit cu încîntare patru sau cinci romane de Walter Scott. Primul, acela în care apar Henry Morton și sergentul Boswell *(Old Mortality*, cred*)*, trezea în mine amintirile încă atît de vii de la Volterre. Îl deschisesem adeseori la întîmplare, așteptînd-o pe Métilde la Florența, în cabinetul literar al lui Molini, pe Arno. L-am citit ca să-mi aduc aminte de 1818.

Aveam lungi dispute cu Lussinge. Eu susțineam că mai bine de o treime din meritul lui *sir* Walter Scott se datora unui secretar care îi schița descrierile de peisaj inspirîndu-se direct din natură. Îl găseam așa cum îl găsesc și-acum, total lipsit de vlagă în redarea pasiunii, în cunoașterea inimii omenești. Oare posteritatea va confirma judecata contemporanilor care îl plasează pe baronetul Ultra imediat după Shakespeare?

Acest personaj îmi inspiră oroare și de multe ori am refuzat să-l văd (la Paris prin domnul de Mirbel, la Napoli, în 1832, la Roma [idem]. Fox îi făcuse rost de-o slujbă de cincizeci sau o sută de mii de franci și, instalat acolo, el începu să-l calomnieze cu abilitate pe lordul Byron, care a profitat de această înaltă lecție de ipocrizie: vezi scrisoarea pe care mi-a scris-o lordul Byron în 1823.

Cititorule benevol, ai văzut vreodată un vierme de mătase îmbuibat cu frunză de dud? Nu-i o comparație nobilă, dar e atît de exactă! Această jivină urîcioasă nu mai vrea să mănînce, simte nevoia să se tîrască și să-și confecționeze o închisoare de mătase.

La fel și animalul numit scriitor. Pentru cineva care a gustat din îndeletnicirea profundă a scrisului, citi-

tul devine doar o plăcere secundară. De atîtea ori credeam că-i abia ora 2; mă uitam la pendulă: era 6 și jumătate. Iată singura mea scuză că am înnegrit atîta hîrtie.

Sănătatea morală revenindu-mi în vara lui 1822, mă gîndeam să tipăresc o carte intitulată *De l'Amour*[1], scrisă cu creionul la Milano, în timp ce mă plimbam cu gîndul la Métilde.

Plănuiam s-o refac la Paris, lucru foarte necesar. Cînd mă gîndeam ceva mai profund la astfel de lucruri, mă întristam prea tare. Era ca și cum ai zgîria o rană abia cicatrizată. Transcrisei cu cerneală ceea ce era încă în creion.

Prietenul meu Edwards îmi găsi un librar (domnul Mongie) care nu-mi dădu nici un ban pe manuscris, promițîndu-mi, în schimb, jumătate din beneficiu în cazul că va scoate vreodată un beneficiu oarecare.

Astăzi, cînd hazardul mi-a pus cîteva galoane, primesc scrisori de la librari pe care nici nu-i cunosc (1832, iunie, de la domnul Thievoz, cred), care se oferă să-mi plătească manuscrisele cu bani gheață. Nu cunoșteam tot acest mecanism al literaturii periferice, mă scîrbește și m-ar fi dezgustat de scris. Intrigile domnului Hugo (vezi *Gazette des Tribunaux* din 1831, cred, procesul lui cu librăria „Bossan[ge]" sau „Plaçan"), manevrele domnului de Chateaubriand, toată alergătura lui Béranger, dar asta se justifică. Acest mare poet fusese destituit de Bourboni din slujba lui de 1.800 de franci de la Ministerul de Interne.

Re sciochi, re...[2]

Timpenia B[ourbon]ilor apare astfel în toată splendoarea ei. Dacă nu l-ar fi destituit într-un mod atît de josnic pe acest biet funcționar pentru un cîntec mai

[1] Despre Iubire.

[2] „Regi stupizi, regi..." (în limba italiană în original). Stendhal indicase în notă intenția de a cita trei versuri din Monti, poet italian, în opera căruia se găsesc cu multă ușurință trei versuri împotriva regilor (n. ed. fr.).

mult vesel decît răutăcios, marele poet nu şi-ar fi cultivat talentul şi n-ar fi ajuns una din cele mai puternice pîrghii care au dus la izgonirea Bourbonilor. El a dat cu voioşie glas dispreţului francezilor pentru acest *tron putred*. Aşa îl numea regina Spaniei, moartă la Roma, prietenă cu prinţul Păcii.

Hazardul mă făcu să cunosc această curte, dar să scriu altceva decît analiza inimii omeneşti mă plictiseşte. Dacă hazardul mi-ar fi dat un secretar, aş fi fost cu totul altă specie de autor.

„Ne-am săturat de această specie!" exclamă avocatul Diavolului.

Această bătrînă regină adusese din Spania la Roma un bătrîn confesor. Acest confesor o întreţinea pe nora bucătarului de la Academia Franţei. Acest spaniol foarte bătrîn, încă verde şi galant, comise imprudenţa să spună (aici nu pot da amănunte amuzante, măştile mai trăiesc), în fine, să spună că Ferdinand al VII-lea este fiul cutăruia, şi nu al lui Carol al IV-lea; era unul din marile păcate ale bătrînei regine. Ea murise. Un spion află de cuvintele preotului. Ferdinand ordonă răpirea lui din Roma; cu toate acestea, în loc să-l otrăvească, în urma unei contraintrigi pe care n-o cunosc, bătrînul fu trimis la ocnă în colonii.

Dar voi îndrăzni să spun de ce boală suferea această bătrînă regină plină de bun-simţ? (Am aflat la Roma în 1817 sau 1824.) Cauza era un şir de galanterii atît de rău vindecate, încît nu mai putea face un pas fără să-şi rupă vreun os. Regină fiind, biata femeie se ruşina de aceste accidente prea frecvente şi nu îndrăznea să se lase vindecată pe deplin. Am întîlnit acelaşi gen de nenorocire la curtea lui Napoleon în 1811. Îl cunoşteam, vai! prea bine pe excelentul Cullerier[1] (unchiul, tatăl, într-un cuvînt bătrînul; tînărul mi se pare un prostănac înfumurat). Am dus la el trei doamne, două dintre ele cu ochii legaţi (în strada Odéon, nr. 26).

[1] Referire la doctorul Michel Cullerier, specialist în boli venerice (n. ed. fr.).

După două zile, el îmi spuse că aveau febră (efect al rușinii, și nu al bolii). Acest desăvîrșit om de lume nu și-a ridicat o clipă ochii pentru a se uita la ele.

Este, oricum, o fericire pentru rasa Bourbonilor că au fost scăpați de un monstru ca Ferdinand al VII-lea. Domnul duce de Laval, un om de o mare cinste, dar nobil și duce (ceea ce înseamnă două maladii mentale), își făcea un titlu de glorie vorbindu-mi de prietenia pe care i-o arăta Ferdinand al VII-lea. Și doar fusese timp de trei ani ambasador la curtea lui.

Asta îmi reamintește ura profundă a lui Ludovic al XVI-lea pentru Franklin. Acest principe născocì o răzbunare într-adevăr bourbonică: a ordonat ca figura venerabilului bătrîn să fie pictată pe fundul unui țucal de porțelan.

Doamna Campan ne-a povestit toate astea la doamna Cardon (în strada Lille, colț cu strada Bellechasse), după 18 brumar. Memoriile ei de atunci — se citeau la doamna Cardon — erau cu totul altceva decît rapsodia lăcrămoasă care stoarce lacrimi acuma tinerelor femei distinse din cartierul Saint-Honoré (ceea ce, în ochii mei, a spulberat tot farmecul uneia dintre ele prin 1827).

CAPITOLUL 10

Iată-mă, așadar, cu o ocupație în timpul verii lui 1822: corecturile la *De l'Amour*, tipărită *in-12°*, pe hîrtie proastă. Nu-i cunoșteam pe librari în 1822. Nu avusesem niciodată de a face decît cu domnul Pierre Didot, căruia îi plăteam toată hîrtia la tariful stabilit de el. Domnul Mongie își bătea joc de imbecilitatea mea.

„Ah, dumnealui *nu-i un pezevenghi!*" spunea el, leșinînd de rîs și comparîndu-mă cu Ancelot, Vitet, cu... și alți scriitori de meserie.

Ei bine, am descoperit mai tîrziu că domnul Mongie era, fără îndoială, omul cel mai cinstit cu putință. Ce să spun despre prietenul meu, domnul Sautelet, tînăr avocat, prietenul meu înainte de a fi fost librar?

Dar bietul de el s-a sinucis de durere văzîndu-se părăsit de o văduvă bogată, numită doamna Bonnet sau Bourdet, sau vreun alt nume nobil de acest fel, care a preferat un tînăr *pair* al Franței (acest titlu începea să sune foarte ademenitor în 1828). Fericitul *pair* era, cred, domnul Pérignon, care o avusese pe prietena mea, doamna Vigano, fiica marelui om (în 1820, cred).

Corectura unei cărți care îmi amintea atîtea nuanțe de sentiment trăite în Italia era un lucru foarte primejdios pentru mine. Avui slăbiciunea să iau o cameră la Montmorency. Mă duceam acolo seara, timp de două ore, cu diligența, din strada Saint-Denis. În mijlocul pădurii, mai ales pe partea stîngă cum treci de Sablonnière urcînd, îmi corectam paginile. Era cît pe ce să înnebunesc.

Ideea nebunească de-a mă întoarce la Milano, pe care o respinsesem de atîtea ori, îmi revenea cu o forță uimitoare. Nu știu ce am făcut ca să-i țin piept. Forța pasiunii, care te face să privești țintă numai un singur lucru, spulberă orice amintire, la distanța la care mă aflu de acele timpuri. Nu-mi amintesc deslușit decît forma copacilor din partea aceea a pădurii Montmorency.

Ceea ce se numește Valea M[ontmorency] nu-i decît un promontoriu care înaintează spre Valea Senei și direct spre Domul Invalizilor.

Cînd Lanfranc picta o cupolă la o sută cincizeci de picioare înălțime, el exagera unele trăsături. „*L'aria dipinge*" (aerul pictează el însuși), spunea el. Tot așa, cum în 1870 oamenii își vor fi pierdut iluziile despre *Kings*, nobili și preoți, mă simt ispitit să exagerez anumite trăsături împotriva acestei vermine a speciei umane. Dar rezist, ar însemna să fiu *infidel adevărului*.

Infidel culcușului său

Cymbeline[1]

Păcat că n-am un secretar pentru a putea dicta fapte, anecdote, și nu raționamente în legătură cu aceste trei lucruri. Dar cum astăzi am scris douăzeci și șapte de pagini, sînt prea obosit pentru a putea povesti amănunțit anecdotele sigure, văzute cu propriii mei ochi, care-mi asaltează memoria.

Mă duceam adeseori să-mi corectez paginile din *De l'Amour* în parcul doamnei Doligny, la Corbeil. Acolo puteam evita reveriile triste; de îndată ce terminam lucrul mă întorceam în salon.

Am fost foarte aproape de fericire în 1824. Gîndindu-mă la Franța în timpul celor șase sau șapte ani petrecuți la Milano, sperînd din suflet să nu mai revăd niciodată Franța spurcată de Bourboni, nici Franța în sine, îmi spuneam: „O singură femeie m-ar fi făcut

[1] Aluzie la o replică din cunoscuta piesă *Cymbeline* a lui Shakespeare.

să iert această țară; contesa Fanny-Bertois". Am iubit-o în 1824. Ne-am gîndit unul la altul din clipa cînd o văzusem cu picioarele goale în 1814, a doua zi după bătălia de la Montmirail sau Champaubert, intrînd la orele 6 dimineața la mama ei, metresa lui N., pentru a-i cere veşti despre mersul evenimentelor.

Ei bine! Doamna Bertois se afla la țară la doamna Doligny, prietena ei. Cînd mă hotărîi, în fine, să-i mărturisesc doamnei Doligny proasta mea dispoziție, aceasta îmi spuse:

— Doamna Bertois v-a așteptat. A plecat abia alaltăieri din cauza unui eveniment îngrozitor: moartea uneia din fermecătoarele ei fetițe.

În gura unei femei atît de plină de bun-simț ca doamna Doligny, aceste cuvinte aveau mare greutate. În 1814 ea îmi spusese: „Doamna Bertois simte valoarea dumneavoastră".

Prin 1823 sau 22 doamna Bertois avea bunătatea să mă iubească puțin. Doamna Doligny îi spuse într-o zi: „Ochii dumitale se opresc asupra lui Beyle; dacă ar fi fost mai zvelt, de mult ți-ar fi spus că te iubește".

Nu era exact. Melancolia mea privea cu plăcere ochii atît de frumoşi ai doamnei Bertois. Dar eram atît de stupid, încît nu mergeam mai departe. Nu-mi spuneam: „Oare de ce s-o fi uitînd la mine această tînără femeie?" Uitam cu desăvîrşire excelentele lecții despre iubire pe care mi le dăduseră pe vremuri unchiul meu Gagnon şi prietenul şi protectorul meu Martial Daru.

Unchiul meu Gagnon, născut la Grenoble prin 1765, era un om într-adevăr fermecător. Femeile găseau delicioasă conversația lui, care, pentru bărbați, era un fel de roman emfatic şi elegant. Era întotdeauna cu gluma pe buze, delicat, plin de acele fraze gata să-ți spună totul la primul semn. Veselia lui n-avea nimic din veselia aceea care înspăimînta, cu care am fost înzestrat eu. Era greu să fii mai frumos şi mai zăpăcit decît unchiul meu Gagnon. Așa se explică faptul că, alături de bărbați, norocul lui n-a mers departe.

Tinerii îl invidiau fără să-l poată imita. Oamenii *copți*, cum se spune la Grenoble, îl găseau ușuratic. Acest cuvînt e suficient pentru a ucide reputația cuiva. Deși ultraregalist, ca toată familia mea în 1815, emigrînd chiar în 1792, unchiul meu n-a reușit niciodată să ajungă consilier la Tribunalul Regal din Grenoble sub Ludovic al XVIII-lea; și asta pe vremea cînd mișunau pe acolo ticăloși de teapa lui Faure, notarul etc., etc. și oameni care se lăudau că n-au citit niciodată abominabilul Cod civil al revoluției. A avut, în schimb, absolut toate femeile drăguțe care, prin 1788, făcuseră din Grenoble unul din cele mai plăcute orașe de provincie. Celebrul Laclos, pe care l-am cunoscut, bătrîn general de artilerie, în loja statului-major din Milano și căruia îi făcusem curte din cauza cărții sale *Les Liaisons dangereuses*, aflînd că sînt din Grenoble, *se înduioșă*.

Unchiul meu, așadar, cînd mă văzu plecînd la Școala politehnică în noiembrie 1799, mă luă deoparte ca să-mi dăruiască doi ludovici, pe care eu îi refuzai, lucru care i-a făcut, desigur, plăcere, pentru că avea întotdeauna două sau trei apartamente în oraș și bani puțini. După care, luîndu-și un aer patern care mă înduioșă, pentru că avea niște ochi admirabili, ochii aceia mari care privesc nițel cruciș la cea mai mică emoție.

„Dragă prietene, îmi spuse el, te crezi foarte deștept, succesele tale școlărești la matematici ți-au insuflat un orgoliu insuportabil, dar toate astea nu fac doi bani. În lume nu ajungi departe decît prin femei. Or, tu ești urît, dar niciodată nu ți se va reproșa urîțenia pentru că ai expresie. Metresele te vor părăsi; or, nu uita următorul lucru: în clipa cînd ești părăsit, nimic nu-i mai ușor decît să devii ridicol. După care un bărbat e bun de aruncat la gunoi în ochii celorlalte femei din regiune. În următoarele douăzeci și patru de ore din clipa în care ai fost părăsit, fă-i o declarație de

dragoste unei alte femei; în lipsă de ceva mai bun, chiar și unei cameriste."

Cu aceste cuvinte mă îmbrățișă, iar eu mă urcai în diligența de Lyon. Ar fi fost o fericire dacă mi-aș fi amintit de sfaturile acestui mare strateg! Cîte succese pierdute! Cîte umilințe îndurate! Dar dacă aș fi fost abil, acum aș fi scîrbit de femei pînă peste cap, și prin urmare și de muzică și de pictură, asemenea celor doi contemporani ai mei, domnii de la Rossière și Perrochin. Sînt uscați sufletește, scîrbiți de lume, filozofi. În schimb, eu, în tot ceea ce privește femeile, am fericirea să fiu păcălit ca și la 25 de ani.

Din această cauză nu-mi voi zbura niciodată creierii, scîrbit de toate, plictisit de viață. În cariera mea literară văd încă o mulțime de lucruri de făcut. Am în fața mea nenumărate posibilități de muncă, pot umple zece vieți. În momentul de față, 1832, lucrul cel mai greu e să mă deprind să nu mă las sustras de preocuparea de a obține o poliță de 20.000 de franci garantată prin semnătura domnului casier al Trezoreriei din Paris.

CAPITOLUL 11

Nu știu[1] cum am ajuns la domnul de l'Étang[2]. Își procurase, așa mi se pare, un exemplar din *L'Histoire de la peinture en Italie*, sub pretextul unei dări de seamă în *Le Lycée*, unul din acele ziare efemere pe care le crease la Paris succesul lui *Edinburgh Review*. Vru să mă cunoască.

În Anglia, aristocrația disprețuiește literele. La Paris, ele reprezintă un lucru prea important. Unor francezi locuind la Paris le este imposibil să spună adevărul despre scrierile altor francezi locuind la Paris. Mi-am făcut opt sau zece dușmani de moarte pentru că le spusesem redactorilor de la *Le Globe*, în chip de sfat și adresîndu-mă chiar lor, că *Le Globe* folosea un ton prea puritan și era poate cam lipsit de *spirit*.

Un jurnal literar și conștiincios, cum a fost *Edinburgh Review*, nu-i posibil decît în cazul că ar fi tipărit la Geneva și condus, acolo, de un cap de negustor capabil să păstreze secretul. În fiecare an, directorul ar face o călătorie la Paris și ar primi la Geneva articolele pentru numărul din fiecare lună. Ar alege, ar plăti bine (200 de franci pentru fiecare foaie tipărită) și nu și-ar divulga niciodată redactorii.

Am fost dus, așadar, la domnul de l'Étang într-o duminică la orele 2. La ora asta incomodă primea el. Trebuia să urci nouăzeci și cinci de trepte, deoarece cenaclul lui literar se întrunea la al șaselea etaj al unei case care îi aparținea lui și surorilor sale, în strada

---

[1] *Nota lui Stendhal*: „4 iulie 1832, doamna Malibran".

[2] Nume sub care se ascunde Étienne Delécluze (n. ed. fr.).

Gaillon. Prin ferestruicile locuinței sale nu vedeai decît o pădure de hornuri cu tencuiala neagră, pentru mine una din cele mai urîte priveliști, dar cele patru odăițe în care locuia domnul de l'Étang erau împodobite cu gravuri și obiecte de artă ciudate și plăcute la vedere.

Printre altele, un superb portret al cardinalului Richelieu, la care mă uitam adeseori. Alături se afla figura grosolană, greoaie, apăsătoare, nătîngă a lui Racine. Desigur că marele poet trăise înainte de-a se îngrășa atît de tare sentimentele fără amintirea cărora e cu neputință să creezi *Andromaca* și *Fedra*.

Găsii la domnul de l'Étang, în fața unui mic foc amărît, pentru că asta se întîmpla, așa mi se pare, prin februarie 1822, atunci am fost dus acolo, opt sau zece persoane care discutau de toate. Am fost frapat de bunul lor simț, de spiritul lor și mai ales de tactul deosebit cu care stăpînul casei, fără să se observe, dirija în așa fel discuția, încît niciodată nu vorbeau trei în același timp și nici nu se ajungea la momente triste de tăcere.

E greu să exprim toată stima mea pentru această societate. Niciodată n-am întîlnit ceva nu voi spune superior, dar nici asemănător măcar. Din prima zi am fost frapat, și, de douăzeci de ori poate, în timpul celor trei sau patru ani cît s-a întrunit aceasta, m-am surprins manifestînd aceeași admirație.

Astfel de societate nu-i posibilă decît în patria lui Voltaire, a lui Molière, a lui Courier.

Este imposibilă în Anglia, deoarece la domnul de l'Étang un duce ar fi fost luat peste picior ca oricare altul, chiar mai mult în cazul că ar fi fost ridicol.

Germania n-ar putea produce așa ceva, oamenii de acolo sînt prea obișnuiți să creadă cu entuziasm în neghiobiile filozofice la modă (îngerii domnului Ancillon). De altfel, scoși din starea lor de entuziasm, nemții sînt tîmpiți.

Italienii ar fi dezertat, fiecare ar fi vorbit timp de douăzeci de minute, rămînînd dușmanul de moarte al antagonistului său în discuție. La a treia ședință ar fi compus sonete satirice unii împotriva altora.

Aici discuția era fermă și deschisă despre toate și cu toți. Lumea era politicoasă la domnul de l'Étang, dar datorită lui. El trebuia să protejeze adeseori retragerea imprudenților care, în căutare de noi idei, lansaseră cine știe ce absurditate prea evidentă.

I-am întîlnit la domnul de l'Étang pe domnii Albert Stafer, J.J. Ampère, Sautelet, de Lussinge...

Domnul de l'Étang[1] este un caracter de tipul bunului vicar din Wakefield. Mi-ar trebui toate semitentele lui Goldsmith sau Addison pentru a-l putea zugrăvi.

Întîi și-ntîi e foarte urît; are mai ales, lucru rar la Paris, fruntea urîtă și joasă, e binefăcut și destul de înalt.

Are toate meschinăriile unui burghez. Cumpărînd de la n[egusto]rul din colț o duzină de batiste de treizeci și șase de franci, după două ore este convins că batistele lui sînt o raritate și că n-ai putea găsi cu nici un preț altele mai frumoase în tot Parisul.[2]

[1] *Nota lui Stendhal*: „4 iulie 1832. Prima arșiță."

[2] *Nota lui Stendhal*: „Arșița îmi gonește toate ideile între orele 1 și 1 1/2".

APENDICE LA
AMINTIRI EGOTISTE

La începutul Amintirilor egotiste, *al căror manuscris se află la Biblioteca municipală din Grenoble, există următoarele adnotații, începînd cu acelea ale lui Romain Colomb*:

Continuare a *Vieții lui Henry Brulard*. Caietul nr.1. Paginile 1 la 150. Acesta este un fel de memorial privind cele ce i s-au întîmplat în timpul a ceea ce numește el *ultima* sa călătorie la Paris, din 21 iunie 1821 la 6 noiembrie 1830, epocă în care a plecat la Triest în calitate de consul al Franței. (Pentru urmare, vezi caietul nr.2, paginile 151 la 263.)

Manuscrisul, recent legat de Louis Royer, se prezenta, pînă în 1837, sub forma a două teancuri de foi de caiet, scrise numai pe o față și-n întregime de mîna lui Stendhal. Primul conținea 150 de foi, iar al doilea era numerotat de la 151 la 270.

Notele din cele trei foi care urmează îi aparțin lui Stendhal:

Fol. 2. Început la 20 iunie, silit, precum Pythia. Continuat la 21 după procesiune[1]. Obosit.

Amintiri. Las acest examen de conștiință domnului Abraham Constantin, pictor celebru, cu rugămintea să-l dea vreunui tipograf nebigot, la zece ani după moartea mea. Sau să-l depună la vreo bibliotecă, dacă nimeni nu vrea să-l tipărească. B[envenut]o Cellini a apărut la 150 de ani după moartea lui

H. Beyle

[1] Joia verde, sărbătorită în 1832 în ziua de 21 iunie 1832 (n. ed. fr.).

Sumarul capitolelor:

Capitolul 1 ..... p.1
Capitolul 2 ..... p.
Capitolul 3 ..... p
Capitolul 4 ..... p.

Fol.3. Codicil la testamentul olograf al domnului H.-M. Beyle, consulul Franței la Civita Vecchia.

Eu, subsemnatul H.-M. Beyle, las prezentul manuscris, conținînd flecăreli despre viața mea privată, domnului Abraham Constantin din Geneva, pictor celebru, cavaler al Legiunii de Onoare etc..., etc... Rog pe domnul A. Constantin să dea la tipărit acest manuscris după zece ani de la decesul meu. Rog să nu se schimbe nimic, se vor putea schimba doar numele proprii, substituindu-se nume imaginare celor pe care le-am pus eu, tipărindu-se de exemplu doamna Durand sau doamna Delpierre în loc de doamna Doligny sau doamna Berthois.

Civita Vecchia, 24 iunie 1832

H. BEYLE

Aș prefera mult ca toate numele să fie schimbate. S-ar putea pune din nou cele existente dacă aceste flecăreli vor fi tipărite din întîmplare la 50 de ani după moartea mea. *H. BEYLE*

Fol. 4. *Amintiri egotiste.* 21 pagini, la 20 iunie 1832. Roma. (A nu se tipări decît la zece ani după plecarea mea, din delicatețe pentru persoanele numite. Totuși, două treimi sînt moarte astăzi.)

Apoi, în capul celui de al doilea caiet se poate citi, scris de Stendhal:

Caiet nr. 2, *Life.* Al 2-lea caiet. De la 151 la 300, 25 iunie 1831 (sic!).

Şi de mîna lui Colomb, după ce a bifat cifra 300 *scrisă de Stendhal, şi a scris deasupra* 270:

Continuare a *Vieţii lui Henry Brulard.* Continuare a memorialului privind cele ce i s-au întîmplat în timpul a ceea ce numeşte el *ultima* sa călătorie la Paris din 21 iunie 1821 la 6 noiembrie 1830, epocă în care a plecat la Triest în calitate de consul al Franţei. (Pentru început, vezi caietul nr. 1, paginile 1 la 150.)

POSTFAȚĂ

„Mă gîndesc că peste cincizeci de ani cine știe ce cîrpaci literar va publica unele fragmente din cărțile mele, care vor plăcea poate ca fiind lipsite de afectare și poate ca adevărate.“

La mai bine de un secol de la moartea celui care scria aceste rînduri (1842), opera lui se dovedește mai viabilă ca niciodată. Popularitatea lui Stendhal este imensă; nimeni nu-i mai contestă geniul.

Dar înțelegerea exactă a acestei opere nu-i posibilă fără cercetarea atentă a miilor de pagini intime dezgropate în mare parte din depozitele Bibliotecii municipale din Grenoble, unde ajunseseră după moartea scriitorului. În afara unui masiv *Jurnal* și a unei corespondențe importante, memorialistica stendhaliană cuprinde, ca piese de prim ordin, autobiografia cunoscută sub titlul *Viața lui Henry Brulard* (1835) și *Amintirile egotiste* (1822). Editate acum pentru prima oară în traducere românească, aceste două scrieri sînt chei absolut necesare pentru a pătrunde în intimitatea creației stendhaliene.

Fără a minimaliza cîtuși de puțin profundele sale implicații sociale conținînd ascuțite accente critice, toată opera lui Stendhal este în primul rînd istoria analitică a unei conștiințe morale; depășind inventarierea de tip balzacian a unei epoci, ea deschide drumul romanului modern, în care accentul se deplasează pe investigația psihologică — romanul așa-numit al condiției umane, „cu eroi care caută o viziune a lumii“. Descrierea „fizicului“, tipic balzaciană, îl „plictisește“, și spune aceasta deseori. *„Nu reținˮ*, afirma el în 1811 în

Jurnal, decît ceea ce este zugrăvirea inimii omenești." Și unde să caute în primul rînd acest adevăr, dacă nu în propria sa inimă? „*Pentru a cunoaște omul e suficient să te studiezi pe tine însuți, în timp ce pentru a cunoaște oamenii e suficient să-i frecventezi.*"

Această autoanaliză făcută fără complezență, veșnic obsedată de teama de-a nu mistifica adevărul, Stendhal o numește, cu o nuanță de autoironie, *egotism*. Ea impune izolare și refuzul total al ideilor preluate; ca și Julien Sorel, scriitorul se va plasa întotdeauna în opoziție, considerîndu-se „*în război cu întreaga societate*".

Evident că izolarea preconizată de Stendhal pentru a nu se pierde în învălmășeală, pentru a nu fi „*bête de troupeau*", nu poate fi absolută; nimeni nu se poate refuza epocii sale, și, vrînd-nevrînd, devine ecoul ei, nimeni nu poate urma un drum numai și numai *al său*. Atitudinea politică a lui Stendhal, republicanismul său democratic, simpatia pentru popor, căruia, în ciuda unor veleități aristocratice, cam agresive („*Urăsc plebea*"), îi dorește „*cu pasiune fericirea*" și crede „*că ea nu i se poate acorda decît atunci cînd el însuși este consultat asupra acestei probleme importante*"; în fine ura împotriva regilor, a despotismului și a clerului, speranțele sale într-un viitor mai bun, îl dovedesc foarte solidar cu sensul progresist al epocii sale. Dar nu-i mai puțin adevărat că această dorință de izolare constituie un corectiv care îl va ajuta să-și apere autonomia individuală, să facă mai puține concesii și să se concentreze mai adînc în investigațiile sale.

Propria sa afirmație că va fi înțeles abia în 1880, sau în 1935 (datele pe care și le impune variază) nu-i o simplă butadă, ci conștiința faptului că problematica sa este o permanență, că întrebările sale sînt mijloacele unui examen critic al existenței la care este obligat orice om dornic să-și găsească drumul, să devină el însuși, în fine, că metoda sa e singura viabilă. Această metodă e sinceritatea. Timpul va dizolva

„adevărurile" perisabile ale epocii sale, menținînd ceea ce este într-adevăr valabil și leagă umanitatea în timp. Și într-adevăr, ne descoperim mult mai ușor înrudirea umană cu Stendhal decît cu un Chateaubriand, sau chiar Balzac, sau Hugo, fapt care explică, de altfel, masiva sa descendență literară, din care putem cita, cu nuanțări diferite, Malraux, Saint-Exupéry, Camus, iar în Italia un Lampedusa. Dacă lui Mersault din *Străinul* lui Camus, de exemplu, ar trebui să-i oferim o biografie justificativă, i-am da-o, *mutatis mutandis*, pe aceea a lui Julien Sorel.

Făcînd asemenea apropieri, ar fi riscant, desigur, să căutăm mecanic identități, încălcînd astfel determinări istorice foarte precise; dar ținînd seama de aceste determinări, vom regăsi în Stendhal acel spirit de familie care distinge trăsături și o problematică specifice unei literaturi naționale, în speță cea franceză.

„*Ceea ce mi-a plăcut cel mai mult*, spune Stendhal, *a fost reveria.*" Reverie în cazul său înseamnă neîntrerupte dezbateri pe marginea întrebării esențiale: „*Cine sînt eu?*" întrebare care deschide *Viața lui Henry Brulard* și revine, mai mult sau mai puțin deghizată, în întreaga operă stendhaliană, de fapt o vastă autobiografie. Faptul că această operă trăiește, interesează, implică, proliferează, dovedește că Stendhal a știut să-și folosească reveriile pentru a-și descoperi universalitatea. Resursele acestei personalități care caută să se definească cu creionul în mînă sînt atît de cuprinzătoare, încît ea exprimă prin ea însăși o întreagă umanitate, tot așa cum o întreagă umanitate se poate regăsi în suita autoportretelor lui Rembrandt sau Van Gogh. Altfel, ca simplu document de epocă, nu ne-ar interesa decît dintr-o curiozitate arheologică. Culoarea locală, pitorescul, anecdota, bizarul, extraordinarul pot amuza, dar nu implică. Ceea ce căutăm în artă sînt faptele profund umane și familiare cu care putem fi solidari.

Cine nu s-a întrebat: „Cine sînt eu?“ Cine n-a avut momentele sale de perplexitate în fața vieții? Cine nu aspiră la fericire și nu caută drumul ei? Împrejurările sociale ne dau cheia, atunci cînd știm să le înțelegem. Dar înțelegerea se plătește cu experiență.

Scriind, Stendhal încearcă să-și răspundă la aceste întrebări evocîndu-și experiențele trecute, și efortul lui sincer, tenace, patetic este o lecție pe care o preluăm, în ciuda timpului istoric care ne desparte, folosind ceea ce avem în plus ca experiență istorică.

Dar pentru a-și putea răspunde, ficțiunea romanescă pare insuficientă, îl îngrădește în rigorile construcției epice, împiedică dezbaterea directă cu toate meandrele ei revelatoare. N-ar fi aceasta o explicație a faptului că în 1835, în timp ce lucra la *Lucien Leuwen*, Stendhal întrerupe brusc romanul, rămas, de altfel, neterminat, și se apucă să-și povestească viața prin intermediul lui Henry Brulard? Intenția e ceva mai veche. La 6 ianuarie 1831 el scrisese pe un exemplar din *Clarisse Harlowe*: „*Am scris viața multor oameni mari: Mozart, Rossini, Michelangelo, Leonardo da Vinci. E genul de muncă ce m-a amuzat cel mai mult. Nu mai am răbdare să caut materiale, să cîntăresc mărturii contradictorii, mă gîndesc să scriu o viață ale cărei incidente le cunosc foarte bine. Din nefericire, individul e foarte puțin cunoscut, eu sînt acela. M-am născut la Grenoble în 23 ianuarie 1783...*“[1]

Manuscrisul lui Henry Brulard vede lumina tiparului în 1890, în ediția plină de greșeli a lui Casimir Stryenski, la cincizeci de ani de la moartea scriitorului.

Pentru a-i induce în eroare pe „*domnii de la poliție*“, Stendhal adaugă, prudent și mistificator, pe una din paginile de titlu: „*Nimic politic în acest roman*“, pretinzînd că este o imitație după *Vicarul din Wakefield*. Iar ca subtitlu, amănunt important de reținut, precizează: „Roman moral“.

[1] Cf. *Henri Martineau*, Prefață la „*Vie de Henry Brulard*“ (Ed. Garnier, 1953).

Acest amplu examen de conștiință, făcut prin prisma autobiografiei, evocată, din nefericire, doar pînă la 1811, proiectează asupra omului și scriitorului o lumină revelatoare și-l considerăm o *sumă stendhaliană*.

În genere, literatura memorialistică cunoaște în epoca lui Stendhal o mare vogă, de la Chateaubriand la ignoratul, astăzi, Salvandy, amîndoi copios înjurați de Stendhal. Inflația acestui gen de literatură în secolul trecut trebuie explicată ca un efect al exacerbatului individualism romantic. Egotismul este o boală care bîntuie cu furie; fiecare e preocupat de propriul său eu, încearcă să-l capteze, să-l descrie și să-l plaseze avantajos. Dar de cele mai multe ori autorii acestor jurnale se străduiau să ofere publicului, și posterității, imaginea lor ideală, aceea pe care și-ar fi vrut-o; de aceea, pentru ca personajul să poată fi considerat în adevărata sa lumină (în caz că merită osteneala), trebuie bine spălat mai întîi de stratul gros de fard cu care se grimează.

Romantic el însuși prin înclinația sa egotistă, Stendhal are obsesia *adevărului*, și memoriile lui trăiesc și astăzi fără necesitatea corectivelor. „*Egotismul, dar cel sincer, este un mod de a zugrăvi această inimă omenească, în cunoașterea căreia s-au făcut pași uriași din 1721 încoace...*“ Dar intuind pericolul posibil al automistificării, el avertizează asupra relativității autocunoașterii într-o carte scrisă „*numai și numai din memorie*“: „*Așa se face că în fond n-am prea mare încredere în toate aprecierile cu care am umplut cele 536 de pagini precedente. Adevărate nu sînt, cu siguranță decît senzațiile...*“ În paranteză spus, în aceste pagini pornite de la adevărul senzațiilor și în care jocul adeseori accidental al memoriei reconstituie ambianța unei existențe simțim deja o sugestie a tehnicii de evocare proustiană.

Ghidat de dorința de a nu compune un *personaj*, Stendhal descrie un *om* și istoricul formării sale.

Subiectivismul stendhalian se deosebește de cel romantic prin aceea că este permanent trecut prin filtrele rațiunii și are un scop autoeducativ. Orientarea lui spre științe exacte și filozofii raționaliste anunța de timpuriu vocația sincerității. „*Entuziasmul meu pentru matematici*, mărturisește Henry Brulard, *avea probabil ca principală bază groaza pe care mi-o inspira ipocrizia, ipocrizie în ochii mei însemna mătușa Séraphie, doamna Vignon și p[reoții] lor...*"

Grandilocventei exaltări romantice a eului, Stendhal îi opune obiectivizarea prin analiză lucidă. Egotismul său nu modifică datele realului, proiectînd asupra lor stări subiective, ci analizează aceste stări în contextul realității pe care o știe independentă de voința sa și le determină astfel sensul general uman. „*Caut să mă apăr de exagerare. Detest falsul ca pe un dușman al fericirii*" (*Jurnal*, 8 septembrie 1811).

Fericire! Iată, alături de pasiune, iubire, onoare, eroism, geniu, un cuvînt care revine obsedant. Dar aspirația lui spre fericire n-are nimic bovaric, suprareal. A fi fericit înseamnă a fi devenit tu însuți, stabilind exact raporturile cu lumea înconjurătoare. „*Toate nenorocirile vieții provin din ideile false pe care le avem în legătură cu ceea ce ni se întîmplă. A cunoaște profund oamenii, a judeca sănătos evenimentele înseamnă, așadar, un mare pas spre fericire*" (*Jurnal*, 10 decembrie 1801). Fericirea este prin urmare „*o îndelungată obișnuință de-a raționa exact*".

În inima sensibilă, pasionată și virilă a lui Stendhal, ideea fericirii ordonează ca motiv esențial iubirea — o aspirație obsedantă și veșnic decepționată. În 1910, într-o scrisoare către sora sa, Pauline, el scria: „*Sînt fericit în toate privințele, exceptînd nevoia mea de-a iubi și de-a fi iubit*". În 1835, la 52 de ani, Henry Brulard evocă pe malul lacului Albano, scriind inițiale în praf, fantomele iubirilor sale și reconfirmă: „*Într-adevăr, iubirea a fost pentru mine cea mai importantă problemă, sau mai degrabă singura*". Cuvinte spuse cu

înțelegerea nostalgică a senectuții și care învie pentru noi, într-un cortegiu melancolic, umbrele eroilor săi: în închisoare, Fabrice așteaptă semnul Cléliei; Julien a îngenuncheat la picioarele doamnei de Rênal; melancolicul Octave scrie ultima lui scrisoare către Armance; Lucien se plimbă călare sub ferestrele doamnei de Chastelier. „*Trec drept un om cu mult spirit și foarte insensibil, ba chiar cinic*, notează devorat de memorie, solitarul consul francez de la Civita Vecchia, în numele lui Henry Brulard, *și constat că amorurile nefericite au fost preocuparea mea constantă.*"

Și astfel, treptat, legînd firele, identificăm caracterul strîns autobiografic al întregii opere stendhaliene, desfășurat pe două planuri distincte și totuși unitare, amestecînd amănuntele concrete cu ideile și stările de spirit: un Stendhal al experiențelor consumate și altul proteic, acela al dorințelor și aspirațiilor sale. Aceeași canapea albastră din salonul domnului de Tracy mobilează și salonul marchizului de la Môle din *Roșu și Negru*; în entuziasmul și idealurile de viață ale tînărului Brulard traversînd Alpii în rîndurile armatei napoleoniene îl regăsim pe Fabrice del Dongo pe cîmpul de la Waterloo; proaspătul secretar de ambasadă Lucien Leuwen lăsînd în urmă, la Nancy, iubirea lui pentru doamna de Chastelier și făcînd un pios pelerinaj pe locurile *Noii Heloize* evocă, după ani de zile, plecarea lui Stendhal de la Milano după despărțirea de Métilde Dembowski, așa cum ne-o descrie chiar el în *Amintirile egotiste;* sclipitorul, amabilul, distinsul, înțeleptul, sensibilul și totodată machiavelicul conte Mosca seamănă grozav cu idealul de virilitate matură al scriitorului și în același timp cu prietenul său di Fiori; Julien Sorel comite exact aceeași greșeală de ortografie — scrie *cela* cu doi de *l* — ca și Henry Brulard cînd se prezintă la domnul Daru, iar ultimele lui gînduri înainte de moarte sintetizează toată critica socială risipită în memorii...

Dacă Balzac ne copleșește cu registrul uimitor al tipologiei sale, în cazul lui Stendhal, marea majoritate a eroilor săi sînt variații foarte nuanțate pe aceeași temă caracteriologică, și în spatele lor se ascunde întotdeauna același Henry Brulard. De altfel, același sentiment al izolării și al eșecului îi leagă pe toți, același ideal de viață eroică, aceeași inimă tandră și pasionată, aceeași aspirație spre fericire, văzută prin imaginea unei femei. Doamna de Rênal, Clélia, doamna de Chastelier sînt, la rîndul lor, ipostaze diferite ale aceluiași ideal de feminitate și regăsim cîte ceva din ele în femeile iubite de Stendhal.

În fine, aceste cîteva repere nu trebuie să fie decît niște sugestii pentru un paralelism care se poate traduce din fiecare rînd ca dintr-o juxtă. N-are rost să mai insistăm; cititorul îl va fi regăsit, sau va porni de acum înainte în căutarea lui.

O ultimă precizare — a traducătorului.

Stendhal n-a mai revăzut manuscrisul lui Henry Brulard. Ceea ce ne-a rămas este prima ciornă scrisă în febra evocărilor, fără preocupări de stil. N-a mai avut timp s-o revadă, și-n repetate rînduri se scuză că „scrie prost". Alături de pagini impecabile, neglijențele grabei abundă. Dar tocmai ceea ce din punct de vedere literar e un defect devine calitate prin faptul că ne restituie exact pulsul scriitorului, ritmul și jocurile fluxului memoriei.

Traducătorul a căutat să transcrie întocmai textul original, fără să-și îngăduie adaptări, retușuri, „înfrumusețări" care ar trăda autenticitatea textului stendhalian.

Modest Morariu

CUPRINS

Viața lui Henry Brulard 5
Amintiri egotiste 469
Postfață 589

Redactor responsabil : CONSTANȚA TĂNĂSESCU
Tehnoredactor : SORINA MALCAȘ

Dat la cules 15.03.1965. Bun de tipar 11.06.1965. Apărut 1965. Tiraj 70.180. Broșate 60.090. Legate 10.090. Hîrtie ziar rotativ de 50 g/m². Format 540×840/16. Coli ed. 28,18. Coli tipar 37,5. A. nr. 17.144. C. Z. pentru bibliotecile mari 84. C. Z. pentru bibliotecile mici 84—31=R.

Tiparul executat sub comanda nr. 50.218 la Combinatul Poligrafic „Casa Scînteii", Piața Scînteii nr. 1, București — R.P.R.

CELE două lucrări cu caracter autobiografic — „Viaţa lui Henry Brulard" şi „Amintiri egotiste" — incluse în acest volum urmăresc să ofere cititorilor o imagine cît mai complexă a „omului" Stendhal, prin intermediul acestui patetic şi în acelaşi timp lucid examen al acţiunilor şi al faptelor de conştiinţă din copilăria, adolescenţa şi tinereţea scriitorului.